BALKAN TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ YAYINLARI:11
BİLDİRİLER DİZİSİ: 3

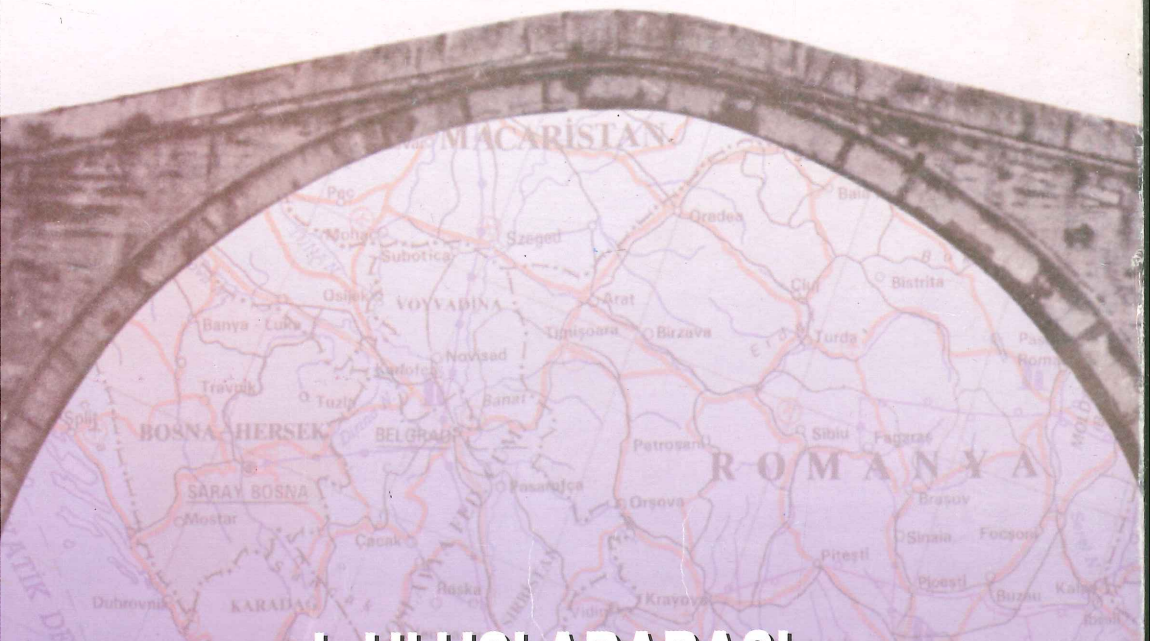

I. ULUSLARARASI BALKAN TÜRKOLOJİSİ SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

28-30 EYLÜL 2001
PRİZREN

Hazırlayan:
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ

BAL-TAM
Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi
2000 PRİZREN

PRİZREN
2006

BALKAN TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ YAYINLARI: 11
BİLDİRİLER SERİSİ: 3

I. ULUSLARARASI BALKAN TÜRKOLOJİSİ SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

28-30 Eylül 2001
Prizren

Hazırlayan:
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ

BAL-TAM
2006
Prizren

Yayınlayan
Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi adına
Prof. Dr. Tacida ZUBÇEVİÇ – HAFIZ

Hazırlayan
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ

Düzeltmen
Ferhat AŞIKFERKİ

Dizgi, Baskı, Cilt
BİRLİK Matbaacılık Uğur Sk. No: 99 İskitler – ANKARA
Tel: 0312 341 25 49-50

Bu bildiriler Kosova Türk Tabur Komutanlığı'nın katkılarıyla hazırlanmıştır.

WWW.baltam.net
Baltam€@baltam.net

Birinci Baskı, 500 Adet

Katalogimi në botim – **(CIP)**
Biblioteka Kombëtare dhe Universitare e Kosovës

061.3:008(560)
008(560)(063)

Balkan Türkoloji Sempozyumu. 1. 2002. Prizren.
I.(Birinci) Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumu Bildirileri: 28-30 Eylül 2002 Prizren / [Hazırlayan: Nimetullah Hafız].-Prizren: BAL-TAM, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 2006 (Ankara: Birlik Basım Matbaacılık Ltd. Şti).- 374 s.; 23 cm.-(Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayınları: 11; Bildiriler dizisi: 3)

1. Hafız, Nimetullah

ISBN 9951-8608-5-0

İsteme adresi:

BAL-TAM
Eminpaşa – 17, Prizren-Kosova

BAL-TAM
Reşit Galip – 21/3, Ankara – Türkiye

İ Ç İ N D E K İ L E R

SUNUŞ ..... **VII**

GELEN TELGRAFLAR **1-6**

- Bülent ECEVİT *(Başbakan)*
- Mesut YILMAZ *(Başbakan Yardımcısı)*
- Hayati KORKMAZ *(Bursa Milletvekili)*
- Prof. Talat HALMAN *(Bil-Kent Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı)*
- Prof. Dr. Reşat GENÇ *(Kırgızistan Üniversitesi Rektör Vekili)*
- Prof. Dr. Duşanka BOYANİÇ-LUKAÇ, Prof. Dr. Mirjana TEODOSİYEVİÇ
- Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK
- Ali ŞEN
- Prof. Dr. Enver MAHMUT, Doç. Dr. Nedret MAHMUT
- Prof. Dr. Eflatun NİMETZADE
- Prof. Dr. J. KORNRUMPF ve Eşi
- Rahmi ALİ
- Muharrem TAHSİN *(Filiz Gazatesi Müdürü)*
- Prof. Dr. Rukiye HACI *(Pekin Radyosu Türkçe Haberler Sorumlusu)*
- Xenia CELNAROVA *(Türkolog)*
- Kenan ŞENER *(Emekli Öğretmen, Ankara)*
- Prof. Dr. İsa ÖZKAN *(Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Üyesi)*
- Zeynel BEKSAÇ *(Prizren "Doğru Yol" Türk Kültür Sanat Başkanı)*
- Parim VOLKAN ve Yönetim Kurulu Üyeleri
  (Barış Manço Kültür Yardımlaşma Başkanı)

SEMPOZYUN AÇILIŞ KONUŞMALARI **7**

- Ferhat AŞIKFERKİ'nin Açılış Konuşması 8
- Tacida HAFIZ'ın Ölen Türkologlar İçin Saygı Duruşuna Davet Konuşması 8
- Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ'ın Açılış Konuşması 9
- UNMİK Temsilcisi, Sujata SAUNİK'in Konuşması 17
- İRCİCA Genel Direktörü Prof. Dr. Ekmeleddin İHSANOĞLU'NUN Mesajı 19
- Türk Tabur Görev Kuvvet Komutamlığı Albay Güneş Karaman'ın Konuşması 22

SEMPOZYUM'DAN GÖRÜNTÜLER 25

SEMPOZYUM'DA SUNULAN TEBLİĞLER

TÜRK TARİH VE KÜLTÜR TARİHİ

Zekeriya KURŞUN 45
Balkan Araştırmalarında Osmanlı Arşivi'nin Önemi

Mustafa MEHMET 51
Balkanlarda Eski Türk Kavimlerinden Osmanlı Dönemine Geçişle İlgili Bazı Tarihi Gerçekler

İbrahim TATARLI 55
Yahya Kemal Beyatlı ve Balkanlarda Türk Varlığı

Harid FEDAİ 81
Sürgünler Yeri Magusa ve Kele-İçi Kaledışı Mahkümleri

Cengiz HAKOV 85
Bulgaristan Türklerinin Tarihi Kaderi

İbrahim YALIMOV 111
20-30 Yılları Arasında Bulgaristan Türkleri Arasında Reformculuk

TÜRK DİLİ

Halûk Şükrü AKALIN 119
Makedonya'da Eğitim Olarak Türkçe

Rasim ÖZYÜREK 126
Yugoslavya'da Yaşayan Türklerin Konuşma ve Yazı Dilleri

Bedrettin KORO 131
II. Dünya Savaşından Sonra Prizren'de Türkçe Eğitim

Arif AGO 138
Makedonya'da Türk Eğitimi Nereye Gidiyor

Miryana TEODOSİYEVİÇ *146*
Problem prevodjenja srpskih odnosnih recenica na Turski jezik

Mustafa TAHSİN *158*
Yunan Dilindeki Türkçe Kelimeler

TÜRK EDEBİYATI

Cenana BUTUROVİÇ *193*
Sözlü Gelenekte 1737 Tarihli Banya Luka Muharabesi

Ferhat AŞIKFERKİ *209*
Balkanlarda Yunus Emre

Ümran AŞIKFERKİ *215*
Prizrenli Şem'î Hakkında Birkaç Söz

Klaus RİEHLE *219*
Priştineli Mesihî Evrensel Türk Şairi

Halit EREN *230*
Gümülcine'li Hafız Galip Efendi

İsmail ÇAVUŞ *238*
Çocuk Şiirimizin Gururu

Eflâtun NİMETZADE *255*
Balkanlar'da Türk Kültürü ve Tiyatro Sanatı Üzerine

Fahri KAYA *259*
Makedonya Türk Edebiyatında Dram Türü

Hamdi HASAN *283*
Üsküp Dar'ul-Muallim Öğretmeni Şekip Tunç'un "Unutmayın Bosna'yı" Adlı Bilinmeyen Bir Şiiri

Nail TAN *291*
Makedonya'da Türkçe Anlatılan Nasreddin Hoca Fıkralarıyla Türkiye'de Yayımlanmış Nasreddin Hoca Fıkralarının Karşılaştırılması

Kerima FİLAN *300*
Bosna'da XVIII. Yy. Türkçe Olarak Kelime Alınmış Bir Mecmua Üzerine

HALK BİLİMİ

Yaşar KALAFAT *308*
Balkan Türklerinden Örneklemelerle Halk İnançlarımızda Saç

İrfan Ünver NASRATTINOĞLU *314*
Gagavuz Türklerinin Doğum ve Ölümle İlgili İnançlar

Harettin İVGİN *328*
Gagavuzlardaki "Allahlık" Adeti ile Anadolu'daki Kurban Kesmenin Folklorik Mukayesesi

Altay SUROY *332*
Kosova'da Türkı Dernek ve Kuruluşları

SEMPOZYUMLA İLGILI YAZILAN YAZILAR

Şükrü Halûk AKALIN *339*
Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi (BAL-TAM) ve Etkinlikleri

İrfan Ünver NASRATTINOĞLU *349*
Kosova'da Tanklar Arasında Türkoloji Sempozyumu

Nail TAN *352*
Seul, Moskova, Prizren

Nail TAN *357*
I. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu (Bilgi Şöleni) Yapıldı (28-30 Eylül 2001, Prizren

Enis TABAK *360*
Bilimsel Gerçek İçin El Ele

İbrahim TATARLI *362*
Kosova ve Priştine

İsmail A. ÇAVUŞ *369*
Prizren'de Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yaratıldı

SUNUŞ

Kuruluşunu 2000 yılında gerçekleştirdiğimiz BAL-TAM (Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi)'ın kuruluşunun birinci yılı ve Kosova'daki Türk okullarının kuruluşunun 50. yılı dolayısıyla 28-30 Eylül 2001 tarihleri arasında Prizren Kültürevi'nde düzenlediğimiz "I. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu"na bütün Balkan devletlerinden ünlü Türkolog ve uzmanlar katılmış, kırkı aşkın bildiri sunulup tartışılmıştı. Mazeretleri sebebiyle katılamayan az sayıda bilim adamı ve uzman da bildirilerini göndermişti.

Merkezimiz, kaynak sıkıntısı sebebiyle bugüne kadar bildirileri yayımlayamamıştı. Birinci Sempozyum'dan itibaren bildirileri yayımlamaya başlamış bulunmanın mutluluğu içindeyiz.

Birinci Sempozyum'u; T.C Dışişleri ve Kültür Bakanlığı ile Kosova Türk Tabur Komutanlığı'nın maddi ve manevi katkı ve destekleriyle gerçekleştirmiştik. T. C. Dışişleri Bakasnlığı Müsteşsri Hakan OLCAY ve Kosova Türk Tabur Komutanı Yarbay Kahraman GÜNEŞ'e bu vesileyle teşekkürlerimizi bir kez daha tekrarlıyoruz.

Bildirilerin Balkan Türkolojisine önemli katkıları olacağına inanarak, bilim dünyamıza kıvançla sunuyoruz.

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ
BAL-TAM Genel Başkanı

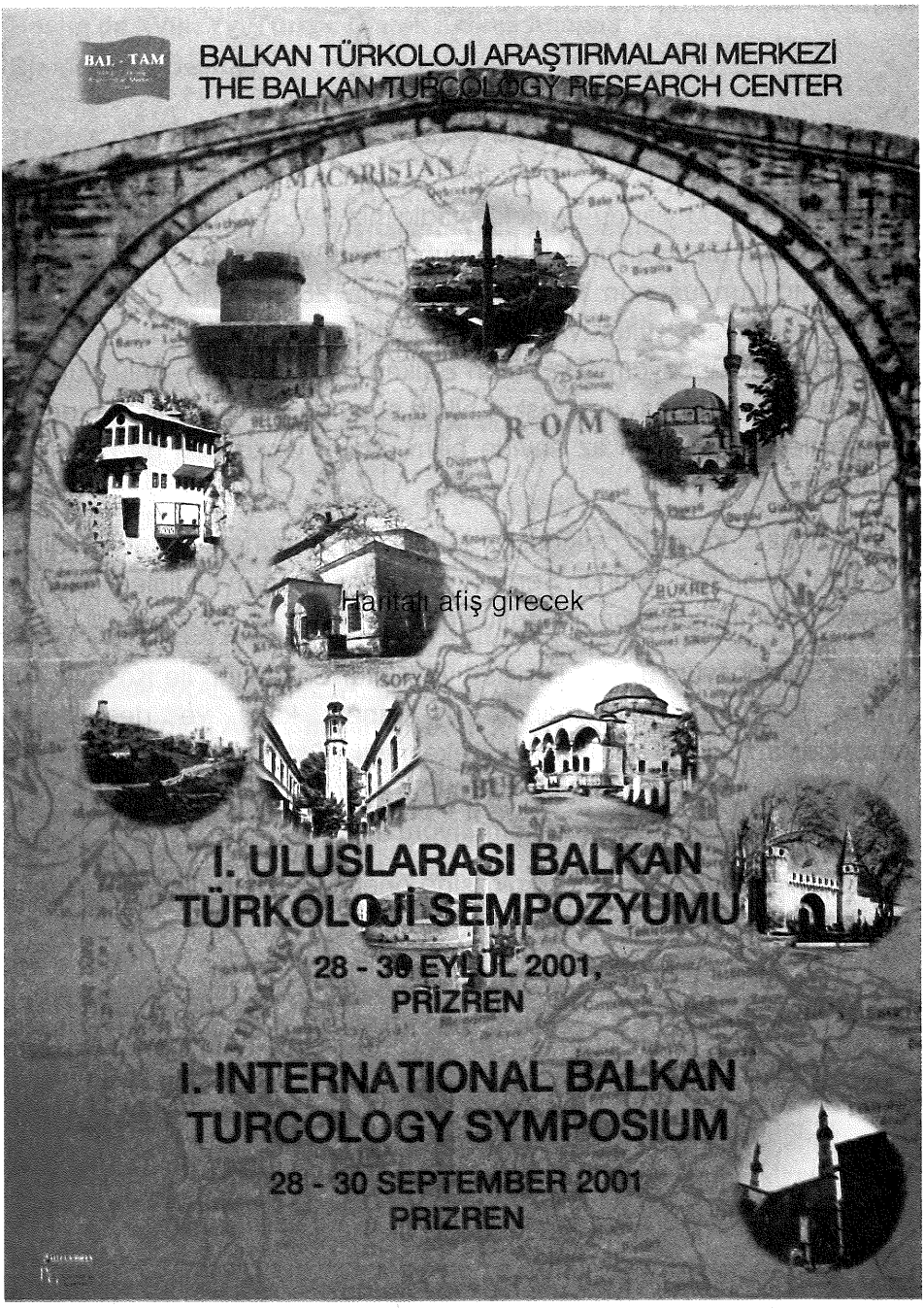
BAL - TAM
BALKAN TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
THE BALKAN TURCOLOGY RESEARCH CENTER
Haritalı afiş girecek
I. ULUSLARASI BALKAN
TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU
28 - 30 EYLÜL 2001,
PRİZREN
I. INTERNATIONAL BALKAN
TURCOLOGY SYMPOSIUM
28 - 30 SEPTEMBER 2001
PRIZREN

SEMPOZYUM'A GELEN KUTLAMA MESAJLARI

BAL-TAM ve Düzenleme Kurulu Başkanı

....

Birinci Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumuna davetiniz için teşekkür ederim.

Balkan Türkoloji Araştırma Merkezi'ne çalışmalarında sürekli başarılar dilerim. Sempozyum çalışmalarında başarılar temenni eder size, tüm konuk ve konuşmacılara sevgiler, saygılar sunarım

Bülent Ecevit, Başbakan

T.C.
Devlet Bakanı ve
Başbakan Yardımcısı
Ankara, 28.09.2001

Sayın Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ, BAL-TAM ve Düzenleme Kurulu Başkanı

Türk tarihi, dili ve kültürünün dinamik bir şekilde varlığını sürdürmesi ve gelecek nesillere sağlıklı olarak aktarılmasının başlıca şartlarından biri de ilmi ve akademik platformlar oluşturularak ortaya konulan görüş, tespit ve önerilerin uygulamaya aktarılmasıdır. Düzenlemiş bulunduğunuz Balkan Türkolojisi Sempozyumunu bu çerçevede anlamlı ve değerli bir faaliyet olarak değerlendiriyorum. Sempozyumunuzun başarılı geçmesini diliyor, katılımcılara ve misafirlere sevgilerimi sunuyorum.

Mesut YILMAZ

26.09.2001 Ankara
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ

Göndermiş olduğunuz davetiyeyi aldım. Çok teşekkür ederim. 1. Uluslararası Balkan Teknolojisi Sempozyumun başarılı geçmesi dileğiyle saygılarımı sunarım.-

Hayati KORKMAZ Bursa Milletvekili

Değerli Dostum

Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumu'nu düzenlemeye karar verdiğiniz için sizi yürekten kutlarım. Önderliğiniz sayesinde eminim toplantılar çok başarılı olacaktır.

Elbette katılmak isterdim. Beni mazur görmenizi rica ederim.

Size ve hanımefendiye derin saygılarımı sunarım.

En iyi dileklerle. Prof. Talât Halman

13.09.2001, BİŞKEK

Sayın: Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Düzenleme Kurulu Başkanı

28-29.Eylul.2001 tarihleri arasında düzenlemiş olduğunuz, BAL-TAM Uluslararası Balkan Türkolojisi sempozyumuna, çalışmalarımın yoğun olması sebebi ile katılamıyorum.

Sempozyumun başarılı geçmesini diler, size ve sempozyumun değerli katılımcılarına en iyi dileklerimle selam ve saygılarımı sunarım.

Prof. Dr. Reşat GENÇ, Rektör Vekili

Poštovani Prof. Dr. Nimetullah Hafiz,

Sa zadovoljstvom smo, iako prekasno, primile poziv za učešće na Medjunarodnom simpozijumu balkanskih turkologa koji je održan 28-29. septembra 2001 godine u Prizrenu.

Na žalost, zbog prezauzetosti obavezama oko ispitnog roka i pripreme nove školske godine, nismo bile u mogućnosti da ga prihvatimo. Posebno nam je žao što Vam iz istih razloga blagovremeno nismo odgovorile.

U nadi da ćemo ubuduće imati prilike da uzmemo učešća u radu naučnih skupova u organizaciji Centra za Balkanske turkološke studije, srdačno Vas pozdravljamo. Spremne smo da Vam dostavimo svoje radove, u periodu od naredna 2-3 meseca, ukoliko se kao organizator slažete i ako Centar planira da u obliku posebnog zbornika objavi referate sa Simpozijuma.

U Beogradu, 17. oktobra 2001

S Poštovanjem,

Prof. Dr. Dušanka Bojanić - Lukac Prof. Dr. Mirjana Teodosijević Mr.

Mr. Mirjana Marinković

Çok sayın Prof. Dr. Nimetullah Bey,

Düzenlediğiniz kongre için yollamak nezaketini gösterdiğiniz daveti aldım.

Çok teşekkür ederim. Keski bir iki ay öncesinden haberim olsaydı, memnuniyetle bu güzel kongreye katılmak isterdim. Fakat ne yazık ki 7 Ekim[1]de Paris'te yapılacak bir başka kongreye hazırlanmakta olduğumdan, sizinkine hazırlanacak vaktim olmayacak. 0 yüzden üzülerek bu nazik davetinize icabet edemiyeceğimi bildirir, başarılı bir kongre diler, belki bir ikincisinde görüşmek ümidiyle selam ve saygılarımı sunarım.

Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak

Sayın Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ BAL-TAM ve Düzenleme Başkanı
Prizren

/

'Sevgili Nimetullah kardeşim. Çocukluğumun geçtiği, doğduğum Prizren'de 50 yıl "evvelki ilk 7 Türk talebeden biri olan ben, Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumu'na çok istememe rağmen, elimde olmaya meşgalelerden dolayı ne yazık ki katılamıyorum. Sempozyumun başarılı geçmesini diler senin şahsında tüm konuklarına en derin saygılarımı sunarım. Ali ŞEN 27.09.2001 Bodrum

Sayın. Prof. Dr. NİMETULLAH HAFIZ

Yoğun işlerimizden dolayı BAL-TAM I. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu'nun çalışmalarına katılamıyoruz.

Önce size, nazik ailenize ve bu Sempozyum'a katılımcılara saygı ve selamlarımı iletiyor, çalışmalarınıza başarılar diliyoruz.

24.09.2001
Prof. Dr. Enver MAHMUT
Doc. Dr. Nedret MAHMUT

Sevgili Nimetullah bey!

Benden asılı olmayan nedenlerle izin alamadım ve son günü yok dediler. Çok, ama çok üzgünüm. Ama size bildiriyi gönderiyorum. Eğer onu basarsanız çok memnun olurum. Eşinize ve Size Saygılar varolun

Eflatun Neimetzade

11.09.2001
Sayın Nimetullah Hafız beyefendi,

28-29 eylülde düzenlenecek Balkan Türkoloji Sempozyumuna davetiniz için çok teşekkür ederim. Epey zamandan ve Balkanlardaki olaylardan sonra ilk defa haber aldığımıza çok sevindik. Siz ile sayın ailenizi mümkün olduğu kadar iyi durumlarda bulunduklarınızı çok umarız. Ben ise iki ay önce 75'nci yaşımı doldurdum ve derslerimi yavaş yavaş bitirmek üzereyim. Maalesef rahatsızlığım yüzünden Sempozyumunuza katılamıyorum. Özel haberlerinizi dikkatle bekliyoruz. İkimizden candan saygı ve selamlar, başarılar dileriz.

Prof. Dr. J. Kornrumpf ve eşi

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ
BAL-TAM VE DÜZENLEME KURULU BAŞKANI
Sayın Nimetullah HAFIZ,

BAL-TAM I Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu'na davetinizi sevinerek aldım, teşekkür ederim. Ancak, yeni öğretim yılının ilk günlerinde işlerimin yoğunluğu nedeniyle, çok istediğim halde, katılamıyorum.

Düzenleyenleri ve katılanları candan kutluyor, bu anlamlı buluşmaya başarılar dileyerek en içten saygı ve selamlarımı sunuyorum.

Muharrem TAHSİN
Filiz Çocuk Gazetesi Müdürü
26 Eylül, 2001 Sofya

BAL-TAM ve Düzenleme Kurulu Başkanı Sayın Prof. Dr. Nimetullah Hafız

Bu mektubu üzülerek yazıyorum. Davetinizi alır almaz hemen pasaport başvurusunda bulundum. Emniyet Müdürlüğü pasaportumun en erken Ekim ayı başında çıkacağını bildirdi.

1 Ekim bizim ulusal bayramımız olduğu için bir hafta tatil yapılacak. Tezimi da hazırlamıştım. Birçok olumsuzluk nedeniyle toplantınıza katılmayacağıma büyük bir üzüntüyle bildirmek istiyorum.

Çalışmalarınızda başarılar dilerim

Saygılarımla
Rukiye Hacı
27.09.2001

Sayın Profesor Nimetullah Hafız,

Tarihli mektubunuzu bugün aldım. I. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu'na davetiniz için teşekkür ediyorum. Şirin Prizren'i senelerden sonra yeniden görmek ve Sempozyuma katılacak değerli meslektaşlanmla görüşmek çok isterdim. Ne yazık ki zaman darlığından dolayı Sempozyumuna katılamayacağım. Bir yazımı bu hafta, başka bir de Eylülün sonuna kadar bitirmeye mecburum. Zaten kaliteli bir bildiri ben iki-üç günde yazamam.

-Ekimin son haftası Ankara'ya geleceğim. Belki görüşebileceğiz. Sempozyumunuza başarılar diler saygılarımı sunarım.

Xenia Celnarova

BAL-TAM
I.ULUSLARARASI BALKAN TÜRKOLOJİSİ SEMPOZYUMU'nda Hazır Bulunan Değerli Üyelere

Sağlık sorunlarım nedeniyle aranızda bulunmadığım için üzgünüm. Bu vesileyle saygılarımı sunar, çalışmalarınızda basanlar dilerim.

Kenan ŞENER

Ankara/19.09.2001
BALKAN TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞINA
İlgi: 25.08.2001 tarihli yazınız.

Merkezinin tarafından 28-29 Eylül tarihlerinde Kosova Bölgesinin Prizren şehrinde düzenlenecek olan "BAL-TAM, I. ULUSLARARASI BALKAN TÜRKOLOJİSİ SEMPOZYUMU"na işlerimin yoğunluğu sebebiyle katılamayacağım. İlginize teşekkür eder, sempozyumun başarılı geçmesi dileğiyle saygılarımı sunarım.

Prof. Dr. İsa ÖZKAN

Prizren, 28 Eylül 2001
I. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu Düzenleme Kurulu Başkanı
Sayın Prof. Dr. Nimetullah Hafız,

Kosova Türkleri için bu anlamlı yılda böylesi bir girişimi Prizren'de çalışmalarını sürdüren Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi olarak düzenlemeniz gerçekten son derece isabetli olay olduğunu vurgularken, şahsınızda tüm konuk bilim adamları ve burada hazır bulunanlan selamlıyor, sempozyumun başarılı geçmesini canı gönülden diliyoruz.
4 Kasım'da 50. sanat yılını kutlayacak olan Prizren Doğru Yol Türk Kültür Sanat Üyeleri adına Zeynel Beksaç

PRİZREN "BARIŞ MANÇO" KÜLTÜR YARDIMLAŞMA DERNEĞİ

I.Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Merkezı'nin organize ettiği sempozyumu kutlar, ileriki çalışmalarınızda başarılar diler.

Başkan
Parim Volkan
ve
Yönetim Kurulu üyeleri

SEMPOZYUM'UN AÇILIŞ KONUŞMALARI

Ferhat AŞIKFERKİ, I. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumunun açılması için Başkanlık Divanı üyelerini davet ederken.

Prof. Dr. Tacida HAFIZ, Sempozyum izleyicilerini ölen Türkologların aziz hatıraları için saygıduruşuna davet ederken.

BAL-TAM
Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Genel Başkanı Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ'ın Açılış konuşması

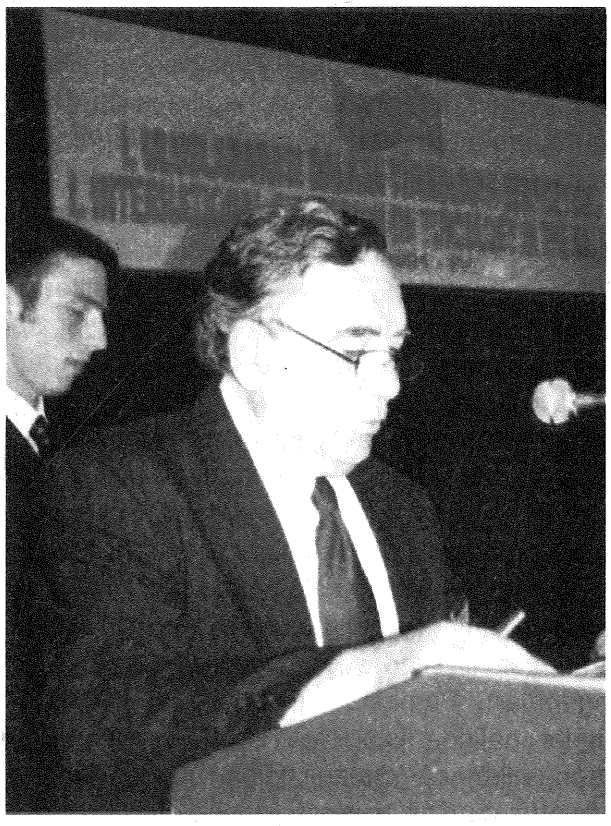

Sayın Başkan,

Sayın Belediye Başkanı,

Sayın Kosova Türk Tabur Görev Kuvvet Komutanları,

Sayın I.Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumu'na katılan değerli Türkologlar (Bilim adamları),

Sayın konuklar,

Önce hepinizi en içten duygularla selamlıyorum.

Kuşkusuz, bu tür uluslararası toplantıların çeşitli ülkelere mensup bilim adamlarının olduğu gibi, diğer ulusların da birbirine daha çok yakınlaşmalarına büyük katkıları vardır.

Davetiyemize uyarak I. Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumumuza katılan ve Türkolojiye büyük hizmetleri olan bilim çevrelerinin ve değerli mensuplarına, Merkezimiz adına teşekkürlerimi sunuyorum. Bu Sempozyumdaki katkılarınızın da yeni çalışma alanları açacağına, yeni veriler ve yeni yorumlar getireceğine inanıyoruz.

1385'te Meriç Savaşı ve 1389'da Kosova Savaşı'ndan sonra, özellikle 1453 yılında İstanbul'un fethedilmesiyle Balkan yarımadası Viyana surlarına dek Osmanlı İmparatorluğu idaresi altına geçmiştir. Türkler, fethettikleri ülkelerde yaşayan tüm ulus ve halkların dinlerine, dillerine bakmadan mahalli otoritelerin baskılarından korumuş, yerli asillere (askeri sınıfa) karşı, tolerans göstermiştir. Bunun dışında her bölgedeki ulusların kentlerini, köylerini, dinlerini, dillerini, onların yer ve kişi adlarını, din ve diğer tüm mimari eserlerini, bir sözle devletlerini olduğu biçimde korumuşlardır. Bu nedenle 500 yıl kadar hemen hemen tüm Balkan halkı tolerans ve huzur içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Türkler, Balkanlarda tek Osmanlı mimari eserleri inşa etmekle kalmamış, ana yurtlarından çok sayıda zanaat, gelenek, görenekler taşımış ve bunları büyük bir hızla yaymıştır. Osmanlıca'nın resmi dil olarak Balkan yarımadası devletlerinde yaşayan tüm ulus ve halkların dillerine büyük etkilerde bulunmuştur. Ulusların kimileri ise ayak uydurabilmek için İslam dinini kabul etmişlerdir. XV. yüzyıldan başlayarak XVII. ve XVIII. yüzyıla kadar gruplar halinde Boşnaklar, Arnavutlar, Romlar (Çingeneler), Pomaklar, Torbeşler ve Goralılar gibi Türkmen kabileleri kitleler halinde islâmiyeti kabul etmişlerdir. Fakat Osmanlı döneminin son yıllarında dıştan gelen büyük düşmanlık neticesiyle yüzyıllar içerisinde bu Balkan dostluğu ilişkileri sonuna dek zedelenmiştir. Yıllarca kurdukları dostlukları düşmanlıklara çevrilmiştir. Böylece Balkan tarihinin hiçbir döneminde, hiçbir imparatorlukta, hiçbir ülkede, Osmanlıların döneminde olduğu gibi İslam ve Hıristiyan ulus ve halkları arasında eşi bulunmayan huzur ve güven bozuldu. 1699 yılında Karlofça Anlaşması'nda; Osmanlı Devleti, bölge kayıplarına uğradıktan sonra, Türk ve Müslümanların çoğu Rumeliden yavaş yavaş ilk önce Balkan yarımadasının güneyine, daha sonra da anavatanları olan bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmeye başlamışlardır.

Balkan yarımadasında, Türkler'in dedikleri Rumeli'de, büyük bir uygarlığın izleri ve çok zengin somut belirtileri kalmıştır. Macaristan'dan başlayarak İstanbul'a dek Balkan tarihinin, kültür uygarlığının incelenmesi Türkoloji araştırmalarıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Bu büyük gereksinmeyi Avrupa ülkeleri Balkan memleketlerinden daha yüzyıllar önce sezmiştir ve günümüze dek Türklük bilgisiyle uğraşan bilim adamlarının sayısı gittikçe artmıştır.

Avrupa'da ciddi ve sistematik Türkoloji araştırmaları XVII. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Doğu dilleri ve edebiyatları olduğu gibi İslam Şark uygarlık tarihi ve kültürü önce Avusturya'nın Viyana Üniversitesi'nde 1754 yılında kurulduğu Şark Akademisiyle başlamıştır. Bu akademide yetişen ilk Türkologlar Franz von Dombay, Franz Maria Freier ve Hammer von Purgfstal'ın Türkoloji alanında çalışmalarını anmamak mümkün değildir. Türk ve Şarkiyat dünyasına araştırmaların büyük ilgisinden dolayı o dönemde Göther "West Östlicher Divan"ı kaleme almıştır. Burada Viktor Hügo'yu anmak *lazım.* "Oriyentalisten" eserinde o zamanın Avrupa'sında Türk Şarkiyat dünyasına ilgisini şöyle yorumlamıştır. "XIV yüzyılda bütün dünya Yunan kültürü ile, şimdi ise Şarkiyat kültürü ile meşguldür".

Türk diyalektolojisi ve eski Türk anıtlarıyla tanınmış Rusya'da Wilhelm Radlof 1870 yılında Budapeşte Üniversitesi'nde Avrupa'da en eski Türkoloji Kürsüsü ArminVambery, ondan sonra orada yetişen Gyula Nemeth, İgnac Kanoş, Eski Türk yazısını çözen Danimarkalı Wilhelm Tompsen gibi değerli Türkologlar yetişmiştir. Ondan sonra 1924'te İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesine bağlı Türkiyat Enstitüsü'nün 1930'da Türk Tarih Kurumu'nun ve 1932'de Türk Dili Kurumu'nun kurulması Türk Tarih ve Türk Dili çalışmalarına ağırlık kazandırmıştır. Balkan Türkolojisine gelince her Balkan Devleti, kendi siyasi amaçlarına, kendi milli gereksinmelerine göre Türkoloji alanında araştırmalar yapmaya başladı. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek yüzünü gösteren evrakları çeşit yollarla yok edip Osmanlıları "barbar", olarak göstermeye çalışmışlardır. Bu nedenden Balkan ülkeleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra birbirine karşı düşmanlık gittikçe artmıştır, zaman zaman komşular, kardeşler arasında kan dökümüne sebep olmuştur. Balkan Yarımadası'ndaki bu gerginlik durumu bunu en iyi kanıtlamaktadır. İşte bu nedenle Balkan ülkelerinde Türkolojiye önem vermekle ve her çeşit tarihi eserlerine özen göstermekle, Balkan tarihinin gerçek aynası ortaya atılacaktır.

Bu henüz gerektiği kadar belki de hiç el dokunulmamış Balkan tarihleri, edebiyatları, dilleri, folkloru, gelenek ve görenekleriyle Balkan ülkelerinin zenginliğini ortaya atacaktır. Böylece son yıllarda kabaran düşmanlık köpüğü yatmış olacaktır. Bunu İngiltere'de, Fransa'da, Hollanda'da, Almanya'da, Avusturya'da, Macaristan' da olduğu gibi Balkan ülkelerinde de Türkologların başlıca görevidir. Balkan Türkologlarını bir araya getirip onları bu araştırmalara sevketmek için Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi'ni 26. Mart 2000 tarihinde kurduk. Bu merkezin başlıca amaçları kısaca şunlardır:

1. Balkan yarımadasında Türkoloji alanında bilimsel çalışmaları güçlendirip sürdürmek.

2. Balkan yarımadasında Türk tarihi, Türk edebiyatı, Türk ağızları ile ilgili günümüze dek korunmuş (hangi dilde olursa olsun) yazma, basma eserler üzerinde araştırmalar, incelemeler yapmak ve onları nasıl olursa olsun aydınlığa çıkarmak.

3. Mümkünse her yıl seminer, panel, kongre veya sempozyum hazırlamak ve bu yolla tüm Türkologların bilimsel çalışmalarını bir araya getirip yayınlamak.

4. Balkan yarımadasında, hangi memlekette olursa olsun genç Türkologların master ve doktora tezlerinin hazırlanmalarına yöneltip her bilimsel alanında yardım etmek.

5. Türk tarihi, dili, edebiyatı, folkloru, müziği ile ilgili tüm bilimsel çalışmaları, başta Türkçe olmak üzere, Balkan dillerinde ve hatta İngilizce, Almanca gibi dünya dillerinde kitap olarak yayınlamakla tüm Balkan (Avrupa) veya dünya Türkolojisine katkıda bulunmak.

6. Türkolojiyle ilgili her tür yazıları içine alacak gazete, dergi ve yıllık yayınlamak ve Türkoloji yeniliklerini duyurtmak.

7. Tüm Balkan yarımadasındaki ülkelerde Türk dilini terim, sözleştirme, anlaştırma ve müşterek bir terim kullanmakla edebi Türk diline mümkün olduğu kadar yaklaştırma ve böylece hangi memlekette olursa olsun Türk dilinin anadili veya yabancı ve hatta dünya dili olarak öğrenilen ilkokul, lise veya üniversitelerde gereken ders kitap eksikliklerini gidermekte yardımda bulunmak, ve 8. Tüm Balkan ülkelerinde yaşayan ulus ve halklar arasında Türk halk edebiyatı metinlerinin derlemelerini sağlamak ve yayınlamak.

Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezimiz her ülkeden katılan birer temsilci ile ilk toplantısını 2001 tarihinde Kıbrıs'ta düzenledi. Burada da, mümkünse her yıl, mümkün değilse her ikinci yılda bir

uluslararası Balkan Türkolojisiyle ilgili sempozyum düzenleme karar getirildi. İşte bu Sempozyumla, alınan karar bugün gerçekleştirilmektedir. Fakat nedense hazırlıklarımıza biraz geç başladık ve bu nedenle kimileri zaman darlığı yüzünden bildirilerini hazırlayamadıklarından, kimileri başka bir Türkoloji toplantılarında daha önceden davetli olduklarından, kimisi ise Balkandaki bu mevcut siyasi durum nedeninden Kosova'ya gelemediler. Buna rağmen görüldüğü gibi bizi memnun edecek kadar katılımcı aramızda bulunmaktadır. Bu yüzden katılımcılarımıza burada bir daha teşekkür ediyor çalışmalarında başarılar diliyorum. Dikkatinize teşekkür ederim.

The Turkologs taken part in the first International Turkology Symposium in the

Balkans,

Dear Guests,

I'm greeting you ali with my intense feelings firstly.

VVithout any doubt such international meetings are not only useful to international scientists but also to other nations.

Dear guests, I thank to ali participants in the first International Turkology Symposium in the Balkans and to the dear personnel of science areas who helped the Turkology.

VVe believe that with your contributions to this symposium the new study areas are created and it will bring also new comments.

After the Battles Meriç in 1385 and Kosovo in 1389, especially after the conquest of İstanbul in 1453, the vvhole Balkan Peninsula till Vienna city wall was occupied by the Ottoman Empire.

Turks prevented impartially ali nations for their religion and language from pressure of local authorities and tolerated the noble families (military class).

Excluding this, they protected the cities, villages, religions, languages, names, and architectural statues, in other vvords preserved their states as they are.

Because of that ali people in Balkans lived 500 years long in peace and tolerance. Turks didn't build only architectural vvorks but also they brought many of their handicrafts, traditions to Balkans, which were spread so fast. The Ottoman Turkish language as official language in Balkan Peninsula had much affection on the other languages in this region. Some of the nations accepted İslam for the adaptation. From XV. Century to XVII and XVIII centuries some Turkish tribes like the Bosnians, Albanians, Romans, Pomaks, Torbesh and Goranion people accepted İslam as part to part in big groups.

So the Balkan nations who are the members of this religion lived in peace and confidence in these 500 years. But during the last term of Ottoman Empire the relations with Balkan nations were damaged because of the provocation from outside in a hostile manner. The friendship that was going on for hundreds of years turned into hostility. So the peace and confidence that could not have been seen in an emperorship and in another country in their history of Balkans were spoilt.

After Karlovça Treaty in 1699 Ottoman Empire moved to the south of Balkan Peninsula from Rumeli loosing her regions. After that they began to move to Turkey vvhich is their current motherland.

In Balkan Peninsula vvhich Turks cali as Rumeli, there are the marks of a great civilization and concrete signs. Research on Balkan's history for cultural civilization has many relations with Turkology research "rom Hungary to İstanbul. The European countries perceived this need earlier than Balkan countries and the number of scientists for Turkology became more up to now.

Research on Turkology in Europe have begun in the second half of the XVIIth century in a serious and systematic manner. Like eastern languages and literatures Islam East civilization history and culture has begun at the East Academy at the University of Vienna in Austria in 1754. The first Turkologs from this academy are Franz Von Dombay, Franz Maria Freier and Hammer Von Purgfstal. It is impossible to forget their studies in Turkology area.

Gothej has written "West Ostlicher Divan" because of his interest for Turkish Orientalist World. We have to remember Viktor jgo here. In his written work "Orientalisten" he explained

his interest for Turkish Orientalist World as follows: "In XIVth century whole world was busy with Greek Culture, but now it's busy with rientalist Culture.

Outstanding Turkologs like Wilhelm Radlof in Russia who was known with his Turkish dialectology and Turkish monuments, Armin Vambery the earliest Turkology professorship in 1870, Gyla Nemeth and Ignac Kanos all in Budapest University and Wilhelm Tompsen from Danmark who solved the ancient Turkish alphabet worked on Turkology.

After that, with the foundation of the Turkology Institute in 1924 which is linked with the University of istanbul, Institution of Turkish History in 1930 and Institution of Turkish Language in 1932, the works on Turkish language and Turkish History gained weight. When we come to Balkan Turkology, we see that each Balkan State made different studies on the field of Turkology that would serve their national needs. They destroyed the documents which showed the real face of the Ottoman Empire and tried to present the Ottomans as barbarians. For this reason, the (enmity betweej— the Balkan states increased after the Ottoman Empire and from time to time there was bloodshed between the brothers. The tension in the Balkans is the best proof for it. That's why the real mirror of Balkan history will appear if Turkology and every kind of historical work is given importance. This will make the untouched Balkan history, literature, languages, folklore and traditions come forward, and by this way the rising enmity for the last few years will decrease. This is the major duty of Turkologs in the Balkan countries, as it is in the UK, France, Holland, Germany, Austria and Hungary To make the Balkan Turkologs come together and to dispatch them on these fields of research, we have founded the Center of Balkan Turkologs on 26th March 2000. The main aims of this center are as follows:

1) To strengthen and continue the research on Turkology in the Balkan Peninsula.

2) To do research on Turkish history, Turkish literature, Turkish accents, and tomake them became known by using all means.

3) To prepare seminars, panel discussions, congresses or symposiums every year if possible and to unite and publish all the works of Turkologs on the issue of Turkology.

4) To help and direct the young Turcologs for preparing their master and doctoral thesis, helping on every scientific issue no matter it's in the Balkan Peninsula or not.

I. BALKAN ULUSLARARASI TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU AÇILIŞ TÖRENİNDE SAYIN SUJATA SAUNİK'İN YAPMIŞ OLDUĞU KONUŞMA

Prof. Dr. Nimetullah Hafız, head of the organization committee, Mrs. Hafız, and all other members, distinguished guests, respected scholars and dear friends.

I greet you all and extend a warm welcome to you today. it is my priviledge to be here amidst you for the historic opening of the International Symposium on Turcology in the Balcans.

Indeed I am grateful to the organizers for inviting me to attend the opening today and be a part of this august gathering. People have come from far and wide to take part in this symposium and this will initiate a proeess of collecting and tabulating valuable data on the history of the

Turks in the Balcans. As an ex-student of history I can appreciate the significance of this endeavor.

I am sure that this symposium will generate a lot of information and bring into focus the historic past to enable us to understand our present better. And I am also sure there will be very stimulating discussions över the next two days. I wish the participants ali success in this very important task and önce again extend a warm welcome to ali in the city of Prizren.

Türkçesi

Prof. Dr. Nimetullah Hafız, organizasyon komisyonu başkanı, Bayan Hafız ve sayın üyeler, seçkin konuklar, değerli aydınlar ve sevgili dostlar.

Sizleri selamlıyor ve hoşgeldiniz diyorum. I. Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumu'nun tarihi açılışında sizlerin arasında bulunmaktan şeref duymaktayım.

Bugünkü açılışa ve bu görkemli toplantıya davet edildiğim için organizasyon sahiplerine müteşekkirim. Balkanlarda Türk tarihi hakkında, değerli bilgileri toplama sürecini ve bir çizelge oluşturmak için bugün buraya, uzaklardan ve geniş bir coğrafyadan değerli şahıslar gelmiş bulunuyor. Eski bir tarih öğrencisi olarak, bu tür çalışmaları takdirle karşılıyorum.

Eminim ki bu sempozyum, bizlere birçok bilgiler sunacak ve bugünü daha iyi anlamamız için bizleri tarihi geçmişimize odaklayacaktır. Ayrıca, eminim ki önümüzdeki 2 gün içerisinde özenilecek tartışmalar olacaktır. Katılımcılara bu önemli görevde başarılar diler ve Prizrendeki herkese tekrar hoşgeldiniz diyorum.

İRCİCA GENEL DİREKTÖRÜ PROF. DR. EKMELEDDİN İHSANOĞLU'NUN MESAJI

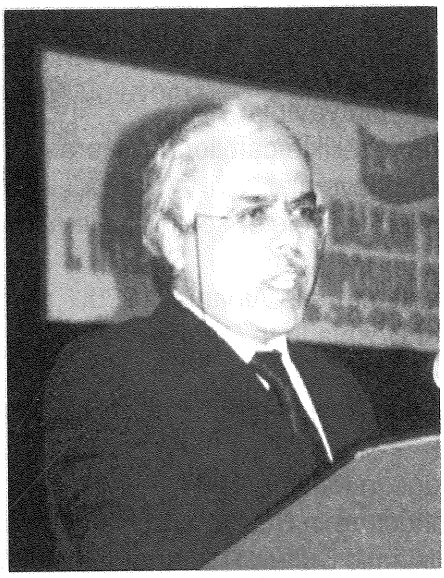

Mesajı okuyan Dr. Halit EREN

Sayın Başkan,
Sayın Başkanlık Divanı üyeleri,
Sayın Prof. Dr. Nimetullah Hafız Beyefendi,
Değerli katılımcılar,

Bugün Prizren'de çalışmalarına başlayan Birinci Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu vesilesiyle hepinize selam ve hürmetlerimi gönderiyorum. Bir yıl önce tespit edilmiş olan yoğun bir seyahat programı için aynı tarihlerde başka bir yerde olmam sebebiyle bu mühim sempozyuma katılamıyor olmaktan üzgünüm. Balkanlardaki geniş ve çok çeşitli Türkoloji araştırmalarını değerlendirdiği için konularının muhtevası ve uzandığı coğrafi saha bakımından çok özel bir öneme sahip olan bu sempozyum, kendi tarzında ve bölgesinde ilk olması bakımından da hem toparlayıcı, hem de temellendirici mahiyeti haizdir. Kıymetli bilim adamı ve araştırmacı Nimetullah Hafız'in başkanlığında ve konunun değerli uzmanları olarak sizlerin katkılarıyla koordine edilerek Türkoloji sahasının önde gelen toplantı ve komisyonlarından biri haline geleceğini ve Avrupa'daki ve dünyadaki emsalleri arasına yerleşeceğine

inanıyorum. İslam Konferansı Teşkilatı'na bağlı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi olarak bu sempozyumun ele alacağı konularla yakından alakalıyız ve ilmi neticelerinden istifade etmeyi bekliyoruz.

İRCİCA Merkezimiz kurulduğu günden beri Balkanlardaki Türk - İslam Kültürünün araştırılması ve korunması ile ilgili faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunlar;

a. araştırma mahsulü yayınlar
b. tarihi eserlerin, özellikle camilerin restorasyonu ve
c. akademik sempozyumlar
d. mimari atölyeler ve projeler şeklinde ele alınabilir.

a. Yayınlar:

1. Ottoman Architecture in Albania, 1990,
2. Population of Bosnia in th Ottoman period: a historical overview, 1994,
3. Studije o Bosni, Historijski Prilozi iz Osmansko - Turskog Perioda, 1994,
4. The Old Bridge in Mostar, 1994,
5. Islamic Architecture in Bosnia and Hercegovina, 1994,
6. A survey of Islamic Cultural Momnuments until the end of the 19th century in Bosnia.
7. Prof. Dr. Nimetullah Hafız Beyin makaleleri,
8. Bulgaristan'da Çepinski kazasında yazmaların kataloglanması.

b. Tarihi eserlerin ve özellikle camilerin restorasyonu:

1. Mostar'da Nezir Ağa Camii (1950 yıkılmış) 1999 yılında,
2. Mostar'da Smaikiça Mahalle camii 2000 yılında,
3. Bulgaristan'da Devin Camii 2000 yılında,
4. Bulgaristgan'da Avren Camii ise 2001 yılında restore edildi.
5. Bulgaristan'daki, 1984'te yıkılan Yeni Pazar Cami tamiratı (restorasyon) devam ediyor.

c. Akademik Sempozyumlar:

Nisan 2000'de Sofya'da "Balkanlar'da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu" yapıldı. Bunun ikincisi 2002 yılında Tiran'da yapılacaktır.

d. Yaz okulları şeklinde düzenlenen mimari atölye programları:

1. Birincisi ve ikincisi İstanbul'da, devamı Mostar'da yapılan ve bu sene yedincisini düzenlediğimiz yaz okulları, 1994 yılından beri her yıl yapılmaktadır. Dünyanın muhtelif üniversitelerinden mimarlık ve sanat

tarihi hocaları ve doktora talebeleri bir araya gelerek savaşta tahrip olan eserlerin restorasyonu için ön çalışmalar yapmaktadırlar.

2. Kosova ve Sancak'taki Osmanlı mimari eserleri projesi. Bu projenin çalışmaları halen devam etmektedir.

Kısaca bahsettiğim bu projelere gelecek yıllarda yenilerini ekleyerek bölgedeki kültür ve mimari mirasının tamiri korunması ve geliştirilmesi için katkılarda bulunmayı umuyoruz.

Sevgi ve saygılarımla.

KOSOVA TÜRK TGK K.KURMAY YARBAY KAHRAMAN GÜNEŞ'İN I. ULUSLARARASI BALKAN TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU AÇIŞ KONUŞMASI

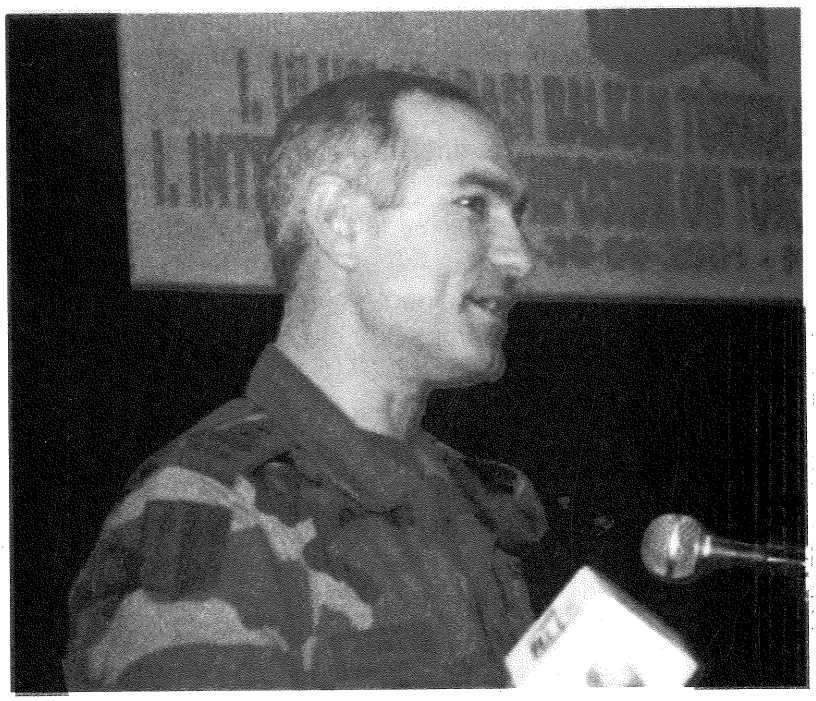

Saygıdeğer bilim adamları, değerli misafirler! Sevgili Kosovalılar, sizleri saygıyla selamlıyorum.

Birinci Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumu nedeniyle dünyanın dört bir yanından gelen ve Türkoloji alanındaki çalışmalarıyla tanınan siz değerli bilim adamlarını Kosova'da, Prizren'de görmek ve sizlere hitap etmek beni son derece mutlu etmiştir. Bundan büyük bir onur duyuyorum.

Sözlerime başlarken öncelikle Balkan Türkoloji Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Nimetullah Hafız ve değerli eşi Doç.Dr. Tacida Hafız'ı bu girişimlerinden dolayı kutluyorum. Siz değerli Türkoloji uzmanlarının, dünya insanlığının ihtiyacı olan, eser ve çalışmalarının böyle bir sempozyumla burada, Kosova'da ortaya konması şüphesiz Balkanlarda arzu ettiğimiz barış ve huzura, kardeşliğe hizmet edecektir.

Kosova'da barış ve güvenliği sağlamak üzere buraya gelen Kosova Türk Tabur Görev Kuvveti Kosovalılara eğitim, sağlık, altyapı, insani yardım alanlarında olduğu gibi sosyal ve kültürel yaşamın geliştirilmesi alanlarında da

destek olmaktadır. Balkan Türkleriyle ilgili bu girişimi de desteklemek öyle zannediyorum en isabetli kararlardan olmuştur.

Kosova Türk Tabur Görev Kuvvetinde görevli Türk Askerleri kendilerini burada kendi evlerinde gibi hissediyorlar. Sizlerin de bu duyguyu yaşayacağınıza inanıyorum. Burada, Kosova'da Türk Tarih ve Türk Kültürünün izlerini ve hala canlı olarak yaşadığını bizzat görme fırsatı da bulacaksınız.

Balkanlar yüzyıllar boyunca Türk Milletinin engin hoşgörüsünü, Türk Devletinin adaletini, barış ve huzuru yaşamış bir bölgedir. Balkan ülkelerindeki halkların Türkiye'ye ve Türk'e karşı duyduğu sevgi, saygı ve güven bunun en açık göstergesidir.

Ne yazık ki maksatlı veya yetersiz bâsî kesimlerin yalan ve yanlışlarla dolu tarih bilgileri toplumun bir kısmını olumsuz etkilemiştir. Geniş halk kitlesi her zaman ve her yerde olduğu gibi burada da sağduyusuyla kitaplarda yer alan yalan ve yanlış bilgilere rağmen uzun tarihi birlikteliğin ve ortak kültürün etkisiyle Türkiye'ye dosttur ve güven duymaktadır. Ancak bizlerin de üzerimize düşen görevler vardır. Özellikle tarihi gerçeklerin ortaya çıkarılarak bölge halklarına ve tüm dünyaya anlatılması büyük bir ihtiyaç olarak karşımızda duruyor. Türk Milletinin dünya kültür ve medeniyetine katkılarının ortaya konması ve anlatılması önemli bir görev ve bir borçtur. Siz bilim adamları bu işi başarabilirsiniz. Gerçekleştirilmekte olan bu sempozyum önemli bir adımdır.

Birinci Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumunun siz değerli bilim adamlarının katkılarıyla başarılı olacağına ve her köşesi Türkoloji alanında çalışanlar için zengin malzemelerle dopdolu olan Balkanlar için yararlı sonuçlar doğuracağına inanıyorum.

Sizleri kutluyor ve basanlar diliyorum. Kosova'ya hoş geldiniz.

SEMPOZYUMDAN GÖRÜNTÜLER

I.Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu'nun Başkanlık Divanı ve İzleyicilerin Saygı Duruşu

I. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu izleyicilerden görüntüler

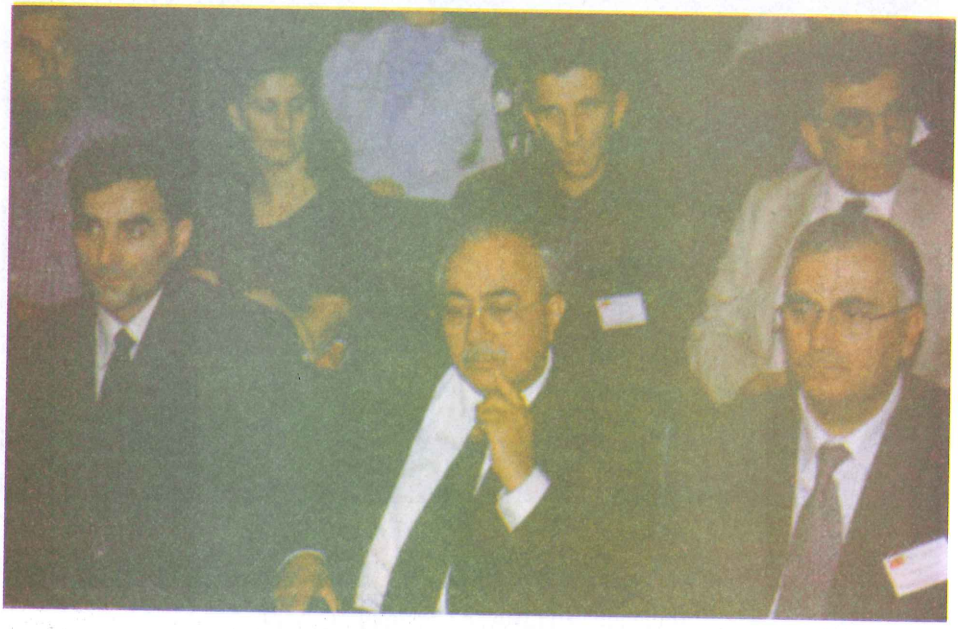

Sempozyuma Katılan Bilim Adamları

Prof. Dr. İbrahim TATARLI (Bulgaristan)

Prof. Dr. Mustafa Ali MEHMET (Romanya)

Profr. Dr. Zekeriya KURŞUN (Türkiye)

Prof. Dr. Cengiz HAKOV (Bulgaristan)

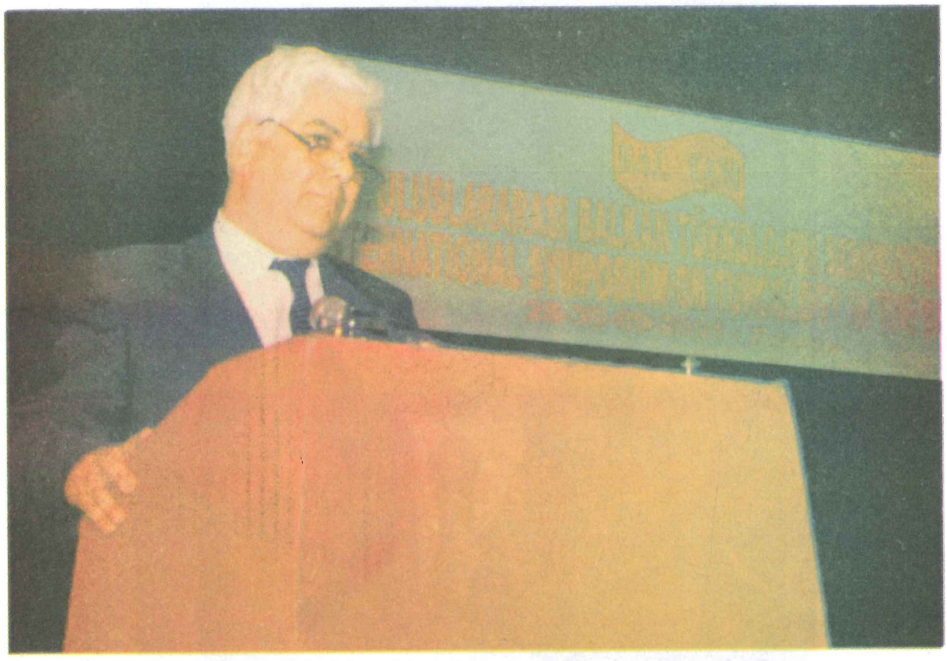

Prof. Dr. Arif AGO (Makedonya).

Prof. Dr. Taciser ONUK (Türkiye)

Prof. Dr. Halûk Ş. AKALIN (Türkiye)

Dr. Sevim Piliçkova (Makedonya)

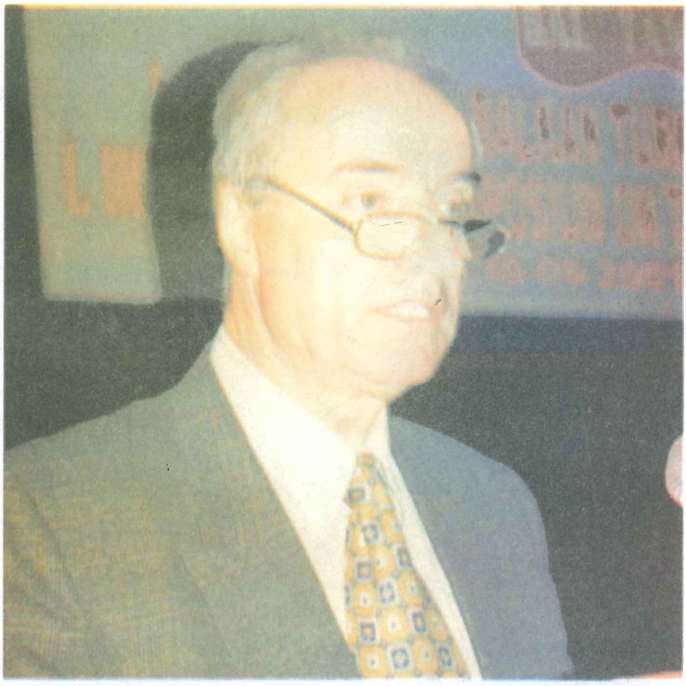

Prof. Dr. Hamdi HASAN (Makedonya)

Doç. Dr. İbrahim YALIMOV (Bulgaristan)

Dr. Nail TAN (Türkiye)

Dr. İrfan Ünver NASRATTINOĞLU (Türkiye)

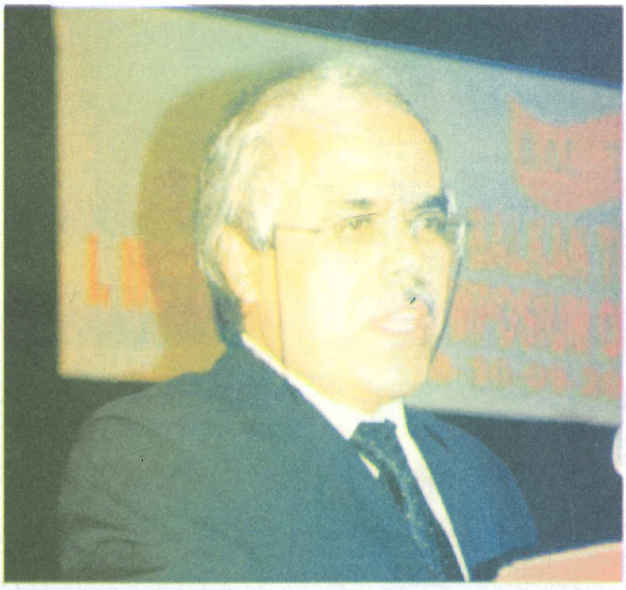

Dr. Halit EREN (Türkiye)

Prof. Dr. Tacida HAFIZ (Kosova)

Fahri KAYA (Makedonya)

Mr. Bedrettin KORO (Kosova)

Ümran A
Ümran AŞIKFERKİ (Kosova)

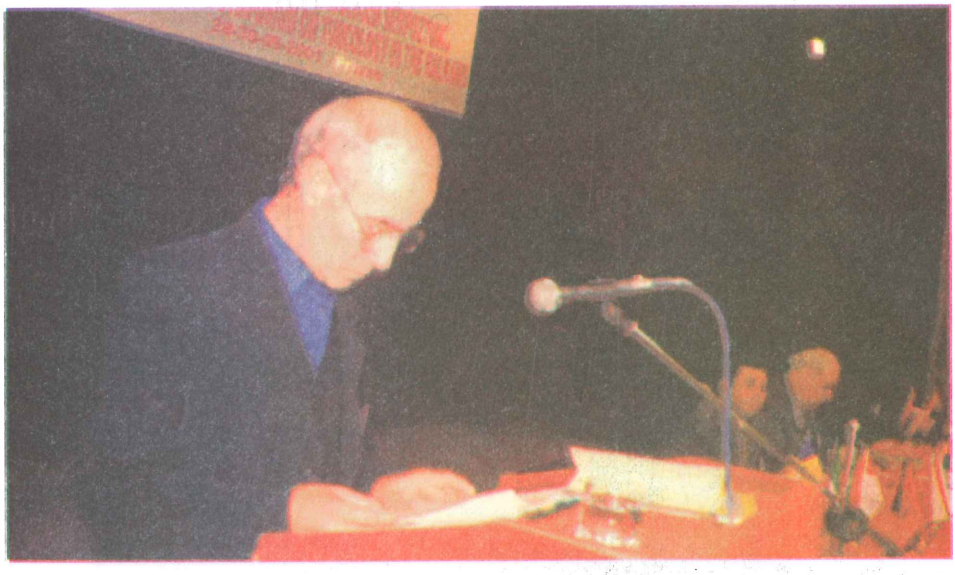

İskender MUZBEĞ (Kosova)

Altay Suroy RECEPOĞLU (Kosova)

BALKAN TÜRKOLOJİSİNE YAPTIKLARI HİZMETLERİNDEN DOLAYI PLAKET VERİLEN BİLİM ADAMLARI

Prof. Dr. İbrahim TATARLI (Sofya)

Prof. Dr. Mustafa MEHMET (Bükreş)

KOSOVA'DA HENÜZ SAĞ OLAN 1951 YILINDA İLK TÜRK ÖĞRETMENLERİNE PLAKET VERİLMESİ

Plaketi alan Necat MATRANCI, Prizren.

Plaket verilen ilk Türk öğretmeni Kenan ŞENER'in rahatsızlığı sebebiyle gelemediğinden plaket aynı yıl öğretmenlerinden Abdülbahri ESADOĞLU'na verildi.

Sempozyumun Kapanışı

T.C. Devlet Bakanı Prof. Dr. Abdülhalûk ÇAY ile katılımcılar bir arada.

Sempozyuma katılan katılımcılar toplu halde.

Katılımcıların Türk Taburunu Ziyareti

Katılımcılar Kosova Gezisinde

SEMPOZYUM'DA SUNULAN TEBLİĞLER

BALKAN TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARINDA OSMANLI ARŞİVLERİNİN ÖNEMİ: MİLLET SİSTEMİ ÖRNEĞİ

Zekeriya KURŞUN*

Kısa sürede beylikten devlete, devletten de imparatorluğa geçiş yapan Osmanlılar, A Avrupa, Afrika ve Asya'da çok geniş bir coğrafyaya hükmettikleri gibi, pek çok dini ve etnik gurupları da asırlarca idare etmişlerdir. Günümüzde dünya tarihçileri, Osmanlı devletinin bu hızlı genişlemesi ve farklı dini ve etnik gurupları bir arada idare etmeleri konusunda bir hayli araştırmaları ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla, burada bu konuyu yeniden tartışmaya açmak yerine, bilim adamlarının ve profesyonel araştırmacıların Osmanlı dönemini incelerken müstağnı kalamayacakları kaynakların başında gelen Osmanlı Arşivleri'nden söz edeceğiz. Ancak burada genel olarak arşiv malzemesinin tümü üzerinden bir değerlendirme yapmak yerine, çok tartışılan ve zaman zaman da spektilatif değerlendirmelere konu olan ve özellikle Balkan coğrafyasını yakından ilgilendiren, "Millet Sistemi" örneğinden hareketle, arşivlerin önemini ortaya koymaya çalışacağız.

Osmanlı devletinin kuruluşundan ve özellikle bir dünya devleti haline gelmesinden; resmen tarihe karıştığı döneme kadar, bıraktığı tarihi mirası, özellikle, çeşitli yazmalar, matbu eserler ve arşiv belgeleri Türklerin olduğu kadar, Osmanlı idaresinde kalmış olan diğer milletlerin de tarihine ışık tutacak niteliktedir ve ortak bir mirastır. Başka bir deyişle, Osmanlıdan günümüze intikal eden bilgi ve belgeler olmadan genel olarak dünya tarihi, özel olarak da Anadolu, Ortadoğu ve Balkan millet1erinin tarihlerinin yazılması adeta imkansızdır. Hatta biraz daha iddialı bir ifadeyle, söz konusu dönemlere ait yazılı fazla bir muktesebatı

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü, Öğretim Görevlisi, İstanbul

olmayan Balkan coğrafyası ve Arap dünyasının tarihlerinin yegane kaynağı Osmanlı'dan günümüze intikal eden birikimdir.

Peki bu birikim, tam anlamıyla ve doğru bir biçimde kullanılmış mıdır? Bu sorunun cevabını seçtiğimiz örnek üzerinde bulmaya çalışalım.

Muhtelif unsur ve farklı dinlerden meydana gelen Osmanlı devleti, adeta bir milletler mozaiğini oluşturmaktaydı. Devlete hakim sınıf olan Türkler, nüfusun yaklaşık üçte birini oluştururken, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Romenler, Slavlar, Arnavutlar ve Araplar v.s. nüfusun geri kalan kısmını meydana getirmekteydiler. Günümüzden bakıldığında, bunca farklı etnik yapı, farklı din ve mezheplerin bir arada bulunması, uyumsuzluk ve anarşiyi doğuracağı izlenimini vermektedir. Halbuki Osmanlı tecrübesi göstermektedir ki, bunun aksi olmuş ve bütün farklılıklarına rağmen, asırlarca, söz konusu topluluklar bir arada yaşayabilme becerisi sergilemişlerdir. Bu hususu, özellikle son on yılda Balkanlar'da yaşana tecrübelerden sonra daha iyi anlamaktayız. Başka bir ifade ile, özellikle Kosova ve civarında yaşanan son insanlık dramından sonra, Orta-doğu ve. Balkanlarda asırlarca süren "Osmanlı Barışı"nın önemi bir kere daha ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu barışın uzun yıllar sürdürülmesinin sırlarını anlamak için devraldığımız arşiv malzemesinin de ne denli kıymetli olduğu anlaşılmıştır.

Bilindigi gibi, Osmanlı hakimiyeti altındaki muhtelif dine mensup teb'a, bağlı oldukları din veya mezheplerine göre, guruplandırılmıştı. Osmanlı yönetimi yaptığı bu guruplamaya "millet sistemi" adını vermişti. Başka bir ifade ile "millet", kaynağını islam hukukundan alan ve Osmanlı devletinde, dini toplulukları ifade eden bir kavramdır. Osmanlı devletinde Rum Milleti, Ermeni Milleti, Yahudi Milleti gibi guruplandırmalar, söz konusu cemaatlerin etnik kimliklerini ifade etmekten ziyade; bağlı oldukları din veya cemaatı ifade etmekteydi. Örneğin etnik kökenleri Rum ve Bulgar olan ortodoksların hepsi "Rum Milleti" olarak kabul edilirken; Ermeniler, Protestan veya Katolik oluşlarına göre, farklı milletlere bölünmüşlerdi. Devletin hakimi olan Türkler ile Arnavud, Arap ve diğer müslüman gurupların hepsi birden "Müslüman Milleti"ni oluşturmaktaydı. Bütün bu unsurları birleştiren üst kimlik "Osmanlı" kimliği idi.

Şüphesiz "Osmanlı Millet Sistemi" kaynagını islam hukukundan almaktadır. Ancak, Osmanlı hakimiyetindeki pratikteki uygulamalarına baktığımızda, her zaman islam kamuhukukunu uygulamadıkları, bilakis

şartlara göre bir takım tasarruflarda bulundukları görülmektedir. Böylece oluşturulan bu sistem sayesinde, Osmanlı hakimiyetindeki gayri müslimler, dini özgürlüklerini tam olarak koruyabilmişlerdi. Nitem, bu sistem sayesinde Osmanlı hakimiyetindeki gayr-i müslimle dini özgürlüklerini tam olarak koruyabilmişlerdi. Osmanlı idaresine giren Avrupalı toplulukların dinlerinde serbest bırakılmasında birinci derecede etkili olan Fatih Sultan Mehmed'in uygulamaları, İslam hukuku dışında, bu sisteme önemli ölçüde kaynaklık teşkil etmiştir. Şayet o, Girnata'nın düşüşünden sonra İspanyolların müslüman ve Yahudilere yaptıklarını yapmış olsaydı, bu gün Yunanistan, Sırbistan Bulgaristan, Romanya, Doğu Avusturya ve Güney Polonya'nın tamamı müslüman olacak ve burada ehl-i kitaptan kimse kalmayacaktı. Ancak Fatih Su1tan Mehmed ve onun halefleri olan Osmanlı hükümdarları, İslam dininin emrettiği müsamahayı uyguladıkları gibi; daha da ileri giderek, İslam'daki "Ruhsat ve Müsamaha" kavramlarını günün şartlarına uyarlamışlar ve dini ne olursa olsun, Allah'ı bir kabul eden her ehl-i tevhidi eşit sayarak, onlara geniş hak ve hürriyetler tanımışlardır.

Bu güne kadar Osmanlı. devletinde uygulanan ve yukarıda özetlediğimiz millet sistemi hakkında pek çok çalışma yapılmıştır. Biz burada o çalışmaları tekrar etmekten ziyade, büyük bir çoğunluğunun uygulamayı gösteren arşiv malzemelerini göz ardı ederek, teoriden hareketle vardıkları sonuçları bir kaç başlık altında tartışacağız.

Bunlardan birincisi ve belki de tartışılması en zaruri olanı, konunun araştırma yöntemleri ile ilgilidir. Tarih araştırmalarında objektif olmanın kolay bir şey olmadığı kabul edilen bir gerçektir. Başka bir ifade ile genel olarak tarih araştırmalarında ve özellikle de "din, ulus" kavramının söz konusu edildiği araştırmalarda bir tarihçiyi bekleyen en önemli tuzak, hiç şüphesiz bağlı oldugu cevre, din ve ulus gibi sübjektif tarafı ağır basan öğelerin etkisi altında hüküm vermesidir. Maalesef Osmanlı millet sistemini değerlendiren pek çok tarihçi de bu tuzağa kolayca düşmektedir.

Gerçi bir takım araştırmacıların ulaştıkları sonuçların eksik ve hatta yanlış olmasını sadece sübjektiflikle de açıklamak doğru değildir. Zira kullanılan kaynakların yetersizliği veya bu kaynakların sağlıklı bir şekilde değerlendirilmemesi de bu konuda varılacak sonuçlara önemli ölçüde etki etmektedir.

Hemen hemen her şeyi kayıt a1tına alma ve yazıya geçirme geleneğine sahip olan Osmanlı Devleti'nin bırakmış oldugu belgeler,

henüz gerektiği biçimde araştırmacılar tarafından kullanılamamıştır. Bu da yapılan araştırmaların bilimselliğine gölge düşürmektedir. Halbuki Osmanlı arşiv belgeleri arasında, Osmanlı millet1erini ve özellikle de Balkanları konu edinen milyonlarca belge bulunmaktadır. Bunları bir kısmı muhtelif belgeler şeklinde iken, bir kısmı da tamamen konu bazında tutulmuş ve değişik milletleri ilgilendiren defterlerdir. Örneğin Yavuz Ercan, bir çalışmasında "Evamir-i Maliye Kalemine Tabi Piskopos Mukataası Defterleri'nin dışında; ayrıca Divan-i Hümayûn'da bulunan onsekiz defter ile "Kilise defterleri" diye bilinen yedi defteri tanıtmaktadır ki; bunlar bu tür belgelerin sadece bir bölümünü oluşturmaktadır. Dolayısıyle, gerek sözü edilen bu belgeler ve gerekse diğer tasnıflerdeki belgeler incelenmeden, Balkanlardaki dini ve sosyal hayat hakkında herhangi bir sonuca varmanın mümkün olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde, Balkan müslümanlarını ve Türkleri ilgilendiren milyonlarca belge bulunmaktadır ki, bunlar da Balkan coğrafyasındaki Türk ve islam medeniyetinin varlığının temel kanıtlarıdır. Özellikle siyasi olaylardan ziyade sosyal hayatı ilgilendiren, vakıflar, dini yapılar vs. gibi pek çok belge, dünün resmini bu gün bize net bir şekilde göstermektedir.

Burada üzerinde durulması gereken ikinci önemli husus da şudur: Yine yukarıdaki ifadelere bağlı olarak, usûl bakımından, araştırmacıların bir takım kanun ve nizamnameler veya islam zımmî hukukundan hareketle yaptıkları incelemelerde yanlış sonuçlara varmaları meselesidir. Zira daha önce de değindiğimiz gibi, Osmanlı uygulaması kaynagını islam hukukundan almakla birlikte, kendine has özellikler de taşımaktadır. Genellikle islam hukukundaki bir takım yaklaşımlardan hareketle, Osmanlı devletinde müslim-gayr-i müslim eşitsizliğinden söz edilir. Halbuki arşiv malzemeleri incelendiğinde, bir kaç önemsiz husus dışında, pratikte bu eşitsizliğin olmadığı görülür.

Burada bir kaç örnegin verilmesi yerinde olacaktır:

Örnegin, özel hukuku (ahval-i şahsiye) ilgilendiren seyahat etme ve ikamet hürriyeti konusunda, gayr-i müslimler, müslümanlar için kutsal sayılan Mekke-Medine gibi yerlerin dışında, müslümanlar ile eşit tutulmuşlardır. Giyim kuşam konusunda, islam hukukunda ve dönem dönem islam devlet1erinin idarelerinde bazı farklı bir takım yaklaşımlar olmasına rağmen; Osmanlı devletinde III. Murad dönemi hariç, oldukça esnek ve hoşgörü ile davranılmıştır. Aynı şekilde, islam hukukunda teorik olarak yer alan, gayr-i müslimlerin müslümanlardan daha büyük ve yüksek ev yaptırmamaları konusu, Osmanlı'da hemen hemen hiç

gündeme alınmamıştır. Hatta Osmanlı devletinde askerlikten muaf tutulmaları ve çoğunlukla ticaret ile uğraşmaları nedeniyle -özellikle son asırlarda-gay-i müslimlerin evleri müslümanlarınkinden daha görkemli bina edilmiştir.

Ayrıca ibadethanelerini yenileme imkanları dışında, yeniden ibadethane inşa etme imkanlarının da gayr-i müslimlere sunulması, Osmanlı devletine has bir uygulamadır ve bunun belgeleri de Osmanlı arşivlerinde yoğun bir şekilde bulunmaktadır.

İslam toplumlarının geleneklerinin aksine olarak, gayr-i müslimler, Osmanlı ordusunda askerlik yaptıkları gibi, değişik devlet görevlerinde de bulunmuşlardır. Aynı şekilde, gayr-i müslimler, kendi hukuklarına göre evlenme, miras bırakma gibi haklarını en geniş bir şekilde kullanmışlardır. Ayrıca ticaret yapma, vakıf kurma gibi hususlarda müslümanlar ile eşit haklara sahip bulunmaktaydılar ve bu konuda da Başbakanlık Osmanlı Arşivi 'nde sayısız belge örnekleri bulunmaktadır.

Burada ilave edilmesi gereken bir diğer husus ise, Osmanlı belgelerinin çoğunlukla, siyasi ve iktisadi tarihçiler tarafından kullanılmakta oldugudur. Başka bir deyişle arşiv malzemesi, genellikle, siyasi ve iktisadi tarihi belgelediği zannı yaygındır. Halbuki, arşiv malzemelerinin siyasi ve iktisadı tarihi belgelemesinin yanısıra, sosyal hayata, edebiyata, folklor tarihine hülasa Türkoloji araştırmalarının hemen her alanına hitap etme özelliklerine de sahiptir. Üstelik, arşiv malzemesi içinde zikredilen konular ile ilgili olarak bulunacak ip uçları, hayali değil, doğrudan hayatın içinden çıkartılan ve yaşanan gerçekler olacaktı. Bu yüzden Türkoloji araştırmacılarının arşivden müstağnı kalmaları mümkün değildir.

ROMANYA'DA TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Mustafa MEHMET*

Romanya'da Türkoloji araştırmalarının yüzyıllarca gerilere gittiğini ve aynı zamanda, Türkoloji'nin genel tarihiyle paralel olarak gelişmiş olduğunu söyleyebiliriz. Bu hususta, Osmanlı Türkleri'nin Balkanlar'a geçtikleri yıllardan itibaren, çeşitli Romen kaynaklarında, Türkler hakkında, oldukça zengin mâlûmata rastlamaktayız. XVIII. yy. başlarından sonraki yıllarda, Kantemiroğlu gibi ve daha başka Romen yazarları, Osmanlı İmparatorluğu'na dair eserleriyle, adeta, birer Türkoloji uzmanı olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Zamanla, Romen bilim adamları, gerek Romen tarihini ve gerekse Romen dilinin veya kültürünün karanlıkta kalmış sayfalarını, özellikle, Türk kaynaklarından yararlanmak suretiyle, aydınlığa kavuşturmaya gayret sarfetmişlerdir. Bu süreç, bu gün dahi, aynı ilgiyle devam etmektedir, diyebiliriz. Aynı zamanda, Romen bilim adamları, Şarkiyatçılar tarafından düzenlenen Oriyantalistik Kongrelerinde ve daha sonraları, Türkoloji Kongrelerinde sundukları yüzlerce bildirilerle, genel Türkoloji'nin gelişimine de katkıda bulunmuşlardır. Bilindiği gibi, maalesef, Türkoloji kongreleri de tarihe mal olmuştur.

Şimdi, Balkan ülkelerini kapsayan, I. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu'nun Prizren gibi, tarihî önemi hâiz olan bir Türk Şehrinde düzenlenmiş olması, gerçekten, buralarda, Türkolojiyle ilgili araştırmaların yeniden canlanmasına bir vesile teşkil edebileceği, tahminden uzak olmasa gerektir.

---

* Emekli Türkolog, Bükreş.

Türkolojiyle ilgili çalışmaları sırasında, Romen bilim adamları, özellikle, Hunlardan başlayarak, Avar, Peçenek, Kıpçak (Kuman), Tatar, Oğuz v.s isimler altında bilinen, eski Türk kavimlerinden kalmış olan muhtelif izleri araştırdıkları gibi, Osmanlı tarihleri ve belgeleri üzerinde de önemle durmuş ve durmaktadırlar.

Zamanla, bir takım şahsî teşebbüslere, çeşitli kurum ve kuruluşlar da katılarak, Romanya'da Türkoloji araştırmaları daha düzenli bir çalışma alanı hâline gelmeye başlamıştır. Burada, özellikle Romen Bilimler Akademisini, Üniversiteleri ve diğer kurum ve kuruluşları hatırlatabiliriz.

Hatta, yarım yüzyıllık Komünist döneminde dahi, uzun süren Soğuk Savaşa rağmen, çeşitli Türk kaynaklarına önem verildiğini görüyoruz. Bu da, bize, bazı önyargılı yorumlamaları bir yana bırakacak olursak, Romanya'da, Türkoloji araştırmalarında, bir devamlılık olduğunu göstermektedir, diyebiliriz.

Hatta, 1976 yılında, benim başlatmış olduğum: Şark Kaynakları Külliyatının I. Cildi, Akademi ödülüne lâyık görülmüş olup, bu külliyat, hâlen açık ve yeni yeni ciltlerle genişletilmektedir.

Gerek Akademi dahilinde ve gerekse Üniversitelerde ve daha başka yerlerde çalışan uzmanlardan bazıları, Türkçe bilmedikleri halde, Türk kaynaklarını dolaylı olarak kullanmakla, Türkoloji'yi ilgilendiren eserler meydana getirmiş ve getirmektedirler. Bilindiği gibi, meşhur Romen tarihçisi Nikola Yorga, Türkçe bilmediği halde, 20.yüzyılın başlarında, Almanca, 5 ciltlik, muazzam bir Osmanlı Tarihi yazarak, bilim âlemini hayrette bırakmıştır. Bu hususta, daha başka örnekler de verilebilir. Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki, günümüzde, Türkoloji'ye daha bilinçli bir şekilde yaklaşan ve Türk kaynaklarını doğrudan doğruya mütalâa edebilecek seviyeye ulaşan, genç Türkologların sayısı giderek artmaktadır.

Romen Türkolojisi'nin diğer bir özelliği de, bu alana gönül verenlerin çoğunun başlıca amaçları, tarih boyunca, Türk-Romen ilişkileri çerçevesinde, karşılıklı etkileşim unsurlarını tesbit etmek ve Romen tarihini, Romen dilini ve kültürünü, bahusus, Türk kaynaklarına dayanarak, daha sağlam temeller üzerine oturtmaktır, desek, doğru olabilir.

Hatta, Romanya'da yaşamakta olan Türk-İslâm toplumu üzerinde yapılan çeşitli araştırmalar dahi, bu toplumun tarihini, konuştuğu Türkçeyi, inandığı dini ve yaşatmakta olduğu kültür ve gelenekleri daha iyi anlama bakımından olduğu kadar, Romen toplumu ile karşılıklı etkileşim unsurlarının tesbiti bakımından da önem taşımaktadır. Bu hususta,

ayrıntılara girecek olursak, Romen Türkoloji araştırmalarında, daha başka özelliklere de rastlamak mümkündür.

Ancak, biz, burada, teferruata girmeden, bunlara benzer özelliklerin, diğer Balkan ülkelerinde de mevcut olabileceğini belirtmekle yetinmek zorundayız.

Lâkin, şunu da kaydetmeden geçmek istemiyorum. Balkanlar çapında, bunları ve bunlara benzer diğer müşterek unsurları daha iyi anlayabilmek için, her şeyden önce, Balkan ülkelerinde, birer Türkoloji Bibliyografyası'nın hazırlanması son derece önemli olsa gerekir. Zira bu suretle, Balkan Türkolojisi'nin ne aşamada olduğu tesbit edilebileceği gibi, ileride yapılması gereken unsurlar da daha iyi anlaşılmış olacaktır. Aynı zamanda, müşterek özellikler ve geçirilen aşamalar da daha iyi tesbit edilebilecekti, kanısındayım.

Lâkin, Türkoloji bakımından, Balkanlarda, yüzyılların beri varlığını sürdüren Türk-İslâm toplumlarıyla ilgili olarak, daha başka yapılacak çok şeyler olduğu da, ayrı bir gerçek sayılabilir. İşte, Balkan Türkolojisi'nin, bu gibi konuları keşf ederek, üzerinde durması gerektiğini belirtmekte yarar olduğu kanısındayım. Ancak, bütün bunları yaparken, unutulmaması lâzım gelen birkaç hususu daha önemle belirtmek isterim:

Bilindiği üzere, Balkanlarda, yüzyıllardan beri varlığını sürdüren Türk-İslam toplumları, uzun zamandır, çeşitli siyasî sınırlardan dolayı, ayrı ayrı ülkelerde yaşamaya marûz kalmışlardır. Bu nedenle, aramızda, bazı müşterek unsurların devamı yanında, bir takım ayrılıkların da belirmesi kaçınılmaz olup, özellikle, günümüzde, muhtelif etkenlerin tesiriyle, bu gibi ayrılıkların daha da derinleşeceğini söyleyebiliriz.

Hiç olmazsa, bundan böyle, Balkanlarda esmekte olan demokrasi rüzgarlarından yararlanarak, Balkan Türk – İslâm toplumlarını biribirlerine yaklaştırmanın yollarını tesbit ederek, buralarda, azınlıklar hâlinde yaşamakta olan toplumlarımıza, mevcudiyetlerini devam ettirebilmeleri hususunda yardımcı olmak, geleceğimiz için, hayatî bir önem taşımaktadır.

İşte, bu bakımdan, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi'ne destek amacıyla, bir de Balkan Türkleri Federasyonu adı altında bir teşkilâtın son derece yararlı olacağı kanısındayım. Zira, ancak böyle bile Dernek sayesinde, toplumlarımıza daha faydalı hizmetler verebileceğimize muhakkak gözüyle bakabiliriz.

Bu hususta, yapılacak çok şeyler olduğu kendiliğinden anlaşılır. Nitekim, giderek, Balkan Türkçemiz'i, Türkiye Türkçesi'ne daha da yaklaş-

tırmak ve onunla birleştirmek, okul kitaplarımızı Balkanlar çapında bütünleştirmek, ortak bir yayın organı kurmak, Televizyonlar aracılığıyla, düzenli bir iletişim sağlamak, hatta, çifte vatandaşlık gibi doğal hakkımızı elde edebilmek ve daha başka konular bunlardan sayılabilir. Aynı zamanda, Avrupa Birliği'ne doğru ilerledikçe, özellikle, küçük sayıda, azınlıklar hâlinde bulunan toplumların arasında, benliklerini bir süre daha devam ettirebilmek için, bir yerden, başka bir yere, göç hareketleri de hızlanacaktır. Bu da, kendi başına ayrı bir araştırma konusu olabilir.

Bunlara ve diğer olumsuz etkenlere karşı gereken önlemler alınmadığı takdirde ise, çeşitli sayıda azınlıkları sür'atle eritme kabiliyeti artan dünyamızda, istikbalimizin ne olacağı, şimdiden kestirmek mümkündür, diyebiliriz.

Yani, yüzyıllar önce, Balkanlara gelip yerleşen, fakat, tarihe mâl olan eski Türk kavimlerinin akibetine uğrayacağımızdan kimsenin şüphesi olmamalıdır. Aslında, gitmekte olduğumuz yol, bizleri, hızla böyle vahim bir akibete doğru sürüklemektedir. Bunu, çeşitli delillerle ispat edebiliriz.

Lâkin ilâhî bir takdir dahi olsa bile, bizler, böyle bir kadere karşı, elimizden ve dilimizden gelen gayreti sarf ederek, gereken tedbirleri almakla mükellef olduğumuzu hiç bir zaman unutmamalıyız.

"Böyle gelmiş, böyle gider!" deyimiyle davranmaya devam edecek olursak, mensup olduğumuz ve aralarında yaşadığımız Türk İslâm toplumları ve bizden sonra gelecek kuşaklar, bizleri, asla, affetmeyecekleri gibi, tarih önünde de, kendimizi sorumluluktan kurtaramayız. İşte, böyle, ağır mesuliyetlere marûz kalmamak içindir ki, bugün, dağınık halde olan güçlerimizi birleştirerek, Balkanlardaki Türklüğü ebediyen yaşatabilmenin çarelerini aramak ve bulmak, hepimizin, ve özellikle aydın tabakanın üzerine düşen kutsal bir görev olduğunu ısrarla belirterek, önemli saydığım bu gibi konularla ilgili, ve Balkanlardaki Türklüğün kaderiyle doğrudan doğruya bağlantılı meselelerin üzerinde düşünmenizi rica eder, saygılar sunarım.

YAHYA KEMAL BEYATLI VE BALKANLAR'DA TÜRK VARLIĞI

İbrahim TATARLI*

28-29 Eylül 2001 tarihlerinde, XXI. Yüzyılın başında Prizren şehrinde, Kosova'da yapılan I. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu'nun programında büyük şair, sanatçı ve düşünür Yahya Kemal Beyatlı'nın büyük ve çokyönlü kişiliğinin ve çalışmalarının yer almasından daha doğal bir şey olamaz!... Önce kökeni itibariyle Rumeli'nin bir zamanki serhat şehirlerinden Üsküp'te, Balkanlarda doğmuş, çocukluğu burada geçmiş, bütün yaşamını büyük özverilerle ve ölümsüz yapıtlarını Türk dünyasına, Anadolu ve Balkanlar'daki Türk ve Müslümanlar'a hasretmiş, onların medeniyetlerini üretimi gelişimi, korunması ve yayılmasında büyük katkıları olmuştur. Her açıdan Yahya Kemal Beyatlı genellikle Türk edebiyatının kültürünün ve özellikle de Balkanlar'daki Türk sanatı ve medeniyetinin büyük ve yetenekli, klasik temsilcilerinin ön saflarında yer almayı tamamen haketmiştir.

Yahya Kemal Beyatlı'nın büyük kişiliği ve çeşitli alanlardaki yapıtları pek çok monografi, etüt ve makalelere konu olmuştur. Yalnız Türkiye'de onun hakkında yirmiden fazla kitap hazırlanmıştır (B.Necatigil, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, Eklerle 18. basım. VY, İst. 1999, s. 87-88). Geniş kapsamlı bir bibliyografyasını ise, Ankara'daki Millî Kütüphane Emekli Başkanı Dr. Müjgan Cumbur'a borçluyuz (Doğumunun Yüzüncü Yılında Yahya Kemal Beyatlı, AKDTYK, AKM, Ankara 1994 1994, s. 89-210). Üniversite öğrencisi Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Yahya Kemal" (1961) monografisinden başlayarak bugüne değin çok ciddi araştırmalar yapılmıştır bu yönde. Yuvarlak yıldönümleri münasebetiyle de yeni yeni incelemeler ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Fuat Bayramoğlu, İnci

* Prof. Dr. Emekli Türkolog, Sofya.

Enginün, Müjdan Cunbur, Hasibe Mazioğlu gibi uzmanların çalışmalarını belirtebiliriz. (Doğumunun Yüzüncu Yılında Yahya Kemal Beyatlı, Ank. 1994). Ben Sofya'da yapılan bir Uluslararası sempozyumda, İstanbul'da İRCİCA salonunda yapılan bir anma töreninde Yahya Kemal Beyatlı hakkında konferans vermiştim. 45 yıldan fazla bir zaman kapsamında üniversite derslerimde kişiliği ve yaratıcılığını incelemiş bulunmaktayım.

Buradaki bildirimde Yahya Kemal Beyatlı'nın kişiliğinin bazı yönleri ve özellikle Balkanlar'daki Türk ve Müslüman varlığına yaklaşımı, onların kültürlerinin korunması ve geliştirilmesi yönündeki çalışmaları ve sorunlarının onun yapıtlarında canlandırılması, ebedileştirilmesi incelenecektir.

Yahya Kemal Beyatlı'nın kişi olarak oluşum ve gelişiminde beş dönem kabul edebiliriz. I. Gençlik ve hazırlık dönemi (1884-1902); II. Avrupa dönemi (1903-1912); III. Balkan Savaşı ile Birinci Dünya Savaşı Yılları (1912-1918); IV. Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Dönemi; V. İkinci Dünya Savaşı ve Savaş sonrası Çağı (1939-1958).

Yahya Kemal Beyatlı'nın birinci dönemi, daha fazla doğduğu Üsküp'te geçmiştir. Annesi Nakiye Hanım, Leskofçalı Dilaver Bey'in ve Vranyalı Adile Hanım'ın üç kızının en büyüğüdür. Onüç yaşında iken Üsküp'e göç etmişler ve yerleşmişlerdir. 1883'de evlenmiş, bir yıl sonra da Yahya Kemal dünyaya gelmiştir. Babası memurdur. Sosyal durumu bakımından eşraftan sayılıyor. (Yahya Kemal, Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım, İst. 1973, s. 3 vd.). Yahya Kemal'in çocukluğu halktan insanlar arasında geçiyor. Önce annesinin, sonra kendisinin dadısı, Vranya'nın bir köyünden Fatma Hanım ve onun eşi Ali Zaim'dir. Yazara göre: "Bir peygamber kalbinin sevgisi gibi derin ve hazindir. "Nanamı tanımasaydım Ernest Renan'ın naklettiği Hazret-i İsa'yı ve Balzac'ın tavsir ettiği Baba Gorio'yu iyi anlamazdım. Tabiatın hangi nadir madeninden yaratılmıştı? Bunu bütün hayatımda düşüneceğim." (aynı yapıt, s.12). Ailenin sadıklarından Deli Ahmet, Battal Gazi ve halk tabiriyle Seydi Battal menkıbelerini anlatan Uşak Hüseyin, Arnavut asıllı Zeynep Dadı bu tür insanlardır. (Aynı yapıt, s.14 vs.).

Yahya Kemal ilk öğrenimine beşyüz senelik bir vakıf olan ve Sultan Murat Camiî'nin mihrabı arkasındaki Yeni Mektep denilen okulda başlamıştır (1889). Yazara göre: "İşte hoca karşısında ilk defa ders gördüğüm yer, daha İstanbul fethedilmeden önce vücuda gelen ve o zamandan beri hiçbir şeyi değişmemiş olan bu lâtif yer." (aynı yapıt. s. 20). Yazarın itirafına göre: "Yeni mektebe gide gele, gide gele üç sene geçmiştir. Lâ-

kin Elifba'yı henüz söktürememiştim." (aynı yapıt s. 27). Harfleri bile öğrenememişti. Yalnız bazı peygamberlerin adlarını ezberlemiştir.

Yahya Kemal sekiz yaşına girdiği zaman, Vali Ahmet Eyüp Paşa'nın girişimiyle Üsküp'te açılan yeni usuldeki Mektebî Edebî'ye yazılmıştır. Müdürü Ali Galip Efendi adında, Selanikli bir dönme delikanlısıdır. Kısa zamanda yalnız Elifba'yı öğrenmekle kalmaz, rahat rahat okumaya başlamıştır, bilgilerini geliştirmiştir. Yazara göre, "Yeni Mektep'ten Mekteb-î Edeb'e geçişim Şark'tan Avrupa'ya geçişim oldu. (Aynı yapı, 2. 29).

Yahya Kemal çocukluğunda birkaç kez Selanik'i ziyaret etmiştir. Büyük babası orada yaşamaktadır. 1897 baharında ailece bir zaman için bu şehre yerleşmek istemişler. Birkaç ay sonra Üsküp'e dönmüşlerdir. Annesi ile babası arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Yahya Kemal 12 yaşında iken, hastalanan Nakiye Hanım rahmete kavuşmuştur. O bunu çok ağır yaşamıştır. Çok sonra yazar itiraf edecektir: "İlk sofuluğum, onüç yaşında, annemin ölümüyle başladı. İsa Bey Camiî'nde annemin ruhuna hemen her akşam Yâsîn okumaya başladım. "Müslümanlık alemine o kapıdan girdim, diyebilirim." (aynı yapıt, s.35)

Ağır da olsa, yurtta ve dünyadaki olayların yankıları Üsküp'e kadar ulaşıyor. 1894 Ermeni olayları, Rakofça çiftliğine değin yankıyor. Girit İhtilali haberi de bunların arasındadır. (aynı yapıt, s.58) 1897 baharında Türk – Yunan savaşı başlamıştır." Selanik o günlerde bütün seferberliğin en mühim geçidi idi. Gerek Rumeli'den ve gerek Anadolu'dan sevkedilen ordular, gönüllü alayları, cephane ve saire hep oradan geçiyordu." (aynı yapıt, s.59). Yazarın o zamanki gözlemlerine göre Selanik'te orta veya küçük memurlardan, eşrefzade bir hava zümresi mevcuttur. Bunların arasında müstakbel yazarın akrabası müstentik Nail Bey, genç avukat Emanüel Karasu Efendi gibi yanık aydınlar bulunmaktadır. Yaşar Kemal bu bağlamda daha sonraki anılarında şunu belirtimiştir: "Oniki yaşında bir çocuk olduğum halde, babam bunlarla buluştuğu vakit, beni de götürürdü. Bu zevatın içtimalarında ilk defa Murad Bey, Jöntürk sözlerini ve padişaha karşı manidar bazı tarizleri işitmiştim. Çocuk olmakla beraber, memlekette Yunan Harbi'nden başka gizli bir cereyan geçtiğini hissetmiştim. Aynı zamanda da Selanik gençlerinden bazılarının Paris'e firar ettiklerini ve bunlardan birinin Halil Efendizade Emin Bey olduğunu ve büyük, pek büyük, Namık Kemal gibi büyük bir adamın İstanbul'dan Paris'e kaçtığını, peşinden birçok gençleri sürüklediğini, Avrupa'dan memlekete gizli gizli gazeteler girdiğini mübrem ve tahlil edemediğim bir sır olarak öğrenmiştim." (aynı yapıt, s.60). Bu çevrede "hayli bariz bir padi-

şah aleyhtarı" olduğunu açık olarak sezmiştir. Hatta bizzat kendisi de böyle düşünceler paylaştığını açığa vurmaktadır: "Askerlerimiz Yenişehir'i, Dömeke'yi bu kadar memleketleri fethettiler, alçak Sultan Abdülhamit hepsini yine Yunan'a verecek" deyiverdim. Babam ve misafirleri benim bu mutallam karşısında hayretten ve korkudan duraladılar..." (aynı yapıt. s.60)

Üsküp İdadisi'nin Yahya Kemal'in bir kişi olarak oluşumunda önemli rol oynamıştır. Burada Namık Kemal'in "Vatan Yahut Silistre", "Akif Bey" gibi eserlerini okumuştur. Şehirdeki demokratik görüşlü, muhalif toplumcularla temasa gelmiştir. Bunların arasında İl Merkezin polis bölümünde katip olarak çalışan Ragip Efendi vardır. Babasının İcra memuru olarak çalıştığı binada müntazam olarak görüşmektedirler. Onun teşviki ile Namık Kemal'in kitaplarıyla sisitli olarak tanışmış, Türkiye'deki liberal cereyanın aşamalarıyla, ünlü temsilcilerin görüşleri ile tanışmıştır. Kendini geliştirmiştir. Özellikle Paris'te bulunan Jön Türkleri'nin ileri gelenlerinden Doktor Abdullah Cevdet Bey'in arkadaşlarından Şefik Bey'in "Hareket" adlı risalesiyle tanışmış, Jön Türkler gizli çalışmaları ve ideolojileriyle daha burada tetkik etmiştir. (aynı yapıt s.61)

Yahya Kemal'in durumu kötüleşmiştir. Babası ve üvey annesiyle dargın bulunmaktadır. Sırbistan ve Bosna fatihleri Gazi İshak Paşa'nın, onun oğlu Gazi İsa Bey'in ünlü camilerinin vakıf mütevellisi ve Üsküp Fatihi Paşa Yiğit'in ahfadından sayılan ve çiftlik sahibi olan, akrabalarından Humbarcizade Yaşar Bey'in Serava kenarındaki konağında yaşamaktadır. Evlad-î Fatihan'dan olan bu ailenin destek ve yardımı ile 1902 Nisan'ında İstanbul'a öğrenime gönderilmiştir. Selanik, Siroz, Drama, İskeçe treniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentine ulaşmıştır. Gene annesinin akrabalarından Besim Ömer Paşa konağına yerleşmiştir. Ailenin dört oğlu vardır. Hepsi öğrenimini yapmış ve başkentin tanınmış entelektüelleri ve iş adamları olmuştur. Yenilik düşüncelerinin öncülüğünü yapmaktadırlar. Besim Ömer Paşa ünlü bir doktor ve Mirliva rütbesi vardır. Bizzat Tevfik Fikret'in yakın arkadaşıdır. Yahya Kemal böyle yüksek entelektüel bir çevreye girmiştir. Fakat aile, Abdülhamit II.nin hışmına uğramıştır. Ömer Paşa Sinop Mutasarrıflığına, oğlu ise Konya'ya Maarif Müdürlüğüne gönderilmiştir. Priştineli Abdurrahman Paşa'nın oğlu ve Babiali ricalinden Ali Daniş Bey'in, uzun yıllar San Petersburg Osmanlı Seferetinde müsteşar bulunan, Fransızca bilen aracılığı ile Galatasaray Müdürü Abdurrahman Şeref'in huzuruna çıkmıştır Yahya Kemal. Ancak tatilden sonra okula alınacak olmuştur.

Yahya Kemal 1318 (1902) kışını, Boğaziçi'nin en güzel semtlerinden biri olan Sarıyer'de, gene annesinin akrabalarından Priştineli Abdurrahman Paşa'nın oğullarından İbrahim Bey'in köşkünde geçirmiştir. Burada saz ve ses sanatçılarının katıldığı sohbetlerde bulunmuştur. İstanbul'un ünlü musiki üstadlarından Kanunî Arif Bey'in ricası üzerine Yahya Kemal "Kalendere" dair bir şarkı güftesi yazmıştır:

Bu hayatın elem ü derdini tak ey çekelim
Ah gel bari Kalender'de biraz mey çekelim
Ha vü huy-i feleğin rağmına hayhey çekelim
Ah gel bari Kalender'de biraz mey çekelim (aynı yapıt s.72).

Fakat Abdülhamit II. baskı rejimi ve korkunç jurnalcılık Yahya Kemal'i korkutmuştur. İzlediği "Servet-i Fü'nün" dergisi ve özellikle Tevfik Fikret'in ve Halit Ziya Uşaklıgil'in yapıtları onda bir Paris sevdası yaratmıştır. Bundan başka Jön Türkler Hareketine ilgi de yurttan ayrılmak isteğini körüklemiştir. Şair çok yıllar sonra şöyle yazacaktır: "Gönlümü Paris'e çeken diğer bir sebep de Jön Türklük'dü". (aynı yapıt s. 75)

Avrupa dönemi Yahya Kemal'in düşün yapısında büyük ve derin değişiklikler doğurmuştur. Onun felsefe, tarih, dil, sanat ve kültürel formasyonunun oluşum ve gelişiminde çok önemli bir faktör olmuştur. Fransa'da dokuz yıl kalmıştır. Yaşamı daha fazla, Paris'te geçmiştir. Fakat zaman zaman komşu Avrupa ülkelerinden İngiltere'yi, Belçika'yı ve İsviçre'yi de ziyaret etmiş, birçok şehirlerde ve yörelerde bulunmuştur. Batı Avrupa'daki politik, ekonomik, sanatsal ve kültürel yaşam tarziyle tanışmıştır. Sanatçı "Seyahatler" yazısında bu ziyaretleri kısaca belirtmiştir:

"1903 Temmuzunda Messagerie Maritime'in Memphis vapuruyla İstanbul'dan Marsilya'ya, oradan bir marşandiz treniyle Paris'e gittim.

1906 Temmuzunun ondördünde Paris'ten Dieppe New – Haven tarikiyle Londra'ya gittim. O senenin sonbaharında Dover-Ostende tarikiyle Belçika'ya gittim. Ostende'de ve Brüksel'de birkaç gün kaldım. Bir hafta Belçika dahilinde seyahat ettim: Anvers, Liege ve Ispa (Spa)'yı gördüm; Brüksel tarikiyle Paris'e döndüm.

1908'de denizi görmek ve biraz hava almak için tenezzüh tarikiyle Boulognea'ya gittim ve Wimereux'de bir gün geçirdim.

1910'da Paris'ten Cenevre'ye geldim. Yazı geçirdim. İsviçre'de seyahat ederek, Eupen, Montreux, İnterlaken Lucerve, RigiKaltbad, Uri, Lugano, Zürih, Schawyz şehirlerini ve birçok dağları gördüm." (aynı yapıt, s. 85-86)

Yahya Kemal daha 1903 yılında sistemli olarak Fransızca'yı öğrenmiştir. Meaux kolejine girmiştir. Dili çabuk benimsemiştir. Çok okumuş, hemen her gece tiyatroya gitmiş, şiirler okunan müsamereleri kaçırmamış, birçok dost edinmiştir. Fransızca onu yeni bir medeniyetle temasa getirmiştir. Çok sonra bu bağlamda sanatçı şöyle yazmıştır: "Türkçe'den Fransızca'ya geçiş beni bir küreden bir küreye geçiş kadar değiştirdi... Beni az bir zamanda başka bir kainat içinde bulundurdu. Meaux kolejinden döndüğüm zaman bizim Edebiyat-i Cedide şiirini asla sevmiyordum." (aynı yapıt. s. 101). Sanatçının değer kriteriyumları temelden değişmiştir. Yurdundaki yeni usul şiir, Fransızca'nın gölgesi gibi kendisine görünmüştür. Sanatsal gerekleri çok yüksek bir düzeye çıkmıştır.

Herşeyden önce Yahya Kemal'ın düşünüş tarzında, felsefî, tarih, kültür görüşlerinde radikal değişiklikler olmuştur. Bunu bizzat sanatçı belirtmiştir. Bu yönde ünlü okutmanı büyük Fransız tarihçisi Albert Sorel'in büyük rolü olmuştur. Bu bilgin adeta Türk tarihi alanında bir ekol yaratmıştır. Bu bağlamda ilk akla gelenler Yusuf Akçora ve Ahmet Ferit'tir. Sanatçı şöyle yazmıştır: "1903'te (Genç Türklük) cereyanına kapılarak Paris'e gitmiş idim. Yahut o zamanki tabirle firar etmiş idim, orada Sciences Politique Mektebi'ne girdim. Müverrih Albert Sorel, maruf tarih derslerini o mektepte veriyordu. Onun kuvvetli tesirine kapılarak kendi tarihimizi okumaya başladım. Okudukça Anadolu, Rumeli ve İstanbul Türklüğü'nü başka bir zevkle duydum. Nasyonalist bir bakışla vatanın iklimleri, mimarîsi, haritaları, devir devir almış olduğu renkler gözlerimi kamaştırdı. İşte ilk defa bu tarih kapısından yeni bir ufuk gördüm." (Eğil Dağlar, İst. 1966. s. 16-17). Albert Sorel tarihi, yalnız diplomasinin değil, felsefeden, şiirden, musikiden, hasılı his ve hayalde aldıkları bütün kuvvetlerle, bir bütün olarak idrak etmekte, derslerini bu esas üzerine kurmaktadır.

Bu yaklaşımı Yahya Kemal benimsemiş ve geliştirmiştir. Ve politika, sanat, kültür alanlarında uygulamış, çok önemli sonuçlara ulaşmıştır.

Fransa ve Avrupa'da da Yahya Kemal'in politik, felsefî, sanata ve kültürel görüşlerinde zikzaklar, gelişim aşamaları olmuştur. 1904-1905 yılları en heyecanlı zamanıdır. Henüz yirmi yaşındadır. Meaux kolejinden çıkmış ve Quartie Latin'e geçmiştir. Bir zaman Paris'te dinsizliğe kapılmış. Jan Joures, Pressence, Vaillant, hatta anarşist Jean rave gibi hatiplerin nutuklarını dinlemiş yazılarını okumuştur. Sanatçının itirafına göre "İhtilalcı harareti 1905'e kadar sürmüş ve sonra sönmeye yüz tut-

muştur." Kendimi Paris'in eğlenceleri heva vü heveslerine kaptırdım." (Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım. S.102).

Yahya Kemal'in sanat ve şiir anlayışlarında da büyük gelişmeler olmuştur. Bu alanda da çeşitli aşamalardan geçmiştir: 1907'de Fransız şiirinin, fikrinin, zevkinin havası içinde balık suda yaşar gibi yaşıyordum. Maamafih yalnız şiirde geçirdiğim kademeleri nakledeyim.

Victor Hugo'un kaba saba taraflarını aşmıştım. Asıl şiiri olan Asırların Masal'ında epey müddet kaldım. Hugo'dan sonra Theophile Gautier'i ve de Banville'i sevdim. Az çok bulmaç olan romantizmi şiirini daha inbikten geçmiş taraflarını geldim. Onlara henüz kanıtlamamışken Charles Budelair'in şiirini tatdım. Şiirin bu merhalesi bütün hissimi bütün havasını bir büyü gibi tutmuştu, Şer Çiçekleri'nin birçoğunu ezber biliyordum... Baudelaire'cilikle üstümde uzun zaman bir sıtma gibi kaldı, Edgar Poe'u ona ibtilamın sevkiyle anlamıştım.

Charles Baudelaire'den sonra Paul Verlaine'i daha başka bir zevkle sevmeğe başladım." (aynı yapıt, 106-107) . Maeterrlinck, Verhaereni biliyor, Jose Maria de Heredia izliyor. Özellikle Latin ve Yunan şairlerine değer vermiştir. Fakat Yahya Kemal eleştirisiz bir hayranlığa kapılmamıştır. Özellikle sembolistlerin ve öteki akımların olumsuz yönlerini reddetmiş kendi özgün buluş ve sentezlere varmıştır: "Bu şiir lisanı Tevfik Fikret'in, Cenap Şahabettin ve muakkiplerinin lisanına büsbütün başkaydı; o destanın başarabildiğim bazı parçalarındaki şiir telakisi de yeniydi; marazilikten, ibhamdan, muammalıktan uzaktı (aynı yapıt; s:03)

Bu incelemeler Yahya Kemal'i lirik-epik şiire destan türüne yöneltmiştir. Nitekim Londra'da bulunduğu günlerde "yeni bir Türk destanı" yazmaya başlamıştır. Bu çığır sanatçının bundan sonraki çalışmalarında geliştirilecek ve şiir alanında büyük değerler kazandıracaktır.

Paris'te Yahya Kemal devrimci Türk mülteci toplumsal akımların temsilcileri olan birçok yazar, sanatçı ve toplumcu ile karşılaşmıştır. Bunların arasında Sami Paşazade Sezai, Hüseyin Şiyret, Abdullah Cevdet, Abdülhalim Memduh, Ahmet Rıza vs. bulunmaktadır. Londra'da Abdülhamit Tarhan'la buluşmuştur. Fakat politikaya aktif olarak katılmamıştır. Kendini bilime, sanata ve kültür çalışmalarına vermiştir.

Hiç şüphesiz ki, Yahya Kemal'in Fransa ve daha geniş plânda Avrupa dönemi onun kişiliğinin oluşumu ve gelişmesinde çok olumlu olmuştur. Düşünüş ve sanatına yeni çiziler katmıştır.

Yahya Kemal Beyatlı 1912-1928 yıllarını "millî acılar devresi" olarak nitelendirmektedir. 1908 devrimini hazırlayan ve gerçekleştiren Jön

Türkler eylemine büyük ilgi gösteren yazar dört yıl sonra Fransa'dan Türkiye'ye dönmüş. İttihat ve Terakki partisinin özellikle dış politikalarının yurdun çıkarları için, haya varlığı için ne büyük tehlike oluşturduğunu hemen anlamıştır. Toplumsal yaşama aktif olarak katılmaktan çekinmiştir. O şunu itiraf etmiştir: "Bu altı sene içinde ben hadiselerin ne başında ne ilk safında bulundum. Hükümetle zerre kadar alakam bile olmadı." (aynı yapıt, s.127)

Ziya Gökalp gibi ünlü Türk entelektüelleri ve çevreleriyle temas halindedir. Fakat İttihat ve Terakki fırkasının görüşlerini paylaşmamışsa Yahya Kemal Beyatlı'nın itiraflarına göre, Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında bir Türklüğü kabul etmektedir. Onun yurtseverliği âdeta Mustafa Kemal'in ulusçuluğuna yakın çizgiler taşımaktadır.

Ziya Gökalp'ın desteğiyle İstanbul Darülfünun'a okutman olarak atanmıştır (1915). Daha sonra, Türk halkının ulusal Bağımsızlık savaşına karşı çıkan Cenap Şahabettin'in serbest bıraktığı kürsüye geçmiş (1922), üniversitelilere ders vermiştir.

Daha 1916-1917 yıllarında İstanbul'da Mustafa Kemal, Yahya Kemal Beyatlı ile tanışmak istemiştir. Karşılaşmaları Büyük Ada'daki Splandit Oteli'nde olmuştur. İlk kez onunla görüşmüştür.

Yahya Kemal Beyatlı İttihat ve Terakki Partisini 1912-1928 yıllarındaki yönetimlerini şöyle yargılamıştır. "Altı sene içinde üç harbe girmiştik, Osmanlı Saltanatı'nın bize miras bıraktığı toprakları kaybetmiştik. Bu üç harbin sonunda, 1918 baharında, ne vatan ne devlet, hatta ne de millet kalmıştır. Bu ana kadar mukadderatımızı idare etmiş olan devlet adamları, bu sabah, Boğaziçi'nden Karadeniz'e açılan bir zaman topridosuyle sıralandılar, bir müddet sonra da Berlin'de, Moskova'da, Kabil'de, şurada (burada) göründüler. Başımızdan geçmiş olan macerayı anlatmak sadedinde bu ricalin söylediklerine ve yazdıklarına dikkat ettim, ve hayrette kaldım..." (aynı yapıt, 2.128)

Daha 1914 yazında Büyük Ada'da oturan Yahya Kemal Beyatlı İttihat ve Terakki yönetimin yurdu, Almanya tarafından dünya harbine katılmak isteklerine karşı çıkmış, bunun Türk halkına büyük tehlike olduğunu sezmiştir. Hükümet ne fikirde olduğunu öğrenmek amacıyla, özellikle yat kulübünde Nazırlar ve Merkezî Umumî'nin üyeleriyle temasa gelmiştir.

Bu çevrelere yakın olan Türk diplomat, entelektüel ve toplumcuları ile görüşmüştür. Bunlar İttihat ve Terakki'nin fırkası devlet yöneticilerinin, Enver Paşa, Talat Paşa'nın görüşlerini sunuyorlar. Özellikle bunlardan

Celâl Sahit açık olarak Yahya Kemal Beyatlı'ya şöyle demiştir: "Biz Mısır'ı ve Kafkasya'yı almaksızın payidar olamayız, parçalanırız! Mısır'ı almakla İslâm alemine Kafkas'ı almakla Türklük alemine dayanmağa yüzdeyüz(!) mecburuz. Mısır'ın pamuğu (!) ve Bakû'nün petrol kuyularını almaksızın ise bütçemizi düzeltmek imkânı yoktur. İstikrar çaresi kalmamıştır..." (aynı yapıt, s 132)

Yahya Kemal Beyatlı İttihat ve Terakki yönetiminin dış politikasının dayandığı yanlış esasları anlamış ve bunları yargılamıştır. "Ortada bizi menfi, diğeri nisbet iki müddeâ dolaşıyordu: "Boğazları açamayız, çünkü itilâf devletlerine emniyetimiz yoktur. Boğazlardan girerlerse bir daha çıkmazlar ve bizi dipdiri Rusya'ya peşkeş çekerler" mantığı idi. Nisbet müddeâ ise: Kafkasya ve Mısır olmaksızın bu devlet pâyîdar olamaz, birinin pamuğu, ötekinin petrolu.... İlâ-âhizıhî, sözü idi" (aynı yapıt s. 132)

Yahya Kemal Beyatlı bu politikanın yurdun bağımsızlığı ve Türk halkı için ne büyük tehlikeler gizlediğini hemen anlamıştır. Lâkin en zarûd bu mel'un ikinci müddeâ işitiliyordu ve başımıza gelmesi mukaddes olan bütün belalar iki milyon gencin ölümü, vatanın her taraftan nihayet Polatlı'ya ne kadar bile istilası hep bu fikirden çıktı. Enver, misbet bir harp istiyordu. Mantık bir harp, yani devletlere yanlız Boğazlar'dan karşı koymaktan ibaret bir harp yapsaydık telefatımız 200 bin kişiyi geçmez. Herhalde 1918'e kadar şark ve cenup cephelerindeki bâdirelere uğramazdık. Lâkin Enver'e göre bu kadarcık bir hareket mânâsız olurdu, değil mi? İşte o aralık, bir atla üç nala kalmış gibi Kafkasya ve Mısır fütûhâtı ortada en fazla tedâvül eden sikke idi (aynı yapıt s. 132-133).

Böylelikle, Türkiye dünya savaşına sokulmuştur. Yüzbinlerce kurban verilmiş. Osmanlı İmparatorluğu Büyük Devletler arasında parçalanmıştır, Türk devletinin bağımsızlığı ve varlığı tehlikeye girmiştir. Nihayet 1918'de Talat Paşa istifa etmiş. İzzet Paşa iktidara gelmiş. Bu dönemi Yahya Kemal Beyatlı "Bir devrin sonu bir devrin başlangıcı" olarak kabul etmiştir (aynı yapıt s. 136).

Yahya Kemal Beyatlı haklı olarak çıkış yolunu, Mustafa Kemal'in şahsında ve Bağımsızlık savaşında görmüştür. "Çanakkale Savaşları" sırasında Mustafa Kemal adını efsaneleştiren bir zaferden sonra onun vatanı kurtaracak kimse olduğu inancı bende hasıl olmuştur. Onu İstanbul'da sohbetleri ve yazılarıyla ilk tebcil eden benim diyebilirim".

O zamanlar İstanbul Darülfünun'de üniversitede öğrenci olan A.H.Tanpınar şöyle yazmıştır: "Yahya Kemal'in dersleri bizim millî inancın cömert bir kaynağı idi. Bu derslerin havasında Anadolu dağlarına

yaslanmış döğüşen vatan savunucuları, ilk fetihlerin kahramanları beraber yürüyorlardı. Mustafa Kemal ve İsmet adları ufkumuzdan efsaneli parıltılarla, gelecekteki olayların büyük doğuşları gibi geçerdi..." (BK. Fuat Bayramoğlu, Mustafa Kemal ve Yahya Kemal Beyatlı, s.7).

Yahya Kemal Beyatlı İstanbul'da Bağımsızlık Savaşını savunan yazılar yazmıştır.

Bursa'ya gitmiş orada Atatürk'le görüşmüş, onunla Ahu Dağlarını geçmiş. Karaköy İstasyonu'ndan Ankara'ya gitmiş.

"Hakimiyet-i Milliye" gazetesinin başyazarı olmuş. Kemalist hükümetin yakın adamı olarak Lozan'daki Uluslararası Konferansa, İsmet İnönü ile katılmıştır. Orada iki buçuk ay kalmıştır. Bundan sonra Urfa (1923-26), Varşova'da (1926), Madrid'de (1929) elçi olarak bulunmuştur. Tekrar, bu kez Tekirdağ'dan (1933-1942) milletvekili olmuştur

Mustafa Kemal'in kitaplığına yabancı yapıtlar tedarikinde hizmet görmüş Cumhuriyet Halk Partisi'nin estetik sorunları danışmanlığında da bulunmuş.

Yahya Kemal Beyatlı Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk dünyası ve özellikle Balkanlar'daki Türk varlığı ile ilişkilerinde de olumlu rol oynamıştı.

Türkler konusu Yahya Kemal Beyatlı'yı ömrü boyunca ilgilendirmiştir. İster araştırmalarında ister anılarında, ister şiirinde onların sorunları üzerinde durmuş, geçmiş ve geleceklerini incelemiş ve problemlerine çözüm getirmek istemiştir. Onun Türk varlığına yaklaşımını ve pozisyonunu, yapıtlarının türlerine ve çalışmalarının alanlarına göre araştırabiliriz:

I. Araştırmaları;
II. Anıları;
III. Seyahat yazıları;
IV. Şiiri;

Belki de önce Yahya Kemal Beyatlı'nın genellikle Türklük'le bağlı görüşlerine aydınlık getirmek gerekir. Onun bu alandaki anlayışları, yakın dostu olduğu halde Ziya Gökalp'inkilerden oldukça farklıdır. Nitekim araştırmacı yapıtlarında daha fazla Anadolu, Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye Cumhuriyeti ve Balkanlar'daki Türk varlığı üzerinde sistemli olarak durmuştur.

O, Anadolu'nun Türkleşmesi'nin 1071 tarihli Malazgirt Savaşı ile başladığı, Osmanlı İmparatorluğu çağında devam ettiği ve Balkanlar'ı da kapsadığı kanısındadır. Bundan dolayı Türkiye uluslunun başlangıcı olarak XI. yüzyılı kabul etmektedir. Bu tezini Yahya Kemal Beyatlı geniş ola-

rak "Tarih Musahabeleri" kitabında esaslandırmıştır. (Yahya Kemal Beyatlı Enstitüsü baskısı. İst. 1975, s. 144)

Aynı zamanda şunu da belirtmek gerekir ki; Yahya Kemal Beyatlı Türkiye Türkleri'nin, genellikle Türk dünyası ile bağlılığını Türk tarihinin birlik ve bütünlüğünü redetti demek değildir. Özellikle şiirlerinde Anadolu ve Balkan Türkleri, Orta Asya Türk varlığı ile bütünlüğünü belirtmiştir.

Yahya Kemal Beyatlı'nın "Çocukluğum-Gençliğim" başlıklı anılarında Balkanlar'da Türk varlığı hakkında çok zengin malzeme sunulmuştur ve özgün yorumlar yapılmıştır. (Çocukluğum, gençliğim" Siyasi ve Edebi Hatıralarım, İst. 1973 s. 1-120)

Bu anıların çoğu, o zamanki Sırbistan'ın sınırlarında bulunan Makedonya ve hala Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Batı Trakya ve İstanbul hakkındadır.

Çok doğal olarak, Yahya Kemal Beyatlı özellikle Üsküp ve yöresine geniş yer ayırmıştır. Yazara göre "Üsküp son zamanlara kadar ilk asırlardaki çeşnisini tamamiyle muhafaza etmiş bir Türk şehriydi. Murâd-ı Sânı devrinin canlı bir resmi gibiydi. Halk hâlâ o lehçeyle konuşur, o türlü esvaplar giyer, o devirdeki gibi yaşardı... Bu şehrin gençleri... âdeta bir yeniçeri ortamını andırırdı. " (Aynı yapıt s. 45-46)

Üsküp çağlara göre yeni yeni çizgiler ve renkler kazanmıştır. Bu bağlamda yazar şöyle yazar: "Bu şehir Fâtih devrinin rûhanî bir mezarlığıydı. Her köşesinde bir evliya yatardı. Halkı rivayet eder ki ya Bağdat'ta bir evliya fazla imiş yahut da Üsküp'te; ulema henüz bu bahsı halledememiş." (aynı yapıt s. 46). Fakat Yahya Kemal Beyatlı burasının özelliğini, hatta üstünlüğünü de belirtmeden geçmemiştir. "Lâkin Üsküp'ün evliyaları hep cengâverdiler. Türbelerinin duvarlarında bir insanın taşıyamayacağı kadar ağır ve büyük paslı kılıçlar, kalkanlar, zincirler asılı dururdu." (aynı yapıt 46) Bunların arasında Bukalı Baba, düşman güllelerinin daha havadayken elma tutar gibi eliyle tutan Cafer Baba, Kosova Meydan Muharebesi'nin yolu üzerinde türbesi bulunan Haydar Baba vs. (aynı yapıt s. 46ş)

Yahya Kemal Beyatlı'ya göre Üsküp, İstanbul'un fethinde kanını döktükten sonra Haliç kenarında aynı adlı mahalleyi kurmuş. Osmanlı İmparatorluğu başkentine Türk mayasını vermiştir. "Bu şehir o zamanlar bir medeniyet merkeziymiş; âlimler, şairler, mürşitler yetiştirmiş. Selâtin Camileri'ne benzer camide medreselerle, tekkelerle, bedestenlerle, çarşılarla bezenmiş. Maamafih medeniyeti yıkılmaktan ziyade bir gül gibi durmuştu. Çarşısı, kazzazları, bezzazları, haffafları, halaçları, bakırcıları,

kuyumcuları, silahcılarıyla olduğu gibi duruyor, çalışıyor ve işliyordu. Çırak, kalfa ve ustaların sıfatları mevkileri, kıyafetleri eskisi gibiydi." (aynı yapıt s. 47)

"Üsküp o kadar eski ve o kadar Türk'tü ki İstanbul'dan ve Selanik'ten gelen yeni kelimeleri, yeni eşyayı, hatta yeni şarkıları, alafranga telâkki ederdi. Belek suyu idrak etmediği gibi, Üsküp de Türklüğü'nü idrak etmiyordu.

Üsküp'ün Alaca Cami, Sultan Murad, İsa Beyler Cami, Sultan Murad-ı Sâni Camiî, Yeni Mektep, Edebî benliği gibi tarihsel abideler hakkında bilgi verilmiştir.

Burada bulunan Evlad-ı Fatihan sülalesinden yeni zamanlara değin gelmiş asilzade aileleri üzerinde durulmuş. Bunların arasında İstanbul fethinde surların üstüne Anadolu askeriyle yürümüş olan İshak Paşa'nın "İsa Bey gibi bütün Tuna ve Sava boylarını fethetmiş. Bu boylar efkafının mütevellidi, çiftlik sahibi, Üsküp toprağına kök salmış Humbaracızâde'ler hakkında bilgi verilmişti (aynı yapıt s.45). Halk arasından, yazarın dadısı Fatime Hanım (aynı yapıt s. 11) eşi Ali Zaim, Deli lakabını bir yeniçeri neferi gibi taşıyan Deli Ahmet Ağa "Tuna ve Morava boylarından" muhaceretin kızı ile Vardar boylarına dökülmüş fütûhat bakiyesinden bir adam (aynı yapıt s.14) vs. simaları verilmiş. Yahya Kemal Beyatlı'ya göre: "Deli Ahmet benim gözümle gördüğüm son yeniçeri idi."

Yahya Kemal Beyatlı Üsküp sevgisini anılarında esaslandırır. Bazı yanlış iddiaları çürütür: "Şimdi düşünüyorum da daha ziyade şaşıyorum: Benim kendi ailem Niş muhaciri olduğu halde, yine bu istikrarsızlıktan müteessir oluyorduk. Rumeli'ye o zaman ne kadar yerleşmişiz, Yarabbi! Ve bu hakikatı bugüne kadar unuttuk. Mesela Rumeli Türkleri'ni ezelden ebede kadar muhacir telâkki etmeğe alışmış olan İstanbul ve Anadolu milletdaşlarımız bu ittikatlarında ne kadar yanılıyorlar. Ah, bu ne feci delalettir!

Bizim Rumeli'de beşyüz sene yerleşmiş, oturmamızı işlerine elveren İslavlar ve Avrupalılar kâfi bir oturuş gibi telâkki ettirdiler ve bu telâkkiyi bizim içimize kadar soktular o kadar ki bu telâkkiyi biz atamıyoruz (aynı yapıt s. 55).

Yahya Kemal Beyatlı en maddi, siyasî ve doğru bir tarih hesabiyle Üsküp'ün Türklüğü'nü ispat etmektedir. "Milâdın 1392 senesinden 1914 senesine kadar tam beşyüz on sene oturmuştur".Buna karşılık Sırplar'ın propagandalarının temelsizliğini tanıklar.

Halbuki o şehri ezelden İslav addeden Sırplar, meselâ onu fethettiğimiz 1392 senesinden evvel tam beşyüz on sene işgal etmiş değillerdi. Zaten Üsküp o zaman yoktu, yalnız adı olan küçücük bir köydü. Yıldırım Beyazid tarafından, Şimale karşı bir Türk müdafaa kalesi diye kurulmuştu...." (aynı yapıt s.55)

Yahya Kemal Beyatlı, Rumeli'nin en asîl, en metin, en halis unsuru Türk'ün olduğunu savunur: "Rumeli faciasından sonra Türk devletinin çekilişine yâr ağladı, hatta zaman zaman ağyar da teessüf ediyor, bunu hep biliyoruz." (aynı yapıt s. 49) Delil olarak görüştüğü bir gencin itirafını zikreder: "Son on üç senenin tecrübesiyle .... Rumeli'de Türk hakimiyetinin yerine geçen unsurlar hakimiyet sıfatına liyâkat kazanamadılar, lâkin mahkum unsurların liyâkatleri bu münasebette daha ziyade ortaya çıktı. Devlet Rumeli'ye hakimken Türk'ün esamesi okunmazdı. Bilhassa Arnavut kardeşlerimizin millî faziletleri dillerde destandı. İslâmda asîl unsur varsa o da Arnavut'tu. Arnavut cesurdu, hürdü, azimkardı, Nûh der Peygamber demezdi. Cinsi, dini, millî, izzet-i nefsî hakkı uğrunda pervasızca can verirdi. Türk hakimiyeti devrinde Arnavut'un bütün bu destan olan mezayetlerine sonraları Avrupalılar da daha ziyade revnak verdiler dediler ki: Arnavut Asya'dan değil Avrupa'dandır, Turanlı değil Arya'dır. " (aynı yapıt s. 49)

Yahya Kemal Beyatlı Üsküp ve yöresindeki halkın bütün yaşamını adetlerini, kültürlerini, Rakovça'da kız eğlencelerine varıncaya kadar tasvir etmiştir (aynı yapıt s. 30-31).

Rumeli'de Sultan Abdülhamit II'ye karşı sert tepkiyi, baskısına karşı doğan ve gelişen savaşı, mücadele aynen, Namık Kemal, Ziya Paşa, daha sonra da Jön Türklerinin direnişine temas etmiş. Bu hareketin İstanbul'da destek bulmasına ve özellikle Avrupa'dan uzantılarına değmez.

Daha kısa da olsa Yahya Kemal Beyatlı Selanik'teki Türk varlığı ve sorunlarına da değinmiştir.

Yahya Kemal Beyatlı bazı yol notları ve yazılarında da Balkanlar'daki sorunlara değinmektedir. Bunlarda özellikle Bulgaristan'da Türk varlığı ve hükümetler arası politikası üzerinde durmaktadır. Yol notlarından biri Yahya Kemal Beyatlı'nın 1921 yılında Filibe ziyaretiyle bağlıdır. Yüzyıl önceki Bursa ile Eyüp'e benzettiği şehri çoktan görmek istemektedir. Ancak şimdi bu dileklerini gerçekleştirebilmiştir.

Yazar trenin penceresinde seyrettiği şehirlerden ve Meriç nehrinin manzarasından hayranlığını kısaca paylaşmaktadır. O izlenimlerini şöyle belirtmektedir:

"Sofya'dan tirene bindim. Bize değil Frenkler'e bile hala bir Türk yolu olduğunu hissetiren yoldan, bütün bir gün geçtim. Köstence kaplıcaları, İhtiman, Saranbey, Tatar Pazarcığı, birer minaresi kalmış bu şehirler, eski Rumeli çiftiliklerini hatırlatan çitli evler, çardaklar, kendi ördüğünü ve kendi diktiğini giyen köylüler, anatopraktan ayrılmamış insanlar ve hayvanlar, lokantalı vagonun her camından gözlerimi eğlendiriyorlardı. Meriç, dağlardan hızını yeni almış berrak bir çay gibi akıyor ve yavaş yavaş büyüyordu. Yüksekten ovaya iniyordu. Ah bu vadilerin güzelliği! Ta Budin'den gelen bir muhacir türküsünü hissetiren hüznü!... Bu yoldan kaç defa geçtimse kalbim doldu. Bu yol üstünde şu sepetlerle elma ve üzüm satılan Saranbey civârında daima yaşayabileceğimi zannettim." (aynı yapıt s. 36).

Filibe istasyonunda inen Yahya Kemal Beyatlı "Mole" otelinde kalır. Zamanında üniversite arkadaşı bulunduğu birinin yardımı ile şehri gezer. Burasının çarşısı ona Bursa'nın manzarasını andırır. Yazar Çelebi Sultan Mehmet, Sultan Murat camiîni-ki Abdülhamit zamanında tamiri yapılmıştır-Yeşil Camiî, yani camiî, imareti ve Şehabettin Paşa'nın 1444 yalnız 1445 yılında yaptırıldığı türbesini ziyaret ederler. Meriç üzerindeki köprüyü ve Muradiye Camiî önündeki kıraathaneyi görürler. Tepelerden birinin yamacına çıkarken, burasının park haline getirildiği zaman İslâm kültür abidelerinin yıkıldığını, üçyüz yıl önce yapılan bir çeşmenin yazıtının indirilmesini ve müzeye kaldırılmasını şiddetle eleştirmiş ve yargılamıştır. Kanısına göre otel önünde bulunan camiînin de varlığı tehlike altında bulunmaktadır. Bu küçük cami, ilk Osmanlı devirlerinden kalmış, yekpare, metin, ferahlı bir yapı imiş.

Bu bağlamda yazar şu tezi savunur: "Bulgar milliyet perverliğini çok beğenen bazı kalın kafalılarımız bu çığıra gitmesinler. Türk vatanında Bizans ve Lâtin kitabelerini asla yerlerinden kaldırmasınlar. Dünyada her milletin vatanı diğer bir milletin mirasıdır. Milletlerin tevazua ettiği eserler kendi milliyetlerine mâl olmuş eserlerdir. Toprak üzerinden nişaneleri kaldırmak ilim karşısında maziyi unutturmaz(Aynı yapıt s.40).

Bu anlayışına destek olarak Macaristan'da bazı abidelerin kaldırılmasından gereken ibret dersi alınmasını ileri sürmektedir.

O köşede tek başına Çelebi Sultan Mehmed'i hatırlatıyordu. Filibe'ye seyahat eden vatan Türkleri'nden son gören galiba ben oldum. Çünkü

İstanbul'a avdet ettikten biraz sonra, yolu genişletmek için, yıkıldığını gazeteden okudum (aynı yapıt s. 37).

Meriç köprüsü Yahya Kemal Beyatlı'ya Osmanlı çağındaki alayları andırmaktadır: "Öndürcüncü asırdan beri altı asır, atlı ve piyade, asker ve vatandaş, serdar ve nefer, fatih ve muhacir, bu köprüden kaç milyon Türk geçmiş! Eflak ve Buğdan, Rusya ve Lehistan, Macaristan ve Almanya, Bosna ve İtalya içerilerine yürümüş. Murad Hüdavendigâr Sultan Mustafa-yı Sani'ye kadar geçen bey ve padişahların kaçı galip ve kaçı mağlup olarak bu köprüden geçerek Edirne'ye, Bursa'ya ve İstanbul'a dönmüş. Düşünürken zihnim bunalıyor." (Aynı yapıt s. 39)

Yahya Kemal Beyatlı, Türkler'e karşı iki etnik düşmanlık olayını zikreder. Önce babasına yemek götüren bir çocuğun, Bulgar gençleri tarafından takip edildiğine tanık olmuşlardır. Kendilerini tanımadıkları halde onların yardımını istemiştir. Bundan sonra da sözü geçen tepeden dönmekte olan bir Türk işçisinden söz edilmektedir. Aralarındaki konuşmadan Bulgarlar tarafından toprağının elinden alındığı anlaşılmaktadır. Kazmalı işçi yazara İsviçre'nin kahramanı Wilhelm Tell'i andırmaktadır. O çocuğunu elinden tutarak ayrılır (aynı yapıt s.41). Bir de bir Türk gencinin bir polis tarafından bisikletinin nasıl alındığı anlatılmıştır.

Yahya Kemal Beyatlı şu özeti yapmıştır: "Karşımızdaki tepeden, Türkler'den kalma saat kulesi, eski kubbeler, eski minareler, eski evler Osmanlı mazisinin bir âlemi gibi görünüyordu." (aynı yapıt s. 41)

Yahya Kemal Beyatlı Filibe'de bir çingene düğününe tanık olmuştur. Bunu karnaval plânında ve demokratizm ve özgürlük işareti olarak, Piyer Loti, Albert Glatigny pozisyonundan yorumlamaktadır (aynı yapıt s.41-44).

Filibe Türkleri ile görüşmelerinde Müslüman Çingeneler'le karşılıklı ilişikileri incelerler. Onlar Çingeneler'i Müslüman olarak kabul etmektedirler. Fakat, bunların vakıf mallarına el koyacaklarından sakınmaktadırlar. Bu da, bugüne kadar süren bir gerçektir. Yahya Kemal Beyatlı haklı olarak bu soruna önem vermiştir.

"Balkan'a Seyahat" geniş kapsamlı, çok önemli bir yol notları yapıtı olarak düşünülmüştür. "Dergah Dergisi"nde 1921 yılında yayınlanmıştır. Yazar Tuna ve Balkanlar'la Türkler arasındaki sevgi motifi ile seyahat notlarına başlar: "Bir Türk gönlünde nehir varsa Tuna'dır, dağ varsa Balkan'dır. O akın Tuna'nın kıyılarından ve Balkan'ın eteklerinden ayrılalı kırk üç sene oluyor. Lâkin bilmem uzun asırlar bile o sularla o karlı

tepeleri gönlümüzden silebilecek mi? Zanneder misiniz ki bu hasret yalnız Rumeli'nin çocuklarının yüreğindedir?

Daha yazısının başında Yahya Kemal Beyatlı şöyle demiştir:

"İstanbul'dan Sofya'ya kadar küçük bir seyâhat mazinin kalbimde kalan hayalini sileceğine bilâkis daha ziyade alevlendirdi. Türklük Avrupa'ya doğru cezr ü meddi biten bir deniz gibi o dağlardan çekilmiş, lâkin tuzunu bırakmış. Bütün o toprak Türklük kokuyor. Bu tuz Bulgar vatanının toprağında mı kalmamış? Kanında mı? Meşrebinde mi? Yaşayışında mı? Giyinişinde mi? Oturup kalkışında mı? Lisanında mı? Lisanının şartında var. Mahvında mı kalmamış? Daha nerelerinde yarrabi? O toprakta gezindiğim müddetçe hep bunu hissettim" (aynı yapıt s. 117).

Rumeli toprağına ömründe ayak basmamış boz Diyarbakırlı Türk de aynı hasretle bu türküyü söylemiyor mu?

Gözde tüter dumanları
Bak Şıpka'nın Balkanları
Hâlâ sızlar al kanları
Ayrılmıştık otuz sene
İşte Şıpne geldik yine"
(aynı yapıt s. 117)

Türkler'in Balkanlar'ın batı bölgelerinden geri çekilmeleri bir gerçektir. Fakat Yahya Kemal Beyatlı oralarda kalan Türk varlığının ve kültür mirasının korunmasını savunmaktadır. Bu düşünce seyahat yazısının birçok yerlerinde belirtilmiştir.

Yahya Kemal Beyatlı, Burgaz'dan hareket eden trenin Sofya'da gece yarısı ulaşacağını peşinen bildirmiştir. Birkaç satırla, trenin yanından geçtiği, Aytos, Karinobat, Yombag, Yeni Zagora, Eski Zagora, Filibe, Tatar Pazarcığı, İhtiman, Karlsbad şehrine benzerliğiyle Kosenec Filibe ovası ile dağlı Silsileo, Sofya ovasını kaydetmiştir.

Şehirlerle ilgili olarak geçmişe bakarak, yalnız birer cami ile birer minare görüldüğünü belirtmiş. Rus abideleriyle bağlı olarak bir zamanlar Ruslar'ın, Bulgaristan'da sürekli olarak kalmak istedikleri de belirtir (aynı yapıt s.48). Yazar daha sonra bu motive tekrar dönecektir. Kısa fakat özlü tasvirinde birkaç soruna değinmektedir. Dalga kıranın ucunda Çar Ferdinand'ın heykeli yükseliyor. Yazara göre, rıhtım harp masraflarından dolayı tamamlanmış. Fesli hayat, doğu limanlarını andırıyor. Yahya Kemal Beyatlı şehirdeki Yunanlılar'a şüphe ile bakıyor. Bunların büyük Yunanistan iddialarını belirtiyor. "Rumluk tıpkı bizim eski devirlerimizde olduğu gibi, şimdi de Bulgarlığın içinde çöreklenmiş sessiz sessiz oturu-

yor, bu limanı emebildiği kadar emiyor, kendini hissetirmiyor. Mamafih uyumayan Bulgarlar söylüyor ki Burgaz limanı büyük Yunansitan haritasında mukayyedmiş" (aynı yapıt s. 117). Bu motive yazar daha sonra da dönüyor.

Yol notlarının merkezinde Sofya, ulusal politik ve kültür kurumları, kültürel yaşamı oluşturuyor. Yazar önce başkentteki inşaatı belirtiyor. Birçok ekisiklikler Ferdinand'a atfediliyor. Yazar sarayın projeleriyle tanışmış, bunları mükemmel bulmuştur. Fakat bunların gerçekleştirilmemesi onu memnun etmiyor. Çarın bazı zayıflıklarını belirtiyor. Bunlar Bulgaristan'ın Türkiye'deki elçisi Kalişev tarafından da destekleniyor. Bunların arasında, Vezüv yöresinde düşen taşlardan bir koleksiyon yapılması emirleri bunların arasındadır (aynı yapıt s. 151).

Yahya Kemal Beyatlı, kendisine refakat eden Borina adındaki şaireye onun genel kültürüne, Bulgar ve dünya edebiyatı hakkındaki bilgilerine, Bulgar edebiyatının ulusal niteliğine, yönelişine, yüksek değer vermiştir (aynı yapıt s. 151-152). Sofya'daki ulusal kitaplığını ve bulunduğu Doğuculuk bölümünü olumlu değerlendirmiştir, ki yönetmeni Todorov, yazara özel bir dikkat göstermiştir. Etnografi müzesinin düzenine hayran kalmıştır (aynı yapıt s. 193).

Sofya Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinin ulusal matbasının, Güzel Sanatlar Akademisi'nin bir semtte odluğunu belirtmiştir. Fakat tatil zamanı olduğu için Sofya Üniversitesi kapalı imiş.

Yahya Kemal Beyatlı "Aleksandar Novski" Ortodoks Kilisesi üzerinde durmuştur. Yazara göre, binası şehrin üzerine yükselmiş ve bacaklı bir katara benzetmiştir. Bu kilise Petersburg Profesörü ünlü Rus mimarlarından Pomeranov'un projesi üzerine ve üç bölümlü kilise uslubunda kurulmuştur. Kilisenin bitirilmesi 1914 yılına değin uzaması, yapılan harpler, masrafları da açıklanıyor (aynı yapıt s. 153-154).

Bir zamanlar camiye, sonra da kiliseye çevrilen "Aya Sofya" Ferdinand ve Türkiye'nin büyük elçisi Fethi Bey'in müdahalesiyle korunan hamam başındaki cami, Arkeolojik Müzeye dönüştürülen Mahmut Paşa Camîi, kiliseye çevrilen Kara Cami, büyük değişikliklere uğrayan Türk hamamı üzerinde duruyor. (aynı yapıt s. 184-186)

Yahya Kemal Beyatlı, Ulusal Tiyatro'ya, operanın gelişimine, burada sahnelendiren komedi ve dram yapıtlarına, burada Bulgar sanatçıların çalışmalarına hayran olmuştur. (s.156)

Yahya Kemal Beyatlı Millet Meclisini ziyaret etmiştir. Eski Cuma milletvekili Zihni Efendi bu yönde kendisine yardımcı olmuştur. Yazar,

Çar'ın lojasını tasvir etmiştir. Çiftçi partisinin milletvekilleri üzerinde durmuştur. Yazara göre bu, adeta ayrı bir parti değil, bir nevi tarikat, bir ordu, yurdu benimsemiş bağımsız bir güçtür. Çiftçi partisi, öteki partiler tüfeyli sayıyor. Düşünüş, ayrı ayrı partiler, bu arada BKP milletvekillerinden Hüsnü Fuad üzerinde de durmuş. Onun kanısına göre, "inanmış temiz ve cesur bir Delirorman milletvekilidir." (aynı yapıt s. 158) Yazar, yurttaki parti ve politik savaşı da belirtmiştir. Yurtseverlik ve bağımsız politikanın altı çizilmiştir. Kendisinin tanıştırıldığı bir papazın sözlerini bildiriliyor: Bizi Türkler'den kurtardınız teşekkür ederiz, lâkin sizlerden kim kurtaracak" (aynı sayfa s. 158). Yahya Kemal Beyatlı bu sözlerle, kendisine en yüksek değer verdiği Stombolov'un zuhurunun müjdesinde: "Bulgaristan'ın bütün Balkanlar'ın hatta Şark'ın bu son elli senede yetiştirdiği en büyük devlet adamı muhakkak İstanbulov'muş, bugün artık bu bir hakikattır. Yarabbi! İstanbulov Balkanlar'ın Bulgar zararına bugün alacağı şekli ne zaman bir zekâ ile idrâk etmiş. Bulgarlar'ı bir taraftan bütün Dobrice'de, Makedonya'da ve Trakya'da haksız unsur haline koymağı nasıl düşünmüş. Bugünkü yarım Bulgarlar onun eseridir.

İstanbulov hem Rus tesirinden azâde yalnız Bulgar olmak, hem de rakip kardeş Sırbistan'a ve irsî düşman Yunan'a karşı en büyük Balkan devleti olabilmek için Osmanlı İmparatorluğu'na istinat etmek uknûmunu vaz etmiştir. İstiklâlin sırf lafzî lezzetlerini bertaraf ederek Bulgaristan eyâlet-i mümtazesini Türk Padişahı'nın bir vilâyet-i tâbiası ve bu gösteriş sayesinde de bütün Rumeli'de Bulgar unsuruna hakim unsur haline koymayı tasarlamış..." (Aynı yapıt s. 158-159)

Yahya Kemal Beyatlı'nın bu tezini büyük Bulgar devlet adamının en yakın arkadaşları tanıklarlar. Bu bağlamda Dimitır Marinov'un "Stefan Stambolov ve yeni tarihimiz (II. Bölüm, Sofya, 1992) adlı kitabını gösterebiliriz. Aynı kitapta bu Bulgar devlet adamının Ocak 1894 tarihli Sultan'a kadar gönderdiği memorandum yayınlamıştır (aynı yapıt s. 389).

Yahya Kemal Beyatlı şu özeti yapar: Onun istifası ve feci ölümünden sonra Bulgaristan'ın o zamana kadarki politikasında bir dönüm olmuştur. Habsburglular'ın, Türkler'i, Sırplar'ı, Yunanlar'ı, Balkanlar'dan uzaklaştırmak politikalarına tabi olmuştur. Çarın kendi şahsi iktidarını sağlamlaştırmak ve politik partilerin rolünü sıfıra indirmek istenmiştir (Yahya Kemal Beyatlı Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım, s.159). Bu politikanın sonucunda Bulgaristan'ın itibarı düşmüş ve demir bir çember içinde kalmıştır. Yahya Kemal Beyatlı şöyle demiştir: "Şimdi

kin Elifba'yı henüz söktürememiştim." (aynı yapıt s. 27). Harfleri bile öğrenememişti. Yalnız bazı peygamberlerin adlarını ezberlemiştir.

Yahya Kemal sekiz yaşına girdiği zaman, Vali Ahmet Eyüp Paşa'nın girişimiyle Üsküp'te açılan yeni usuldeki Mektebî Edebî'ye yazılmıştır. Müdürü Ali Galip Efendi adında, Selanikli bir dönme delikanlısıdır. Kısa zamanda yalnız Elifba'yı öğrenmekle kalmaz, rahat rahat okumaya başlamıştır, bilgilerini geliştirmiştir. Yazara göre, "Yeni Mektep'ten Mekteb-î Edeb'e geçişim Şark'tan Avrupa'ya geçişim oldu. (Aynı yapı, 2. 29).

Yahya Kemal çocukluğunda birkaç kez Selanik'i ziyaret etmiştir. Büyük babası orada yaşamaktadır. 1897 baharında ailece bir zaman için bu şehre yerleşmek istemişler. Birkaç ay sonra Üsküp'e dönmüşlerdir. Annesi ile babası arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Yahya Kemal 12 yaşında iken, hastalanan Nakiye Hanım rahmete kavuşmuştur. O bunu çok ağır yaşamıştır. Çok sonra yazar itiraf edecektir: "İlk sofuluğum, onüç yaşında, annemin ölümüyle başladı. İsa Bey Camiî'nde annemin ruhuna hemen her akşam Yâsîn okumaya başladım. "Müslümanlık alemine o kapıdan girdim, diyebilirim." (aynı yapıt, s.35)

Ağır da olsa, yurtta ve dünyadaki olayların yankıları Üsküp'e kadar ulaşıyor. 1894 Ermeni olayları, Rakofça çiftliğine değin yankıyor. Girit İhtilali haberi de bunların arasındadır. (aynı yapıt, s.58) 1897 baharında Türk – Yunan savaşı başlamıştır." Selanik o günlerde bütün seferberliğin en mühim geçidi idi. Gerek Rumeli'den ve gerek Anadolu'dan sevkedilen ordular, gönüllü alayları, cephane ve saire hep oradan geçiyordu." (aynı yapıt, s.59). Yazarın o zamanki gözlemlerine göre Selanik'te orta veya küçük memurlardan, eşrefzade bir hava zümresi mevcuttur. Bunların arasında müstakbel yazarın akrabası müstentik Nail Bey, genç avukat Emanüel Karasu Efendi gibi yanık aydınlar bulunmaktadır. Yaşar Kemal bu bağlamda daha sonraki anılarında şunu belirtimiştir: "Oniki yaşında bir çocuk olduğum halde, babam bunlarla buluştuğu vakit, beni de götürürdü. Bu zevatın içtimalarında ilk defa Murad Bey, Jöntürk sözlerini ve padişaha karşı manidar bazı tarizleri işitmiştim. Çocuk olmakla beraber, memlekette Yunan Harbi'nden başka gizli bir cereyan geçtiğini hissetmiştim. Aynı zamanda da Selanik gençlerinden bazılarının Paris'e firar ettiklerini ve bunlardan birinin Halil Efendizade Emin Bey olduğunu ve büyük, pek büyük, Namık Kemal gibi büyük bir adamın İstanbul'dan Paris'e kaçtığını, peşinden birçok gençleri sürüklediğini, Avrupa'dan memlekete gizli gizli gazeteler girdiğini mübrem ve tahlil edemediğim bir sır olarak öğrenmiştim." (aynı yapıt, s.60). Bu çevrede "hayli bariz bir padi-

şah aleyhtarı" olduğunu açık olarak sezmiştir. Hatta bizzat kendisi de böyle düşünceler paylaştığını açığa vurmaktadır: "Askerlerimiz Yenişehir'i, Dömeke'yi bu kadar memleketleri fethettiler, alçak Sultan Abdülhamit hepsini yine Yunan'a verecek" deyiverdim. Babam ve misafirleri benim bu mutallam karşısında hayretten ve korkudan duraladılar..." (aynı yapıt. s.60)

Üsküp İdadisi'nin Yahya Kemal'in bir kişi olarak oluşumunda önemli rol oynamıştır. Burada Namık Kemal'in "Vatan Yahut Silistre", "Akif Bey" gibi eserlerini okumuştur. Şehirdeki demokratik görüşlü, muhalif toplumcularla temasa gelmiştir. Bunların arasında İl Merkezin polis bölümünde katip olarak çalışan Ragip Efendi vardır. Babasının İcra memuru olarak çalıştığı binada müntazam olarak görüşmektedirler. Onun teşviki ile Namık Kemal'in kitaplarıyla sisitli olarak tanışmış, Türkiye'deki liberal cereyanın aşamalarıyla, ünlü temsilcilerin görüşleri ile tanışmıştır. Kendini geliştirmiştir. Özellikle Paris'te bulunan Jön Türkleri'nin ileri gelenlerinden Doktor Abdullah Cevdet Bey'in arkadaşlarından Şefik Bey'in "Hareket" adlı risalesiyle tanışmış, Jön Türkler gizli çalışmaları ve ideolojileriyle daha burada tetkik etmiştir. (aynı yapıt s.61)

Yahya Kemal'in durumu kötüleşmiştir. Babası ve üvey annesiyle dargın bulunmaktadır. Sırbistan ve Bosna fatihleri Gazi İshak Paşa'nın, onun oğlu Gazi İsa Bey'in ünlü camilerinin vakıf mütevellisi ve Üsküp Fatihi Paşa Yiğit'in ahfadından sayılan ve çiftlik sahibi olan, akrabalarından Humbarcizade Yaşar Bey'in Serava kenarındaki konağında yaşamaktadır. Evlad-î Fatihan'dan olan bu ailenin destek ve yardımı ile 1902 Nisan'ında İstanbul'a öğrenime gönderilmiştir. Selanik, Siroz, Drama, İskeçe treniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentine ulaşmıştır. Gene annesinin akrabalarından Besim Ömer Paşa konağına yerleşmiştir. Ailenin dört oğlu vardır. Hepsi öğrenimini yapmış ve başkentin tanınmış entelektüelleri ve iş adamları olmuştur. Yenilik düşüncelerinin öncülüğünü yapmaktadırlar. Besim Ömer Paşa ünlü bir doktor ve Mirliva rütbesi vardır. Bizzat Tevfik Fikret'in yakın arkadaşıdır. Yahya Kemal böyle yüksek entelektüel bir çevreye girmiştir. Fakat aile, Abdülhamit II.nin hışmına uğramıştır. Ömer Paşa Sinop Mutasarrıflığına, oğlu ise Konya'ya Maarif Müdürlüğüne gönderilmiştir. Priştineli Abdurrahman Paşa'nın oğlu ve Babiali ricalinden Ali Daniş Bey'in, uzun yıllar San Petersburg Osmanlı Seferetinde müsteşar bulunan, Fransızca bilen aracılığı ile Galatasaray Müdürü Abdurrahman Şeref'in huzuruna çıkmıştır Yahya Kemal. Ancak tatilden sonra okula alınacak olmuştur.

Yahya Kemal 1318 (1902) kışını, Boğaziçi'nin en güzel semtlerinden biri olan Sarıyer'de, gene annesinin akrabalarından Priştineli Abdurrahman Paşa'nın oğullarından İbrahim Bey'in köşkünde geçirmiştir. Burada saz ve ses sanatçılarının katıldığı sohbetlerde bulunmuştur. İstanbul'un ünlü musiki üstadlarından Kanunî Arif Bey'in ricası üzerine Yahya Kemal "Kalendere" dair bir şarkı güftesi yazmıştır:

Bu hayatın elem ü derdini tak ey çekelim
Ah gel bari Kalender'de biraz mey çekelim
Ha vü huy-i feleğin rağmına hayhey çekelim
Ah gel bari Kalender'de biraz mey çekelim (aynı yapıt s.72).

Fakat Abdülhamit II. baskı rejimi ve korkunç jurnalcılık Yahya Kemal'i korkutmuştur. İzlediği "Servet-i Fü'nün" dergisi ve özellikle Tevfik Fikret'in ve Halit Ziya Uşaklıgil'in yapıtları onda bir Paris sevdası yaratmıştır. Bundan başka Jön Türkler Hareketine ilgi de yurttan ayrılmak isteğini körüklemiştir. Şair çok yıllar sonra şöyle yazacaktır: "Gönlümü Paris'e çeken diğer bir sebep de Jön Türklük'dü". (aynı yapıt s. 75)

Avrupa dönemi Yahya Kemal'in düşün yapısında büyük ve derin değişiklikler doğurmuştur. Onun felsefe, tarih, dil, sanat ve kültürel formasyonunun oluşum ve gelişiminde çok önemli bir faktör olmuştur. Fransa'da dokuz yıl kalmıştır. Yaşamı daha fazla, Paris'te geçmiştir. Fakat zaman zaman komşu Avrupa ülkelerinden İngiltere'yi, Belçika'yı ve İsviçre'yi de ziyaret etmiş, birçok şehirlerde ve yörelerde bulunmuştur. Batı Avrupa'daki politik, ekonomik, sanatsal ve kültürel yaşam tarziyle tanışmıştır. Sanatçı "Seyahatler" yazısında bu ziyaretleri kısaca belirtmiştir:

"1903 Temmuzunda Messagerie Maritime'in Memphis vapuruyla İstanbul'dan Marsilya'ya, oradan bir marşandiz treniyle Paris'e gittim.

1906 Temmuzunun ondördünde Paris'ten Dieppe New – Haven tarikiyle Londra'ya gittim. O senenin sonbaharında Dover-Ostende tarikiyle Belçika'ya gittim. Ostende'de ve Brüksel'de birkaç gün kaldım. Bir hafta Belçika dahilinde seyahat ettim: Anvers, Liege ve Ispa (Spa)'yı gördüm; Brüksel tarikiyle Paris'e döndüm.

1908'de denizi görmek ve biraz hava almak için tenezzüh tarikiyle Boulognea'ya gittim ve Wimereux'de bir gün geçirdim.

1910'da Paris'ten Cenevre'ye geldim. Yazı geçirdim. İsviçre'de seyahat ederek, Eupen, Montreux, İnterlaken Lucerve, RigiKaltbad, Uri, Lugano, Zürih, Schawyz şehirlerini ve birçok dağları gördüm." (aynı yapıt, s. 85-86)

Yahya Kemal daha 1903 yılında sistemli olarak Fransızca'yı öğrenmiştir. Meaux kolejine girmiştir. Dili çabuk benimsemiştir. Çok okumuş, hemen her gece tiyatroya gitmiş, şiirler okunan müsamereleri kaçırmamış, birçok dost edinmiştir. Fransızca onu yeni bir medeniyetle temasa getirmiştir. Çok sonra bu bağlamda sanatçı şöyle yazmıştır: "Türkçe'den Fransızca'ya geçiş beni bir küreden bir küreye geçiş kadar değiştirdi... Beni az bir zamanda başka bir kainat içinde bulundurdu. Meaux kolejinden döndüğüm zaman bizim Edebiyat-i Cedide şiirini asla sevmiyordum." (aynı yapıt. s. 101). Sanatçının değer kriteriyumları temelden değişmiştir. Yurdundaki yeni usul şiir, Fransızca'nın gölgesi gibi kendisine görünmüştür. Sanatsal gerekleri çok yüksek bir düzeye çıkmıştır.

Herşeyden önce Yahya Kemal'ın düşünüş tarzında, felsefî, tarih, kültür görüşlerinde radikal değişiklikler olmuştur. Bunu bizzat sanatçı belirtmiştir. Bu yönde ünlü okutmanı büyük Fransız tarihçisi Albert Sorel'in büyük rolü olmuştur. Bu bilgin adeta Türk tarihi alanında bir ekol yaratmıştır. Bu bağlamda ilk akla gelenler Yusuf Akçora ve Ahmet Ferit'tir. Sanatçı şöyle yazmıştır: "1903'te (Genç Türklük) cereyanına kapılarak Paris'e gitmiş idim. Yahut o zamanki tabirle firar etmiş idim, orada Sciences Politique Mektebi'ne girdim. Müverrih Albert Sorel, maruf tarih derslerini o mektepte veriyordu. Onun kuvvetli tesirine kapılarak kendi tarihimizi okumaya başladım. Okudukça Anadolu, Rumeli ve İstanbul Türklüğü'nü başka bir zevkle duydum. Nasyonalist bir bakışla vatanın iklimleri, mimarîsi, haritaları, devir devir almış olduğu renkler gözlerimi kamaştırdı. İşte ilk defa bu tarih kapısından yeni bir ufuk gördüm." (Eğil Dağlar, İst. 1966. s. 16-17). Albert Sorel tarihi, yalnız diplomasinin değil, felsefeden, şiirden, musikiden, hasılı his ve hayalde aldıkları bütün kuvvetlerle, bir bütün olarak idrak etmekte, derslerini bu esas üzerine kurmaktadır.

Bu yaklaşımı Yahya Kemal benimsemiş ve geliştirmiştir. Ve politika, sanat, kültür alanlarında uygulamış, çok önemli sonuçlara ulaşmıştır.

Fransa ve Avrupa'da da Yahya Kemal'in politik, felsefî, sanata ve kültürel görüşlerinde zikzaklar, gelişim aşamaları olmuştur. 1904-1905 yılları en heyecanlı zamanıdır. Henüz yirmi yaşındadır. Meaux kolejinden çıkmış ve Quartie Latin'e geçmiştir. Bir zaman Paris'te dinsizliğe kapılmış. Jan Joures, Pressence, Vaillant, hatta anarşist Jean rave gibi hatiplerin nutuklarını dinlemiş yazılarını okumuştur. Sanatçının itirafına göre "İhtilalcı harareti 1905'e kadar sürmüş ve sonra sönmeye yüz tut-

muştur." Kendimi Paris'in eğlenceleri heva vü heveslerine kaptırdım." (Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım. S.102).

Yahya Kemal'in sanat ve şiir anlayışlarında da büyük gelişmeler olmuştur. Bu alanda da çeşitli aşamalardan geçmiştir: 1907'de Fransız şiirinin, fikrinin, zevkinin havası içinde balık suda yaşar gibi yaşıyordum. Maamafih yalnız şiirde geçirdiğim kademeleri nakledeyim.

Victor Hugo'un kaba saba taraflarını aşmıştım. Asıl şiiri olan Asırların Masal'ında epey müddet kaldım. Hugo'dan sonra Theophile Gautier'i ve de Banville'i sevdim. Az çok bulmaç olan romantizmi şiirini daha inbikten geçmiş taraflarını geldim. Onlara henüz kanıtlamamışken Charles Budelair'in şiirini tatdım. Şiirin bu merhalesi bütün hissimi bütün havasını bir büyü gibi tutmuştu, Şer Çiçekleri'nin birçoğunu ezber biliyordum... Baudelaire'cilikle üstümde uzun zaman bir sıtma gibi kaldı, Edgar Poe'u ona ibtilamın sevkiyle anlamıştım.

Charles Baudelaire'den sonra Paul Verlaine'i daha başka bir zevkle sevmeğe başladım." (aynı yapıt, 106-107) . Maeterrlinck, Verhaereni biliyor, Jose Maria de Heredia izliyor. Özellikle Latin ve Yunan şairlerine değer vermiştir. Fakat Yahya Kemal eleştirisiz bir hayranlığa kapılmamıştır. Özellikle sembolistlerin ve öteki akımların olumsuz yönlerini reddetmiş kendi özgün buluş ve sentezlere varmıştır: "Bu şiir lisanı Tevfik Fikret'in, Cenap Şahabettin ve muakkiplerinin lisanına büsbütün başkaydı; o destanın başarabildiğim bazı parçalarındaki şiir telakisi de yeniydi; marazilikten, ibhamdan, muammalıktan uzaktı (aynı yapıt; s:03)

Bu incelemeler Yahya Kemal'i lirik-epik şiire destan türüne yöneltmiştir. Nitekim Londra'da bulunduğu günlerde "yeni bir Türk destanı" yazmaya başlamıştır. Bu çığır sanatçının bundan sonraki çalışmalarında geliştirilecek ve şiir alanında büyük değerler kazandıracaktır.

Paris'te Yahya Kemal devrimci Türk mülteci toplumsal akımların temsilcileri olan birçok yazar, sanatçı ve toplumcu ile karşılaşmıştır. Bunların arasında Sami Paşazade Sezai, Hüseyin Şiyret, Abdullah Cevdet, Abdülhalim Memduh, Ahmet Rıza vs. bulunmaktadır. Londra'da Abdülhamit Tarhan'la buluşmuştur. Fakat politikaya aktif olarak katılmamıştır. Kendini bilime, sanata ve kültür çalışmalarına vermiştir.

Hiç şüphesiz ki, Yahya Kemal'in Fransa ve daha geniş plânda Avrupa dönemi onun kişiliğinin oluşumu ve gelişmesinde çok olumlu olmuştur. Düşünüş ve sanatına yeni çiziler katmıştır.

Yahya Kemal Beyatlı 1912-1928 yıllarını "millî acılar devresi" olarak nitelendirmektedir. 1908 devrimini hazırlayan ve gerçekleştiren Jön

Türkler eylemine büyük ilgi gösteren yazar dört yıl sonra Fransa'dan Türkiye'ye dönmüş. İttihat ve Terakki partisinin özellikle dış politikalarının yurdun çıkarları için, haya varlığı için ne büyük tehlike oluşturduğunu hemen anlamıştır. Toplumsal yaşama aktif olarak katılmaktan çekinmiştir. O şunu itiraf etmiştir: "Bu altı sene içinde ben hadiselerin ne başında ne ilk safında bulundum. Hükümetle zerre kadar alakam bile olmadı." (aynı yapıt, s.127)

Ziya Gökalp gibi ünlü Türk entelektüelleri ve çevreleriyle temas halindedir. Fakat İttihat ve Terakki fırkasının görüşlerini paylaşmamışsa Yahya Kemal Beyatlı'nın itiraflarına göre, Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında bir Türklüğü kabul etmektedir. Onun yurtseverliği âdeta Mustafa Kemal'in ulusçuluğuna yakın çizgiler taşımaktadır.

Ziya Gökalp'ın desteğiyle İstanbul Darülfünun'a okutman olarak atanmıştır (1915). Daha sonra, Türk halkının ulusal Bağımsızlık savaşına karşı çıkan Cenap Şahabettin'in serbest bıraktığı kürsüye geçmiş (1922), üniversitelilere ders vermiştir.

Daha 1916-1917 yıllarında İstanbul'da Mustafa Kemal, Yahya Kemal Beyatlı ile tanışmak istemiştir. Karşılaşmaları Büyük Ada'daki Splandit Oteli'nde olmuştur. İlk kez onunla görüşmüştür.

Yahya Kemal Beyatlı İttihat ve Terakki Partisini 1912-1928 yıllarındaki yönetimlerini şöyle yargılamıştır. "Altı sene içinde üç harbe girmiştik, Osmanlı Saltanatı'nın bize miras bıraktığı toprakları kaybetmiştik. Bu üç harbin sonunda, 1918 baharında, ne vatan ne devlet, hatta ne de millet kalmıştır. Bu ana kadar mukadderatımızı idare etmiş olan devlet adamları, bu sabah, Boğaziçi'nden Karadeniz'e açılan bir zaman topridosuyle sıralandılar, bir müddet sonra da Berlin'de, Moskova'da, Kabil'de, şurada (burada) göründüler. Başımızdan geçmiş olan macerayı anlatmak sadedinde bu ricalin söylediklerine ve yazdıklarına dikkat ettim, ve hayrette kaldım..." (aynı yapıt, 2.128)

Daha 1914 yazında Büyük Ada'da oturan Yahya Kemal Beyatlı İttihat ve Terakki yönetimin yurdu, Almanya tarafından dünya harbine katılmak isteklerine karşı çıkmış, bunun Türk halkına büyük tehlike olduğunu sezmiştir. Hükümet ne fikirde olduğunu öğrenmek amacıyla, özellikle yat kulübünde Nazırlar ve Merkezî Umumî'nin üyeleriyle temasa gelmiştir.

Bu çevrelere yakın olan Türk diplomat, entelektüel ve toplumcuları ile görüşmüştür. Bunlar İttihat ve Terakki'nin fırkası devlet yöneticilerinin, Enver Paşa, Talat Paşa'nın görüşlerini sunuyorlar. Özellikle bunlardan

Celâl Sahit açık olarak Yahya Kemal Beyatlı'ya şöyle demiştir: "Biz Mısır'ı ve Kafkasya'yı almaksızın payidar olamayız, parçalanırız! Mısır'ı almakla İslâm alemine Kafkas'ı almakla Türklük alemine dayanmağa yüzdeyüz(!) mecburuz. Mısır'ın pamuğu (!) ve Bakû'nün petrol kuyularını almaksızın ise bütçemizi düzeltmek imkânı yoktur. İstikrar çaresi kalmamıştır..." (aynı yapıt, s 132)

Yahya Kemal Beyatlı İttihat ve Terakki yönetiminin dış politikasının dayandığı yanlış esasları anlamış ve bunları yargılamıştır. "Ortada bizi menfi, diğeri nisbet iki müddeâ dolaşıyordu: "Boğazları açamayız, çünkü itilâf devletlerine emniyetimiz yoktur. Boğazlardan girerlerse bir daha çıkmazlar ve bizi dipdiri Rusya'ya peşkeş çekerler" mantığı idi. Nisbet müddeâ ise: Kafkasya ve Mısır olmaksızın bu devlet pâyîdar olamaz, birinin pamuğu, ötekinin petrolu.... İlâ-âhizihî, sözü idi" (aynı yapıt s. 132)

Yahya Kemal Beyatlı bu politikanın yurdun bağımsızlığı ve Türk halkı için ne büyük tehlikeler gizlediğini hemen anlamıştır. Lâkin en zarûd bu mel'un ikinci müddeâ işitiliyordu ve başımıza gelmesi mukaddes olan bütün belalar iki milyon gencin ölümü, vatanın her taraftan nihayet Polatlı'ya ne kadar bile istilası hep bu fikirden çıktı. Enver, misbet bir harp istiyordu. Mantık bir harp, yani devletlere yanlız Boğazlar'dan karşı koymaktan ibaret bir harp yapsaydık telefatımız 200 bin kişiyi geçmez. Herhalde 1918'e kadar şark ve cenup cephelerindeki bâdirelere uğramazdık. Lâkin Enver'e göre bu kadarcık bir hareket mânâsız olurdu, değil mi? İşte o aralık, bir atla üç nala kalmış gibi Kafkasya ve Mısır fütûhâtı ortada en fazla tedâvül eden sikke idi (aynı yapıt s. 132-133).

Böylelikle, Türkiye dünya savaşına sokulmuştur. Yüzbinlerce kurban verilmiş. Osmanlı İmparatorluğu Büyük Devletler arasında parçalanmıştır, Türk devletinin bağımsızlığı ve varlığı tehlikeye girmiştir. Nihayet 1918'de Talat Paşa istifa etmiş. İzzet Paşa iktidara gelmiş. Bu dönemi Yahya Kemal Beyatlı "Bir devrin sonu bir devrin başlangıcı" olarak kabul etmiştir (aynı yapıt s. 136).

Yahya Kemal Beyatlı haklı olarak çıkış yolunu, Mustafa Kemal'in şahsında ve Bağımsızlık savaşında görmüştür. "Çanakkale Savaşları" sırasında Mustafa Kemal adını efsaneleştiren bir zaferden sonra onun vatanı kurtaracak kimse olduğu inancı bende hasıl olmuştur. Onu İstanbul'da sohbetleri ve yazılarıyla ilk tebcil eden benim diyebilirim".

O zamanlar İstanbul Darülfünun'de üniversitede öğrenci olan A.H.Tanpınar şöyle yazmıştır: "Yahya Kemal'in dersleri bizim millî inancın cömert bir kaynağı idi. Bu derslerin havasında Anadolu dağlarına

yaslanmış döğüşen vatan savunucuları, ilk fetihlerin kahramanları beraber yürüyorlardı. Mustafa Kemal ve İsmet adları ufkumuzdan efsaneli parıltılarla, gelecekteki olayların büyük doğuşları gibi geçerdi..." (BK. Fuat Bayramoğlu, Mustafa Kemal ve Yahya Kemal Beyatlı, s.7).

Yahya Kemal Beyatlı İstanbul'da Bağımsızlık Savaşını savunan yazılar yazmıştır.

Bursa'ya gitmiş orada Atatürk'le görüşmüş, onunla Ahu Dağlarını geçmiş. Karaköy İstasyonu'ndan Ankara'ya gitmiş.

"Hakimiyet-i Milliye" gazetesinin başyazarı olmuş. Kemalist hükümetin yakın adamı olarak Lozan'daki Uluslararası Konferansa, İsmet İnönü ile katılmıştır. Orada iki buçuk ay kalmıştır. Bundan sonra Urfa (1923-26), Varşova'da (1926), Madrid'de (1929) elçi olarak bulunmuştur. Tekrar, bu kez Tekirdağ'dan (1933-1942) milletvekili olmuştur

Mustafa Kemal'in kitaplığına yabancı yapıtlar tedarikinde hizmet görmüş Cumhuriyet Halk Partisi'nin estetik sorunları danışmanlığında da bulunmuş.

Yahya Kemal Beyatlı Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk dünyası ve özellikle Balkanlar'daki Türk varlığı ile ilişkilerinde de olumlu rol oynamıştı.

Türkler konusu Yahya Kemal Beyatlı'yı ömrü boyunca ilgilendirmiştir. İster araştırmalarında ister anılarında, ister şiirinde onların sorunları üzerinde durmuş, geçmiş ve geleceklerini incelemiş ve problemlerine çözüm getirmek istemiştir. Onun Türk varlığına yaklaşımını ve pozisyonunu, yapıtlarının türlerine ve çalışmalarının alanlarına göre araştırabiliriz:

I. Araştırmaları;
II. Anıları;
III. Seyahat yazıları;
IV. Şiiri;

Belki de önce Yahya Kemal Beyatlı'nın genellikle Türklük'le bağlı görüşlerine aydınlık getirmek gerekir. Onun bu alandaki anlayışları, yakın dostu olduğu halde Ziya Gökalp'inkilerden oldukça farklıdır. Nitekim araştırmacı yapıtlarında daha fazla Anadolu, Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye Cumhuriyeti ve Balkanlar'daki Türk varlığı üzerinde sistemli olarak durmuştur.

O, Anadolu'nun Türkleşmesi'nin 1071 tarihli Malazgirt Savaşı ile başladığı, Osmanlı İmparatorluğu çağında devam ettiği ve Balkanlar'ı da kapsadığı kanısındadır. Bundan dolayı Türkiye uluslunun başlangıcı olarak XI. yüzyılı kabul etmektedir. Bu tezini Yahya Kemal Beyatlı geniş ola-

rak "Tarih Musahabeleri" kitabında esaslandırmıştır. (Yahya Kemal Beyatlı Enstitüsü baskısı. İst. 1975, s. 144)

Aynı zamanda şunu da belirtmek gerekir ki; Yahya Kemal Beyatlı Türkiye Türkleri'nin, genellikle Türk dünyası ile bağlılığını Türk tarihinin birlik ve bütünlüğünü redetti demek değildir. Özellikle şiirlerinde Anadolu ve Balkan Türkleri, Orta Asya Türk varlığı ile bütünlüğünü belirtmiştir.

Yahya Kemal Beyatlı'nın "Çocukluğum-Gençliğim" başlıklı anılarında Balkanlar'da Türk varlığı hakkında çok zengin malzeme sunulmuştur ve özgün yorumlar yapılmıştır. (Çocukluğum, gençliğim" Siyasi ve Edebi Hatıralarım, İst. 1973 s. 1-120)

Bu anıların çoğu, o zamanki Sırbistan'ın sınırlarında bulunan Makedonya ve hala Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Batı Trakya ve İstanbul hakkındadır.

Çok doğal olarak, Yahya Kemal Beyatlı özellikle Üsküp ve yöresine geniş yer ayırmıştır. Yazara göre "Üsküp son zamanlara kadar ilk asırlardaki çeşnisini tamamiyle muhafaza etmiş bir Türk şehriydi. Murâd-ı Sânı devrinin canlı bir resmi gibiydi. Halk hâlâ o lehçeyle konuşur, o türlü esvaplar giyer, o devirdeki gibi yaşardı... Bu şehrin gençleri... âdeta bir yeniçeri ortamını andırırdı. " (Aynı yapıt s. 45-46)

Üsküp çağlara göre yeni yeni çizgiler ve renkler kazanmıştır. Bu bağlamda yazar şöyle yazar: "Bu şehir Fâtih devrinin rûhanî bir mezarlığıydı. Her köşesinde bir evliya yatardı. Halkı rivayet eder ki ya Bağdat'ta bir evliya fazla imiş yahut da Üsküp'te; ulema henüz bu bahsı halledememiş." (aynı yapıt s. 46). Fakat Yahya Kemal Beyatlı burasının özelliğini, hatta üstünlüğünü de belirtmeden geçmemiştir. "Lâkin Üsküp'ün evliyaları hep cengâverdiler. Türbelerinin duvarlarında bir insanın taşıyamayacağı kadar ağır ve büyük paslı kılıçlar, kalkanlar, zincirler asılı dururdu." (aynı yapıt 46) Bunların arasında Bukalı Baba, düşman güllelerinin daha havadayken elma tutar gibi eliyle tutan Cafer Baba, Kosova Meydan Muharebesi'nin yolu üzerinde türbesi bulunan Haydar Baba vs. (aynı yapıt s. 46ş)

Yahya Kemal Beyatlı'ya göre Üsküp, İstanbul'un fethinde kanını döktükten sonra Haliç kenarında aynı adlı mahalleyi kurmuş. Osmanlı İmparatorluğu başkentine Türk mayasını vermiştir. "Bu şehir o zamanlar bir medeniyet merkeziymiş; âlimler, şairler, mürşitler yetiştirmiş. Selâtin Camileri'ne benzer camide medreselerle, tekkelerle, bedestenlerle, çarşılarla bezenmiş. Maamafih medeniyeti yıkılmaktan ziyade bir gül gibi durmuştu. Çarşısı, kazzazları, bezzazları, haffafları, halaçları, bakırcıları,

kuyumcuları, silahcılarıyla olduğu gibi duruyor, çalışıyor ve işliyordu. Çırak, kalfa ve ustaların sıfatları mevkileri, kıyafetleri eskisi gibiydi." (aynı yapıt s. 47)

"Üsküp o kadar eski ve o kadar Türk'tü ki İstanbul'dan ve Selanik'ten gelen yeni kelimeleri, yeni eşyayı, hatta yeni şarkıları, alafranga telâkki ederdi. Belek suyu idrak etmediği gibi, Üsküp de Türklüğü'nü idrak etmiyordu.

Üsküp'ün Alaca Cami, Sultan Murad, İsa Beyler Cami, Sultan Murad-ı Sâni Camiî, Yeni Mektep, Edebî benliği gibi tarihsel abideler hakkında bilgi verilmiştir.

Burada bulunan Evlad-ı Fatihan sülalesinden yeni zamanlara değin gelmiş asilzade aileleri üzerinde durulmuş. Bunların arasında İstanbul fethinde surların üstüne Anadolu askeriyle yürümüş olan İshak Paşa'nın "İsa Bey gibi bütün Tuna ve Sava boylarını fethetmiş. Bu boylar efkafının mütevellidi, çiftlik sahibi, Üsküp toprağına kök salmış Humbaracızâde'ler hakkında bilgi verilmişti (aynı yapıt s.45). Halk arasından, yazarın dadısı Fatime Hanım (aynı yapıt s. 11) eşi Ali Zaim, Deli lakabını bir yeniçeri neferi gibi taşıyan Deli Ahmet Ağa "Tuna ve Morava boylarından" muhaceretin kızı ile Vardar boylarına dökülmüş fütûhat bakiyesinden bir adam (aynı yapıt s.14) vs. simaları verilmiş. Yahya Kemal Beyatlı'ya göre: "Deli Ahmet benim gözümle gördüğüm son yeniçeri idi."

Yahya Kemal Beyatlı Üsküp sevgisini anılarında esaslandırır. Bazı yanlış iddiaları çürütür: "Şimdi düşünüyorum da daha ziyade şaşıyorum: Benim kendi ailem Niş muhaciri olduğu halde, yine bu istikrarsızlıktan müteessir oluyorduk. Rumeli'ye o zaman ne kadar yerleşmişiz, Yarabbi! Ve bu hakikatı bugüne kadar unuttuk. Mesela Rumeli Türkleri'ni ezelden ebede kadar muhacir telâkki etmeğe alışmış olan İstanbul ve Anadolu milletdaşlarımız bu ittikatlarında ne kadar yanılıyorlar. Ah, bu ne feci delalettir!

Bizim Rumeli'de beşyüz sene yerleşmiş, oturmamızı işlerine elveren İslavlar ve Avrupalılar kâfi bir oturuş gibi telâkki ettirdiler ve bu telâkkiyi bizim içimize kadar soktular o kadar ki bu telâkkiyi biz atamıyoruz (aynı yapıt s. 55).

Yahya Kemal Beyatlı en maddi, siyasî ve doğru bir tarih hesabiyle Üsküp'ün Türklüğü'nü ispat etmektedir. "Milâdın 1392 senesinden 1914 senesine kadar tam beşyüz on sene oturmuştur".Buna karşılık Sırplar'ın propagandalarının temelsizliğini tanıklar.

Halbuki o şehri ezelden İslav addeden Sırplar, meselâ onu fethettiğimiz 1392 senesinden evvel tam beşyüz on sene işgal etmiş değillerdi. Zaten Üsküp o zaman yoktu, yalnız adı olan küçücük bir köydü. Yıldırım Beyazid tarafından, Şimale karşı bir Türk müdafaa kalesi diye kurulmuştu...." (aynı yapıt s.55)

Yahya Kemal Beyatlı, Rumeli'nin en asîl, en metin, en halis unsuru Türk'ün olduğunu savunur: "Rumeli faciasından sonra Türk devletinin çekilişine yâr ağladı, hatta zaman zaman ağyar da teessüf ediyor, bunu hep biliyoruz." (aynı yapıt s. 49) Delil olarak görüştüğü bir gencin itirafını zikreder: "Son on üç senenin tecrübesiyle .... Rumeli'de Türk hakimiyetinin yerine geçen unsurlar hakimiyet sıfatına liyâkat kazanamadılar, lâkin mahkum unsurların liyâkatleri bu münasebette daha ziyade ortaya çıktı. Devlet Rumeli'ye hakimken Türk'ün esamesi okunmazdı. Bilhassa Arnavut kardeşlerimizin millî faziletleri dillerde destandı. İslâmda asîl unsur varsa o da Arnavut'tu. Arnavut cesurdu, hürdü, azimkardı, Nûh der Peygamber demezdi. Cinsi, dini, millî, izzet-i nefsî hakkı uğrunda pervasızca can verirdi. Türk hakimiyeti devrinde Arnavut'un bütün bu destan olan mezayetlerine sonraları Avrupalılar da daha ziyade revnak verdiler dediler ki: Arnavut Asya'dan değil Avrupa'dandır, Turanlı değil Arya'dır. " (aynı yapıt s. 49)

Yahya Kemal Beyatlı Üsküp ve yöresindeki halkın bütün yaşamını adetlerini, kültürlerini, Rakovça'da kız eğlencelerine varıncaya kadar tasvir etmiştir (aynı yapıt s. 30-31).

Rumeli'de Sultan Abdülhamit II'ye karşı sert tepkiyi, baskısına karşı doğan ve gelişen savaşı, mücadele aynen, Namık Kemal, Ziya Paşa, daha sonra da Jön Türklerinin direnişine temas etmiş. Bu hareketin İstanbul'da destek bulmasına ve özellikle Avrupa'dan uzantılarına değmez.

Daha kısa da olsa Yahya Kemal Beyatlı Selanik'teki Türk varlığı ve sorunlarına da değinmiştir.

Yahya Kemal Beyatlı bazı yol notları ve yazılarında da Balkanlar'daki sorunlara değinmektedir. Bunlarda özellikle Bulgaristan'da Türk varlığı ve hükümetler arası politikası üzerinde durmaktadır. Yol notlarından biri Yahya Kemal Beyatlı'nın 1921 yılında Filibe ziyaretiyle bağlıdır. Yüzyıl önceki Bursa ile Eyüp'e benzettiği şehri çoktan görmek istemektedir. Ancak şimdi bu dileklerini gerçekleştirebilmiştir.

Yazar trenin penceresinde seyrettiği şehirlerden ve Meriç nehrinin manzarasından hayranlığını kısaca paylaşmaktadır. O izlenimlerini şöyle belirtmektedir:

"Sofya'dan tirene bindim. Bize değil Frenkler'e bile hala bir Türk yolu olduğunu hissetiren yoldan, bütün bir gün geçtim. Köstence kaplıcaları, İhtiman, Saranbey, Tatar Pazarcığı, birer minaresi kalmış bu şehirler, eski Rumeli çiftiliklerini hatırlatan çitli evler, çardaklar, kendi ördüğünü ve kendi diktiğini giyen köylüler, anatopraktan ayrılmamış insanlar ve hayvanlar, lokantalı vagonun her camından gözlerimi eğlendiriyorlardı. Meriç, dağlardan hızını yeni almış berrak bir çay gibi akıyor ve yavaş yavaş büyüyordu. Yüksekten ovaya iniyordu. Ah bu vadilerin güzelliği! Ta Budin'den gelen bir muhacir türküsünü hissetiren hüznü!... Bu yoldan kaç defa geçtimse kalbim doldu. Bu yol üstünde şu sepetlerle elma ve üzüm satılan Saranbey civârında daima yaşayabileceğimi zannettim." (aynı yapıt s. 36).

Filibe istasyonunda inen Yahya Kemal Beyatlı "Mole" otelinde kalır. Zamanında üniversite arkadaşı bulunduğu birinin yardımı ile şehri gezer. Burasının çarşısı ona Bursa'nın manzarasını andırır. Yazar Çelebi Sultan Mehmet, Sultan Murat camiîni-ki Abdülhamit zamanında tamiri yapılmıştır-Yeşil Camiî, yani camiî, imareti ve Şehabettin Paşa'nın 1444 yalnız 1445 yılında yaptırıldığı türbesini ziyaret ederler. Meriç üzerindeki köprüyü ve Muradiye Camiî önündeki kıraathaneyi görürler. Tepelerden birinin yamacına çıkarken, burasının park haline getirildiği zaman İslâm kültür abidelerinin yıkıldığını, üçyüz yıl önce yapılan bir çeşmenin yazıtının indirilmesini ve müzeye kaldırılmasını şiddetle eleştirmiş ve yargılamıştır. Kanısına göre otel önünde bulunan camiînin de varlığı tehlike altında bulunmaktadır. Bu küçük cami, ilk Osmanlı devirlerinden kalmış, yekpare, metin, ferahlı bir yapı imiş.

Bu bağlamda yazar şu tezi savunur: "Bulgar milliyet perverliğini çok beğenen bazı kalın kafalılarımız bu çığıra gitmesinler. Türk vatanında Bizans ve Lâtin kitabelerini asla yerlerinden kaldırmasınlar. Dünyada her milletin vatanı diğer bir milletin mirasıdır. Milletlerin tevazua ettiği eserler kendi milliyetlerine mâl olmuş eserlerdir. Toprak üzerinden nişaneleri kaldırmak ilim karşısında maziyi unutturmaz(Aynı yapıt s.40).

Bu anlayışına destek olarak Macaristan'da bazı abidelerin kaldırılmasından gereken ibret dersi alınmasını ileri sürmektedir.

O köşede tek başına Çelebi Sultan Mehmed'i hatırlatıyordu. Filibe'ye seyahat eden vatan Türkleri'nden son gören galiba ben oldum. Çünkü

İstanbul'a avdet ettikten biraz sonra, yolu genişletmek için, yıkıldığını gazeteden okudum (aynı yapıt s. 37).

Meriç köprüsü Yahya Kemal Beyatlı'ya Osmanlı çağındaki alayları andırmaktadır: "Öndürcüncü asırdan beri altı asır, atlı ve piyade, asker ve vatandaş, serdar ve nefer, fatih ve muhacir, bu köprüden kaç milyon Türk geçmiş! Eflak ve Buğdan, Rusya ve Lehistan, Macaristan ve Almanya, Bosna ve İtalya içerilerine yürümüş. Murad Hüdavendigâr Sultan Mustafa-yı Sani'ye kadar geçen bey ve padişahların kaçı galip ve kaçı mağlup olarak bu köprüden geçerek Edirne'ye, Bursa'ya ve İstanbul'a dönmüş. Düşünürken zihnim bunalıyor." (Aynı yapıt s. 39)

Yahya Kemal Beyatlı, Türkler'e karşı iki etnik düşmanlık olayını zikreder. Önce babasına yemek götüren bir çocuğun, Bulgar gençleri tarafından takip edildiğine tanık olmuşlardır. Kendilerini tanımadıkları halde onların yardımını istemiştir. Bundan sonra da sözü geçen tepeden dönmekte olan bir Türk işçisinden söz edilmektedir. Aralarındaki konuşmadan Bulgarlar tarafından toprağının elinden alındığı anlaşılmaktadır. Kazmalı işçi yazara İsviçre'nin kahramanı Wilhelm Tell'i andırmaktadır. O çocuğunu elinden tutarak ayrılır (aynı yapıt s.41). Bir de bir Türk gencinin bir polis tarafından bisikletinin nasıl alındığı anlatılmıştır.

Yahya Kemal Beyatlı şu özeti yapmıştır: "Karşımızdaki tepeden, Türkler'den kalma saat kulesi, eski kubbeler, eski minareler, eski evler Osmanlı mazisinin bir âlemi gibi görünüyordu." (aynı yapıt s. 41)

Yahya Kemal Beyatlı Filibe'de bir çingene düğününe tanık olmuştur. Bunu karnaval plânında ve demokratizm ve özgürlük işareti olarak, Piyer Loti, Albert Glatigny pozisyonundan yorumlamaktadır (aynı yapıt s.41-44).

Filibe Türkleri ile görüşmelerinde Müslüman Çingeneler'le karşılıklı ilişikileri incelerler. Onlar Çingeneler'i Müslüman olarak kabul etmektedirler. Fakat, bunların vakıf mallarına el koyacaklarından sakınmaktadırlar. Bu da, bugüne kadar süren bir gerçektir. Yahya Kemal Beyatlı haklı olarak bu soruna önem vermiştir.

"Balkan'a Seyahat" geniş kapsamlı, çok önemli bir yol notları yapıtı olarak düşünülmüştür. "Dergah Dergisi"nde 1921 yılında yayınlanmıştır. Yazar Tuna ve Balkanlar'la Türkler arasındaki sevgi motifi ile seyahat notlarına başlar: "Bir Türk gönlünde nehir varsa Tuna'dır, dağ varsa Balkan'dır. O akın Tuna'nın kıyılarından ve Balkan'ın eteklerinden ayrılalı kırk üç sene oluyor. Lâkin bilmem uzun asırlar bile o sularla o karlı

tepeleri gönlümüzden silebilecek mi? Zanneder misiniz ki bu hasret yalnız Rumeli'nin çocuklarının yüreğindedir?

Daha yazısının başında Yahya Kemal Beyatlı şöyle demiştir:

"İstanbul'dan Sofya'ya kadar küçük bir seyâhat mazinin kalbimde kalan hayalini sileceğine bilâkis daha ziyade alevlendirdi. Türklük Avrupa'ya doğru cezr ü meddi biten bir deniz gibi o dağlardan çekilmiş, lâkin tuzunu bırakmış. Bütün o toprak Türklük kokuyor. Bu tuz Bulgar vatanının toprağında mı kalmamış? Kanında mı? Meşrebinde mi? Yaşayışında mı? Giyinişinde mi? Oturup kalkışında mı? Lisanında mı? Lisanının şartında var. Mahvında mı kalmamış? Daha nerelerinde yarrabi? O toprakta gezindiğim müddetçe hep bunu hissettim" (aynı yapıt s. 117).

Rumeli toprağına ömründe ayak basmamış boz Diyarbakırlı Türk de aynı hasretle bu türküyü söylemiyor mu?

Gözde tüter dumanları
Bak Şıpka'nın Balkanları
Hâlâ sızlar al kanları
Ayrılmıştık otuz sene
İşte Şıpne geldik yine"
(aynı yapıt s. 117)

Türkler'in Balkanlar'ın batı bölgelerinden geri çekilmeleri bir gerçektir. Fakat Yahya Kemal Beyatlı oralarda kalan Türk varlığının ve kültür mirasının korunmasını savunmaktadır. Bu düşünce seyahat yazısının birçok yerlerinde belirtilmiştir.

Yahya Kemal Beyatlı, Burgaz'dan hareket eden trenin Sofya'da gece yarısı ulaşacağını peşinen bildirmiştir. Birkaç satırla, trenin yanından geçtiği, Aytos, Karinobat, Yombag, Yeni Zagora, Eski Zagora, Filibe, Tatar Pazarcığı, İhtiman, Karlsbad şehrine benzerliğiyle Kosenec Filibe ovası ile dağlı Silsileo, Sofya ovasını kaydetmiştir.

Şehirlerle ilgili olarak geçmişe bakarak, yalnız birer cami ile birer minare görüldüğünü belirtmiş. Rus abideleriyle bağlı olarak bir zamanlar Ruslar'ın, Bulgaristan'da sürekli olarak kalmak istedikleri de belirtir (aynı yapıt s.48). Yazar daha sonra bu motive tekrar dönecektir. Kısa fakat özlü tasvirinde birkaç soruna değinmektedir. Dalga kıranın ucunda Çar Ferdinand'ın heykeli yükseliyor. Yazara göre, rıhtım harp masraflarından dolayı tamamlanmış. Fesli hayat, doğu limanlarını andırıyor. Yahya Kemal Beyatlı şehirdeki Yunanlılar'a şüphe ile bakıyor. Bunların büyük Yunanistan iddialarını belirtiyor. "Rumluk tıpkı bizim eski devirlerimizde olduğu gibi, şimdi de Bulgarlığın içinde çöreklenmiş sessiz sessiz oturu-

yor, bu limanı emebildiği kadar emiyor, kendini hissetirmiyor. Mamafih uyumayan Bulgarlar söylüyor ki Burgaz limanı büyük Yunansitan haritasında mukayyedmiş" (aynı yapıt s. 117). Bu motive yazar daha sonra da dönüyor.

Yol notlarının merkezinde Sofya, ulusal politik ve kültür kurumları, kültürel yaşamı oluşturuyor. Yazar önce başkentteki inşaatı belirtiyor. Birçok ekisiklikler Ferdinand'a atfediliyor. Yazar sarayın projeleriyle tanışmış, bunları mükemmel bulmuştur. Fakat bunların gerçekleştirilmemesi onu memnun etmiyor. Çarın bazı zayıflıklarını belirtiyor. Bunlar Bulgaristan'ın Türkiye'deki elçisi Kalişev tarafından da destekleniyor. Bunların arasında, Vezüv yöresinde düşen taşlardan bir koleksiyon yapılması emirleri bunların arasındadır (aynı yapıt s. 151).

Yahya Kemal Beyatlı, kendisine refakat eden Borina adındaki şaireye onun genel kültürüne, Bulgar ve dünya edebiyatı hakkındaki bilgilerine, Bulgar edebiyatının ulusal niteliğine, yönelişine, yüksek değer vermiştir (aynı yapıt s. 151-152). Sofya'daki ulusal kitaplığını ve bulunduğu Doğuculuk bölümünü olumlu değerlendirmiştir, ki yönetmeni Todorov, yazara özel bir dikkat göstermiştir. Etnografi müzesinin düzenine hayran kalmıştır (aynı yapıt s. 193).

Sofya Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinin ulusal matbasının, Güzel Sanatlar Akademisi'nin bir semtte odluğunu belirtmiştir. Fakat tatil zamanı olduğu için Sofya Üniversitesi kapalı imiş.

Yahya Kemal Beyatlı "Aleksandar Novski" Ortodoks Kilisesi üzerinde durmuştur. Yazara göre, binası şehrin üzerine yükselmiş ve bacaklı bir katara benzetmiştir. Bu kilise Petersburg Profesörü ünlü Rus mimarlarından Pomeranov'un projesi üzerine ve üç bölümlü kilise uslubunda kurulmuştur. Kilisenin bitirilmesi 1914 yılına değin uzaması, yapılan harpler, masrafları da açıklanıyor (aynı yapıt s. 153-154).

Bir zamanlar camiye, sonra da kiliseye çevrilen "Aya Sofya" Ferdinand ve Türkiye'nin büyük elçisi Fethi Bey'in müdahalesiyle korunan hamam başındaki cami, Arkeolojik Müzeye dönüştürülen Mahmut Paşa Camiî, kiliseye çevrilen Kara Cami, büyük değişikliklere uğrayan Türk hamamı üzerinde duruyor. (aynı yapıt s. 184-186)

Yahya Kemal Beyatlı, Ulusal Tiyatro'ya, operanın gelişimine, burada sahnelendiren komedi ve dram yapıtlarına, burada Bulgar sanatçıların çalışmalarına hayran olmuştur. (s.156)

Yahya Kemal Beyatlı Millet Meclisini ziyaret etmiştir. Eski Cuma milletvekili Zihni Efendi bu yönde kendisine yardımcı olmuştur. Yazar,

Çar'ın lojasını tasvir etmiştir. Çiftçi partisinin milletvekilleri üzerinde durmuştur. Yazara göre bu, adeta ayrı bir parti değil, bir nevi tarikat, bir ordu, yurdu benimsemiş bağımsız bir güçtür. Çiftçi partisi, öteki partiler tüfeyli sayıyor. Düşünüş, ayrı ayrı partiler, bu arada BKP milletvekillerinden Hüsnü Fuad üzerinde de durmuş. Onun kanısına göre, "inanmış temiz ve cesur bir Delirorman milletvekilidir." (aynı yapıt s. 158) Yazar, yurttaki parti ve politik savaşı da belirtmiştir. Yurtseverlik ve bağımsız politikanın altı çizilmiştir. Kendisinin tanıştırıldığı bir papazın sözlerini bildiriliyor: Bizi Türkler'den kurtardınız teşekkür ederiz, lâkin sizlerden kim kurtaracak" (aynı sayfa s. 158). Yahya Kemal Beyatlı bu sözlerle, kendisine en yüksek değer verdiği Stombolov'un zuhurunun müjdesinde: "Bulgaristan'ın bütün Balkanlar'ın hatta Şark'ın bu son elli senede yetiştirdiği en büyük devlet adamı muhakkak İstanbulov'muş, bugün artık bu bir hakikattır. Yarabbi! İstanbulov Balkanlar'ın Bulgar zararına bugün alacağı şekli ne zaman bir zekâ ile idrâk etmiş. Bulgarlar'ı bir taraftan bütün Dobrice'de, Makedonya'da ve Trakya'da haksız unsur haline koymağı nasıl düşünmüş. Bugünkü yarım Bulgarlar onun eseridir.

İstanbulov hem Rus tesirinden azâde yalnız Bulgar olmak, hem de rakip kardeş Sırbistan'a ve irsî düşman Yunan'a karşı en büyük Balkan devleti olabilmek için Osmanlı İmparatorluğu'na istinat etmek uknûmunu vaz etmiştir. İstiklâlin sırf lafzî lezzetlerini bertaraf ederek Bulgaristan eyâlet-i mümtazesini Türk Padişahı'nın bir vilâyet-i tâbiası ve bu gösteriş sayesinde de bütün Rumeli'de Bulgar unsuruna hakim unsur haline koymayı tasarlamış..." (Aynı yapıt s. 158-159)

Yahya Kemal Beyatlı'nın bu tezini büyük Bulgar devlet adamının en yakın arkadaşları tanıklarlar. Bu bağlamda Dimitır Marinov'un "Stefan Stambolov ve yeni tarihimiz (II. Bölüm, Sofya, 1992) adlı kitabını gösterebiliriz. Aynı kitapta bu Bulgar devlet adamının Ocak 1894 tarihli Sultan'a kadar gönderdiği memorandum yayınlamıştır (aynı yapıt s. 389).

Yahya Kemal Beyatlı şu özeti yapar: Onun istifası ve feci ölümünden sonra Bulgaristan'ın o zamana kadarki politikasında bir dönüm olmuştur. Habsburglular'ın, Türkler'i, Sırplar'ı, Yunanlar'ı, Balkanlar'dan uzaklaştırmak politikalarına tabi olmuştur. Çarın kendi şahsi iktidarını sağlamlaştırmak ve politik partilerin rolünü sıfıra indirmek istenmiştir (Yahya Kemal Beyatlı Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım, s.159). Bu politikanın sonucunda Bulgaristan'ın itibarı düşmüş ve demir bir çember içinde kalmıştır. Yahya Kemal Beyatlı şöyle demiştir: "Şimdi

Bulgarlar İstanbulof'u hatırlıyorlar. Türkler'e de muhabbetleri hudutsuzdur" (aynı yapıt s.a 160).

Bundan sonra Yahya Kemal Beyatlı Bulgaristan'ın Başbakanı Aleksandır Stamboliyski'nin kişiliği üzerinde durmuştur. Yazara göre, bu devlet adamı Stefan Stamboliyski'nin yerini almış, onun bağımsız politikasını, bu arada Türkiye ile dostluk politikasını da sürdürmektedir. Bulgar Başbakan'ın portresini çizmekte, Bulgar Parlamentosu'nda memleketin dış politikasını açıklamasına değinmiştir. "İnsan yüzüne bakın" "İşte bu adam Bulgardır." diyor (aynı yapıt s. 160). Millet Meclisi'nde âdeta bir askerî alayın önünde konuşur gibi konuşuyor, güçlü ve şartsız kayıtsız. Yazar onun söylevinde, sık sık Mustafa Kemal'in ismini zikrettiğini – lâm harfini Bulgar aksanı ile telâfuz ederek ve Angora'ya değindiği farkına varmıştır. Bu bağlamda o şöyle yazmıştır: "Bu kelimeyi sevmeyen yok. Bütün gözler Türkler'e Kemal Paşa'nın kanından ve dininden oldukları için, muhabbetle bakıyorlar" (aynı yapıt s.160). Stamboliski Millet Meclisindeki bu söylevinde 1921 Uluslararası Koşullarında Mustafa Kemal ile bulunduğu ilişkileri gizlemek zorunda ve hükümetin politikasını savunmuştur. Herhalde onun 26 temmuz 1921 tarihinde Bulgar Meclisi'ndeki söylevinden söz olmaktadır.

Yahya Kemal Beyatlı, Stamboliyski'nin portresinin çok önemli çizgilerini belirtmiştir: "Sonra diğer mebuslara geçti. Bu demirden adam gayet şakacı, hoş ve tatlı. Bazen bir kelimesiyle komünistleri bile güldürebiliyor. Nutuklarının tercümelerini Fransızca Echo de Bulgarie'de okuyorum. Bulgar hitabeti ne kadar dürüst ve zâlim, Yarrabbi! Muârızların birbiri hakkında kullandıkları lisan ne kadar zehirli.

Bulgar taban politikacı, gayet hırslı. Bizden aldığı beşyüz senelik elâstikiyet de bu unsurü elle tutulmaz bir kaplan etmiş. İlk bakışta göründüğü kadar basit değil, müzmerini pek iyi saklamasını biliyor. Dostuna karşı cana yakın, kurnaz, düşmanına karşı cana kıyasıya zalim ve üstad. Siyaset oyunlarında gayet hünerli" (aynı yapıt s.161). Tanınmış politika adamlarının sahneden mutlaka revolver, bomba ve bıçak oyunuyla çekilen bu ülkede seyahat notlarının yüksek başarısı, halk şairi ve yazarı İvan Vazof'a adanmış bölümlerinde de görülmektedir. Halk az çok onun şahsı etrafında birleşiyor. Bu da şair ve yazar İvan Vazof'tur. "Elli seneden beri Bulgarlığın domuzundan kırmızı biberine kadar bütün millîlikleriyle teganni eden bu ihtiyar şairi akşam üstleri Sofya'nın Tokatlıyan'ı olan paralı kahvesinin taraçasında oturur görüyordum. Önünden akan bu halk ona halikına bakar gibi bakıp geçiyordu, o halkı bir havarî gözüyle

süzüyordu. Bütün hayatında milletinin bir Victor Hugo'su olmağa özenmiş..." (aynı yapıt s. 161).

Yahya Kemal Beyatlı, İvan Vazof'un yabancı dile çevrilmiş şiirlerinden bazı parçalar okumuş, fakat bunları beğenmemiştir. Bu çeviriler, orijinallerinin biraz gölgesi gibi görünmüştür. Eğer İvan Vazof'u bir düzlüğe benzetiyor ise Fuzulî, Bakî, Nefî, Nedîm, Galip, Hamit gibi şairleri. Himalaylar'ın tepeleri sayıyor. Fakat hemen bundan sonra bu sanatçıları sert bir tenkide tabi tutuyor. Bu büyük şairler, anlaşılmayan dilleriyle halka yabancı kalmışlardır.

Sanatçı şiirlerini köylülere, çobanlara, askerlere yazan Vazov'a hayran kalmıştır. Bu bakımdan o yalnız Türk yaratıcılarından değil, Firdevsi'den yüksek durmaktadır.

İvan Vazov birdenbire ölmüştür. Yahya Kemal Beyatlı'nın Sofya'da bulunduğu bir zamanda ölmüştür. O, şairin cenazesinin kaldırılmasını görülmedik bir şekilde tasvir etmiştir. Bütün Bulgar halkı onun şahsiyeti önünde diz çökmüştür. Şehrin sokakları birdenbire insanlarla dolmuştur. Hükümet resmi matem haftası ilân etmiştir. Durmadan kilise çanları çalmıştır. Kafileler şehri doldurmuştur. Tabut, İmparator tabutu kadar tantanalı, arkasında bütün bakanlar, milletvekilleri, ileri gelenler vs. var (aynı yapıt s. 162).

Vazof şehrin göbeğine, tam merkezinde büyük katedralin karşısında bir yere defn edilmiştir.

Yahya Kemal Beyatlı Bulgaristan'ın iki özelliğini belirtmiştir. Daha yolda demişlerdi ki : "Sofya'da iki güzel şey var, biri su, diğer, Vitoş Dağı." Hakikaten söyleyene hak verdim. Sofya'nın suyu bir sıhhat iksiri. Karşıdan Vitoş Dağı da çirkin yenilikten bunalan gözlere biraz ferah veriyor" (aynı yapıt s. 163).

O zamanlar Sofya'daki Türk Şehbenderhâne'nin işlerini değerli bir memur olan Nahit Bey görüyor. Yahya Kemal Beyatlı onunla Vitoş Dağı'nda Dragalevski Manastırı'nı ziyaret etmiş, bir dağ günü geçirmiş. Şimdi Krajovo denilen Bali Efendi mesresinin berbat olduğunu belirtmiştir. Dergâhı da kiliseye çevrilmiştir. Türbesi önce bozulmuş, sonra tekrar ihya edilmiştir. Ferruh Bey'in çalışmaları sayesinde mezarı dört duvar arasına alınmıştır.

Yahya Kemal Beyatlı, Gornabanya ve Banki'deki ünlü kaplıcaların güzelliklerine de yüksek değer vermiştir.

Eğer "Filibe"de ve "Balkan'a Seyahat" Yahya Kemal Beyatlı'nın gezi notları türünün mükemmel örnekleri ise, "Bulgaristan Tahassüsü" pole-

mik türünün çok güçlü ve başarılı misalidir. Bundan önce yazılmış iki seyahat yazısının derin analizi ve yorumudur. Nitekim bunlar bir bütünü oluşturmaktadır. Gerçekler direkt ortaya konulmuş ve şiddetle tartışılmış iki görüş birbirine karşı konulmuştur".

"Bulgaristan Tahassüsü" 28 mart 1922 tarihinde "Tevhid-i Efkâr" de yayınlanmış, sonra da hatıralar kitabına alınmıştır (Yahya Kemal Beyatlı, Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım 165-169). Yazının başlığının altında şöyle bir açıklama vardır": Tahir Lütfi Beyefendi'yle hasbihal". Bu gazeteci senelerden beri "İkdam" gazetesinde Bulgaristan üstüne övücü yazılar yazmıştır. Hatta bu hal "fazla iptila niteliğini almıştır. Adeta anavatandan ayrılmış iki Türk vilâyetinden yine oranın yerli halkının gayretiyle kırk senede nasıl bir devlet çıktığını Türkler'e öğretmek istiyor" (aynı yapıt s. 164). Hatta bu iddialar Yahya Kemal Beyatlı'nın Bulgaristan'ı ziyaret etmesini ve gerçekleri kendi gözüyle görmeye teşvik etmiştir. Ayrıca bir özelliği daha belirtmiştir: "Rumeli'de doğduğum için zaten Balkanlar gözümde tüterdi." (aynı yazı 165-166).

Lütfi Tahir'e göre bir iki güzide Bulgar Yahya Kemal Beyatlı'nın Seyahat yazılarından memnuniyetsizlik göstermiş ve onun Bulgaristan'a eski zihniyetle baktığını söylemişlerdir. Bu münasebetle Yahya Kemal Beyatlı, tekrar Bulgaristan seyahatı konusuna dönmüş ve bu bağlamda düşüncelerini sunmuştur. Önce eski zihniyet konusuna değinmiştir. "Türkler'in Bulgaristan'a artık eski zihniyetle bakmamasını istememek şüphesiz çok güzel bir hissi ifade eder. Fakat bu itiraz bana dağ-ı derûn oldu. Ben siyasî bir adam olmadığım için fikrimi vuzûhla söyleyeceğğim" (aynı yapıt s. 166).

Yazar önce Bulgaristan'da gördüğü sıcak konukseverliği belirtmiştir. "Bulgar toprağına ayak bastıktan sonra, yalnız İstanbul'dan gelen bir Türk sıfatiyle gördüğüm hüsn-ü kabûle hayret ettim. Bu basit sıfatla edindiğim mâzeretlerde derhal sıcak bir dostluk tecelli ediyordu. Görüştüğüm Bulgar'ın kalbi Türk vatanın haberleriyle vuruyordu, Türk vatanının iyi haberlerinden memnun, fena haberlerinden mahzûn olacak derecede bize aşina idiler. Vapurda, trende ,otelde, lokantada, gazinoda, kalabalık yerlerde hep bu temayül göze çarpıyordu..." aynı yapıt s.166)

Ayrıca yazar Bulgar Halk Çiftçi Partisi'nin Türkler'e karşı olumlu ilişkilerini belirtmiştir. Harptan evvelki Bulgaristan tarihini büsbütün kapatmıştır. Türkler'i sevmeyenler eski Rus – perest kafalardır. Fakat Yahya Kemal Beyatlı "Çar Ferdinand'ın kanlı siyasetine alet olmuş, nice siyasîleri de yaptıklarından nâdim ve Türkler'e çok muhabbetkâr gördüm. Ta-

rihin garip bir cilvesi olarak o kanlı bıçaklı Makedonya komitacıları Türk muhabetini herkesten fazla izhar ediyorlardı. ..." (aynı yapıt s. 167).

Fakat büyük bir düşünür, yetenekli bir sanatçı ve olgun bir politikolog olan Yahya Kemal Beyatlı, acı gerçeklere vuzûh olmuştur. "Bulgaristan ahvaline daha ziyade nüfûz ettikten sonra ilk hararetimi kaybettim. Dikkat ettim ki bu Türk muhabbeti ca'li değil, fakat tamamiyle Bulgaristan hududu haricindeki Türkler'e raci'dir. Bulgaristan'da bir milyona yakın bir kütle olan Müslümanlar'ı toprağın kökünden koparıp atmak için menhus Ferdinand'ın açtığı siyasetle hiç bir şey değişmemiş. O siyaset kemâkân tatbik ediliyor" (aynı yapıt s. 167). Balkan Savaşı zamanındaki katliamlar durmuş, fakat Türkler dehşetle topraklarından kovuluyorlar. Bu politikayı Türkler'in yaşadığı bölgelere Makedonyalı göçmenler uyguluyor. İlk katliamdan geçici olarak kaçan Müslümanlar'ın malı, mülkü, evi, Makedonya göçmenlerine veriliyor. "Bulgaristan'ın Türkler'e karşı yeni zihniyeti dahilî siyasetinde zerre kadar mütecelli değil. Ağır ve sağır bir usule tatbik edilen bu siyaset tamamiyle mahsus. Keşke Bulgarlık oradaki Türklüğe, Türkçe bir meselle "Ya bu deveyi gütmeli, ya bu diyardan gitmeli!" dese. Hayır bunu demiyor, çünkü orada Türklük hükümete sadıktır, hayırhahtır, fedakârdır, sulhte sakindir, harpte Bulgar vatanı için hararetle can verir. Her türlü düşmanlar hislerinden uzaktır, bu hakikati Bulgarlar herkesten iyi biliyorlar..." (aynı sayfa s.168).

Yahya Kemal yeni zihniyeti ifade eden çiftçi zihniyeti ile Aleksander Stamboliski'nin görüşleriyle Ferdinand'ın politikası arasında prensipal fark yapmaz. O şu özete ulaşmıştır: "Biz Türkler artık sözle, mantıkla kendimizi avutamıyoruz. Eski devirde olsa idi Bulgar hükümeti harici siyasetin hükümetimizin harici siyasetine uydurur, kendi toprağında Türkler'e yine bildiği gibi hareket ederdi. Fakat bugünkü Türkler Bulgaristan'da bir milyon Müslüman'a tatbik edilen muâmeleye kayıtsız kalarak yeni zihniyete inanabilirler mi? .... Bulgaristan'da Müslümanlar ekalliyeti ancak Bulgarlar hakikaten bir yeni zihniyet hasıl ederse yaşayabilir (aynı sayfa s. 169).

Yahya Kemal Beyatlı Osmanlı hükümetiyle muahedename ve uluslararası antlaşmalardaki azınlık haklarını uygulanmasını istemekte sonunda , Tahir Lütfi gibi gazetecilerin iddialarının ne kadar haksız olduklarını göstermişti.

Yahya Kemal Beyatlı, Balkan Türkler'i arasından yetişmiş en büyük ve en yetenekli şairlerden biridir. Büyük Atatürk onun için şöyle demiştir: "Yahya Kemal geniş tarih kültürünün eseridir... Şairlerimiz esaslı kültür

sahibi olmalı ve tarihi iyi bilmelidiriler" (Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Ank. 1959, TİB y s.288). Tanınmış Türk edebiyat bilginlerinden İnci Enginür ise onu "Şiirimizin Klasik Şairi" olarak nitelendirmiştir (Doğumunun yüzüncü yılında Yahya Kemal Beyatlı, Ank. 1994, s.51). Başka bir edebiyat araştırmacısı Yahya Kemal Beyatlı "XX. yüzyılın en büyük destan şairidir" (aynı kaynak , s. 59).

Yahya Kemal Beyatlı şiirinde Türk dünyasının birliği ve özellikle Orta Asya Türklüğü ile Anadolu ve Rumeli Türklüğü'nün bütünlüğünü dile getirmiştir. Bu açıdan "Mâverâ'da Söyleniş" şiiri çok önemlidir. O, şöyle demektedir:

"Geldikdi bir zaman Sarı Saltuk Asya'dan
Bir biz diyâr-ı Ruma dağıldık Sakarya'dan"

Yahya Kemal Beyatlı ayrı ayrı şiirlerinde Balkanlar'daki Türkler'in tarihlerinin bazı çok önemli iklimleri ve çeşitli çağlardaki yararlılıklarını güçlü şiirler haline getirmiştir.

Başka edebiyat türlerinde olduğu gibi, şiirlerinde de Üsküp üzerinde durmuştur. "Kaybolan Şehir" bunlardandır. Bu ölümsüz yapıt iki temel çağ üzerinde kurulmuştur: 1.Osmanlı İmparatorluğu zamanında iken.

2.Bundan sonra

Bu güzel şehrin niçin kaybedildiği sorunu üzerine de durmaktadır.

"Kaybolan Şehir"

Vaktiyle öz vatanda bizimken niçin bugün
Üsküp bizim değil? Bunu duydum için için
Kalbimde bir hayali kalıp kaybolan şehir.
Ayrılmanın bıraktığı hicran derindedir.
Çok süre ayrılık, aradan geçse çok sene.
Biz sende olmasak bile, sen bizdesin gene.
(s.61,)

Yahya Kemal'in şiiri çeşitli plânda incelenebilir. Şiir türleri bakımından onun yapıtlarını şöyle toplayabiliriz: I. Ayrı ayrı motifler biçiminde, divan edebiyatının kısa şiir türlerinde yapıtlar. II. Geniş kapsamlı destansal yapıtlar.

Konu açısından Yahya Kemal Beyatlı'nın şiirlerini şöyle tasnif edebiliriz:

I. Anadolu, Rumelî, Balkanlar ve daha geniş planda Kuzey Doğu Avrupa'da fetihler ve yaşam.
II. Çağdaş Türk dünyasının sorunları.
III. Mustafa Kemal Atatürk Şiirleri
IV. Yabancı ülkelerle ilgili şiirler

Yahya Kemal'in şiirini daha iyi anlamak için onun genel bir özelliğini gözönünde bulundurmamız gerekmektedir. Onun yapıtlarının temelinde, Türk dünyasının birliği ve bütünlüğü felsefî ve tarih anlayışı durmaktadır. Çeşitli çağ ve dönemlerde Türk dünyasının varlığı ve sorunları konkre somut tarihsel boyutlar olmaktadır. Fakat bunların arasındaki irsiyet bağlılığı devam etmektedir. Dikkat edilecek olunursa Yahya Kemal'in Anadolu, Rumeli, Balkanlar ve Kuzey Doğu Avrupa'daki fetihlerle ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu zamanı ile ilgili şiirlerin birçoğu, Türk halkının 1919-1922 Bağımsızlık Savaşı ve Cumhuriyet yıllarında yazılmıştır. Bu da onun yapıtlarına en az çok plânlı bir nitelik vermektedir. Nitekim onun şiirlerini, Türk dünyasının çağdaş sorunlarının kontekstinde incelemek gerekmektedir. Nitekim, Yahya Kemal'in Anadolu ve Osmanlı İmparatorluğu dönemleriyle bağlı bazı şiirleri bizzat Bağımsızlık Savaşı ve Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün huzurunda okunmuştur.

"Akıncı" şiiri ise Türk süvarisinin marşı haline gelmiştir.

Bu önemli kayıtlardan sonra, Yahya Kemal'in şiirinin analizine devam edebiliriz. Biz belirttiğimiz plânda "Kaybolan Şehir "şiiri üzerinde durduk.

"Akıncı" şiiri hakimiyeti Milliye"de no 653, 6 Teşrin-i sani 1338 (1922)yayınlanmıştır. Bizzat şair tarafından İstanbul Darülfünun'de Mustafa Kemal'in huzurunda okunmuştur. Bağımsızlık savaşında Türk erleri arasında yayılmış, "Süvari Marşı" olarak bestelenmiş, Türk erlerine ilham kaynağı olmuştur. Bugün de gerek Türkiye'de gerekse Balkanlar'da pek çok okunan ölümsüz bir yapıttır.

"Akıncı" şiiri 12 beyitten oluşmaktadır. Temel motif Türk akıncılarının atlı kafilelerle Tuna'yı geçerek, Kuzeye ve Batı yönünde fetihler yapmaktır:

"Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik;
Bin atlı, o gün, dev gibi bir orduyu yendik.
Ak tolgalı Beylerbeyi haykırdı: "İlerle!"
Bir yaz günü geçtik Tuna'dan kafilelerle.

Bu konu şiirin devamında genişletilmiştir. "Bin atlı, koca bir düşman ordusunu azmiyle, cesaretiyle yenmiştir. Onların giriş ve hızını şimşekle kıyaslamıştır. Kuş gibi kanatlandıkları belirtilmiştir."

"Şimsek gibi bir semte atıldık yedi koldan şimşek gibi. Türk atlarının geçtiği yoldan... Bir gün, dolu dizgin boşanan atlarımızla yedi kat arşa kanatlandık o hızla. Cennette bugün gülleri açmış görürüz de,hâlâ o kızıl hatıra titrer gözümüzde!"

Şair, Türk atlılarının büyük azimleri ve kahramanlıkları yaşadığını da belirtmiştir. Şiir başladığı beyitle bitmektedir.

"Mohaç Türküsü" âdeta "Akıncı" şiirin bir devamıdır. Daha birinci beyitte "bizdik", "bizdik" tekrariyle atlı akıncıların hücum aşkı canlandırılmıştır" Büyük zafer ebedileştirilmiştir.

"Bizdik o hücumun bütün aşkı yol kanatlı!
Bizdik, o sabah, ilk atılan safta yüz atlı
Uçtuk, Mohaç ufkunda görünmek hevesiyle
Canlandı o meşhur ova at kişnemesiyle!

Bu büyük savaşta çok kurban verilmiştir. Zafer azmi ile özverileri yan yanadır:

"En son koşumuzdur bu, asırlarca bilinsin
Bir bir açılırken göğe son defa yarıştık;
Allah'a giden yolda, meleklerle karıştık
Geçtik hepimiz dört nala, cennet kapısında.

Onların savaş ve zafer azmi, vatan hizmetiyle asla unutulmayacaktır.

"Lâkin kalacak doğduğumuz toprağa, bizden şimşek gibi bir hatıra, nal seslerimizden."

İstanbul Yahya Kemal Beyatlı'nın şiirlerinde özel bir yer almaktadır. Bunlar başlı başına bir şekil oluşturmaktadır. Bu şehrin olağanüstü güzellikleri ve tarihsel özelliklerini dile getiren "Bir Tepeden" (1934) gibi ölümsüz şiirler bunlardandır. Bildirimizin konusuyla ilgili "İstanbul'u Fetheden Yeniçeriye Gazel" çok önemlidir. Şiirde yeniçerilerin İstanbul'u 1453 yılında fethedilmesindeki büyük rolü büyük bir güçle canlandırılmıştır. "Vur" hitabiyle savaşın dinamizmi verilmiştir. Fethin yüksek amaçları belirtilmiştir.

"Vur pençe-i Alî'deki şemşir aşkına
Gülbangi asmani tutan pîr aşkına
Ey leşker-i müfettihü'l-ebvâp vur bugün
Feth-i mübîni zâmin o tebşâr aşkına
Vur deyr-i küfrün üstüne rezk-i hilâl içün
Gelmiş bu şehsüvâr-ı cihangir aşkına."

Burada iki din, iki medeniyet birbiriyle karşılaştırılmıştır. Fakat bunun daha geniş anlamı da vardır. Bizans'ın hükmüne son verilmesidir. "Düşsün çelengi Rum'un eğilsin ser-i Firenk; Vur Türk'ü gönderen yed-i takdîr aşkına"

"Açık Deniz" şiirinde çok geniş sanatsal özetlemeli yapıldığı bir yapıttır.

İlk dört beyitte lirik kişinin kişiliği şairin kişiliği ile kaynaşmıştır. Balkanlar'da geçen çocukluğu ve gençliği yıllarında akıncı cedleri karşısındaki hayranlığı ve bahadırlık hasreti terennüm edilmiştir. Şiiri; dağların, Rakofça kırlarının hür havası, savaş atmosferi yaşamaktadır."

"Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum
Her lahza bir alev gibi hasreti duyduğum.
Gezdim o yaşta dağları, hulyam içinde lâli
Aldım Rakofça kırlarının hür havasını.
Duydum akıncı cedlerimin ihtirasını
Her yaz şimale doğru asırlarca bir koşu
Bağrımda bir akis gibi kalmış uğultusu"

Şairin hayranlığı Byron'un melâli ile kesişmektedir. Ama görüldüğü gibi tamamen başka niteliktedir.

"Kalbimde vardı Byron'u bedbaht eden melâlı
Gezdim o yaşta dağları, hulyam içinde lâl"

Fakat lirik kişinin üzgünlüğü, vatandan ayrılan topraklara bağlıdır. Nitekim şiirin devamında şöyle denilmektedir:

"Mahzun hudutların ötesinden akan su,
Gönlümde hep o zanla beraber çağıldadı."

Sonra şiirin ikinci bölümünde, Türk dünyası, denizin meali ile kıyılara korkunç saldırılarıyle karşılaştırılmıştır. "Bir bitmeyen susuzluğa benzer bir ağrısı" belirtmiştir.

Bu şiir 1925 yılında yayımlanmıştır.

"Kendi Gökkubbemiz" kitabında yayımlanan "Süleymaniye'de Bayram Sabahı" tamamen destan niteliğindedir. Yapıt İstanbul'da Bayram Sabahının şaire tablosuyla başlamaktadır. Burada geçmişle hal birleşmiştir:

"Tanrının mâbedi her bir tarafından doluyor,
Bu saatlerde Süleymânîye târîh oluyor"

Bu Bayram Sabahı Süleymaniye Camiî'nde yurttaşlarla mazinin binlerce hayaleti bir aradadır. Camide ön safta sefer esvaplı bir nefer oturmuştur.

"Ta Malazgird ovasından yürüyen Türkoğlu.
Bu nefer miydi? Derin gözlerin yaşlarla dolu

Gökteki top sesleri uzaklardan ve yakınlardan gelmektedir. Burada bayram topları üstündedir. Hisar'dan, Kavaklar'dan, Bursa'dan, Konya' dan, İzmir'den, Beyazid ve Van'dan gelenlerle çaldıran, Mohaç top sesleri ile birleşiyor.

SÜRGÜNLER YERİ MAGOSA VE KALE-İÇİ, KALE-DIŞI MAHKÛMLARI

Harid FEDAİ*

1. Magosa'nın Tarihçesi: Eski yıllardan Venedik dönemine değin kentin tarihçesini Haşmet M.Gürkan (2) şöyle anlatır. (Ek-1)
2. Sürgün Yeri Magosa: Kıbrıs fethinin tamamlandığı 1571'den henüz bir yıl geçmediği halde Ada sürgün yeri olarak kullanılmaya başlanmıştı. Bu gerçeği Mühimme Defterleri'nden(3) birkaç alıntıyla kanıtlamaya çalışalım. (Ek-2)
   Magosa'nın sürgün yeri olarak seçilmesinin nedenlerini de yine Haşmet M. Gürkan (4) şu cümlelerle dile getirir. (Ek-3)
3. Magosa Sürgünleri: Bilim adamlarından, eşkiya Katırcı Yani'ye kadar Osmanlı döneminde Magosa birçok kişinin sürgün yeri olmuştur. Tarihi süreç içinde bunlardan bilim adamlarının bir bölümü(5) ektedir. (Ek-4)

Listeye İstanbul'daki Yeni Camii'n mimarı Kasım Ağa'yı, Celvetiyye Tarikatının kutbu Şeyh Osman Efendi'yi, Fransa Seyahat-nâmesi'nin yazarı Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'yi ve Bâbî Mezhebi'nin kurucusu Şiraz'lı Mirzâ Ali Muhammed'in oğlu Mirzâ Yahyâ Nûrî'yi (Subh-ı Ezel) ve iki Jön Türk'ü katabiliriz.

Kıbrıs, İngiliz döneminin ilk elli yılında da bazı sürgünlere yurt olmağa devam etmiştir. Bunların bir bölümü kendi kendilerini burada yaşamaya mahkûm etmiş, II. Abdülhamid'in baskıcı rejiminden kaçıp gelen Jön –Türkler idi. Şair Eşref, Vizeli Rıza Efendi ile Kurmay Albay Sermed Bey bunlar arasında sayılabilir. Gelenlerden çoğu Avrupa'ya geçmek için Kıbrıs'ı bir atlama taşı olarak seçmiş kimselerdi. İngiliz idaresi de güya

---

* Emekli Türkolog, Lefkoşa.

"hürriyet yanlısı kimliğiyle bunları el altından koruyor ve hatta uygun bulduklarına iş temin ediyordu. Bazıları da burayı ikinci vatan olarak seçip kalmışlardı. İstanbul asıllı, Lise'den hocamız Dr. Nuri Bey (Özmen) gibi (ölm. 4.6.1962) İngiliz döneminin Kıbrıs'ında sürgünlük açısından yaşanan toplu bir trajedi vardı ki o da I. Büyük Savaş yıllarında (1914-18) Çanakkale, Kanal ve Hicaz cephelerinden getirtilen Türk esirleri idi.

Tarih çizgisini izleyerek bu sürgünlerden bırkaçı ile Türk esirleri konusuna kısaca değinmeğe çalışırken, yenilik hareketimizde özgün bir yeri olan Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'ye daha fazla yer verilecektir.

A. Kale-içi Mahkûmlar:

a. Kutup Osman Efendi (ölm.1690)

Bu zat hakkında bilinenleri tekrar edecek değiliz. Hakkında en derli toplu ve sağlıklı bilgiler, geçen yılki bir sempozyumda sunulan bildiriden edinilebilir (6). Ayrıca yerli basınımızda bir de monografi yayımlanmıştır.(7) Biz ise burada son devrin önemli biyografi yazarlarından Hüseyin Vassaf'ın Kemâl-nâme-i Hakkı(8) adlı eserinde İsmail Hakkı Brusevî dolayısıyla Şeyhi Kutup Osman Efendi'den de bahseden sadece bir bölümü aktarmakla yetineceğiz. (Ek-5)

Ancak ebced'u vurulduğunda vefat tarihi 1102'yi veren, yukarıda belirtildiği gibi "Firdevs ü Tûba" ibaresi değil, manzumenin 4. mısrasıdır.

Bazı metinlerde bu tarih manzumesine 5. bir mısra daha eklenir ki içinde "Firdevs ü Tûbâ" ibaresi de vardır.

-Makâm-ı eş-Şeyh Firdevs ü Tûbâ.

Yalnız, bu mısra eksik olmalıdır, çünkü vezne uygun düşmediği gibi ölüm tarihi olan 1102'yi de vermez.

b. Seyyid Bostan Efendi.

1704 yılının Konya'sında bazı kişilerin adam öldürme, yol kesme ve soygun işlerine karıştıkları tespit edildiğinde yapılan tahkikat sonucu bunların arkalarını Mevlâna-zâde Seyyid Bostan Efendi'ye dayadıkları öğrenilir ve hepsi suçlu bulunarak Magosa'ya sürdürülür(9). Olayın kısaca izahı şöyledir. (Ek-6)

c. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi (ölm.1732)

Ahmet Hamdi Tanpınar, XVIII. yy. başlarında Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu'nun karşılaştırmasını şöyle yapar:

"... kültür birliğinin şuuruna ermiş, iskolastik zihniyetin ve feodal sistemin dar ve katı çerçevelerinden çıkarak, kendine yeni hayat şekilleri yaratmaya başlamış olan bir Avrupa karşısında; ilmî hayatı durmuş, iktisadî nizamı ve istihsal kuvvetleri birbiri peşinden gelen devamlı harbler, isyanlar ve iğtinamlarla altüst olmuş birçok sahalarda tekâmülün mûcizesini unutmuş bir Osmanlı İmparatorluğu mevcuddu". (10)

İçinde bulunan günler Lâle Devri (1718-1730) diye bilinen dönemdir. Osmanlı İmparatorluğu'nu yönetenlerin şimdi ilk hedefi "ıslahat hareketleri" dir. İçinde bulunulan ortam da buna uygun düşer. İlk hedef olarak öndegelen devletlerden Fransa seçilir. Böyle yapılmasında bu ülkenin İstanbul'daki elçisi Marguis de Bonnac'ın da payı vardır. Fransa'ya gidilecek ve ülke her bakımdan incelenerek ayrıntılı gözlemler, izlenimler bir rapor halinde Padişah ve Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'ya arz olunacaktı.

Erkli oluşu ve Avursturya ile yapılan barış görüşmelerinden edindiği deneyim yüzünden bu görev için Çelebi Mehmed Efendi uygun bulunur. Osmanlı Sefiri sıfatıyla Çelebi Mehmed Efendi 80 kişilik maiyeti eşliğinde 7 Ekim 1720 günü bir gemiye binerek İstanbul'dan Fransa'ya hareket eder ve bir yıl sonra 8 Ekim 1721 de geri döner (11). 1730 Patrona Halil isyanı yüzünden gelen ortamda Çelebi Mehmed Efendi Kıbrıs'ta Magosa'ya sürülür ve gelişinden iki yıl sonra 1732'de burada vefat eder. Sinan Paşa camiinin avlusuna gömülüdür. Mermerden yapılmış mezar taşında kitabesi yazılıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun reform hareketlerinde Çelebi Mehmed Efendi'nin çok önemli bir rolü vardır. Dikkatli bir gözlemle kaleme aldığı Seyahatname'de Fransa'nın fen ve teknikte ne denli ileri gittiği; yönetimi, sarayları, bahçeleri, köprüleri, su sistemleri, ordunun disiplin ve düzeni, tıp merkezleri, sanat ve bakımevleriyle... çok çarpıcı şekilde anlatılmış ve örnek alınması gereken bir ülke olduğu özlü bir üslûpla vurgulanmış ve izlenecek yöntem anlamıyla belirtilmiştir. Bunları yaparken gün ve mesafe mefhumuna ne denli önem verdiği de hemen belli olur. Kendisine orada büyük itibar gösterilmiş, söz tutumuyla İmparatorluğu en iyi şekilde temsil etmiştir. Kraldan, üst ve alt düzeydeki devlet ricalinden başka, sokaklardan taşarcasına gelen halk yığınlarının büyük ilgileri de dikkate değerdir.

Bizde Batı hakkında gözleme dayalı ilk bilgileri veren Kara Mehmed Paşa'nın sefaret heyeti ile Viyana'ya gitmiş olan Evliya Çelebi'dir.(12) Bu

türde bir ikincisini gerçekleştirmek de bir başka Çelebiye, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'ye nasib olacaktı...

Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa'ya yaptığı ziyaretten doğan bu 83 varak Seyahatname, reform bağlamında Batı'ya doğru kıntırlık kapı aralığının daha da açılmasına vasıta olur. Batının normları, ilk atılımda, Fransız bilim ve teknik dizgesi yoluyla sağlanacak demekti.

Bu ziyaretin belki ilki kadar önem taşıyan ikinci yararı ise Çelebi'nin oğlu Said Efendi'nin de birlikte olmasıydı. Said Efendi (sonradan sadrazamlıkta da bulunmuş. Yirmisekiz Çelebi-zâde Said Mehmed ya da Said Galip Paşa) orada ilk kez gördüğü matbaayı İstanbul'da kurmaya azmeder ve İbrahim Müteferrika ile birlikte bu emelini gerçekleştirir. (1718) Bu matbaa reforma ışık tutan eserlerin basımıyla atılımlara büyük ölçüde destek verecekti. Sultan I. Mahmud'un tahta çıkması münasebetiyle Müteferrika'nın bizzat kaleme aldığı Usûlü-l Hikem fi Nizâmü'l – Himem bu bağlamda zikre değerdir. Eser, başka şeyler meyanında askerliğe öncelik verir ve eski ile yeniyi karşılaştırarak Batı'nın başarısını böylece açıklar ve bunun kaçınılmazlığını ısrarla vurgular (13).

Reform dalgaları: Türkiye'ye sığındıktan sonra din değiştirip Humbaracı Ahmed Paşa olan Fransız subayı emeklisinin topçu sınıfını düzene sokması, Hendesehâne'nin açılmasındaki ısrarı ve Batı ile temaslarda - kendisi ortalarda görünmeden – Osmanlı ricaline yaptığı katkılarla sürdürülmüş ve günü geldiğinde yerini bir başka yabancıya bırakmıştır. Macar asıllı Baron de Tott da ordu alanında düzenlemeler yapar. Mühendishane'nin açılmasıyle orada ders vermeğe başlar. Bu ise Batı'nın bilim ve tekniği ile bir okulda ilk kez karşı karşıya gelmemiz demekti. Daha sonra da orduya gelen yabancı subayların sayısı artarak devam eder. Ancak kötü bir yazgı olarak arka arkaya girilen Rus (1768-1774) ve Rus – Avusturya savaşlarının (1787) yanısıra bu devletlerin kendi aralarındaki rekabeti Osmanlı İmparatorluğu'nun çok aleyhine olacak ve en başta reform hareketleri sekteye uğrayacaktı. Ne var ki bütün engellere

BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN TARİHİ KADERİ

Cengiz HAKOV*

1877-1878 Rus-Türk Savaşı sonucu Bulgar Devleti'nin yeninden kurulmasıyla Prenslik Bulgaristan'ın hudutları içinde sayı bakımından hemen hemen Bulgarlar'a yakın kalaba bir Türk nüfusu kalıyor. Bu nedenle Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'ye göç ettirilmesi ideolojik ve politik yönelimleri ne olursa olsun, bütün Bulgar hükümetlerinin bir devlet siyaseti haline geliyor. Bunun ve komşu ülkelerden gelen Bulgar göçmenlerinin kabulü sonucu Bulgaristan nüfusunun demografik terkibi değişerek Bulgar nüfusu artıyor. Buna rağmen Türkler Bulgaristan'da sayısı en kalaba azınlık olarak kalmaya devam ediyor. Bu itibarla onların kaderi Bulgaristan Devletinin yeni baştan kurulmasından günümüze kadar Bulgar-Türk ilişkilerinin gelişimini yansıtan kendine özgü bir barometre olarak kalıyor.

Bulgaristan'dan Türk nüfusun yığınsal bir şekilde göçü daha Rus-Türk Savaşı (1877-1878) sırasında başlıyor. Prenslik Bulgaristan'ı ile Türkiye'deki Doğu Rumeli hudutları içinde kalan topraklardan 1.000 000 Türk ve diğer Müslüman nüfus memleketten göç ediyor.[1] Prenslik Bulgaristan'da 1880 yılında yapılan ilk resmi nüfus sayımı sırasında Bulgarlar 1.920 000 kişi veya toplam nüfusun yüzde 71'ini Türk ve diğer Müslüman nüfus ise 750 000 kişi veya toplam nüfusun yüzde 28'ini teşkil ediyordu.[2]

Balkan Savaşları ve Bulgaristan'ın komşu ülkelerle imzaladığı antlaşmalar sonunda Türk nüfusun Türkiye'ye; Doğu Trakyalı, Makedonya ve Dobrucalı Bulgarlar'ın Bulgaristan'a göçleri devam ediyor. Bunun sonucu olarak memlekette Bulgar nüfusu aralıksız artarken Türkler'in ve

---

* Prof. Dr., Balkan Araştırmaları Üyesi, Sofya.

diğer Müslüman nüfusun sayısı azalmaya veya ancak yüksek doğal artış sayesinde artmaya devam ediyor. 1880 yılında yaklaşık olarak 2.000 000'a eren Bulgar nüfus, 1900 yılında 3.700 000'e, 1926 yılında 5.400 000'e; 1956 yılında da 7.000 000'a yükseliyor.

Aynı zamanda 1880 yılında Türk ve Müslüman nüfus 750 000 kişiyken 1900 yılında 643.000'e düşüyor; 1926'da, 825 774'e eriyor; 1934'te ise 821.298' iniyor. 1956 yılında diğer Müslüman nüfus dışında sadece Türk nüfus 656 028 kişiyi bulmaktaydı.[3]

Bulgaristan'da yaşayan Türk ve diğer Müslüman nüfus arasındaki orana gelince, 1910 yılı istatistiklerine bir göz atmak yerinde olur. Aynı yıl toplam nüfusun yüzde 13'ünü oluşturan Türk-Müslüman nüfusun yüzde 11'ini Türkler; yüzde 2'sini de diğer Müslümanlar teşkil etmektedir.[4] 1878 yılında imza edilen Berlin Antlaşması'nın 4. ve 12. maddelerinde Bulgaristan'da Türk nüfusun hak ve çıkarlarından bahsedilirken[5] bu, diğer Müslüman nüfus için de geçerliydi.

1909 yılında iki ülke arasında müftülüklerin ayrılmasına dair imza edilen protokolde ise artık Türk değil, Müslüman encümenliklerinden bahsedilmektedir, zira müftülüklerin eylem alanına bütün Türkler, Tatarlar, Çingeneler vs. girmektedir.[6]

Balkan Savaşları'ndan sonra 1913 yılında İstanbul'da imza edilen Bulgar –Türk antlaşmasına göre [7] Bulgaristan'daki Türk-Müslüman nüfusa geniş haklar tanınıyor. Bu antlaşma uyarınca onların görüş, dinsel inanç ve ibadetleri ve bu sayıdan genel ayinlerde halif olan sultanın adının anılması gibi tam özgürlükleriyle Türk makamları tarafından verilmiş mahkeme ilânları ve resmi belgeler de Bulgaristan'da geçerli sayılmakta; Türk mevzuatı üzere taşınmaz mallar üzerindeki sahiplik hakları; sultan ve hanedanlık üyelerinin özel mülkleri korunmakta, aynı şey Türk devletinin özel mülkleri için geçerli sayılmaktaydı. Her iki ülke tebası, geçmişte olduğu gibi şimdi de özgürce hudutları geçerek diğer ülkede serbestçe yolculuk edebilmekteydi.

1913 yılında imza edilen antlaşmaya getirilen eklerden birine göre Sofya'da Başmüftülük açılıyordu. Başmüftü'nün şeriat yasaları çerçevesinde ülkedeki diğer müftülerle dinî ve hayırsever kuruluşları denetleme hakkı olduğu gibi bütçeye bağlı Türk ilk ve ortaokullarını teftiş etme hakkı da vardı. Tüzel bir kişi olarak Müslüman encümenlikleri şeriat yasaları istemleri uyarınca idare edilen vakıf mallarının sahibi sayılmaktaydı. Bedeli ilgili encümenlik hesabına yatırılmadıkça hiç bir vakıf malı kamulaştırılamazdı.

Ancak şunu belirtmek gerekir ki, 1913 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması'nca Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfusa tanınan geniş haklar, pratikte hiç bir zaman bütünüyle gerçekleşmemiştir. Pomak nüfusa karşı ise onları yeniden Hristiyan dinine çevirmek gibi idare baskılar ve önlemler uygulanmıştır. Bu ise Bulgar - Türk ilişkilerinde belli bir soğukluğa neden olmuştur. Bu sebepten Bulgar-Türk ilişkilerinde Bulgaristan'daki Türk- Müslüman nüfusun hakları ta 1925 yılında Ankara'da imza edilen Bulgar- Türk antlaşmasına kadar sonuna dek çözüm getirilmemiş sorunlardan biri olarak kalıyor.

Birinci Dünya Savaşı sonucu Bulgaristan bir hayli toprak ve nüfus kayıbına uğradığı, bu sayıdan Ege Denizi'ne çıkışını da kaybettiği için memleket son derece ağır bir duruma düşüyor. Bir sıra düşman devletler çemberinde kalan Bulgaristan için Türkiye ile dostluk yaparak yaşama birinci derecede önem kazanıyor. Bulgar hükümeti, yıkılıp giden Osmanlı İmparatorluğu yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını Birinci Dünya Savaşı'na katılan Antant üyesi muzaffer devletler tarafından yenilgiye uğrayan ülkelere kabul ettirilen Versey Barış Anlaşmaları sisteminin yıkılmaya yüz tutması olarak değerlendiriliyordu. Bulgar başkanı Al.Stamboliyski'ye göre Türkiye'nin Sevr Barış Antlaşması'nı revizyona zorlamasıyla bütün diğer antlaşmaların (bu sayıdan Bulgaristan'a ilişkin Nöy Barış Antlaşması'nın) ağır maddelerinin revizyonu da başlayacaktır.[8]

Yeni Türk Devleti'nin artan otoritesini ve Yeni Türkiye ile Antant üyesi ülkeler arasında bir barış antlaşması imza edilmesi için Lozan'da yürütülen başarılı görüşmeleri göz önünde bulunduran Bulgar hükümeti, 1923 yılı Ocak ayında Edirne'deki Bulgar Genel Konsolosu Todor Markov'u Ankara hükümeti ve şahsen Mustafa Kemal (Atatürk) ile temasa geçmekle görevlendirerek, Bulgaristan'la Türkiye arasında iyi komşuluk ilişkileri kurulması için görüşmelere başlanıyor. 1923 yılı Ocak ayı sonlarında ve Şubat başlarında T. Markov İzmir'de üç defa M.K. Atatürk ile karşılaşıp görüşüyor. Yapılan bu görüşmeler seyrinde o, iki ülke arasında dostane ilişkiler kurulması yönünde şu gibi ön şartların varlığını ileriye sürüyor: Her iki halkın ortak menşei ve uzun yıllar boyunca bir arada sürdükleri tarihsel yaşamları olduğunu; aynı çeki ve cefalar içinde aynı düşmanları bulunduğunu, ortak ekonomik ve politik çıkarları olduğunu, Bulgaristan'da çok sayıda Türk nüfus yaşadığı vs. belirtiyor. Daha sonra o, Bulgaristan'ın Batı Trakya üzerinden Ege Denizi'ne çıkış isteğine Türkiye tarafından diplomatik destek verilmesini, bir

kısım Bulgar göçmenlerin yeniden Doğu Trakya'ya dönmelerini ve iki ülke arasında liberal ticarî ilişkiler kurulmasını ileri sürüyor.[9]

M. K. Atatürk, T. Markov'u dikkatle dinledikten sonra kendisine şöyle diyor: Bizim duyguları ve liyakatine yüksek değer biçtiğimiz Bulgar halkına karşı büyük bir sempatimiz vardır... Madem ki Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı istilâcı niyetleri yoktur, öyleyse çok kolay anlaşabiliriz. Esasen bize Balkanlar'da dost bir millet gerek. Coğrafî, siyasî ve ekonomik yönden Bulgar halkı bizim ihtiyaçlarımıza en iyi cevap veriyor. İki halk arasında tesis edilecek dostluk ilişkileri bizleri de sizleri de daha güçlü ve daha bağımsız kılacaktır. Batı Trakya konusuna gelince, biz, ulusal anımıza dahil olsa da hiç bir zaman orayı almayı ciddiyetle düşünmemişizdir. Türkiye'nin o toprakları elde ettikten sonra daha güçlü olmayacağından eminim. Sizin açınızdan bakılınca sorun çok başka görünüyor. İtiraf ediyorum ki, Batı Trakya Bulgaristan için hayati önem taşıyan bir sorun olduğu için sizi desteklemeye hazırız."[10]

T. Markov ile M.K.Atatürk'ün İzmir'deki bu karşılaşma ve görüşmeleri her iki tarafın da Bulgaristan ile Türkiye arasında dostane ve iyi komşuluk ilişkileri kurulmasında karşılıklı çıkarları olduğunu doğrulamaktadır. Türk hükümeti 1923 yılı Mayıs ayında iki ülke arasında normal diplomatik ilişkiler kurulması için resmi teklifte bulunuyor.[11] Fakat Antant devletlerinin Bulgar hükümeti üzerine yaptıkları baskı ve özellikle 9 Haziran 1923 tarihinde gerçekleştirilen devlet darbesi ve başbakan Al.Stamboliyski'nin öldürülmesi nedeniyle olaylar gecikiyor. T.Markov, Bulgar Dışişler Bakanlığına, Bulgar-Türk görüşmelerinin hızlandırılması gereğini hatırlatırken İstanbul'dan şöyle yazıyordu: "Lozan'da imza edilen barış antlaşması Türkler için büyük bir zafer teşkil ediyor... Savaş nedeniyle öteki komşularımızla ortaya çıkan ilişkiler ve onların etrafımıza sardıkları çember şartlarında bizim ancak Doğu'ya açılan ve nefes almamıza imkân veren biricik kapımız, bize birçok defa iyi tutum sergileyerek bunu ispatlayan Türkiye kalıyor..."[12]

Yaklaşık iki yıl sürüp giden Bulgar – Türk görüşmeleri yeni atanan Bulgar heyeti başkanı deneyimli diplomat Simeon Radev tarafından tamamlanıyor. S.Radev, İstanbul'da Galatasaray Lisesi mezunu olup Türkiye'yi çok iyi tanımakta ve Türkçe'yi mükemmel konuşmakta idi. Nihayet, 18 Ekim 1925 tarihinde Ankara'da Çarlık Bulgaristan ile Türk Cumhuriyeti arasında Dostluk Antlaşması imzalanıyor.[13] Her iki ülkenin de çıkarlarına hizmet eden samimi dostluk bağlarının kurulup yerleşmesin-

den bahsedilen antlaşmanın giriş kısmından sonra aşağıdaki şu beş madde yer almaktaydı:

MADDE 1: Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Çarlığı arasında bozulmaz bir barış ve içten ve sonsuz bir dostluk olacaktır.

MADDE 2: Bağıtlı Yüksek Taraflar iki Devlet arasında diplomatik ilişkileri Devletler Hukuku kurallarına uygun biçimde kurmak konusunda anlaşmışlardır.

Taraflar, her birinin diplomatik temsilcilerinin öteki taraf ülkesinde karşılıklı olma koşulu ile Devletler Genel Hukuku kurallarına dayalı bir işlem görmesini kararlaştırmışlardır.

MADDE 3: Bağıtlı Yüksek Taraflar bir Ticaret Sözleşmesi, bir Oturma Sözleşmesi ve bir Hakem Anlaşması yapma konusunda anlaşmışlardır.

MADDE 4: Bu Antlaşma onaylanacak ve onay belgeleri Ankara'da en kısa bir süre içinde verişilecektir.

İş bu Antlaşma, onay belgelerinin verişiminden 15 gün sonra yürürlüğe girecektir.

MADDE 5: İş bu Antlaşmaya bağlı Protokol onun bütünleyici bir parçasını oluşturur.

Bu hükümlere inançla, Tarafların yetkili temsilcileri iş bu Antlaşmayı imza etmişler, ona mühürlerini basmışlardır.

1925 yılı, 18 Ekim'de, iki örnek olarak Ankara'da düzenlenmiştir.

Tevfik KAMİL S. RADEVV

Antlaşmaya bağlı Protokol, Bulgaristan'da ve Türkiye'de azınlıkların haklarına ilişkindir.[14] 1925 yılı Ankara Antlaşması'nın imzalanmasına kadar her iki ülkede yaşayan azınlıkların hakları 1913 yılı İstanbul Antlaşması'na göre ayarlanmaktaydı.

Daha sonraları Bulgar hükümeti İstanbul Antlaşması'nın tamamıyla eşdeğer olmadığı kanaatine kapılıyor. Onlara göre Bulgaristan Türkleri, Bulgarlar'ın sahip oldukları bütün haklardan yararlanırken Türkiye'deki Bulgarlar diğer Hristiyan azınlıklara tanınan azınlık haklarından yararlanmaktadır. Ankara'da yürütülen görüşmeler sırasında ileride her iki ülkedeki azınlıkların, yani Türkiye'deki Bulgarlar'ın (1923 yılı) Lozan Antlaşması[15]; Bulgaristan'daki Türkler'in de (1919 yılı) Nöy Antlaşması[16] himayesi altına alınmaları konusunda mutabakata varılıyor. Bu şekilde karşılıklı olarak her iki ülkedeki azınlıklar uluslar arası azınlık haklarına göre eşit olarak ele alınmış oluyordu.

Nöy Barış Antlaşması'na göre Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfusun bütün Bulgar vatandaşları gibi alenen ve özel olarak kendi dinî inanç ve ibadetlerini yerine getirme hakkı vardır. Onlar, yasalar önünde eşit haklı olup dil, din ve ırk farkı gözetmeksizin aynı medenî ve siyasal haklardan yararlanma; dinî ibadetlerinde basında, açık toplantılarda kendi dillerini serbestçe kullanma hakları vardı. Bulgarca bilmeyenler mahkemeler huzurunda ana dilleri olan Türkçe'yi kullanabilirlerdi. Onların kendi paralarıyla hayır cemiyetleri, camiler ve başka toplumsal kurumlar kurarak oralarda dillerini serbestçe kullanıp yönetmek ve denetlemek hakları vardı. Önemli miktarda Türk ve Müslüman nüfusun yaşadığı kasaba ve köylerdeki ilkokullarda çocukların Türkçe öğrenim görmeleri için gereken şartlar yaratılmaktaydı.[17]

Bulgar Anayasası ve ona dayandırılarak kabul edilen yasalar Bulgaristan ile Türkiye arasında 1925 yılında imzalanan Dostluk Antlaşması istemlerine uymaktaydı. Bu itibarla Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfus temsilcileri seçmek ve seçilmek hakkına sahip olup devlet yönetimi ve administratif cihazda her türlü görev alabilirlerdi.

1925 yılında imzalanan Ankara Antlaşması'na ek olarak getirilen Oturma Konvansiyonu [18] Bulgar tebasından olanların (bu sayıdan Türk ve Müslümanlar'ın da) Türkiye'ye; Türk tebasından olanların (bu sayıdan Bulgarlar'ın) Bulgaristan'a yerleşme ve çalışma şartlarına ilişkindi. Bu konvansiyona göre her iki ülke tebasından olanlar o ülkeye yerleşerek çalışmak, o ülke yasalarını ihlâl etmeden serbestçe hareket etmek ve gezmek hakkından yararlanabilirlerdi. Antlaşmayı imzalayan ülkeler, bir memleketten diğerine göç etmek isteyenlere hiç bir engel yaratmamak yükümlülüğünü kabul etmekteydiler. Her iki ülke tebasından olanlara bir veya diğer ülkede her türlü çalışmalarda bulunmak, ticaret, zanaat ve başka mesleklerde çalışmak hakkı tanınmaktaydı. Her iki ülke tebasına mensup olanlar diğer ülkede köy mülkleri hariç her türlü taşınır ve taşınmaz mal ve mülke sahip olabilirlerdi. İki ülke tebasına mensup olanların mal ve mülkleri, kendileri o ülke yasaları çerçevesinde çalıştıkları sürece kamulaştırılamazdı.[19]

Ankara Antlaşması her iki ülke parlamentoları tarafından onaylandıktan sonra 17 Ağustos 1926 tarihinde yürürlüğe giriyordu.

Ankara Antlaşmasına getirilen Ek Protokolün temelinde yatan Nöy Barış Antlaşması'nın azınlıklara dair istemlerinin uygulanması Bulgaristan'daki Türk nüfusu ve özellikle onların öğrenim davası üzerinde olumlu etki gösteriyor. Birinci Dünya Savaşı'na kadar Bulgaristan Türkleri'nin

öğretim davasında ele alınacak her hangi bir ilerlemeden bahsedilemez, çünkü onların büyük çoğunluğu cahil bırakılıyordu. 1910 yılında Bulgaristan'da Türk ilkokulların sayısı 1070; öğretmenlerin 1268 ve öğrenci sayısı da 55 385 idi. Aynı yıl 26 rüştiye okulunda 107 öğretmen ile 2070 öğrenci vardı. Medreselerin sayısı 10 olup onlar da 10 öğretmenle 406 öğrenci okuyordu. Toplam 465 641 Bulgaristan Türkü'nden sadece 27 831'i okur yazardı ki, bu da onların yüzde 6'sı demekti. Aynı yıl Bulgarlar arasında okur yazar oranı yüzde 51'idi.[20]

Savaş sonrası yıllarda Türkler'in yaşadıkları veya çoğunluğu teşkil ettiği köylerde devletin yardımıyla yeni okullar açılıyor, çayırlar, ormanlar vs. gibi onların giderlerini karşılayacak gelir kaynağı mal ve mülkler ayrılıyor. Bir süre sonra Türk okullarına devlet tarafından mali yardımlar da yapılmaya başlanıyor. Okullarda öğretmen ihtiyacını karşılayabilmek için 1918 yılında Şumnu'da Devlet Türk Pedagoji (Öğretmen) okulu açılıyor. Bu okul, 1928 yılına kadar açık kalarak her yıl 10'u kız olmak üzere 50 genç öğretmen yetiştiriyor. 1920 yılında Türk okullarının denetimi için özel bir müfettişlik açılıyor.[21]

Fakat bu yıllarda faaliyet gösteren en önemli Türk öğretim ocağı 1922 yılında Şumnu'da açılan "Nüvvap" Ruhanî Müslüman Okuludur. Balkanlarda bir başka benzeri olmayan bu öğretim ocağının iki derecesi vardı: 5 yıl öğrenim görülen lise seviyesindeki birinci (tali) kısmına Türk rüştiyeleri ve medreselerinden mezun olan öğrenciler kabul edilir ve yüksek kısmına da aynı okulun lise bölümünü bitirmiş öğrenciler alınırdı. "Nüvvap" mezunları diplomalarının seviyesine göre, müftü, müftü vekili, öğretmen, imam, hatip ve şeriat mahkemeleri sekreterleri olurlardı.[22] 1928 yılında Şumnu Türk Pedagoji Okulu kapatıldıktan sonra Türk okullarına öğretmen kadrosu yetiştirecek bir tek "Nüvvap" okulu kalıyor ki, bu sebepten öğretim programına ek olarak pedagojik disiplinler de dahil ediliyor. "Nüvvap"ın daha ilk açılış yılında onun adına özel bir fon kurularak Bulgaristan'da Türk ve Müslüman nüfustan toplanan bağışlar bu fonda birikiyor. İlk zamanlarda Bulgar hükümeti "Nüvvap Fonuna" toplanan paraların Millî Eğitim Bakanlığına devredilmesini istese de Başmüftülüğün itirazından sonra fonun okulda kalması kararlaştırılıyor.[23]

"Nüvvap" okulunda zamanın en iyi ve hazırlıklı öğretmenleri ders veriyordu ki,bunlardan bir kısmı İstanbul ve Kahire'de öğrenim görmüşler, bir kısmı da aynı okuldan mezun olmuşlar. 1922 yılında kuruluşundan 1939 yılına kadar toplam 290 kişi "Nüvvap" okulundan mezun olmuşlardır ki, bunlardan 50'si okulun yüksek kısmını bitirmişlerdir. Öyle ki, hazır-

lıklı öğretmenleri ve yetiştirdiği kaliteli öğrencileriyle "Nüvvap" okulunun Bulgaristan'da Müslümanlığın korunması, Bulgaristan Türkleri'nin kültür ve eğitim seviyelerinin yükselmesinde ve Bulgaristan'da ilk Türk aydınlarının yetişmesinde belli başlı bir hizmeti vardır.[24]

Bulgaristan'da "Nüvvap" okulunun açılışı yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve Kemalist reformların gerçekleştirilmesiyle aynı zamana rastlıyor. Bu reformlar, özellikle yaşam, eğitim ve kültür alanında yapılanları Sofya'daki Başmüftülük ve Şumnu'daki "Nüvvap" okulu yönetmenliği tarafından düşmanca karşılanıyor. Örneğin, onlar Türk okullarında eski Arap harfleri yerine Lâtin alfabesi uygulanmasına karşı koyuyorlar. Fakat Türk öğretmenlerin büyük çoğunluğu, Türk Kültür Eğitim ve gençlik örgütleriyle genelde şehirlerde yaşayan nüfusun öğrenim görmüş kısmı Lâtin harflerinin uygulanmasından yanaydılar. Bunun sonucu olarak Bulgaristan Türkleri arasında Kemalist reform taraftarlarıyla bu reformların düşmanları arasında, özellikle öğretim davasıyla ilgili olarak, çetin bir savaş başlıyor. Reform düşmanları, resmî Bulgar makamlarından destek bulmakta, reform taraftarları ise Sofya'daki Atatürk Büyükelçiliği'nin desteğine güvenmekteydiler. Bütün bu kavgalar Bulgar-Türk ilişkilerinin gelişmesini olumsuz yönde etkiliyordu.

Bulgaristan Türkleri, Türk okullarında Lâtin harflerinin uygulanmasında Türkiye dışında birinci yerde gelmekteydiler. 1928 yılında Türk Öğretmenler Birliği Lom kasabasında çağrılan kongresinde yeni ders yılından başlayarak Lâtin harfleriyle öğretime geçilmesini kararlaştırıyor. Bu konu, Bulgaristan Türkleri'nin 1929 Kasımında Sofya'da düzenlenen Birinci Ulusal Konferansı'nda da ele alınarak inceleniyor. Konferansta söz alıp konuşanlardan büyük çoğunluğu Türk okullarında Lâtin alfabesinin uygulanmasından yana oldukları görüşünü beyan ediyorlar. Aynı yıl Lâtin harfleriyle ilk ders kitaplarının yazılmasına ve yeni harfleri öğretecek öğretmenlerin hazırlanmasına geçiliyor.

Fakat Kemalist reformların düşmanlarının baskısı altında 10 Ekim 1928 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı Lâtin harfleriyle öğretime geçilmesini 4 yıl erteleme kararı alıyor. Neden olarak da Arap harfleriyle yazılmış kitapların henüz vadesinin geçmemiş olduğunu ileri sürüyor. Fakat Kemalist reform taraftarları (Bulgar) Halk Meclisi'ndeki Türk milletvekillerinin desteğiyle, bu kararın yürürlükten kaldırılması için harekete geçiyorlar. Sofya'daki Türkiye Büyükelçisi H.Gerede, Bulgar Başbakanı Andrey Lyapçev ve dışişler Bakanı Al. Burmov önünde kendi hükümetinin bu konudaki görüşlerini açıklayarak Lâtin alfabesinin Türk okullarında

uygulanmasına büyük önem verdiğini, bu yolla dış ülkelerde bulunan soydaşlarının eğitim ve kültür seviyelerinin yükselmesine katkıda bulunulacağını beyan ediyor.[25]

Bütün bunların sonucu olarak Bulgar hükümeti, Bulgaristan ile Türkiye arasında dostane ilişkilerin korunması adına, 14 Ocak 1930 tarihinden başlayarak Türk okullarında Arap harfleriyle okutulan Kur'ân-ı Kerim dışında bütün derslerin zorunlu olarak Lâtin alfabesiyle öğretimine geçilmesine karar veriyor. Bu şekilde Bulgaristan Türkleri'nin 1928 yılında Türk okullarında Lâtin harflerinin uygulanmasına geçilmesi için başlattıkları savaş, Kemalist reformların düşmanlarının direncine rağmen, başarıyla sonuçlanmış oluyor.

Ulaşılan bu başarı Bulgaristan Türkleri arasında Kemalist reformlar etkisinin yaygınlaşması için yeni bir hamle oluyor. Bu uğurda "Turan" Gençlik Kültür ve Eğitim Örgütü aktif bir faaliyet yürütüyor.[26] 1933 Kasımı'nda Bulgar İçişleri Bakanlığı'nın hazırladığı bir rapora göre bütün memlekette 45 cemiyeti ve 6000 üyesi olan "Turan" örgütü Türk alfabesi ve özellikle Türk gençler arasında Kemalizm etkisini yaymak için faal bir çalışma yürütüyor. Bu örgüt üyeleri bütün Türk ve Müslüman encümenlikleri ve müftülüklerini ele geçirmek için sistemli aksiyonlar düzenliyorlar. Onların güçlü etkisi altında artık Lâtin harfleriyle çıkmaya başlayan "Turan", "İstikbal", "Karadeniz", "Deliorman", "Rehber", "Rodop" ve "İleri" gazeteleri bizde Kemalizm propagandatörlüğünü yapmaya başlıyorlar.[27] Bulgaristan Türkleri arasında Kemalizm etkisinin yayılmasından ve Türk okullarında Lâtin alfabesinin uygulanmaya başlamasından rahatsız olan Sofya'daki Başmüftü Hüseyin Ahmedov 1933 Kasımı'nda Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı'na gönderdiği gizli bir mektubunda şunları yazmaktadır: "Şehirdeki Türk nüfusun bir kısmı, gençler ve özellikle öğretmenler, Ankara hükümetinin uyguladığı reformları kabul etmiş bulunuyorlar. Hemen hemen bütün kasabalarda ve bazı köylerde Müslüman dini encümenliklerinin ve okulların yönetimi onların ellerinde bulunuyor. Müftülerden bazıları ve hemen hemen bütün şeriat mahkemeleri sekreterleri Kemalist reformlar taraftarları olmuşlardır. Bu tehlikeye karşı vaktinde önlemler alınmazsa en yakın bir zamanda hemen hemen bütün dini kurumlar lâyık ve Kemalist olacaklardır. Bunun için müftülerin, şeriat mahkemeleri sekreterlerinin ve Müslüman encümenlikleri üçlü komisyonlarının atanması ve işlerinden alınmasında Başmüftülüğün görüşü alınmasında ısrar etmektedir.[28]

Dışişler ve Mezhepler Bakanlığı, Osmanlıca ve Osmanlı tarihi uzmanı Vl.T.Hindalov'u Türklerle meskûn bölgelere göndererek Bulgar Türkleri arasında Kemalizm etkisini inceleyip öğrenmeyi havale ediyor. Hindalov, Bakanlığa sunduğu raporunda iyi örgütlenmiş Kemalist bir Türk azınlığın Bulgar devletinin başlıbaşına ve bağımsız varlığı için büyük bir tehlike teşkil ettiğini belirttikten sonra şu gibi önlemler alınmasını öneriyor: Kemalistlerin çoğunluk teşkil ettikleri bütün Müslüman encümenlikleri dağıtılmalı ve onların yerine Başmüftülük tarafından üçlü komisyonlar atanmalıdır. Müslümanları Kemalistlerin emellerinden koruyacak başlıca amil olarak da Başmüftünün imtiyaz ve salâhiyetleri artırılmalıdır. Bununla ilgili olarak Şumnu'daki "Nüvvap" Ruhanî Okulu, bütün Asya Müslümanları'nın rûhani merkezi olan Kahire örneğince, Balkanlarda İslâmî din düşüncesinin bir merkezi haline getirilmelidir. Bulgaristan Müslümanları maharetle ve sessizce yönetildiği takdirde Kemalizm'e başarıyla karşı koyabilecek durumdadırlar. Türkiye ile dostane ilişkilerin bozulmaması için ona Bolşevik Rusya ile dostluk yaptığı halde bolşevizmi Türkiye'ye sokmadığını hatırlatarak Kemalizm'in de Bulgaristan'a girmesine izin verilmeyeceği belirtilmelidir, denilmektedir.[29]

Vl.T.Hidalov'un bu raporundan sonra Başbakan N.Muşanov, Dışişleri, Savunma ve Millî Eğitim Bakanlıkları'yle Basın Müdürlüğü temsilcilerinden ibaret özel bir komisyon kurarak ona Bulgaristan'da azınlıkların durumunu ve yabancı propagandanın etkisi sorununu bütünüyle araştırıp öğrenerek Bulgar çıkarlarının korunması için ne gibi önlemler alınması gerektiğini öğrenmesi havale ediliyor. 1934 yılı Nisan ayında bu komisyon hazırladığı ve bir sıra ayrıntılı tavsiyeleri içeren raporunu Başbakana sunuyor. Raporun Türk azınlığı ve Kemalist propagandaya ait bölümünde 49 nokta halinde gruplaştırılmış her türden önlemler alınması önerilmektedir.[30] Bu önlemlerden bazıları şunlardır:

- Türk nüfusun yavaş yavaş göç etmesine engel olunmamalıdır;
- Türkiyeli siyasî sığınmacıların antikemalist faaliyetlerde bulunmalarına müsade edilmeli, fakat resmî Türkiye'ye karşı yönelik eylemlerine engel olunmalıdır;
- Beden Eğitimi Yasası maddeleri uygulanarak "Turan" cemiyetinin siyasi eylemleri etkisiz hale getirilmeli;
- Türkler'in dinî özgürlükleri garantilenmeli, fakat Kemalist propagandanın etkisiz hale getirilmesi için bütün gerekli önlemler alınmalıdır.
- Türkçe basın üzerinde etkili ve aralıksız bir kontrol tesis edilmelidir;

- Kemalizm'e karşı savaş veren Türkçe gazetelere devlet tarafından daha bol yardımlarda bulunulmalı;
- Devletin malî desteğiyle Kemalist propagandaya karşı sistemli bir savaş yürütecek Türkçe bir gazete yayınlanmalıdır;
- Türk öğretmenler personeli istenilmeyen şahıslardan arındırılmalı; Türkiye'de öğrenim görmüş olanların öğretmenlik etmelerine izin verilmemelidir.
- Türk Öğretmenler Birliği'nin faaliyetinin felce uğratılması için önlemler alınmalıdır;
- Türk okullarında yeniden Arap harfleriyle öğretime geçilmeli, ancak buna iktidar tarafından kabul ettirilen bir önlem olarak değil de Türk ahalisinin kendi isteği üzere yapıldığı görünümü verilmelidir.
- Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı tarafından ve Çar'ın buyruğuyla atanacak olan Başmüftü'nün hak ve salâhiyetleri artırılmalıdır;
- Yeni kurulan Müslümanlar Birliği'ne maddî ve manevî yönden destek verilmelidir;
- Şumnu'daki "Nüvvap" Ruhani Müslüman Okulu imrenilecek bir seviyeye çıkarılarak onun İslâmiyetin Balkanlarda eğitim merkezi haline gelmesi için çalışılmalıdır;
- Bütün Kemalist müftüler, müftü vekilleri ve şeriat mahkemeleri sekreterleri azledilmelidirler;
- Sadece dinî konularda yazılar yazacak dinî bir derginin yayınlanmasına destek olunmalıdır;
- Başmüftülüğe gerekli hazırlığı olan bir Bulgar atanarak Başmüftü'yü yüksek Devlet çıkarları uyarınca yönlendirmelidir.[31]

19 Mayıs 1934 tarihinde yapılan antidemokratik askeri-sivil devlet darbesi ve Bulgaristan'da yeni, antidemokratik bir rejimin kurulması Türk ahalisi arasında Kemalist etkiye karşı hükümet önlemlerinin uygulanmasını kolaylaştırmış oluyordu. Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı ve Başmüftülüğün desteğiyle bütün memlekette İslâm Dinini Savunma Derneği cemiyetleri kuruluyor. Yine böyle Kemalizm'e karşı savaşı aktifleştirmeyi, iyi Müslüman ahlâkı ve ananeleriyle Arap alfabesi ve yazısının korunmasını hedef bilen "Medeniyet" gazetesinin yayınlanmasına başlanıyor. [32] Bütün Kemalizm taraftarları Müslüman encümenliklerinden azledilerek onların yerine yeteri kadar öğrenim görmemiş ve düşük kültürlü olmalarına rağmen Müslümanları Koruma Derneği üyeleri atanıyor. Bununla paralel olarak Türk okul encümenlikleri üyeleri de birer birer de-

ğiştiriliyor. Dışişler ve Mazhepler Bakanlığı azledilen Kemalizm taraftarları yerine atananların adlarını isteyerek, emrin yerine getirilmesi için onları yerel adminisratif organlara bildiriyor. Önceki yıllardan farklı olarak bütün ders kitapları önce Başmüftülük tarafından tasvip ve tasdik olunarak ondan sonra Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanıyor. Bu da Başmüftülüğün Bulgaristan Türkleri arasında otoritesini güçlendirmek ve son yerde gelmemek kaydıyla, Bulgaristan'da Kemalizm taraftarlarına karşı yürütülen eylemlerin girişimcisinin hükümet değil de Başmüftü olduğunu göstermek için yapılıyor.[33]

Yürütülen antikemalist eylemler sonucu olarak Türk okullarında yeniden Arap harfleriyle öğretime dönülüyor. Lâtin harfleriyle basılan gazeteler yasaklanıyor. Bir tek Arap harfleriyle yazılanlar çıkmaya devam ediyor. Başmüftülük verilerine göre 1936 yılında Arap harfleriyle yazılı kitaplar yetmediği için 630 Türk okulundan 61'inde Lâtin harfleriyle öğretime devam ediliyor.[34] Fakat öyle okullar da var ki, bütün yasaklara rağmen Lâtin harfleriyle öğretime aralıksız devam ediyorlar.[35]

Bu şekilde Bulgaristan Türkleri arasından Kemalist reformlar düşmanları resmî Bulgar makamlarının yardımıyla, geçici bir zaman için dahi olsa da, Türk okullarından Lâtin harfleriyle öğretimi tamamıyla kaldırarak Arap harfleriyle öğretime çevirip Lâtin harfleriyle çıkan gazete ve başka yayınları durdurmaya muvaffak oluyorlar. Bütün bu yapılanlar Bulgaristan Türkleri'nin daha aydın, öğrenim görmüş kısmı ve Kemalist reformlar yanlıları tarafından kültürlü ve yenlilik yoluna girmiş Bulgaristan'da ilericiliğin gericilikle değiştirilmesi olarak değerlendiriliyor.[36]

Lâkin Bulgaristan Türkleri arasında Kemalist reformlar taraftarları Türk okullarında yeniden Lâtin harfleriyle öğretime geçilmesi, basın organlarının Lâtin harfleriyle yayınlanması için savaşmaktan vazgeçmiyorlar. Örneğin, "Turan" Türk Gençlik Örgütü başkanı Y.Nalbantov III. Çar Boris'e gönderdiği özel mektubunda şunları kaydediyor: "Dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan bütün Bulgarlar nasıl Bulgar uluslunun ayrı ayrı parçalarını teşkil ediyorlarsa biz, Bulgaristan Türkleri de Türk ulusu diye adlandırılan o bütünün bir parçasıyız. Bu sebepten nerede bulunurlarsa bulunsun, her Bulgar çocuğu Bulgarca öğrenmek istediği zaman Slav veya Eski Bulgar alfabesinin değil de resmi ve bağımsız Bulgaristan'da kabul edilmiş alfabeyi öğreniyor.[37] "Turan" Örgütü Başkanı Bulgaristan Türkleri'nin Lâtin alfabesini kullanma gereğini en yüksek Bulgar makamları huzurunda işte böyle esaslandırıyor! Fakat 1934 devlet darbesinden sonra yaratılan antidemokratik rejim şartlarında resmî

makamlardan destek gören fanatik antikemalist güçlerin saldırısı durdurulamazdı.

Sofya'daki Türkiye Büyükelçiliği Kemalizm taraftarlarına destek oluyordu. Türkiye Büyükelçisi Ş. Berker, hükümetinin havalesi üzere, Bulgar dışişleri bakanı ve başbakanla karşılaşarak yeniden Arap alfabesiyle öğretime geçilmesinden sonra ortaya çıkan sorunları görüşüyor. Bulgar tarafı, bunların Bulgaristan Türkleri'nin kendi istekleri üzere yapıldığını belirttikten sonra yoklamalar yapılacağını ve gerekirse lâzım gelen önlemlerin alınacağını vaad ediyorlarsa da yeniden Lâtin harfleriyle öğretime geçilmesinde hiç bir pratik sonuç alınamıyor. Bu arada Bulgar tarafı her zaman dostane Bulgar-Türk ilişkilerinin korunması gerektiğinin altını çizmeye devam ediyor.[38]

1938 yılında Bulgaristan'da parlamento seçimleri yapılarak yeniden demokratik anayasal rejim kuruluyor. Bu durum resmi makamların Bulgaristan Türkleri'nin sorunlarına olan bakışına çok olumlu bir şekilde yansıyor. Herşeyden önce Buglaristan Türkleri arasında Kemalizm taraftarlarının Türk okullarında Lâtin alfabesi temelinde öğretime geçilmesi ve Türkçe basının Lâtin harfleriyle yayınlanmasını isteyenlerin sorunları olumlu bir şekilde çözüme kavuşturuluyor. Millî Eğitim Bakanlığı yayınladığı 400 – I – 15 NO'lu bir tamimle (Eli altındaki) Türk okullarında zorunlu olarak Lâtin alfabesiyle öğretime geçilmesini sağlıyor. Arap harfleriyle ancak haftada iki defa Kur'ân-ı Kerim okutulmasına devam ediliyor.[39]

Bulgaristan Türkleri için bu derece önemli ve güncel bir sorunun çözüme kavuşturulması Bulgar – Türk ilişkilerini de olumlu yönde etkiliyor. Bu sorunun olumlu bir şekilde çözümlenmesinde III. Çar Boris'in belli başlı katkısı oluyor. Bu vesileyle ilgili olarak kendisi şöyle diyor: "Bu, büyük Atatürk'ün davasıdır. Varsın bizdeki Türkler de ondan yararlansınlar."[40] Türkiye Dışişler bakanı Ş.Saraçoğlu yeniden Lâtin alfabesine geçişten duyduğu memnuniyeti ifade ederken Ankara'daki Bulgar Büyükelçisi Hristob önünde Bulgaristan'ın bu dostane jesti için teşekkür ediyor. O, Cumhurbaşkanı M.K. Atatürk adına III. Çar Boris'e ve Bulgar hükümetine iki ülke arasında mevcut dostane ilişkilerin bir ifadesi olarak Bulgaristan'daki Türk ahalisinin kültürel gelişimini önemli derecede kolaylaştıracak olan bu çok önemli karardan dolayı teşekkür ediyor.[41]

Dostane Bulgar - Türk ilişkilerinin güçlenmesi ve bundan böyle gelişmesinde özellikle İkinci Dünya Savaşı önünde Balkanlar'da uluslararası ilişkilerin gerginleşmesi de belli başlı etki gösteriyor. Bulgaristan'ın

güvenliğini sarsacak real dış tehlike, içeride Kemalizm etkisiyle ulusal bilinçlenmeye ermiş Türk gençliğin hipotetik tehlikesini ikinci plâna itiyor. Komşu devletlerle dostane ilişkilerin geliştirilmesi Bulgaristan'ın güvenliği için birinci derecede önem kazanıyor. Bu nedenle Bulgar hükümeti, Bulgaristanlı Türk Müslüman liderlerin görüşlerini bile almadan, Türk okullarında öğretimin ebedî olarak Lâtin alfabesiyle gerçekleştirilmesini, Türkçe gazetelerin de Lâtin harfleriyle basılmasına izin veriyor. 17 Şubat 1941 tarihinde ise, artık İkinci Dünya Savaşı şartlarında, imza edilen Bulgar – Türk Beyannamesiyle[42] iki komşu dost ülke karşılıklı olarak toprak bütünlüklerini garantiliyor ve her türlü saldırı eylemlerinden çekinmeyi kendi dış siyasetlerinin değişmez bir ilkesi olarak kabul ediyorlar. Başmüftülük ve "Nüvvap" Ruhani Okulu yönetmenliğinin şahsında Bulgaristanlı Müslüman liderler Kemalist reformlara karşı koymaya devam ediyordu. Onlar, Türk okullarında Lâtin harfleriyle öğretime geçilmesini protesto niyetiyle Şumnu'da özel bir beyanat bastırıp yayınlıyorlar.[43] Bu hal ve hareketleriyle Bulgaristan'da belirli Türk aleyhtarı siyasî güçlerin elinde bir araç olduklarının bilincinde olmadan Müslümanlığı savunduklarına inanıyorlardı.

Yeni Bulgar devletinin kuruluşundan bugüne kadar Bulgaristan Türkleri'nin gönüllü veya zoraki, yasal veya yasadışı yollarla Türkiye'ye göçleri durmuş değildir. Bu sorun aralıksız ve durmaksızın onların hayatına eşlik etmekte ve onu zorlaştırmaktadır. İki göç kampanyası arasında yetişen bir sıra nesiller, gelecek ümitlerini göç niyetleriyle bağlıyorlar. Savaş öncesi yıllarda göç sorunu bir yere kadar 1925 yılında Bulgaristan ile Türkiye arasında imza edilen Oturma Antlaşması'yla ayarlanıyordu.[44] Bu antlaşma uyarınca gönüllü olarak Türkiye'ye göç etmek isteyenlere iki ülke tarafından hiç bir engel yaratılmayacaktı. Bu şekilde 1923'ten 1939'a kadar 198.688 Bulgaristanlı Türk Türkiye'ye göç ettiler.[45] Göç akımı, İkinci Dünya Savaşı ve savaş sonrasının ilk yıllarında kesin olarak azalıyor. 1940 ile 1949 yılları arasında Türkiye'ye sadece 21.353 kişi göç ediyor.[46] Bu, gerek savaş yılları şartları, gerekse Bulgaristan'da siyasî rejimin değişmesiyle izah ediliyor.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan Sovyetler Birliği'nin etki alanına giriyor. 9 Eylül 1944 tarihinde Bulgaristan'da komünistlerin etkin rol oynadıkları Vatan Cephesi hükümeti kuruluyor. Yeni hükümet, kendi iktidarını güçlendirebilmek amacıyla geniş halk yığınlarının ve bu sayıdan Bulgaristan Türkleri'nin en ertelenmez ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bir sıra girişimlerde bulunuyor. 14 mayıs 1945 tarihinde Türkçe ola-

rak yayınlanmaya başlayan "Işık" gazetesi, Komünist Partisi'nin Türk azınlığa karşı uyguladığı siyasetin propaganda aracı oluyor. 1944 yılı Aralık ayı sonlarında bütün memlekette Vatan Cephesi komitelerinde çalışan Türk temsilcilerin genel toplantısı yapılıyor. Bu toplantıda Vatan Cephesi hükümetini destekleyen bir kararın kabul edilmesinden başka Türk ahalisinin hükümetten beklediği şu gibi ertelenmez istekleri de sıralanıyor: Türk ilk ve ortaokullarında öğretimin, Bulgarca okutulacak dersler dışında, zorunlu olarak Türkçe yapılması; Türk öğretmenlere de Bulgar öğretmenler gibi aylık ve emekli maaşları ödenmesi; Türk öğretmen kadrolarının hazırlanması için pedagoji okulların açılması; "Nüvvap" Ruhani Okulunun liseye dönüştürülmesi; Başmüftülüğün çalışmasına dair yeni bir tüzüğün kabul edilmesi; el konulan vakıf mallarının geriye verilmesi veya değerlerinin ödenmesi vb.[47]

Sofya'dan başka genelde Türk nüfusunun yaşadığı bütün bölgelerde bu tür toplantılar yapılıyor ve hükümeti destekleyici benzeri kararlar kabul edilerek onlar da yeniden Türk ahalisinin istekleri sıralanıyor.[48] Vatan Cephesi hükümetinde etki bakımından ikinci önemli parti olan Bulgaristanlı tarım işçilerinin partisi olan Bulgar Çiftçi Birliği'nin 1945 yılı Aralık ayında Sofya'da düzenlenen kongresinde de Bulgaristan Türkleri'nin o zamana kadar yapılan Vatan Cephesi toplantılarında oybirliğiyle kabul edilen bu istekleri tekrar oylamaya sunularak kabul ediliyor.[49] 1946 Ocağında Türk öğretmenlerin Omurtag'da yapılan konferansında tekrar Türk öğretmenlerin Bulgar meslekdaşlarıyla eşit haklardan yararlanmaları kararı kabul edilirken Türk okullarının özel okullar statülerini korumaları, bir tek giderlerinin devlet tarafından üstlenilmesi sorununa ağırlık veriliyor.[50]

Türk azınlığın isteklerine ilişkin bütün bu sorunlar 1946 yılı Eylül ayında Türk azınlık okullarının devletleştirilmesi yasasının kabulüyle büyük bir yere kadar çözümünü buluyor.[51] Bu yasa ile Türk okullarının bütün maddî bazı ve parasal fonları devletin eline geçiyor. Öğretimin Lâtin harfleri temelinde yapılması korunuyor. Sadece Bulgar dili, Bulgaristan tarihi ve coğrafyası gibi dersler Bulgarca olarak okutulacak; Türk öğretmenler yerlerini koruyarak Bulgar öğretmenler gibi maaşlarını sırasıyla alabileceklerdi. Türk okullarının devletleştirilmesinden sonra onların ve bu okullarda ders veren öğretmenlerle öğrenci sayısı olağanüstü bir artış kaydediyor. 1943/44 ders yılında Bulgaristan'da 424 Türk okulu; bunlar da öğrenim gören 37.335 öğrenci ve ders veren 871 öğretmen varken 1949/50 okul yılında Türk okulları artık 1.200'e; öğrenciler

100.376'ya ve öğretmen sayısı da 3.037'ye çıkıyor. 6 Türk lisesiyle Bulgar liseleri yanında açılan 7 şubede artık 2.700 öğrenci okumaktadır. Aynı zamanda okur-yazar öğretme kurslarına 17.651 yaşlı Türk insanı yazılmış bulunuyor.[52]

Öğretim davasından başka Bulgaristan Türkleri Vatan Cephesi hükümetinin gerçekleştirdiği bazı sosyo-ekonomik reformlardan da yararlanıyorlar. Örneğin, 1946 yılında yapılan toprak reformu sırasında 45.000 topraksız Türk aileye çalışmak üzere toprak veriliyor. Bundan başka tütün ve tütün ürünleri üzerinde devlet tekeli kurulmasıyla tütün üreticiler emeklerinin özel tüccarlar ve vurguncular tarafından amansızca sömürülmesinden kurtulmuş oluyorlar.[53]

Vatan Cephesi hükümetinin Bulgaristan Türkleri'ne ilişkin bu girişimleri onlar tarafından memnuniyetle karşılanıyor. Bu nedenle 1946 yılında yapılan parlamento seçimlerine faal olarak katılarak Vatan Cephesi hükümetini destekliyorlar. Seçimler sonrası Vatan Cephesi hükümeti ve ondaki Komünist Partisi'nin mevzileri giderek daha da güçleniyor.

Vatan Cephesi hükümeti memleket içindeki siyasî mevzilerini sağlamlaştırdıktan sonra sosyalist ruhta ilk sosyo-ekonomik değişimlerin gerçekleştirilmesine geçiyor. Tarımın kooperatifleştirilmesine gidiliyor; okullarda ve üniversitelerde sosyalist eğitim ve öğretim biçimleri uygulanmaya başlıyor. Bulgaristan Türkleri'nin topraklarının ve koşum hayvanlarının ellerinden alınarak kooperatiflere verilmesinden memnuniyetsizlik duymaya başlıyorlar. Önceden okullarda Türkçe okutulan derslerin giderek kısıtlanmasından yakınıyor, Kur'an-i Kerim öğretiminin kaldırılmasını, kendi İslâm dinlerine karşı bir tecavüz olarak yorumluyorlar. Bütün bu yapılanlardan memnuniyetsizliklerini Bulgaristan'da Türk diplomatik temsilciliklerine yığınsal bir şekilde göç dilekçeleri yağdırmada ifadesini buluyor.[54]

Sovyetler Birliği'nin etki alanı içinde kalan Bulgaristan, Sovyet hükümetinin yürüttüğü siyasete uygun bir dış siyaset izliyor. Sovyetler'in savaştan hemen sonra Boğazlar bölgesinde Türk toprakları hakkında ileri sürdüğü iddialar ve askerî üsler istemesi yüzünden Sovyet – Türk ilişkilerinde beliren gerginlik, Bulgar – Türk ilişkilerine de yansıyarak onların gelişmesine de olumsuz yönde etkiliyor. Türkiye'nin "Truman Doktrini'ne" (1947) ve "Marşal Plânı'na" (1948) katılışından sonra giderek Batılı büyük güçler tarafında yer alırken bir yandan Sovyetler Birliğiyle Türkiye, diğer yandan da Bulgaristan'la Türkiye arasında "soğuk savaş" başlamış oluyor. Bulgar hükümeti artık topraklarında sosyalist değişimlere

düşmanca bakan ve Türkiye'nin Bulgaristan'da potansiyel ajanları olarak gördüğü çok sayıda bir Türk azınlığı olduğunu hesaba almaktadır. Bu nedenle o, daha önceki Bulgar hükümetlerinin de yaptığı gibi onların Bulgaristan Türkleri'ni Türkiye'ye göç ettirmek gibi ananevi siyasetlerine dönüyor. Bu şekilde Bulgar hükümeti potansiyel olarak sosyalist değişimlere karşı koyan çok sayıdaki Türk azınlığından kurtulmak ve yine böyle hudut bölgelerine Türk nüfus yerine Bulgar nüfus yerleştirerek Türkiye ile olan hududunu sağlamlaştırmak istiyor.[55]

Bulgar hükümeti 30 ağustos 1950 tarihinde özel bir nota ile Türk hükümetinden gelecek üç ay içinde 250.000 Bulgaristanlı Türk'ü almasını istiyor.[56] Başlangıçta Türk hükümeti böyle kısa bir süre içinde bu kadar kalaba bir göçmen kafilesini kabul etmeyi reddediyor. O, 1925 yılında imzalanan Oturma Antlaşması'na uyarak, Türkiye'ye gönüllü olarak göç etmek isteyenlere giriş vizesi vermeye devam ediyor.[57] Bu surette 1 Ocak'la 30 Eylül 1950 tarihleri arasında Türk konsoloslukları Bulgaristanlı Türkler'e 212.150 giriş vizesi veriyorlar.[58] Fakat vize alanların hepsi göç etmeye muvaffak olamıyor. Türk makamları 7 Ekim 1950 tarihinde hududu kapatıyorlar. Neden olarak da Bulgar tarafının Türkler'den başka muhacir olarak alınacak kontenjan dışında kaldıkları için Çingeneler'e de pasaport ve çıkış vizesi verme sebebini ileri sürüyorlar. Bulgar idarecileri Türkiye'ye göç etmeye muvaffak olmuş Bulgaristanlı Çingeneler'i gerisin geriye almayı kabul etmedikçe hudut kapıları kapalı kalıyor. 2 Aralık 1950 tarihinden sonra hudut yeniden açılıyor ve Bulgaristan Türkleri'nin göç işi hızlandırılıyor. Türkiye'ye göç etmek isteyenleri durmadan artması karşısında Türk hükümeti Bulgaristanlı bütün Türk göçmenlere Türkiye'de yerleşebilmeleri için tek istisnasız devlet tarafından mali ve maddî yardım görme hakkı tanıyor. [59] Bu durumda göç etmek isteyenlerin sayısı daha da fazlalaşıyor ki, bu Türk tarafının maddî ve manevî angajmanını arttırıyor. 8 Kasım 1951 tarihinde Türk hükümeti Bulgar Çingeneleri'ne pasaport ve çıkış vizesi veriliyor nedeniyle hududu tekrar kapatıyor.[60] Binlerce Bulgaristanlı Türk, Bulgar-Türk hududunun Bulgaristan tarafından kışı açıkta geçirmek üzere kalıyorlar. Bulgaristanlı Türkler için bu gayet elverişsiz durumda Türkiye yeni göçmenler almak istemiyor bahanesiyle bu defa Bulgar hükümeti de hududu kapatma kararı alıyor.

O zamana kadar geçen iki yıllık göç kampanyası sırasında (1950-1951) Bulgaristan'dan Türkiye'ye toplam (37.351 aile veya) 154.393 Bulgaristanlı Türk göç ediyor.[61]

Göç kampanyası durduktan sonra iki taraf bu konuda birbirlerini karşılıklı olarak suçluyorlar. Asıl sebep ise Sovyetler Birliği'nin işe karışmasıdır. O, Bulgar hükümetinden Bulgaristanlı Türkler'in gelecekte Türkiye'de sosyalist devrimi gerçekleştirecek kadrolar olarak sosyalizm şartlarında yetişebilmeleri için göçlerine son verilmesini istiyor. Şahsen Y.V.Stalin'in siparişi üzere başında tanınmış Azerbaycanlı bilgin akademisyen Mustafaev olmak üzere Bulgaristan'a gelen bir heyet, Bulgar başbakanı V.Çervenkov'a Bulgaristan Türkleri'ne ilişkin izlenecek yeni siyaseti açıklıyor.[62] Azerbaycan Yüksek Pedagoji Enstitüsü rektörü Prof. A.Aleskerov Bulgaristan Millî Eğitim Bakanı müşaviri olarak Sofya'ya gelerek Bulgaristan Türkleri arasında kadro yetiştirmeye dair bütün çalışmaları koordine ediyor.

Bulgar – Türk hududundan dönenlere sattıkları mal ve mülkleriyle koşuma hayvanlarını yeniden edinmelerine yardım ediliyor. Yeni Türk liseleri ve pedagoji okulları açılıyor, çeşitli yüksek okullara, alçak notlarla da olsa, çok sayıda Türk kızları ve gençleri alınıyor. Sofya Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü açılıyor. Yeni açılan Türk liseleri ve pedagoji okullarında öğretmen olarak çalışacak kadroları hazırlamak üzere onlarca Türk kızı ve genci Azerbaycan ve diğer Sovyet yüksek okullarına gönderiliyor. Şumnu, Razgrat ve Kırcali şehirlerinde gerek Bulgar ve gerekse Türk ahalisi arasında son derece sevilen ve popülerlik kazanan Türk estrat tiyatroları açılıyor. Türkçe basın ve Sofya Radyosu'nun Türkçe yayınları artıyor. Sosyalizmin azınlıklar ve özellikle Türk azınlığı açısından üstünlükleri pratik olarak gözler önünde sergileniyor. Fakat o zaman onları sevindiren bütün bu azınlık hak ve edinimlerinin kendilerine gelecekte Türk devrimini gerçekleştirecek kadrolar olarak hazırlanmaları için verildiğini Bulgar Türkleri akıllarının ucundan bile geçirmiyorlar.

Fakat uluslararası ilişkilerin gelişmesi ve Bulgaristan'da meydana gelen iç politik değişmeler, Bulgaristan Türkleri'ni de etkiliyor. 1953 yılında Y.V.Stalin'in ölümünden sonra Sovyet dış siyasetinde temelli değişiklikler başlıyor, uluslararası ilişkilerde gerginlik azalıyor. İki ayrı toplumsal siyasal sistemin barış içinde bir arada yaşama siyaseti belirleyici bir yer alıyor. Sovyetler Birliği harp sonrası yıllarda Türkiye'ye karşı izlediği kutuplaşma siyasetinden vazgeçerek savaş öncesi yılların dostluk havasına yeni baştan dönülmesi için gayretler sarfetmeye başlıyor. [63] Türk devrimi için Bulgaristan Türkleri arasından kadro hazırlama ihtiyacı ortadan kalkıyor. 1956 yılından sonra Bulgaristan'da iktidara gelen yeni

parti ve hükümet yönetmenliği, başta Todor Jivkov olmak üzere, iç siyaset alanında sosyalizmin bütün sahalarda tam bir zafere ulaşmasını hedef alıyor. Bulgaristan Türkler'ine gelince tek sosyalist Bulgar ulusunu yaratmak adına giderek artan bir asimilasyon siyaseti uygulanmaya başlıyor. 1959/60 ders yılından itibaren bütün Türk okulları Bulgar okullarıyla birleştirilerek Türk dili öğretimi serbest seçmeli yabancı dil gibi bir muamele görerek son derece sınırlandırılıyor. Bundan sonra Bulgaristan Türkleri'nin bütün eğitim ve kültür edinimleri birer birer yok edilmeye başlanıyor. Bir zamanlar tarım kooperatifleri kurulurken toprağı ve koşum hayvanları ellerinden alınan bu insanlar şimdi daha fazla asimile edilerek İslâm dini ve ibadetlerini serbestçe uygulayamayacaklarından korkuyorlar. Bu nedenle Bulgaristan Türkleri Türkiye'ye göç etmek için tekrar Bulgaristan'daki Türk konsolosluklarına yığınsal bir şekilde dilekçeler vermeye başlıyorlar. Üstelik aralarında 1951 yılında Bulgar-Türk hududun kapatılmasından sonra göç etmeye muvaffak olamamış binlercesinin ellerinde pasaportları ve çıkış vizeleri vardır.[64] Her iki ülkenin birbirine zıt amaçlar gütmesi nedeniyle 50'nci yılların ikinci ve 60'lı yılların ilk yarısında Bulgar ve Türk tarafının attıkları bütün adımlar başarısızlıkla sonuçlanıyor.

Nihayet bu göçmenlik sorunu Bulgar dışişleri Bakanı İv.Başev'in 1966 yazında Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında karşılıklı olarak kabul edilir bir şekilde çözüme kavuşturuluyor. Her iki taraf, 1950/51 yılları göç kampanyası sırasında ortaya çıkan parçalanmış ailelerin birleştirilmesini kararlaştırıyorlar.[65] Bu konuda 1968 Şubat'ında iki ülke bilirkişileri tarafından yürütülen görüşmeler sonucu Bulgaristan ile Türkiye arasında yeni göç anlaşması parafe ediliyor. Bu anlaşma, T.Jivkov'un 22 Mart 1968 tarihinde Türkiye'ye yaptığı resmî ziyaret sırasında imzalanıyor ve iki ülke parlamentoları tarafından onaylandıktan sonra 19 Ağustos 1969 tarihinde yürürlüğe giriyor.[66]

Yeni anlaşmaya göre yakın akrabaları 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşları göç edebilirlerdi. Yakın akrabaları denilince; Karısı kocası, ana ve babası, nine ve dedesi, anne annesi ve kocababası; çocukları ve torunları, onların eşleri ve çocukları, ölmüş kız ve erkek kardeşlerin evlenmedik kız ve erkek kardeşleriyle çocukları anlaşılıyordu. Bu gruplara dahil bütün isteklilerin 10 yıllık bir süre içinde Türkiye'ye göç etme hakları vardı. Bundan önce onların taşınmaz mallarını ortadan kaldırmak, onlara karşılık aldıkları para ile Bulgaristan'dan serbestçe ihraç edilmesine ve Türkiye'ye götürülmesine izin

verilen mallar satın alınarak beraberlerinde götürebileceklerdi. Her iki taraf makamları için fazla bir gerginlik yaratılmaması amacıyla her hafta trenlerle 300'er kişinin göç etmesi öngörülüyordu. İlk göçmen treni Edirne'ye 8 Ekim 1969 tarihinde, Türkiye'de parlamento seçimleri arifesinde vardı. Bu seçimlerde, başında S.Demirel'in bulunduğu Adalet Partisi hükümeti yönetimde ikinci bir mandat kazanmak için savaşıyordu. İmzalanan göç anlaşması ve ulaşan ilk göçmenlerle bundan memnuniyet duyan akrabaları ve bütün Türk vatandaşları bu partinin seçimlerde başarı elde etmesine katkıda bulunuyor.[67]

Yeni göç anlaşmasına göre Türk hükümeti göçmenlere yardım konusunda hiç bir yükümlülük üstlenmiyor, bunu Türkiye'deki yakınlarının hesabına bırakıyor. Göç kampanyası sürerken Bulgar ve Türk tarafı haftalık 300 kişilik kotanın 1300'e çıkarılması konusunda anlaşıyorlar. Bu ise 10 yıl süresince göç edenlerin sayısının önemli derecede aratmasına yol açıyor. 1969 yılında sadece 2500 kişi göç etmişken anlaşmanın son geçerlilik yılı olan 1978'de artık onların sayısı 61.000'i buluyor.[68]

1969 yılında imza edilen göç anlaşması ve onun on yıl içinde yerine getirilmesi Bulgar-Türk ilişkilerine olumlu bir katkıda bulunuyor. Bu yıllar esnasında her iki ülke bakanları ve devlet başkanlarının resmî ziyaretleriyle vatandaşların varıp gelmeleri sıklaşıyor. Bulgar – Türk ilişkileri geri kalan Balkan ülkelerine örnek olacak bir dostluk ve iyi komşuluk havasına bürünüyor. Fakat çok geçmeden Bulgar tarafının bu dostane ilişkilerden bütün azınlıklara ve aralarında en fazla sayıda olan Türklere ve diğer etnik gruplara karşı yürüttüğü eritme siyasetini örtbas etmek için yararlandığı anlaşılıyor. Bu asimilasyon kampanyası, tek sosyalist Bulgar ulusunun yaratılması adına yapılıyor ve "soyadönüş süreci" olarak adlandırılıyor.

Daha pratik olmak amacıyla ilk önce Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman topluluğu Pomaklar, Çingeneler, Arnavutlar, Tatarlar ve temiz Türkler diye ayrı ayrı etnik gruplara bölünüyor. Bundan sonra zor kullanarak ve administratif yollarla Türk adlarının Bulgar adlarıyla değiştirilmesine geçiliyor. En sona en çok sayıdaki temiz Türkler'in adlarının değiştirilmesi bırakılıyor. İlk olarak 1972 – 74 yıllarında Pomaklar'ın adları değiştiriliyor. Türkler'in adlarının değiştirilmesine 1984 yılın Aralık ayında başlanılıyor. Yığınsal bir hal alarak 1985 yılı Mart ayı sonlarına kadar tamamlanıyor. Taktik yönden ise şöyle hareket ediliyor: Zoraki ad değiştirme kampanyasının uygulandığı bölgelerle her türlü bağlantılar kesiliyor; korkutma ve sindirme amacıyla oralarda askerî manevralar düzen-

leniyor; polis birlikleriyle özel kurulan ekipler başlangıçta gece yarısından sonra; daha sonraları gündüzleri kime nerede rastlarlarsa oracıkta adlarını değiştirerek Bulgar adları yazılı pasaportları ellerine veriliyordu. Adların değiştirilmesine Güney Bulgaristan'ın hudut bölgelerinden başlanarak daha sonra Kuzey Bulgaristan'a geçildi. Batı Rodoplarda yaşayan Pomaklar'la Doğu Rodoplar ve Doğu Kovabalkan eteklerinde bulunan Kotel kasabası yakınlarındaki Yablanovo (Alvanlar) köyü Türkleri ad değiştirme kampanyasına karşı ciddî bir direniş gösteriyorlar. Onların direncini kırabilmek için silahlı güçler ve tank birlikleri kullanılıyor. Ölenler ve çok sayıda yaralananlar oluyor, fakat bu yolda herhangi bir resmî veri bildirilmiyor, bilâkis, her yerde izlerin kapatılmasına çalışılıyor. Güney Bulgaristan'da karşılaştıkları direnişten ders alan iktidar mensupları Kuzey Bulgaristan'da ad değiştirme eylemine başlarken önce direniş gösterebilecek öğrenim görmüş ve daha uyanık Türkler'i orduya seferber ediyorlar. Böylece administratif yollarla ve zor kullanarak üç aydan biraz daha fazla bir zaman içinde, öteki Türk etnik grupları saymadan, toplam 850.000 Türk'ün adı değiştirilmiş oluyor.[69]

Daha az sayıdaki Türk etnik grupların adlarının değiştirilmesi az veya daha çok sessiz sedasız gerçekleştirilmiş ve Türkiye tarafından hiç bir tepki gösterilmemişse, gelişen dostane Bulgar –Türk ilişkilerinin perde arkasında asıl Türkler'in adlarının değiştirilmesine başlandığı zaman Türkiye Bulgaristan'daki soydaşlarını savunma adına sesini yükseltiyor. Türkiye'nin büyük şehirlerinde Bulgaristan Türkleri'ni savunma amacıyla hısım ve akrabalarının en faal bir şekilde katıldıkları kalabalık gösteriler ve mitingler düzenleniyor. Yüksek okullar ve bilim enstitülerinde bilimsel sempozyumlar düzenlenerek onlar da Türkler'in Bulgar asıllı olduklarına ve zorla "Türkleştirildiklerine" dair asılsız iddialar bilimsel yollarla yalanlanıyor. Çağrılan uluslar arası forumlarda administratif yollarla ve zor kullanarak asimilasyona tabi tutulan Bulgaristanlı Türkler'in insan haklarının çiğnenmesi sorunu tartışılıyor. 1985 yılının ilk yarısında Türk hükümeti, üç ayrı nota göndererek onlar da asimilasyon kampanyasının durdurulmasını ve Bulgaristan Türkleri'ne ilişkin bütün sorunların iki ülkenin resmi temsilcileri arasında yürütülecek görüşmeler yoluyla çözümlenmesini, bu görüşmelerin geniş kapsamlı bir göç anlaşması imzalanmasını içermesini de istiyor. Bulgar tarafı, her türlü görüşmeler yürütülmesi yolundaki Türk önerilerini reddediyor ve Türkiye'nin bu girişimini Bulgaristan'ın içişlerine karışmak olarak nitelendiriyor.[70] Türkiye Başbakanı T.Özal birçok defa Türkiye'nin hudutları

açmaya ve bütün Bulgaristan Türkleri'ni almaya hazır olduğuna dair beyanatlarda bulunuyor. Türkiye Dışişleri Bakanı V.Halefoğlu da benzeri beyanatlarda bulunuyor.[71]

Bulgar idarecilerine göre "soyadönüş süreci" tamamlanıp bitmiş, içinde ulusal azınlıklar ve etnik grupların bulunmadığı tek sosyalist Bulgar ulusu meydana gelmiştir. Bu şekilde Bulgaristan tek uluslu, homojen bir devlet haline gelmiştir: Ancak Bulgar idarecileri eritme siyasetinin ana hedefi olan Bulgaristan Türkleri böyle düşünmüyorlardı. Daha ilk ad değiştirme girişimleri sırasında başlayan direniş hareketi çeşitli şekiller altında devam etmekte ve açıktan açığa hükümet aleyhtarı gösterilere dönüşmekte olup bu gösteriler silah gücüyle dağıtılırken ölü ve çok sayıda yaralılar veriliyordu. Memlekette iç politik gerilim giderek daha da artıyordu. Zira Bulgaristan Türkleri'nin Bulgar ulusal bilincinin yükseleceği beklentisine karşın onların Türk ulusal bilinci güçlenmekte ve kendi Türk ulusal özbenliklerini koruma uğrundaki savaşa kararlılıkları güçleniyordu.

1989 baharından başlayarak Kuzeydoğu Bulgaristan'ın genelde Türkler'le meskûn bölgelerinde "Adlarımızı geri veriniz!" "Haklarımızı istiyoruz!" sloganlarıyla yığınsal protesto gösterileri yapılmaya başlıyor. 20 Mayıs 1989 tarihinde Şumnu ilinin Pristoe köyü merkez meydanında düzenlenen yığınsal miting ve protesto gösterisine büyük küçük bütün halk katılıyor. Komşu köyler insanları Kliment köyü merkezine toplanarak, adlarının ve insan haklarının geri verilmesi için sloganlar atıyorlar. Burada biriken bütün göstericiler Kaolinovo kasabasına doğru yola çıkıyorlar. Yolda kendilerine etraf köylerden başka göstericiler de katılıyor. Kaolinovo'da onları silahlı ordu birlikleri ve özel polis ekipleri karşılayarak göstericileri dağıtmak için silah kullanıyorlar. Bu şekilde dağıtılan göstericiler ertesi gün Todor İkonomovo köyünde tekrar toplanıyor; burada yapılan düğün merasiminden yararlanarak Bulgar idarecilerin eritme siyasetine karşı protestolarda bulunuyorlar. Kana boyanan düğün töreni ve göstericiler silah gücüyle dağıtılırken meydanda 4 ölü ve pek çok da yaralı kalıyor.[72]

27 Mayıs 1989 tarihinde Tırgovişte şehrinden ve etraf köylerden gelen yüzlerce Bulgaristan Türk'ü şehrin merkezinde toplanıyor ve yapılan gösteriden sonra Komunist Partisi Şehir Komitesine yüzlerce kişi tarafından imzalanmış bir protesto mektubu sunmak istiyorlar. Ancak göstericiler burada da silahlı ordu ve polis ekipleri timleri tarafından karşılanarak zorla dağıtılıyorlar.[73] Yine 27 Mayıs günü Şumnu'da toplanan Bulgaristan Türkleri'nden ibaret muazzam bir kalabalık kendi haklarını sa-

vunma amacıyla, kitlevi bir protesto yürüyüşü düzenliyorlar. Aynı gün içişleri bakanı şehri ziyarete geldiği için silahlı kuvvetler gereğinden fazla ve yersiz bir gayret göstererek silah ve coplarla göstericileri dağıtıyorlar.[74]

Bulgaristan Türkleri'nin bu yığınsal gösterileri sözümona "uyanış ve soyadönüş sürecinin" bozguna uğradığını, administratif yollarla ve zor kullanarak Bulgaristan Türkleri'ni asimile etmek deneyimlerinin hiç bir sonuç vermediğini göstermiş oluyor. Bu durum karşısında idareci parti ve devlet eliti korkuya düşüyor. Komunist Partisi MK Politbürosunun oturumunda T.Jivkov'un mümkün olduğu kadar daha fazla Bulgaristan Türkü'nün göç ettirilmesi gerektiği, bu yapılmazsa Bulgaristan'ın er geç ikinci bir Kıbrıs'a dönüşeceği sözleri bunu gösteriyor.[75] Bundan sonra o, 29 Mayıs 1989 tarihinde Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'ye doğru "büyük seyahatleri" önünde yeşil ışık yakıyor. [76] Bir başka deyişle pratik olarak mümkün olduğu kadar daha çok sayıda Türk'ün kovulması siyaseti gerçekleşmeye başlıyor. Üstelik Türkiye tarafı da birçok defa kendilerini zorla asimile edilmekten kurtarmak için bütün Bulgaristan Türkleri'ni almaya hazır olduğunu beyan ediyor!

Bulgaristan Türkleri'ni yığınsal halde göç ettirebilmek için ilk adım olarak yabancı ülkeler için pasaport çıkarma işi hızlandırılıyor. Mayıs gösterilerinden hemen sonra bu gösterileri organize edenleri olağanüstü kısa vadelerde uçaklarla Belgrat ve Viyana'ya kovuyorlar. Bundan sonra da özel arabalarla veya toplumsal araçlarla yüzlerce ve binlerce Bulgaristan Türkü Türkiye hududuna doğru yola çıkarılıyor. Bu insanlar yanlarına sadece en gerekli eşyalarını alabiliyorlar. Bütün Bulgaristan Türkleri göç psikozuna yakalanarak taşınmaz mallarını yok pahasına satıp yollara dökülüyorlar. Bu durumdan merkez ve yerel iktidar çevreleri olduğu gibi en alelâde Bulgar vatandaşları dahi yararlanıyor, ucuz ucuz apartmanlar, villâlar, bağ, bahçe, arabalar vs. vs. gibi mal ve mülk sahibi oluyorlar.

Göç etmek isteyenleri almaya hazır olduğunu beyan eden Türk hükümeti bu kadar kısa bir vadede bunca göçmeni yerleştirmede zorluklarla karşılaşacağını anlıyor. Bu nedenle 21 Ağustos 1989 tarihinde Türk tarafı hududu kapatıyor. Üç aydan biraz daha kısa bir süre içinde 300.000'den fazla Buglaristan Türkü Türkiye'ye göç ediyor. [77] Bunlardan 50.000 kadarı Türkiye'de beklediklerini bulamayınca gerisin geriye dönüyorlar.[78] Fakat Bulgaristan'a döndükten sonra yaşadıkları hayal kırıklığı daha da büyük oluyor, zira kendilerini resmî propaganda tarafın-

dan beslenen düşmanca bir ortam karşılıyor. Onlar, kaybettikleri mal ve mülklerini bir türlü geriye alamıyor, önceki işlerine dönemiyor ve hiç bir geçim yolları bulamıyorlar. Kendileri için tek bir alternatif yol, tekrar Türkiye'ye göç etmek kalıyor. Bunu izleyen iki yıl içinde Bulgaristan Türkleri'nin göçleri, göç kampanyasının başlangıcında odluğu kadar yığınsal olmazsa da yine de devam ediyor. 1989 – 1991 yılları arasında Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türkleri'nin toplam sayısı 345.000 kişiye çıkıyor.[79] Böylelikle Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'ye bu son olmayan göçlerine de böyle ara verilmiş olunuyor.

Buraya kadar anlatılanları genelleştirirken altını kalın bir şekilde çizmemiz gereken bir şey var: Bulgaristan Türkleri,Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılışından sonra Bulgaristan topraklarında kalan tarihsel bir gerçektir. En çok sayıdaki bu azınlık her zaman olarak, Bulgar devleti için potansiyel bir tehlike gözüyle bakılmıştır. Bu nedenle Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'ye göç ettirilmesi memlekette var olan rejimin mahiyetine bakmaksızın daima Bulgar dış siyasetinin önde gelen ödevlerinden biri olmuştur. Böyle bir tarihsel gerçek karşısında kendi Türk ulusal özbenliğini koruma savaşımı Bulgaristan Türkleri'nin hayatında daima baş yeri almıştır. Bu yüzden Türkçe olarak gerçekleştirilen öğretim ve peryodik bir şekilde Türkiye'ye yapılan göçler Bulgaristan Türkleri'nin tarihsel kaderinin ana faktörleri haline gelmişlerdir.

DİPNOTLARI

1. Şimşir, B. Bulgaristan Türkleri, Ankara, 1986, s. 18
2. Danailov, G.T. Bulgaristan Demografyası Üstüne Araştırmalar. Bulgar Bilimler Akademisi Derlemesi. XXIV cilt, (Bulgarca). Sofya, 1930 s. 32.
3. Şimşir, B. Bulgaristan Türkleri..... s.18-19
4. Danailov, G.T. Bulgaristan Demografyası Üstüne.... s.35
5. Uluslar Arası Ahidler ve Antlaşmalar, 1648-1918. Sofya, 1958. s. 157-158. (Bulgarca)
6. Aynı yerde, s. 315-316.
7. TsDA (Merkez Devlet Arşivi)F. 166 k, op. 7, a.e. 72, L.1-12.
8. TsDA, F. 176k, op. 4, a.e. 2401. L. 144.
9. TsDA, F. 176k, op. 4, a.e. 2976, L.2-9-
10. Aynı yerde, L. 10-12.
11. Aynı yerde, a.e.1367, L. 26.
12. Aynı yerde, a.e. 2304, L. 219.
13. TsDA, F.177k, op. 2, a.e.00028, L.52.
14. Aynı yerde, L. 53- 54.
15. Sosyal, I. Türkiyenin Siyasi Andlaşmaları, Cilt 1, (1920-1945), Ankara, 1983, s. 67-244.

16. Kesyakov, E.D. Bulgaristanın Diplomatik Tarihine Katkı, C.II ., Nöy Antlaşması, Sofya, 1926. (Bulgarca). s. 86-102.
17. Aynı yerde, Madde 50, 54, 55.
18. TsDA ,F 177 k, op. 2, a. e. 00028, L. 56-57.
19. Aynı yerde, Madde 1,2,3,5,8.
20. TsDA, F. 176 k a.e. 2813, L. 184,222.
21. Şimşir, B. Bulgaristan Türkleri..., s.54-61. Keskioğlu, O. Bulgaristanda Türkler.Ankara, 1985, s.76-83.
22. TsDA, F 471 k, op. 2, a.e. 20, L. 1-40.
23. TsDA, F 471 k, op. 1, a. e. 3, L.65-66.
24. Ertürk, H.Bulgaristanda Türk İslam Eğitim ve Kültür Müesseseleri ve Medresetün Nüvvab. İstanbul, 1993,s. 87.
25. Şimşir, B.Bulgaristan Türkleri... s.134-136.
26. TsDA, F.166 k, a.e. 890, L.237.
27. Aynı yerde, L. 240-241.
28. Aynı yerde.
29. TsDA, F, 176 k, op. 6, a.e. 2558, L.174-180.
30. TsDA, F, 176 k, op. 6, a.e. 2556, L. 14-23.
31. Aynı yerde.
32. TsDA, F 166 k, op. 2, I, a.e. 890, L.105.
33. Aynı yerde.
34. TsDA, F.471k, op. 2,a.e. 26, L.4
35. Merdivenci, A. Türk Yazı Devrimi ve Yurt Dışındaki Türklere Yansıması. İstanbul, 1980.
36. TsDA. F.166k, op.I, a.e, 890, L.97.
37. TsDA. F.166k, op.I, a.e, 890, L.36-37.
38. Şimşir, B.Bulgaristan Türkleri...,s.153-162.
39. TsDA. F.166k, op.I, a.e, 888, L. 29-30.
40. TsDA. F.176k, op.a.e. 2370, L.368.
41. Aynı yerde, L.369-370.
42. Sosyal, I. Türkiyenin Siyasal Andlaşmaları..., s.633.
43. TsDA, F.471, op.3,a.e. 10, L.1-2.
44. Sosyal, I. Türkiyenin Siyasal Andlaşmaları...,s.260-263.
45. Şimşir, B.Bulgaristan Türkleri..., s.211.
46. Şimşir, B.Bulgaristan Türkleri..., s.212.
47. "Oteçestven Front" (Vatan Cephesi) Gazetesi, 5 Ocak 1945.
48. "Işık Gazetesi, 8 Eylül,1945.
49. "Işık Gazetesi, 15 Ocak 1946.
50. "Işık Gazetesi, 1 Nisan, 1946.
51. Dırjaven Vestnik" (Devlet Gazetesi-Bulgarca), 12 Ekim,1946.
52. Şimşir, B. Bulgaristan Türkleri...,s 198.
-Büksenşüti, Ulrih. Bulgaristanda azınlık Siyaseti, (Bulgarca) Sofya,2000.s. 161.
53. Büksenşüti,Ulrih. Bulgaristanda Azınlık...,s.125.
54. Şimşir, B.Bulgaristan Türkleri..., s. 213-215.
55. Büksenşüti,Ulrih. Bulgaristanda Azınlık...s. 127-129.
56. Aynı yerde, s. 168.
57. Şimşir, B.Bulgaristan Türkleri..., s.213
58. Aynı yerde, s. 224.

59. Aynı yerde, s. 225-226
60. Büksenşüti,Ulrih. Bulgaristanda Azınlık...,s. 170.
61. Şimşir, B.Bulgaristan Türkleri..., s. 227.
62. Bu bilgi şahsen müellif tarafından Azerbeycanlı bilgin Mustafaev'in 1972 yılında Bulgaristan'a yaptığı resmi ziyaret sırasında edinilmiştir.
63. Hakov, C.XX Yüzyıl Türkiye Tarihi.(Bulgarca) Sofya-Ankara, 2000-s.199-209, 228-238.
64. Şimşir, B.Bulgaristan Türkleri..., s. 315-318.
65. Şimşir, B.Bulgaristan Türkleri..., s.320-321.
66. Dırjaven Vestnik" (Devlet Gazetesi-Bulgarca), 21 Ekim 1969.
67. Hakov, C.XX Yüzyıl Türkiye Tarihi, s. 301-302.
68. Büksenşüti,Ulrih. Bulgaristanda Azınlık...,s. 174-176.
- Şimşir, B.Bulgaristan Türkleri..., s. 330-339.
69. Büksenşüti,Ulrih. Bulgaristanda Azınlık...,s. 184-186.
70. Şimşir, B.Bulgaristan Türkleri..., s. 358-362.
71. Şimşir, B.Bulgaristan Türkleri..., s. 360-361.
72. "Hak ve Özgürlük" Gazetesi, 5 Haziran, 1998.
73. "Hak ve Özgürlük" Gazetesi, 7 Mayıs,1993.
74. "Hak ve Özgürlük" Gazetesi, 3 Temmuz,1998.
75. Dimitrova, D. Bulgaristan'ın Etnik Tablosu, (Bulgarca) Sofya 1993 s.178.
76. "Hak ve Özgürlük" Gazetesi, 3 Temmuz, 1998.
77. Bulgaristan'da 1989 yılında Etnik Çatışma. (Bulgarca) 1990. Sofya. S. 296.
78. Aynı yerde.s. 143.
79. Büksenşüti, Ulrih. Bulgaristan'da Azınlık....s. 181.

20'Lİ VE 30'LU YILLARDA BULGARİSTAN TÜRKLERİ ARASINDA REFORM HAREKETİ

İbrahim YALIMOV*

Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda genellikle Bulgaristan ve özellikle Türk azınlığının yaşamında önemli reformlar yapılması gerektiği anlaşılıyor. Savaş sonucu Bulgar ekonomisi derin bir bunalıma sürükleniyor. Üretim ve dolayısıyle gayrisafi millî asılat son derece azalıyor. Bunalım Türklerin uğraşı alanı olan tarımı en fazla etkiliyor. Bu durumdan tamamen kurtulamadan dünya ekonomik bunalımı başlıyor. O, Bulgaristan gibi henüz gerektiği kadar kalkınamamış olan ülke ekonomilerini iyice sarsıyor. Bulgaristan Türklerinin sosyo-ekonomik durumu daha da kötüleşiyor. Kültürel alanda da onların Bulgar Ulusu, Ermeni ve Yahudi azınlıklarından çok geri oldukları tamamen ortaya çıkıyor.

Aynı zamanda Türkiye'de Atatürkçülük ışığında köklü reformlar geliştirmeye başlanılıyor. Politik ve ekonomik düzen, kültür ve öğretim çağdaşlaştırılmaya başlıyor. Yeni alfabe, takvim ve saat ayarı kabulleniyor. Giysi Avrupalılaşmaya başlıyor. Benzeri reformlar Bulgaristan Türk aydınını etkiliyor. Aydınların önemli bir kesimi Atatürkçü reformların Bulgaristan Türkleri'nin güncel sosyal ve kültürel sorunlarını çözmekle birlikte ulusal bilinci de pekiştirip geliştireceğini anlıyorlar. Dolayısıyle Bulgaristan Türkleri arasında oldukça güçlü bir reform hareketi doğuyor. Onun öncülüğünü sonraları Türk Öğretmenler Birliği adını alan Muallimin-i İslâmiye Cemiyeti üstleniyor. 1926 da kurulan Kültür-Eğitim Spor Dernekleri Birliği "Turan", "Ahali", "Halk Sesi", "Rehber", "Karadeniz", "Deli-

* Doç. Dr., Emekli Türkolog, Sofya.

orman", "Çiftçi Bilgisi" gibi gazeteler de reform hareketinde önemli rol oynuyorlar.

Söz konusu dernekler ve yayın organları, tutucu çevrelerin ve softaların direniş çabalarını etkisizleştirmek, Atatürkçü reformları Bulgaristan'da da gerçekleştirebilmek için çaba harcıyorlar. Ama bu reformlara ayrımcı biçimde, Bulgaristan Türkleri'nin sorunları açısından yaklaşımda bulunuyorlar. Herşeyden önce eğitim, kültürel alanda, yaşam biçimlerinde belirli dönüşümler yapabilmek için çaba harcıyorlar. Çarlık Bulgaristan'da politik sistem, devlet düzeniyle ilgili reform yapılmasını önermeyi yeğ bulmuyorlar.

1. Eğitim ve Kültürel Reformlar

20'li yıllarda Bulgaristan Türkleri'nin başlıca sorunlarından biri, öğretim sistemini çağdaşlaştırmaktı. Şöyle ki, XX yy. başlarında ancak sıbyan okulları ilkokula dönüştürülebilmişti. Öğretim sistemi çağın, pedagoji biliminin gerektirdiği düzeye ulaştırılamamıştı. Bu sistem savaş sonrası koşullara ayak uyduracak durumda değildi. Öğretmenler Birliğinin bir Tamininde marifimiz tedrisat ve idare cihetinden bir anarşi içindedir, elimizde bütün mekteplerde uygulanabilecek bir müfredat programı yoktur, deniyor. Okullar gereken alt yapıya ve mali kaynaklara da sahip değildi. Okutulan dini derslerle dünyevi dersler arasında gereken oran ve ahenk sağlanmamıştı.

Öyleki öğrenim sistemini çağdaşlaştırmak güncel bir sorun durumuna gelmişti. Yenilikler ise yüzyılın başlarından farklı anlam kazanmıştı. 20'li ve 30'lu yıllarda her şeyden önce öğretimin içeriğini değiştirmek gerekiyordu. Reformlarla gerçekleştirilecek başlıca amaç, öğretim ve eğitimi Türk ulusal ülküsü temeline oturtarak yeni kuşakların ulusal bilincini güçlendirip geliştirmek olmalıydı. Bu amaca ulaşabilmek için ise öğretimin ilkesel temellerini değiştirmek gerekiyordu. Öğretmenler Birliği'nin 1924'te Osman Pazarı'nda toplanan XV. Kongresi ***"okullarda verilecek mefküre"*** sorununu gündemine alıyor. Dört yıl sonra XIX. Kongresi de Muallimin-i İslamiye Cemiyeti'nin adı Türk Öğretmenler Birliği olarak değiştiriliyor. Böylece derneğe ve dolayısıyle okullara ulusal nitelik kazandırılarak birer Türk eğitim ocağına dönüştürülmek isteniyor.

Ayni zamanda okullarda dünyevi derslere ağırlık kazandırılmaya çalışılıyor. XII. Kızanlık Kongresinde (1921) müfredat programları ve tüzükler gözden geçirilerek bunlara yeni biçim veriliyor. XIII. Siviştov Kongresinde de ilkokul ve rüşdiye müfredat programları değiştirilip geliştiriliyor. Bundan böyle Öğretmenler Birliği 1933'te toplanan son, XXIII. Kongresine kadar hemen her genel kurulunda bu konuyu ele alarak tüm Türk okullarında geçerli olabilecek bir program oluşturmaya çalışıyor. Benzeri girişimlerle ulaşılmak istenen başlıca amaç, öğretim ve eğitimde birlik sağlamak ve okullara dünyevi nitelik kazandırmaktır.

Öğretmenler Birliği'nin hazırladığı program taslaklarından birini 1920 de Genel Müfetişliğe getirilen Etem Ruhi, Eğitim Bakanlığı'na onaylatmayı başarıyor. Bu ve onu izleyen müfredat programlarında dünyevi derslere daha fazla saat ayrılmaktadır. Örneğin, 1920'de onaylanan program gereğince ilkokulda birden dörde kadar tüm sınıflarda Kuran'a ve dinbilgisine haftada 23 saat, fen derslerine 32 ve Türkçe'ye de 39 saat ayrılmaktadır. Özellikle rüşdiyelerde ve 1918-1928 döneminde öğretim yapan Şumnu Darü'l-Muallimin'de tabiat bilgisi (nebatat, hayvanat), matematik, fizik gibi derslere oldukça büyük önem veriliyor. Bu okullarda el işi, resim, müzik dersleri okutuluyor, Fransızca öğretiliyor. Hatta dini bir okul olan Medereset'ün-Nuvvab'ta bile belirli ölçüde tabiat, fizik, kimya ve elişi dersleri okutuluyor. 1933'te Nüvvab'ın tali kısmına lise statüsü verilince programa pedagoji, jeoloji, beden terbiyesi, elişi ve müzik dersleri de ekleniyor.

Kuşkusuz, 20'li yıllarda eğitimde gerçekleştirilen en önemli reform alfabe değişikliğidir. Lom'da Temmuz 1928'de toplanan XIX. Kongrede Öğretmenler Birliği Türk okullarında eğitimin yeni harflerle yürütülmesini kararlaştırıyor. Ama Eğitim Bakanlığı, Başmüftülük'te kümelenmiş belirli tutucu çevrelerin önerilerinden yararlanarak harf değişikliğini dört yıl ertelemeyi öngören bir kararname yayınlıyor. Neki, aydınların ve özellikle ilerici öğretmenlerin direnişi karşısında kalınca iki yıl sonra, yani 1930'da yeni harflerin kullanılmasına izin vermek zorunda kalıyor.

Reformcular okullara gerekli yeni tip öğretmen yetiştirme doğrultusunda da önemli çabalar harcıyorlar. Öğretime devam eden Darü'l-Muallimin'den başka Bulgaristan'da daha 2-3 öğretmen okulu açılmasını öneriyorlar. Bu gerçekleştirilmeyince ve özellikle 1928'de Darü'l-Muallimin kapatılınca Nüvvab'ın son sınıflarında pedagoji şubesi açılmasını öneri-

yorlar. Gerçi, özel şube açılmıyor, ama Nuvvab'ta pedagoji ve öğrenim metodları gibi dersler okutulmaya başlıyor.

Öte taraftan Özel Türk okullarının statüsünü değiştirme çabasında bulunuluyor. Bu okulların halk (kamu) okullarıyla eşit kabul edilmesi ve devlet bütçesinden finanse edilmeleri isteniyor. Birkaç yıl iktidarda kalan Çiftçi Hükümeti bu doğrultuda bazı adımlar atıyor. Ama onu izleyen otoriter hükümetler Türk okullarının gelişmesi için gereken olanakları sağlamıyorlar.

Öteki kültür alanlarında da belirli reformlar gerçekleştiriliyor. Örneğin yazı dili Arapça ve Farsça deyimlerden arındırılıyor ve Osmanlıca'nın katmerleşmiş kalıplarından kurtarılıp belirli ölçüde sadeleştirilmeye başlıyor. Böylece edebî dille halk dili arasındaki duvar çözülüyor. Hem de bu, bilim dilini engellemek şöyle dursun, daha da geliştiriyor. Yeni harfler ile sade dil okur-yazarların yavaş yavaş çoğalmasına yol açıyor. 20'li yıllarda birçok kasaba ve şehirde kırathaneler açılıyor. Bu kırathane ve okullarda şarkı, saz, mandolin ve karma müzik grupları, tiyatro terkibleri oluşturuluyor. Dolayısı ile Türk halk müziği ve oyunları canlandırılıp popülerize ediliyor. Tiyatro Sanatının temelleri atılmış oluyor. Silistra, Varna, Vidin, Rusçuk, Razgrat vb. şehirlerde tiyatro grupları Namık Kemal'in "Vatan veya Silistre", "Zavallı Çocuk" piyesleriyle birlikte yerli yazarların "Vatan Yolunda", "Çıkmaz Sokak" gibi oyunlarını sahneliyorlar. Vidin grubuna Bulgaristan Türkleri'nin tarihinde ilk olarak kız çocukları da katılıyor.

Giyisinin çağdaşlaştırılması konusundaki girişimler sınırlı kalıyor. Ancak kasaba ve şehirlerde yaşayan Türklerin, özellikle erkeklerin giysilerinde belirli değişikler oluyor. Kasabalı erkeklerin çoğu pantalon, palto, kasket ve fötre şapka taşımaya başlıyor. Bazı yenilikçi öğretmen ve medrese öğrencileri de sarıksız fes kullanmaya başlıyor. Ama Türklerin, hele de köylülerin yaşam biçimlerinde bu dönemde köklü değişiklikler yapılamıyor.

2. Dini Kurumlarda Reform Deneyleri

Osmanlılar çekildikten sonra, 93 Harbi zamanında yıkıma uğrayan dinî kurumlar Cemat-ı İslamiyeler, müftülükler ve vakıflar yeniden topar-

lanıp çalışmaya başlıyorlar. Bunlar dinsel ve ulusal olmak üzere ikili bir işlevi üstleniyorlar.

Ne var ki 20'li ve 30'lu yılların yeni koşullarında bu kurumlar ulusal görevlerini tam olarak başaramaz oluyorlar. 1919'da onaylanan "Bulgaristan Müslümanları Müessesatı Diniye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi" gereğince oluşturulan idare mekanizmasında boşluk beliriyor, zaman zaman tıkanıklıklar ortaya çıkıyor. Başka bir deyişle, seçim mekanizması düzenli çalıştırılmıyor, dolayısı ile encümen üyeleri, müftüler seçimle değilde, atama ile göreve getiriliyor. Atama işlerini de devlet organları üstleniyor. 1919 tüzüğünde yer alan bazı hükümlerden yararlanarak kaymakamlar encümen üyelerini görevden alıyor onların yerine üçlü bir grup getiriyorlar. 1928'den sonra Başmüftü seçimi yapılmıyor. Çar iradesi ile atanıyor. Böylece dinî kurumlar bağımsızlığını yitirerek, Bulgar devletinin bir fonksiyonu durumuna getiriliyor. Siyasî iktidarın özel aracı durumuna gelen dinî kurumlar ulusal kültür ve bilincin frenlenmesi için kullanılıyor.

Bu anormal durumdan çıkabilmek için Atatürkçü reformcular, bir taraftan dinî kurullara özerklik ve işlevlik kazandırmaya, öte taraftan da ulusal görevleri onların elinden almaya çalışıyorlar. Atamaları sınırlayıp bu görevin Başmüftülüğe verilmesini ve üç ay içinde yeni seçim yapılmasını öneriyorlar.

Türkiye Cumhuriyeti'nde hukuk ve yargı sistemi laikleştirildikten sonra, şeriat mahkemelerinin kapatılması veya hiç değilse bazı yetkilerin, örneğin mal-mülk, miras davalarına bakma görevinin lâik devlet mahkemelerine aktarılması istenmeye başlıyor. 1934'te 19 Mayıs darbesiyle iktidara gelen otoriter-monarşik rejim bundan yararlanıyor. Bulgar Yargı Sistemi Yasası'nda bir düzenleme yapıp (1938) şeriat mahkemelerinin yetkilerini son derece kısıtlıyor. Bu tarihten 1945'e kadar onlar ancak nikâh ve boşanma davalarıyla meşgul oluyorlar.

Atatürkçü aydınlar, Cemat-ı İslamiyeleri Türk topluluklarına dönüştürerek bunlara ulusal nitelik kazandırma deneylerinde de bulunuyor. Ama böylesine radikal bir değişikliği gerçekleştirmeyi başaramıyorlar.

3.Düşün Değişikliği

Söz konusu reformlarla güdülen amaç yalnız Türkiye'deki gelişmelere ayak uydurmak değildi. Kuşkusuz anavatandaki reformlara benzer

köklü dönüşümler gerçekleştirerek bir kültürel atılım yapmak, giderek Bulgar ulusunun, Yahudi ve Ermeni azınlıkların düzeyine ulaşmak aydınların bir özlemi durumuna gelmişti. Bu nedenle Türkiye ile kültürel ilşkilerin genişletilip geliştirilmesi isteniyordu. Öte yandan Bulgar ve dünya kültüründen yararlanmak da gözardı edilmiyordu.

Ama tüm sosyal ve kültürel dönüşümlerle ulaşılmak istenen başlıca amaç, ulusal bilinci güçlendirip geliştirmekti. Bu nedenle giderek ulusal bir nitelik kazanan Türkiye kültürüne, bağlı kalmaya özen gösteriliyordu. "Rehber" gazetesi, 3 Kasım 1928 tarihli 42 sayısında, biz Türk'üz ve bu sebepten Türkiye kültürü, gelenek ve töreleri, yani Türk milliyetçiliği ile bağları kesmek şöyle dursun, daha da geliştirmeliyiz, diye yazıyor.

Kısaca Atatürk ulusçuluğu, Türkçülüğü ön plana çıkarmak bir ülkü durumuna gelmişti. Şöyle ki Osmanlı çekildikten sonra kimlik belirlemede hala ümmetçilik esas idi. Bu ise ulusal bilinci belirli ölçüde gölgeliyordu. Ulusal kültürler arasındaki ilişkilerin hızla genişlediği ve asimilasyonun birçok ülkede devlet politikası durumuna geldiği bir çağda ulusçuluğu önemsememek tehlikeler doğurabilirdi. Bu tehlikeyi sezen reformcular toplumsal bilincin yapısında değişikler yapılarak ulusçuluğun ön plana çıkarılması için özel çabalar harcanmasını zorunlu buluyordu. Bulgaristan'daki soydaşlarının Türk ulusuna mensup, Türkiye Türklerine her bakımdan benzemek zorunda oldukları bilincine varmalarını istiyordu. Bu bilince ise, ulusal kültür, dil ve tarihlerini iyi öğrenerek ve yeni kuşaklar ulusal ruhta yetiştirilerek varılacağı apaçıktı. Bunu göz önünde bulunduran reformcu aydınlar Türkçülük ülküsünü kılavuz ediniyorlar. "Deliorman" gazetesi, 8 Mart 1928 tarihli 19. sayısında, dini değil de ulusal azınlığın özlemlerini yansıttığını açıkça yazıyor.

İlerici aydınların sürekli çalışmaları sonucu Bulgaristan Türkünün ulusal bilinci güçlenmeye, ulusal duyguları şahlanmaya başlıyor. Bu topluluğun temsilcileri artık ulusal bir azınlık olduklarını ortaya koyup savunuyor. Ama bu konuda nesnel olarak önlerine güç bir sorun çıkıyor. Ulusal veya etnik bilinç ile yurttaşlık bilincini nasıl bağdaştırmalı, aralarında ahenk nasıl sağlanmalı ? Bazı aydınlar, özellikle "Turan" adındaki gençlik Örgütünün liderleri bu sorunu Türkler ile Otobulgarlar arasındaki soy birliğini ileri sürerek çözmeye çalışıyorlar. Kanımca Ali Suavi'nin etkisiyle "Karadeniz" gazetesi soruya en tutarlı yanıtı veriyor. 9 Haziran 1933 tarihli 55. Sayısında Bulgaristan Türkleri'nin Milli Andı'nın şu üç

lünün üzerinde kurulmasını öneriyor: 1. Türk milletindenim ; 2. Garb medeniyetindenim, ve 3. Bulgar tebasındanım.

Benzeri tezler vatan konusunda da yeni görüşlerin oluşmasına yol açıyor. Önce vatana bağlılığın yalnız siyasi alanda belirlemeyip uygarlık alanında genişletmek gerektiği düşüncesi ortaya atılıyor. Yani vatana yalnız siyasi ve coğrafi değil de, kültürel ve uygarlık açısında yaklaşımda bulunulması gerektiği görüşü oluşuyor. Böylece Bulgaristan bura Türkleri'nin yurdu, Türkiye Cumhuriyeti de anavatanları olarak tanımlanıyor. "Karadeniz" gazetesi adı geçen sayısında, Bulgaristan'da yaşamakta ve hayatımızı burada kazanmakta, ferdi mutluluğumuzu bu topraklarda elde etmekte olduğumuzu göz önüne alarak bu memlekete sağlam bağlarla bağlanmalıyız, diye yazıyor. Dolayısıyla anavatan Türkiye'ye göçün bir çözüm olamayacağı kanaatına varılıyor. İlerici aydınların kanısınca göç Bulgaristan Türküne çok pahalıya mal oluyor. Zira malını-mülkünü, tüm edinimlerini bırakıp anavatanda yaşamına yeniden başlamak zorunda kalıyor. Sonra tüm Bulgaristan Türkleri'nin göçü de olasıl değil. Bulgaristan'da nasıl olsa bir Türk azınlığı bulunacak. Öyle ise göçü düşünme yerine ecdat yurdu olan Bulgaristan'da haklarına sahip çıkmak, toplumsal ve kültürel yaşama dolu-dizgin katılmak gerek. Bu açıdan ilerici aydınlar azınlık haklarının kısıtlı olduğunu belirterek somut istekler ileri sürüyorlar. Dini ve kültürel kurumlara özerklik tanınmasını, Türk okullarına devlet okullarıyla eşit statü, devletin öğretim ve kültürel kurumlara mali yardım sağlamasını istiyorlar. Özellikle 30'lu yıllarda Türk okullarının kapatılması, öğretim ve kültürel çalışmalarda tutuculuğun desteklenmesi ve ayrımcı politika eleştiriliyor.

Reformcu aydınlar sosyal ve kültürel alanda gerçekleştirilmesi öngörülen dönüşümler sonucu ulusal bilincin pekleşip gelişeceğine ve dolayısıyla düşünce tarzının değişeceğine inanmaktalar. Şöyle ki Atatürkçülük aslında ümmetçi düşünce sisteminin yerini alan yeni bir düşünce biçimidir. Onun odak noktasını ulusçuluk, Türklük ülküsü oluşturmaktadır. Düşün alanında akılcılığa, bilime yaslanan yaklaşımlar getirmektedir. Laiklik ilkesi aracılığı ile yalnız devleti dinden ayırmakla kalmayıp, inançları hurafelerden ve yobazlıktan arındırdı. İnsan düşüncesinin bilime ve deneylere dayanarak gelişmesine yol açtı.

Bulgaristan'da gelişen reform hareketi de böylesine bir düşünce değişikliğini amaçlıyordu. Ama tutucu Türk çevrelerinin, softaların ve onla-

rın yanında yer alan Bulgar iktidar çevrelerinin direnişi, bu hareketi frenledi, 20'li ve 30'lu yıllarda tam başarıya ulaşması için olanak vermedi.

Kaynakça:

1.**Keskioğlu, Osman**, Bulgaristan'da Türkler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara, 1985.

2.**Şimşir, Bilal**, Bulgaristan Türkleri. Bilgi Yayın Evi, İstanbul, 1986.

3. **Yalımov, İbrahim**, Turskiyat Periodiçen Peçat v Bılgarıya (1878-1996), sb: Periodiçniyat Peçat na maltsinstvata v Bılgariya (1878-1997), Sofya, 1998.

4.Bulgaristan Türk Basını:

- "Çiftçi Bilgisi" (1920-1923; 1932-1934)
- "Deliorman" (1922-1933)
- "Karadeniz" (1932-1934)
- "Halk Sesi" (1929-1934)
- "Medeniyet" (1933-1944)
- "Rehber" (1928-1933)

MAKEDONYA'DA EĞİTİM DİLİ OLARAK TÜRKÇE

Şükrü Halûk AKALIN*

Dağılan Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsız bir cumhuriyet haline gelen Makedonya Cumhuriyeti'nde bu yılın Nisan ayında başlayan olaylar ve bu olayların sonucunda Makedon hükûmet yetkilileri ile Arnavut ileri gelenleri arasında yapılan görüşmelerde üzerinde en fazla durulan ve tartışılan konulardan biri de dil sorunu idi. Arnavutlar, Arnavutça'nın da resmî dil olması isteğinde bulunuyorlardı. Makedonya'da ikinci büyük nüfusu oluşturan Arnavutlar'dan sonra ikinci büyük azınlık durumundaki Türkler bu görüşmelerde taraf kabul edilmedi. Böylece Türklerin dil konusundaki istekleri de, diğer istekleri de gündeme gelemedi. Oysa Türkler Makedonya'da en az 80 bin nüfusa sahip. Bu sayı az bulunabilir, ama ülkenin tamamının nüfusunun 2.022.000 olduğu göz önüne alınırsa, bu nüfusun önemi anlaşılacaktır. 1953'te Makedonya'da 203.000 Türk yaşıyordu. Makedonya Türklüğü'nün en önemli sorunu tersine göç dalgaları, Makedonya'daki Türk nüfusunu giderek eritmiştir.

Türk soylu halkların bu topraklara gelişi, Osmanlılardan çok önce Hunlar, Avarlar, Peçenekler, Kumanlar ile olmuştur. 14. yüzyıl başlarından itibaren bu bölgeye Anadolu'dan çok sayıda Türk göç ederek yerleşmiştir. Değişik zamanlarda bu bölgeye gelerek yerleşen Türk toplulukları, zamanla büyük bir nüfus potansiyeli oluşturmuşlardır. Sadece bugünkü Makedonya topraklarında değil, bütün Balkanlar'da Türk edebiyatına ve Türk kültürüne katkıda bulunan, Balkanlar'da Türkçe'nin sesi olan pek çok şair ve yazar yetişmiştir. Makedonya topraklarında yetişen şair ve yazarlar arasında en tanınmışları Âşık Çelebi, Ohrili Ahmedî,

* Prof. Dr., Türk Dil Kurumu Başkanı, Ankara.

Veysî, Öksüz Dede ve benzerleridir. Geçen yüzyılda ise Hersekli Arif Hikmet, Leskofçalı Galip ve nihayet Yahya Kemal Beyatlı gibi şair ve yazarlar, sürmekte olan geleneğin takipçisi olmuşlardır[1]. Bugün de Makedonya Cumhuriyeti'nde yetkin bir Türk edebiyatçıları topluluğu bulunmakta ve bu geleneği sürdürmektedir. Hiç şüphesiz bu edebiyat, Türkiye Türkçe'sinin Balkanlar'da uzantısı olan yazı diliyle verilmektedir. Bu yazı dilinde Türkiye Türkçesi en belirgin özellikleriyle kendisini hissettirmektedir, ancak söz varlığında Makedonya Türk ağzına özgü sözler, deyimler de dikkati çekmektedir.

Yugoslavya'nın dağılmasından sonra son yıllarda yaşanan olaylar, dikkatleri Balkanlar üzerine çekince Türkiye'de Balkan Türklüğü'ne karşı büyük bir ilgi uyandı. Önce Kosova, şimdi de Makedonya aydınların ilgisini çekiyor. Son beş yıldır Balkanlar'daki Türkçe üzerine çalışıyorum. Daha çok Makedonya'daki Türkler'in dili üzerinde duruyorum. Yaptığım çalışma, bir ağız çalışması veya bir dil bilgisi hazırlama şeklinde değildir. Makedonya'daki Türkçe'nin güncel sorunları üzerinde duruyorum. Makedonya'da Türkçe'nin kullanımını, eğitim dili olarak durumunu yakından izliyorum. Kısacası Makedonya'da sosyal, kültürel ve politik açıdan Türkçe üzerinde duruyorum.

Makedonya'daki Türk edebiyatının söz varlığını 1999 yılında Kıbatek'in Romanya'da düzenlediği toplantıya sunduğumuz bildiride değerlendirmiştik. Bu bildirimizde ise Makedonya'da eğitim ve kültür dili olarak Türkçe'nin görünümüne değinecek, güncel değerlendirmelerde bulunacağız.

Değerlendirmeye geçmeden önce Türklerin Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşadığı bölgelere değinmek doğru olur. Elimizdeki verilere göre Makedonya Cumhuriyeti'nde en son nüfus sayımı 1994'te yapılmıştır. Türklerin yaşadığı bölgeler ve nüfusları, belediyelere göre bu nüfus sayımında şu şekilde açıklanmıştır:

---

[1] Makedonya'da Türk edebiyatı tarihi ile ilgili olarak şu çalışmalardan söz edilebilir: Mustafa İsen, "Türk Kültür Tarihinde Üsküp ve Üsküplü Divan Şairleri", Sesler, S. 229, Ekim 1988; Mustafa İsen, Balkanlarda Türk Edebiyatı", Türkiye Günlüğü, S. 36, Eylül-Ekim 1995; Suat Engüllü ve Mustafa İsen, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi, C. 7, Ankara, 1997; İsmail Parlatır, "Makedonya ve Yugoslavya'da Çağdaş Türk Şiiri" Türk Dili, S. 531, Mart, Ankara, 1996

Üsküp	12.827	Krusova	664
Manastır	1.900	Kumanova	422
Brod	3.394	Negotin	617
Valandova	1.465	Ohri	2.357
Viniça	239	Pirlepe	3.909
Gevgeli	705	Probiştip	9
Gostivar	13.752	Radoviş	4.283
Debre	6.698	Resne	1.879
Delçova	144	Kiliseli	222
Demir Hisar	30	Struga	3.337
Kavadar	182	Ustrumca	5.798
Kırçova	3.823	Kalkandelen	3.945
Koçana	528	Köprülü	2.375
Kıratova	7	İştip	2.057

Bu nüfus sayımına göre Türklerin toplam sayısı 78.019'dur. Makedonya Cumhuriyeti'nin toplam nüfusu ise 1.945.932'dir. Nüfus sayımı sonuçlarında açıkça görüleceği gibi Türkler, Üsküp ve Gostivar'da 10.000'i aşan nüfusa sahiptir. Makedonya'da 1996 yılında yapılan yeni idarî bölge düzenine göre toplam 123 belediyeden 30'unda Türklerin bulunmadığı ortaya çıkmıştır[2]. Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölge ise Doğu Makedonya'dır. Bugün Doğu Makedonya Türklüğünün en önemli sorunu Türkçe eğitim alamama sorunudur. Aslında bu sorun, bütün Makedonya genelinde değişik boyutlarla karşımıza çıkmaktadır.

Makedonya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetinden 1912 yılında çıkışından sonra Türklerin eğitim sorunları da başlamıştır. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı döneminde okullarda Türkçe eğitimin engellenmeye başlanmasıyla Türk nüfusun eğitimsiz kalması gibi bir sorun ortaya çıkmıştır. Krallık dönemi Eğitim Bakanlığı, Türklerin Sırp okullarında okumaları durumunda Sırp halkını ve devletini daha yakından tanıyıp seveceklerini ileri sürmüşlerdir. Türk aileler de çocuklarını Sırp okullarına göndermemişlerdir[3]. Bunun sonucunda da Türk çocukları uzun süre ma-

---

2 Avni Engüllü, "Sayılarla Türkler (5)", Birlik gazetesi, 31 Mart 2001, s. 12

3 Zerrin Bedri Abbas, "Makedonya'da Türklerin Eğitimi", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni*, TDK yayını, Ankara, 1999, s. 284

halle ve sübyan mekteplerinde eski yazı ile öğrenim görmüşler, plânsız ve programsız okutulmuşlardır. Bu durum 1944'e kadar sürmüştür. 1944'te Türkler, ana dillerinde ve Lâtin harfleriyle okuma hakkını kazandılar[4]. 2 Ağustos 1944 tarihinde düzenlenen ASNOM toplantısında kabul edilen ulusal halkların eşitliği ilkesi[5] Türklerin de eğitim haklarından yararlanmasını sağladı.

1884'te binası inşa edilen ve Krallık döneminde bir ara adı değiştirilen Tefeyyüz okulu yeniden kendi adıyla faaliyete geçiyor. İrfan okulu da savaş sonrasında eski adıyla Türkçe öğretime yeniden başlıyor. Üsküp'teki bu okulların yanı sıra Manastır, Ohri, Köprülü, Resne, Doyuran, Ustrumca, Koçana, Cumalı, Durfulu, Kumanova, Berova, Gevgeli, Kiliseli, Negotin, İştip ve Radoviş'te Türk okulları bu dönemle birlikte yeniden açılıyor[6]. Türkçe öğretim yapılan bu okulların sorunları yok değildir. Bu okullara öğretmen sağlanamaması en büyük sorunların başında gelmektedir. Ancak en büyük sorun 1950'li yıllarda başlayan ve halen süren Türkiye'ye kitleler halinde göçtür.

Bugün Makedonya'da Türkçe ile eğitim konusuna baktığımızda sorunların yine değişmemiş olduğunu görüyoruz. Bu sorunlara somut örnekler verilebilir:

Türkçe ders kitaplarının yetersizliği büyük sorundur. Türkçe okuma ve ders kitaplarının bulunmaması öğretim kalitesini düşürmekte, Türkçe'nin öğretim dili olarak gelişmesine zarar vermektedir. Üsküp'te Türkçe öğretim yapılan tek ortaöğretim kurumu olan Yosip Broz Tito Lisesi'nde bu sıkıntıların had safhada olduğunu öğreniyoruz[7].

Türk nüfusunun Üsküp, Kalkandelen, Gostivar, Ohri gibi kentlerin dışında dağınık olması ülke çapında Türkçe öğretimi zorlaştırmaktadır. Temel öğretimin ana dili ile yapılabilmesi için belirli sayıda öğrencinin bulunması gerekmektedir. Bu sayı, geçmişte de bir çok sebeplerle sağlanamamış veya sağlanmasına dolaylı olarak engel olunmuştur[8]. Başkent Üsküp, Kalkandelen, Gostivar dışındaki yerleşim merkezlerinde de

---

4 Recep Bugariç, *Tarih Boyunca Türk Dili Bilgi Şöleni*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu yayınları: 81, Ankara, 1998, s. 182

5 Z. B. Abbas, age., s. 291

6 Z.B. Abbas, age., 292

7 L. Selman, Birlik gazetesi, 11 Eylül 2001, s. 11

8 Dr. Abdülkadir Hayber, "Makedonya'da Türkçe Öğretimi (Üniversite Düzeyinde)", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni*, TDK yayını, Ankara, 1999, s. 301-302

Türkçe ders verecek öğretmen olmadığı ve yeteri kadar öğrenci bulunmadığı gerekçeleriyle üst sınıflar açılamamaktadır. Söz gelişi, Radoviş'te ilköğretimin 4. sınıfını bitiren Türk çocuklarının son dört yılı ana dillerinde tamamlayıp tamamlayamayacağı sorun olmaktadır. Sekiz yıllık öğretimin Türkçe yapıldığı Ohri'de daha üst okullarda Türkçe öğrenim yapılamamaktadır.

Türk ilkokullarını bitiren Türk çocuklarının ana dillerinde öğrenim görebilmeleri için kayıt yaptırabilecekleri okullar sınırlıdır. Üsküp (Yosip Broz Tito), Kalkandelen (Nikola Şteyn) ve Gostivar'da (Pançe Popovski, Zlate Malakovski) Türkçe lise öğrenimi için az sayıda sınıf bulunmaktadır. Bu şehirler dışında Ohri, Resne kentlerinde ve Kocacık, Çalıklı gibi diğer köylerde ilkokulu bitiren öğrencilerin öğrenimlerini ana dillerinde devam ettirmeleri konusunda büyük sıkıntılar vardır. Bazı yörelerde ise yukarıda değindiğimiz gibi sekiz yıllık ilkokullar olmadığı için dört yıllık öğrenimden sonra Türkçe öğretim verecek beşinci ve sekizinci sınıflar arası okullar da bulunmamaktadır. Bu sorunlar karşısında ailelere fazla seçenek kalmıyor: Çocuklarını ya büyük şehirlerdeki az sayıdaki okullara gönderecekler, ya bulundukları bölgedeki Makedonca öğretim veren okullara gönderecekler, ya da çocuklarını okutmayacaklar. Ohri'de Türkçe öğretim veren bir lise sınıfı açılması için çeşitli girişimlerde bulunulmuş, öğrenci sayısının yetersizliği karşısında Struga ve Resne'de yaşayan Türk çocukları da bu sınıfa kayıt yaptırmak istediklerini belirtmişlerdir. Aradaki mesafeye rağmen Struga ve Resne'deki Türk aileler bir sınıf açacak sayıyı sağlayabilmek amacıyla çocuklarını her gün Ohri'ye göndermeye razı olmuşlardır. Ohri'de Türkçe lise sınıfının açılması isteği Makedonya'daki Türk siyaset adamları tarafından Makedonya Cumhurbaşkanı'na da iletilmiştir. Radoviş ve Debre'de de lise sınıfları açılması isteğinde bulunulmuştur. Eğitim Bakanlığı bünyesinde Türk eğitiminden sorumlu özel bir birimin de kurulması istekler arasındadır[9]. Ancak, bütün bu çalışmalar olumsuz sonuç vermiş ve Ohri'de Türkçe lise sınıfı 2001 yılında da açılamamıştır.

Burada bir noktayı da belirtmekte yarar var. Bildiğimiz kadarıyla 1973 yılına kadar Ohri'de lisede de Türkçe öğretim yapılıyordu. Türk ailelerin çocuklarını Makedon okulunda okutma sevdası yüzünden Türkçe sınıflarında sayı giderek düşmüş ve sonuçta bu sınıflar kapanmıştır. Makedonya'daki eğitim sorununda kısmen ailelerin de kusuru vardır.

---

[9] Birlik gazetesi, 5 Haziran 2001, s. 3

Okulların kayıt döneminin başladığı ve sürdüğü günlerde Türkçe öğrenim görülen sınıflardaki kontenjanlar Türk gazetelerinde haberlerle duyurulmakta ve Türk çocukları bu okullarda okumaya teşvik edilmektedir[10]. Ancak; ders kitabı yokluğu, öğretmen azlığı nedenleriyle sağlıklı öğrenim göremeyen Türk çocukları kaydolmak için gerekli puanı elde edememekte bu yüzden Türkçe sınıflarında kontenjanlar dolmamaktadır.

Türkçe konuşamayan Torbeşler'den Türkçe öğrenim görmek isteyenlerin bu isteklerinin karşılanmaması da dikkatleri çeken bir başka sorun. Üsküp yakınlarında bulunan Koliçani köyündeki Torbeş çocukları her gün Üsküp'e gidip gelerek Tefeyyüz okulunda öğrenimlerini sürdürmüşlerdir. Benzer bir durum, Jupa'da yaşanmıştır. Debre belediyesine bağlı Kocacık'taki Necati Zekeriya İlkokulunda Türkçe öğrenim görmek isteyen Jupalı çocuklar uzun süre engellenmiştir[11].

İlköğretim ve lise düzeyinde bu sorunlar yaşanırken yüksek öğretimde sadece Makedonca öğretim yapılmaktadır. Ancak, geçen yıl Arnavutlara bir Arnavut üniversitesi kurma yetkisinin verildiğini belirtmemiz gerekir. Geçen yıllarda da Kalkandelen'de de özel bir Arnavut üniversitesi kurulduğunu bilmekteyiz. Türk ileri gelenleri de Cumhurbaşkanı'na sunduğu talepnamede Türk öğrencilere üniversitelerde % 4 kontenjan ile kayıt yaptırma uygulamasının devamını istemişlerdir[12]. Makedonya'da sadece Filoloji Fakültesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Türkçe öğretim yapıldığını belirtmemiz gerekir[13].

Makedonya Türkleri ülkelerinin bütünlüğünü savunmaktadır. Bölünmeden, ayrılmadan yana değildir. Bu düşüncelerini gerek Türk siyasetçileri, gerek Türk aydınları her fırsatta Makedonya kamuoyuna duyurmuşlardır. Bunu son çıkan olaylar sırasında da göstermişlerdir. Ancak, Makedonya'da taraflar arasında görüşmeler başladığında Türklerin sosyal ve kültürel hakları gündeme gelmemiştir. Makedonya yönetiminin Türklerin eğitim sorunları konusundaki haklı taleplerini dikkate alması gerekiyor. Türkçe sınıf açılamaması yüzünden yaşanan sıkıntıların Türk ailelerinde ana dili bilincini uyandırmış olması gerekir. Aileler çocuklarının hiç değilse liseyi bitirene kadar ana dillerinde öğrenim görmeleri için uğraşmalıdır.

---

[10] 26 Haziran 2001 tarihli Birlik gazetesi, s.12
[11] Z.B. Abbas, age., s.297
[12] Birlik gazetesi, 5 Haziran 2001, s. 3
[13] Dr. A. Hayber, age., s.303

Bu arada Türk kamuoyu olarak bizim de gayret göstermemiz gerekmektedir. Balkanlar'da Türkçe'nin yaşaması için etkili bir eğitim kampanyası başlatmamız gerekmektedir. Ders kitaplarının sağlanması, okullarda kitaplıklar kurulması, öğretmen yetiştiren fakültelere Makedonya'ya Türklerine daha fazla kontenjan ayrılması gibi çeşitli çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir. Aslında bunlar sadece Makedonya için değil, Türk varlığının korunduğu bütün Balkan ülkeleri için geçerlidir. Balkanlarda Türkçe'nin varlığını sürdürmesi için bütün kurumlar olarak Balkan ülkelerinde Türkçe eğitimine önem vermeliyiz.

Türk Dil Kurumu olarak bu bilinçle 1998'de "Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı" konulu bir bilgi şöleni düzenledik. Toplantıya Bulgaristan, Yugoslavya, Makedonya, Romanya ve Yunanistan'dan bilim adamları, gazeteciler, yazarlar, eğitimciler, radyo-televizyon yayıncıları katılmışlardı. Bu bilgi şölenine sunulan bildirileri 1999 yılında kitap olarak yayımladık. Ayrıca Balkanlardaki Türkçe üzerine yapılmış bilimsel araştırmaları da yayımladık, yayımlamaya devam ediyoruz. Hamdi Hasan'ın hazırladığı "Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler" adlı eseri 1997'de yayımladık. Mefküre Mollova'nın hazırladığı "Doğu Rodop Türk Ağızları Sözlüğü" baskı aşamasındadır.

Türk Dil Kurumu olarak da bu konuda üzerimize düşen görevi yapmaya hazırız. Balkanlar'da Türkçe Atamızın yadigârıdır. Onu yaşatmak hepimizin görevidir.

KOSOVA VE MAKEDONYA'DA YAŞAYAN TÜRKLERİN KONUŞMA VE YAZI DİLLERİNDE YAPTIKLARI DİL YANLIŞLARI

Rasim ÖZYÜREK*

Bugün Kosova Prizren'de, Priştineden, Mamuşa'dan yüzlerce evladı fatihanla bir arada olmanın gururunu ve sevincini yaşıyoruz. Yıllar önce acı ve tatlı anıları, tarihi bu tabiatta bir bir belirgenliştikçe, sokak kapılarında, kahvelerde, caddelerde Rumeli şivesiyle tatlı tatlı konuşmalarla kendimi Türkiye'nin doğu Karadeniz kentlerinde hissediyorum. 89 yıllık bir ayrılıktan sonra bir araya gelerek kucaklaşmamız, hasret gidermemiz gözlerimizi yaşartan bir manzaradır.

Türkler geniş bir coğrafyada yaşamışlar. Bu coğrafya üzerinde çok sayıda devlet kurmuşlardır. Değişik coğrafyalarda kurulan Türk boyları aynı ortak değerlerle de birbirlerine sıkı sıkıya bağlı kalmışlar. Dil, kültür tarih birliğiyle bir bütünlük oluşturmuşlardır.

Bilindiği gibi Yugoslavya'da yaşayan bütün azınlıklar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özgürlüklerine bir anda kavuşmuşlar. Bu topraklarda yaşayan bütün azınlıklara kendi ana dilleriyle eğitim ve öğretimleri yapma hakları verilmiş. Bugün bilindiği gibi Priştine Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nde, ilkokul ve liselerde Türkçe eğitim ve öğretim yapılıyor. Priştine ve Prizren radyolarinda günün belli saatlerinde Türkçe yayın yapılmaktadır. Bunun yanında Türkçe gazete, kitap ve dergiler basılıyor. Türkçe yayınların sayıları gün geçtikçe artmaktadır. Bu da bizleri sevindiriyor.

Bugün Yugoslavya'da Türklerin oturdukları yerleri dil özellikler bakımından 1. Gostivar, 2. Manastır, Ohri Struga, İştip, 3. Üsküp, Kalkandelen , 4. Kumanova, 5. Kosova ve çevreleri olmak üzere beş böl-

* Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi Bölge Ülkeleri Kurs Programları Direktörü, Ankara.

geye ayırabilirz. Bu beş ayrı ağız Üsküp merkezinde ortak bir temele bağlanmak suretiyle, yazı ve kültür dili halinde birleştirildiğini görüyoruz.

Yugoslavyada yaşayan ve Türkiye üniversitelerine yükseköğrenimlerini tamamlamak için gelen soydaş öğrencilerin dili, batı Türkçesine bağlı olup, Türkiye Türkçesine göre geniş bir diyelek ayrılığı değil, şive ayrılığı durumu içinde olduğunu görüyoruz.

Yugoslavya'da yalayan Türkler arı dile bağlı olmakla birlikte, sözlü ve yazılı kanallarla dile girmiş Fransızca, Sırpça, Arapça, Lâtince ve Farsça sözcükleri de ara sıra kullanmaktadırlar. Bazen Türkçe sözcükler, yabancı sözcüklerle birleştirilerek söz öbekleri kurulduğunu da görüyoruz. Yugoslavya'da yaşayan Türklerin dillerine girmiş olan bu sözcüklerin çoğunun, siyasal ve toplumsal kökenli oldukları dikkatimizi çekmiştir. Özellikle Fransızca sözcüklerin asıllarına uymadığı, söyleniş ve sese göre yazıldıkları da görülmektedir.

Bu yörede yaşayan bazı Türklerin ve yükseköğrenimlerini tamamlamak için Türkiye'ye gelen öğrencilerin sözlü ve yazılı anlatımlarında Türkçe karşılıkları olan Türkçe kelimeleri kullanmadıklarını, yabancı sözcükleri kullandıklarını da görüyoruz. Örnek

Yasal kelimesi dururken, legal (legal, Fr.), dağıtımcı kelimesi yerine distribüter (dıstrıbteur-Fr) kelimelerini kullandıkları sıkça görülmektedir. Fransızca'dan aldıkları bazı isimleri sıfat biçiminde kullandıklarını da görüyoruz.

Örnek

"Ekonomik sorunlarım var ." diyeceği yerde "Ekonomi sorunlar var." biçiminde söyleniyor.

Yugoslavya'da yaşayan Türklerin ve Türkiye'ye yükseköğrenim için gelen gençlerin ana dilde olmayan uyarsız yeni edatlar, bağlaçlar ve zarflar türettiklerini de görüyoruz. Bunlar bire bir yapılan çevirilerle,dile girdiği ana diline yeterince egemen olunmamaktan ileri gelindiği söylenebilir. Bilindiği gibi Sırpça'da "kao" kelimesinin 1- "gibi",2- "olarak" biçiminde iki anlamının olduğunu biliyoruz. Öte yandan Yugoslavya'da yaşayan Türk yazarlarının başlangıçta çevirilerinde birinci anlama yer verdikleri, ikinci anlama itibar göstermedikleri de bir gerçektir. Zamanla iki anlamı da kullanmak yaygın bir duruma gelmiş, bu durum, kendi yazı alanlarına da yerleşmiştir.

Diğer bir husus deyimler ve söz öbeklerinde uyarsızlıklar ve yapılan yanlışlıklardır. Türkçede boyverdi (gelişti) Yugoslavya'da yaşayan Türkler ve yükseköğrenim için Türkiye'ye gelen gençlerin yazılı yoklamalarında bu kelimeyi "boyçekti" olarak kullandıklarını görüyoruz. Türkiye Türkçesi'nde bir çeviri şiir, bir şiir çeviri olarak kullanılmaktadır. Yugoslavya'da yaşayan Türkler Türkiye Türkçesi'ni kullanırlarken çevirilerde biçime bağlı kalmalarından dolayı ileri geliyor. Sırpça ko si ti? Biçime bağlı çeviride "sen kim oluyorsun?" anlama bağlı çeviride ise "Sen kimsin (kimsin sen)? Oluyor.

Yugoslavya'da yaşayan Türklerin Türk Dilini kullanırlarken özellikle yazı dilinde gereksiz yinelemeler(tekrarlar) eksiltiler yaptıkları dikkatimizi çekiyor.

Örnek

"Türk Dil Kurumu Başkanı'nın bir başka görevi vardır." Diyeceği yerde, " Türk Dil Kurumu Başkanının datu bir görevi var." diye sözlü ve yazılı anlatımlarında eksiltiler yaptıklarını görüyoruz. Bu arada gereksiz yinelemelerin de sıkça yapıldığını görüyoruz. Bütün bu yanlışlıkların en önemli sebebi, kullanılan sözcüklerin anlam değerlerini kavramamaktan, cümle kurmalarda cümle öğelerini yerli yerinde kullanmamalarından ileri geliyor.

Bu arada ses uyumlarında aykırılıkları, ismin halleri ve belirtmeleri kullanırlarken bir çok yanlışlıklar, karışıklıklar yaptıkları dikkatimizi çekiyor.

Örnek

" Camideyken" diyeceği yerde, "camideyken" diyor ilk hecede "a" sesi üzerinde vurgu yapmıyor.

"Refike derse gecikirdi." diyeceği yerde "Refike dersten gecikirdi.", "Eski Prizren ozanlarının şiirlerini okuyorum " diyeceği yerde, "Eski Prizren **ozanların** şiirlerini okuyorum" diye sesleniyor.

Bütün bu örneklerden sonra yabancı asıllı sözcüklere ulanan Türkçe eklerde, sesliler uyumuna pek uyulmadığı, Türkçe fiillerin hangi hal eklerini aldıkları bilinmesinde yarar vardır. Öte yandan belirtili isim tamlamalarında bazen belirtilen ekleri kullanılmamaktadır

Yugoslavya'da yaşayan Türkler ve yükseköğrenim için Türkiye'ye gelen öğrenciler kullandıkları fiillerde zamanları karıştırmaktadırlar.

Örnek

"Bu hakkımızı biz de kullansak yerinde olur.(yerindedir)" diyeceği yerde "Bu hakkı biz de kullansak doğru olurdu."Bilindiği gibi bu cümlede "doğru olurdu" fiil grubudur. Geleceğe uzanan bir anlam da taşıyor.

"Sen onu tuzağa düşüreceksin." Diye yazacağı yerde "Sen onu tuzağa düşüresin." Sözlü yazılı anlatımlarda bulunuyorlar. Burada fiil zaman ve kipin yerli yerinde kullanılmadığı görülmektedir.

Bazı öğrenciler yazılı kağıtlarında nicelik yanlışları yaptıkları, yanlış sözcükleri kullandıklarını gördük. Burada anlam karıştırmaları veya yerel söylenimleri geçerli kılan. gibi durumların ortaya çıktığını tespit ettik.

Örnek

Bazı öğrenciler ,"Oturma odasının köşesine kıvrıldım ." diye yazacakları yerde "Oturma odasının köşesini kıvırdım" diye yazıyorlar.

Bazı öğrencilerin özne-yüklem bağlantısını kuramadıklarını, mantık yanlışları yaptıklarını, cümlelerde sözcüklerin uygun yerlere konulmadığı da bir gerçektir.

Örnek

" Yaz aylarında güvercinler yavrularlar." Bildiğimiz gibi güvercinler yavrulamaz, yumurtlarlar. Güvercin yavruları yumurtadan çıkar.

Balkan Türkleri'nin dili İstanbul ağzına çok yakındır. Bunun yanında Kosova ve Makedonya'da yaşayan halkın arasında farklı bir konuşma diline şahit oluyoruz.

Kelime başındaki "g" sesleri ekseriya "c" olarak telaffuz ediliyor. Özellikle kelimelerdeki vurgu da Türkiye Türkçesi'ne göre farklıdır.

Örnek: Gel sözcüğü "cel" olarak telaffuz ediliyor.

Bazı kelimelerde kelime sonlarında bulunan "r" sesi düşmüştür. Kelime ortasında "k" sesi ,"ç" sesi olarak seslendiriliyor. "O çocuğun seçiz yaşı" , kelime başındaki "p" sesi "b" olmuş. "Bunara gidelim." "p" sesinin "b'"ye dönüştüğünü görüyoruz. Bu arada "k" sesi "g" ye dönüşmüş. "O , orada yog imiş." "ö" sesi "ü" ye dönüşmüş. "Böyle konuşmuş." Demesi gerekirken Büle konuşmuş diye sesleniliyor. Kelime sonlarındaki -ar, er, -iyor ekleri "O köyde yaşı-

yor." Diyecekleri yerde , "O köyde yaşay." şeklinde telaffuz edilmektedir." H" sesinin kelime başlarında ve ortasında düştüğünü görüyoruz. "Kahveye gidiyorum." yerine, "Kaveye cideym." diye telaffuz ediliyor. Kelime içersinde bazen "u" sesinin "i'"ya dönüştüğünü görüyoruz. "Zeynel sormiş."

Bütün bu örneklerden sonra Yugoslavyada yaşayan Türkler gerek yazı dilinde, gerekse konuşma dilinde ana dile tam bağlılık veya ayrılıklar yönünden imlada tam bir birliğe ulaşamamıştır. Ama bu konuda olumlu gelişmeleri gün geçtikçe görüyoruz. Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türkoloji Bölümü'nde yetişen asistanlarımızın Türk diline ve Türk Kültürüne sıkı sıkıya sahip çıkmalarını görmekle son derece memnun olduğumuzu da burada belirtmek isterim. Prof. Dr. Nimetullah Hafız, eşi Doç. Dr. Tacide Hafız, Üsküpte Prof. Dr. Hamdi Hasan, Arif Ago ve Yusuf Hatmza, tüm öğretim elemanlarının çalışmaları bizi son derece sevindirmektedir. Öte yandan Kosova, Priştine,Prizren, Mamuşa, Gilan'da ilköğretim sınıf öğretmenleri ve orta öğretim okullarında çalışan sınıf ve branş öğretmenleri üç yıldır Bilkent Üniversitesinde hizmetiçi eğitim kurslarından geçirilmektedirler. Yaklaşık yüzkırk öğretmen bu kurlara üniversitemizde katılmışlar ve başarı belgelerini almayı haketmişlerdir. Türk Dili ve edebiyatı Bölümü asistanları iki yıldır yaz aylarında üniversitemiz Bölge Ülkeleri Direktörlüğü'nde çağdaş bir Türk Dili ve Edebiyatı kurslarından geçirilmişler. .Gerek öğretmenlerimiz, gerekse asistanlarımız hem bilgilerini tazelemişler,Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı öğretimi metot ve tekniklerini öğrenmişler.Bu konuda ve güzel konuşma yazmada da mesafeler katetmişlerdir. Bu tablo bizleri son derece mutlu etmektedir.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN SONRA PRİZREN'DE TÜRKÇE EĞİTİM

Bedrettin KORO*

İster Osmanlı döneminde (1455-1912), ister de bugün, Prizren Kosova'da en önemli bir Türk kültürü ve eğitimi merkezidir. İster önceleri ister de bugün, Prizren Türkleri'nin yaşadığı en yoğun bir kenttir. Bugün Kosova'da Türkçe eğitimi gören öğrencilerin %85'i Prizren'in ilk ve orta öğretim okullarında öğrenim görmektedir.

Prizren'de Türkçe eğitim, XV. yüzyılda Osmanlı Türkleri (Oğuzlar) Kosova'ya yerleşip, yönetim organlarını ve eğitim kurumlarını kurmakla başlamıştır.

Eğitim alanında şimdiye kadar elimize geçen ilk yazılı belge 1513 yılında yazılan Suzi Çelebi'nin vakıfnamesidir. Suzi Çelebi vakıfnamesinde Prizren'de bir cami, caminin bitişiğinde bir mektep yaptığını ve mektebe kitaplar vakfettiğini belirtmektedir(1).

XV.yüzyılın ikinci yarısından 1912 yılına kadar Prizren şehrinde genç nesiller, önce mektep ve medrese, XIX. yüzyılın ikinci yarısında ve XX. yüzyılın başlangıcında bu okullardan başka yeni usule göre iptidaî, rüştiye, darülmüslim eğitim kurumlarında eğitim görmüşlerdir.

1912 yılında Balkan devletleri ittifakından Osmanlı devletinin yenilgiye uğramasıyla Kosova önce Sırbistan, sonra da Yugoslavya Krallığı devletine girdi. Bu yönetim değişimiyle Kosova'da Türkler egemen durumdan millî azınlık statüsüne düştüler. Osmanlı devletinin Kosova'dan, bununla birlikte Prizren'den çekilmesiyle, Türkler anadilinde öğrenim görmekten yoksun kaldılar. 1912-1951 yılları döneminde Prizren'de Türkçe okullar çalışmadığından dolayı, Türk öğrencileri Sırpça ya da 1941-1951 yılları döneminde Arnavutça öğrenim görmeye mecbur kaldılar. Bu dönemde Türkçe eğitim kurumları çalışmasına izin verilme-

* Mr., Tarih Profesörü, Prizren.

mişse de, iki dünya savaşı arasında, dört yıllık zorunlu ilköğretim okullarında, haftada 2 ders Türkçe Din Bilgisi dersi okutuluyordu. Bu dersi veren öğretmenler Türk öğrencilerine din bilgisi hakkında bilgiler iletmekten başka İstiklal Savaşından, Atatürk'ten, Atatürk devrimlerinden öğrencilere bilgiler sunuyorlardı. Annemin (Hülkiye Koro'un) anlattıklarına göre bu konuda 1929 – 1941 yılları döneminde Din Bilgisi dersini veren Destan Efendi Hoca'nın büyük katkıları geçmiştir. Bu öğretmenler sayesinde anababalarımız, bunların aracılığıyla bizim nesil ve sonraları gençler daha çocukluk yaşlarında anaülkemize, Atatürk'e, Atatürk devrimlerine yurtseverlik, hayranlık, bağlılık ve sevgi aşılanmıştır. Bu özellikler bugün de her Kosovalı Türk gençlerinde görünebilir.

1945 yılında, öyle denilen ikinci Yugoslayva devleti kurulduktan sonra, Kosova'nın diğer kentlerinde gibi Prizren'de de Türk halkı kendi milli benliğini belirtme, anadilinde öğrenim görme ve diğer haklar tanılması için daha altı yıl mücadele vermeye mecbur kaldı. Türkler'in bu mücadele sonucunda Kosova ve Metohiya Özerk Bölgesi'nin Halk Kurulu 20 Mart 1951 tarihinde düzenlemiş olduğu III. Oturumunda Kosova'da Türk halkı için Türkçe okulların açılması kararını aldı. Türkçe öğretim ve eğitime ait devlet organlarının bu kararına dayanarak 1951-52 öğretim yılının başlangıcından Türkçe ilk ve ortaöğretim okulları çalışmaya başladı.

Türkçe okullarının açılması anababalar, bilhassa çocuklar arasında coşku ve sevinçle karşılandı. Bu yıllarda ilkokul öğrencisi olan öğrenciler arasında "bizim konuştuğumuz dilde, anladığımız dilde öğretmenler ders veriyorlar" diye konuşmalar yapılıyordu. Öyleki Arnavutça öğrenim gören ilköğretim öğrencileri Türkçe öğrenim görmeye başladılar. Bu örnekler anadilinde öğrenim yapılması ve görülmesi için ne kadar zorunlu ve önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

1951/52 öğretim yılında Prizren Belediyesinde 29 sınıfta 1272 öğrenci Türkçe öğrenim görüyordu. Zorunlu olan dört yıllık ilköğretim okullarında 29 Türk öğretmeni çalışıyordu(2).

1951/52 öğretim yılında Prizren Türk Real Lisesinde iki birinci ve bir ikinci sınıf çalışmalarına başladı. Bu üç sınıfta Real lisede toplam 131 öğrenci öğrenim görüyordu(3). 1952/53 öğretim yılında Türk Kız Sanat Okulu (üç yıl süreli) ve İktisadi Öğrenciler okulunda bir Türk sınıf çalışmaya başladı(4).

1951-2001 yılları, yarım yüzyıllık bir zaman diliminde Kosova'nın diğer kentlerinde olduğu gibi Prizren'de de Türkçe eğitim tüm güçlüklere

karşın bugüne kadar ayakta durmuş ve başarılar kaydetmiştir. Eğitim toplumun bir kısmı olduğu için İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya'da, Kosova'da meydana gelen toplumsal, ekonomi siyasî bunalımlar eğitime de yansımıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kosova'da beliren devinmeler Prizren'de, genellikle Kosova'da ne kadar Türkçe eğitimine etki ettiğini öğrenci sayısındaki değişme ve gelişmelerde görülebilir.

Tablo 1.

1951 – 2001 yılları döneminde Prizren Belediyesi ilköğretim okullarında sınıf, öğretmen ve öğrenci sayısı			
Öğretim yılı	Sınıf sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı
1951/52	29	36	1272
1955/56	48	57	1692
1960/61	56	53	2002
1965/66	69	93	2162
1970/71	59	65	1723
1975/76	49	60	1230
1980/81	50	78	1205
1985/86	47	63	1463
1990/91	60	61	1663
1995/96	68	80	1668
2001/02	72	101	1806

Yukarıda verdiğimiz öğrenci sayısındaki değişmelere dayanarak Prizren'de ve genellikle Kosova'da Türkçe eğitimi 3 döneme ayırabiliriz:

1. 1951 – 1966 yılları dönemi; Bu dönemde Türkçe öğrenim gören öğrenci sayısında devamlı bir artış görülmektedir. 1951/52 öğretim yılında 36 sınıfta 1272 öğrenci öğrenim görürken 1965/66 öğretim yılında 69 sınıfta 2162 öğrenci öğrenim görüyordu.

2. 1966 -1981 yılları dönemi: Bu dönemde Türkçe öğrenim gören öğrenci sayısında azalma görülmektedir. Örneğin: 1965/66 öğretim yılında Prizren'de 69 sınıfta 2162 öğrenci Türkçe öğrenim görürken 1981/82 öğretim yılında 50 sınıfa ve 1205 öğrenciye düşmüştür.

3. 1981 – 2001 yılları dönemi; Bu dönemde Türkçe öğrenim gören öğrenci sayısında yeniden bir artış belirmektedir. Örneğin 1981/82 öğretim yılında Prizren ilköğretim okullarında 50 sınıfta 1205 öğrenci öğrenim görürken 2001/2002 öğretim yılında 72 sınıfta 1806 öğrenci Türkçe öğrenim görmektedir(5).

2001/02 öğretim yılında Prizren Belediyesi'nde altı ilköğretim okulunda 72 sınıfta 1806öğrenci Türkçe öğrenim görmektedir. Türkçe öğrenim gören öğrencilere 101 öğretmen ders vermektedir. Türkçe ders veren 101 öğretmenden 8 öğretmen Üniversite, 46 Yüksek Pedagoji okulu, 35 Pedagoji Akademisi, 2 öğretmen okulu ve 2 öğretmen Lise mezunudur. Tablo 2'de Prizren Belediyesi'nde ilköğretim okullarında 2001/2002 öğretim yılında Türkçe öğrenim gören sınıf ve öğrenci sayısı verilmiştir.

Tablo 2.

Okul	I		II		III		IV		V		VI		VII		VIII		toplam	
	ss	Ö.s	ss	ö.s	ss	ö.s.	ss	ö.s.	ss	ö.s.	ss	ö.s.	ss	ö.s	ss	ö.s	s.s.	ö.s
Mati Logo-retsi	1	29	1	34	1	31	1	32	1	23	1	23	1	25	1	23	8	220
Mustafa Baki	1	19	1	20	1	21	1	14	1	20	1	16	1	19	1	25	8	154
Motrat Çiriyaz	2	59	1	53	2	45	2	46	2	54	2	73	2	56	2	48	16	434
Abdül Fraşıri	1	7	1	16	1	15	1	21	1	9	1	5	1	18	1	4	8	95
Emin Durak	11	H31	11	226	11	336	11	227	11	228	11	331	11	131	11	113	88	2223
Hacı Ömer Lütfi	3	90	4	96	3	84	3	91	3	90	3	88	2	69	3	72	24	680
Toplam	9	235	10	245	9	232	9	231	9	224	9	230	8	218	9	185	72	1806

Prizren Belediyesi'nde 2001/2002 öğretim yılında dört ortaöğretim okulunda 18 sınıfta 529 öğrenci Türkçe öğrenim görmektedir. Bu öğretim yılında ortaöğretim okullarında 28 Türk öğretmeni çalışmaktadır. Bu sayıdan 20 öğretmen Üniversite, 5 Yüksek Okul ve 3 öğretmen ortaokul mezunudur. Prizren orta öğretim okullarında Türk öğrencilerin sınıf ve öğrenci sayısı aşağıdaki tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3.

Okulun adı	I.		II.		III.		IV.		Toplam	
	S.	Ö.	S.	Ö.	S.	Ö.	S.	Ö.	S.	Ö.
Fen Lisesi	2	71	1	43	1	43	1	34	5	191
Ekonomi Lisesi	1	31	2	56	1	25	1	18	5	130
Tıbbiye	1	32	1	35	1	41	1	37	4	145
Teknik Lisesi	1	32	1	17	1	8	1	6	4	63
TOPLAM	5	166	5	161	4	117	4	85	18	529

1963/64 öğretim yılında Prizren'de "Dimitriye Tusoviç" Öğretmen okulunda Türkçe sınıf çalışmaya başladı. Bu okuldan 100 kadar öğretmen dört yıl zarfında mezun oldu. 1960/61 öğretim yılında Prizren'de "Cevdet Doda" Yüksek Pedagoji Okulunda Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü çalışmaya başladı. Bu bölüm ilköğretim okulunun ikinci kademesi için Türkçe dersini verecek öğretmen yetiştirmeye başladı. Bu bölüm 1964/65 öğretim yılında Priştine'ye taşındı. Aynı okulda 1989/90 öğretim yılında sınıf öğretmenliği bölümü açıldı. Bu okulda iki nesil yetişti. 1991/92 öğretim yılında bu okul Öğretmen Fakültesine dönüşünce, Türkçe sınıf öğretmenliği bölümü de kapandı. Belirttiğimiz okullar ister Prizren, ister de Kosova'nın diğer kentlerinde çalışan Türkçe okullar için gereken öğretmen kadrosunu yetiştirmeye başarmıştır.

Görüldüğü gibi Prizren ve genellikle Kosova'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkçe eğitim bazı eksiklere karşın gelişti ve XXI yüzyılın başlangıcında eğitimin gelişimi mutlaka Türkçe eğitimde varolan sorunların (ders kitabı, kadro, ders araçları, hizmet için eğitim ve başka) çözümüne, Kosova'daki Türkçe eğitime Türkiye'nin destek sunmasına, Türkiye Cumhuriyeti ve Kosova arasındaki devlet organların ve

kurumlarının işbirliği ve bağ kurmalarına bağlı olduğuna işaret etmek gerekir.

KAYNAKLAR

1.Hasan Kaleşi, Prizen Kao Kulturni Centar za Vreme Turskog Perioda (Türk Devri Zamanında Kültür Merkezi Olarak Prizren), Gjurmime Albanologjike, Sayı 1, Priştine, sayfa 92

2.Bölge İstatistik Kurumu, Prizren Şubesi, İlköğretim okulları için Enformativ Bülteni, sayı 61/5, Prizren, Aralık 1981.

3.Raif Vırmiça, Türkçe Öğretimin Babası, Tan. 11.12.1993, Priştine

4.Salih Lika, Yugoslavya'da Türkçe Eğitim Hayatı, Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, Türk Dili Kurumu, Ankara 1999, Sayfa 223.

5.Bölge İsatatistik Kurumu ; Arşivimde Okul Raporları

MAKEDONYA CUMHURİYETİ TÜRK HALKININ EĞİTİM – ÖĞRETİM SORUNLARININ BUGÜNÜ VE YARINI

Arif AGO*

"Türkçe ağzımdan annemin sütüdür"
Yahya Kemal Beyatlı

Büyük Türk ulusu dünyanın en eski uluslarından biri olarak uzun geçmişi, zengin tarihi, kültürü, edebiyatı ve dilin varlığıyla hüküm sürdüğü üç kıta (Asya, Avrupa ve Afrika) bölgelerinin birçok merkezi yerlerinde güzel sanatlardan camiler, türbeler, hamamlar, hanlar, konaklar, kervansaraylar, çeşmeler, köprüler, eğitim- öğrenimden mektepler, kütüphaneler, medreseler, rüştiyeler gibi Türk ulusunun varlığını hatırlatan ölmeyen eserler sıralı ve düzenli öğrenime sahip olan değerli ve becerikli Türk ulusunun fertleri tarafından yaratılmıştır. Türkler eğitim ve bilime tarih boyunca önem vermişlerdir. Bu ilgiyi Türk kültürünün ilk yazılı eserlerinden bu yana görmek mümkündür.

Diğer uluslar gibi Türk ulusu da tarih ve diğer sosyal nedenlerden ötürü kendi ulusundan ayrı kalan dünyanın hangi bölgesinde yaşamış olursa olsun onun anadili Türkçedir. Kendi dilinde konuşmayan dilini unutur ve ulusunu kaybetmek yolundadır. Milletini kaybeden fert kendi benliğini yani özvarlığını kaybetmiş olur.

Osmanlı Devleti düzeninin temel ilkelerinden biri eğitim-öğretime büyük ilgi göstermekle idi. Bu ilgi yalnız kendi milletine değil gayrimüslim halklara da aitti. Her köyde, kent mahallelerinde ilkokullar yani sibyan mektepleri, ortaokullar yani rüştiyeler ve idadiye gibi eğitim kurumlarda Türkçe ders yapılmaktaydı. Orada gayrimüslim halkları dilinde önce halk

* Kliment Ohridsiki Üniversitesi, Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Üsküp.

mektepleri daha sonraları da orta erkek ve ortak kız mektepleri kurulurdu.

Balkan Savaşları'ndan sonra kabarık sayıda Türkler'in Makedonya Osmanlı Balkan topraklarından çekilir, kalanlar anavatanından büsbütün kopar ve zamanla kendi millîliğini, kültürü, dili, sanatı, edebiyatı ve eğitimine yoksun kalır. Krallık Yugoslavya'da özneselliğini kaybeder, baskılar üzere etnik grubu haline döndürülür.

Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nda yani 1944 yılında yeni kurulan Yugoslavya Demokratif Halk Cumhuriyeti, demokrasi ilkeleri üzere gelişerek yeni toplumsal ilişkilere sahip olan bir düzene ulus ile halklara hak eşitliği tanır. Makedonya, Federatif devletinin bir cumhuriyeti olarak 1944/45 okuma yılında üç millî dili üzere Makedonca, Türkçe ve Arnavutça daha sonraları Sırpça da okullar çalışmaya başlar. Bu okuma yılında yekûn 925 okulda öğrenimi anadilleri üzere 94.204 öğrenci ders yapmaktaydı. Bunlardan 86.708 Makedon, 4.975 Arnavut ve 3.334 Türk öğrencileriydi. Bu okuma yılında çok az sayıda Türk halkının çocukları Türkçe okullarına kayıt yapmışlardı. Bunun iki nedeni var, biri öğretmen kadrosu yoksunluğu ve okul binaların olmayışı, ikincisi ise Batı Makedonya'daki Türkler öğrenimini Arnavutça gördükleri nedenlerinden de geliyor.

Ancak Batı Makedonya'da kabarık sayıda bulunan Türk halkının çocuklarına 1950/51 okuma yılında Türkçe okullar açılınca Türk okullarında öğrenci sayısı arttığı farkına varıldı.

Makedonya Cumhuriyeti'nde millî duyguyu verici nüfus sayısı 1952'de yapılır, neticeler bir yıl sonra yayımlandı. Makedonya Cumhuriyeti'nin sayımın yekûn nüfusu 1.304.514, bunlardan 860.699 Makedon, 203.938 Türk, 162.524 Arnavut ve geride kalan az sayıda Sırp, Rom ve Ulahlar'dır. Demek ki Türk halkının nüfusu çok yüksek yani %22 oluşturmaktadır.

1954/55 okuma yılının istatistik rakamlarına göre Türkçe okullarda öğrenim gören yekûn 11.406 var öğrenci fakat Türk nüfus yüksekliği oluşuna göre bu sayı yeterli değildir. Dünyanın diğer ülkelerinde yaşayan Türk halkının nüfus artışı yüksek olduğu gibi Makedonya Cumhuriyeti'nde de Türkler'in doğum nüfus artışı %17'yi oluşturur, böylelikle Türk halkının temel sayısını oluşturan genç nesildir.

1954 yılından başlayarak Makedonya'da yaşamakta olan Türk halkı sürekli olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne ve daha sonraları Avrupa ülkelerine türlü nedenlerden ötürü göç etmeğe başlar. Branko Gor-

gevski'nin yaptığı araştırmaya göre 1954-58 yılına yani dört yıl içerisinde Makedonya'dan yalnız Türkiye'ye 157.000 kişi komünist totaliter rejimin baskısı yüzünden göçmek zorunda kaldılar. Böylelikle Türk okullarında öğrenci sayısı azalmağa başlar, okullar kapatılır. Dolayısıyla her yıl Türk halkının nüfusu düşer, o da şöyle:

1961 yılında 131.484, 1971 yılın nüfus sayımına göre 108.552, 1981 yılın nüfus sayımına göre 86.591, 1991 sayımında 77.080 ve son 1994 nüfus sayımına göre Türklerin nüfus sayısı ise 78.019 dur. Türk okullarında öğrenci sayısı okuma yıllarına göre 5000 ile 5500 civarında idi.

Makedonya Cumhuriyeti Anayasası'nın 48. maddesine ve ilkokul kanunun 2. ve 8. maddelerine göre her vatandaş ilkokulu bütünlemeye zaruridir. Anayasamızın 48. maddesi Makedonya'da yaşayan ulus ve halklara eğitim-öğretimini kendi anadilinde yapmağa hak tanımıştır. Böylelikle Cumhuriyetimizde Makedon ulusu Türk ve Arnavut azınlığın yüksek sayıda öğrenci Sırp azınlığın ise az sayıda olmasına rağmen ilk ve orta okullarda eğitim-öğretim dört millî dilde yapmalarına olanaklar sağlanmış, kimi bölgelerde de büsbütün sağlamış olduğunu söyleyebiliriz.

Böylelikle:

Makedon dili üzere eğitim-öğretim=yüksek sayıda

Arnavut dili üzere eğitim-öğretim=orta sayıda

Türk dili üzere eğitim=öğretim=düşük sayıda

Sırp dili üzere eğitim-öğretim=yalnız ilkokul çok düşük sayıda

Eğitim-öğretim kurumlarına gelince her üç dilde şu kademeli kurumlar çalışmaktadır:

Anaokullar, Makedonca ve Arnavutça, Türkçe, ilkokullar, ortaokul-liseler ve iki üniversite.

Bu eğitim-öğretim kurumlarında Makedonya'da yaşayan Türk vatandaşların durumu nasıldır?

Anaokullar. Edindiğimiz bilgilere göre yalnız Üsküp kentinde "Bratsvo i Edinstvo" ve "11 Oktomvri" anaokullarında düşük sayıda birer Türkçe sınıfı bulunur.

İlkokullar: yürürlükte olan İlkokulun eğitim-öğretim kanunun 2. ve 8. maddelerin alt maddelerine göre çocuk ilkokul öğrenimini hangi eğitim-öğretim dilinde yapacağı veliye bağlıdır. Yani çocuğun isteğine değil velinin isteğine bırakılmıştır.

Türk dilinde yapılan ilkokul eğitim-öğretim çalışmaların diğerlerine göre farklıdır. Bildiğimiz gibi ilkokul eğitim-öğretimi sekiz yıl sürmektedir. Makedonya'nın her bölgesinde yaşamakta olan Türk vatandaşlarına da ilkokulunu kendi anadilinde bütünlemeğe devlet olanaklar sağlamış değildir. Doğu Makedonya'nın kimi bölgelerinde ilkokulun IV. sınıfına kadar Türk halkı çocuklarına kendi anadilinde öğrenim görme olanaklar sağlamış; yüksek yani, V, VI,VII-VIII sınıflarda dersleri Makedon dili üzerinde dinleme mecburiyetinde kalırlar. Bu yüzden Doğu Makedonya köylerinde yaşayan Türk halkı çocuklarının ilkokul öğrenimi yarıda kalır. Yapılan kimi araştırmaların elde edilen neticelerine göre ilkokulu bütünlemeyen çocuklar kısa süre içerisinde okuma-yazmayı unutabilirler. Bu yüzden 1994 yılında yapılan nüfus sayımın istatistiğine göre Makedonya'da yaşayan vatandaşların %5 okuma yazmayı bilmiyor.

Makedonya Türk halkı vatandaşlarının Türkçe yapılan eğitim-öğretim ile ilgili ortaya beliriveren önemli bir sorun varsa da kimi veliler millî duygudan uzak kalmak yani çocuğunu Türkçe okullarında öğrenim yapmağa vereceği yerinde onlar Makedonca ya da Arnavutça vermeğe daha uygun bulurlar. Böylelikle şöyle bir çıkmaz yola eğitim-öğretimimiz giriyor. Makedonya Cumhuriyeti'nin ilkokullarında yekûn olarak 271.912 öğrenci ders yapıyor. Bunlardan değişik sayıda 5000 ile 5500 Türk halkının öğrencileri ki bu sayı yekûn sayının %2'ni oluşturmaktadır, ortaokul-liselerde yekûn öğrenci sayısı 72.740'tır. Anadilinde Türkçe öğrenim gören yekûn sayının %0.67 ve yüksek öğrenim yapan Türk halkının sayısı %2'dir.

1945-1989 yılın arasında Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti devletinin Makedonya bir cumhuriyeti olarak sosyalist-komünist totatliter bir toplum düzenine azınlık vatandaşlara her dalda olduğu gibi eğitim-öğretim dalında gerektiği haklar verilmemiş yarım asır bir süre içerisinde hiçbir yenilikler yapılmamış. Makedonya'da Türk halkının nüfus sayısına göre öğrenci sayısı çok düşük, okuma-yazmayı unutanların sayısı yüksek, öğretmen kadrosu yoksunluğu ve Türk halkının genç beyinleri, doğup büyüdüğü vatanını terk etmesi hem devlet baskısı üzere hem de normal yaşama hayat şartları yaratılmadığından ötürü çıkış yolunu göç yapmakta buldular.

Ancak Yugoslavya Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin parçalanmasıyla 8 Eylül 1991 yılında Makedonya Cumhuriyeti yeni Anayasa ve Parlamento üzere kuruldu. Bağımsızlık bir demokratif devleti olarak demokrasi esaslar üzerinde kurulan Makedonya toplum düzenini yeni Ana-

yasa ve ilkokul –ortaokul ve yüksek öğrenime ait yürürlükte olan kanun içerisinde azınlık halkının öğrenimi düzenli olması için Avrupa Birliği ve OBSE tutumunu belirtmek istemişseler de yine eski komünist totaliter rejiminden pek farklı değildir. Bu yüzden Makedonya Cumhuriyeti vatandaşları arasında son zamanda geçimsizlik, memnuniyetsizlik hatta düşmanlığın varoluşunu yaşadık.

1991 yılından beri Makedonya azınlık vatandaşlarına öğrenim alanında her ne kadar değişmeler var olduğunu en iyi istatistik verilerden öğrenebiliriz. Bu dönem içerisinde Türk halkı daha üç ilkokulda anadili üzerinde öğrenimi görebilme imkânı sağlandı,. bunlardan biri Çalıklı köyü, ikincisi Radoviş kenti ve üçüncüsü Üsküp'ün Çayır semtinde. Böylelikle de Türk halkının ilkokullarda öğrenci sayısı 5000'den 6100'e çıktı. 1986 yılında Üsküp ve Batı Makedonya kentlerinde Türkçe ortaokul ve liselerin kapatıldı. 1992/93 okuma yılında ise yeniden canlandı. Üsküp "Yosip Broz Tito" lisesinde Türkçe sınıfları, Gostivar'daki liseden mada kimi meslekî okullarda Türk dili üzerinde sınıflar çalışmağa başlar. Üsküp'te Pedagoji fakülte kuruldu, anaokullar ve ilkokulların genç sınıflarına öğretmen kadrosu yetiştirilmesi için gruplar çalışmağa başladı. Filoloji Fakültesi'nde çalışan Türk dili ve Edebiyat grupu yoğunlukla çalışmalarına devam ettiler. Hepsi bunlar Türkçe eğitim-öğrenimin bir terakkisi olarak sayılabilir, fakat bence yeterli değildir.

Bugünkü durumu daha iyi anlamak için Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşayan vatandaşların nüfus sayımın rakamlarını göstermeğe uygun buluyoruz.

	1953	1961	1971	1981	1991	1994
Yekûn	1.304.514	1.406.003	1.647.308	1.909.136	2.033.136	1.945.932
Makedon	860.699	1.000.854	1.142.395	1.279.375	1.328.187	1.295.964
Arnavut	162.524	183.108	279.375	377.208	441.987	441.104
Türkler	203.938	131.484	108.552	86.591	77.080	78.019

Geride kalan az sayıda Rom, Sırp ve Ulahlar'dır.

Kırk yıl içerisinde Türk halkında olduğu gibi Makedon ulusu ve Arnavut halkı zamanla göçler yapmalarına rağmen tabloda gösterilen rakamlara göre Makedon ulusunda %60, Arnavut halkının %300 yani üç

defa artış, Türk halkının ise üç defa düşüş nüfus sayısı; yani Türkler yekûn nüfusun %4.8'ini oluşturmaktadır.

Öğrenim kurumların 1997/98 okuma yılında öğrenci sayısı şöyledir:

Anaokullarda: Yekûn 16.162 çocuk sayısından, Makedonca 10.843 ya da %68, Arnavutça 4.950 ya da %30.63 ve Türkçe 300 yada %1.68 çocuk bulunmaktadır.

İlkokullarda yekûn 259.314 öğrenci var. Bunlardan:

Makedonca= 177.591 ya da %68.48,

Arnavutça= 75.351 ya da %29.04

Türkçe=5.783 ya da %2.23.

Belediyelere gelince Türkçe öğrenim gören Türk öğrencilerin en yüksek sayısı Gostivar'da 1.824, Üsküp'te 1343, nüfus sayısına nispeten en düşük Türkçe öğrenci sayısı Ohri'de 248'dir.

1998/99 okuma yılında her üç milli eğitim-öğretim dilinde birinci sınıfa yekûn olarak 32.215 öğrenci kayıt yapmış sayıdan 1569 çocuk Türktür, yani yekûn sayının %5'ini oluşturmaktadır. Fakat 1569 Türk çocuğun hepsi anadili Türkçe okullarına kayıt yapmış değil, bunlardan 960 çocuk ya da %60'ı Türkçe geride kalan 609 ya da %40 Türklerin birinci sınıfa kayıt yapan öğrenciler öğrenimini Makedon dili üzerinde görmektedir. Türk velilerin isteklerinden geliyor.

Türk ilkokullarında öğrenim gören 5783 öğrenciye öğretim programı dersleri 299 öğretmen tarafından gerçekleştirmektedir. Öğretmen kadrosu yetersizliği yüzünden kimya, fizik, matematik ve bunlara benzer daha kimi fen ile sanat derslerin programın gereci işlenilmesi için kimi okullarda öğretim dilini yani Türkçe'yi bilmeyenler Makedon dili üzere öğretim yapılıyor. Böyle olaylar hem Türk halkını, hem velileri özellikle Türk öğrencileri üzmektedir.

Ortaokul, Anayasa ve ortaokul kanununa göre eğitim ve öğretim her vatandaşa zaruri değildir. 88.913 ortaokul eğitim-öğretim gören öğrenci vardır. Türk çocuklarından 1.500 öğrenci yazılıdır. Bunlardan 900 öğrenci ya da %70 Makedonca ders görüyorlar. 603 öğrenci yada %30 Türk dilinde ders görüyorlar. Yekûn 88.913 ortaokullardan öğrencilerinde %0.2 Türk öğrencileri yer almaktadır. Bunun nedeni Türk çocukların ortaokula ve meslekî okullara yazılamadığı ve Türkler'in yaşadıkları birçok bölgelerde Türkçe ortaokulların olmayışı yüzünden geliyor.

Örneğin: Her okuma yılında Türkçe ilkokulu bütünleyen Türk çocukların sayısı 445 öğrencidir, bunlardan yalnız152 öğrenci yazılır geride 293 öğrencimiz açıkta kalır.

Yıllardan beri Makedonya Cumhuriyeti'nde iki devlet üniversitesi çalışmaktadır. Fakültelere kayıt yapmak için yekûn olarak 2.557 kişi adaylığını gösterir. Bunlardan 247 Türk adayı ya da yekûn sayının %1.6'dır. 1992/93 okuma yılında ise 89 ya da yekûn sayının %0.9 Türk adaylığını gösteren talebelerdir. Türklerden 247 kişi adaylığını gösterenlerden 37 fen bölümünde, 149 adaylığını hümaniter sosyal, 38 tıp, 6 sanat ve 4 kimyasal bölümlerdir. 247 Türk adaylarından giriş imtihanlarında 133 kişi başarı gösterdi ki bunlardan %52 kayıt yapmağa hak kazanır. 114 ya da %48 ise giriş imtihanlarda başarılı olamadığından yazılma hakkını kazanamadılar yani açıkta kaldılar. Üniversiteye kayıt yapma hakkını kazanan %80 Üsküp Türk dili ve Edebiyat ve Pedagoji Fakültesinin Türk dili grubuna devamlı veya dıştan talebe olurlar.

Böylelikle Türk halkının çocukları yüksek sayıda istek gösterdikleri fakülteye yazılma hakkını kazanmadığı yüzünden çalışkan Türk talebeleri çıkış yolunu Türklerin anavatandaki üniversitelerin birine yazılmak için gereken organlara her yeni okuma yılında başvururlar ve ortalamak olarak 30-40 talebe çeşitli bölümlere yazılırlar. Birkaç yıl içerisinde Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki üniversitelerde yüksek öğrenimlerini bütünleyenlerin çoğu Makedonya'ya dönecekleri yerde, orada daima kalma çıkış yolunu bulmağa baş vururlar. Bunu bir nevi göç olarak nitelendiririz.

Makedonya Cumhuriyeti'nde olduğu gibi diğer Balkan ülkelerinde yaşayan Türk halkının eğitim-öğrenimi üzücü bir durumda olduğu bilinmektedir. Eğitim-öğrenimin yaşatılması ve kaliteli olması için öğretim kadrosu eğitimin her dalı için yetiştirilmesi gerekir. Balkan ülkelerin devletleri Türk eğitim-öğretimine öğretim kadrosunun yetiştirilmesine önem vermiyor. Bu yüzden birçok derslerin tedrisatı anadili Türkçe yapılacağı yerinde Makedonya'da Makedonca yapılır. Bu üzücü durumdan kurtulmak için, Makedonya Cumhuriyeti'nin yüksek öğrenim kanunun fırsatından yararlanarak, Makedonya Türk halkının bilim adamları ve aydınlarımız bir araya geldiler. Girişim heyeti seçildi. Bu heyetin başında Prof. Dr. Hamdi Hasan olmakla Türk ve dünya dillerinin birinde eğitim-öğretim yapılması için elaborat hazırlandı. Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği'nden hem destek hem de finansi yardım istenildi. Böyle bir girişimin gerçekleşmesi için manevi bakımdan destek Balkan Türkoloji Araştırma Merkezi ve sizlerden saygıdeğer meslekdaşlarım beklemekteyiz, çünkü özel üniversitelerin kuruluşu yalnız Makedonya Türklerine değil, Balkanlar'da yaşayan tüm Türk halkına yararlı olacağına inancındayız.

KAYNAKLAR:

1. Ergin Osman NURİ, "Türkiye Maarif Tarihi" sayı 1-5 İstanbul, 1977
2. Türk Ansiklopedisi, cilt 26, say. 121, Ankara, 1997
3. Akkutay Ülker, "Endurun Mektebi" Gazi Üniversitesi, yayın 38. Ankara
4. Çağatay Özdemir, "Federal Almanya'daki Türk İşçi Çocuklarında İkidillik ve Türkçe Öğretimi"
5. Adnan Binyazar, "Batı Avrupa Ülkelerinde Anadili Sorunu"
6. Doç.Dr. İchal Ergen, "Türkiye'de Anadili Sorunu", "Dil Dergisi" sayı 75, Kasım 1994, Ankara.
7. Nusret Karanlıktagezer, "Türkçe Öğretim Rehberi", Ankara 1977
8. Risto Kantarciev, "Prosvetno Delo" Spisanie ta pedagoçki praşanja", "Şkolstvoto i prosvetata vo Makedonija od sredinata na XIX vek do 50-te godini na XX. vek str. od 316, septemvri-oktomvri 1994 god. br. 4
9. Risto Kantarciev, "Prosvetno Delo" , Noemvri-dekemvri 1994 god. Br. 5, Skopje "Şkolstvoto i prosvetata vo Makedonija od sredinata na XIX vek do 50-te godini na XX. vek str. 19
10. Kırk Yıl "Tefeyyüz" (1944-1984), Üsküp, 1984
11. "Denovite na kulturata i obrazovanieto na turskata narodnost vo Makedonija odrzan na 24 Maj 1986 god., Referat: "Vospitanieto i obrazovanieto na turskata narodnost vo povoeniot period vo Makedonija" od Arif Ago.
12. Vesnikot "Puls" na 27 Januari 1995 god. "tema na denot", "Dokumenti svetot za obrazovanieto" str. 12-13. Skopje
13. Statistiçki izveştaj za opfatenosta na uçenicite, os osnovnite i srednite uçilişta" za uçebnata 1991/92 godina.
14. Zakoniza osnovnoto, srednoto, i visokoto obrazovanie.
15. Ustavot na Republika Makedonija.
16. Nada Jurukova, "Makedonya'da 1944-1945 öğretim yılında eğitim sistemin kuruluşu" Sesler, sayı 180 Kasım, sayfa 43, 1983 Üsküp
17. Hilat Selim: "Yugoslavya İlkokullar Sistemin Güncel Sorunları" Sesler sayı 35, sayfa 44-67, yıl 1969 Üsküp
18. Tevfik İsmail, "Manastir Türk Çocukların Öğrenimi", Sesler, 1967, sayı 13, sayfa 61-69
19. Sabahattin Egeli, "Türk-Yunan İlişkilerindeki Eğitimin Önemi" Sesler, sayı 318-319, sayfa 1.
20. Fatma Alisinanoğlu "Çocuklarda Kaygı ve Etkileyen Etmenler", "Milli Eğitim" dergisi, sayı 145, yıl 2000, sayfa 15.
21. Arif Ago, "Makedonya'da Türk Halkının Anadili Üzerinde Öğretim-Eğitim ve Sorunlar", Sesler sayı 302, 1996, sayfa 5-15.

PROBLEM PREVOĐENJA SRPSKIH ODNOSNIH REČENICA NA TURSKI JEZIK

Mirjana TEODOSİJEVİĆ*

Cilj ovog rada je da se utvrde načini izražavanja srpkih odnosnih rečenica na turskom jeziku u kome ne postoje relativizatori. Rukovođeni teškoćama sa kojima se bore studenti turskog jezika pri izboru prevodnog ekvivalenta, nastojali smo da formulišemo određena pravila za prevođenje odnosnih rečenica i da ih potkrepimo primerima iz turske i srpske proze.

Jedna od karakteristika turskog jezika jeste nepostojanje odnosnih reci: odnosnih zamenica (koji, čiji, kakav, koliki, ko, šta), odnosnih priloga (gde, kuda, kamo, odakle, kad, koliko) i veznika što. Persijska odnosna zamenica ki (koji) prisutna je u turskom jeziku, ali sa ograničenom upotrebom, jer se njom uvodi indoevropski tip rečenice čija je struktura strana turskom jeziku. Postoje različite gramatičke kategorije koje predstavljaju semantičke ekvivalente srpskoj odnosnoj rečenici[1]. U gramatikama turskog jezika objavljenim na srpsko-hrvatskom jeziku, u partijama o participima i proparticipima, ističe se da su participi i proparticipi u funkciji proširenih atributivnih dopuna ekvivalenti srpskoj (hrvatskoj) odnosnoj rečenici, ali se posebno ne obrađuju sve realizacije ovih rečenica. Osnovni problem s kojim se suočavaju prevodioci jeste u

* Prof. Dr., Belgrad Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi.

1 Hazim Šabanović, Gramatika turskog jezika s vježbanicom, čitankom is rječnikom, Sarajevo, 1944; Fehim Bajraktarević, Osnovi turske gramatike, Beograd, 1962; Slavoljub Đinđić, Udžbenik turskog jezika, Beograd, 1979; Ekrem Čaušević, Gramatika suvremenoga turskog jezika, Zagreb, 1996

pravilnom izboru funkcionalno-smisaonih ekvivalenata u turskom za prevođenje nepostojećih odnosnih reci. Ovde smo pokušali da u skladu s prirodom odnosnih rečenica utvrdimo moguća prevodna rešenja na turski jezik. Po našem shvatanju i iskustvu odnosne rečenice mogu da se prevode na turski jezik pomoću:

1. participa
2. proparticipa
3. svezom ki
4. sufiksom –ki
5. bašibozuk konstrukcijom

PARTICIPI:

Grade se od osnova svih glagola, glagolskih oblika (pozitiv, negativ, posibilitiv i imposibilitiv), uključujući oblike glagolskih stanja (pasiv, reciprok, kauzativ,refleksiv), tako da pored svoje osnovne atributske funkcije mogu imati i predikatsku funkciju. Kada su u funkciji atributa, kao pravi pridevi, stoje ispred imenica koje određuju. Participi se grade dodavanjem participskih nastavaka[2] na jednostavnu ili proširenu glagolsku osnovu To su: particip prezenta, particip aorista, particip futura i particip prošlog vremena. U širokoj upotrebi su i perifrastične forme koje se grade od osnove sadašnjeg trajnog vremena, osnove futura, osnove narativa i paricipa prezenta pomoćnog glagola olmak (olan koji je...,) ili rede bulunmak (bulunan koji je...koji se nalazi.../ **Participi se koriste za prevođenje odnosnih rečenica u kojima odnosne zamenice sa funkcijom veznika upućuiu na subjekat tih rečenica. Dakle - onih odnosnih rečenica u koiima je ta zamenica-veznik u obliku nominativa: (onaj) koji..., ko...,(onaj) što..**

1.Particip prezenta se gradi dodavanjem nastavaka-(y)cm/-(y)en na glagolsku osnovu. Prevodi se sadašnjim i prošlim vremenom. Ovde neće biti reci o supstantiviranim participima koji, u svojstvu imenica, dobijaju nova značenja kao na primer: bakan ministar (doslovno: onaj koji gleda), gökdelen oblakoder (doslovno: onaj koji buši nebo), već o participima koji označavaju radnju a koja se pripisuje pojmu označenom imenicom uz koju taj particip stoji:

[2] Turkolozi nemaju zajednički stav u pogledu nastavaka kojima se grade participi. Neke participe koje jugoslovenski turkolozi svrstavaju u proparticipe, turski turkolozi svrstavaju u gerundije

gelen adam čovek **koji dolazi/koji je došao oturan** kız devojčica **koja sedi/koja je sedela oynayan** çocuk dete **koje se igra/dete koje se igralo Havlayan** köpek ısırmaz. Pas **koji laje** ne ujeda. **Okuyanlar** beğendiler. Dopalo se onima **koji su pročitali.**

Çocukken **gidilen** evler iki türlüydü. Kad sam bio dete postojale su dve vrste kuća u **koje se išlo**.

Özgür kişi köle **olmayan,** tutsak olamayan kişidir. Slobodan čovek je onaj **koji** nije rob i (onaj **koji**) nije zarobljenik.

Örneğin bizde Nasrettin Hocayı en iyi **inceleyenlerden** biri Aziz Nesin'dir. Na primer, jedan od onih **koji kod nas najbolje proučavaju / koji su najbolje proučili** Nasredina Hodžu je Aziz Nesin.

Deniz suyunu **içen** gittikçe susarmış. Kažu da **onaj koji pije** morsku vodu sve više žedni što je više pije.

Yavrum şu **görünen** köyün adı nedir? Detence, kako se zove ono selo što se vidi?

Senin tatlı dilini **duyan,** güler yüzünü **gören** bir daha seni nasil unutur? Kako može da te zaboravi neko **koje čuo** tvoj mili glas, **koje video** tvoje nasmešeno lice?

Üç dili akıcı bir şekilde **konuşan** bir adam tanıyorum. Poznajem čoveka koji tečno govori tri jezika.

Yanında **oturan** adam yan gözle onun yazdıklarını okuyormuş. Čovek **koji je sedeo** do nje krajičkom oka je čitao sve stoje pisala.

Alnında **yazılı olan** başa gelir. Desiće se ono **što je zapisano** na čelu.

Ağlamayan cocuğa meme vermezler. Detetu **koje ne zaplače** ne daju sise.

Participi prezenta se često koriste za prevođenje poslovica u kojima postoje odnosne rečenice sa imeničkom konstituentskom vrednošću (sa odnosnim zamenicama ko..., koji..., što...):

Ko se zadnji smeje taj se najslađe smeje **Son gülen** iyi güler
Ko **brzo trči** brzo se umori **Çok koşan** çabuk yorulur
Ko mnogo zna mnogo greši **Çok bilen** çok yanılır
Ko je pitao nije pogrešio **Soran** yanılmamış
Ko malo jede malo spava, **ko mnogo jede** teško spava
Az yiyen az uyur, **çok yiyen** çok uyur

Za prevođenje odnosnih rečenica u kojima su odnosne reći u nominativu koriste se i perifrastične forme participa za izražavanje vida. Za razliku od srpskog, u turskom jeziku glagolski vid nije vezan za leksičku osnovu galgola. Značenjski lik participa označen je osnovom indikativnog vremena. Ove forme participa grade se od od osnove

sadašnjeg trajnog vremena, prošlog neodređenog vremena (narativa) i futura, i participa prezenta od glagola olmak (olan onaj koji...) ili bulunmak (bulunan onaj koji...koji se nalazi...).

-mi!) olan Mektubu yazmış olan adam. Čovek **koji** je napisao pismo -(y)acak olan Mektubu yazacak olan adam. Čovek **koji** će napisati pismo -makta olan Mektubu yazmakta olan adam. Čovek **koji** piše pismo

Upotreba perifrastičnih formi može se videti iz sledećih primera:

Srbija je uvek imala ljude **koji su znali braniti i odbraniti** interese svoga naroda.

Sırbistan halkının menfaatlerini **korumasını bilen** ve onları **korumuş olan** insanları her zaman vardı.

Učestvujem sa saopštenjem na kongresu **koji počinje** sutra.

Yarın **başlayacak** olan kongreye tebliği ile katılıyorum.

Da li poznaješ devojčicu **što se smeje**?

Gülmekte olan kızı tanıyor musun?

2.Particip aorista gradi se dodavanjem sufiksa -r, -ar, -er, -ur, -ur, -rmaz, -rmez,

-maz, -mez na glagolsku osnovu. Po obliku jednak je sa osnovom aorista. Ovaj particip se ređe koristi. Uglavnom označava trajno svojstvo imena i ima značenje prideva: görünür vidljiv; yenilmez, nepobediv, nesavladiv; yaramaz nestašan, nevaljao, beskoristan; benzer sličan. Češće se prevodi pridevski, a ređe pomoću odnosnih rečenica. Navešćemo primer koji ilustruje razliku u prevođenju participa prezenta i participa aorista:

akar su tekuća voda, voda koja teče; **Akan suya** akar su denilir Za vodu **koja teče** kaže se tekuća voda.

Dajemo još nekoliko primera:

Kendisi paraya pula **gönül verir** bir adam değilmiş. Nije čovek **koji se predaje** novcu, **söz dinlemez** gocuk, dete **koje ne sluša, elle tutulmaz koji se ne može uhvatiti**, neuhvatljiv.

Unutulur şey değil. Nije nešto što **se može zaboraviti** Buna benzer şeyleri yazmıştım. Napisao sam stvari **koje su tome slične. Okur yazar** kimseler **oni koji znaju da čitaju i pišu** (pismeni) Türkçe'yi iyi **bilir** birisini tanıyor musun? Da li poznaješ nekog ko dobro **zna** turski?

3. Particip futura morfološki je jednak osnovi futura. Gradi se dodavanjem sufiksa -(y)acak/-(y)ecek na glagolsku osnovu. Particip futura nekih glagola su supstantivirani kao na primer:

giyecek odeća yakacak gorivo, yiyecek hrana gelecek budućnost, budući

Particip futura u funkciji atributa prethodi imenici koju određuje i ukazuje na buduću radnju {koji će... što će...), na radnju koja se smatra

neophodnom (koji treba da...što treba da...) ili koja se potencijalno može izvršiti {koji bi...što bi...koji bi trebalo da...) :

Türkiye'ye gidecek öğrenciler. Studenti **koji će ići/koji treba da idu** u Tursku.

Trenden **inecek** yolcular hazırlansın. Neka se spreme putnici **koji treba da** izađu iz voza.

okunacak kitaplar, knjige **koje treba** da se pročitaju (lektira)

Üzülecek hiç bir şey yok. Nema ništa **što bi trebalo žaliti**.

Bu gece **bitecek** bir masal anlat, Şehrezad Şeherazade, pričaj mi priču koja će se večeras završiti.

Bize daha aylarca **gelmeyecek** bir bahar. Proleće **koje nam neće stići** još mesecima.

Kitaplar, hiç **solmayacak** bitkilerdir. Knjige su biljke **koje nikada neće uvenuti. Gelecek** treni bekliyorum. Očekujem voz **koji treba da stigne**. **Gelecek** tren saat kaçta? U koliko sati je **sledeći** voz?

Particip futura u funkciji atributa češće ima značenje namene, koja se u srpskom jeziku izražava glagolskom imenicom u odgovarajućem padežnom obliku (akuzativ sa predlogom za): içecek su, voda za piće; oturacak yer, mesto za sedenje; oynayacak yer mesto za igranje.

4. Particip prošlog vremena morfološki je jednak osnovi prošlog neodređenog vremena (narativ). Gradi se dodavanjem sufiksa –mis (-miş, -muş, -muş) na glagolsku osnovu. Iako najčešće označava stalno svojstvo imena, odnosno ima značenje prideva, koristi se i za prevođenje odnosnih rečenica u kojima svršena radnja određuje vršioca:

Sigarayı **bırakmış** adam. Čovek **koji je ostavio** cigarete

İhtiyarlıktan **ufalmış** gözlerle bana baktı. Pogledao me je očima **koje su se smanjile** od starosti.

Süngü **takmamış** iki candarma. Dva žandara **koji nisu stavili** bajonete.

Daha deniz **görmemiş** bir çoban çocuğuyum. Ja sam pastirsko dete **koje još nije**

videlo more.

Geçmiş günler dönmez. Dani **koji su prošli** ne mogu se vratiti.

Çeşitli nedenlerle tamamlanmamış cüimlelerin sonlarına sıra noktalar (...) konulur.

Na kraju rečenica koje iz nekog razloga nisu završene stavljaju se tri tačke.

PROPARTICIPI:

Proparticipi su participi koji se grade dodavanjem sufiksa -dik (-dik, -duk, -duk, -tik, -tik, -tuk, -tiik) ili - (y)acak / -(y)ecek na jednostavnu ili

proširenu glagolsku osnovu. Rede se upotrebljavaju u čistom (nesufigiranom) obliku. Proparticip na -dik u atributskoj upotrebi obično ima odrečni oblik kao na primer:

Görülmedik bir şey, neviđena stvar

hatıra gelmedik bir olay, događaj koji nam nije pao na pamet.

işitmedik gürültü, buka koja se nije čula.

Raširena je upotreba proparticipa na -dik sa nastavkom za množinu i ličnim nastavcima. Označava mnoštvo i prevodi se vezničkom konstrukcijom u odgovarajućem padežu: sve što..., svim onim..., svih onih...:

Gördüklerimi ve **öğrendiklerimi** size anlatayım. Da vam ispričam sve što sam videla i naučila.

Aldıklarından hiç memnun değildir. Uopšte nije zadovoljna **svim onim što je kupila.**

Bugün **yapacaklarını** yarına bırakma. **Sve ono što možeš danas da uradiš** ne ostavljaj za sutra.

Bütün **sevdiklerimin** adları gibi adınız geliyor aklıma. Vaše ime mi pada napamet kao imena **svih onih koje volim**.

Bütün **yazdıklarım** boşa gitti ve bütün **korktuklarım** doğru çıktı. **Sve što sam napisao** bilo je uzalud, **a sve čega sam se bojao** ispalo je tačno.

Proparticipi se najčešće upotrebljavaju sa sufiksima pripadnosti. Proparticip na -dik ukazuje na radnju ili stanje u prošlom ili sadašnjem vremenu, a propartcip na -ac&k na radnju u budućem vremenu. Zbog izrazite atributske funkcije sufigirani proparticipi koriste se za prevođenje odnosnih rečenica. Propartcipi označavaju radnju koja se vrši na pojmu označenom imenicom uz koju taj proparticip stoji. Subjekat odnosne rečenice obeležen je genitivom imenice (ili zamenice), ili prisvojnim sufiksom u bašibozuk konstrukciji:

Okuduğum kitap, knjiga koju **čitam** / knjiga **koju sam pročitala.**

Stefan'ın **sevdigi** oyun. Igra koju **voli** Stefan

Onlardan **öğreneceğimiz** çok şey var. Ima mnogo stvari koje **treba da naučimo** od njih.

Bilmediğiniz insanlara fikrinizi söylemeyiniz. Ne govorite vaše misli ljudima koje ne poznajete.

Kopardığım kayısıları yedim. Pojeo sam kajsije **koje sam obrao**. **Oturduğumuz** ev kiraya verilince ordan taşınmak zorunda kalmıştık. Kada je kuća **u kojoj smo stanovali** izdata morali smo da se iselimo iz nje. Adını **unuttuğum,** sevimsiz, şımarik bir arkadaşımız daha vardı. Imali smo još jednog antipatičnog, razmaženog druga **čije sam ime zaboravio**. Gün **dediğimiz** şey ne kadar kısa. Kako je kratko **ono što**

zovemo dan. **Topladığı** parçalardan çok memnun görünüyordu. Izgledao je srećan zbog komada **koje je sakupio.**

Benim karımla birlikte **geçirdiğim** ilk ay tam bir felaket oldu. Tri meseca **koje sam proveo** sa svojom ženom bila su prava tragedija.

Perifrastični oblici proparticipa grade se od osnove prezenta (-yor), aorista (-ar), sadašnjeg trajnog vremena (-makta), prošlog neodređenog vremena (-tm$) i proparticipa glagola olmak (oldugu) ili bulunmak (bulunduğu). Pošto u turskom jeziku ne postoji gramatička kategorija vida, perifrastičnim formama se označavaju radnje ili zbivanja neograničenog ili ograničenog trajanja. Perifrastični oblici od osnove aorista i od osnove prezenta rede se koriste i ne prevode se pomoću odnosnih rečenica. Navodimo primere sa osnovom sadašnjeg trajnog vremena i prošlog neodređenog vremena:

Yazmakta olduğum mektup. Pismo koje pišem već duže vremena.

Yazmış olduğum mektup. Pismo **koje sam napisala** (odavno ili pre neke druge radnje). Bu kitapta, on sene boyunca kültür ve dil üzerine **yazmış olduğum** denemelerden bir kısmı toplanmıştır. U ovoj knjizi sakupljen je deo mojih radova **koje sam napisao** o kulturi i jeziku tokom deset godina.

Proparticipi se koriste za prevođenje odnosnih rečenica u sledećim slučajevima:

a. Ako je odnosna zamenica (koji, čiji, kakav, koliki, ko, šta/što) u srpskoj odnosnoj rečenici u genitivu, dativu, akuzativu, lokativu ili u instrumentalu u prevodu koristimo **proparticipe**, a ne participe:

Koristi jednu potpuno novu reč **koju** svi kritikuju. **Herkesin eleştirdiği** yepyeni bir sözcüğü kullanır.

Kuća u **kojoj** stanuje Ajša je jako lepa. **Ayşe'nin oturduğu** ev cok güzeldir.

Taj čas izvadi malu knjižicu **što ju je sam sašio**. O anda **onun diktiği** ufak defteri çıkardı.

Vreme **što sam ga proveo** u Crnoj Gori ostaće mi svagda kao najlepša uspomena. Karadağ'da **geçirdiğim vakit** her zaman çok güzel bir hatıra olarak kalacak.

b. Ako u odnosnoj rečenici imamo odnosni prilog (gde, kuda, kamo, odakle, kad, koliko) u prevodu se koristi proparticip:

Hotel gde smo odseli nalazi se na Aksaraju. **Kaldığımız** otel Aksaray'da bulunur.

Ovo je kuća **odakle** smo krenuli na put. Yola **çıktığımız** ev budur.

To je bilo (onog) dana **kad smo išli** na izlet. Gezintiye gittiğimiz gündeydi o.

c. Ako imamo odnosnu rečenicu sa veznikom što u prevodu koristimo particip ili proparticip u zavisnosti od toga da li veznik što u

odnosnoj rečenici ima funkciju subjekta (u nominativu) ili objekta (u akuzativu):

Dodaj mi rečnik što se nalazi na polici. Rafta bulunan sözlüğü ver;

Pokaži mi rečnik što si (ga) juče kupio. Dün aldığın sözlüğü bana göster.

SUFIKS -KI:

Sufiks -ki sa lokativom imenice gradi mesne prideve, koji ukazuju na mesto gde se nalazi pojam uz čije ime stoje. Prevodimo ih: onaj koji je u (na), onaj koji se nalazi u (na), ona koja je u (na), ono stoje u (na)...

Kütüphanedeki kitaplar tozludur. Knjige **koje su** u biblioteci su prašnjave. **Bahçedeki** çocukları tanıyor musun? Da li poznaješ decu **koja su u dvorištu**? **Elindekiyle** yetinme. Ne zadovolji se onim **što ti je u ruci**. Hamamin **altındaki** geniş ocak. Zatvorena, široka peć **koja se nalazi** ispod hamama.

ODNOSNA ZAMENICA KI:

Persijska odnosna zamenica ki (koji) prisutna je u turskom jeziku , ali se retko koristi za građenje odnosnih rečenica, jer se uvodi indoevropski tip rečenice. Ovaj rečenični model prisutan je više u govornom, a manje u pisanom jeziku. Pošto je zamenica ki strani elemenat u turskom, treba je izbegavati u prevođenju odnosnih rečenica i opredeliti se za participske, odnosno proparticipske konstrukcije. S druge strane, zavisni veznik ki je jako prisutan u književnom jeziku jer se pomoću njega gradi više vrsta zavisnosloženih sindetskih rečenica. Navodimo primere sa ki u funkciji odnosne zamenice sa funkcijom veznika i njihove participske ekvivalente:

Tayfun ki bunu yaptı / Bunu yapan Tayfundur. Tajfun je taj **koji je ovo napravio**

Bir çocuk ki hiç yemek yemez / Hiç yemek yemeyen bir çocuktur. Takvo je dete **koje ništa ne jede.**

Bir kadın gördük ki tiyatronun önünde çiçek satıyordu / Tiyatronun önünde çiçek satan bir kadın gördük. Videli smo ženu što prodaje cveće ispred pozorišta.

Şu ev ki içinde oturuyorum / Oturduğum ev şudur. Ovo je kuća u kojoj stanujem

Şu kız ki kendisini gördüm / Gördüğüm kız şudur. Ovo je devojka koju sam video.

Bir ihtiyar adamdan bahsettiler ki yıllarca pencerenin önünden ayrılmamış. Pričali su o jednom starcu koji se godinama nije odvajao od prozora.

Ki ima više funkciju veznika što nego relativne zamenice. Ako kažemo Zeynep ve Adalet beraber geldiler ki herkes şaşırdı I Zejnep i Adalet su došle zajedno, što je sve iznenadilo, zamenicom ki (što) iskazuje se dodatna informacija vezana za prvu rečenicu. Ova odnosna rečenica ima funkciju apozitiva. Ovakve rečenice koje se u govoru izdvajaju pauzama (a u srpskom jeziku u pisanju zarezom), prevode se na turski pomoću sveze ki.

Ne yazık ki Taygun gelmedi. Kakva šteta što Tajgun nije došao.

Çocuk topu kaybetti ki önemli değil. Dete je izgubilo loptu, što nije važno.

Eve daima erken geliyordu ki annesi çok seviniyordu. On je uvek kući rano dolazio, što mu je majka najviše i volela.

BAŞIBOZUK KONSTRUKCIJA:

Opredelili smo se za termin koji je uveo engleski turkolog G.L.Levvis [3]kako bi istakao nepravilan početak konstrukcije (başıbozuk - neuređen, neregularan). Strukturne sheme bašibozuk konstrukcije su:

I. Imenica-prisvojni sufiks 3.lica + particip/proparticip + imenica (korelat)

Kız-ı okuyan hanım, Žena čija ćerka studira.

(doslovno: Njena ćerka-koja studira-žena).

Sahib-i olacağım ev, Kuća **čiji ću** biti vlasnik

(doslovno: Njen vlasnik-moje postajanje-kuća)

II. Imenica-prisvojni sufiks 3.lica + pridev + particip + imenica (korelat)

Kız-ı çalışkan olan hanım, Žena čija je ćerka vredna

(doslovno: Njena ćerka-ona koja je vredna-žena)

III. Imenica-prisvojni sufiks 3.lica-padežni nast. + proparticip + imenica (korelat) Kız-ı-nı gördüğüm hanım, Žena **čiju sam** ćerku videla (doslovno: Njenu ćerku koju sam ja videla - žena).

Navodimo primere:

Dayısı Türkiye'de oturan çocuk. Dete **čiji ujak** živi u Turskoj.

Otobüsü yarın İstanbul'a gidecek (olan) acenta. Agencija **čiji će** autobus sutra da ide u Istanbul.

Üyesi bulunduğum kurum. Društvo **čiji sam član.**

Hocası olacağım szm / Odeljenje **čiji ću biti nastavnik**

---

[3] G.L.Levvis, Turkish Grammar, Oxford, 1975, str.259

Üzeri-n-de duracağım konu. Tema na kojoj ću se zadržati
Yan-ı-ndan geçtiğim kız. Devojka **pored koje** sam prošla.
Alt-ı-ndan geçtiğim köprü. Most **ispod koga** sam prošla.
İç-i-nde yaşadığımız bu dünya. Ovaj svet **u kome** živimo.
Îç-i-nde bulunduğu kriz. Kriza **u kojoj** se nalazi.
Ön-ü-nde durduğumuz araba. Kola **ispred kojih** stojimo.
Hakk-ı-nda yazılan yazılar. Radovi **koji su napisani o njemu** (njoj, nečemu).

Bašibozuk konstrukcija po svom sažetom iskazu apsolutno odgovara duhu turskog jezika u kome sve što je manje važno dolazi na početak iskaza, a ono što je važnije na kraju. Reč koja se ističe dolazi ispred predikata. Iz ovog razloga bašibozuk konstrukcija je najteža strancima za usvajanje i neophodno je posvetiti joj najveću pažnju.

Prvi deo ovoga rada teorijski je pristup pitanju prevođenja odnosnih rečenica koji je dat na osnovu znanja i dugogodišnjeg iskustva autora. To iskustvo stečeno je tokom nastave turskog jezika, koja je održavana nizu generacija turkologa-diplomaca, kao i na osnovu našeg višegodišnjeg prevodilačkog rada. Iz ličnog iskustva, i kao sudenta i kao nastavnika, poznato nam je da je pitanje prevođenja odnosnih rečenica bilo jedna od težih deonica u savlađivanju turskoga jezika. Tako teške deonice u jednom jeziku ili se savladaju, ili ostaju kao veliki nedostatak i u govornom, i u pismenom izražavanju jednog stranca koji uči turski jezik. Samo onaj ko je nju savladao može smatrati daje ovladao turskim jezikom. Ovaj rad je zato komponovan iz dva dela: gramatičkog, jer su istom pitanju potrebna i gramatička pravila i praksa, i praktičnog dela u kome su dati primeri iz turske i srpske proze s njihovim prevodima.

Kao što je poznato, uvek je lakše prevoditi sa stranog jezika na maternji. Problem nastaje onog trenutka kad treba prevoditi sa srpskog na turski jezik. Tada se ispoljavaju sve manjkavosti znanja. Naša teoretska rešenja potkrepili smo primerima iz srpskih gramatika sa našim prevodima na turski, za koje smo uvereni da Bašibozuk konstrukciju koristimo za prevođenje odnosnih rečenica u kojima se javlja čiji kao odnosna-upitna zamenica sa prisvojnim značenjem u funkciji veznika i to:

a. Ako je odnosna zamenica u genitivu, a reč na koju se odnosi u **nominativu** u prevodu koristimo prvi tip konstrukcije sa proparticipom:

Mladić čija ću biti **žena**. Eş-i olacağım genç.

b. Ako je odnosna zamenica u genitivu, a reč na koju se odnosi u akuzativu u prevodu koristimo treći tip konstrukcije sa nastavkom za akuzativ:

Mladić čiju sam **sestru** videla. Kızkardeş-in-i gördüğüm genç.

c. Ako je odnosna zamenica čiji **u instrumentalu** u prevodu koristimo treći tip konstrukcije sa sufiksom -ile (sa) na prvom članu:

Mladić **s čijom** sestrom želim da se oženim. Kızkardeş-i-yle evlenmek istediğim genç.

U bašibozuk konstrukcijama treba voditi računa o rekciji glagola od koga se pravi particip, odnosno proparticip:

Čovek u čiju sam kuću ušla. Ev-i-n-**e girdiğim** adam (dat. ući). Pisac čija mi se knjiga dopada. Kitab-ı-**ndan hoşlandığım** yazar (abl.dopadati se). Žena za čije sam dete pitala. **Çocuğ-un-u** sorduğum hanım (akuz. pitati za). Žena **čije sam** dete pitala. **Çocuğ-un-a** sorduğum hanım (dat.pitati).

Ukoliko u srpskoj odnosnoj rečenici imamo predloge ispred odnosnih zamenica (iznad kojeg, ispod kojeg, pored kojeg, o kome, u kojoj...), u prevodu pribegavamo bašibozuk konstrukciji trećeg tipa u kojoj je prvi član turska sastavljena postpozicija (kvazipozicija) sa posvojnim sufiksom i odgovarajućim padežom. Ovakve odnosne rečenice imaju apozitivnu ulogu:

Gramatike srpskohrvatskog jezika kao paralelnu mogućnost daju oblik genitiva odnosno-upitne zamenice koji-koje ga. će biti podsticajni. Primere navodimo prema teoretskom delu u kome smo izneli pravila prevođenja odnosnih rečenica do kojih smo sami došli i koje smo sami formulisali. Iz vlastitog iskustva znamo da je primer mnogo ubedljiviji od gramatiškog pravila. Svi pamtimo primere i izuzetke od pravila, a pravila obično potiskujemo u svoju saznajnu svest.

SELEKTIVNA LITERATURA:

Preporučujemo turske gramatike koje su izdržale probu vremena. Našavši se pred izobiljem literature koja se odnosi na gramatiku srpskog jezika, opredelili smo se za one autore i ona dela koja se koriste u našim srednjim školama iz kojih nam dolaze naši studenti i iz kojih nose svoja osnovna znanja iz gramatike.

Atabay, N.,Özel, S., Çam, Ayfer, Türkiye Türkçesinin Sözdizimi, Ankara, 1981

Banguoğlu, Tahsin, Türkçe'nin Grameri, istanbul, 1974

Caušević, Ekrem, Gramatika suvremenoga turskog jezika, Zagreb, 1996

Dizdaroğlu, Hikmet, Tümcebilgisi, Ankara, 1976

Đinđić, Slavoljub, Udžbenik turskog jezika, Beograd, 1979

Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, İstanbul, 1977

Hatiboğlu, Vecihe, Türkçenin Sözdizimi, Ankara, 1972

Hengirmen, Mehmet, Türkçe Dilbigisi, Ankara, 1995

Karahan, Leyla, Türkçe'de Söz Dizimi, Ankara, 1991

Kononov, A.N., Grammatika sovremennogo tureckogo literaturnogo jazyka, Moskva-Leningrad, 1956
Lewis, G.L., Turkish Grammar, Oxford, 1977
Stanojčić, Živoj in, Popović, Ljubomir, Gramatika srpskoga jezika, Beograd-Novi Sad, 1992
Stevanović, Mihailo, Gramatika srpskoga jezika za više razrede gimnazije, Beograd, 1951
Stevanović, Mihailo, Savremeni srpskohrvatski jezik I-II, Beograd, 1964-1969
Šabanović, Hazim, Gramatika turskog jezika sa vježbanicom, čitankom rječnikom, Sarajevo, 1944

YUNAN DİLİNDEKİ TÜRKÇE KELİMELER
(YUNANCA'YA TÜRKÇE'DEN GEÇEN KELİMELER)

Mustafa TAHSİNOĞLU*

GİRİŞ

1.Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumu'na katılmam için davet alınca hangi konuyu sunacağımı düşündüm. Batı Trakya'da öğretmen olarak kırk yıldır çalışıyorum. Türk Okulları çatısı altında, Türk ve Yunanlı öğretmenler birlikte çalışıyoruz. Öte yandan, bulunduğumuz bölgede Yunanlılarla ile içiçe yaşıyoruz. İşte onlarla konuşurken saptadığım Türkçe kelimeleri, bir de okuduğum gazete,dergi ve kitaplarda kileri de derler dururum. Bu sempozyuma bunları sunmayı düşündüm. Sonra bundan vazgeçtim. Sunduğum bu çalışma ile aynı şekilde bir çalışma olduğu halde.

Çünkü, benim derlediğim kelimeleri sunmam hafife alınabilir, abartılı görülebilir, bir otorite olmadığım söylenebilirdi. Onun için derlediğim kelimeleri bir yana bıraktım. Yunanca sözlüklerde varlığını bildiğim ve kendi sözlüğümden çıkardığım birçok sözcük vardı. Daha da kaynaklar bularak bu çalışmayı hazırladım. Bu çalışma için yirmi-bin sayfayı aşan kaynak tarandı. Kaynakçada vereceğim bilgilerden anlaşılacağı gibi, Türkçe kökenli kelimeleri,Türkçe yazılışları ile veren kaynakları esas aldım.

Ekte sunduğum kelimelerin hepsi ana dört kaynaktan. Böylece artık abartı ve otoriteden söz edilemez.

A-Konumuza Giriş

Türk ve Yunan halkları yüzyıllar boyu içiçe yaşamış.Bu içiçe beraberlik nerdeyse bin yıl sürmüş. Dolayısıyla bir çok şeyde olduğu gibi, dil konusunda da bir alış-veriş olmuş.Eğer Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye ileYunanistan arasında yapılan halklar mübadelesinden sonra buraya gelen Yunanlıların Türkçeyi biliyor, Yunancayı ise bilmiyor olmaları gözönüne alınırsa, bugünkü Yunanistan içine dağılmış mübadillerin, konuştukları Türkçe ile Yunancayı nasıl etkiledikleri anlaşılır. Her yaşlı Yunanlının ağzında olan ilginç bir hikâye de bu düşüncemi kanıtlar nitelikte.

Buraya mübadil gelen Yunanlılara, yöneticiler,gezerek konuşmalar yapmakta, artık Yunanca konuşmalarını öğütlemektedirler." Bundan böyle Yunanca konuşacaksınız, artık Türkçe konuşmak yok!..." diye seslendikleri topluluklar hep bir ağızdan yüksek sesle; Türkçe olarak :

"Elbetteee!.. " diye cevap veriyorlarmış. Bu "elbette" deyim gibi hâlâ onların dilinde dolaşıyor. Olay da fıkra gibi anlatılıyor.

Diyeceğim o ki, etkilenme olmuş. Dildeki bu etkilenme, Anadolu'dan gelenlerle sınırlı değil tabii. Bugün klâsik yunan eserleri incelendiğinde onlarda bile Türkçe sözcüklere rastlanır.Örneğin, Omiros'un İliada ve Odissea'sında "at" (ati), "çavuş" (çavusis), "kılavuz" (kulavizis) sözcüklerine rastlanmaktadır. Daha derinlemesine yapılacak araştırmalarla, daha başka kelimelere de ulaşılacaktır kanısındayım. Bu, bir-iki yıldır üzerinde durduğum bir konu. Eski Yunan metinlerindeki Türkçe kelimeler...

Bu iki halk arasında birbirlerinin kaynaklarını inceleme bakımından

---

* Araştırmacı-Yazar, Gümilcine.

Yunanlılar bizden kat-kat daha şanslı.Çünkü yüzyıllar boyu Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşadıkları için Türkçe'yi çok iyi biliyorlardı.Üstelik azınlık oldukları halde hakim unsur olan Türklerden daha çok tahsil görme, sosyal yaşamda etkin olma durumunda idiler. Bu yüzden Yunanistan'a Anadolu'dan mübadil gelen Yunanlılar içinde yüksek tahsil yapmış, Türkçeyi bilen yüzlerce kişi vardı.Bunlar istedikleri yerde, istedikleri konuda Türkçe'den Yunanca'ya rahatlıkla tercümeler yapabiliyorlardı. Ama bizlerin böylesine güzel Yunanca bilenlerimiz yoktu. Onun için doğrudan Yunanca'dan tercüme yapılamıyordu.Bu bakımdan Yunanca kaynaklar gerektiği gibi didiklenememiş. Son yıllarda B. Trakya'da gençlerimizin Yunancayı öğrenir olmaları çok sevindirici.Ancak, onların arasında böyle araştırmalara hevesli olanlar pek yok.

B-Türkçe ve Yunancada birbirini karşılamayan harfler:

Bununla şunu demek istiyorum.Türkçe'de olup da Yunanca'da olmayan, Yunanca'da olup da Türkçe'de olmayan harfler :

B.1. Türkçe'de olup da Yunanca'da olmayan harfler :

b,c,ç,d,g,ğ,ı,j,ö,ş,u,ü,y.

Bunları da şu şekilde ayırabiliriz. a- Hiç yazılamayan harfler, b-Doğruya yakın şekilde yazılanlar ve c- Ancak iki harfle yazılanlar.

B.1.a. Hiç yazılamayan harfler : *ı,j,ö,ş,ü.*

B.1.b. Doğruya yakın şekilde yazılanlar :*ğ,y.*

Aslında bu iki harften "y" doğru olarak seslendirilebilir. Onu seslendirecek olan harf Yunanca "gama" harfi. Ancak "gama" harfi, Yunancada sırasında "g" gibi, sırasında da "y" gibi okunuyor. Türkçe'den alınan kelimelerde, "y" harfi sırasında doğru olarak kullanılmış; sırasında "g" gibi. Sırasında da "g" olarak okunmasından kaygılananlar önüne,yani "gama "nın sağına "i" koymuşlar.Böylece ünsüz olan "y", ünlü gibi "yi" olmuş oluyor. Örneğin, Yunanca "yetim" yazsak, seslendirsek "yietim" olur.

Yumuşak g (ğ) harfinin başına gelen de aynı.

B.1.c. İki harfle yazılanlar : *b,c,ç,d,g,u.*

Bu altı harften hepsi harf olarak doğru yazılıyor, şöyle;

b=mp, c=tz, ç=ts, d=nt, g=gk ,u=oi. U' yu veren iki harften biri olan -i-, Yunanca "ipsilon" denen -i- ile gösteriliyor. İpsilon da tıpkı bizim -u- harfimiz gibi. Yunancada birkaç çeşit -i- var da, onun için bu açıklamayı yaptım...

Dediğim gibi bunlar harf olarak doğru okunuyor. Kelimede ise -b- için yine bir pürüz çıkıyor.Çünkü, Yunancada -b- yi veren -mp- ikilisi, yerine göre net -b-, yerine göre ise-mb- gibi okunuyor. Örneğin, Yunancaya geçmiş "kehribar" kelimesini Yunanca yazınca,"kehrimbar" okunur.

B.2. Yunanca'da olup da Türkçe'de olmayan harfler :

Δ (delta), θ (thita), Ξ (ks), Ψ (ps). Bunlardan delta, peltek-d-. Bunu biz hep -d- olarak yazıyoruz. Kalan üçünü de,θ (th), Ξ (ks), Ψ (ps) diye iki harfle yazıyoruz. (θ) thita, "t" harfinin peltek söylenişi. Ancak biz Türkler, peltek "d" ve "t" yi, hep "d" ve "t" diye sert söylüyoruz.

B.3. Harflerin birbirini karşılamamasının doğurduğu yazma ve ifade sorunları :

Burada, Türkçe'de olup da Yunanca'da hiç yazılamayan harflerden ı, j, ö, ş, ü, üzerinde durmak istiyorum.

B.3.a. -ı- harfi;

Yunanca'ya geçen Türkçe kelimelerde -ı- harfi, sırasında u, sırasında i olarak okunuyor. Azık-az(u)ki, avcı-avc(i) gibi.

Bu madde altında -j- yi de belirteyim. Dilimizde az geçen bu harf, Yunanca'da -c- ve -z- ile gösteriliyor. Jandarma- (c)andarma veya (z)andarma gibi.

B.3.b. -ö- harfi :

Bu harf -io-, -o- ve -u- olarak yazılıp seslendiriliyor. Köse-k(io)ses, karagöz-karag(o)zis, börek-b(u)reki gibi.

B.3.c.-ş- harfi :

Bu harf -s-, -si(e)- olarak seslendiriliyor. Aşık-a(s)ikis, yürüyüş-yuri(si-e) gibi.

B.3.d.-ü- harfi :

Bu harf, -u- ve -iu- olarak seslendiriliyor. Gül-g(u)li, güğüm-g(iu)mi gibi.

Tüm bunlardan çıkan sonuç şu. Aslında Türkçe olan bu kelimeler, Yunanca yazılışlarıyla ve sonlarına getirilen eklerle tanınmaz hale girmişler. Eğer bir de vurgulamaları yanlış yaparsak daha da anlaşılmaz olurlar.

C. Vurgulama:

Yunanca'da kelimeler, üzerlerine konan işaretlerle vurgulanıyor. İşaret hangi hecenin üzerine konmuşsa, vurgulama o hece üzerine yapılıyor. Teknik imkânsızlıklar yüzünden, kelimelerin Yunanca yazılışları ile okunuşlarını ve Türkçe kökenlerini aynı yerde veremedim. İncelemek isteyenler, Yunanca sayfa ile Türkçe'yi yanyana getirerek, vurgulamaları görebilirler; okurken de o hece üzerine vurgulama yaparlarsa, kelime daha çok anlaşılır hale gelir.

D.Alınan Türkçe kelimelerin Yunan dil yapısına etkileri:

Yunanca, Hint-Avrupa dillerinden. Her dil gibi kendine özgü bir yapısı var. Son ekler, ön ekler, kelimelerde erkeklik, dişilik, tarafsızlık; harfi tarifler, bize ters gelen tamlamalar; sözdizimi şekilleri.

D.1. Son ekler ;

D.1.a.- ci eki ;

Bizdeki -ci eki olduğu gibi Yunanca'ya geçerek şu şekillerde son ekler oluşturmuşlar ; -ci, -cis, -cikos, -cidikos veya -çi, -çis, -çikos, -çidikos.

D.1.b. -lik eki ;

-lik son eki de Yunanca'da -liki, -likos, -lidikos şeklinde ekler oluşturmuş.

D.2. Ön ekler :

Bu ön ek dediklerim, ekten çok, bir sözcük ön ek olarak kullanılmış. Bu sözcüklerden en çok kullanılan "kara" kelimesi. "Kara" sözcüğü birçok Yunanca kelimenin önüne gelerek birleşik kelimeler yapmış. "Koca" kelimesi de bunlardan biri.

Zaten sözlüklerde de "kara" Türkçe bir kelime olarak alınmış ve ön ek olarak kullanıldığı vurgulanmış.

Bazen bunun tersi de yapılmış. Önüne Yunanca kelime, ardına da Türkçe kelime getirilerek yine bileşik kelime yapılmış."Psilotavani" (yüksek tavan) gibi.

Tabii bu çeşit kelimeleri ben hiç listeme almadım. Bütün bunlar bir araştırma konusu olacak boyutta. Böyle bir araştırma, Türkçe'nin zannedilenden fazla yapıca Yunanca'yı etkilediğini gösterecektir.

Tüm bunların önemli yanı, yukarda saydığım Türkçe'den alınan son ekler ve ön eklerle Yunanca, kendine yabancı olan bir görünüme bürünmüş nerdeyse. Çünkü bunların halk dilinde kullanımı çok yaygın, çok kişinin dediği gibi, Türkçe kelimenin sonuna -liki eki getirdin mi, Yunanca anlaşırsın. Pazar-liki, aza-liki, ağa-liki, inat-liki gibi saymaya başlarlar. İşin tuhaf tarafı, bunları duyan Yunan'lı da kelimeleri hemen Yunanca olarak algılar, çoğu zaman öyle de zanneder.

Burada eski Yunanca'da bu eklerin olmadığını söylemekte de yarar var. Daha doğrusu Yunan dilbilgisinde bunlar son ekler olarak geçmiyor. İsim ve sıfatların aldığı (390) tane son ek içinde, dilbilgisi kitaplarında bu eklere rastlanmaz. Ama bu eklerle yüzlerce kelime sözlüklerde, binlercesi konuşma dilinde var.

D.3. Yunanca tamlamaların bir özelliği :

Yunanca tamlamalarda tamlıyan devamlı ek alırken, tamlanan ek almadan kullanılıyor.

Örneğin Yunanca'da "köy ekmeği" yerine "köyün ekmek", "deniz suyu" yerine "denizin su" diye söyleniyor. Burada ilginç yan, "horiotiko" (köyün), "thalasino" (denizin) gibi kelimelerin bu hallerde sözlüklerde bulunuşu. Bu, Yunanca- Türkçe sözlüklerin hazırlanmasında zorluklar yaratıyor şüphesiz.

E.Türkçe kelimelerin Yunan diline girince uğradıkları bazı değişiklikler:

Yunanca'ya girmiş Türkçe kelimelerden sessiz (ünsüz) harfle bitenlerin sonuna çoğunlukla şu ekler getirilmiş.

-i,-is.

E.1. -i ile olanlara örnekler :

ayran-ayrani, azık-azıki, av-avi, ayaz-ayazi gibi.

E.1.a. -is ile olanlara örnekler :

adaş-adasis, adam-adamis, vekil-vekilis, zayıf-zayîfis gibi.

Yunanca'ya girmiş Türkçe kelime sesli (ünlü) ile bitiyorsa sonuna -s eki getirilmiş.

E.2. -s ile olanlara örnekler:

lâle-lales, lâpa-lapas, gonce-gonces gibi.

E.2.b. Diğer değişiklikler :

E.2.b.1. Sesli harf ile başlayan kelimelerin bazılarında ilk sesli harf düşmüş.

Örnekler :

erik-riki, eğlence-glences, uğur-yuri, orman-rumani gibi.

E.2.b.2."b" harfinin Yunanca'da "v" oluşu.

Bizdeki "b" harfi Yunanca (b) vita harfi ile benzeşmekte.Onun için Yunanca-da çoğu kez "b" yi "v" gibi okuyup söylüyorlar.

Örnekler :

balcı-valcis, balkan-valkania, berat-verati, bodur-vudiris gibi.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkün. Kelime dökümünü inceleyerek bunları görebiliriz.

F-Sonuç:

Bu kadar içiçe yaşamış, şimdi de yanyana komşu olarak yaşayan bu iki halkın birbirlerini tanıması kadar olağan bir şey yok.Ancak biz,her alanda olduğu gibi dil alanında da böyle araştırmaları şimdiye kadar yeterince yapmamışız.Bugün burada, Balkanların bir köşesinde böylesi bir etkinlik yapılması çok sevindirici,

umut verici.Balkanlar Türkçe'nin çok iyi konuşulduğu büyük bir coğrafya.Bu coğrafya içinde Türk dili açısından en az araştırmanın yapıldığı yer Yunanistan. Yunanistandaki Türk Azınlığı Türkçeyi çok iyi konuşup yazıyor olmasına rağmen!Bu olumsuz durum araştırmacılarımızın olmamasından kaynaklanmaktadır. Bizler gibi meraklı olanlardan başka bu konulara eğilen pek yok. Belki de gereken olanaklar sağlanırsa bu alanda çalışacaklar çıkacaktır.

Şimdi burada bu çalışmam sırasında kendi Türkçe kaynaklarımda bulamadığım fakat çalışmama kaynak olan Yunanca eserlerde rastladığım bazı sözcükleri vereceğim. Eğer gerçekten bu sözcükler bilinmiyor ve Türkçe kaynaklarda yoksa, bunları kazandırmış olmaktan mutlu olacağım.

1.sözcük, Yunanca'da Türkçe yazılışıyla aynen şöyle :"**alice**" , açıklamasında "**alev sarısı**" diyor. Bir de tümleç vermiş "**alice at**" diye. Renk belirten bu kelimenin daha çok at rengi için kullanıldığı vurgulanmış.

Bizde ise bu kelime "**kös**" denen bir oyunda geçiyor. Kös yirmi santimetre kadar uzunluğunda fındık dalından kesilip yarılmış dört çubukla oynanan bir oyun. Dört çubuk çelinerek yere atılınca hepsi açık bir şekilde yani kabuklu koyu tarafları yere,açık sarı tarafları yukarı doğru gelince "**alice**"veya kısaca "**ali**" diyoruz.İkiye ikice, üçe üçce,altıya altıca dediğimiz halde, dörde dörtçe dememiz gereken yerde alice diyoruz. Çubukların bu açık şekliyle açık sarı renkte olduklarından.

2.sözcük, "**eğrek**".Açıklamasında "koyun ve keçiler kaçmasın diye ağıl etrafına yapılan çit","çardak" ve"geçici konaklanan yer"diyor.

Bizde ise bu kelime çit ve çardak anlamında kullanılıyor.

3.sözcük, "**fufu**".Mangal.

Bizde de yuvarlak özel bir mangala "fırfır" deniyor.

4.sözcük de "**hereni**".Sözlükte bir çeşit tencere açıklaması var.

Bizde bu sözcüğe rastlamadım.

5.sözcük, "**çak**". Tam zamanında, tam saatinde anlamında, çekimsiz bir kelime.

6.sözcük,"**söpre,sapre**".Üzümden elde edilen bir içki.

Diğerleri:

"**Refene**" yemek masrafını ortak paylaşım, "**saya**" üste giyilen bol giysi, "**selem**" caba, parazit geçinen anlamlarındaki bu kelimelerden yalnız saya kelimesi bizde kullanılıyor.

Not :

1-Dökümdeki Yunanca kelimelerin başında parantez içinde bulunan sayılar, o kelimelerin hangi kaynakta bulunduğunu gösteriyor. Kaynakçadaki eserlerin no.larından o eserler belirlenebilir.

2-Kelimelerin sıfat, fiil, isim gibi belirlenmeleri yunanca kaynaklara göre yapılmıştır.

Kaynakça:

A-Türkçe kelimeleri aldığım dört ana kaynak:

1.Polileksiko tis Ellinikis Glossas,Epistimi ke Zoi, (1, 2, 3, 4, ve 5. ciltler). Ekdosis Haciyakovu A.E. Thessaloniki (Bilim ve Yaşam, Yunan Dili Büyüksözlüğü, Hacıyakovu A.E. Yayınları-Selânik)

2.Mizon Elliniko Leksiko (Büyük Yunanca Sözlük) Teyopulos-Fitrakis,

Armonia Yayınları,1997-Atina
3.Megali Enkiklopedia Kosmos (Büyük Kozmos Ansiklopedisi) (1-27 ciltler), Kondeos Yayınları, Selanik-1978.
4.Noe Leksiko Dimotikis (Yeni Halk Dili Sözlüğü) İ.Sideris Yayınları,Atina 1983.

B-Diğer kaynaklar:
1.Örnekleriyle Türkçe Sözlük, (1-4 cilt) M.E.Bakanlığı Yayınları
2.Osmanlıca Türkçe Sözlük, Ferit Develioğlu, Ankara-1980
3.Türkçe Sözlük, T.D.K.Yayınları Ankara-1959
4.Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi-İstanbul-1992
5.Öz Türkçe Sözlük, A.Püsküllüoğlu, Arkadaş Yayınlevi, Ankara-1994
6.Ellino-Turkiko Leksiko-Yunanca-Türkçe Sözlük, Rodamos Yayınları Atina-1994
7-Turko-Eliniko Leksiko- Türkçe- Yunanca Sözlük, Doğu Dil ve Kültürleri Merkezi Atina - 2000.
8.Sintaktiko tis Neas Ellinikis, (Yeni Yunanca Sözdizimi Kuralları) O.E.D.B. Yayınları , Atina-1981
9-İ Elliniki Smirni (Yunan İzmir'i), Fani N.Kleanthi, Estia Yayınları A.E. Atina-1987
10- Türkçe Sözlük (1. ve 2. cilt), T. D. K. Yayınları : 549 / 9. Baskı, Ankara-1998

Kireççiler- 25-9-2001

Mustafa Tahsinoğlu
Hrisa- Ksanti / 67100
GREECE

Yunancadaki Türkçe kelimeler:

Türkçe okunuşu	Türkçesi
1.avariz,-i-	avaris <vergi>
2.avi,-i-	av
3.avicis,avciz,-i-	avcı
4.agadevo,-f-	ağa gibi yaşamak
5.agadika,-zf-	ağaca
6.agadikos,-s-	ağaca
7.agadiliki,-i-	ağalık
8.agadopulo,-i-	ağa çocuğu
9.agadopedi,-i-	ağa çocuğu
10.agaytanistos,-s-	kaytansiz,gaytansız
11.agaliki,-i-	ağalık
12.agas,-i-	ağa
13.agaç,-i-	ağaç
14.ayazi,-i-	ayaz
15.ayaziti,-i-	ayazla esen yel,soğuk yel
16.ayalet,eyalet,eyaleti,-i-	eyalet
17.âyanis,-i-	âyan
18.ayari,-i-	ayar
19.ayardizo,-f-	ayarlamak
20.azaliki,-i-	azalık
21.azapis,-i-	azab,azap
22.azas,-i-	aza
23.aziki,azuki,-i-	azık
24.ayrani,-i-	ayran
25.akavurdistos,-s-	kavrulmamış
26.akazaniastos,-s-	kazana konmamış
27.akazanotos,-s-	kazana konmamış,daha yıkanmamış
28.akazandistos,akazondiastos,-s-	kazanamamış
29.akefia,-i-	keyifsizlik
30.akefos,-s-	keyifsiz
31.akides,-i-	akide
32.akincides,-i-	akıncılar
33.akçes,-i-	akçe
34.alai,-i-	alay
35.alana,-i-	alan
36.alani,-i-	alan
37.alanis,-s-	sokak,alan insanı
38.alaniaris,-s-	başı boz gezinen (alan'dan)
39.alaniarikos,-s-	başı boş tavırlı (alan'dan)
40.alancas,alacas,-i-	alaca,renkli pamuklu kumaş
41.alacadenios,-s-	alacamsı
42.alacenios,-s-	alaca
43.alem,alemi,-i-	sancak,gelinin tül başörtüsü
44.alikos,-s-	al <renk>
45.alisverizome,-f-	alış-veriş yapmak

46.alisverisi,alisiverisi alesferisi,alasferisi alisferisi,-i-	alış-veriş
47.alices,-i-	alice
48.albanis,-i-	nalbant
49.altiliki,-i-	altılık
50.altibarmakis,-i-	altıparmaklı
51.aman,-ü-	aman
52.amanati,amaneti,-i-	emanet
53.amanes,-i-	mani
54.amanecis,-i-	manici
55.abanozi,-i-	abanoz
56.ambari,-i-	ambar
57.ambariazo,-f-	ambarlamak
58. ambarcis,-i-	ambarcı
59.ambarono,-f-	ambara koymak
60.abas,gabas,-i-	aba
61.abacis,-i-	abacı
62.abacidiko,-i-	abacı dükkânı
63.abrazis,-i-	abraş, hastalıklı
64.anadan-babadan,-zf-	anadan-babadan
65.adasis,-i-	adaş
66.adamis,-i-	adam
67.adamikos,-s-	adamca
68.anteri,-i-	entari
69.adeti,-i-	âdet
70.aptalis,apdalis,-i-	aptal
71.aptesi,-i-	abdest
72.araliki,-i-	aralık
73.arabadakia,-i-	arabalar
74.arabadia,-i-	arabalık,bir araba
75.arabadoksilo,arabodoksilo,-i-	araba oku
76.arabas,-i-	araba
77.arabacis,-i-	arabacı
78.arapis,-i-	arap,çok esmer
79.arapaki,-i-	arapçık,esmer çocuk
80.arapia,-i-	araplık
81.ariani,-i-	ayran
82,arkadasis,ardasis,kardasis,-i-	arkadaş
83.arsizis,-i,s-	arsız
84.asikis,-i-	âşık
85.asikis,-s-	âşık
86.asikikos,-s-	âşık
87.asikliki,-i-	âşıklık,güzellik
88.askeri,-i-	asker

345.kaisi,-i- kayısı
346.kaisia,-i- kayısı ağacı
347.kalai,-i- kalay
348.kalaizo,kalaydizo,-f- kalaylamak
349.kalaydisma,-i- kalaylama
350.kalaycis,-i- kalaycı
351.kalaycidiko,-i- kalaycı dükkânı
352.kalabaliki,-i- kalabalık
353.kalafati,-i- kalafat
354.kalafatas,-i- kalafatçı
355.kalemi,-i- kalem(yontmada)
356.kalemizo,-f- kalemle yontmak
357.kalkani,-i- kalkan (balık).geminin kıçüstü çatıların üçgen kısmı
358.kalderimi,-i- kaldırım
359.kalupi,-i- kalıp
360.kalupiazma,-i- kalıplama
361.kalupoma,-i- kalıplama
362.kalupono,-f- kalıplamak
363.kalpazanis,kalpuzanis,-i- kalpazan
364.kalpazania,kalpuzania,-i- kalpazanlık
365.kalpis,kalpikos,-i-s- kalp
366.kalpuzanikos,-s- kalp(nesne)
367.kalpaki,-i- kalpak
368.kaltaki,-i- kaltak
369.kalfa,-i- kalfa (kadın hizmetçi)
370.kalfaliki,-i- kalfalık
371.kalfas,-i- kalfa
372.kalfopulo,-i- kalfa(çocuk)
373.kamuçi,kamuçiki,kam(i)çiki,-i-kamçı
374.kamuçia,kamuçikia,kamçikia-i- kamçılama
375.kamuçikizo,kampçikizo,,-f- kamçılamak
376.kabadikos,-i- kaba(insan)
377.kambura,-i- kamburluk
378.kamburis,-i-s- kambur
379.kamburiazo,-f- kamburlaş-mak,-tırmak
380.kamburiasma,-i- kamburlaş-ma,-tırma
381.kamburikos,-s- kambur
382.kamburotos,-s- kamburumsu
383.kadaifi,-i- kadayıf
384.kantari,-i- kantar
385.kantarcis,-i- kantarcı
386.kantaria,-i- kantarlık
387.kauni,-i- kavun

388.kapaki,-i-	kapak
389.kapakoma,-i-	kapakla-kapama
390.kapakono,-f-	kapakla-kapamak
391.kapakotos,-s-	kapakla-kapalı
392.kapamas,-i-	kapama(yemek)
393.kaplamas,-i-	kaplama
394.kapladizo,-f-	kaplamak
395.kaplandizma,-i-	kaplama
396.kaplani,-i-	kaplan
397.kapu,-i-	kapı
398.kapuciz,-i-	kapıcı
399.kaptan,-i-	kaptan
400.kara,-i-	kara(ön ek)
401.karavana,-i-	karavana
402.karavanas,-i-	alaylı(subay)
403.karavan-saray,-i-	kervan-saray
404.karagaçi,-i-	karaağaç
405.karayalis,-i-	karayel
406.karagozis,-i-	Karagöz
407.karagiozliki,-i-	karagözlük
408.karagiozlidikos,-s-	karagözce
409.karagiozperdes,-i-	karagöz perdesi
410.karakaçani, karakaçanei,-i-	karakaçan/kırakaçan (bir boy)
411.karakoli,-i-	karakol
412.karaboya,-i-	karaboya
413.karauli,-i-	karakol (sınır)
414.karari,-i-	karar
415.karas,-i-	kara
416.karasevdas,-i-	karasevda
417.karasevdalis,-i-	karasevdalı
418.karga,-i-	karga
419.karacas,-i-	karaca
420.karnabiti,-i-	karnabit-karnabahar
421.kardasis,-i-	kardaş
422.karpuzi,-i-	karpuz
423.karpuzia,-i-	karpuzluk
424.karsi,-zf-	karşı
425.karsilamas,-i-	karşılama
426.karsinos,-s-	karşıki
427.kartali,-i-	kartal
428.kasaveti,-i-	kasavet
429.kaseri,-i-	kaşer
430.kazmas,-i-	kazma
431.kasmiri,-i-	kaşmir

432.katis,kadis,-i-	kadı
433.kati,-i-	kat
434.kat(i)mas,	katma (iyi ete kötü et katmak)
435.katimeri,-i-	katmer
436.kadifes,-i-	kadife
437.katrami,-i-	katran
438.katramizo,-f-	katranlamak
439.kaçakis,-i-	kaçak
440.kaçamaki,-i-	kaçamak
441.kaçirdizo,-f-	kaçırmak
442.kafadaris,-i-	kafadar
443.kafasi,-i-	kafa
444.kafasi,-i-	kafes
445.kafasotos,-s-	kafamsı
446.kafe,-i-	kahverengi
447.kafetis,-s-	kahverengi(olan)
448.kafenes,-i-	kahvehane
449.kafes,-i-	kahve
450.kafecis,-i-	kahveci
451.kaftani,-i-	kaftani
452.kekes,-i-	keke,kekeme
453.kelepuri,-i-	kelepir
454.kelepces,-i-	kelepçe
455.kemeri.-i-	kemer
456.kebab,-i-	kebap
457.kepengi,-i-	kepenk
458.kerestes,-i-	kereste
459.kerhanas,kırhanas,-i-	kerhane
460.kerhanecis,-i-	kerhaneci
461.kesati,-i-	kesat
462.kesedaki,-i-	kesecik
463.kesemi,-i-	kösem
464.keses,-i-	kese
465.keçes,-i-	keçe
466.keçedenios,-s-	keçeden yapılmış
467.kefatos,-s-	keyifli
468.kefi,-i-	keyif
469.kefilis,-s-	keyifli
470.keftes,kioftes,-i-	köfte
471.kehayaliki,-i-	kahyalık
472.kehayas,-i-	kahya
473.kehribarenio,-s-	kehribardan
474.kehribari,-i-	kehribar
475.kepses,-i-	kepçe
476.kilimi,-i-	kilim

477.kilift,-i- kılıf
478.kimas,-i- kıyma
479.kibaris,-i- kibar
480.kibarliki,-i- kibarlık
481.kina,-i- kına
482.kioses,-i- köse
483.kioski,-i- köşk
484.kiosteki,-i- köstek
485.kiotevo,-f- kötülük yapmak
486.kiotis,-i- kötü
487,kiungi,-i- künk
488.kiupi,-i- küp
489.kiupaki,-i- küpçük
490.kirkinezi,-i- kerkenez
491.kismet,kismeti,-i- kısmet
492.kitapi,-i- kitap
493.kozi,-i- koz
494.kolai,-i- kolay
495.kolani,-i- kolan
496.kolauzos,kolauzis,-i- kılavuz
497.komitacidikos,-s- komitacıya değgin
498.komitacis,-i- komitacı
499.konaki,-i- konak
500.konevo,-f- konaklamak
501.konçes,gonces,-i- gonce
502.kopça,kopiça,-i- kopça
503.korani,-i- Kur'an
504.kosevo,-f- koşmak
505.kocam,-s- koca (kocaman)
506.kocamanis,-i- kocaman
507.kocabasis,-i- kocabaş(yönetici kadro)
508.koçani,-i- koçan
509.kuvardaliki,-i- hovardalık
510.kuvardliki,-i- hovardalık
511.kuvas,-i- kova
512.kules,-i- kule
513.kumari,-i- kumar
514.kumarcis,-i- kumarcı
515.kumbaras,-i- kumbara
516.kumbes,-i- kubbe
517.kuburi,-i- kubur
518.kuburia,-i- kuburla atış
519.kumburiazo-f- kuburla ateş etmek
520.kundura,kunduri,-i- kundura
521.kunduradiko-i- kunduracı dükkanı

522.kunduras-i- kunduracı
523.kurabies-i- kurabiye
524.kurasani-i- horasan
525.kuri-i- koru
526.kurbani-i- kurban
527.kurbaçi,kirbaçi-i- kırbaç
528.kurbeti-i- gurbet
529.kuskuses,kuskusi-i- kuskus
530.kusuri-i- kusur
531.kutuki-i- kütük
532.kuturu-i- götürü

(lamda)- Λ = L

533.lagumi-i- lağım
534.lagumcis-i- lağımcı
535.lakes-i- ulak
536.lakrindi,lakirdi-i- lakırdı
537.lakrindizo-f- lakırdı etmek
538.lales-i- lale
539.lapas-i- lapa
540.levendis-i- levent
541.levendia-i- leventlik
542.levendika-i- leventçe
543.levendikos-s- levent
544.legeni-i- leğen
545.lekes-i- leke
546.lekiazo-f- lekelemek
547.lekiazma-i- lekeleme
548.leleki,lelekas-i- leylek
549.lemes-i- eleme (elek üstü)
550.leblebi-i- leblebi
551.leblebidi-i- leblebi
552.leblebicis-i- leblebici
553.lesi-i- leş
554.limanaki,limenaki-i- limancık
555.limani-i- liman
556.luki-i- oluk
557.lukumas-i- lokma
558.lukumacis-i- lokmacı
559.lukumacidiko-i- lokmacı dükkanı
560.lukumi-i- lokum
561.lulas-i- lüle
561a.lufas,lufes-i- ulufe

562.mayia-i-	maya
563.mayiasili-i-	mayasıl
564.magali-i-	mangal
565.maymu-i-	maymun
566.maymudaki-i-	küçük maymun
567.maymudiaris-i-	maymun eğiticisi
568.maymudizo-f-	maymunlaşmak
569.maymudisios-s-	maymunca
570.maydanos-i-	maydanoz
571.makadasis-i-	arkadaş
572.makaras-i-	makara
573.makati-i-	makat (alçak sedir)
574.malas-i-	mala
575.manavis-i-	manav
576.manaviko-i-	manav dükkanı
577.mademezis-i-	madenci
578.mademi-i-	maden
579.macuni,mancuni-i-	macun
580.manti-i-	mantı
581.maksuli-i-	mahsül
582.mauna-i-	mavna
583.maunieris-i-	mavnacı
584.marazi-i-	maraz
585.marazyazo-f-	maraz etmek
586.marazyaris-s-	marazlı
587.marazyarikos-s-	marazlanmış
588.marazoma-i-	marazlanma
589.marazono-f-	marazlanmak
590.marefeti-i-	marifet
591.markuçi-i-	marpuç
592.masalah-ü-	maşallah,maazallah
593.masali-i-	masal
594.masia-i-	maşa
595.maskaraliki-i-	maskaralık
596.maskaras-i-	maskara
597.masuri-i-	masura
598.masurizo-f-	masura sarmak
599.masurizma-i-	masura sarma
600.masuristra-i-	mekik (terzilikte)
601.mastrapas-i-	maşrapa
602.macuni-i-	macun
603.matikapi-i-	matkap
604.mahalas-i-	mahalle

605.mahmuris-i-	mahmur
606.mahmurlik-i-	mahmurlu
607.mahmurlidikos-s-	mahmurlu(ca)
608.mahmurliki-i-	mahmurluk
609.mezati-i-	mezat
610.mezedaki-i-	mezecik
611.mezeliki-i-	mezelik
612.mezes-i-	meze
613.meydani-i-	meydan
614.meltemaki-i-	meltemcik
615.meltemi-i-	meltem
616.menderi,minderi-i-	minder
617.menekses-i-	menekşe
618.meneksedenios-s-	menekşeden
619.meneksedi-s-	menekşe rengi
620.medreses-i-	medrese
621.menteses-i-	menteşe
622.meraki-i-	merak
623.meraklis-i-	merak eden
624.meraklidikos-s-	meraklı
625.merakloma-i-	meraklanma
626.meraklono,merakono-f-	merak etmek
627.meremeti-i-	meremet
628.meremetizo-f-	meremetlemek
629.meremetizma-i-	meremetleme
630.mercani-i-	mercan
631.mesandra,misandra-i-	musandıra
632.metaliki-i-	metelik
633.meterizi-i-	meteris
634.meciti-i-	mecidiye
635.mileti,meleti-i-	millet
636.minares-i-	minare
637.minderi,menderi-i-	minder
638.muezinis-i-	müezzin
639.muzeviris-i-	müzevir
640.mulki-i-	mülk
641.murdarema-i-	murdar etme
642.murdarevo-f-	murdar etmek
643.murdaris-i-	murdar
644.murdarya-i-	murdarlık
645.murdarikos-s-	murdarca
646.murtatis-i-	murtad(mürtet)
647.muşakas-i-	muzakka
648.musamadia-i-	muşambalık
649.musamas-i-	muşamba

650.musafiris-i- misafir
651.musafirliki-i- misafirlik
652.musluki,musuki-i- musluk
653.musteris-i- müşteri
654.mufluzis-i- müflis
655.mufluzema-i- iflas etme
656.mufluzevo-f- iflas etmek
657.muftis-i- müftü
658.muhalebi-i- muhallebi
659.muhtaris-i- muhtar
660.bağdati,bağdadi-i- bağdadi
661.bayatema-i- bayatlama
662.bayatevo-f- bayatlamak
663.bayatikos-s- bayat
664.bağlamas-i- bağlama
665.bayildizo,bayildo-f- bayılmak
666.bayildizma-i- bayılma
667.bayraki-i- bayrak
668.bayraktaris-i- bayraktar
669.bayrami-i- bayram
670.bayiri-i- bayır
671.bakalaki-i- küçük bakkal dükkanı
672.bakalis-i- bakkal
673.bakaliki-i- bakkaliye
674.bakaliko-i- bakkal dükkanı
675.bakiri-i- bakır
676.bakiriko-i- bakır eşya
677.bakircis-i- bakırcı
678.bakiroma-i- bakır eşya yapma
679.bakirono-f- bakır eşya yapmak
680.baklavadotos-s- baklavamsı
681.baklavas-i- baklava
682.bakraçi-i- bakraç
683.balaska,palaska-i- palaska
684.baltadia-i- balta darbesi
685.baltas-i- balta
686.baltacis-i- baltacı
687.bamya-i- bamya
688.babalis-i- babalı (çok ihtiyar)
689.babas-i- baba
690.badanas-i- badana
691.baksevanis-i- bahçivan
692.baksevanika-i- bahçe ürünleri
693.bakse,bahçes-i- bahçe
694.baksisi-i- bahşiş

695.bardaki-i- bardak
696.barem(u)-zf- bari
697.barmakliki-i- parmaklık
698.barbuti-i- barbut
699.barbutiera-i- barbut oynanan yer
700.baruti-i- barut
701.barutiazo-f- barut(gibi)olmak
702.barutila-i- barut kokusu
703.basibozukos-i- başıbozuk
704.basibozukismos-i- başıbozukluluk
706.bataki-i- batak
707.batakono-f- batmak
708.batalis-i- battal
709.batalikos-s- battal
710.batalos-s- battal
711.bataksiliki-i- batakçılık
712.bataksis,batahçis-i- batakçı
713.bataria-i- batarya(askeri)
714.bacaki-i- bacak
715.bacanakis-i- bacanak
716.batiris-i- batık(kişi)
717.batirizo,batiro-f- batırmak
718.bahari-i- bahar
719.baharika,bahari-i- baharat
720.bezahtas-i- bezahta(geçici para kasası)
721.bezevengis-i- pezevenk
722.bezerizo-f- bezmek
723.bezesteni-i- bezesten
724.beylidikos-s- beyce
725.beyliki-i- beylik
726.beyis-i- bey
727.bekiaris-i- bekar
728.bekiarikos-s- bekar olan (ergen)
729.bekiarliki-i- bekarlık
730.bekris-i- bekri
731.bekriliki-i- bekrilik
732.bekros-i- bekri
733.bekroloğo,bekruliazo-f- bekrice devamlı içmek, konuşmak
734.bekruliakas-i- bekri (aşırı)
735.belalis-i- belalı
736.belalidikos-s- belalı
737.belas,belias-i- bela
738.beltes,peltes-i- pelte

739.benevreki-i- benevrek) (asıl, esas, temel)
740.bedeni, pedeni-i- beden(kale)
741.bereketi,beriketi-i- bereket
742.bereketlidikos-s- bereketli
743.berdahi-i- perdah
744.berdes-i- perde
745.beslemes-i- besleme
746.behlivanis-i- pehlivan
747.bileziki-i- bilezik
748.bines-i- ibne
749.binevo-f- binmek
750.birbila-i- bir-biri
751.birbili-i- bülbül
752.bit,dip-zf- bit(ti),dip(sonuna kadar)
753.bit(i)-i- bit
754.bitizo-f- bitmek
755.bliguri,pliguri-i- bulgur
756.boyazi,buğazi-i- boğaz (coğrafyada)
757.boya-i- boya
758.boya(n)dizo-f- boyamak
759.boya(n)dizma-i- boyama
760.boyacis-i- boyacı
761.boyacidiko-i- boyacı(dükkan)
762.boi-i- boy
763.boylis-i- boylu
764.bolikos-i-,-s- bol
765.boksas-i- bohça
766.borci-i- borç
767.bosikarizma-i- boşaltma
768.bosikaro-f- boşaltmak
769.bosikos-i- boş
770.bostani-i- bostan
771.bostancis-i- bostancı
772.boci-i- bocalamak
773.buğazi-i- boğaz
774.buğas-i- boğa
775.buğaça-i- boğaça
776.buyurdi-i- buyrultu(buyruk)
777.buzi-i- buz
778.buzukaki-i- bozuk(küçük bozuk)
779.buzuki-i- bozuk(çalgı)
780.buzuksis-i- bozuk çalan
781.buluki-i- bölük
782.bulukbasis-i- bölükbaşı
783.bulukosi-i- bolluk

784.bumbari-i- bumbar
785.budalas-i- budala
786.budrumi-i- bodrum
787.bureki-i- börek
788.buri-i- boru
789.burmas-i- burma
790.burnuzi-i- bornoz
791.buru-i- boru(borazan)
792.burci-i- burç
793.butaki-i- but(küçük)
794.buti-i- but
795.buhtizo-f- bıkmak
796.buhtizma-i- bıkma
797.biriki-i- ibrik
798.brisimi,birsimi-i- ibrişim

(Ni) =N-

799.nazi-i- naz
800.naziaris-i- nazlı
801.namazi-i- namaz
802.nargiles,nargeles-i- nargile
803.nene-i- nine
804.nefti-i- neft
805.nizamis-i- nizam
806.nisadiri-i nişadır
807.nisafi,isnafi-i- insaf
808.nisestes-i- nişasta
809.nufusi-i- nüfus
810.davani,tavani-i- tavan
811.davanturi,davaturi-i- tevatür
812.davas-i- tava
813.davacis-i- davacı
814.davuli-i- davul
815.davrandizo,davrando-f- davranmak
816.davrandizma-i- davranma
817.dayaki-i- dayak
818.dayandizo,dayando-f- dayanmak
819.dayandizma-i- dayanma
820.dagares-i- dare(def)
821.dağlaras-i- dağlı
822.dailiki-i- dayılık
823.dais-i- dayı
824.dala-zf- dal (tam anlamında)
825.dalgas-i- dalga
826.dalyani-i- dalyan
827.dalkavukis-i- dalkavuk

828.damari-i- damar (maden yatağı)
829.damarcis-i- damarcı
830.dami-i- dam(barınak,ahır)
831.damlas-i- damla(inme,felç)
832.damuzliki-i- damızlık
833.danas-i- dana
834.dada-i- dada,dadı
835.dadema-i- dadılık
836.dadevo-f- dadılık yapmak
837.dari-i- darı
838.de-b- de
839.dengi-i- denk
840.delalis,telalis-i- tellal
841.delalizo,telalizo-f- tellallık yapmak
842.delves-i- telve
843.delikanis-i- delikanlı
844.delis-i- deli
845.demir-i- demir
846.demircis-i- demirci
847.dermani-i- derman
848.derbederis-i- derbeder
849.derseki,durseki-i- dirsek
850.derveni-i- derven(derbent)
851.dervisis-i- derviş
852.derti-i- dert
853.dertilis,dertlis-i- dertli
854.dertlidikos-s- dertli
855.defi-i- def
856.divani-i- divan
857.dip-zf.- dip(hiç)
858.dovleti-i- devlet
859.dogru-i- doğru
860.dolmas-i- dolma
861.dolamas-i- dolama(giysi)
862.doneri,doner-i- döner
863.donmes-i- dönme
864.dorvas,torvas-i- torba
865.doris-i- doru (at rengi)
866.dorti(a)-i- dört
867.duvari-i- duvar
868.duzeni-i- düzen
869.duzikos-i- düz
870.dulamas-i- dolama
871.dulapa-i- dolap(çamaşır için)
872.dolapaki-i- dolapçık

873.dulapi,-i- dolap(mutfak)
874.dulgeris,-i- dülger
875.dumani,-i- duman
876.dumaniazo,-f- dumanlanmak
877.dumaniazma,-i- dumanlama
878.dunias,-i- dünya
879.duduki,duduka,-i- düdük

X = (Ξ) = -KSİ-

880.ksiki,-i- eksik(yok olmuş)
881.ksikiko,-i- eksik

-Ó-

882.-oglu, -oğlu(özel isim son eki)
883.odaliski,-i- odalık
884.oka,-i- okka
885.odas,-i- oda
886.ordi,-i- ordu
887.ulemas,-i- ulema
888.ormani,-i- orman
889.uti,-i- ut
890.ust,-ü- oşt

-Pİ= P

891.pazarema,-i- pazarlama
892.pazareftis,-i- pazarlayan
893.pazarevo,-f- pazarlamak
894.pazari,-i- pazar
895.pazarisios,-s- pazara çıkarılan
896.pazaritis,-i- pazarcı
897.pazarliki,-i- pazarlık
898.paytoni,-i- payton(fayton)
899.pala,-i- pala
900.palamaras,-i- palamarcı(çımacı)
901.palamari,-i- palamar(çıma)
902.palaska,balaska,-i- palaska
903.pancari,-i- pancar
904.pancuri,-i- pancur
905.parakendedikos,-s- perakendeci
906.parakendes,-i- perakende
907.paralis,-i- paralı
908.paras,-i- para
909.partali,-i- partal
910.parças,-i- parça
911.pasaliki,-i- paşalık
912.pasas,-i- paşa
913.pasumaki,-i- paşmak(terlik)

914.pasumi,-i- paşmak(topuklu terlik)
915.pasturmas,pastrumas,-i- pastırma
916.patiriti,-i- patırtı
917.patisah,-i- padişah
918.paçavura,-i- paçavra
919.paças,-i- paça
920.paçacis,-i- paçacı
921.paçacidiko,-i- paçacı dükkanı
922.paf(i)las,pafila,-i- pafta
923.pezevengis,-i- pezevenk
924.peynirli,-i- peynirli
925.peltes,-i- pelte
926.pervazi,-i- pervaz
927.perdahi,-i- perdah
928.peruzes,peruces,-i- firuze
929.peskesi,-i- pèşkeş
930.pestamali,-i- peştamal
931.petimezi,petmezi,-i- pekmez
932.petimezohoma,-i- pekmez toprağı
933.pehlivanis,-i- pehlivan
934.pilafi,-i- pilav
935.poturi,-i- potur
936.puli,-i- pul
937.pusi,-i- pus
938.pustis,-i- puşt
939.pustizo,-f- puştluk yapmak
940.pustikos,-s- pustça
941.priçini,-i- perçin

-P-(RO)= R

942.ravaişi,-i- revaiş (eğlence,gürültü-patırtı)
943.ravani,revani,-i- revani
944.ravendi,revendi,-i- ravent(bitki)
945.rayias,-i- raya,reaya
946.raki,-i- rakı
947.razaki,-i- razakı
948.rakicis,-i- rakıcı
949.ramazani,-i- ramazan
950.rafi,-i- raf
951.rahati,-i- rahat
952.rahatevo,-f- rahatlamak
953.rahatlis,-i- rahat(-ına düşkün)
954.rahatlidikos,-s- rahat, kolayda(olan)
955.rahatliki,-i- rahatlık

997.samatacidikos,-s-	şamatacı(kişi)
998.samdani,-i-	şamdan
999.samuri,-i-	samur
1000.sancaki,-i-	sancak
1001.sanduri,-i-	santur
1002.sarayi,sarai,-i-	saray
1003.sarayli,-i-	saraylı
1004.sarakaçanei sarakaçani karakaçani,-i-	kara-kaçan, kıra-kaçan(bir boy)
1005.saraliki,-i-	sarılık
1006.saraçis,-i-	saraç
1007.sarafis,-i-	sarraf
1008.sarafiatika,-i-	sarrafın kazancı
1009.sarafiko,-i-	sarraf dükkânı
1010.sarafikos,-s-	sarraf(olan)
1011.sarafiliki,-i-	sarraflık
1012.sari,-i-	sarı(tütün çeşidi)
1013.sariki,-i-	sarık
1014.sarikofolos,-i-	sarıklı
1015.sarki,-i-	şarkı
1016.sarmas,-i-	sarma
1017.saskinis,i-	şaşkın
1018.sastizo.-f-	şaşmak
1019.sastizma,-i-	şaşma
1020.satiri,-i-	satır
1021.sahani,-i-	sahan
1022.sahini,-i-	şahin
1023.sahnisi(ni),-i-	şahnişin
1024.sevdalis,-i-	sevdalı
1025.sevdalidikos,-s-	sevdalı
1026.sevdas,-i-	sevda
1027.seyizis,-i-	seyis
1028.seiri,-i-	seyir
1029.seytanis,-i-	şeytan
1030.seyhis,-i-	şeyh
1031.seklendizo,-f-	sıkılmak
1032.sekleti,siklet,-i-	siklet
1033.selamliki,-i-	selamlık
1034.selahi,-i-	silâh
1035.selemis,-i-	selem(caba,parazit)
1036.selemizo,-f-	caba yaşamak
1037.selemikos,-i-	caba,parazit yaşayan
1038.seltes,-i-	şilte
1039.sendefi,sindefi,-i-	sedef

956.reemi,-i- rehim,(rehin)
957.rezes,-i- reze
958.rezilema,-i- rezil etme
959.rezilevo,-f- rezil etmek
960.rezilis,-i- rezil (kişi)
961.rezili,-i- rezili
962.reziliki,-i- rezillik
963.remali,-i- remmal
964.reizis,-i- reis
965.renziperis,resperis, renciperis,-i- rençper
966.resperikos,-i- rençpere değgin
967.reçeli,-i- reçel
968.reçeta,-i- reçete
969.refenes,-i- refene(yemek masrafını ortak paylaşım)
970.riki,-i- erik
971.rumani,-i- orman
972.rumaniazo,-f- ormanlaştırmak(ağaçlandırmak)
973.rupi,-i- rup (1/8 arşın)
974.rusfeti,-i- rüşvet
975.rusfetologia,-i- rüşvet söylentisi, (rüşvetçilik)
976.rusfetologo,-f- rüşvet vermek,(teklif etmek)

- -(siğma) ~ Σ = S

977.sağanaki,sahanaki,-i- sağanak
978.sagani,sahani,-i- sahan
979.sayaki,-i- şayak (yün kumaş)
980.sayakenios,-s- şayaklı
981.sayas,-i- saya(üste giyilen bol giysi)
982.saguli,-i- şakül(çekül)
983.sagre,sagres,-i- sahre(büyük taş yığını)
984.sazi,-i- saz
985.sazani,-i- sazan
986.say,sayi,-i- say(işlenmemiş toprak)
987.saini,sainis,-i- şahin
988.sakatikos,-s- sakat
989.sakat(i)liki,-i- sakatlık
990.salvari,-i- şalvar
991.salepi,-i- salep
992.salepcis,-i- salepçi
993.sali,-i- sal(kayık)
994.samali,-i- şamali(tatlı)
995.samatas,-i- şamata
996.samatacis,-i- şamatacı

1040.senduki,-i-	sandık
1041.seraskeris,-i-	serasker
1042.seryani,-i-	seryan
1043.seryanizo,-f-	seryan-etmek(gezinmek)
1044.seretis,-i-	şirret
1045.seretia,-i-	şirretlik
1046.seretikos,-s-	şirret
1047.sermayia,-i-	sermaye
1048.serbeti,-i-	şerbet
1049.sersemis,-i-	sersem
1050.sersemikos,-s-	sersem
1051.sertis,-i-	sert
1052.sertikos,-s-	sert
1053.seferi,-i-	sefer
1054.sefertasi,-i-	sefertası
1055.seftes,-i-	sefte(siftah)
1056.simicis,-i-	simitçi
1057.simiti,-i-	simit
1058.sinafi,-i-	esnaf
1059.sini,-i-	sini
1060.sindrivani,-i-	şadırvan
1061.sirimi,-i-	sırım
1062.siriti,-i-	şerit
1063.sırmakesis,sırmakezis,-i-	sırmakeş
1064.sis-kebap,-i-	şiş-kebap
1065.sihtir,-i-	siktir(defol)
1066.sihtirizo,-f-	siktir-etmek
1067.sihtirizma,-i-	siktir-etme
1068.skembes,skembe,-i-	işkembe
1069.skias,-i-	eşkiya
1070.skias,-zf-	eşkiyaca
1071.skicidikos,-s-	eskici,eskici dükkânı
1072.skicis,-i-	eskici
1073.sovacis,suvacis,-i-	sıvacı
1074.sovandizo,-f-	sıvamak
1075.sovas,-i-	sıva
1076.sovadisma,-i-	sıvama
1077.soi,-i-	soy
1078.soylis,-s-	soylu
1079.soylitikos,soylidikos,-s-	soylu(soydan)
1080.sokaki,-i-	sokak
1081.sokakiaris,-s-	sokakçı(hep gezinen)
1082.sokakopedo,-i-	sokak çocuğu
1083.somaki,-i-	somak
1084.soba,-i-	soba

1085.sorolopi,-zf-	şorolap
1086.sulimas,sulumas,-i-	sulama
1087.sulupi,-i-	üslûp
1088.sulupoma,-i-	üslûp düzeltme
1089.sulupono,-f-	üslûp düzeltmek
1090.sultanato,-i-	sultanlık
1091.sultanos,-i-	sultan
1092.sultanikos,-s-	sultana ait
1093.suneti,-i-	sünnet
1094.surmelis,-i-	sürmeli(sürmelenmiş)
1095.surme,-i-	sürme
1096.suruklemes,-i-	sürükleme
1097.surtukis,-i-	sürtük
1098.sucukaki,-i-	sucuk
1099.sucuki,-i-	sucuk
1100.sofas,-i-	sofa
1101.sofras,-i-	sofra
1102.spahis,spais,-i-	sipahi
1103.stupeçi,-i-	üstübeç
1104.strafi,-zf-	israf,boşuna

-T= (TAF) =T

1105.tavani,davani,-i-	tavan
1106.tavanoma,-i-	tavanlama
1107.tavanono,-f-	tavanlamak
1108.tavas,-i-	tava
1109.tavaturi,davaturi,-i-	tevatür
1110.tavlabas,-i-	tavlabaş
1111.tayini,-i-	tahin
1112.tazedikos,-i-	taze
1113.tayfas,-i-	tayfa
1114.takimi,-i-	takım
1115.takimiazo,-i-	takıma girmek
1116.tamahi,damahi,-i-	tamah
1117.tamahiazo,damahiazo,-f-	tamah etmek
1118.tamahiaris,-i-	tamahkâr
1119.tabakis,-i-	tabak
1120.tabakiko,-i-	tabakhane
1121.tablas,-i-	tabla
1122.taburi,-i-	tabur
1123.tambura,-i-	tambur
1124.tapi,-i-	tapu

1125.tapia,-i-	tabya
1126.taramas,-i-	tarama
	tarama-köfte
1127.taramokefte,-i-	
1128.taramosalata,-i-	tarama salata
1129.tarsanas,tarsanos,-i-	tersane
1130.tasi,-i-	tas
1131.taskebap,-i-	taskebap
1132.taflani,-i-	taflan(defne)
1133.taftas,-i-	tafta
	tahin
1134.tahini,-i-	
1135.tapsi,-i-	tepsi
1136.tevekelis,-s-	tevekkül
1137.tezaki,tezak,-i-	
tezìaki,tezahi,-i-	tezgâh
1138.tekes,-i-	tekke
1139.telalis,-i-	tellâl
1140.telalizo,telalo,-f-	tellâllık etmek
1141.telatini,-i-	telâtin(dericilik)
1142.telemes,-i-	teleme
1143.teli,-i-	tel
1144.temenas,-i-	temennah
1145.tembelaros,-i-	çok tembel
1146.tembelis,-i-	tembel
1147.tembelia,-i-	tembellik
1148.tembeliazma,-i-	tembelleşme
1149.tembeliazo,-f-	tembelleşmek
1150.tembelhanas,-i-	tembelhâne, mcz. çok tembel
1151.tembelikos,-s-	tembel(olan)
1152.tembelhanio,-i-	tembelhâne
1153.tebesiri,-i-	tebeşir
1154.tenekedenios,denekedenios,-s-	tenekeden yapılmış
1155.teneke,deneke,-i-	teneke
1156.tenekeci,denekeci,-i-	tenekeci
1157.tenekecidiko,-i-	tenekeci dükkânı
1158.tenceris,-i-	tencere
1159.tenceria,tenceredia,-i-	tencereler,kap-kacak
1160.tepes,tepe,-i-	tepe
1161.terzis,-i-	terzi
1162.terliki,-i-	terlik
1163.tertipi,-i-	tertip
1164.tertipçis,-i-	tertipçi
1165.teskeres,-i-	teskere
1166.tefariki,-i-	tefârik(tefrikin çoğulu)
1167.tefteri,-i-	defter
1168.caki,-i-	ocak

1169.camaria,-i-	camekân
1170.cami,-i-	cam
1171.cami,-i-	cami
1172.camika,-i-	cam eşya
1173.cam(i)liki,-i-	camlık
1174.cam(i)cis,-i-	camcı
1175.camono,-f-	camlamak
1176.camotos,-i-	camlı
1177.caba,-zf-	caba
1178.cambazis,-i-	cambaz
1179.cabacis,-i-	cabacı
1180.cabacidikos,-s-	cabacı
1181.canabetis,-i-,-s-	cenabet
1182.canabetia,-i-	cenabetlik
1183.canabetikos,-s-	cenabet,cenabetçe
1184.canem,canum,-ü- canemu-ü-	canım
1185.caneriki,-i-	can erik(can eriği)
1186.canfes,-i-	canfes(ipekli kumaş)
1187.cacikì,-i-	cacık
1188.cezves,-i-	cezve
1189.celatis,-i-	cellât
1190.ceremes,-i-	cereme
1191.-cis	-ci(türkçeden alınma son ek)
1192.cerceles,-i-	zelzele
1193.cieri,ciyeri,-i-	ciğer
1194.cilves,-i-	cilve
1195.cini,-i-	cin
1196.covairi,civaeri,-i-	cevahir
1197.covairika,-i-	cevahirler(mücevherat)
1198.cubes,-i-	cübbe
1199.cura,-i-	cura
1200.cuces,-i-	cüce
1201.cohandaris,-i-	çuhadar(saray erkânından)
1202.timari,-i-	tımar
1203.timarema,-i-	tımarlama
1204.timarevo,-f-	tımar etmek(tımarlamak)
1205.timario,-i-	tımar(toprak)
1206.timariuhos,-i-	tımar sahibi
1207.timariotikos,-s-	tımarlı(tımar sahibi)
1208.timariotismos,-i-	tımar sistemi
1209.titizia,-i-	titizlik
1210.titizis,titizos,-i-	titiz
1211.tokas,tukas,-i-	toka
1212.tokmaki,-i-	tokmak

1213.topi,-i- top
1214.topuzi,-i- topuz
1215.torvas,dorvas,-i- torba
1216.toriki,-i- torik(balık)
1217.tuzluki,-i- tozluk(ayağa takılan)
1218.tulumi,-i- tulum
1219.tulumiazo,-f- tulumlamak
1220.tulumiazma,-i- tulumlama
1221.tulumisios,-s- tulumlanmış
1222.tulumotiri,-i- tulum peyniri
1223.tulumba,-i- tulumba
1224.tulumbacis,-i- tulumbacı
1225.tulbani,-i- tülbent
1226.tumbeki,-i- tömbeki
1227.tumbeleki,-i- dümbelek
1228.turas,-i- tura(tuğra)
1229.turlu,-i- türlü
1230.turbani,-i- türban
1231.tursi,-i- turşu
1232.tufeki,-i- tüfek
1233.tufekia,-i- tüfekle atış
1234.tufekidi,-i- tüfek atışları
1235.tufekizo,-s- tüfekle atış,tüfekle vurmak
1236.tufeksis,-i- tüfekçi
1237.tra,-i- otra(gelin başına takılan tel)
1238.trampa,-i- trampa
1239.çağalo,-i- çağla
1240.çai,-i- çay(akarsu)
1241.çairi,-i- çayır
1242.çak,-i- çak(saatinde)
1243.çakali,-i- çakal
1244.çakir,-i- çakır,içkili
1245.çakiris,-i- çakır
1246.çakirikos,-s- çakır
1247.çakmaki,-i- çakmak
1248.çali,-i- çalı
1249.çalimi,-i- çalım
1250.çambazis,-i- cambaz
1251.çabukalis,-i- sabıkalı
1252.çabukalidikos,-s- sabıkalı
1253.çabukas,-i- sabıka
1254.çanaka,-i- büyük çanak
1255.çanaki,-i- çanak
1256.çanta,-i- çanta
1257.çantaki,-i- çantacık

1258.çantakias,-i-	çanta hırsızı
1259.çadiri,-i-	çadır
1260.çausis,-i-	çavuş
1261.çusi,-i-	çavuş üzümü
1262.çapari,-i-	çaparı
1263.çapaçulis,-i-	çapaçul
1264.çapaçulia,-i-	çapaçulluk
1265.çapaçulikos,-s-	çapaçul
1266.çaprazi,-i-	çapraz
1267.çardaki,çardi	
çardako,-i-	çardak
1268.çarka,-i-	çark
1269.çaruhi,-i-	çarık
1270.çaruhadiko,-i-	çarık yapım yeri
1271.çaruhas,-i-	çarıkçı
1272.çarsi,-i-	çarşı
1273.çatali,çatalo,-i-	çatal
1274.çatizo,-s-	çatmak
1275.çatmas,-i-	çatma(duvar)
1276.çatila,-i-	kızgınlık,çatkınlık
1277.çatilas,-i-	çatık
1278.çatizma,-i-	çatma,kafa tutma
1279.çatra-patra,-ü-	çatra-patra(konuşmada)
1280.çahpinis,-i,s-	çapkın
1281.çahpinia,çakpinia,-i-	çapkınlık
1282.çahpinikos,-s-	çapkınca,çapkınlık yapan
1283.çevres,-i-	çevre(işlemeli mendil)
1284.çelepis,çelebis,-i-	çelebi
1285.çelepidikos,-s-	çelebi (olan)
1286.çeliki,-i-	çelik
1287.çemberi,-i-	çember,yemeni
1288.çepi,-i-	cep
1289.çepoma,-i-	cepleme
1290.çepono,-s-	ceplemek
1291.çesmes,-i-	çeşme
1292.çerçeves,-i-	çerçeve
1293.çetis,çetes,-i-	çete
1294.çivermes,-i-	çevirme(et pişirme şekli)
1295.çivi,-i-	çivi
1296.çinganos,-i-	çingene
1297.çinganikos,-s-	çingene(ce),cimri(ce)
1298.çingeli,-i-	çengel
1299.çingeletos,-i-	çengelimsi
1300.çingunis,-s-	çingene,cimri
1301.çingunia,-i-	çingenelik,cimrilik

1302.çingunikos,-s- çingene,cimri
1303.çiriki,-i- çıkrık
1304.çiliki,-i- çelik
1305.çilikos,-s- çilli,çil-çil(paralar gibi)
1306.çim(i)siri,-i- şimşir
1307.çibuki,-i- çubuk
1308.çimbusi,-i- cümbüş
1309.çini,-i- çini
1310.çiplakis,-i- çıplak
1311.çipuro,-i- söpre,sapre(üzümün ezilmesiyle elde edilen içki)
1312.çiraki,-i- çırak
1313.çirisi,-i- çiriş
1314.çisia,çis(i)a,-i- çiş
1315.çita,-i- çıta
1316.çiti,,-i- çit
1317.çiflikas,-i- çiftlik sahibi
1318.çifliki,-i- çiftlik
1319.çiflikuhos,-i- çiftliği olan
1320.çifutis,-i- çıfıt
1321.çifutia,-i- çıfıtlık
1322.çifutikos,-s- çıfıt
1323.çifteteli,-i- çifteteli
1324.çiftis,-i- çift(gururlu ve şık,zengin gibi davranan)
1325.çoğlani,-i- içoğlan(düzenbaz)
1326.çoğlanos,-i- içoğlan(adî genç)
1327.çoli(n),çuli,-i- çul
1328.çobanis,çobanos,-i- çoban
1329.çobanakos,-i- çobancık(küçük çoban)
1330.çorvas,-i- çorba
1331.çorbacis,-i- çorbacı(efendi, patron)
1332.çotra,-i- çotra(tahta matara)
1333.çuvali,-i- çuval
1334.çuvalia,-i- çuvallık(bir çuvallık)
1335.çuvaliazo,-f- çuvallamak(çuvala doldurmak)
1336.çuvaliazma,-i- çuvallama(çuvala doldurma)
1337.çulufi,-i- zülüf
1338.çubes,-i- cübbe
1339.çurapi,-i- çorap
1340.çureki,-i- çörek
1341.çuçeki,-i- çiçek
1342.çoha,-i- çuha
1343.çohinos,-s- çuhadan yapılmış
1344.faka,-i- fak,(tuzak,kapan)
1345.farasi,-i- faraş

1346.farisi,-zf-	farsi(çok iyi bilme)
1347.farfaras,farfuras,-i-	farfara
1348.farfuri,forfuri,-i-	firfiri(fağfûri)
1349.farfurenios,-s-	fağfurdan yapılmış
1350.felahos,-i-	fellâh
1351.fereces,-i-	ferace
1352.fermani,firmani,-i-	ferman
1353.fesi,fesion,-i-	fes
1354.fesono,-f-	fes giymek,fes giydirmek (mcz. borcunu ödememek)
1355.fetfas,fetvas,-i-	fetva
1356.filinta,-i-	filinta
1357.fildisenios,-s-	fildişinden yapılmış
1358.fildisi,-i-	fildişi
1359.fidanaki,-i-	fidancık
1360.fidani,-i-	fidan
1361.firiki,-i-	ferik(elma)
1362.firi-firi,-zf-	firi(l)-firi(l)(gitme)
1363.firmani,fermani,-i-	ferman
1364.fiseki,-i-	fişek
1365.fisekliki,-i-	fişeklik
1366.fistikas,-i-	fıstıkçı
1367.fistikis,-s-	fıstıkî (renk)
1368.fistiki,-i-	fıstık
1369.fistikia,-i-	fıstık bitkisi
1370.fistikopolis,-i-	fıstık satan
1371.fitili,-i-	fitil
1372.flicani,-i-	filcan,fincan
1373.fukarakos,-i-	fukaracık
1374.fukaras,-i-	fukara
1375.fukaracikos,-i-	fukaracık(zavallı)
1376.fukarikos,-s-	fakir
1377.fuli,-i-	fulya
1378.fundiki,-i-	fındık
1379.fundikia,-i-	fındık ağacı
1380.furfuri,-i-	fırfırı(oyuncak,fırıldak)
1381.furfurizo,-f-	hışırdamak,hışırdatmak
1382.furfurizma,-i-	hışırdama,hışırdatma
1383.fufu,-i-	fufu(mangal)
1384.francola,-i-	francola
-X- (H) = H	
1385.havales,-i-	havale
1386.havalecis,-i-	havaleci
1387.havani,-i-	havan
1388.havas,-i-	hava
1389.haviari,-i-	havyar

1390.haviaroglossa,-i- dil havyarı
1391.haviarosalata,-i- havyar salatası
1392.havuza,-i- havuz
1393.hayati,-i- hayat(ev bölümü)
1394.hazi,-i- haz
1395.hazines,hazine
haznes,-i- hazine
1396.hazirema,-i- hazırlama
1397.hazirevo;-f- hazırlamak
1398.haziri,-i- hazır
1399.hazirikos,-s- hazırlanmış
1400.hayvani,-i- hayvan
1401.haymali,-i- hamaili,hamaylı
1402.hainis,-i- hain
1403.haydukos,-i- haydut
1404.hairi,-i- hayır
1405.halali,-i- helâl
1406.halalizo,-f- helâl etmek
1407.halvadopiio,-i- helva yapılan yer
1408.halvadopiios,-i- helvacı(helva yapan)
1409.halvacis,-i- helva satan
1410.halvas,-i- helva
1411.hales,-i- helâ
1412.hali,-i- hal
1413.hali,-i- halı
1414.halkadaki,-i- halkacık
1415.halkas,-i- halka
1416.hamalis,-i- hamal
1417.hamaliatika,-i- hamalın yükü
1418.hamalika,-i- hamal semeri
1419.hamaliki,-i- hamallık
1420.hamalikos,-s- hamallık yapan
1421.hamalodulia,-i- hamal işi
1422.hamami,hamam,-i- hamam
1423.hamuri,-i- hamur
1424.habari,haberi,-i- haber
1425.habarizo,-f- haber almak
1426.ham(p)si,hamsi,-i- hamsi
1427.han,hanos,-i- han(hakan)
1428.hani,-i- han
1429.hancis,hanicis,-i- hancı
1430.hanum,-i- hanım
1431.hanumaki,-i- hanımcık
1432.hanumissa,hanumi,-i- hanım
1433.hancari,-i- hançer

1434.hadumis,-i-	hadım
1435.hapi,-i-	hap
1436.haramis,-i-	haramî
1437.harami,-i-	haram
1438.haramizo,-f-	haram etmek
1439.haramofais,-i-	haram yiyici
1440.harani,-i-	hereni,(tencere)
1441.haraçi,-i-	haraç
1442.haremi,-i-	harem
1443.harmana,-i-	harman
1444.harmani,-i-	harman
1445.harbi,-i-	harbi(tüfek temizleme çubuğu)
1446.harupi,-i-	harip
1447.harupia,-i-	harip ağacı
1448.harciliki,-i-	harçlık
1449.harcilikoma,-i-	harçlık,harçlığı
1450.harcilikono,-i-	harçlık vermek
1451.hasapis,-i-	kasap
1452.hasapiko,-i-	kasap dükkânı
1453.hasapio,-i-	kasap dükkânı
1454.hasapikos,-s-	kasaplık
1455.hasedenios,-s-	hasseden
1456.hases,-i-	hasse
1457.hasikos,-i-	has
1458.hasisi,hasis,-i-	haşiş
1459.hasiklis,-i-	haşişçi
1460.hasisoposia,-i-	haşiş kullanma
1461.hasisopotis,-i-	haşiş kullanan
1462.hasisofitia,-i-	haşiş ekimi
1463.hasisono,-f-	haşiş(e)vermek,alıştırmak
1464.hacis,-i-	hacı
1465.haciliki,-i-	hacılık
1466.hatiri,-i-	hatır
1467.hatirikkos,-i-	hatırlı
1468.hafiedismos,-i-	hafiyecilik
1469.hafies,i-	hafiye
1470.hahamis,-i-	haham
1471.hapsi,-i-	hapis,hapishane
1472.hapsi,-i-	hamsi
1473.hokas,-i-	hokka
1474.hosafi,-i-	hoşaf
1475.hocas,-i-	hoca
1476.huvardaliki,-i-	hovardalık
1477.huvardas,-i-	hovarda
1478.huzurema,-i-	huzurluluk

1479.huzurevo,-f-	huzurlu olmak
1480.huzuri,-i-	huzur
1481.hui,-i-	huy
1482.huneri,-i-	hüner
1483.hurmadia,-i-	hurma ağacı
1484.hurmas,-i-	hurma
1485.huzmeti,-i-	hizmet
1486. hrami,-i-	ihram

SÖZLÜ GELENEKTE 1737 TARİHLİ BANJA LUKA MUHAREBESİ

Cenena BUTUROVİC*

"Cesur yaradılışlı gazilerin, samimi mücahitlerin savaş meydanlarında gösterdikleri üstün gayretlerin, arslanlar gibi faaliyetlerinin ve yiğitçe başarılarının unutulmasını uygun görmedik. Savaş meydanlarında din ve devlet uğruna mücadele vermiş olanlar hakkında okumak, savaşa ihtiyaç hisseden serhatlilerin alın terlerini ve başarılarını tasvir etmek kıymete haizdir. Bu düşünce bizi, uygun bir hediye olmak üzere, onlar hakkında duyulup öğrenilebilen bilgileri bu kitapta toplamaya sevk etti ve hatırlamaya vesile olması için bu satırlar kaleme alındı. Gerçekte, Tanrı en iyi yardımcıdır ve O herşeyi elinde tutar"

(Ömer Bosnavî, Tarih-i Bosna...)

1737 yılında Banja Luka muharebesi yada Banja Luka için muharebe 1736'dan 1739 yılına kadar Rusya ittifakıyla Avusturya'nın Osmanlı imparatorluğuna karşı yürütmüş olduğu üç yıllık savaşın en tanınmış mücadelesidir. 1739 yılında Belgrat'ta barışla sonuçlanan bu savaşta Avusturya yenilmiştir. Bu barışla Avusturya, 1718 yılında Pozarevac'daki barış antlaşmasıyla kazanmış olduğu tüm toprakları, Furyan şehri hariç, Osmanlı imparatorluğuna geri vermek zorunda kalmıştır. Hem Avusturya ile barış antlaşmasına varılmasıyla (18 eylül 1739) hem Osmanlı-Rus savaşının hemen hemen aynı zamanda kesintisiyle (savaş 1736 yılında başladı) ve Rusya'nın yeniden Azov'u kaybettiği barış antlaşmasının yapılmasıyla (28. Kasım 1739 yılı) bir kaç on yıl için Avrupa'da Osmanlı emlakinin daha fazla kaybedilmesi

* Prof. Dr., Bosna-Hersek Arkeoloji Müzesi Müdürü, Sarayevo

durdurulmuş oldu ve yaklaşık 1.5 yüzyıl için, Boşnak tarihçiliğinde söylendiği gibi, Bosna-Hersek'in Avruturya-Macaristan Monarşisi tarafından işgali "ertelenmişti".

Bunlardan pek çoğu Boşnakların sözlü geleneğinde küçük "rivayetler" şeklinde ve önemli bir kısmı Ruslarla yapılmış olan ve Ömer Bosnavi'nin ünlü eseri **Tarih-i Bosna der zaman-ı Hekimoğlu Ali Paşa**'da kaydettiğine göre 5.000 güzide Boşnak'ın (yaya, süvari ve Bosna'nın dört sancağından tımar ve zeamet sahipleri)[1] da katılmış olduğu savaştan epik mevzu şeklinde muhafaza edilmiştir. Rusya hududunda Osmanlı imparatorluğunun müdafaasında bulunan Boşnakların sayısı hakkında çeşitli kaynaklarda bilgiler mevcuttur. Onların sayısal katılımını gösteren rakam 10 ila 20 bin arasında gidip gelmektedir[2].

Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyılda Avusturya ile yapmış olduğu savaşlar, Bosna ve Bosnalılar için savunma nitelikli idi, çünkü amaçları Avusturya hücumlarını kendi hudutlarından uzaklaştırmaktı. Bosnalıların, Avusturya ile 1737-1739'da Bosna topraklarında yapmış oldukları savaş da böyledir ve bu, Rusya'daki savaşta Boşnakların payını yansıtan ananeye nazaran tamamen bu savaşla ilgili olan ikinci tip bir anane için sebeptir. Avusturyalılar, hücum için daha 1736 yılında, Ömer Bosnavi'ye göre Bosna ve "Bosna halkı düzensiz bir halde" ve düşmana karşı koymaya hazır olmadıkları bir zamanda hazırlanmışlardı[3]. Daha 1737 yılının ilk aylarında, daha sonra dört bir yandan

---

1 Omer Novljanin, Historija Bosne u vrijeme Hekim-oglu Ali Paše. Kitabında: Omer Novljanin, Ahmed Hadžinesimović, Odbrana Bosne 1736-1739. (dvije bosanske hronike) tercüme eden ve hazırlayanlar dr. Fehim Nametak ve dr. Lamija Hadžiosmanović. Islamska pedagoška akademija, Zenica, 1994., s. 15.

2 Safvet beg Bašagić-Redžepašić (Mirza Safvet). Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (od 1463 - 1850). Sarajevo, 1900 (Tekrarlanmış baskı), s. 94.; Istorija naroda Jugoslavije. Knjiga druga, 1960. Prosveta, Beograd, s. 1238 (bölüm kirk dokuz, Bosanski pašaluk u XVIII veku).

3 Savaş hazırlıkları esnasında Bosna etrafında gizli bir uluslar arası çember oluşturulmuştur. Güçlenmiş olan Rus çariçesi Ana, aynı on yıl içinde Polonya mirası almak için yapmış olduğu başarılı bir mücadeleden sonra, Avusturya çarı VI. Karlo ile Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir savaş başlatılması ve ondan sonra bu imparatorluğu beraber yıkmak için gizlice anlaşmıştır. Anlaşmaya göre Rusya'ya, Kırım, Azov, Moldavya'nın bir kısmı ve Eflak, Avusturya'ya ise Bosna, Sırbistan'ın ve Arnavutluk'un (Drim nehrinin Adriyatik denizine döküldüğü yere kadar) bazı kısımları verilecektir. Avusturya, Sırp patriği IV. Arsenije Şakabent, dağlı ve Arnavut reisleriyle ayaklanma ve çeteleşme yaparak Avusturya kuvvetlerine yardım etmesi konusunda anlaşmıştır.

Bosna'ya saldıracak olan Avusturya güçleri Bosna sınırlarında yoğunlaşır. Bunların nüfuz edişlerini tasvir ederken, görgü şahidi ve katılımcı olarak Ömer Bosnavi "Bosna'ya büyük bir hızla geldiler" demektedir. Bu yazar sadece olayların katılımcısı ve şahidi değil, ayrıca bu savaşın ilk tarihçisi idi- savaş hakkında daha sonra yazılmış olanların hepsi onun yazmış olduğu yorumlara yakındır. Ömer Bosnavi şüphesiz Bosna'nın Avusturyalılara karşı eşsiz direnişinin tasviri üzerine özel bir öneme sahiptir ancak tasvir eden olaylara paralel olarak gelişen Boşnak sözlü menkıbeleri hakkında ilk şahitliği konusunda da önemlidir. Bujim kalesinin kuşatması ve halkının kahramanca direnmesiyle, özellikle kadınlarının ön plana çıkması hakkında şöyle yazmaktadır:

"Savaşlarda ve hücumlarda dövüşülürken erkeklerden ayırt edilemiyorlardı ve bu defa savaşa Bosna için aslanlar gibi savaşan hem çocuklar hem de yetişkinler katıldılar ve halk arasında söylenen bir destan meydana geldi."

Bu alıntı şüphesiz sözsel geleneğin ve özellikle Banja Luka meydan muharebesi hakkındaki destanların hakikiliğini ve tevarüs ettiğini doğrular.

Bu savaş ve bu savaşa Bosna-Hersek halkının katılımıyla ilgili hatıralar farklı anılar ve rivayetler şeklinde bugüne kadar yaşamaktadır.

Yüzyılın sonunda (1897), Banja Luka civarında Piskavica'dan Ortodoks bir rahip, yine söz konusu savaşın yansıması olan son derece az bilgi içeren bir rivayeti kaydetmiştir:

"Demiryoluna yakın Şevska Mahallesi'nde "Banovo Brdo-Ban Tepesi" var ki burada banın askerleriyle durakladığı konuşulmaktadır (söylentide banın ismi bilinmemektedir)"[4].

İlginç bir rivayet daha bu dönemle bağlantılıdır:

"Banja Luka'daki savaş için savaş meydanına 150 mücerredin gittiği söylenmektedir. Celepçiler parayı götürür ama geri de getirirlerdi, çünkü sığır ve koyun satıcıları Saray-Bosna tüccarına borçlu idiler ve bu borçları tüccarlara teslim etmelerini Celepçilerden rica ederlerdi, bu da yapılmıştır"[5]

---

4 Pitanje za sabiranje historijsko topografskog gradiva. Sarajevo 1897., Folkorni arhiv Zemaljskog muzeja (FAZM), inv. folk zapisa No – 13 596/ 1967. Banjaluka. Piskavica.

5 Osman A. Sokolović, Tabački obrt pred okupaciju Sarajeva. Novi Behar, br. 17-18, Sarajevo, 15. III 1934, god. VII, s. 247.

Pek çok açıdan Banja Luka muharebesini araştırmış olan en önemli araştırmacılardan biri Hamdija Kreşevljakoviç, Boşnak tarihindeki önemli vakalar hakkındaki düşünce ve hatıraların halkın ders almak ve unutmamak için aktarma ihtiyacıyla doğmuş olan sözlü rivayetteki genel eğilimle yakın bir ilişkisi olduğunu farketti. Onun bilimsel incelemesi – Banja Luka Meydan Muharebesinin 200. yılı anısına – **4.8.1737 Banja Luka Meydan Muharebesi**, aynı zamanda bu savaş hakkında rivayetlerin de kaynağıdır. Bunlardan, Kreşevljakoviç'in 9 ve 10 numaralı dipnotlarında yer alan ikisini veriyoruz, ve bunlar tamamıyla rivayettir:

"Ali Paşa'nın Banja Luka'ya götürmüş olduğu ordu hakkında bugün hala Bosna'da bazı anekdotlar duyulmaktadır, özellikle Banja Luka savunmasına gidiş hızı hakkında çokça konuşulmaktadır. Burada Saraybosna'da 20 Ağustos 1936'da Muhammed Brave Efendi'den duymuş olduğum bir tanesini, ordunun morali konusunda son derece karakteristik olan bir hikayeyi kaydedeceğim. Ordu Travnik'ten Banja Luka'ya harekete geçtiğinde, bir rahip, satması için farklı türde erzak vererek kızını ordunun geçeceği yol üzerine gönderdi. Giderken ona, eğer parasını ödemeyen olursa karşı koymamasını ve herhangi bir asker tarafından çimdiklenirse yine karşı koymamasını söyledi. Kız eve geri döndüğünde babasına her şeyi sattığını ve herkesin parasını ödediğini, kendisine ise kimsenin parmağıyla dahi dokunmadığını söyledi. Bunun üzerine rahip: "Böyle bir ordu varken, Alman Bosna'yı almayacak. Geldiği yere geri dönecek". – Bu hikaye, Banja Luka'da da konuşulmaktadır, ancak bir farkla ki, Katolik dini mensubu, Banja Luka yakınlarındaki bir köyden olan köylü Grgunoviç ordunun önüne birden fazla kadın göndermiştir."

"Esirler arasında, Saraybosna taciri ve bir hayırsever olan Hacı Mustafa Penjavi (ölüm 1769)'nin eline geçen Franc adında biri vardı. Pale'de büyük bir emlakı bulunan ve burada kereste yapan Penjavi, Franc'ı da çalışması için oraya gönderdi. Burada ilkel bir şekilde tahta yontulduğunu gören Franc bir fırsatında efendisine su gücü yardımıyla daha iyi, basit ve kolay çalışılabileceğini ve azad edildiği takdirde kendisinin bunu yapmayı bildiğini söyledi. Bu konuda Penjavi'nin anlayış göstermesi üzerine, Franc küçük bir bıçkıhane yaptı ve efendisi onu hediyelerle evine gönderdi. Böylece, Bosna'da Pale'deki Miljacka kaynağı yakınlarında ilk bıçkıhane kurulmuş oldu. Bu rivayet, Penjavi'nin

mirasçısı Hacışabanoviç'in evinde bugüne kadar muhafaza edilmiştir. Penjavi'ler nesli tükenmiştir."[6]

Kreşevljakoviç'in çalışmasından yine iki rivayet ayırıyoruz:

"Prens Hildburghausen'in günlüğünde, 5'er imparator askerinin Vrbas nehri üzerinden diğer tarafa kaçabilmek için bir atın kuyruğuna tutunduklarının görüldüğü kayıtlıdır...."

"İlk hücumda Fidahiç altında üç at helak oldu, ancak o, yaralı ve çıplak baş, sadece kılıcıyla düşman arasına daldı ve canlı olarak geri döndü. Ali Paşa, ona kendi atını, dolamasını verdiği ve yarasını sardığı zaman, o tekrar kendi kanadının başına geçti..."[7]

Bana tanınmış olan sınırlı zaman sebebiyle, tebliğimin bundan sonraki devamında konu genel anlamda "1737 tarihinde Banja Luka Meydan Muharebesi" – "Beg Kapetanoviç Ljubuşak'ın Türk kaynaklarından bilgiler toplayarak yazdığı ve tamamladığı halk şiiri" (Banjaluka Tarihi 1154) olacak. Bu şiir 1888 yılında yayınlandı. Bunu örnek olarak tüm nüshalarından ayırmaktayım[8].

Mehmed-beg Kapetanoviç Ljubuşak, bu şiirle Müslüman epiğine, özellikle, kendisinin büyük yardımı ve ancak kendi kitabından sonra ortaya çıkmış olan Hörmann'ın birinci ve ikinci kitabında yer alan tarihsel şiirlerin çokluğu ve önemine dikkat çekmek istemiştir. Ljubuşak redaksiyonundaki bu halk şiirinin zuhuru kültürel-politik bir boyuta sahiptir. Bunun yayınlanması ile Kapetanoviç, Banja Luka muharebesinin yüz ellinci yıldönümünü işaretlemiştir. Bunun yanında, Kapetonoviç, tarihte kesinlikle bir temeli olan halk şiirini kamuoyuna bildirmek istedi. Kendi niyetini kamuoyuna; - şiiri tarihi bilgilerle "tamamlamak" şeklinde izah etti.

Kapetanoviç'in "bu şiir son derece ilginçtir ve halkımızın kendi şanının resmini şiire dökmeyi bilmesi ve becermesi ve ebedi anıt olarak

---

6 Hamdija Kreševljaković, Bitka pod Banjom Lukom 4. VIII 1737. Uz dvjestogodišnjicu. Sarajevo 1936. Islamska dioničarska štamparija, s. 14 (bundan sonra : Kreševljaković, Bitka pod Banjom Lukom...)

7 aynı, s. 13.

8 Ljubuşak'ın ölümün ardından şiir Saraybosna'da 1905 yılında tekrar yayınlandı. 1908 yılında İstanbul'da Türkçe basıldı. Tercüme, Dedeage'nin oğlu ve Smail-ağa Çengiç torunu olan Osman Mazhar Paşa (Dedeagiç-Çengiç) tarafından yapıldı. Üçüncü kez ise Boşnak dilinde Banjaluka'da yayınlayan "Putevi (Yollar)" dergisi 1984 yılında (30, 5, 69 – 91) çıkartılmıştı. Şiiri bu yayına Munib Maglajliç kısa bir önsözüyle hazırladı. 1989 yılında Mehmed-beg Kapetanoviç Ljubuşak'ın 150'nci doğum yılı münasebetiyle Ljubuşak'ın bu eserinin tekrarlanmış baskısı yapıldı içeriğinde Munib Maglajliç'den bahsedilen metin giriş olarak basıldı.

bizlere bırakması şaşkınlık vericidir" hükmünün altını çizmeye değer. (Nekoliko riječi, 5). Avusturya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü kesin olarak kestiği vakitte, 400 yıllık Bosna tarihinde Kapetanoviç Ljubuşak halk kültürüne eğilimle Müslümanlar'ın özelliğini, yani Müslüman kimliğini tarif eden unsurları ve özellikle Osmanlı döneminde Bosna tarihinde Müslüman Boşnakların rolünü belirleyici gerçeklerin arayışı içindedir. Bundan dolayı, o bu şiiri, bu çemberdeki Müslüman halk epik şiirlerinin otantik fikriyle, tarihi vakalarla ilgili şiirlerle ve aynı zamanda hem bu otantik fikrin hem de bu şiirlerin hemen hemen tüm bir çemberinin de harekete geçiricisi olan bir mesajla yayınlamaktadır: - Bosna için tarihi bir tehlike, Hıristiyan ülkesi Avusturya'dandır. Ancak Bosna ve Boşnaklar, 1737 yılında Banjaluka'daki muharebede Avusturya ve Avusturyalıları yenmiştir. –Kapetonoviç şiirin kendisiyle bu şiirin, ki bunun gibi pek çok var, yaşadığını, şarkı olarak söylendiğini, hatırda tutulduğunu ve aktarıldığını söylemektedir. Tarihte olduğu gibi bu şiirde de her şey ebedidir. Bunun için, Banja Luka meydan muharebesinde Bosna ordusunun kazanmış olduğu zaferin en otantik manevi ifadesi bu şiirdir. Bu zafer Bosna'da büyük bir yankı yapmıştır, çünkü bu, olağanüstü şartlarda ve etraftan herhangi bir yardım almaksızın tamamen kendi güçleriyle kazanmış oldukları bir zaferdi.

Bosna ordusu, sultan emri olmaksızın, Avusturyalılara karar verici bir hücum için harekete geçmişlerdi ve bu durum, onun savaşçı ruh ve moralinin yükselmesine etki etmiştir. Bosna ordusunun bu şekildeki davranışı Bosna Müslüman feodallerinin bilincini güçlendirdi – ki bunu tarihçiliğimiz de vurgulamaktadır- bundan, güncel hayatta yerel lider Müslüman grupların daha da güçlenmesi sonucu doğdu[9].

Bütün bu anlar, bu zaferin hatırasının uzun ömürlü olmasını etkilediler ve sözlü olduğu gibi yazılı literatüre de girdi[10].

Bu şiirin adı geçen, **Birkaç kelime** başlıklı kısa ve mütevazi önsözünde, Kapetanoviç Boşnak sözsel epiğinin temel unsurlarını mahir bir şekilde belirtmiştir. Bunlar:

---

9 Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1982., s. 174 - 189, bakiniz sayfa 180. /Razdoblje Turske (Osmanske vlasti). Autor Ahmed S. Aličić/.

10 Bu dönemde Boşnak sanat edebiyatı genellikle doğu dillerinde (Arapça, Türkçe, Farsça) yazılmıştır. Elde edilen metinler, Boşnakça'ya tercüme edilmiş, Banja Luka meydan muharebesiyle ilgili olayları şiirleştirmesi bu iki yönün bağlantılı olduğuna dair bir ipucu vermiştir. Esas halk şiirinde ve sanat şiirlerinde aynı ilham vardır – Avusturya'ya karşı kazanılan zafer. – Đenana Buturović, Bosanskomuslimanska usmena epika, Sarajevo 1992., s. 494 – 496.

a) otantikliği ve çeşitlilik konusundaki tükenmezliği ve de geleneksel bir müzik aleti olan *gusla* ile takip edilme özelliği
b) sürekliliği, unutulmaya şiddetle mukavemeti. Pek çok anonim şarkıcı ve taşıyıcıyı Mehmed Kolakoviç'e tercih ederek "ve Bosna-Hersek'te Mehmed Kolakoviç gibi, daha üç yüz doksan dokuz şarkıcı var" diyerek, Ljubuşak, ilim adamı da olacak büyük potansiyelle *Geleneği* tanıyan ve bilenlerin seviyesine işaret etmektedir.

Şiir pek çok defa kısa mülahazalara ve tesadüfi değerlendirmelere, çok nadiren daha derin analizlere konu oldu[11]. Özel bir çalışmada, bu şiir hakkında o zaman için benim bildiğim toplam literatürü inceleyerek, dikkati şiirin otantikliği meselesine ve Mehmed Beg Kapetanoviç-Ljubuşak'ın Müslüman halk epiği müessesesine bu şiirin sokulmasındaki muayyen rolüne yönelttim, bunda şiirin kaydedilme usulünün belirlenmesini de göz önünde bulundurdum[12].

Mehmed Beg Kapetanoviç-Ljubuşak'ın yayınında Banja Luka muharebesiyle ilgili halk şiirinin sahihlik derecesi hakkında, Kapetanoviç'in söylemiş olduklarına dayanmak dışında, bu tarihi vaka' hakkında kaydedilmiş (mevcut) geleneğe, hem nazım ve hem nesir olarak, dayanarak ve de ait olduğu gelenek tipiyle alakasına dayanarak da hüküm verebileceğimizi tamamen kesin olarak görüyorum. Onun şekil-tip özellikleri hakkında, şehirlerin kuşatılması ve zapt edilmesi konusunu işleyen ve Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya arasındaki diğer çatışmaların ve büyük mücadelelerin yankısı olan yukarıda bahsedilen tarihi epik şiirler müessesesinin bir parçası olarak algılamak suretiyle ulaştığımız sonuçları göz önünde bulundurarak hüküm verebiliriz.

18. yüzyılın ortasında toplanmış şiirler katmanında Banja Luka meydan muharebesi hakkındaki söylemlerin yankılarını bulmaktayız, bu durum, bu muharebe hakkındaki ananenin, daha sonraki coğrafya ve etnik ortamda nasıl etkili olduğunu göstermektedir. Bu epik söylemde, o ortama uymayanı, o kendisine uydurmuştur. Bu tüm dünya epiklerinde bilinen bir usluptur[13]. Bu şiirin 20. yüzyılda şarkı olarak söylenmesi hakkında, bugüne kadar ulaşan önemli sayıda tarihi belgeye sahip bulunmaktayız[14].

---

11 bak. Đenana Buturović, Bosansko muslimanska usmena epika, Sarajevo 1992., s. 464 - 498.
12 Aynı, s. 476 ve devamı
13 Aynı, s. 477 - 478.
14 Aynı, s. 479.

Bu muharebe hakkındaki şiirin yüzyılımızın yirmi ve otuzlu yıllarında şarkı olarak söylendiği hakkındaki bilgileri Hamdija Kreşevljakoviç'in adı geçen eserinde bulmaktayız. Kreşevljakoviç şöyle söylemektedir: "Nihayet, bu muharebe hakkında, babamdan dinlediğim ancak herhangi bir yerde kayıtlı olup olmadığını bilmediğim bir halk şiirinin var olduğunu da zikredelim". Kreşevljakoviç, "Mehmed Beg Kapetanoviç-Ljubuşak'ın Ömer efendinin adı geçen eserine" göre tam bu şiir üzerinde çalıştığı ve ilaveler yaptığını da düşünmektedir. Kreşevljakoviç'in hatırladığı ve naklettiği şiirin mısralarına bakıldığında, şiirin farklı bir versiyonunun söz konusu olduğu sonucuna varıyorum. Mısralar, ölümünü kronikçi Mula Mustafa Başeski'nin kaydetmiş olduğu, Banja Luka muharebesine katılan tanınmış bir kahraman Kandeli ile ilgilidir:

"Kandeli ve iki deli
elle kopardılar çarkıfeleği"[15]

Bu mısraların zikrettiği Kandeli tarihi bir şahsiyet ve Banja Luka muharebesinin gerçek bir katılımcısıdır. Bu, Ahmed-aga Kandeli'dir ve adı geçen delilerden biri onun arkadaşı Rıdvan Geylan'dır (bkz. dipnot 20). Ayrıca O, Kreşevljakoviç'in eserinde şu rivayette de geçmektedir:

"Yine, büyük bir kahramanlıkla boy gösterdi ve bundan ötürü ün kazandı Saraybosna'dan Hacı Ahmed Kandeli.... Arkadaşlarına bakmaksızın, düşman tabur ve toplarına ilk olarak hücum etti"[16].

Banja Luka muharebesiyle ilgili şiirin farklı sözsel ifadeler aracılığıyla yaşadığı ve sözsel yolla aktarıldığına, bu muharebe ile ilgili, Adem Hanciç'in Prof. Uzeyr Biser'den duymuş olduğu, muhafaza edilmiş şiir pasajları da şehadet etmektedirler. Diğer bir ifade ile, bu tarihi vaka' ile ilgili şiirin biraz farklı bir varyantının olduğu tahmin edilebilir. Maalesef, Hanciç bu şiirin sadece üç mısrasını kaydetmiştir:

"Kaçıyor Ban Bujim'den aşağı
Kovalamıyor seni bütün Krayina
Seni kovalayan ancak otuz Yezeralı[17]

---

15 Kreševljaković, Bitka pod Banjalukom ..., s. 13.

16 Aynı.

17 Adem Handžić, Bosanski namjesnik Hekim-oglu Ali-Paša, Prilozi za orijentalnu filozofiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom, V, 1954 – 1955, Sarajevo 1955. s. 163.

19. yüzyıldan ta II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, içeriğinde Avusturya-Osmanlı savaşının ve Banja Luka muharebesinin yankılarını yansıtan ve tanınmış sevdalinka şarkıcılarının sevdalinka tarzında çok sık söyledikleri son derece popüler bir lirik şiir vardı. Bunun pek çok kaydı bulunmaktadır[18]. Son mısraları, Hamdi Şahinpaşiç'in seslendirdiği varyantında en güçlüsü gibi görünüyor:

"Kılıcım benim, benim babamın
Babam İsa-Bey'in
Yeterince sıkıntı vermedin mi
Yeterince sıkıntı Belgrad civarında
Daha da fazla sıkıntı Banja Luka civarında"[19]

Sadece son mısra ile bu versiyon, Avusturya-Osmanlı savaşı içinde diğerlerinden ayırdığı Banja Luka muharebesinin şiddetini ortaya koymaktadır. Sevdalinka şiiriyle Banja Luka muharebesinin bıraktığı hatıra, ozanın da esin kaynağı olmuştur ki o, sevdalinkanın zikrettiği muharebeler ve bu muharebe hakkında geleneksel bir ozandan çok daha fazla bilen şairin beyitlerine yönelmektedir. Bu şekilde bu şarkı, İkinci Dünya savaşı arifesinde Trebinje'de alışık olunmayan bir ilave ile söyleniyordu:

"Hayatını kaybedeni bu mukaddes günde
Sultan unutmayacak
Dünya güneş etrafında döndüğü sürece"[20]

Mehmed Bey Kapetanoviç Ljubuşak'ın kaydettiği Banja Luka muharebesi ile ilgili şiirin, kendi uslübüyle tarihi vakaları yansıtan sözsel yapıda anlaşılabilmesi için şiirin en önemli özelliklerinden biri olarak Müslüman epiğinde tarihi temaların devamlılığını bilmek gereklidir. Gerçekte, bu tip şiirlerin bilinmesi, bu şiirde onların tortularının da

---

18 Birden fazla yayınlanmış versiyonu bilinmektedir: Bunlardan biri: Sevdalinke. Izbor iz bosansko-hercegovačke narodne lirike. Sakupio, odabrao i uredio Hamid Dizdar. Sarajevo 1944, şiir no 91.; Ikinci versiyonu: Miodrag A. Vasiljević, Jugoslovenske narodne pjesme iz Sandžaka. Po pevanju Hamdije Šahinpašića iz Pljevalja. Moskva 1967 yılında yayınlanan kitabında bulunmaktadır; Muhamed Žero, Sevdah Bošnjaka, 430 sevdalinki sa notnim zapisom. Biblioteka "Sehara". Sarajevo – Ljiljan, 1995, s. 237.

19 Bu beyitler, savaş esnasında Hamdija Şahinpaşiç'in Bosna Radyosunda söylediği şarkı Tamara Karaça tarafından kaydedilmiş olduğu şiirinden alınmıştır. Tamara Karaça'ya vermiş olduğu bilgilerden dolayı teşekkür ederim. Aynı beyit Ömer Pobriç'in söylediği şarkıda da yer almaktadır. Önceki dipnota bakın.

20 Şiirin bütün metni Mugdim Buturović (doğum 1929 yılı) tarafından söylenmiştir, 16. Ocak 1998.

tanınmasını mümkün kılar ki ben, bunu kendine özgü geleneksel inşa malzemesi olarak adlandırdım ve bu malzeme, bunu oluşturan unsurlar, biraz önceki yapı analizi yanında Kapetanoviç'in şiirin redaksiyonundaki gerçek rolünün belirlemem konusunda bana yardım ettiler. Bu da kaydedici olarak yada söyleyici olarak veyahut her ikisi olarak Kapetanoviç'in belirlenmesini ifade etmektedir. Analizlerimin neticesinde, Mehmed Bey Kapetanoviç'in, şiiri sunduğu esnada, geleneksel yapısını, şeklini, mısrasını, ritmini ve geleneksel söylenme akışını bozmaksızın bazı tarihi ayrıntılar getirmiş olduğu bahis konusu sözlü geleneksel halk şiirinin sahih versiyonunu miras aldığımız sonucuna vardım. Nihayet, Kapetanoviç'in kendisinin bu şiirin aktarıcısı olduğuna karar verdim. Nitekim, Kapetanoviç'in tarihi bilgilerle halk şiirine "ilave" yapılması yatkınlığı, şüphesiz, Edhem Mulabdiç'in zikrettiği gibi, halk şiirinin mısrasını onun çalışma yatkınlığının bir parçası olduğu ve bu yatkınlığı Hörman'ın eserinin redaksiyonunda ve doğmasında rolünü belirlemiş oldu.

Böylece benim sonucum, Kapetanoviç'in "ilave etti" ifadesinin hiçbir şekilde "yorumladı" ve "beyan etti" ifadeleriyle uyuşmadığıdır.

Mehmed Bey Kapetanoviç, muhtemelen bazı yeni sahnelerin potansiyel düzenleyicisidir, ancak, farklı veya aynı mısra gruplarında daha sonra Kosta Hörmann yada Luka Marjanoviç'de bulacağımız, gerçek ve ilave edilmiş pek çok geleneksel mısranın, sözlü aktarma ile muhakkak koruyucusu ve ilk aktarıcısıdır. Ve geleneksel sözsel uygulamanın ifadesi olan bu şiirin pek çok sahne resminin ayrıntılarının düzenlenmesinde yüksek bir yetenek, şiiri beyan eden şahsiyetin Mehmed Bey olduğu ve büyük ihtimalle bunu oğlu Rıza Bey'e dikte ettirdiği tezi lehine ikna edici bir şekilde konuşmaktadır. Sözlü geleneğin tüm yetenekli alimleri ve aktarıcıları gibi, Kapetanoviç, rivayetçi, seslendirici ve gusle çalgıcılarından öğrendiği şiiri, daha sonraya aktarma ihtiyacı hissetmiştir. Kendi içgüdüsüyle hareket ederek, duyduğunu tarihten bildiği ile, duyduğu kişiden daha çok isim vererek ve sayarak, ayrıntıların üzerinde durarak ancak halk şiiri telakkisine ve sunumundaki akışa ve geleneksel ozanların düşünce ve söyleme usullerine herhangi bir etki yapmaksızın yaymıştır. Mısra bütünlüğünü, yani şiirin "genişlemesini", ritim ve mısraların sözsel yapısını izleyerek yapmış olduğum ayrıntılı analizler, Gelenekten şiirin yeniden hayat bulmasında –aktarılmasında- tam bir yorumun gerçekleştirdiği tarihi ihtiva ile sözlü şiirin yapısını onaylamaktadırlar. Diğer bir ifadeyle,

Mehmed Bey Kapetanoviç Ljubuşak'ın **1737 yılında Banja Luka'daki Savaş** şiiri hakkında konuştuğumuzda, sadece sözlü rivayetler yoluyla değil, sahih kaynaklardan da taşıyıcı-söyleyicisinin tarihten ayrıntılarla tanışık olmasıyla onun sahih söylenişi hakkındaki tezi kabul edebiliriz. Bu tipin örnekleri, onun tarihi kaynakların prensiplerinden çok geleneğin prensiplerine saygılı olduğunu göstermektedir. Şiirin otantikliği, beyitlerin uzun kullanımları, dua cümlecikleri gibi durağanlıkları tanınan beyit bloklarının daha küçük yada daha büyük topluluklarında geleneksel sözsel ozansal ifade örneklerine de yansımaktadır. Birkaç yıl süren bir savaşta en azimetli mücadelenin seçilmesi epik gelenekte karakteristiktir, burada 1737'den 1739'a kadar olan dönemde Türk-Avusturya savaşında bu Banja Luka muharebesidir. Ancak, geleneğin bilicisi hikayeyi yorumlar ve onları şiire aktarırken aynı zamanda Bosna'da Avusturya hücum stratejisi hakkındaki kendi bilgisini de aktarır. Bu şiirin epik geleneği hangi ölçüde koruduğunu, onun **pro domo** doğrultusu göstermektedir. Ali Paşa gibi bir şahsiyet dahi halk ozanının, Bosna beylerbeylerine karşı kendi geleneksel ilişkisini tamamen değiştirmesini sağlamadı. Burada, şiirin fikri işlevindeki epik gelenektir, ve hatta şiirde Bosna beylerbeyi Ali Paşa dahi grup halindeki Bosna yiğitlerine nazaran geri plandaki bir şahsiyettir. Ancak, bu durumda, Ali Paşa'nın bilgeliği ve askeri-stratejik ve idari yetenekleri üzerinde Bosnalıların yiğitlikleri ve cesaretlerine öncelik tanıma sadece epik gelenek hüküm vermemiştir. Burada şüphesiz başka bir şey de vardı. Şiir, tarih araştırmacılarının (Osmanlı idaresinin tanınmış ve resmi kronikçi ve tarihçilerinden ve Hristiyan rapor ediciler ve farklı tipteki kronikçilerden çağdaş araştırmacılara kadar) araştırmadıklarını da kaydetti – Bosna Müslümanları'nın 18. yüzyılın başlarında ve 19. yüzyılın ilk yarısında merkezi hükümetten olduğu kadar saldırgan Avusturya'dan da savundukları kendi kimlikleri için mücadeleyi şiir, gelenek rapor etti ve hıfz etti ve Boşnak mukavemetini kimliğini silen her şeye taşıdı.

Boşnak halkının bu muharebedeki hafızası, her şeyden önce, Bosnalıların, ağaların ve neferlerin yiğitlikleri ve mücadelelerindeki hafızası böyledir. Ölülerin, şehitlerin olağanüstü katalogu – sözsel rivayetlerin ozan taşıyıcıları Boşnak ailelerin en ünlü isim ve soy isimleriyle doludur.

Tüm asiller, ağalar ve sipahiler:
Bey Atlagiç şehit oldu
Ve Türk uçbeyliğinin sağ kanat olan
Beyaz Livno'dan iki Firdus
Ve Bişiç'in tepesinden iki Beşireviç
Ve Petrovca'dan üç Kulinoviç
Ve Saraybosna'dan Çurçiç Yaşar Bey
Ve Düz Nevesinje'den Ljuboviç Bey
Ve Trebinje'den iki genç Paşiç
Ve Zvornik'ten yaşlı Ali ağa
Ve Gradaçac'tan iki Gradaşçeviç
Ve Travnik'ten Hasan efendi
Ve Glamoç'tan üç Filipoviç
Ve Neretva'dan iki Repovac bey
Ve Yukarı Üsküp'ten Beg Zdraloviç
Ve Geniş Livno ovasından
Çukliç köyunden Beg Ljubunçiç
Ve Beyaz Duvno'dan üç Kopçiç
Ve Zagorja'dan Çengiç Osman bey
Ve Glasinac'tan Babiç Alay Bey
Ve Pljevlja'dan iki Selmanoviç
Ve Çajniçe'den üç bey Sjerçiç
Ve Kovanja köyünden bey Brankoviç
Ve Sokolac'tan üç Şahinpaşiç
Ve Rakitnica köyünden Bey Tankoviç
Ve Novi'den Ceriç Murat bey
Ve Türk uçbeyliğinden bey Badnjeviç
Ve Jajce şehrinden Dizdar ağa
Ve yirmi genç kaptan
Sultanın şehirlerinden kaptanlar
Ve Travnik'ten, annesi üzgün!
Tefter çehayası şehit oldu
Paşa'nın Edbe'sinden ve kapısından
Tam üç yüz genç paşa
Hepsi delikanli ve genç seğmen
En fazla sipahilerden
Ve uçbeylerinden şehit düştü
Çünkü kan dökmek ve şehit olmak

onların eski bir adetidir.[21]

18. yüzyılın sözsel şiiri, en saygın Boşnak ailelerine, bu ailelerin temsilcilerinden, önceden sezilen ve geleneğin, tüm politik analitikçilerden daha iyi hissettiği politik vakalara ehemmiyetli bir katılımları beklenerek özel bir önem vermektedir. Bu nesillerin mensuplarından biri olan Kapetanoviç Ljubuşak, bu tür geleneğin inceden belirlenmiş bir aktarıcısı idi. Kapetanoviç'in aktardığı şiirde Ali Paşa, güvene ve saygıya

---

21 Boj pod Banjomlukom godine 1737. Narodna pjesma. Zabilježio i popunio Beg Kapetanović Ljubušak crpeći podatke iz turske povijesti (Banjaluka tarihi 1154.) Sarajevo, 1888, s. 39 – 40; Banja Luka meydan muharebesinde sağ kalan kahramanlar Bosna toplumunda yaşamları boyunca saygı görmüşlerdir. Biz bunu Mula Mustafa Başeski'nin kendi kroniğinde kahramanların ölümüyle ilgili yazılarından anlıyoruz.
Başeski kroniğinde "Banja Luka muharebe meydanının meşhur kahramanı" öncelikli olarak tasvir ettiği ağa, saraç ve 50. cemaatin ayanı olan Hacı Mustafa'nın ölümünden zikreder. 07. 05. 1769'den 26. 04. 1770 yılına kadar kapsayan dönemde ölü olarak zikredilmişti. Başeski 1781 yılında, Banja Luka muharebesinin ağalarından yaşlı Avdaga Çomaga (Ismaga)'yı merhum olarak zikreder. "97. cemaatte sert, akıllı ve güçlü adam olarak bilinmektedir. Güzel bir şekilde giyinirdi ve her zaman bakımlıydı. Ölümü ani oldu".
Özellikle, Başeski'nin 1782 yılında ölen iki kişinin hatıralarından iki alıntı not bulunmaktadır. Bunlar, Banja Luka muharebesinin yiğitlerinden Ahmed-aga Kandelja ve Rızvan Geylan ile ilgili notlardır. İlki 97. cemaatten olup öldüğü sırada 90 yaşında olduğu yazılmaktadır. "Banja Luka meydan muharebesi esnasında ağa olmuş ve düşman üzerine ilk o yürümüş o sırada çarkı feleği bile vurmuştur. Kısacası, çok meşhur bir kahraman idi, uzun boylu ve yakışıklı bir ağa idi. Uzun yıllar İsa-bey vakfının mutevelisinin yerine geçmiştir. Yaşlılığında içki severdi. 1196 yılında baharın 20. gününde ölmüştür (01. 03. 1782)".
Rızvan Geylan için ise çizmeci, alemdar ve Neretvalı olduğunu yazmaktadır (Mula Mustafa Ševki Bašeskija, Ljetopis (1746 - 1804) / bundan sonra: Bašeskija / prevod s turskog i komentar Mehmed Mujezinović. Sarajevo 1968. ss. 124, 278, 279).
Banja Luka muharebesinin bu iki kahramanın mezarları yan yana Kovaç mezarlığında, Şirokac ve Ploça kapılar arasında bulunan bölgede, Saburin sokağının altında bulunmaktadır. Mezarları çitlerle çeviriliydi ve çitlerde yazılı bir tabelada: "Kandelja Hacı Ahmed ağa ve bayraktar arkadaşı olan Gejlan Rızvan burada gömüldü. Her ikisi H. 1150'de Avusturya'ya karşı yapılan Banja Luka meydan muharebesinde büyük kahramanlık göstermiş ve her ikisi doksan yaşında 1196 (= 1782) yılında ölmüştür" yazılıdır. Mehmed Mujezinović, Groblja nad Kovačima u Sarajevu i pitanje njihovog uređenja, Naše starine IX, Sarajevo 1964, s. 125 – 126. ve Bakınız: Mehmed Mujezinović, Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini, knjiga I, Sarajevo, Veselin Maslesa, Sarajevo 1974, s. 141 / 142.
1782'de Salih Tago (Dago-oglu) da ölmüştü. Başeski yazıyor ki: "İri bir adam, sarı tenli, yakışıklı, Türkçe güzel konuşurdu, beşinci bölükte saygınlığı vardı. Cömertti. Bilgili insanları severdi, Banja Luka alemdarı (Bašeskija, s. 280). Başeski, Banja Luka muharebesinin katılımcılardan dört kişinin 1783 yılında ölümleriyle ilgili bilgiler vermektedir: "Onuncu bölükten Neretvalı yaşlı Hacı Musa ağa, Banja Luka ağası, deniz celepçisi. Zengin ve saygılı insan idi, güçlü yapılı, meşhur, yaşlı, ancak tecrübeli"; "Mehmed ağa Bajo, Banja Luka alemdarı, onuncu bölükten" (Bašeskija, s. 293); "Beyaz sakallı yaşlı, kolcu, Banja Luka alemdarı, kılıçtan yaralanmış ve burnunda büyük bir iz kalmıştır, onuncu bölükten" (Bašeskija, s. 301).

sahip bir şahsiyettir. Ancak, Bosna üzerindeki uyanışı, hudutlarındaki uyanışı Boşnaklar başka birine aktarmadılar. Bu onların görevi ve ayrıcalıkları idi. Bunlar, şehir kaptanları ve dizdarlar, ağalar, uçbeyleri – ki bunlar Ali Paşa'ya, düşmanın hedefinin Banja Luka olduğu ve eğer o elden giderse "Bosna'nın başının gittiği" ve Saraybosna'nın "gittiği", Bosna'nın "gittiği" konusunda uyararak mahzar göndermişlerdi. Düşman kampı içinden geçerek, dizdar Ömer Ağa'nın tek oğlu, kendisine diğer bölgelerden de mahzarcılar ulaşan Ali Paşa'ya mahzarı götürmüştür. Ali Paşa, mücadele için hemen hazır değildi, çünkü ne sultan ne de büyük vezirin muvafakati yoktu. Hatta ozan bir an ona "sultanın murtatı" diye hitap eder ve Bosnalıların düşmana şiddetle karşı saldırı ve asker sevkiyle cevap vermek taleplerini aktarır. Ali Paşa'ya karşı böyle bir tavrı hafifletmek için mazeret gerçekte sultanın fermanının eksikliğinde aranmaktadır ve ünlü ve saygın bir kadı olan Süleyman Efendi Hacımusiç (Hacı Musa oğlu Süleyman Efendi)

"En önde gidiyor Saraybosnalı gençler
ve onların önünde Çurçiç Yaşar Beg
Onların yanında kadı Musiç ..."

Şiir özel bir sempatiyle Çurçiç Yaşar Bey'i vurgulamaktadır. Gelenek, Saraybosna bölgesinde 17. yüzyılın sonuna kadar takip edebildiğimiz atalarının[22] mesajlarını aktarmak için onu belirlemiştir, genel bir ayaklanmada ulema ve halk işbirliği yaptığı zamanlarda Müslüman Boşnaklar her zaman galip olmuşlardır. Ancak bundan sonra Ali Paşa sultanın muvafakati olmaksızın karar veriyor:

"Serhat ve Krayina yola çıksın!"

Banja Luka savunmasına, yani Banja Luka için karar verici olan mücadelesine harekete geçme kararını veriyor. Zikredilen Süleyman Efendi Hacımusiç, Banja Luka muharebesine katılanlardan hayatta kalanlar grubuna dahildir. Şiirde, Musiç kadı şeklinde geçmektedir. S. Kemura, Musiç'in birkaç yerde ve Saraybosna'da da kadılık yaptığını, ancak bu görevi 1737'de ifa etmediğini yazmaktadır. Bu saygın Saraybosnalı'nın ölüm tarihini şair ve kaligraf Mehmed Meyli şu şekilde söylemiştir:

---

22 Alija Bejtić, Ulice i trgovi Sarajeva. Topografija, geneza i toponimija. Sarajevo 1973, s. 416; Mujezibović, Islamska epigrafika ..., s. 72 – 77, 78, 83, 88, 211, 548, 552.

"Kadılar listesinin başı, Süleyman
herkese iyilik yapmaya gayret gösterdi
Gerçekten hizmet etti dine ve devlete
Ömrünü geçirdi vatan savunmasında
Nihayet el çekti bu fani dünyadan
Ve onu ebedi şeref ve mevki ile değiştirdi
Süleyman Efendinin mezarı nur dolsun
Sene 1153 (1740/41)[23]

Düşman tarafı, Hristiyan Avusturya tarafı, benim dikkatimi çeken epik şiirinde ayrıntılı bir şekilde anlatılmış, çünkü onun kuvvetinde, dolaylı bir şekilde, Bosnalıların gücü ve yiğitliği – onlara karşı durması, onları yenmesi - gösterilmiştir. Bunun yanı sıra, bu kuvvetli, sürekli büyüyen ve durdurulmaz güç, ki bu güç Bosna topraklarında Osmanlı İmparatorluğu'nu yok edecektir, 1737 yılında durdurulmuş ve yenilmiştir. 1737 yılında Çar VI. Karlo tarafından gönderilmiş olan bildirge, Müslüman halka da gönderilmiş, ulaşmış olan veya bu bildirgeye ulaşmayanların kaderi savaşın sonucuna bağlı olduğu belliydi. Bundan dolayı bu muharebe meydanında cesurca savaşmışlardı. Ve kazanmışlardı.

Ozan, şiirin hemen başlangıcında Müslüman halkının yanı sıra Hristiyan halkından da söz etmekte, sembolik olarak bunları papaz ve keşişler temsil ederler. Şiirsel anlatımında 18. yüzyılın ilk yarısında Bosna'nın durumu, buradaki halk genel olarak siyasi ve ekonomik sebeplerden dolayı din konusunda iyice ayırım durumunda olduğu, Hristiyan halkı Hristiyan ülkelerine sempati duyduğu ve Osmanlı hakimiyetine karşı yapılacak savaşlarda bunlara katılmayı hazırlıklı olduğunu izah edilmiştir.

Banja Luka meydan muharebesi ile ilgili seçmiş olduğum değerlendirmede, Bosna Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki çatışma halk şiirlerinde geleneksel olarak **Türkler** ile **Ulah** çatışması gibi gösterilmekte olduğunu önemli olarak vurgulamaktadır. Her iki kavram dinsel

---

[23] Süleyaman efendi Hacı Musiç (Hacımusiç) 50x50 cm büyüklüğünde mezar taşı Ali Paşa camiinde koruma altındadır. Bu mezar taşı Çemaluşa mezarlığından 1940 yılında getirilmiştir. Mujezinović, Islamska epigrafika ..., s. 186/187. - Suleyman Hacimusic hakkında bak: S. S. Kemura, Sarajevkse džamije, GZM, 1911, s. 428. – Genis bibliografya ve kaynakları hakkında M. Mujezinović zikredilen eserinde bahsedilen kronogram altında bulunmaktadır.

anlam taşımakta, her halükarda, Banja Luka muharebe meydanı ile ilgili şiirlerin ilk versiyonu çıkma ihtimali olabileceği dönemde bu anlam vardı ve Mehmed-beg Kapetanoviç'in kaydetmiş olduğu şiir dönemine kadar anlam devam edilmiştir. Kapetanoviç, Müslüman ve Hıristiyan tarafların daha yakın tanınması için kullanılan bu geleneksel terminolojik ifadelere saygılı davranırdı, her halde bu bölgelerde sözsel geleneğinde uzun yıllar kullanmasına, 16. yüzyıldan itibaren, değer verirdi. Kapetanoviç, paralel var olan ve o dönemde aktüel (Boşnak ve Bosnalılar) deyimler ve terimleriyle şiiri modernleşmesini hiç düşünmedi. Bundan dolayı şiirin otantiği, çatışmasıyla ilgili fikri korunmuş, bu fikrin sözsel geleneği var, burada ise gerçek çatışması üzerine ilham olarak alınmıştır.

Eğer bu şiir, her hangi bir şekilde, Bosna halkına, özellikle Bosnalı Müslümanlara hitaben VI. Karlo tarafından gönderilen bildirgesinin yankılarının bir kısmı Müslüman toplumunda koruduğunu denilebiliyorsa, o zaman bu yankıları, gerçekten, çok diskredir. Müslümanlara din serbestliği garanti edilemez. VI. Karlo'nun bildirgesinde yer alan ifadesi şiirde Müslümanların derin bir şekilde dinine sahip olduklarını yansımasıdır.[24] Boşnak Müslümanlara din serbestliğini garanti vermeyen Avrupa ülkelerine karşı olumsuzluk duygularıyla İslam'a bağlılığı güçlendirilmiştir.

---

[24] Proglas cara Karla III. (VI) na bosansko pučanstvo od godine 1737. Vijesnik kr. hrvatsko-slavensko-dalmatinskog Zemaljskog arhiva. Godina II. Zagreb 1900., s. 250 – 252.

BALKANLAR'DA YUNUS EMRE

Ferhat AŞIKFERKİ *

Balkanlar, tarih boyunca Doğu ile Batı arasında bir köprü görevini görmüştür ve bu köprüden tarih boyunca karşılıklı olarak her iki tarafa kültür, gelenek, bilim vs.geçmiştir.

Yaşadığımız bölge -Balkanlar- Türk-kültür izleriyle dopdoludur. Tarihin derinliklerine indiğimizde Avar, Kuman, Peçenek, Osmanlı, daha doğrusu Türk kültür izlerine rastlamamamız mümkün değildir. Hele hele Osmanlı döneminden kalan tarihî eserler, buralarda yetişen yazarların eserleri vs. kültürümüzün silinmeyen izlerinin kanıtlarıdır. Bu izlerimiz kimileri tarafından çoğu zaman silinmek ya da yazarlarımız başka millî mensubiyetten gösterilmek istenmişse de, bu amaçlarında başarılı olmamıştırlar ve de olamayacaklar. Belki bura topraklarda birkaç tarihî eserimizi harap edip yağmalamış veya yıkmış olabilirler ama içimizdeki Türklüğü yıkakamamışlar ,asla yıkamayacaklar.

Buralarda hâlâ varolmamızın sebeplerinden biri de millî ruh ve millî benliğimizin kaynağı olan "hoşgörümüz "dür. Ecdadlarımızın buralara getirdikleri örf, adet, gelenek, göreneklerden mada bizlere bıraktıkları en önemli miraslardan biri de muhakkak hoşgörüdür. Bu bizde varolan hoşgörü bizleri diğer toplumlardan her zaman üstün kılmıştır.

Türkler'de hoşgörünün bu denli etkili oluşunda muhakkak ki tarihimizde yetişen ünlü yazarlar, düşünürler, tasavvufçular, bilginler, yöneticilerimizin payları oldukça haylidir. Bunların arasında da eserleriyle kendini dünyaya tanıtan ve sevdiren en hoşgörülü yazarlarımızdan biri şüphesiz ki Yunus Emre'dir.Yunus Emre, bütün insanları dostça kucaklayan, herkese dost sevgisini saçan, gönüllerde sevgi tahtı kuran bir derviş, bir mutasavvıf, bir hümanisttir.

Yunus Emre XIII.yüzyılda yaşamış, bizlere ölmeyen eseler bırakmıştır. Bu dönem Türk tarihinde büyük önem taşımaktadır, çünkü, bu yüzyılda Selçuklu İmparatorluğu çökmüş, yerine de dünya tarihine damgasını vuran

* Priştine Üniversitesi, Türk Dil ve Edebiyatı Bölümü Asistanı, Priştine.

Osmanlı İmparatorluğu geçmiştir. Çok karışık ve çalkantılı olan bu dönemde Yunus Emre ta Anadolu'dan barış dolu, sevgi dolu bir sesle insanlığa barışa, birlik ve beraberliğe çağırmıştır.

Yunus Emre'nin hayat hikâyesi hakkında kesin bilgiler yoktur. Yaşamıyla ilgili bilgiler yazdığı şiirlerinden, hakkında söylenilen efsanelerden ve kendisine dair yazılan yapıtlardan çıkarılmıştır. Söylentilere göre, Türk kökenli bir aileden gelen şairimiz 1240-1320 (1241-1321) yılları arasında yaşamıştır. Şeyhi Taptuk Emre'den uzun yıllar dersler aldıktan sonra din ve tarikatını yaymak için gurbete düşer. Konya, Şam,Azerbeycan'ı gezdiğini şiirlerinden anlayabiliriz. Şiirlerini, ki bunların sayısı üç yüzü geçer,"Risaletün Nushiyye" ve "Dîvân" adlı mesnevilerinde toplanmıştır.

Yunus'un esas görüş ve düşüncelerini onun yazdığı bu eserlerinden anlayabiliriz.Şiirlerini yazdığı dil temiz, saf Türkçe'dir, herkesin anlayabileceği bir dildir.Şiirleri saraylarda değil halk arasında söylenmiştir. Bu bize,Yunus'un halk tarafından ne kadar çok sevildiğini de göstermektedir. Bundan dolayı da Yunus Emre'nin bazı şiirleri değişikliklere uğramış veya halk arasında söylenen kimi şiirler de ona mal edilmiştir. Çoğu şiirler de Yunus adlı başka şairler tarafından söylenmiş ve Yunus Emre şiirleriyle karıştırılmıştır ama bunlar gerçek Yunus şiirleriyle kıyaslanınca,hemen ona ait olmadıklarını kullanılan dilden, uslüpten, büyük şairimizin anlatım güzelliğine yakışmayacağı hemen anlaşılmaktadır.

Yunus Emre sadece Türk edebiyatında ad yapmış bir şair değildir,o dünyaca tanınımıştır.Şiirleri dünyanın birçok dillerine tercüme edilmiştir ve böylece onun hoşgörüsü,sevgi anlayışı tüm dünyaya yayılmıştır.Bundan dolayıdır ki 1991 yılı UNESCO tarafından büyük Türk şairi Yunus Emre'ye adanmış ve "Sevgi Yılı" olarak kutlanmıştır. Bütün yıl içinde "UNESCO" tarafından dünyanın çeşitli yerlerinde sempozyumlar, seminerler, kongreler, sanat gösterileri vb.düzenlenmiştir.

Yunus Emre'yi daha iyi anlayabilmek için onun eserlerini dünya dillerine çevirenler çok olmuştur.Yunus'u kendi okuyucularına tanıtmak için bir Alman bilim adamının hazırladığı eseri çok ilginçtir. Dr.Georg Jacob'un 1911 yılında Berlin'de yayınlanan "Hilfsbuch für Vorlesungen Über das Osmanisch-Türkische" adlı eserinde "Ein Ilahy des Yunus Emre" başlığı altında Yunus Emre'den söz etmektedir. Dr. George Jacob, değerli şairimizin hayatıyla ilgili birkaç cümle ile bilgi verdikten sonra "Şol Cennetin Irmakları" adlı ilahisini Alman hurufatiyle basmıştır.

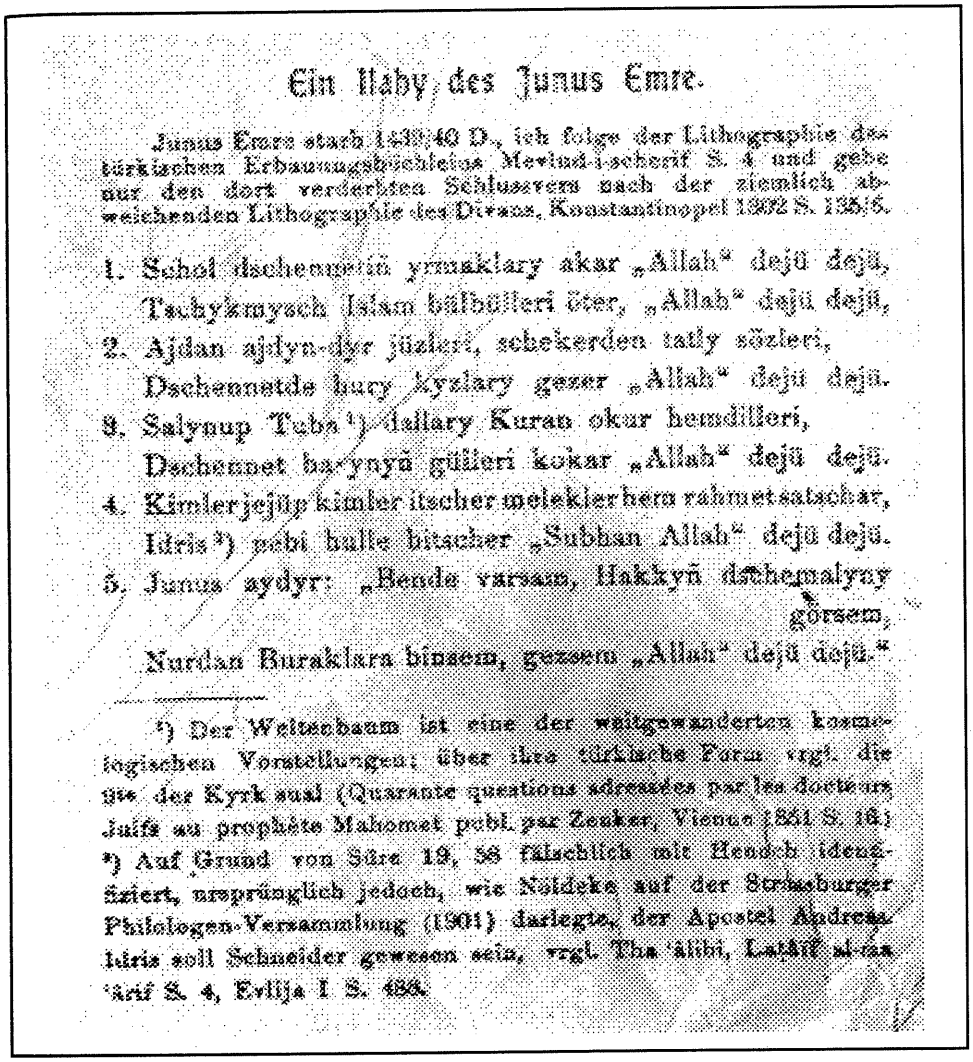

Ein Ilahy des Junus Emre.

Junus Emre starb 1431/40 D., ich folge der Lithographie des türkischen Erbauungsbüchleins Mevlud-i-scherif S. 4 und gebe nur den dort verderbten Schlussvers nach der ziemlich abweichenden Lithographie des Divan, Konstantinopel 1872 S. 135/6.

1. Schol dschennetiñ yrmaklary akar „Allah" deju deju,
Tschykmysch Islam bülbülleri öter, „Allah" daju deju,
2. Ajdan ajdyn-dyr jüzleri, sebebkerden tatly sözleri,
Dschennetde hury kyzlary gezer „Allah" deju deju.
3. Salynup Tuba[1]) dallary Kuran okur hemdilleri,
Dschennet baryñyñ gülleri kokar „Allah" deju deju.
4. Kimler jejüp kimler itscher meleklerhem rahmet satschar,
Idris[2]) nebi halle hitscher „Subhan Allah" deju deju.
5. Junus aydyr: „Bende varsam, Hakkyñ dschemalyny görsem,
Nurdan Buraklara binsem, gezsem „Allah" deju deju."

[1]) Der Weltenbaum ist eine der weitgewanderten kosmologischen Vorstellungen; über ihre türkische Form vgl. die 40 der Kyrk sual (Quarante questions adressées par les docteurs Juifs au prophète Mahomet publ. par Zenker, Vienne 1851 S. 16.)
[2]) Auf Grund von Sûre 19, 56 fälschlich mit Henoch identifiziert, ursprünglich jedoch, wie Nöldeke auf der Strassburger Philologen-Versammlung (1901) darlegte, der Apostel Andreas. Idris soll Schneider gewesen sein, vrgl. Tha 'alibi, Latâif al-ma 'ârif S. 4, Evlija I S. 486.

Balkanlar'da Yunus Emre hakkında araştırmalar çok uzaklara dayanmaz.Yazımın başında da belirttiğim gibi 1991 yılı UNESCO tarafından "Yunus Emre Sevgi Yılı" ilân edilmişti.İşte bu yılda Yunus Emre hakkında Balkanlar'da daha temelli araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bundan önce sadece Osmanlı döneminden kalan ve faaliyet gösterebilen kimi tekkelerde söylenen ilahilerden Yunus Emre'nin adına rastlanabilirdi.Bu gibi olaylara kendim bizzat da şahit olmuşumdur.1980'li yılların başında Prizren'de bulunan bir Rufai tekkesinde dini ayin yapılırken, dervişler Yunus'un

"Şol Cennetin Irmakları","Dertli Dolap- Dolap Niçin İnilersin"," Sordum Sarı Çiçeğe"...vb. ilahilerini söylüyorlardı.

(Yunus Emre ilahileri aynı zamanda okunan mevlitlerde söylenirdi ve de halen söylenilmektedir). Bu bize, tekkelerde çok sayıda bulunan cönk ve mecmualarda Yunus'un şiirlerine rastlanılabilineceğine işaret etmektedir.

Kosova'da böyle bir araştırmayı Prof.Dr.Nimetullah Hafız yapmıştır. Prof.Dr. Hafız'ın çeşitli tekkelerin kitaplıklarında bulunan mecmua ve cönklerde taramalarda bulunurken, Yunus Emre'nin şiirlerine ve ona mal olunan şiirler bulmuştur. Bu şiirlerde Balkan Türkçesi'nin özelliklerinin de bulunduğunu vurgulamaktadır. Demek oluyor ki bu şiirler her ne kadar yazılı olarak bulunsa bile sözlü yayıldıkları için hem dil hem de biçim bakımından değişikliklere uğramıştırlar. Aynı zamanda N.Hafız'ın Yunus'a ait derlediği bu şiirlerin çoğu Yunus adında başka şairlerin veya Yunus'a mal edilmiş şiirlerdir.Kendisinin de belirttiği gibi 14 şiirden sadece iki şiir asıl Yunus'a aittir, diğer şiirler ise Yunus Emre'nin anlatım güzelliğine, dil özelliğine, din anlayışına vs.yakışmayacak şekilde yazılmıştır.

Kosova'da Yunus'la ilgili yapılan araştırmalardan mada şairlerimiz tarafınca ona ait yazılan şiirler ve de kendisinin tercüme edildiği şiirleri de görülmektedir. Yunus Emre şiirlerinin Boşnakça'ya tercümesini yapan Tacida Zubçeviç-Hafız,bu işte epeyce başarılı olmuştur."Yunus Emre-Seçmeler" kitabında 41 şiirin tercümesinde okuyucuya Yunus'un sanatını, kişiliğini, felsefesini, kısacası Yunus'u gerçek yönleriyle en iyi bir şekilde tanıtmıştır.

Kosovalı şairler ise 1991 yılının büyük şairimize adanmasıyla birlikte, Yunus Emre konulu şiirlerini, yazmaya başlamıştırlar.Bu yörenin hemen hemen bütün şairleri birer veya fazla şiirinde ünlü şairimizi konu etmiştirler. Son zamanlarda Kosova'nın Türk Dernekleri tarafınca ,özel dinî günlerde düzenlenen konserlede(Kadir Gecesi, Ramazan ve Kurban Bayramları...) özel olarak seçilip söylenen ilahilerin çoğunu Yunus'un ilahileri oluşturmaktadır.

Tasavvufun halk dilindeki güçlü temsilcisi olduğu için her okunan mevlitten sonra veya dervişlerin zikir törenlerinde muhakkak onun ilahilerine rastlanır.Bu durum Yunanistan'da da görülür.İlginç ve değişik olarak bir şeydir ki bu yörede Yunus ayrıca sabır ve derman kaynağı olarak da görülmektedir.

Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde Yunus Emre hastalara şifa veren bir eren olarak var olmaktadır. Belli türbelere gidip Yunus'un ilahilerini söylemekle konuşamayanlar, yürüyemeyenler yatırların arasına yatırılarak, derman bulacaklarına inanılır(Yunus'un ermiş oluncaya kadar kırk yıl konuşamadığı inanılmaktadır).

Yunanistan'ın önemli Türk yazar ve aydınları da Yunus Emre hakkında çok sayıda şiir yazmış ve de araştırmalarda bulunmuşlardır. Bunların arasında Aliriza Saraçoğlu, Nuri Mehmet, Reşit Salim, Nalan Saraçoğlu, Aydın Ahmet, Tevfik Hüseyinoğlu, Mustafa Tahsinoğlu vb.gibi aydınlar bulunmaktadır.

Balkanlar'da Yunus Emre ile ilgili önemli bir araştırma Bosnalı bilim adamı Fehim Nametak da yapmıştır.Yunus'un ilahileri tekke ve dervişler yoluyla yayılırken doğal olarak altı yüzyıl kadar Osmanlı egemenliği altında bulunan Bosna'ya kadar da ulaşmıştır. Dolayısıyla değerli şairimizin ilahileri Bosna'daki tekkelerde de Osmanlı döneminden günümüze dek söylenilmektedir.

Fehim Nametak Sarayevo'daki "Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi"nde bulunan cönk ve mecmuaları tararken Yunus Emre'nin çok sayıdaki şiirlerine rastlamıştır. Birçok Bosnalı şair tarafından kaleme alınan Yunus Emre şiirleri, şairin bura topraklarda da çok sevildiğini, halk arasında büyük saygı ve itibar gördüğünün ispatıdır.

Nametak,15-ten fazla mecmuada çok sayıda Yunus Emre şiirini bulmuştur.Bu mecmualarda Yunus'un şiirlerinden mada Bosnalı şairlerin ve de Türk edebiyatında önemli yerleri olan şairlerimizin(Aşık Ömer,Eşrefoğlu, Ruşeni, Sezai...vb.) de şiirleri bulunmaktadır.

Bosna'nın tanınmış Tükologları'ndan Yasna Şamiç'in de 1990 yılında "Mistički Eros"adlı kitabında Yunus Emre'nin tercüme edilmiş 44 şiiri bulunmaktadır. Kitapta bu şiirlerden mada Yunus'un hayatı, efsaneleri Türk edebiyatındaki yeri işlenmiştir.

Yunus Emre ile ilgili köklü araştırmalar muhakkak ki Balkanlar'ın diğer devletlerinde de (Bulgaristan, Romanya, Makedonya, Yugoslavya, Hırvatistan...) yapılmıştır ama maalesef ben gereken kaynakları bulamadım.

Mesela, Makedonya'da da "Yunus Emre Sevgi Yılı"nda seminerler, şiir saatleri düzenlenmiştir ve araştırmalar yapılmıştır. Makedonya Türk şairleri de Yunus'u şiirlerinde konu etmişlerdir (N.Zekeriya, İ.Emin, L.Seyfullah, N.Dişo,F.Ali...) ve onun şiirlerini Makedonca'ya tercüme edip(İlhami Emin, "Vo Sebe","Sevelüm-Sevilelüm" /"Da Sakame Da Ne Sakat"-iki dilde) yayınlamışlardır. Bu gibi şeyler şüphesiz Balkanlar'ın diğer devletlerinde de yapılmıştır.

Son olarak şunu da belirtmek isterim ki, Almanya Balkanlar'da bulunmamasına rağmen Alman bilim adamı Dr.Georg Jacob'un yazısını ilginç bulduğum için bu yazıma ekledim.

KAYNAKLAR:

1. Ord.Prof.Dr.Fuad KÖPRÜLÜ, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,8.baskı, 1993-Ankara
2. Ahmet KABAKLI,**Türk Edebiyatı,** Emek Gazete ve Matbaacılık Ltd.Şti. 5.baskı, 1983-İstanbul
3. Seyit Kemal KARAALİOĞLU, **Türk Edebiyatı Tarihi,** İnkılâp ve Aka Kitabevleri Koll.Şti. 2. baskı,1982-İstanbul
4. **Çevren,** Bilim/Kültür Dergisi,"TAN" yayınları,Priştine,yıl XIX sayı 87-89 (Ocak-Haziran)-1992
5. **Çevren**,Bilim/Kültür Dergisi,"TAN" yayınları,Priştine,yıl XIX sayı 90-92 (Temmuz-Aralık)-1992
6. Mr.Tacida HAFIZ, **Yunus Emre-Izbor Iz Poezije,** "TAN" yayınları, Priştine-1991

PRİZRENLİ ŞEM'Î'NİN HAYATI HAKKINDA BİRKAÇ SÖZ

Ümran AŞIKFERKİ*

Prizren yüzyıllarca zengin tarihiyle anılmaktadır. Gerek Romalılar döneminde olsun gerek Osmanlı idaresi döneminde bu şehir Balkan şehirleri arasında en tanınmış ve önemli iktisadî ve kültür merkeziydi. Prizren 21 Haziran 1455 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. Buraların fethedilmesiyle, bu topraklara yerleşen kimi Türk aileleriyle birlikte getirdikleri din, dil, gelenek, görene, adet ile birlikte Türk edebiyatı ürünleri de Anadolu'da olduğu gibi Balkanlar'da da yerleşip genişletilmiştir. Böyelce tarih boyunca günümüze kadar Prizren'de oldukça çok sayıda şair ve yazar yerleşmiştir. Bunların arasında en tanınmışları ve Türk Edebiyatı'nda önemli yer sağlayan Sûzi Çelebi, Âşık Çelebi, Sucudî Tecellî, Ömer Lütfî, Âşık Ferki gibi ad yapmış ve bizlere değerli eserler miras olarak bırakmış şairleri anmadan geçemeyeceğim. Fakat ne yazık ki, bu güne kadar çoğu şairlerin hayat öyküleri ve yazdıkları eserleri ile ilgili geniş bilgiye sahip değildir.

Bu şairler arasında Prizrenli Şem'i de yer almaktadır. Prizren'de, XVI. Yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı İmparatorluğu'nun en müthiş sultanları Kanunî Sultan Süleyman döneminde yaşadığını şiirlerinde açıkça öğrenebiliriz.

Şiirleri dilden dile dolaşan ve zamanında çok sevilen ve sayılan biri olan Şem'î'nin kişiliğine dair pek fazla bilgimiz yoktur. Edebiyatımızda derin izler bırakan Şem'i'nin Prizren'de doğduğunu açıklayan dokuz önemli tezkireyi gözden geçirdim. XVI.yüzyıl tezkirecileri Sehî, Latifî, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi; XVII. Ve XVIII. Yüzyıl tezkirecilerinden de Beyâni, A. Mustafa, Riyazî ve Esrar Dede'ye ait olan tezkirelerinin hiçbirinde Şem'i'nin doğum tarihi belli değildir.

Birkaç tezkirede ise ölüm tarihi ile ilgili değişik bilgiler verilmektedir. Sehi, Şem'î'nin 1524-25 yıllarında öldüğünü ve mezarının İstanbul'da

* Priştine Üniversitesi, Türk Dil ve Edebiyatı Bölümü Asistanı, Priştine.

bulunduğunu yazmaktadır. Şem'î'nin ölüm tarihiyle ilgili verilen değişik olarak Riyazî ile Faizi vermektedirler. Riyazî'ye göre Şem'i 1529-30 yıllarında, Faizî'ye göre ise 1500 yılında ölmüştür.

"Meskenüm nur Şem'i ol Ahad"

Dizesiyle Riyazî, Prizrenli Şem'î'nin ölümüne tarih düşürdüğünü (H.936/M. 1529-30) tezkiresinde belirtilmektedir. Şem'î'nin altmış yıldan fazla bir ömür yaşadığını şu beyitinden görebiliriz.

"Yaşım altmış iki olduğu ağardı kirpiğim kaşım

Uzak menzile Şem'î der ki nen var senin azık"

Şem'î, klasik tarzındaki şiirleri ile bu şehirde yetişmiş olan Suzî Çelebi gibi tanınmış daha birçok şairlerin yanında kendisini geliştirmiş ve XVI. Yüzyıl Divân Edebiyatı'nda önemli bir yer sağladığı şüphesizdir.

Muhteva, şekil ve dil yapısı Şem'î'nin hayatı ve kişiliği ile ilgilidir. Genç yaşlarında aşk şiirleri yazmış olan Şem'i daha sonraları dinî konulu şiirler yazmaya başlamıştır. Divanı'ndaki konuları şöyle sıralayabiliriz. Allah sevgisi, İlahî aşk, Hazreti Muhammed ve Hazreti Ali sevgisi, Mevlana ve Mevlevilik vs.

Şairin Hacc'a gittiğini şiirlerinden anlıyoruz. Bir beytinde Hacc'da bulunduğu zaman yaşından söz etmektedir.

"Elli beş elli altı yaşında Hak itti nasip,

Verdi Şem'î'nin muradın Hazret-i Reb'ül-eman"

Hacc'a niyet edişi, gidişi ve orda geçirdiği günlerini, hissettiği duygularını açıklayan çok güzel beyitleri vardır. Şairin dine, Allah'a olan bağlılığını ve sevgisini eserinde daha iyi görebiliriz. Büyük saygı ve sevgisi olan Mevlana Celaleddin Rûmî'yi çok sevdiğini şu dizeleriyle göstermeye çalışmıştır:

"Makam-ı dilküşadan eyleyim seyran-ı Mevlana

Devam-ı ömr-i devletle sürün devran-ı Mevlana"

Şem'î'nin böyle güzel ve duygulu şiirleri dilden dile dolaşmış, ondan sonra yetişen şairlere Mevlana sevgisini aşılamış ve bu konuda şiirler yazmaları için ilham kaynağı olmuştur.

Şem'i, Mevlevî Tarikatı'nın Şeyh Vefâ dervişlerindendir. Kısa bir dönem Edirne'de yaşadıktan sonra İstanbul'a gider ve Ali Dede Tekkesi'ne girer. Sadık hizmetinden dolayı kısa zamanda Şeyh'in teveccühünü kazanıp, "Şeyhlik" mertebesine ulaşmıştır. Kendisinin Mevlevî Tarikat'ına sıkıca bağlı olduğunu açıklayan beyitlerin birinde şöyle der:

"Mevleviyim Mevleviyim pirimiz Molla-yı Rûm

Şah-ı kutb'ul arifindir ser firaz-ı evliya"

Priştineli Mesihî ile arkadaş olduğunu ve İstanbul'da buluştuklarını Âşık Çelebi'nin tezkiresinde görebiliriz. Mesihî bir gün Şemî ile birlikte Hristiyan güzellerini seyretmek için Galata'da bir kiliseye gitmiştir. Bunları gören devrin zarif şairlerinden biri şöyle bir kıt'a söylemiş:

"Galata'da Mesihî deyre varmış

Meğer Şem'i anınla bile gitmiş

İşidenler galat idüp demişler

Mesihi kiliseye bir mum iletmiş"

Şem'î'nin de, Hristiyan güzellerine olan tutkusunu dile getiren beyitleri bulunmaktadır.

"Ah o kâfir dilberi mecbur gönül yağmasına

Rahım yok bir zerrecik bu bende-i ednasına"

"Virüpdür aklına yağmaya ol mahbub-i müstesna

Arın çün ben dahi meyl-i muhabbet itdim Efrence"

Şairin, içki ve güzellere düşkün olduğunu şu beyitlerinden görebiliriz:

"İhtiyarım, taze yar olsun direm meşreb bu ya

Natuvan oldum medar olsun direm meşreb bu ya"

"On iki, on yaş balâ bülenddir nazenin

Hem şirin, hem şivekar olsun direm meşreb bu ya"

Şem'î'nin fakir biri olduğunu, düzenli bir tahsil görmediğini, kendi kendini yetiştiren dervişlerden biri olduğunu kendi tezkiresinde Sehi öne sürmektedir. Oysa, Latifi'nin tezkiresinde Prizrenli Şem'î'nin Şeyh Vefâ dervişlerinden olup, iyi bir tahsil gördüğünü yazmaktadır. Şiirlerinden de anlaşılacağı gibi, kullandığı dil, şekil, muhteva vs. Latifi'nin tezkiresindeki bulunan verileri şüphesiz doğrulamaktadır.

Şem'î zamanında kendi yazdığı şiirlerini bir "Divân"da toplamadığından dolayı, şiirleri çeşitli mecmualarda bulunmuştur. Bu sebepten dolayıdır ki çok sayıda şiirleri Türk Edebiyatı'nda başka şairler ile karışmıştır.

Kimi araştırmacılarımız, edebiyatımızda ikinci bir Şem'î'den de söz etmektedirler. Yaptığım araştırmalarda XVI. Yüzyılda sadece bir şair Şem'î'nin yaşadığı, o da Prizrenli olduğu sonucuna vardım. Bunu kullandığım kaynaklar da göstermektedirler. Örneğin: Batılı araştırmacılar Hammer ve Gibb, kendi eserlerinde, Prizrenli Şem'î'den bahsetmektedirler. Bu iki araştırmacı Şem'î'den söz ederlerken, ikinci bir Şem'î'nin olabileceğinden hiçbir bilgi vermemiştirler.

Abdülbaki Gölpınarlı "Mevlana'dan Sonra Mevlevilik" adlı eserine, halk arasında Mevleviliğin yayılmasında büyük payı geçen Prizrenli Şem'î'den söz ederken, tek bir Şem'î'nin var olduğunu açıklamaktadır.

Dr. İsmail Ünver ise iki Şem'î'nin varolduğunu vurgulamaktadır. Bunlardan biri Prizrenli olan şair Şem'î'dir. Diğeri ise şair, ayrıca tasavvuf felsefesini ve Fars Edebiyatı'nı yorumlayan Şem'i Şemullah'tır. Dr. Ünver'e göre Esrar Dede'nin Şem'î Şemullah'ın Prizren kökenli olduğu veresini tezkiresine yanlış olarak kaydetmesinden ileri gelmektedir.

Atilla Özkırımlı, "Türk Edebiyatı Ansiklopedisi"nde Şem'î ve Şem'î Mustafa adında bir şairden söz etmektedir. Mevlevî Tarikatı'nın Şeyh Vefâ dervişlerinden ve ikisinin de doğum yerleri Prizren olduğunu yazmaktadır. Fakat,aralarında yetmiş yıldan fazla bir zaman aşımı bulunmaktadır. Atilla Özkırımlı'ya göre, eski mecmua ve cönklerde bulunan şiirlerin hiçbiri Şem'i Mustafa ve Şem'î Şemullah'a ait değildir. Şiirlerin tamamının Prizrenli şair Şem'î'nin olduğunu, sadece tek bir divan yazdığını ve bu divânının 1870-1926 yıllarında basılmış olduğunu açıklamaktadır. Divân nüshalarında Konyalı Âşık Şemi ile Prizrenli Şem'i'nin şiirleri karışmış ve bir Şem'i adında toplanmış.

Kıbrıslı Âşık Şemi'nin divanında da yer alan beyitlerin birçoğunun hiç kuşkusuz Prizrenli Şem'i'iye ait olduğu kanısındayım. Bunu da az önce de belirttiğim gibi Şem'i kendisinin şiirlerini bir divânda toplayamayıp dağınık bir şekilde kalmasıdır ki, bu da şiirlerinin başka yazarlara mâl olmasına sebebiyet vermiştir.

KAYNAKÇA

1. Mr.Tacida Zubçeviç-Hafız,"Tursko-Osmansko Pjesnistvo Prizrena XV-XX", yayımlanmamış doktora tezi, Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi, Priştine 1997
2. Abdülbaki Gölpınarlı,"Mevlana'dan Sonra Mevlevilik" İstanbul 1953
3. Dr.İsmail Ünver,"Şem'î Şem'ullah" özel baskı, nerede ve ne zaman yayımlandığı belli değil
4. Atilla Özkırımlı,"Türk Edebiyatı Ansiklopedisi" cilt IV, İstanbul 1988
5. Gibb, A History of Otoman Poetry" London 1958
6. Prof.Dr.Hasan Kaleþi, Prizren Kao Kulturni Centar
7. Hammer fon Prugstal,"GOD"
8. Sehi,"Heþt Bihiþt" İstanbul 1325/1907
9. Riyazi, "Riyaz al-þu'ara" İstanbul
10. Latifý,"Tezkiretuþ-þu'ara" İstanbul 1314/1896
11. Aşık Çelebi,"Meþairu'þ-þu'ara" İstanbul

MESÎHÎ
HAYATI ve ESERİ

Klaus RIELE *

Özete başlamadan önce bu çalışmanın husule gelmesinde bilhassa bana yardım eden sayın Prof. Dr. Nimetullah Hafız'a teşekkür etmek istiyorum. Osmanlı el yazısı benim araştırma alanıma girdiğinden, oldukça zor olan bu araştırmayı memnuniyetle üstlenmiş bulunuyorum. Zira Mesihî'nin doğum yeri ile benim sayın Profesörüm Hafız'in öğretim gördüğü yer aynıdır.

Türk edebiyatının müstesna siması Mesihî'nin edebî şahsiyeti ve eserleri üzerinde pek fazla inceleme ve araştırma yapılmadığı için Divan'ın açıklaması da bugüne kadar yapılmış değildir. Bu nedenle bize tanınan imkânları da dikkate alarak şairin hayatı, edebi kişiliği ve şiir sanatını açığa getirmek için bu çalışmayı yapmaya karar getirdik.

Türklerin Müslüman oluşundan sonra gerek batı ve gerek doğu Türkleri arasında yeni bir edebiyat meydana geldi. Bu edebiyatın şekil, muhteva, nevi bakımlarından daha önceki edebiyattan esaslı farkları bulunuyordu. Türk şairleri Arap ve Farsların kullandıkları aruz vezni ve kaside, gazel, musammat, mesnevi, rubâî gibi nazım şekillerinde bir sürü eserler yazmışlardır. Bu devir Türk divan edebiyatında çok büyük üstadlar yetişmiştir.

Fuzûlî ve Bakî yalnız bu asrın değil, bütün Türk edebiyatının en büyük şairleri arasında yer almaktadır.

Mesihî on beşinci asrın sonu ile on altıncı asrın başında yaşamış tanınmış Divan şairlerinden olup rind-meşrebinin ilk üstatlarından Priştineli bir zattır. Meselâ Âşık Çelebi veya Lâtifi bu zatın mükemmel bir şair olduğunu açıklamada ittifak ediyorlar. İran taklitçiliğinden uzak kalan, mahallî hayatı aksettiren ve yeni mazmunları yeni bir dille ifade eden Mesihî, orijinal bir şair sayılabilir.

---

* Dr., Türkolog, Frayburg.

Şiirinden başka hattatlık sanatında da şöhret kazanan Mesihî 1470 Priştine'de doğup 1513 yılında ölmüştür. Mesihî'nin kasidelerinden, şairin 1470 yılında Priştine'de doğmuş ve çocukluğu orada geçirmiş olduğu anlaşılıyor. Arnavut bir aileden olup devşirme sıfatiyle İstanbul'a gelen Mesihî medresede tahsil ve terbiye görmüştür. Buradaki çocuklar Hristiyan, köylü ve Balkan ülkelerinden oluşan ve fiziksel, bilhassa zeki, iyi gelişmişlerden seçilmiş ve kafa başına ödenek ödeyerek toplatılmışlardır. Mesihî de bir köylü çocuğu, dolayısıyla küçük mütevazi bir aileden gelmiştir. Osmanlılar Mesihî'nin gerçek yeteneğini ve mehabetini kısa zamanda tespit etmişler. Kendisi o zamanlarda, yani on beşinci yüzyılın ikinci yarısında (yetmişli yıllarda) devşirmeye alındığında, yaşı altı olarak İstanbul'a gelmiştir. Mesihî Hristiyan asıllı olduğundan ismi de "İsa"dır. İsmi İsa olması münasebetiyle "Mesihî" mahlasını seçmiştir. İkinci adı olan Mesihî'yi de galiba tanınmış yazarlarla karıştırılmamak için İstanbul'da almıştır. Mesihî İstanbul'a gelişinden sonra Osmanlı idaresi tarafından devşirmedeki erkek çocuklara verilen mükemmel bir eğitimden faydalanmıştır. Önce Kur'ân mektebine ve daha sonra medreseye geçmiş, ilahiyatçılık disiplini yanı sırasıyla devlet hukuku, tabiat ilmi, edebiyat ilmi, Arapça, Farsça ve hattatlık dersleri görmüştür. Şiir diline ahenk ve akıcılık getiren şair kelimeleri seçmekte ve mısralara yerleştirmekte büyük titizlik ve ustalık göstermiştir.

XV. yüzyılın ortalarında Fatih Sultan Mehmed ile başlayan Osmanlı Devleti'nin yükselme devri, askerî, siyasî ve ekonomik alanda olduğu gibi kültür ve sanat alanında da çok hızlı bir gelişmeye başladı. Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı uluslar kitlesi de olduğundan ortaya karışık ve uluslararası sayılabilecek bir kültür türü çıkmıştır. Yani bütün şairler, bilginler, sanatçılar, kumandanlar ve devlet adamları İstanbul'a toplanacaktır. En güzel besteler, en yeni modalar, en zevkli Türkçe konuşmalar ve taze fikirler hep bu şehirde görülecektir. İstanbul, bütün görenleri hayran bırakan, görmeyenleri hayale sevkeden, batılı ressamlara bitimsiz konular getiren, bir şekil ve mana güzelliğine ulaşacaktır. Velhasıl, daha XVI. yüzyılda bile nüfusu milyonlaşan İstanbul, yeryüzü Türklüğü'nün en büyük eseri, şanı ve gururu olacaktır.

Tabiî zamanla inkılapların artması ve fetihlerin çeşitli alanlarda yayılması nedeniyle Mesihî'nin kısa yaşamı 1470-1513 yıllarında iktidara gelen üç sultanın devrini içine almıştır. Mesihî'nin eserlerinde en büyük kaynak ikinci Bayezid olmuştur. Devrinde İstanbul'da 200 kadar şair şöhret kazanmış ve bunların bir kısmı, bu yüzyılda olduğu gibi

günümüzde de adlarından bahsettiriyorlar. Sultan II. Bayezid de, babası ve dedesi gibi ilim ve sanat adamlarını, şairleri himaye eden, onları taltif edip maaş bağlayan olgun bir hükümdardı. Şiire ve hat sanatına ehemmiyet veren II. Bayezid, Adlî mahlâsıyla şiirler de yazmıştır. Sade ve açık bir dille, tabiî ve güzel bir ifadeyle söylenen ve küçük bir divan teşkil eden bu şiirlerde daha çok sofiyane ve hakîmâne bir eda göze çarpmaktadır. Türk şiirini çok güzel söyleyen ve aruza hâkim olan bu şairler arasında Mesihî, Zatî, Fuzulî gibi üstadlar, aynı zamanda Türk divan şiirinin de en yüksek seviyeye yükselmesini sağlamışlardır. Mesihî medresede okuduktan sonra ilk olarak "Şah Kulu" vakasında şehid olan Hadım Ali Paşa'nın divan kâtipliğinde bulundu. Tabiî ki Ali Paşa zamanına Mesihî'nin şairlik yılları rastlar; ancak içkiye müptelâ oluşu ve çapkınlığı yüzünden vazifesini ihmâl eden tavırları olmuştur. Onun bu haller Hadım Ali Paşa tarafından bâzan hoş görülmüş, bazan cezalandırılmıştır. Şair Mesihî'yi derbederliğine rağmen, kâtipliğine getirdiği için, Mesihî'nin Ali Paşa hakkındaki mersiyesi XVI. asır divan edebiyatının en güzel parçalarındandır. Mesihî Ali Paşa'ya yardımlarından dolayı minettârlığını bildirmiş ve çok eserlerini onun menfaatine ithaf etmiştir.

Koruyucusu Ali Paşa'nın ölümü, ilk anda onun ileriye doğru yükselmesi için umulmadık kötü sonuçlar ortaya çıkardı. Zira ilk etapta hemen geri divan kâtibi olmaya muvaffak olamamıştır. O zamanki Bosna-Sancak beyliği sırasında ilk olarak 1512 yılında tekrar işe girmeyi başarır ve Mesihî böylece İstanbul'u terk edip Bosna'ya yerleşir. Mesihî'nin Bosna'dan İstanbul'daki arkadaşlarına gönderdiği mektupların adapte edilmesi, bu çevrede, bilhassa dil tarihinin isimi için önemli bir unsur teşkil etmiştir. Mesihî bu arada Bosna'daki geniş halk kitlesi arasında Türk dilinin hemen hemen hiç konuşulmadığından ve amansız soğuk kışın sağlığına ciddi bir şekilde zarar verdiğinden yakınır. Bu notlarla açıkça bazı Avrupalı Türkologlara karşı olarak şu ispatları aktarmaktadır: Halk arasında Türkçe'nin, hiç bir zaman kullanılmadığını, bilakis, Türkçe'nin yalnızca memur dili olduğunu dolayısıyla yönetimdeki memurlar tarafından muhafaza edildiği gerçeğini kanıtlamaktadır. Ancak İslam dini Arapça'dan başka dil kullanmadığı için Müslümanlığı kabul edenlerin çoğu Türkçe'yi öğrenememiş, kendi ana dillerini kullanmağa devam etmişlerdir.

Bosna'da Mesihî kendisini özellikle, bizzat güvenilir ve çalışkan olarak göstermiştir. Zamanın araştırmaları Mesihî'nin fakirlik ve sefalet içeri-

sinde öldüğüne işaret etmiş olmalarına rağmen bu fikir yanlıştır. Zira, Yunus Paşa Mesihî'yi amirlerine karşı güvenilebilir bir muharip olarak ve o günlerde Klokoç kalesi fethinde onu en büyük yardımcısı olarak zikretmektedir. Yunus Paşa böylece Mesihî'ye bugünkü Mostar yakınlarında bir timar (Osmanlı devletinde, belli hizmet ve vazife karşılığı olarak gelirleri kişilere tahsis edilen arazi) verilmesini sağlamıştır. Mesihî'nin erken ölümü bu suretle fakirliğine değil, bilâkis onun İstanbul'da rastlamadığı, Bosna'daki amansız kışın sağlığını kötü yönde etkilemesi sebebine işaret etmek gerek. Bu araştırma, Osmanlı intikal devrinde klasik Türk edebiyatı ve Osmanlı üst düzey kütüphanelerine önemli şekil kazandıran, şair ve yazarın takdimidir. Mesihî bu devrin oldukça sayılan ve Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olarak görülmektedir. Garip olan şudur ki, onun hayatı ve eserleri hakkında geniş bir bilgi mevcut değildir. Elde olan mevcut bilgiler de saptırılmış ve tahminlerle doldurulmuştur. Onun eserleri üzerinde yapılan ön hazırlık çalışmaları iyi bir sonucun ürünü olmada yetersiz kalmıştır. Bu yüzden zorluklar sırasıyla husule gelmişlerdir. Böylece, ne yazık ki Mesihî'nin eserlerinin ancak çok az ve yetersiz araştırıldığı şüphesizdir. Onun gerçek anlamdaki sanatının geniş çapta olduğu aşikârdır. Demek oluyor ki Mesihî'nin elde olan eserleri onun kişi olarak, sanatkâr, alim ve bilgin biri olduğunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişme zamanlarında, ilim için genel bir anlam taşıdığını açıkça göstermektedir.

Bu sebeplerden dolayı Mesihî'nin eserleri üzerindeki araştırma neticelerini detaylı bir şekilde değerlendirmeyi denedik. Bu meyanda bize göre mühim olan, şimdiye kadar gerekli şekilde değerlendirilmeyen çalışmalar üzerinde, bilhassa ehemmiyetle durmak, düzeltilmelerine rağmen tekrar tekrar zuhreden yanlışları ortadan kaldırmak, dikkatleri ilim alanında ilginç ve verimli olabilecek bir kaç soruya çekmektir. Onun yaşam öyküsü bizlere kültür akımı alanında araştırma imkânı vermektedir. Tabiî sadece o değil tıpkı diğer sanatkârların görüp geçirdikleri olaylar gibi bundan başka Mesihî yine asrın bir görgü tanığı ve tarihsel araştırmalar için oldukça ilginç bir kişidir. Bu düşünceler doğrultusunda bu araştırma Mesihî'nin kısa yaşamı hakkında ve dünyevî aleminde yararlı malumatlar, kabul edilebilir tarzda yansımaktadır. Zira Mesihî'nin eserlerinden somut hayat öykülerini elde etmek mümkündür. Böyle bir teşebbüse ve Mesihî'nin hayat ve eserlerine dair her şeyden önce tam bir malumat elde edebilmek için tarihsel, politik,

sosyal, ekonomik ve kültürel olaylarla birlikte ele alınmasında kesin zaruret vardır.

Şöhret ve tesiri ile Bakî devrine kadar zirvede kalan Mesihî'nin günümüze kadar erişebilen tek eseri Divan'dır. Eserleri son zamanlarda ele geçen Mesihî, büyük bir şair ve Türkçe'yi iyi bir şekilde kullanan kudretli bir neşirci olarak Türk edebiyat tarihinde XVI. asrın ilk yarısında ehemmiyetli bir yer tutmaktadır. Mesihî'nin eserleri Divan, Şehrengiz ve Gül-i Sad Berg'tir. Sağlam bir nazım tekniği olan ve ahenkli bir dille şiirler söyleyen Mesihî, devrinde hayallerinin inceliği ve zengin manalar, bakir fikirler kullanmaktaki mehareti ve kudreti ile tanınmıştır. Meselâ "Bahar kasidesi" büyük şair Baki tarafından da tanzir edilen ve yine bahar konusunda bir güzel murabbası çok meşhur olan Mesihî, Edirne şehrinin güzellerinden, güzelliklerinden, güzel yerlerinden bahseden eseriyle Türk edebiyatında şehrengiz çığırını açmış ve yeni bir edebî nevi meydana getirmiştir. Gül-i Sad Berg bir münşeat (mektuplar) kitabıdır. O zamanın şairlerini yazan Lâtifi tezkeresinde Mesihî'nin yüz tane mektup suretini muhtevi bir eseri bulunduğunu da bildiriyor ki bu türlü mecmualara o zaman "Gül-i Sad Berg" derlermiş. Mesihî'nin her bakımından en büyük eseri Şehrengiz mesnevisidir. Türk edebiyatında önce Mesihî'nin Edirne Şehrengiz'i ile başlayan bir mesnevi şekliyle yazılan bu edebiyat nev'i, Mesihî'nin hemen ardından Zâtî'nin yine Edirne şehri için yazdığı şehrengizle devam etmiş ve arkasından İstanbul için, Bursa, Yenişehir, Rize, Manisa, Antakya gibi şehirler için şehrengizler yazılmıştır. Dil bakımından da başarılı bir eser olan Divanı daha sonra kullanılmayan bir çok Türkçe kelime de ihtiva etmektedir.

Hammer von Purgstall 150 yıl önceki eserinde ve araştırmasında kısa olarak Mesihî ve Osmanlı edebiyat ve sanatına değinmiştir. Hammer von Purgstall'in oldukça erken bir zamanda Osmanlı yazarı ile ilgilenmeye başlamasına rağmen, kendisinden sonra belli bir sessizlik, Asım,Gibb ve o zamanki Menage ve Maştakova tarafından kısa bir araştırmayla kesilmiştir. Hâlbuki, onun arkadaşları olan Zâtı ve Fuzulî hakkındaki araştırmalar doruğa ulaşmıştır.

Zikredildiği gibi Mesihî'yi zamanın en büyük sanat temsilcileri arasında gerektiği için, onun hakkındaki elde edilen güvenilir kaynaklar ilim araştırmasına giriş vesilesi olabilir. Mesihî'nin hayatı ve eserleri hakkındaki araştırmalarda akla tekrar tekrar şu mühim soru geliyor: Mesihî nasıl, Ahmet Paşa ve Necati'den sonra en önemli şairlerinden biri olarak

görülme itibarına nail olmuştur? Bu soru onun, ancak eserlerinin etraflıca incelenmesi ile kendiliğinden cevaplanır. XVI. yüzyılda divan edebiyatı, kuruluş dönemini bitirip kendi üstadlarına bağlı, yaratıcı bir klasik edebiyat kıvamına ulaşmıştır. Bundan sonra gelenler artık Acem klasiklerini değil Ahmed Paşa ve Necâtî ile başlayan Fuzulî, Bakî ile daha üstünleşen kendi öz ustalarını örnek tutar olmuşlardır. Ne var ki önceki yüzyıllarda daha çok Türkçe kelimeleri kullanılan dilimizden bir şiir ve sanat dili, "Osmanlıca" türemiştir. Bu dil ile her türlü duygu ve fikir inceliğini ifade edebilen şairler, artık Türkçeleşme kaygısından uzak bulunmuşlardır. Bu dil kozmopolitiğine karşı durmak isteyenler yok değildir. Nitekim geçen asırda Aydınlı Ruşenî'yle başlayan "Türkî-i basit" (sade halk Türkçesi ve halka ait mecazlarla divan yazma) akımı bu asırda Tatavlalı Mahremî, Edirneli Nazmi adlı iki önemli şair çıkarmıştır. Fakat asıl büyük şairlerin iltimat etmemeleri yüzünden şiirde Türkçecilik akımı tutunamamıştır.

Mesihî böylelikle klasik divan edebiyatının Arapça-Farsça manzumelerinin normal halktan uzaklaştığını fark eder. Bu yüzden Mesihî Arapça-Farsça dili kullanmaktan vazgeçip Türkçeye giriş yapar. XV. ve XVI. asır Türkiye ve Osmanlı Türkçesi'nin en büyük şairi vasfını ve şöhretini kazanmış olan Mesihî divan şiirine yeni bir ses getirmiş, Türkçe'yi geliştirmiş çok kudretli bir sanatkârdır.

XV. yüzyılda başlayıp XVI. yüzyılda daha usta birkaç şair çıkarmış olan Türkî-i basit (arı Türkçe divan şiiri) akımının önemli bir temsilcisi Priştineli Mesihî'dir. Türkçe'ye şuurla ve gönülden bağlı olan Mesihî eserlerini sade bir dille yazmış ve Türkî-i basitin bir edebiyat dili olarak yerleşmesinde ehemmiyetli bir hizmet görmüştür. Mesihî, divandaki kaside ve gazellerinde şiir mektebini sanatları gösterdiği gibi, Türk ruhunun inceliklerini ve Türkçe'nin ifade gücünü de aksettirmiştir.

Yer yer şairin hayat görüşünü gösteren fikirler ve tabiat tasvirleri ile süslenen bu aşk ve şarap şiirlerini tetkik edecek olursak, onun hüviyetini kolayca anlayabiliriz. Fikir ve hayat felsefesi bakımından, Mesihî'de yeni ve derin bir şey yoktur. Dünyayı, iyi ve fena, türlü hadiseler ile dolu bir masala benzeterek, zevkin ve derdin bir hayalden ve bir rüyadan ibaret odluğuna inanan şair, bu devamlı akıp giden günlerden, kabil olduğu kadar, fazla bir zevk hassası çıkarmak ister. Tabiatın güzellikleri karşısında kurulacak aşk ve şarap dünyaları, bu fani ömrün biricik tesellileridir. Dünyanın zevkleri ve mutlulukları, tıpkı gül devri gibi, kısa

sürer. Bu kısa anlardan kabil odluğu kadar çok faydalanılmalıdır. Halk şairi, halkın gözü kulağı, kalbi ve dilidir. Halkın derdi, dileği, sevgisi ve nefreti, âşığın dilinde, telinde şekillenir. O, bir bakıma çağının aynasıdır. O, yaşadığı çağı, gezip gördüğü yerleri güzellik ve çirkinlikleriyle açık bir şekilde dile getirmiştir. Gördüğü kötülükler ve haksızlıklar karşısında susmamış, bu yolda rahatı bir yana, hayatını hiçe saymıştır. Mesihî'nin şiirlerinde sosyal temalı olanlar önemli bir yer tutar. Bunlardan doğruluk, riya, haksızlık, fakirlik, hak adalet, cehalet, din istismarı gibi konular oldukça fazla işlenmiştir.

Mesihî, şiirlerinde ayet ve hadislere bazan meâlen, bazan da telmihlerle sık sık başvurur. Şiirlerinde yer alan dinî motiflerden başlıcalarını şu şekilde sıralayabiliriz: "Allah, peygamber, ayet, hadis, ahiret, cennet, cehennem, mahşer, sırat, melek, şeytan, namaz, Kur'ân" vs. Arı diri bir iman sahibi olan Mesihî, ilk dönemlerinde belki dağınık bir hayat sürmüştür; ama kâmililik döneminde geçmişi gözler önüne sererek pişmanlık duyduğunu açıkça ortaya koymasını da bilmiştir. Zaten onun şiirlerindeki coşkunluğun bir kaynağı da dîndir.

Mesihî'nin eserlerini okuyup anlayabilen normal halkın ona olan sevgisi, şair arkadaşları arasında gıpta uyandırır. Meselâ, Zatî, Mesihî hakkında, kendisinin eserlerini kopya ettiğini ve sadece bu yüzden başarısının husule gelmesinden yakınır. Bu hasetlik öyle yaygınlaşır ki, o zamanın değerli tezkire yazarlarından, Prizren asıllı Âşık Çelebi bile Mesihî'yi adından çok az zikredilen biri olarak ve ayyaşlıkla suçlar. Bu hasetlik içerisinde ve tezkire yazarları nezdinde zikredilmemesinin sebebi de Mesihî'nin bugüne kadar ilim yönünden nazarı itibara alınmamış olmasıdır. Kısacası yeni devire kadar Mesihî'nin şairlik sanatının sadece dar bir ortamı olan tezkire yazarlarınca pek fazla değerinin olmadığı zikredilir. Hem de onu bu itibarla Divan ve Gül-i Sad Berg gibi eserleri pek nadirdir. Böylelikle, bu araştırmayla önemli bir temelin atılacağı ve Mesihî'nin ileride ilim alanına girebileceği onun ehemmiyeti ve Türk edebiyatının gelişeceği ve de Osmanlı İmparatorluğu yükselme zamanında, Fars dilinin kullanılmasının zorluklarını ortadan kaldıran ilk şairin olmasını sabitleştirmesidir.

Mesihî'ye göre Tanrı öyle ki, insanlar onun cevherini idrak edememektedirler. Tanrı günahlara karşı haşinlik gösterir. Ama kötülük yaptıklarına pişman olanlar onun daima merhametine muhtaçdırlar. Mesihî ölümden sonra ruhunun cennete erişeceğinden emin, fakat önceden mutlaka tövbe etmesi gerek olduğunu da bilmektedir. Mesihî için

Tanrı dünya üzerindeki her şeyin yaratıcısı olduğu, hem eksiksizliği hem lütufkârlığı ve hem de keremiyle kendisini gösteren bir varlıktır. Mesihî'nin yine sünnete incizap duyması dînî yükümlülüklerini yerine getirmesi, örneğin beş vakit ibadet etmesi mısralarında açıklanıyor. Bu mısralarının çoğundan da Mesihî'nin Kur'ân'a paralel olarak ehl-i takva, inançlı, yasaya bağlı olduğu tespit ediliyor. O, Tanrı'nın kudretinden çekiniyor ve tanrısal merhamete sığmıyor. Zira Mesihî insanların mahşerde her şeyden sorumlu olacaklarını, hayatlarında yaptıkları amellerden sorguya çekilecekleri uyarısında bulunuyor.

Mesihî'nin hemen bütün şiirlerinde aşk ve tabiat konuları işlenmiştir. Kendine olan övgüsü bile büyük bir tevazu hâlinde tezahür etmektedir. Mesihî, resmen bir şeriat adamı olması dolayısıyla, şeriat düzenini daima gözetmiş ve şuurla daima bu düzenden yana çıkmış, fakat hiçbir zaman bağnaz bir şeriatçı, katı ve anlayışsız bir kuralcı olmamıştır. Mesihî'nin divanına bakarak koyu bir dindar olmadığı da söylenebilir. Zaman zaman ve hususiyle kasidelerinde ağır ve kolay anlaşılmaz bir dili kullanmakla beraber, gazelleri oldukça sadedir. Yer yer çok sade tabiî bir Türkçe ile beyitler ve mısralar söyleyen Mesihî, halk deyimlerine de genişçe yer vermiştir. Aruz veznini başarı ile kullanan, onu Türkçeyle bağdaştıran imalelerden mümkün olduğu kadar kaçınan şair, nazım tekniğini mükemmel hale getirmiştir. Şiir diline ahenk ve akıcılık getiren şair kelimeleri seçmekte ve mısralara yerleştirmekte büyük titizlik ve ustalık göstermektedir. Kelime oyunlarına, onların birkaç mana ifade etmesine ehemmiyet veren ve dikkat gösteren Mesihî, mısraları büyük bir hünerle işlemiştir. Şekil ve teknik yönlerinden Türk şiirini çok yüksek bir seviyeye eriştirmesi, dolayısıyla büyük bir şair olduğu kadar büyük bir sanatkâr olarak da edebiyat tarihimizde müstesna bir yer tutan Mesihî, edebî sanatlara, bilhassa şekil sanatlarına fazla ehemmiyet vermiştir.

Şiirlerindeki dinî unsurların en önemlilerinden birisi Hazreti Muhammed'dir. Şiirlerinde Hz. Muhammed'e çok değişik iadelerle yer, Ona göre güzelliğin özü, Hakk'ın en sevgili kulundan alınmıştır. Kur'ân yolundan ayrılmayan bir kişi onun dostu ve yoldaşıdır. Onun şefaatine mazhar olmayan Allah'ın rahmetinden mahrum sayılır. Yer gök onun yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır. Mesihî'nin şiirlerinde dinî konular önemli bir yer tutar. Mesihî'ye göre Allah yolundan uzak bir hayat, cehalet bataklığında sürünmekten başka bir şey değildir. Şiirlerindeki dinî

motifler onun her türlü riyadan uzak, bilgili ve samimî, ehl-i sünnet akidesine bağlı bir Müslüman olduğunu göstermektedir. Dinin istismarcılar elinde kötüye kullanılmasından acı duymaktadır. Cehalet, cemiyetin sırtından silkip atması gereken bir illettir. Din, layıkı ile anlaşılıp da dürüst hareket edilse; din adamları, adalet dağıtanlar, islâm'ı hakkıyla yaşasalar kötülüklerin çoğu ortadan kalkacaktır. Adalet dinin temelidir ve her şeyin bağışıdır. Bu bakımdan insanın her türlü kötü davranıştan sakınması gerekmektedir. Mesihî, fırsat buldukça dini kötüye kullananlara çatar. Çünkü ehil olmayanlar dinî konularda hükümler vermekte, şahsî menfaatleri uğruna onu istismar etmektedirler. Bu durum karşısında her samîmi Müslüman gibi Mesihî'nin de tavrı açık ve kesindir. Fakir zengin ayrımı cemiyet için onulmaz bir yaradır. Mesihî dini görüşlerinde bir fanatik değil bilâkis haysiyetli bir dindar. Onun hem tasavvufu, hem öz geçmişi, onun mutasavvıf olmadığını, bilâkis bir irfan sahibi olup tasavvufta tam bilgiye sahip bir adam olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Umumî olarak Mesihî'nin divan mısralarında oldukça sık dinî, ilmî ve inançla ilgili görüşlerini işlediği ve bunun için uğraştığı söylenilebilir. Bu itibarla o, Muhammed'e de değiniyor ve tereddütsüz Allah'ın son resulü (Peygamber) olarak isimlendiriyor. Mesihî bu konuda da Allah'ın Muhammed'i son Peygamber olarak gönderdiğine, onu sonsuza dek bu görev için tercih ettiğine de kanaat getiriyor. Mesihî için eserlerinde de, öbür şairlerde de, olduğu gibi şu sorulara rastlanıyor:

Neden, şaraphanelerde de ibadet yapılmasın, eğer yer ve gök zaten Allah'a ait iseler?

Bu soruların cevaplandırılması için Mesihî'nin şaraphanelere dünâr olup, ona yakınlık hissetmesi, yeni mühim araştırma sonuçları elde etmesine sebep olmuştur. Bu araştırmanın en önemli elde tutulan idraki, Mesihî'nin hayatı ve eserleri hakkındaki daha önceki araştırmacılardan, meselâ Gibb ve von Purgstall gibilerinin, Mesihî'nin ayyaşlığa dünâr olduğu şeklindeki iddiaları kesinlikle doğru değildir. Mesihî şarap şairliğinde Türk klâsik edebiyatı talimatına sadık kalmıştır. Bu doktora tezinin uzun incelemeleri sonucu meydana çıkan gerçek, müellefi için çok tatmin edici ve memnuniyet verici taraf olarak, bilhassa Mesihî'nin divanında tespit edildiği gibi "Rind" şeklini Türk klâsik şarap şairliğinin takdir edilebilecek bütün niteliklerine sahip olmasıdır. Rindlik yalnız bir kavram değil, asırları kaplıyan koskoca ve bağımsız bir konu idi. .Mesihî ki resmen, hem de yararlığıyla sultan olarak, yalnız şiirin değil, rindliğin de tahtına oturmuştu. Divan şairleri uzun asırlar hep

rindliği terennüm edip kendilerini hep birer rind görerek övündükleri hâlde, eski yeni, bütün edebiyat teorisi kitaplarında rindliğin ne olduğu anlatılmak şöyle dursun, böyle bir şeye temas bile edilmez. Rindlik birçok kıymetleri bir araya toplayan bir mefhum manzumesi bileşik bir mahiyyet taşır: şaraphanenin kadehiyle tasavvufun kadehi, aşkın mecazıyla gerçeği, gönül adamlığı, parayı istikhar kıyafetinde geliş-güzellik...

Evet o yüksek bir âşıktı, onun derin bir içi vardı, dünya hazinelerine kıymet vermiyordu, kuru zahitlerle alay ederdi. Zahiren Mesihî değersiz görünürdü; ama manen bir padişahtı. Mesihî, zevk ve sefaya düşkün, laubali mizacına rağmen, harabat alemlerinden kendini kurtaramayan bazı arkadaşları gibi, serseri ve perişan bir hayat geçirmedi. Mesihî'nin şaraphanede durmasının başka sebepleri de vardır. Zira şaraphane tanrısal eşitliği açıklığa kavuşturan, tasavvufta tasavuffun yerini sembolize edip yaşatmıştır. Mesihî platonik ve yüce aşktan, tasavvufî ilâhi aşka da yükselmiştir. Mesihî'nin tasavvufi metinlerde aşk, sevgili, şarap, meclis, sarhoş gibi terimlere fazlaca rastlanması, okuyanı hayrete düşürecek birer semboldür. Mesihî'nin erkeklik güzelliğini metheden şiirleri de, tasavvuf düşünce farkı hareket noktası teşkil etmektedir. Burada Gibb, von Purgstall ve Maschtakova'nın tahmin ettikleri Mesihî'nin oğlan sevgisi konusu, mevzu bahis değil. Bu çalışma apaçık ispat ediyor ki, Mesihî şiirlerine tasavvufun düşünce farkını erkek güzelliğinden anlatıyor. Mesihî birkaç şiirlerinde erkek güzelliğini açıkça methetmektedir. Fakat, onları Tanrı'nın birer sanatı olarak gördüğünü söylüyor ve zaman zaman onları tasvir edince Tanrı'yı, düşündüğünü iddia ediyor. Mesihî'nin bu anlayışında İslamî tasavvuftaki gibi erkek güzelliğinin ilahi güzellikle oldukça sıkı bir rabıtası var. Çünkü Tanrı bütün güzelliğini ve mevcudiyetini dünyadaki bütün yaratıklara, dolayısıyla onların en güzeli olan insanlara bağışlamıştır. Mesihî şiirlerinde tasavvuf öğretim fikirlerine sadık kalmış, Tanrı güzelliğini delikanlı adlı (şahid denilen) eserinde anmış ve meftun olmuştur.

Şehrengizi meydana getirmeğe muvaffak olan şâirin en mühim taraflarından biri, eserlerin konularını İran edebiyatından almaması, kendi yaratmasıdır. XVI. yüzyılda şehrengiz (kentlerin hayatlarını, töre ve manzaralarını anlatan) türünde eserler Mesihî'nin Edirne'yi anlatan eseriyle başlamış ve onu müteakip İstanbul, Bursa ve Diyarbakır için şehrengizler yazılmıştır. Mesihî'nin mükemmel başarısı Şehrengiz'in Fars edebiyatına da duhul ettiği barizdir. Çok sayıda yazar

arkadaşlarının kendisine yüz çevirmelerinin en önemli sebebi şüphesiz onun şehrengizi idi. Zira çokları Mesihî'yi Türkçe yazılan şehrengizi vasıtasıyla elde ettiği başarıyı kıskandılar. Şimdiye dek pek itibara alınmayan Mesihî'nin sanatı tarih araştırması için de koskoca bir anlamdır. Burada söz konusu Mesihî'nin "Gül-i Sad Berg" (Yüz Yapraklı Gül) Mesihî'nin devlet kaleminden derlediği, divan kâtipliği faaliyetlerinden neş'et eden eseridir. Bu eser tabiî Mesihî'nin Bosna'daki yaşam dönemi üzerinde şimdiye kadar oldukça güç anlaşılan çok yeni mühim malûmatlar aktarmaktadır.

Bu çalışma da gelecek araştırmalar için Mesihî hakkında bir temel olmalı. Bundan başka bu doktora teziyle Mesihî'nin hayatı ve eserleri hakkında onun Osmanlı İmparatorluğu çerçevesinde, nasıl mükemmel bir Priştine asıllı şana, şerefe nail olan bir şair olduğu ilime aktarılmaktadır.

Bu doktora tezini tamamlarken şimdiye kadar ilim alanında çok az nazari itibara alınmış bir Priştine doğumlu şairi ilime yaklaştırabilmek, bu tezin sahibi olarak, benim için büyük bir şereftir.

Mesihî'nin hemen hemen beş yüzyıl önce, yazmış olduğu Şehrengiz adlı eserini, bu doktora tezinin yazarı olarak ben yalnız ilme değil bilâkis geniş halk kitlesine de ulaştırmayı amaçlıyorum.

Çalışmamı Mesihî'nin Tanrıya yaptığı bir dua ile bitiriyorum: Tanrı onun eseri olan Şehrengizi bütün dünyaya tanıtsın. Mesihî'nin bu ricasını Tanrı görüldüğü gibi seve seve yerine getiriyor.

GÜMÜLCİNE'Lİ HAFIZ GALİP EFENDİ* (1880-1948)

Halit EREN**

Batı Trakya'nın yirminci yüzyıl içindeki tarihinin yarısını doğrudan doğruya kendi tarihi haline getiren önemli kişiliğin sahibi Hacı Hafız Ali Galip, Edirne ilinin Ortaköy ilçesine bağlı Dutlu köyünde 1880 yılında doğmuştur.

Edirne'nin Lâledi Medresesi müderrislerinden Osman Nuri Efendi'nin oğlu olup asıl adı Ali'dir.

İlk okuyup yazmayı köyünün okulunda öğrenen Ali, 1889 yılında annesi Nefise Hanım tarafından Gümülcine'ye getirilmiş ve Mahkeme Mahallesi Medresesi müderrislerinden Dereköylü Mehmet Efendi'de medrese öğrenimine başlatılmıştır. Dereköylü Mehmet Efendi'den sonra sırasıyla Gümülcine Yeni Cami Medresesi müderrislerinden Büyük Hacı Ahmet Efendi ve Kayalı Medresesi müderrislerinden Hafız Salih Efendi'den ders görmüştür. Bu arada, Gümülcine'nin Rüşdiyye ve İdadî okullarını da bitiren Hafız, Galip, medrese diploması sayılan icazetnamesini Yeni Cami Medresesinden almıştır.

Kendi bitirdiği medreseye müderris olarak atanan Hafız Ali Galip Efendi, geçmini sağlamak amacıyla Dedeağaç'ın Fere ilçesine bağlı Bidikli ve Hancağız köylerinde ramazan aylarında vaizlik yapmıştır.

Henüz yirmi yaşındayken 1900 yılında hacca gitmiş olan Hacı Hafız Alip Galip Efendi, vatani görevini tabur imamı olarak tamamlamıştır.

---

* Bu yazı hazırlanırken başta Hafız Ali Galip Efendinin oğlu Sayın Selahaddin Galip'in verdiği bilgilerden yararlandım. Ayrıca, Gümülcine eski müftüsü Hüseyin Mustafa (vefatı 1985)'nın yazdığı "Batı Trakya Uleması" isimli basılmamış ve bir nüshası IRCICA kütüphanesinde bulunan çalışmadan istifade ettim.

** İRCİKA İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul.

Daha medresede okuduğu yıllarda Hafız Galip, siyasete karşı büyük ilgi duymuştur. Bununla beraber, müderris arkadaşlarından Kayalı Küçük Hafız Hasan Efendi ile birlikte kadı olmayı kararlaştırmışlardır. Bunun üzerine İstanbul'a gidilmiş ve Mekteb-i Nüvab'da derslere başlanmıştır.

Ancak, İstanbul'un 1908 öncesi günlerinin siyasal çalkantıları, genç Nüvaplıyı etkilemekte gecikmemiş ve o da Sultan II. Abdülhamit'e karşı kurulan gizli örgütlere üye olmuş ve çeşitli eylemlere katılmıştır. Daha sonra 1923'te doğan oğluna Sabahaddin adını verecek kadar Prens Sabahaddin yanlısı ve onun teşebbüs-ü şahsi (özel girişimcilik) ve adem-i merkeziyet düşüncelerini benimseyerek Nesl-i Cedid Kulübü üyesi de olan Hafız Galip, siyasal faaliyetleri dolayısıyla İttihat Teraki'nin güvenlik kuvvetlerince yakalanıp zındana atılmıştır. Ancak, Padişah II. Abdülhamit'in hal'i ve tahta geçen Sultan Mehmet Reşad'ın cülûsu dolayısıyla siyasal suçlulara verdiği ve o zamanın deyimiyle "afv-ı şâhane" denilen aftan yararlanarak hapisten kurtulmuştur.

Bu olaylardan sonra Hafız Galip Efendi artık kendini tamamıyla siyasetin içinde bulmuş ve dolayısıyla Mekteb-i Nüvabtaki öğrenimine de bir daha geri dönememiştir.

Yaşadığı sürece siyaseti kendine meslek edinen Hafız Galip, o zaman yürürlükte olan yönetim biçimine göre Meclis'i Umumi-i Vilâyet (İl Genel Meclisi) üyesi olmuş, yasama yöntemine göre de müntehib-i sâni (ikinci seçmen) seçilmiştir. Hafız Galip'in politikadaki en büyük teşvikçisi ve destekçisi zamanın İskeçe kaymakamı Mazhar Müfit (Kansu) beydir.

Hafız Galip, 1912 ve 1913 Balkan Savaşları faciası sırasında Batı Trakya'da seçkin bir kişilik olarak siyasi gelişmelerde büyük rol oynamıştır. Kendisi, 31 Ağustos 1913'te merkezi Gümülcine'de olmak üzere kurulan ve ilk onbeş günlük süre içinde *"Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatesi"* ve daha sonra da *"Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi"* diye adlandırılan devletin kurucuları arasında yer almıştır.

Hafız Galip, bu hükümetin kaderiyle ilgili olarak Talât, Enver ve Cemal Paşalarla Edirne'de yapılan gizli görüşmelere katılmıştır.

Hafız Galip, 1913-1918 yılları arasında Batı Trakya'da kurulan Bulgar yönetimi sırasında çarlık hükümetini düşürmek için Bulgar demokrat partileriyle aynı çizgide mücadele verdiğinden 1913 yılında Filibe'ye sürgün edilmiştir.

Birinci Cihan Savaşı'ndan sonra 1918'de imzalanan mütareke hükümlerine göre Bulgarlar, altı ay içinde Batı Trakya'yı boşaltacaklarını dair Müttefiklerle anlaşmışlardır. Ancak, bu sırada Bulgarlar son bir

milletvekili seçimi yapmışlar ve mütareke şartları gereğince boşaltmak zorunda bulundukları Batı Trakya halkını da seçime katılmaya zorlamışlardır.

Hafız Galip, kendisi de milletvekili adayı olduğu halde, halkı seçime katılmamağa, beyaz oy pusulası bulamamaları halinde ise oy sandıklarına mısır başağı yaprağı atmayı öğütlemiş ve bu seçim Bulgar yönetimini protesto niteliğinde değerlendirilmiştir. Bunun üzerine Bulgarlar, Batı Trakya'nın muhtariyeti uğrunda çalıştığı için Hafız Galip ile birlikte Peştereli Tevfik ve ders-i âmm Hafız Salih Efendi'yi de yakalayarak kendilerini silâhlı bir müfreze refakatinde yaya olarak önce Filibe'ye götürmüşler, sonra da Sofya'ya sürgün etmişlerdir. Bu arada Bulgarlar, sürgünlük yolculuğu sırasında her ne kadar onları öldürmeyi amaçlamışlarsa da Mestanlı, Kırcaali ve Filibedeki Türkler tarafından alınan karşı tedbirler sayesinde bu niyetlerini gerçekleştirememişlerdir.

Müttefik ordularının Batı Trakya'yı istilâ edip 1919 yılında Gümülcine'de *"Thrace Inter Alliée"* (Müttefiklerarası Trakya) adı altında bir yönetim kurdukları zaman Doğu Müttefik Orduları komutanı ve sonradan mareşal olan Général Francet d'Esperey'nin aracılığıyla üç aylık sürgünden kurtulan Hafız Galip Gümülcine'ye gelmiş ve 1919 – 1920 yılları arasında Gümülcine belediye başkanı olmuştur. O dönemde Fransız generali Cherpy'nin askeri genel valisi bulunduğu *"Thrace Inter Alliée"* yönetiminde Batı Trakya sivil valiliğine Yunanlı Harilaos Vamvakas Yunanistan'ı temsilen getirilmiştir. Ayrıca, Gümülcine sancağı askeri mutasarrıflığına Fransız binbaşısı Faure, sivil mütesarraflığına Arif zade Arif Efendi, yardımcılığına Yunanlı Vutyadis ve belediye başkan yardımcılığına da Yunanlı Apostolos Suzu tayin olunmuştur.

Hafız Galip, 1919 yılında Edirne'de kurulan Trakya – Paşaeli Müdafa-i Hukuk Cemiyetiyle ilişkiye geçerek; beraberinde Hafız Salih Efendi de olduğu halde, o zaman *"Thrace Inter Alliée"* askeri genel valisi general Charpy'den aldığı bir *laissez – passer* ile Trakya'yı temsilen Edirne'ye gitmiş ve 15 Ocak 1920'de toplanan ikinci büyük kongrede hazır bulunmuştur. Edirne Belediye binasında Doğu ve Batı Trakya'nın mukadderatının birleştirilmesi için yapılan bu kongrede, iki Trakya mukadderatını birleştirmenin siyasal açıdan doğru olmadığı, Doğu Trakya'nın Osmanlı Devletinin ayrılmaz bir parçası olduğu, oysa Batı Trakya'nın eski bir anlaşmayla Anavatan'dan ayrılmış olduğunu ve devlet yeni parçalanmalar karşısındayken eski hataları onarmanın imkânı bulunmadığını, bunun için de Doğu Trakya'nın Türkiye'de kalması, Batı

Trakya'nın ise muhtariyet kazanması üzerinde ısrar edilmesi tezi"ni savunmuştu.

Hafız Galip, Batı Trakya'nın Müttefik Devletlerden birinin himayesinde özerk bir devlet olarak kalması için çeşitli girişimlerde bulunmuş, büyük mücadeleleler vermiştir. Özellikle belediye başkanı sıfatiyle 10 Mart 1920'de Trakya Müttefikleraası Yönetiminin askeri valisi General Charpy'ye özerklik ilkeleri çerçevesinde ve halkın da bu doğrultudaki duygularını dile getirir nitelikte hazırlayıp sunduğu son derece ayrıntılı muhtıra, o döneme ışık tutan çok önemli bir belgedir. Ancak o dönemde muhtariyetin gerçekleşmesini önleyen çok mühim gelişmeler olmuştur.

Paris Konferansı görüşmelerinde, İngiliz ve Fransızların Yunanistan'ı kayırmalarına karşın, Batı Trakya konusunda Amerikalıların Bulgaristan'ı açıkça desteklediklerı bir gerçektir. Bu ilgide Başkan Wilson'un yeğeni ile Bulgaristan'ın Washington büyükelçisi Panaretof'un evliliklerinin büyük rolü olduğu gibi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Sofya büyükelçisi Jorkin'in de bir Bulgar kızıyla evlenmesinin önemli etkisi olduğu sanılmaktadır.

Hafız Galip ve onun çevresinde toplanan özerklikçi yurtseverler, kendi inanç ve güçlerinin dışında hiçbir taraftan destek ve yardım bulunmamasına karşın, emellerine ulaşabilmek amacıyla sürekli didinmiş ve mücadele vermişlerdir. Bu sırada, General Charpy'nin karargâhından yüzbaşı ve binbaşı rütbesindeki bazı subayların Fransa'nın himayesinde özerklik teşvikleri ise işbitirici olmaktan çok, romantik bir ilgi olarak boşlukta kalmıştır. Fransa'nın genel "Doğu" siyasetine ve ittifaklarına karşın, Fransız subaylarının bu Batı Trakya ilgisinin sömürgecilik duygularından kaynaklandığını söyleyenler de bulunmaktadır.

Öte yandan, *Neuilly sur Seine* anlaşmasından sonra Bulgarların Batı Trakya'yı yeniden ele geçirme ihtimalinin ortadan kalkması üzerine, başta Bulgaristan'ın o dönemde Batı Trakya temsilcisi Grekof olmak üzere bazı Bulgar çevrelerinin Türk özerklik hareketini destekler bir tutum içine girdiklerine tanık olunmuştur. Burada, Bulgarların ileriye dönük bir politika izlemek istedikleri gözden kaçmamaktadır. Çünkü, gelecekte bir Orta Avrupa ülkesinin himayesindeki özerk yönetimin elinden Batı Trakya'yı alarak Akdeniz'e inmek; saflarında bulunduğu ittifakın içinde daha da palazlanacak olan bir Yunanistan'dan toprak koparmaktan elbette daha kolay olacaktır.

Görüldüğü üzere, bütün bu şartlar o dönemde Batı Trakya'da bir muhteriyetin gerçekleşmesini doğrudan ya da dolaylı olarak büyük öl-

çüde ve olumsuz bir biçimde etkileyen unsurlardır. Hele, *Neuilly sur Seine* anlaşması hükümleri gereğince Yunanlıların Batı Trakya'yı fiilen işgalinden sonra, özerklik konusundaki son umutların da ortadan kalktığı gerçeği, çok acı bir biçimde bütün çıplaklığıyla meydana çıkmıştır.

Yunan ordusunun 14 Mayıs 1920'de Gümülcine'yi fiilen işgal etmesinden sonra; esasen 10 Mayıs muhtırasını General Charpy'ye verdiği sırada aynı zamanda belediye başkanlığından da kendiliğinden ayrılmış olan Hafız Galip Efendi, Yunan makamlarına yazılacak bir yazı ile de belediye başkanlığından resmen istifa ettiğini bildirmeye zorlanmış ve büyük baskılarla karşı karşıya bırakılmıştır. Zira, Yunanlıların görüşüne göre, böyle bir hareket yerli halkın temsilcisinin yeni Yunan yönetmini resmen tanıdığı anlamına gelecektir. Bununla da yetinmeyen Yunanlılar, Hafız Galip Efendi'yi Yunan ordusunun Gümülcine'ye girişi sırasında düzenlenen zafer törenlerine belediye başkanı sıfatıyla resmen katılmamakla suçlayarak 20 Mayıs'ta o zaman Gümülcine şehir meydanında bulunan belediye binasının üst katındaki küçük bir odaya kapatmışlar ve beş gün burada tutukladıktan sonra Edirne Karaağacı'na sürmüşlerdir. Hafız Galip Efendi, 18 Ağustos 1920 tarihine kadar Karaağaç'ta sürgünde kalmıştır.

Yunanistan'ın Batı Trakya'yı resmen ve fiilen ilhakından sonra özerklik hareketiyle ilgili bütün umut ve ihtimallerin ortadan kalktığına iyice kanaat getiren Hafız Galip Efendi, mensup bulunduğu topluma siyasi alanda hizmet vermek kararını almıştır. Bunun için de kendisinde büyük bir oy potansiyeli gören Venizelist Liberal parti yöneticilerinin 1 Kasım 1920'de yapılacak olan milletvekili genel seçimlerinde partilerinden adaylık koymasını teklif etmesi üzerine liberal parti listesinden bağımsız aday olmayı kabul etmiştir.

Ancak, ne gariptir ki, Venizelos'un Philelefteron (Liberal) partisi bu seçimleri Yunanistan çapında kaybetmiş, hatta parti başkanının kendisi dahi milletvekili seçilememiş ve yayınladığı bir bildiri ile liderlikten ve siyasetten çekildiğini Yunan halkına duyurarak 5 Kasım'da Fransa'ya gitmek üzere Yunanistan'dan ayrılmıştır.

Ama, Yunanistan'da o tarihlerde yürürlükte olan seçim sistemine göre, Müslümanlarla Museviler kendilerine özgü ayrı seçim sandıklarında oy kullandıkları için partinin seçimleri kaybetmesine karşın, Hafız Galip Efendi ile birlikte öteki Gümülcine milletvekilleri Arifzade Arif ve Hafız Salih Efendiler de Yunanistan parlamentosuna girmeye hak kazanmış ve ahali mübadelesi öncesi olması dolayısıyla o dönemde Yunan

parlamentosunda bulunan Makedonya, Yanya ve Yunanistan'ın öteki yörelerinden seçilmiş Türk milletvekilleri grubuna katılmışlardır.

Hafız Galip'in bu dönem milletvekilliği sırasında, milletvekilliği öncesi ve milletvekilliği sırasında Yunanistan aleyhindeki faaliyetlerinden dolayı Yunan Harbiye Bakanlığı, Trakya Ordusu VI. Tümen Askeri Mahkemesi savcısının 20.12.1921 tarihli fezlekesine dayanarak 29.12.1921 tarihinde 3. Yunan Kurucu Meclisi'nden milletvekili Hafız Galip'in dokunulmazlığının kaldırılmasını istemişsede bu talep kabul görmemiş ve Meclis tarafından reddedilmiştir.

Hafız Galip'in bu milletvekilliği süresi yaklaşık iki yıl sürmüş ve Albay Plastiras liderliğindeki ihtilâl hükümetinin 1922 Kasımında Yunan Meclisini feshetmesiyle sona ermiştir.

Hafız Galip Efendi, Batı Trakya'da 1912 – 1920 yılları arasındaki muhteriyet taraftarı faaliyetleri, milletvekilliği sırasında dokunulmazlığından yararlanarak Yunanistan aleyhinde giriştiği bazı şüpheli davranışları ve son zamanlarda özellikle "Meriç Ordusu" ardlarında birtakım sabotaj girişimlerini yönlendirmesi dolayısıyla 2 Mart 1923'te tutuklanmış ve aynı nedenlerle tutuklanan Dedeağaç eşrafından Hacı Safvet Bey, İskeçe'den Hacı Eşref Efendi ve Sevilizade Hilmi Efendi'yle birlikte önce Atina'da Averof hapishanesine gönderilmiş ve daha sonra hapishaneden çıkartılarak Atina'da Viktorya otelinde ikamete memur edilmişlerdir. Bu sürgünlük beş ay devam etmiştir.

Lozan Barış Antlaşmasından sonra sürgünlüğüne son verilen Hafız Galip Efendi, Temmuz ayı sonunda Atina'dan trenle Gümülcine'ye gelerek istasyondan evine gitmek üzere olduğu bir sırada polis tarafından tutuklanmış; önce Yunanlıların karakol binasına dönüştürdükleri Üç Tekke Medresesine kapatılmış, kısa bir süre sonra da İskeçe'ye götürülüp orada Türk yurtseverlerini yargılayan Divan-ı Harbe teslim edilmiştir.

İskeçe Divan-ı Harbi o sırada, Batı Trakya'ya bağımsızlık kazandırmak için dağlık bölgede gerilla eylemleri sürdüren Fuat Balkan'a yardım ettikleri ve bir "Batı Trakya Türk Devleti" kurma faaliyetinde bulundukları iddiasıyla yakalanan 41 kişiyi yargılamaktadır. Bunlar arasında Serez'den Keresteci Osman Efendi, Drama ve Kavala'dan da ileri gelen bazı yurtsever Türkler bulunmaktadır.

Bu tutuklama olayına gelince; Kavaladaki 4. Yunan kolordusunun istihbarat servisi, aslen Kavala'lı olan Alaattin adında bir Türk gencini İskeçe'ye gönderip orada muhtariyet taraftarı olarak tanınan kimselerle

temas kurmasını sağlamıştır. Kendisini Fuat Balkan'nın adamı olarak tanıtan bu genç, İskeçedeki muhtariyet taraftarı liderlere itimat telkin edebildiği gibi, "ortalarda dolaşıp güvenlik yetkililerinin dikkatini üzerine çekmemek" bahanesiyle İskeçe'de Abdi Efendi'nin evine yerleşmeyi de başarmıştır.

Türk ordularının Anadolu ve Trakyadaki zaferlerinden sonra, Batı Trakya'nın da düşman istilâsından kurtarılması konusunda umutlanan yurtseverler, geceleri gizlice Abdi Efendi'nin evinde toplanıyor. Kavala'lı gencin de iştirakiyle müzakerelerde bulunuyor, Batı Trakya'nın bağımsızlığı konusunda ileriye dönük kararlar alarak planlar yapılıyor ve Fuat Balkan'la irtibatı sağlayacak kişileri tespit ediyorlardı.

Geceleri Abdi Efendi'nin evinde sürekli olarak toplanan 15 kadar yurtsever, bu arada gelecekte kurulması tasarlanan "Bağımsız Batı Trakya Türk Devleti"nin hükümet üyelerini seçerken Atina'da sürgünde bulunan Hafız Galip Efendi'nin de başvekilliğe getirilmesini kararlaştırmışlardır.

Yaklaşık 12 gün süren bu toplantılardan sonra, Fuat Balkan'la buluşup toplantılarda alınan kararlar hakkında kendisine bilgi vermek üzere harekete geçen Kavala'lı Alâattin, bir akşam vakti İskeçe'li yurtseverler tarafından Şahin yoluna kadar götürülüp uğurlanmıştır. Gerçekte ise Kavala'lı genç, Şahin yolunda bir süre ilerledikten sonra dönmüş ve Kavala'ya giderek 4. Kolordu istihbarat servisine kişiler, toplantılar ve alınan kararlar hakkında hazırladığı raporunu vermiştir.

İskeçe Divan-ı Harbi, Yunan istihbarat servisinin hazırladığı tertibin 41 kurbanından 15'ni idama, 16'nı da onbeş yıl hapse mahkûm etmiştir.

Atina'da sürgünde bulunduğundan, İskeçe'de Abdi Efendi'nin evindeki toplantılara bizzat katılmadığı için 15 yıl hapis cezasına çarptırılan Hafız Galip Efendi ve arkadaşları, önce bir süre İskeçe ve Gümülcine cezaevlerinde, ardından da Atinadaki "Singru" hapishanesinde yatmış ve sonunda Patra kentinde bulunan Rion kalesi zindanlarına atılmışlardır.

İskeçe Divan-ı Harbi'nin verdiği ağır ceza kararı yurtseverlerimiz tarafından istinaf (temyiz) edilmiştir. Ancak, davalar bu yüksek mahkemede görüşülmezden önce, İhtilal Triumvirasınca başbakanlığa getirilen (12.3.1924 – 24.7.1924) Aleksandros Papanastasiu, krallık rejimine son vererek 24 Mart 1924'te cumhuriyet ilân etmiş ve bu arada bir de af yasası çıkarmıştır. Bu af yasası Lozan Barış Antlaşması'yla da öngörülmüştür. Bu genel aftan Batı Trakya Türkleri de yararlanmış ve idama

mahkûm olunan 15 kişinin cezaları 101 yılına indirilirken, 15 yıla hükümlü 26 kişinin cezası ise tamamiyle bağışlanmıştır.

Ancak, af yasasının bu kesin hükmüne karşın, aftan yararlanan 26 Türk yurtseveri "Rion" zindanından hemen salıverilmemişlerdir. Çünkü, Türkiye hükümeti de bu suçsuz Batı Trakyalılara karşılık, misilleme olmak üzere İstanbul'un Beykoz semtinden 90 kadar Rumu Anadolu Hisarı'na hapsetmiştir.

Sonunda, iki hükümet arasında varılan bir anlaşma uyarınca Anadolu Hisarındaki Rum tutuklularla "Rion" kalesi zindanındaki Türk tutuklular Ekim ya da Kasım 1924'te karşılıklı olarak salıverilmişlerdir.

Bu olaylardan sonra, Hafız Galip Efendi; Yunanistan'da Aralık 1926, Ağustos 1928, Eylül 1932, Mart 1933, Haziran 1935 ve Ocak 1936 tarihlerinde yapılan toplam altı milletvekili genel seçimine daima Aleksandros Papanastasiu ile birlikte kurdukları "Çiftçi – İşçi Partisi"nden aday olarak katılmış ve her seçimde de milletvekili seçilmiştir.

Yunanistan'da 4 Ağustos 1936 tarihinde eski generallerden İoanis Metaxas'ın kurduğu diktatörlük, 2. Cihan Savaşı'nda Yunanistan'ın 1941' de Almanya tarafından işgaline değin sürdüğü için, doğal olarak Hafız Galip de bu dönemde siyasetten uzak kalmıştır.

İkinci Cihan Savaşı'nda Batı Trakya 1941 yılı Mayıs ayında önce Almanlar tarafından işgal edilmiştir. Haziran ayında da bu yöre Almanlar'ın o tarihteki müttefiki Bulgarlara devredilmiştir. Savaşın sonuna kadar Evros (Meriç) bölgesi dışındaki Batı Trakya'yı ellerinde bulunduran Bulgarlar, Hafız Galip Efendi'yi eski muhtariyetçi faaliyetlerini bildikleri için 1942 ve 1943 yıllarında kendisini ilkinde Bulgaristan'ın Gabrova kentinin Etar köyüne, ikincisinde de yine Bulgaristan'ın Tuna boyunda bulunan Belogradçık köyüne altışar ay sürgün etmişlerdir.

İkinci Cihan Savaşı'nın sonunda ve Bulgar işgalinin hemen ardından (Haziran 1945) Gümülcine Türk halkı, bir durum değerlendirmesi yapmak üzere İdadi Okulunun salonunda büyük bir toplantı yapmıştır. İşte, bu toplantıda Türk halkı Hafız Galip Efendi'yi Gümülcine Türk Cemaati Başkanlığıan seçmiştir.

Hafız Galip Efendi, edebiyete intikal ettiği 18 Ekim 1948 tarihine kadar Gümülcine Türk Cemaati başkanlığını sürdürmüştür.

ÇOCUK ŞİİRİMİZİN GURURU

İsmail A. ÇAVUŞEV*

1944 sonrasında, 1956'ya kadar biraz bir nefes alma olanağını elde eden Bulgaristan Türkleri, on onbeş yıl gibi kısa bir sürede edebiyat ve sanatın diğer dallarında kayda değer başarılar elde etti. Bizde eli kalem tutan kimselerin "altın çağ" ve "lâle devri" diye adlandırdıkları bu çok kısa süre içinde çocuk şiiri de gelişerek çiçeklendi ve kendi çok değerli meyvelerini verdi.

Ancak bu devre çok uzun sürmeyerek 1956 yılında Komünist Partisinin başlattığı yeni dönemle giderek kapatılmış ve yerini bugün dahi "entegrasyon" adı altında devam edegiden bir eritme ve yoketme siyasetine bırakmıştır.

Biz, bu incelememizde bu çok kısa devre içinde sivrilerek ad yapan ve bugün gururla Bulgaristan Türkleri çocuk şiirinin atası ve ustası diyebildiğimiz Nevzat Mehmedin yaratıcılığı üzerinde duracağız.

1933 yılında Bulgaristan'da, Dobriç ilinin Hasiköseler (bugün Telerig) köyünde dünyaya gelen Nevzat Mehmedin babası Mehmet Fuat Efendi yörenin anılmış öğretmeniydi. Nevzat, liseyi Filibede, Yüksek Makine Elektrik Enstitüsünü Sofya'da bitirdi ve 25 yıl boyunca Varna tersanesinde yüksek elektrik mühendisi olarak çalıştı.

Kendisi, Bulgaristan Türklerinin anılmış çocuk şairidir. Bul garistan'dayken "Ayı Dayı", "Deniz" ve "Üç Beygir" adında çocuk şiirlerini içeren üç kitabı yayınlandı. Bunlardan "Ayı Dayı" kitabının üçüncü baskısı yapılmıştır. 1959'da Sofyada ilk baskısı yapılmış olup Nevzat Mehmedin ilk çocuk şiirleri kitabıdır. Demokrasi geldikten sonra, 1995'te Sofya'da aynı kitabın ikinci baskısı yapıldı. 2004'te İstanbul'da üçüncü baskısı yapılan kitapta şairin 28 şiiri yer almaktadır. Kitap, yayınlanır yayınlanmaz büyük bir ilgiyle karşılandı ve âdeta kapışıldı. Zira ilk defa bir çocuk şairimiz, kendi

* Gazateci-Yazar, Sofya.

şiirleriyle başlı başına ortaya çıkıyordu. Bu ilk çıkışında dahi Nevzat Mehmedi yenilikçi, güçlü ve soluklu bir şair olarak karşımızda buluyorduk. Zira o, ilk şiir kitabıyla bir köşe taşı durumunu alıyordu ve bundan böyle çocuk şiirleri yazacak olanlar onun seviyesini tutturmalı, onun doğrultusunda gelişmeliydiler.

Nevzatın bu ilk kitabına giren şiirlere baktığımız zaman, hepsinin hayvanlar dünyasını konu edindiğini görüyoruz. Neden hayvanlar, diye bir soru ortaya çıkabilir. Bir defa, çocuk doğduktan sonra adım adım, merhale merhale en yakın çevresini öğrenmeye başlar. Onun için herşey yenidir, ilginçtir. Zira o, binlerce yıllık dünyamıza yeni gelmiş sevimli bir konuk olup, onu bilmek, öğrenmek merakı içindedir.

Ona en yakın olan çevre, onu saran varlıklar nelerdir? Elbette ki, boyu boyuna yakın, huyu huyuna yakın hayvanlardır. Şair, bir yandan bu şiirleriyle çocuğun ilgi ve bilgi dünyasını geliştirirken diğer yandan da, paralel olarak, dil bilme yeteneğini geliştirmektedir. Hem bunu gerçek bir sanat ustalığıyla yaptığı için çocukları yarının pek uzak olmayan yaratıcılık yollarına hazırlamaktadır. Çünkü şiirlerin içindeki en doğal uyaklar, istemeksizin küçüklerin beynine yerleşecek ve bir gün gerektiği zaman hemen ordan alınıp işe koşulacak veya daha bir benzerlerinin, daha bir güzellerinin yazılmasına, yaratılmasına vesile olacak, yardım edeceklerdir. Hem uyaklar, **korktum - hortum, fili-dili, yüksek-tümsek, yaslanmış-aslanmış-uslanmış, dürttüm - ürktü, tutarmış-yutarmış, boynunda-koynunda. ödlek-kelek, lâklaka-mutlaka, şebek-bebek-göbek,** vs. gibi kelimenin ta kökünden tutturulmuş, sağlam uyaklardır. Bu şekilde çocuk farkında bile olmaksızın kendi ana dili dünyasının sihirli güzellikleriyle tanışmış olacaktır. Bunlara daha pek çoklarını eklemek mümkündür. Elbette ki, bütün bunlar çocuğun ana dilini olanca incelikleri ve kıvrımlarıyla benimseyip öğrenmesinde son derece önemli amillerdir.

Peki, hangileridir bu hayvanlar? Ve onları nerede görebilecektir çocuk? Elbette ki, köyde doğmuş bir çocuksa, kedi, köpek, kuzu, tavuk, keçi, at, eşek, inek, öküz vs. gibi hayvanlar her gün, her an onun dolayında dolaşmaktadırlar. Çocuk, her zaman onlarla temas halindedir. Artık ne olduklarını, neye yaradıklarını, nasıl yaşadıklarını da öğrenmiştir. Ama çocuğun ilgisi sonsuzdur. Daha başkalarını da öğrenmek ister. Öyleyse köyün dışına, kıra çıkmalı; tavşanı, yavru göceni, leyleği, tilkiyi, kaplumbağı, evlerinin önündeki ağaca konup tak tak işleyen, yakın olmakla birlikte yüksekte kalan çalışkan ağaçkakanı anlattıktan sonra çocuğu alıp biraz daha uzak ve ekzotik ülkelerin hayvanlar dünyasına götürür. Evet, bu hay-

vanlar bir o kadar daha ilginç, daha güçlü, daha bir görülesi yaratıklardır. Onları nerede görebilir ki? Elbette ki, hayvanat bahçesinde. Ya hayvanat bahçesi nerede var? Büyük şehirde.

Zira kitaplardaki resimler hep gene resimdir, canlı değildir, çocuğu tatmin etmez. Onlarda hayvanlar zıplayıp koşamaz, ağaçların tepe dallarını otlayamaz, av peşinde koşarken beş on adım birden atlayamaz.

Hayvanları konu edindiği bu şiirlerin her birinde, pek tabii, küçüklere bilgiler de verilmektedir. Fakat bu bilgiler öyle sınıfta, ders esnasında öğrettiği gibi değil, çocuğa asla farkında olmadan, hissettirilmeden öğretiliveren türündendir. Örneğin: "Ağaçkakan ve Ağaç kurdu" şiirini ele alalım:

"- Tık, tık, tık!
Kurt, delikten çabuk çık!"

A-ha, demek ki, ağaçta delik vardır; delikte de kurtçuklar. Ağacı yiyip bitirmektedirler. Ağaçkakan, kurnazdır, yalvarır:

"- Tık, tık, tık!"
Karnım tok, korkma çık!"

Kurtçuk, bu sözlere aldanır ve içeriden cevap verir:

"- Cik, cik, cik,
Öyleyse bekle azıcık!"

Ondan sonra sayılı saniyeler içinde herşey olup biter, ağaçkakan kurdu yer. Burda didaktiklikten bir eser gördük mü? Asla! İki hayvan arasında geçen bir olay anlatıldı. Neyin, niçin, nasıl olduğu anlaşıldı. Ve bu, çocuğun dünyasına, en yakın bir şekilde söylendi. Yahutta **"Kartal"** şiirini okuyalım:

"Bir ağaç, bir kuru dal,
Dala konmuş bir kartal.

Konmuş uçacak gibi;
Uçup kaçacak gibi.

Nerde gök, nerde dağlar?
Nerde yalçın kayalar?"

Evet, hayvanat bahçesinde bir kuru dala tünemiş, kafeste hapsedilmiş bu hayvan nerde yaşar, nasıl yaşar? Onu da söyleyecektir şair. Çünkü bu mağrur kuşun bakışlarında okunanlar şu sorulardır: "Nerde gök, nerde dağlar?/ Nerde yalçın kayalar?"

Dikkat edelim! Şair, bir anlığına çocuğu yerden koparıp dağlara, göklere çıkarmadı mı? Ne demek yalçın kayalar? Artık beyni bu sorularla çarpacak, çırpınacaktır. Küçüğün ufukları genişleyecek, hayali zenginleşecektir.

Böyle her şiirinde ilginç bir saplantı var şairin. Ona tutulur, takılır çocuğun aklı. Örneğin, "Geyik" şiirinde geyik: "On çocuk birden süserim!" diyor. Öyle geniş, öyle dallı, budaklı ki, boynuzları, inanmamak elde değil. Fakat bizim küçük de artık dünkü değil. Çakısını çıkarıp: "Süsersin ama keserim!" diyor. Geyik sertse çocuk da mert! O zaman aralarında sessiz bir anlaşma oluyor:

"Geyik beni süsmedi,
Ben de onu kesmedim".

"Deve" şiirinde benzer bir yapı yakalıyoruz. Şair, yine çocuklarla deve arasında bir karşılaştırma yapıyor. Bu şiirde deve:

"- Çok yeseler benim kadar,
Çocukların karnı patlar;

Benim kadar aç dursalar,
Çocukların canı çıkar".

diyerek devenin hem obur olduğunu, hem de uzun zaman açlığa ve susuzluğa dayanabildiğini anlatmış olur.

Çocuğun bu ekzotik kayvanlarla ilk "temasları", karşılaşmaları onda türlü türlü hayaller doğurur. Bazen onları bildik, tanıdık hayvanlara benzeterek tanımaya çalışır. Böylece ayrı ayrı hayvan türlerinin temsilcileri arasındaki benzerlikleri veya ayrımları yakalamış olur. "Kapalı Kaplan" şiiri buna bir örnektir:

İri bir tekir kedi,
- Ey, seni yerim, dedi.

- Ben bir fare değilim,
Beni tutup yiyesin...

- Ben de pisi değilim,
Bana kedi diyesin.

Bir gümbürtü kopardı,
Boşansa ne yapardı?

"Bilmece" şiiri de buna benzer. Suda yüzen, kumda gezen, yeşilbaşa benzeyen, yurdu Mısır, yuvası Nil olan yaratığın ne olduğunu bilenler bilmeceyi çözmüş olacaktır. Burada elbette ki, çocuğun eski bilgilerini yoklama, onları genelleştirerek sonuçlar çıkarma ve bu şekilde bilgilerini kesinleştirme olayı vardır.

Pek doğal olarak bu ekzotik hayvanlar anlatılırken onların en tipik özellikleri yanında yaşadıkları yerlere, ortama ve ülkelere dair bazı bilgiler verilir, çocuğun zekâ ufukları genişletilir; ona dünyanın sadece doğduğu, yaşadığı yöreden ibaret olmadığı ögretilir:

"Boynu uzun, eğri büğrü,
Ama kuruluyor... Neymiş?
Arabistanlı deveymiş." ("Deve")

Bazen bu uzak ülkeler hayvanlarının ilginç temsilcilerini açıklarken çocuğa en yakın, en bildik varlıklarla örnekler vererek onları anlatmaya, tanıtmaya çalışır. Örneğin: şempanzeler

"Ben gibi,
Sen gibi,
Şempanze insan gibi

El çırptı,
Göz kırptı,
Birkaç bonbon koparttı"

sözleriyle anlatılmışlardır. Demek ki, şempanzeler insanları taklit, etmede usta yaratıklardır, ancak arada önemli bir fark vardır: Bu hayvanlar konuşamazlar. O zaman çocuk, insanoğlunun ne kadar daha üstün bir yaratılışa sahip olduğunu düşünür ve anlar. Bu özelliğiyle hayvanlar dünyasından ayrıldığını görürler.

Böyle dünyamızın çeşitli coğrafi bölgelerinin en tipik temsilcileriyle tanıştırmaya devam eden şair, Sahra çöllerinden Kuzey kutup bölgelerine kadar uzanır. Nihayet, denizlere, okyanuslara da uğrar. Onun "Balina" şiiri okyanusların bu dev yaratığı için genel bir tasavvur yaratmaya yeterlidir: "Ağzı bir liman kadar olup gemileri yutan bu hayvanın biricik de kusuru varmış: "Boğazı pek darmış!" diyor.

Bu ilk kitabından sonra yıllar gelip geçecek ve Nevzat Mehmet İstanbulda yayınladığı "Ailece A-be-ce" kitabının önsözünde şunları yazacaktır: **"Yeni doğan her çocuk, sıfır ile yedi yaşları arasında üç büyük mucize gerçekleştirir:**

1. Sıfır yaşındaki bir çocuk, görmediği, bilmediği, tehlike dolu bir dünyaya hiç korkmadan gelir, "Üvee!" diye kaykırarak yaşama hakkı ister ve bu hakkı büke büke alır. Bu, birinci mucizedir.

2. İki - beş yaşları arasındaki bir çocuk, kendi ana dilini öyle iyi, öyle mükemmel öğrenir ki, bu yaştan sonra öğrenilen hiç bir dil, ana dili kadar kusursuz olamaz ve hep yabancı dil olarak kalmak zorundadır. Bu, ikinci mucizedir.

3. Yedi - sekiz yaşları arasındaki bir çocuk, ilkokulun ilk döneminde, yani 3-4 ay gibi kısa bir zaman diliminde, bütün harflerin yazılış ve okunuş şeklini öğrenir ve okuryazar olur. Bu, üçüncü mucizedir ve onu gerçekleştiren her çocuk ödüllendirilmelidir.[1]

Onun bu tespitleri âdeta gerilere dönerek geçtiği yıllara ve kendi çalışmalarına biçtiği bir değer gibidir. O güne dek şairin bilinçli hayatına asıl bu söyledikleri anlam vermiştir. Tahmin edilir ki, yaratıcılık yolunun daha başlangıç yıllarında gelecekteki, çalışmalarını geniş bir yelpaze biçiminde tasarlamıştır. O yüzden ikinci kitabının adı "DENİZ" olacaktır.

1966'de Sofyada yayınlanan bu kitapta Nevzat Mehmet, artık gerçek bir çocuk şairi olarak ortaya çıkarak Bulgaristan Türklerinin sanat hayatındaki yerini muhkemleştirmiş olur. Artık Nevzat Mehmet adı anılmaksızın Bulgaristan Türklerinin çocuk şiirinden bahsedilemeyecektir.

1998'de yazdığım ve ilk defa TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI dergisinde[2] basılarak bugüne kadar dört ayrı yerde yayınlanan "Bulgaristan Türklerinin Çocuk Şiiri" adlı yazımda[3] Nevzat Mehmedin yaratıcılığı üzerinde dururken şunları kaydetmiştim. "Nevzat Mehmet, bizi alıp çocuğun geniş dünyasına götürüyor, oralardaki beklenmedik güzelliklerle tanıştırıyordu. Dili, söyleyişi bir başka biçimdi Nevzatın. Adeta uzun yıllardan beri yığılan bir birikimle bir anda yer yüzüne çıkıveren yer altı suları gibi hem sımsıcak, hem de yürekleri saran bir şifa veriyordu".

Nevzat Mehmedin şiirlerinde daha başlangıçtan beri asla bir didaktizm sezilmemekteydi. O, şiirlerinde çocuklara uzun boylu tavsiyelerde bulunmaktan, akıl hocalığı yapmaktan; şu şudur, bu budur demekten kaçınır. Onun şiirlerinde anlamsız sloganlar, deklarasyonlar yoktur. Bunu zaten anababalar, öğretmenler, yapmaktadır. Yazarın görevi ise çok başkadır. O, olguları canlandırır, çocuğun beyninde yansıyacak bir şekilde ve çocuk dilince anlatıverir. Örneğin, "Şamandıra" şiirini bir okuyalım:

"Şaman şaman şamandıra,
Maman maman mamandıra,
Şamandıra, mamandıra,
Mamandıra, şamandıra.

Şamandıra, şamandıra,
Tepesinde bir bandıra,
Sallar durur onu vira
Gelen geçen her vapura.

Çalkalanmış aklı zira
Suda yalpa vura vura."

Bu şiiri, oğlunuza veya torununuza öğretin. "Oğlum, suda çok durmak iyi değildir!" şeklindeki tavsiyelerinizden çok daha etkili olacaktır. Çünkü günümüzün zeki çocuğu, kendisini denizde dalgalarla çalkanan boş bir şamandıraya benzetmek istemeyecektir.

"DENİZ" kitabında Nevzatın 30 şiiri yer alıyor. 2004 yılında İstanbulda yayınlanan 2. baskısında şiirlerin çoğunun olduğu gibi kaldığını, bazılarında ufak tefek iyileştirici düzeltmeler yapılarak birkaç mısra ilâve edildiğini yazıyor. Bir de önemli bir not düşmüş yazarımız: "Ayrıca şairin eski adına yeni Fuat soyadı da eklenmiştir" deniliyor. Bu nedenle biz de bundan böyle şairimizi Nevzat Mehmet Fuat diye analım. Bu değişikliklere rağmen Nevzat M. Fuat her zaman Bulgaristan Türklerinin çocuk şairi kalmış ve kalacaktır.

Kitaptaki şiirleri denizdeki hayatı, iskeleler, martılar, denizaltılar, balıkçılar, adalar, gemiler, tayfalar vs. ibaret bir başka dünya olarak karşımızda sergiler. Bu, elbette çocuk hayallerini dolduran özlemli bir dünyadır. Çetin, ağır, beklenmedik sürprizlerle dolu bir hayattır denizcilik:

"Fakat hoştur her zaman.
Hayran eder herkesi.

Deniz sanki kocaman,
Bir bilmece haznesi" (Deniz)

Süt beyaz, elbiseleriyle büyük küçük herkeslerin dikkatini üzerlerine çeken deniz askerlerinden, dalgıçlardan, kaptanlardan tut da bilinmedik, görülmedik kıtalarda, yeşil adalarda, fırtınalı havalarda nice özlenen limanlara uğramak denizciliğin cazip yönüdür muhakkak. Ancak onlardan öte, görev vardır, aylarca devam eden seferlerde geceli gündüzlü nöbetler, tahmin edilemeyen tehlikeler vardır denizlerde. Ama çocuklar rahat rahat uyuyabilir, oynayabilirler, zira:

"Denizi ve dalgayı,
Vatan denen ülkeyi,

Her limanı, her koyu,
Korur deniz askeri".
(Deniz askeri)

Kitaba alınan şiirlerin başlıklarını dahi sıralasak içeriğine dair tam bir tasavvur edinmiş oluruz. Fener, Dürbün, Martı, Kayık, Cankurtaran Simidi, Olta... hep denizle ilgili konulardır. Ama denizle ilgili olup bilinmesi gereken önemli bir şey daha vardır: SOS!

Yayıldı esire,
Üç nokta, üç tire...
Duyuldu bir ses:
S.O.S.! S.O.S.!

Enlemi şu kadar,
Boylamı şu kadar,
Can yüklü bir vapur
Batıyor, batıyor.

Dost düşman gemisi,
Yetişsin hepisi.
- İmdat! diyen bir ses:
S.O.S.! S.O.S.!
(S.O.S.! şiiri)

İşte böylece, farkında bile olmadan şair, çocuğa denizle ilgili bir sıra esaslı bilgiler vermiş oluyor, hem denizi sevdiriyor, hem de dilini, düşüncesini, dünyasını geliştiriyor çocuğun.

Nevzat M. Fuatın üçüncü şiir kitabı "ÜÇ BEYGİR" adını taşıyor.. 2004 yılında İstanbulda ikinci baskısı yapılırken kitaptaki şiirlerin hemen hemen hepsinin olduğu gibice kaldığını belirten şair, bazı ufak tefek "iyileştirici düzeltmeler yapıldığını" ve bu arada, örneğin, "Orak – Çekiç" şiirinin "Orak ve çekiç" olarak söylendiğini belirtiyor. Totaliterizm yıllarında iktisadi hayatın olduğu gibi sanatın ve özellikle de edebiyatın her dalına, her yanına ve her eserine sokulmak istenilen "sosyalist realizm" ve "particilik" anlayışından Nevzat her zaman uzak kaldı, "İşçi-köylü birliğini" sembolleştiren "Orak-çekiç" şiiri o yılların, tahmin edilir ki, istenmeye istenmeye şiire işlenen bir yansıması olabilir. Hattâ bunun da ötesinde Nevzatın genelde çocuk şiiri sahasına el atmasının nedenlerimden biri bu parti prensiplerinden, particilikten uzak kalmak istemesidir. Zira parti politikasına hizmet etmeyen sanat sanat değildir, sanatçı da faydalı bir kişi değildir anlayışı hakimdi o yıllarda. Nevzatın hiç bir zaman kendisini kabul ettirebilmek için haykıra haykıra bu tür fikirleri savunduğuna şahit olmuş değiliz. Esasen yetenekli bir kişi olduğunu bu tür oyunlara baş vurmadan da göstermişti. Ve bu, şairi bir kere daha gözümüzde büyütmekteydi. Çünkü o sanatıyla belli bir partiye değil, kendi insanına hizmet etmek istemiş ve bu fikrinden asla caymamıştır.

Ama belki bazı kimseler "Üç Beygir"in Rus troykasını simgelediğini söyleyebilirler. Bu, kesin olarak yanlış bir fikir olur. Üç beygir, şairin üç kitabını imgeler ve gerçek olan da budur. Onun bu üçüncü kitabı daha dolgun ve doğal olarak da daha üstün sanat niteliklerine sahiptir. Ondaki şiirler, 3 ile 10 yaş arasındaki çocukların söyleyip belleyebilecekleri türden şiirlerdir. Burada az daha "çocuklara seslenen" diyecek, yanılacaktım. Bu şiirlerinde Nevzat M. Fuat, doğrudan çocukların diliyle "çocukça" konuşmaktadır. Bu ise hiç de kolay değildir. Nitekim, yetişkin bir ressama çocuk elinden çıkmışça resimler yaptırmaya kalkıştığımız zaman bu işin ne kadar zor olduğunu anlarız. O en basit çizgilere, renklere dani söz geçiremediğimizi, elimizin bir türlü yatmadığını görürüz. Bu, şiirde de böyledir. Ama bakınız **"Dilek"** şiirinde Nevzat bunu ne kadar kolayca yapıyor.

"Baba, bana yerli mal,
Gündelik bir kostüm al.

Bir entari, bir de şal,
Bir de küçük kardeş al.

- Abi! desin o bana,
Eski ruba çook ona!

Bunu "**İnatçı Oğlak**" şiirinde de görüyoruz:

"Keçi beyaz mı beyaz!
Oğlak kara mı kara,

İnadına benzememiş,
Anasına maskara."

Dolayındaki hayatı kavrayıp tespit ederken çocuk, hayatın bu ilginç cilvelerine hayran kalır, bunu gizleyemez.

Yıllar önce de kaydettiğim gibi, gerek pedagojik, gerekse psikolojik açıdan bakıldığı zaman Nevzat M. Fuatın şiirlerinde en küçüklerin gözüyle dünyayı gün be gün keşfedişlerini, kendilerince açıkladıklarını görüyor, hayranlığımızı gizleyemiyoruz![4]" Örneğin:

PALAZ KAZ
Bir ana kaz,
Bir baba kaz,
On da palaz.

Geçti bir yaz.
Bu ana kaz,
On da palaz

Oldular tam
Bir düzine kaz.

En küçüklerin ağzına bu satırları verin, seve seve söyleyecekler, belleyecekler, söyleyebildiklerine sevinecekler ve asla farkında bile olmadan palaz kazın ve düzinenin ne demek olduğunu öğreneceklerdir.[5]

Nevzat M. Fuat, halk edebiyatımızda çok yaygın ve çocukların güle güle kullandıkları tekerlemeler türünden şiirler de kaleme almıştır. Onun yukarıda belirttiğimiz gibi "Şamandıra" şiiri buna örnek gösterilebilir. Bu şiirde didaktizmden eser bile yoktur.

Nevzat M. Fuat, ilk şiirini bundan yarım asır evvel, 1955'te o yıllarda Bulgaristanda çocuklar için yayınlanan "Eylülcü Çocuk" gazetesinde yayınladığı zaman farklı bir kalem, bir ses olduğunu ortaya koymuştu. Onun yazdığı şiirlerde şair değil, çocuklar kendileri sesleniyor, kendi dünyalarını bize açıyorlardı. **"Birincide birinciyim"** şiirinde şöyle deniliyordu:

"Sakın beni tembel sanma,
Bu yıl yeni öğrenciyim.

Kitabın üstüne çöktüm,
Uğraşarak çok ter döktüm.

Numaralarım hepsi beş,
Çalışmakta yok bana eş.

Yazar, çizer, hiç usanmam,
Birincide birinciyim.

Harfleri hep bir bir söktüm,
Güçlükleri yeniciyim.

Benle şaka olmaz, kardeş,
Birincide birinciyim."
("Eylülcü Çocuk", s. 45, 1955)

Çocuklar onun bu şiirlerini göğüslerini kabarta kabarta söylüyorlardı. Onun şiirlerinde incecik bir de mizah damarı vardır.

Örneğin, **"Yengeç"** şiirini okuyalım:

"Amma ha!
Amma da ha!
Yürüyor karnını sürüye sürüye
Elâlem ileriye,
O geriye.
Yollanmış bir gün yaya
Balçıktan Kavarnaya.
Vara vara varmış,
Yengeç baktım Varnaya.
Amma ha!
Amma da ha!
Amma da ters hayvan ha!

Nevzat M. Fuat, yeni doğan çocuğun yedi yaşına kadar yaşadığı ana dilini öğrenme mucizesini son derece büyük önemle belirtir. Bilindiği gibi dil ve düşünce, bitişik kaplar gibi, paralel olarak gelişir. Bu yüzden çocukların kendi duygu ve düşüncelerini anlatabilme yeteneğini geliştirmeye özen gösterilmelidir. Bu, herşeyden önce ana dili vasıtasıyla olur. Bu nedenle çocuklar ana dilinin güzelliğini ve çekiciliğini sezmeli, onu en güzel bir şekilde ve olanca nüanslarıyla benimsemelidirler.

Şair, bu büyük ve sorumlu ödevin bilincindedir. Esasen babası Mehmet Fuat efendi de Dobrucada yörenin anılmış öğretmeniydi ve oğluna bu sevgiyi muhakkak ki, o aşılamış olmalıdır. Şiir sevgisi, Nevzata babadan kalan en değerli mirastır.[6] O, bütün hayatında ve yaratıcılığında bu sevgiyi Bulgaristan Türk çocuklarına aşılayabilmek arzusuyla çırpınarak yaşayıp yaratan bir şairimizdir. Nevzat, bir çocuk kadar temiz ruhlu ve vicdanlı olmasaydı, çocuklar için böyle güzel, böyle samimi şiirler yazamazdı. O, daima hayret uyandıran bir vatandaşlık duygusuyla yaşadı ve yazdı. Hiç bir zaman ne yönetici partiye, ne de yönetici doktrinlere uydu. Öğütlediği, öğrettiği küçükleri de bu aldatılardan uzak kalarak eğitmeğe çalıştı. Onun bildiği, duyduğu değerler, halkımızın kalbinde, beyninde yer yapmış değerlerdi ve o, bunların en kalıcı, en doğru, en akıllıca değerler olduğunu idrak etmişti.

Nevzat M. Fuat, 1989 yazında, o zamanki totaliter rejimin kışkırtmasıyla zoraki göç dalgasıyla Türkiyeye gelerek İstanbula yerleşti. Bir süre eski mesleği olan elktrik mühendisliği mesleğini sürdürdü. Aynı zamanda hem bir vakitler Sofyada bastırdığı kitaplarını yayınladı, hem de yeni çocuk şiirleri yazmaya devam etti. İstanbulda yayınladığı "Ailece A-Be-Ce", "Türkçe A-be-ce" ve "Çemberli Çevre" derlemeleri bu devrin ürünü eserleri içine almaktadırlar.

Burada Nevzat M. Fuatın çocuğun yetişmesiyle ilgili tespiti olan üçüncü mucizeyi hatırlatalım: "Yedi sekiz yaşları arasında bir çocuk, ilkokulun ilk döneminde, ...okur, yazar olur. Bu, üçüncü mucizedir ve onu gerçekleştiren her çocuk ödüllendirilmelidir". N. M. Fuat bu şiirlerini özellikle yeni okur-yazar olanlar için kaleme almıştır. Adeta okuma yazma öğrenen çocuklara birer mükâfat sayılabilirler.

Kitapta, alfabemizdeki her harfe birer şiir adandığını görüyoruz. Bu, her ne kadar biçimsel bir eylem olsa da esasen şiirler o harflerin kolayca benimsenmesini ve kalıcı bir şekilde bellenmesini sağlayacak niteliktedir. Bu şiirlerinde Nevzat, kendisine sadık kalarak, hem çocuğa dil öğretir, hem de bilgi verir. Örneğin, **"Anadolu"** şiirini ele alalım:

Anadolu, Anadolu,
Baştan başa ana dolu.
Baba, amca, hala dolu,
Ama en çok Bolu dolu.

İnebolu, Safranbolu,
Tirebolu, arslan Bolu.
Bolu'ları bollaştırmış
Osmanlının sağlam kolu.

Rumeli'de çoktur Bolu.
Hayrabolu, Gelibolu.
Saygı ile yad edilir,
Şanlı Yambol ve Niğbolu.

Anadolu, Anadolu,
Biz fethettik İslâmbolu.
İki kıta kucaklıyor,
Şu güzelim İstanbolu.

Bu şiirinde bir yandan Anadolu coğrafyasının çeşitli şirin şehirlerinin adları öğretilirken diğer yandan tarihe de uzanarak ta Niğbolu'yu hatırlatır. Elbette bir gün çocuk büyüyecek, Niğbolunun nerede bulunduğunu, ne olduğunu merak edip öğrenecektir. Bu, Nevzatın her şiirinde böyledir. "H"ye hasredilen şiirini okuyalım:

Halam beni hiç incitmez,
bir dediğimi iki etmez..

Ha, dedim mi, hamur açar,
He, dedim mi, helva basar.

Hı, deyince, hırka diker,
Hi, deyince hindi keser.

Ho, dedikçe horon teper,
Hö, dedikçe höşmerim yer.

Hu, denince hurma verir,
Hü, denince hünnap gelir.

Halam pek hoş ve hassastır,
Kırk kıratlık saf elmastır,

Hala, baba yarısı,
Başınıza darısı.

Aynı yöntemi T, Ü ve diğer harfler için de söyleyebiliriz. Ama çocuk kendi soyu, kendi ulusu için en çok ve en doğru şeyler bilmelidir. Şöyle ki:

Ü ü
Ü, Türk'ün tek ünlüsüdür,
Özü, sözü, ülküsü...
İyi günde türküsüdür,
Kötü günde süngüsü.

Güm güm eden Ü'den gelir,
Türk'ün ünü ve gücü.
Ü, dost için güvencedir,
Düşman için bir öcü.

Ü'ler öne dizildikçe,
Kimse Türke yüklenemez,
Gökyüzünde süzüldükçe,
Türklük asla tükenemez.

Kitaptaki son şiir **"Uzak akraba"**dır.

"Sormuşlar bir gün A'ya
"Z" senin neyin diye.
Özbe öz kardeş, demiş.
Ben, hanenin ilk harfi,
Ze, hanenin son harfi."

Evet Türkçemizin nice sözleri böyle bilinçli olarak aranıp taranmış ve ustaca örgülenerek bir araya gelmiştir.

N.M. Fuatın İstanbulda yayınladığı ikinci kitabı "Çemberli Çevre"dir. Kitaba çevre sorunları ve çevrenin korunması gibi son derece önemli konularda şiirler alınmış. Şair, ön sözde şunları kaydediyor: "Atalarımız bize cennet gibi güzel bir vatan bırakmış ama dört mevsimi bir arada yaşayan bu diyarı biz iyi değerlendiremiyoruz. "Üç tarafı denizlerle çevrili ülkemiz..." diye başlıyoruz nutuklarımıza, ama gersini getiremiyoruz.... Bir zamanlar Trabzon'dan yola çıkan bir sincap, daldan dala atlayarak İstanbula ulaşıyormuş. Nerde o gür ormanlar, nerde o özgür sincaplar? Hepsi de mazide kaldı..."

Bu tablo karşısında şairin kalbi sızlar, içi ağlar. Bu bozkırlar aç gözlü ve şuursuz insanların eseridir... Bunun önünü almak için insanları bilinçlendirmek gerek. Belki de göçebelikten gelen bu talancılığın önü alınmalı ve bu işe, elbbete ki, çocuklardan başlanmalıdır. O yüzden çocukların anlayabileceği ortamı koruma fikrini her birinde birer inanç haline getirecek bu şiirleri anlaşılır bir dille kaleme almıştır. Örneğin, **"Temiz Türkiye"** ne güzel tarif edilmiş: (Şiiri, bütün olarak alıyorum)

Ekmek temiz, yağ temiz,
Bahçe temiz, bağ temiz.
Dere tepe, dağ temiz.
Her bir taraf tertemiz.

İnsan temiz, kul temiz,
Lisan temiz, dil temiz.
İlçe temiz, İl temiz,
Bütün ülke tertemiz.

Kafa temiz, kol temiz.
Sağ temiz, sol temiz.
Seçtiğimiz yol temiz,
İke, ülkü tertemiz.

Beden temiz, tin temiz,
Sine temiz, sin temiz.
İman temiz, din temiz,
Yaşam, ölüm tertemiz.

Nehir temiz, çay temiz.
Deniz temiz, koy temiz,
Şehir temiz, köy temiz,
Tüm Türkiye tertemiz.

Şairin yıllar önce Sofyada yayınlanan "DENİZ" kitabında bir "Martı" şiiri var. Onda, tasasız, endişesiz, engelsiz, çerçevesiz, özgür, engin denizlere ve göklere sahip bir martı anlatılırken, son kitabı "Çemberli Çevre"de de bir "Martı" şiiri buluyoruz. Bu ikinci martı, artık birincinin tam tersine, başı kirli, kuyruğu, karnı yağlı, uçma hevesi bile olmayan bir martıdır. Aradan yaklaşık

elli yıl geçmiştir. Demek ki, bu geçen yarım asır içinde ortam kirliliği o derece artmış ki, artık bir önceki martılardan eser bile kalmamıştır. Şair, çocuk dilince bu felâketi anlatarak esefle der ki:

"Şohbende su ısıtayım,
Suya dederjan katayım

Senin kirli tüylerini
Ben iyice ağartayım."

Çünkü bugüne dek denizlerde insan faaliyetinin yıkıcı etkisi sonucu artık balık türlerinin yüzde doksanın yok olduğunu düşünürsek, insanlığın korkunç bir ekolojik felâketle karşı karşıya kaldığı anlaşılacaktır. Ancak bu felâketin bilincine varılır, önlemler alınırsa, şair:

"Tüm denizler yine temiz
Tüm balıklar yine semiz,

Olsun da ak martılara,
Gıpta etsin tüm ülkemiz".

diye bir çocuk gibi övünebilecektir.

Şair, âdeta küçüklerin karşısında toplumca işlenen bu suçu kendi üzerine yüklenerek şu fecaati yaşamaktadır. "Sokak Kuşu" şiirinde önceleri mutlu, bahtiyar saçak kuşlarının şimdi yuva yapacak yer, gizlenecek bir siper dahi bulamadıklarını, saçaklar kalmayınca sokaklarda kaçak yaşamaya mahküm olduklarını yürek sızlatan sözlerle anlatıyor. Şair:

"İstersen benimle dertlen,
İstersen bağır ve sertlen.

Senin önünde suçluyuz,
Ve dinlemeye borçluyuz."

diyerek insanlar olarak bu fecaatten sorumluluğumuzu belirtiyor. Zira insanlar bu şekilde, adım adım kendi felâketine doğru ilerlemektedirler.

"Bulgaristan Türklerinin Çocuk Şiiri" yazımda şunları kaydetmiştim: "Bilindiği gibi çocuklar en kalabalık okuyucu kitlesini teşkil ederler. Onlar,

herşeyi bilmek, görmek ve öğrenmek isterler. Bunun için çocuk kitapları onlara sevinç, nikbinlik, yaşama aşkı aşılamalıdır... Büyük Rus edebiyatçısı Belinski haklı olarak kişi sonradan çocuk yazarı olamaz, o öyle doğmalıdır, diyor. Burada bütün dünyada milyonlarca çocukların sevdiği Erih Kestner'in de bir sözünü hatırlatmak isterim: "Çocuklarla bir anne, öğretmen veya dede olarak her gün bir arada, bir ortamda kalmak ve yaşamak elbette ki, bir rol oynuyor. Bütün bunlar anlatılan şeyin gerçekçi oluşunu sağlıyor. Fakat bunlar asla birinci dereceli rol oynamıyor. İyi çocuk kitapları yazarının, diğer yazarlardan farklı olarak, bir üstünlüğü var ki, asıl çözümleyici olan da budur. O, her zaman kendi çocukluğuyla kimsenin bozamadığı, kıramadığı bir ilişki halindedir".[7]

Buna göre de diyebiliriz, ki, her ne olursa olsun Nevzat M. Fuat, herşeyden önce Bulgaristan Türklerinin bir çocuk şairi olarak kalacaktır. Kendisine daha nice nice yıllar verimli çalışmalar dileyelim.

Bugün Hasip Safveti, Nevzat Mehmet, M. Çavuş, Ömer Osman, Naci Ferhat, Celil Yunus, Turhan Rasi ve daha bir sıra ad yapmış çocuk şairlerimiz arasında Nevzat Mehmet çok önemli bir yer tutmaktadır. Ne yazık ki, Bulgaristan Türklerinin dinine, diline ve kültürüne indirilen ağır sillelerden sonra bir türlü belimizi doğrultarak yeni ufuklara açılamamışızdır. Zorunlu göçle Türkiye'ye gelen şairlerimizin eserleri Bulgaristan Türk çocuklarından uzak kalmakta, zaten ana dilini okuyamayan çocuklarımız tarafından okunup öğrenilmemektedir. Bu "entegrasyon" musibeti devam ettikçe nereye kadar varılacağını kestirmek zordur. Fakat her ne olursa olsun, Nevzat M. Fuatın yaratıcılığı bir gerçektir ve biz onunla övünerek mutluluk duymaktayız.

Notlar;

1. "Ailece A-Be-Ce", İstanbul, 2004.
2. Türk Dünyası Araştırmaları dergisi, 2000.
3. ALTIN PETEK, Bulgaristan Türklerinin Çocuk Şiiri, Antoloji, Sofya, 2001, s. 20-21.
4. Aynı yerde.
5. Aynı yerde, s. 23.
6. "Ailece: A-Be-Ce", Nevzat M. FUAT, İstanbul, 2004, s. 3.
7. ALTIN PETEK, s. 22.

BALKANLAR'DA TÜRK KÜLTÜRÜ VE TİYATRO SANATI ÜZERİNE

Eflatun NİMETZADE*

Değerli soydaşlarım!

Bin yıllar boyu Balkanlar'da yaşayan Türkler başka dinlerin, milliyetçi ideolojilerin kurbanı olduklarından kendi uygarlıklarını, kültür değerlerini ileriye götürememişlerdir. Çünkü Balkan Türkleri sürekli olarak göçe zorlanmışlar ve acıyla iç içe yaşamışlardır (Meshet Türkleri, Gagavuz Türkleri, Kırım Tatar Türkleri, Güney Azerbaycan'daki Azeriler ve Ermenistan'daki Azeri Türkleri gibi).

Türk kardeşlerimiz sürekli göçe ve gurbet yaşamına mahkum oldukları için kendi kültür ve geleneklerini, örf ve adetlerini, edebiyatını, folklorünü ve daha önemlisi tiyatrosunu dünya standartları seviyesine çıkaramadılar.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle ortaya çıkan sonuçlardan biri de Türkler'in başka uluslar ve din toplulukları tarafından hırpalanmasıdır. Ama bu acıyı Kafkas Bölgesi'nde ve Orta Asya'da yaşayan Türk soyundan olan milyonlarca insanlar da yaşadı. Fakat Türkler yüzyıllarca egemen yaşadıkları Balkan topraklarında başka dinlerin ve milliyetçi ideolojilerin kurbanı olsalar bile kendi kültür geleneklerini yaşatmaya yine de çaba göstermişlerdir. Türkçe eğitim veren üniversiteleri, okulları, eğitim merkezleri olmasa bile danslarını, şarkılarını, şiirlerini cesaretle korumayı başarmışlardır. Balkanlar'da olduğu gibi Kafkaslar'da, Orta Asya ve Türkistan'da da. Örneğin Kazakistan Cumhuriyeti'nin Alma Ata kentinde

* Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi Sanat Bölümü Öğretim Görevlisi, Ankara.

Uygur Devlet Müzikal Tiyatrosu bu gün hâlen de faaliyetini devam ettirmektedir.

Balkan Türkleri çoğunluk tarafından dışlanmaya ne yazık ki bugün de devam ediyor. Kendi kültür ve özbenliklerini geliştirememelerinin başlıca sebebi ise Balkan Türkleri'nin eğitimlerini ana dillerinde değil başka dillerde yapmak zorunda olmasıdır. Çok acı, fakat gerçek bu. Bu durumu önlemek için elimizden geleni yapmalıyız.

Balkan ülkelerinden Bulgaristan'da göç zulmü doksan yıllarına dek sürmüş ve giderek trajik bir boyuta ulaşmıştır. İktidarlar değişiyordu, ama göç ne yazık ki aralıksız devam ediyordu. Bulgaristan'da üç Türk Devlet Tiyatrosu'nun kurulduğu ve sonra da kapatıldığı bilinmektedir. Bunlar 11 Şubat 1952'de Şumnu, Razgrad ve Kırcalı şehirlerinde kurulan Devlet Müzikal Tiyatroları'dır. Fakat Türkler'in kendi dillerinde profesyonel tiyatro okulu olmadığı gibi, profesyonel aktörleri, rejisörleri, ressamları da malûm ki yoktu. Bu Türk Devlet Tiyatroları'nda çalışan aktörler amatör olsalar da sergiledikleri oyunlar profesyoneller kadar başarılı olmuşlardır. Kosova'nın Priştine kentinde de amatör bir tiyatro topluluğunun oyunlarının afişlerini görmek beni çok mutlu etmişti. Bu ileride Kosova'da da Devlet Tiyatrosu olacağına bir işarettir. Çünkü tiyatro; toplumun arzu ve isteklerini, manevî taleplerini, hayatı, insanları öğrenmek için en güçlü araçtır. Başka sanat dallarında olduğu gibi tiyatroda da hayatta var olan oluşumu insanların hayata ve birbiri ile olan ilişkilerini yansıtır. Tiyatro aynı zamanda insanlara geçmişi ve bugünü gösterir. Bulgaristan'daki Türk Devlet Tiyatroları'nda bu işe gönül verenler öğretmenler, gazeteciler Bulgaristan'da yaşayan Türkleri kültür etkinliklerinden yoksun bırakmamaya çalışmışlardı. Bulgar Türkleri'nde millî ruhu daha da kuvvetlendirmek, her türlü ırkçılığa, baskı rejime karşı haykırmaya olanak bulmasalar bile haklarını korumak için adalet savaşında birleşmek amacıyla Namık Kemal'in "Vatan Yahut Silistre" piyesini sergilediler. Kurtuluş Savaşı yıllarında da Türk halkının kahramanlıkları ile bağlı oyunları Bulgaristan Türkleri'nin yoğun yaşadığı illerde gösterilmiştir.

Sosyalizmin sert diktatörü İosif Stalin'in gelecekte Türkiye'de gerçekleştirilecek sosyalist devrim için özel bir emri vermişti. Buna göre 50'li yıllarda Bulgaristan'da yaşayan Türkler'e okulların kapıları daha geniş açılmaya başladı. Kremlinin sert adamı Stalin'in direktifiyle Bulgaristan'da yaşayan Türkler'e dil ve kültür bakımından yakın ülke sayılan Azerbaycan ile eğitim ve kültür alanında işbirliği anlaşmaları imzalandı. Zamanın Azerbaycan'ın eğitim Bakanı, Bakü Pedagoji Üniversitesi'nin

Rektörü, Prof. Dr. Abulfaz Aleskerov, Bulgaristan Eğitim Bakanı'nın Eğitim ve Kültür Müşavirliği görevine getirildi. Prof. Dr. Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy "Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi" kitabında şöyle diyor: "Prof. Dr. A. Aleskerov 'un Bulgaristan Türkleri'nin eğitim ve kültür kalkınmasında hizmetleri çok büyüktür. Azerî bilim adamları Bulgaristan'a gelerek Türkler'in, bilim, eğitim ve kültürel alanda kalkınmasında önemli rol oynamışlardır"(1). Azeri bilim aydınları Prof. Dr. M. Şireliyev, Doç. Dr. M. Mirzezade, Doç. Gafarlı, Mamedov, Agayeva ve başkaları Türk öğrencilerinin eğitim ve kültürün gelişmesinde, zaten var olan Türklük ruhunun daha da güçlendirilmesi için ellerinden geleni yapmışlardır. Kısa zamanda Türkçe gazete ve dergilerle Türk insanlarımızın manevî ihtiyaçları karşılanmış oldu. Ayrıca Türkçe radyo yayınlarına başlamış oldu. Aynı zamanda tarih, coğrafya, fizik, matematik, kimya, biyoloji, astronomi, mantık dallarında eserlerin Türkçe yayınlanmasına başlandı. Özellikle Türk dili ve edebiyatına büyük önem verilmiştir. Türk edebiyatı tarihi dersi dahilinde İbrahim Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal gibi sanat ve bilim adamlarının yanı sıra Azerî şairleri Nizami Gencevi (XIIyy.), M.Fuzuli (XVI yy), M.P.Vagif (XVIII yy), M.F.Ahundov (XIX yy), M.A.Sabir (XX yy), S.Vurgun (XX yy), R.Rıza (XX yy) gibi usta şair ve yazarların edebi irsini öğrenmişlerdir.

Moskova'nın emri ile 1952 yılında kurulan Şumnu, Razgrad ve Kırcali'deki Devlet Türk Tiyatroları'nda kısa zaman içinde oyunlar sergilenmeye başlandı. Kültür ve sanat alanında da Azerî sanatçıları Bulgaristan'da yaşayan Türk kardeşlerimize büyük yardımlar göstermişlerdir. Azeri rejisörü Alievder Alekperov uzun zaman Şumnu Devlet Müzikal Tiyatrosu'nda görev yapmıştır. Ünlü Azeri besteci, Azerbaycan profesyonel müziğinin yaratıcısı, üstad Üzeyir Hacibeyov'un ünlü müzikali "Maşedi İbad", "Arşın Mal Alan" ve Süleyman Alekserov'un "Yıldız" operetini sergilemiş, ülkedeki Türkler'in beğenisini kazanmıştır. Bu temsiller Türkler'in yoğun yaşadığı bölgelerde sergilenirken büyük ilgi odağı oldu. Her üç tiyatronun oyunları kırsal kesimlerde de sergileniyordu.

"Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin tamamen kopmuş olduğu bir dönemde ortaya çıkmış büyük bir boşluğu Azerbaycanlı (Azerî Türkü – E.N.) aydınları büyük bir oranda doldurmayı başarmışlardır." (2)

Fakat ne yazık ki Türkler'in bu sevinç dolu yaşamları uzun sürmedi ve 60'lı yıllarda bütün okullar, enstitüler, kültür merkezleri, hatta Türk Devlet Tiyatroları ani bir kararla kapatıldı. Bulgaristan'da Türk dili eğitimi tamamıyla yasaklandı ve Türkler için acılı günler yeniden ateşlendi. Ana

dillerinde okuma yazma yasaklandı. Bu yıllarda şahidi olduğum bir hâdiseyi hatırlamak isterim. Yıl 1968, çok sevdiğim yazar arkadaşım Nimet Sükuti (Abdurrahmanov) Bakü'den Bulgaristan'a turist seferine gitti. Sevinçle Bakü'ye döndü ve uzun zaman oradaki Türklerle olan görüşlerini benimle paylaştı. Dostumun üç hikâyesi Bulgaristan'da Türkçe basılmıştı ve bunun keyfini kısa yaşadı. Çünkü onu KGB'ye çağırdılar, izinsiz olarak hikâyeleri Türkçe basıldığından dolayı işten atıldı. Sonra eşinin işine de son verildi. Nimet'in annesi, iki çocuğu vardı ve ekmek almaya para bulamıyordu. Bir yıla yakın iş bulamayan Nimet ülkesini terketmek hatta Afrika'ya gitmek istedi. Belli ki izin vermediler, sonunda da part taym olarak gazetelerin biride göreve başladı. Komünist rejimin sert ve acı rüzgârı bu satırların yazarını da etkilemişti.

1990 yılarında Bosna Hersek ve Kosova'da yaşanan trajik olayları tiyatro sahnelerinde görmek isterim. Balkanlar da Türk insanına yapılan hayvanî davranışları, insanlık adına utanç verici hakaretleri sahnelerde göstermek tiyatronun amacı olmalı. Dünya insanları Türkler'e yapılan vahşeti görmeliler. Bu olayların bir daha yaşanmamasını dilerim. Balkanlar'daki Türkler de Amerika Birleşik Devletleri'nde, Washington ve New York'daki acı terör vahşeti yaşamışlardı. Artık bu bölgelerde zorunlu göç ve Türk katliamı yaşandığı dünyaya duyurmak tiyatronun görevlerinden biri olmalıdır diye düşünmekteyim. Son olarak şunu ifade etmek isterim: Toplum ve insan taleyi, sınıflar ve ayrı ayrı insani ilişkiler, hayattaki tezatlar; insanlığın hürriyet ve bağımsızlık, mutlu yaşam adına yaptıkları mübareze, adalet savaşı, tiyatro sahnelerinde parlak şekilde tezahürünü bulur.

Bir arzuyu da dile getirmek isterim: Bir sonraki sempozyuma kadar Bosna'da, Kosova'da, Makedonya'da, Yunanistan'da, Bulgaristan'da, Moldova'da ve Moskova'da, Türkler'in yoğun yaşadığı diğer bölgelerde Türk Devlet Tiyatroları perdelerini açmış olsun. Ulu Önder, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün arzuladığı gibi uygar dünyaya ulaşabilmenin bir yolu da Çağdaş Türk Tiyatrosudur.

Türk Tiyatrosu'nu kardeş Türkler'in yaşadıkları topraklarda görmenin arzusu ile.

MAKEDONYA TÜRK EDEBİYATINDA DRAM TÜRÜ

Fahri KAYA*

Makedonya Türkler'i arasında zengin bir tiyatro yaşamının ve özel olarak Rumeli'nin bu bölgesinde yaşayan Türkler'in edebiyatında dram türünün çok uzaklara giden varlığından söz edilemez. Ama gene de Batı uygarlığına açılma sonucu olarak tiyatro etkinliğinin, Devlet-i Osmaniye'nin payitahtı İstanbul , İzmir, Bursa ve Selanik'ten sonra on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Üsküp'te de görüldüğü söylenebilir. Bundan önceki dönemde buralarda Osmanlı'ların, Balkan yarımadasına gelirken getirdikleri Karagöz ve daha sonraları Meddah oyunları vardı. Karagöz'ün de sadece Türkler arasında değil, Makedonlar arasında da varlığı tespit edilmiştir.

Makedonya'da, Batı Tiyatrosu etkisinde ilk temsiller, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında verilmeye başlıyor. Bunlar aslında oyuncu ve türkücülerden oluşan seyyar gezegen gruplar, daha doğrusu kumpanyalardı. Daha sonraları *Çadır Tiyatroları* olarak adlandırılan ve yabancılardan oluşan bu grupların para kazanmak karşılığında seyirciyi eğlendirmekten başka bir amacı yoktu. Programları gelişi güzel hazırlanıyor ve bunların hiçbir millî özelliği yoktu. Üsküp'te tiyatronun başlangıcını anlatanlar Boges adında bir Ermeni'nin seyyar ekibinden söz eder. Bu grup ilk temsillerini Kale altında bulunan *"Belediye"* kahvesinde veriyor. Zamanla ekip Şaban Paşalar'ın değirmeni yanındaki *"Ada"* kahvesine geçiyor ve temsillerini burada vermeye devam ediyor. Risto Stefanovski'nin bu konuda verdiği bilgilere göre kahvehanede gündüzleri kahve ve çay içilir, akşamları da tiyatro temsilleri verilirmiş. İki katlı olan bu yapının üst katında artistlerin kaldıkları birkaç oda varmış. Kumpanyanın başında bulunan Boges hem metin yazarı, hem oyuncu ve hem de oyunları sahneye koyan değerli bir sanat-

* Araştırmacı-Yazar, Üsküp.

çıymış. Daha sonraları *"Ada"* kahvehanesi bu sanatçının adına göre *"Boges Tiyatrosu"* adını alıyor. 1) Boges, Üsküp'te uzun zaman kalıyor ve hatta Osmanlılar döneminde şehirde inşa edilen ilk tiyatro binasını kiralayıp burada da birkaç temsil veriyor.

Üsküp'ün değerli kronikçisi, yazarımız Hüseyin Süleyman *"Üsküp'te ilk Tiyatro Binası"* başlıklı yazısının girişinde Manakiyan ve Seferiyan tiyatro topluluğundan da söz ediyor. Bunlar da şehirde yeni kurulan tiyatroyu kiralayarak burada temsiller veriyor. Öteki kumpanyaların türküler, müzikli oyunlar ve hatta Karagöz'den oluşan programlarından farklı olarak Manakiyan ve Seferiyan topluluğu ilk olarak Fransızca'dan tercüme edilen *"Altın İğne"* oyununu sergiliyor.2)

Makedonya'da ilk tiyatro binası, Selanik'teki modern tiyatro binasından aşağı yukarı kırk yıl sonra, 1905 yılında, Manastır'da hizmete veriliyor. Abdülkerim Paşa tarafından inşa edilen ve 1980 yılının yaz aylarına kadar ayakta duran bu yapının şehrin kültür yaşamında olduğu kadar tiyatro etkinliğinin zenginleşmesinde de büyük rol oynamıştır. Osmanlı döneminde bu tiyatroda *"İttihat ve Terakki"ye* bağlı gençlerin İstanbul'da yasak edilen Namık Kemal'in *"Vatan Yahut Silistre"* oyunundan başka daha birçok Türk ve Dünya dram yazarlarının oyunlarını oynadıkları kaydedilmiştir. Uzun yıllar şehrin sembolü olan bu tiyatroda Birinci Dünya Savaşı yıllarında ünlü Fransız aktörü Sara Bernar'ın da (1844- 1923) konuk oyuncu olarak alkışlanmıştır.

Üsküp'ün bayındırlaşması, daha doğrusu gelişip güzelleşmesi, şehir olarak çağdaşlaşması alanında büyük emek harcayan ve bu yönde derin izler bırakan Hafız Paşa'dan sonra Vali görevine atanan Mahmut Şefket Paşa şehirde il tiyatro binasını inşa ettiriyor. 1906 yılında çalışmaya başlayan tiyatro binası, 1963 yılı depreminde yıkılan ve şehrin en güzel yapılarından biri olarak bilinen tiyatronun, daha doğrusu bugünkü şehirlerarası otobüs istasyonun bulunduğu yerde bulunuyordu. Hüseyin Süleyman'ın verdiği bilgilere göre, hafif keresteden yapılmış, ahşap olmasına rağmen bu tiyatro depremde yıkılan tiyatro kadar büyük, güzel ve fonksiyonel bir yapıymış. Çok büyük salonu ve buna uygun kocaman bir sahnesi varmış. Salondaki sandalyeler kaldırılınca burada balolar veriliyor ve Üsküp konsolosları için resmî kabul törenleri örgütleniyormuş. Salon, *lüks* lambalar olarak bilinen hava basınçlı bir tür petrol lambalarla aydınlanırmış. Salondaki yirmi locadan birkaçının haremlik olarak kafesleri varmış.

Seyyar tiyatro kumpanyaları tarafından verilen tiyatro temsillerinden başka, Üsküp'ün ileri görüşlü ve aydın gençleri tarafından, şehirlerdeki Türkler arasında kültür ve eğitim hayatını geliştirmek amacıyla kurulan *"Şubani Vatan "* ile *"Vardar"* cemiyetleri tarafından da tiyatro oyunları sahnelenirmiş. İlk yıllarda aydınlardan bir grup Namık Kemal'in *"Vatan Yahut Silistre"* oyununu *"Menfaati hayriye"* adında oynuyor ve temsilden 240 Osmanlı altını gelir sağlamaktan başka yerli seyirci ve şehirdeki diplomatlar tarafından bol alkış ve takdirle alkışlanıyor.

Bu olay şehirdeki aydınları yüreklendiriyor ve bunlar daha büyük bir başarıyı elde etmek için o dönemde İstanbul'daki Burhanettin adında ünlü bir aktörü Üsküp'e davet ediyor. Bununla beraber *"Napoleon Bonaparta"* ile daha birkaç dram metnini sahneye koyuyorlar. Oynanan oyunlara arasında özel olarak *"Nasıl Oldu?" ,"Genç Osman"* ve *"Tarik"* oyunları seyirciler tarafından büyük bir coşkuyla alkışlanıyor. 1908 yılının son aylarında Üsküp'te Şemsettin Sami Bey'in *"Besa"* oyunu veriliyor. Hüseyin Süleyman, sözü geçen yazısında Osmanlı yönetimin son yıllarında Üsküp Türk Tiyatrosu'nda, Ferid Bayram ile Hasan Şükrü'nün de etkin olduklarını bildiriyor ve tiyatro ile bunun etkinliğinin geniş halk tarafından pek hoşgörüyle karşılanmadığını vurgulayarak diğerleri arasında şunlar yazıyor:: *"Dini taassubun etkisi altında kalan ekseriyet tiyatroya karşı iyi gözle bakmıyordu. Bunun içindir ki tiyatro kelimesi başka anlamda, ahlaki bozan bir manada, telakki ediliyordu. Aydınlar bunun aksini düşünüyordu. Fakat ekseriyet karşısında çok defa uyuşuk bir durumda kalıyorlardı..."*

Mahmut Şefket Paşa'nın girişimiyle Hüseyin Süleyman yanlış olarak Vali Büyük Mashar Bey'in inisiyatifiyle, diyor. Buysa doğru değil çünkü (Mashar Bey, 1908 yılında Üsküp Valisi görevine atanıyor) Üsküp Belediyesi tarafından inşa edilen Üsküp'teki Türk Tiyatrosu, 1914 yılının ilk aylarında bir yangın sonucu, yarım saatte kül oluyor. Daha sonraları bu tiyatronun bulunduğu yerde ünlü Sırp komediografi Branislav Nuşiç'in (1864-1938) girişimiyle yeni, ama gene ahşap bir tiyatro binası kuruluyor. Zamanla, binanın tiyatro için elverişli olmadığı görülünce, 1921 yılında, kırk iki yıl sonra büyük depremde yıkılan tiyatro binasının inşaatına başlanıyor. Özel teşebbüsle inşaatına başlanan bu tiyatro binasının planları altı defa değiştiriliyor, nihayet işlerin yolunda gitmediğini gören devlet, yapının inşaatına el koyuyor ve

bunun yardımıyla tiyatro binası beş yıl sonra, 1926 yılında, hizmete veriliyor.

Üsküp Türkiye'nin önemli bir kısmı, özel olarak aydınları Sırp tiyatrosunun temsillerini sıralı olarak izliyor. "Hayriye","Şefkat" ve *"Merhamet"* gibi kadınlar cemiyetleri Ramazan ve Bayram günlerinde toplu olarak tiyatroyu ziyaret ediyorlar. Hatta sözün tam anlamında bir hanım olan Üsküp'lü Remziye Hanım'ın, Vardar kıyısındaki bu güzelim tiyatroda yıllığına kiraladığı locası bile varmış. İstediği zaman tiyatroya gider, gitmediği zaman da locasını kadın arkadaşlarına verirmiş. Tiyatro yönetmenliği de Üsküp Türkleri'ni tiyatroya daha iyi bağlayabilmek için zaman zaman özel olarak Ramazan ayı için repertuarına Müslümanlara yakın konulu oyunları alıyor.

Yirmi beş otuz yıl sonra Makedon tiyatrosu turnede bulunduğu bir dönemde, Üsküp'te yeni kurulan Azınlıklar Tiyatrosu'nun Türk Dramrı 1906 yılında inşa edilen ilk Türk Tiyatrosu'nun temelleri yerinde Sırpların kurdukları Makedon Tiyatrosu sahnesinde güzel Türkçe'mizin sesini çınlatacak ve böylece yerli Türk halkın yüreklerini hoplatacak.

Tarih bu, zaman zaman tekerrür eder diyorlar...

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Makedonya Türk halkının eğitim ve kültür alanında, günümüze kadar sürüp millî kimliklerinin gelişmesini olumlu olarak etkileyen, yeni tarihî bir dönemin başladığı bilinen bir gerçektir.

1944 yılında Türk okulları açıldı, Türk çocukları ilk defa olarak Atatürk'ün harf devriminden yararlanmaya başlayarak ana dillerinde öğrenim görmeye başladı. Ardından Lâtin harfleriyle ilk gazete çıktı, kitaplar yayınlandı. Yeni kurulan devlette eğitim, haberleşme ve yayıncılık ile kültür eylemlerinin başlayıp gelişmesi için oldukça elverişli koşullar sağlandı. Yıllarca sadece evlerimizin dört duvarları arasında ya da düğünlerimizde söylenen türkülerimiz, Türk gençlerinin örgütlediği kültür topluluklarının sayesinde salonlara, meydanlıklara çıktı. Böylece atalarımızdan kalma kültür miraslarımız hem canlanmaya ve hem de zenginleşmeye başladı.

Başta, daha büyük şehirlerde amatör kültür sanat toplulukları meydana geldi. 1948 yılının yaz aylarında Üsküp'te *"Yeni Yol"* Kültür Güzel Sanatlar Cemiyeti büyük bir coşkuyla kuruldu. Makedonya Türkleri arasında ilk etkinliğe başlayan bu topluluğun, türkü şarkı ve oyun gruplarından başka, dram grubu da vardı. Türkü, şarkı ve oyunları

sahnelemek zor olmuyordu, ama dram seksiyonuna malzeme bulmak yöneticileri yoran ciddi bir sorundu. Eski Üsküp'lü Faik Ağa gibi *Karagöz'ü* oynatmak o dönemdeki aydınlarımızın akıllarının ucunda bile değildi. Onlar için, yeni ve modern bir toplumda, modern tiyatro türlerinin yer alması çok doğaldı.

Yeni kurulan *"Yeni* Yo/" dram seksiyonu sorumlusu Idriz Emin,(1924-2000) bu sorunu çözmek için kalem eri olarak bildiği eski dostu, çocukluk arkadaşı Mustafa Karahasan'a baş vuruyor ve bundan topluluğun dram seksiyonu için bir perdelik bir oyun yazmasını rica ediyor ve kendisine: *"Eğer yazmazsan bize başka bir yazar öner yazdır ve bunu Türkçe'ye çevir"* diyor.

Bu olayı Mustafa Karahasan (1924) şöyle anlatıyor:

"Sözleştik, orjinel bir piyes yazmaya karar verdik. Birkaç hafta içinde "Birlik" idarehanesinde "İnandırmak" piyesini birkaç kopyada kendisine verdim. Sevinçten "delirdi" rejisör ve hemen provalara geçildi. 3)

Bir yazarın bir hafta içinde piyes yazabileceği sözlerinin okuyucuda kuşku yaratabileceğini seziyormuş gibi Mustafa Karahasan, konuşmasının devamında, inandırıcı olmak için şunları da diyor:

..."1932/ 1933 ve 1940/ 1941 yılları arasında, Fransız öğretmen okulunda; Molier'den "Tartuf" piyesinde bir rolüm vardı. Bundan mada, diğer bir resmî temsilde, Viktor Hügo'yu artist olarak temsil etmiştim... Bu bir, ikinci an ise "Yardım" derneğinde metinleri dramatize etmek ve "artistlik" yapmaktan elde ettiğim tecrübeler vardı..."

İlk oyunu yazmak için hazırlıklı olduğunu ispat etmek için Mustafa Karahasan 1932 ile 1941 yılları arasında Üsküp'teki Halk Tiyatrosu'nun bütün galalarını ve hatta röprizlerini bile ikinci balkondan sıralı olarak seyrettiğini de, üçüncü delil olarak ileri sürüyor.

Her nasılsa, Fransız okulunda artistlik yapan, *"Yardım"* cemiyeti için metinleri dramatize eden ve sonunda on yıl Üsküp tiyatrosunun premiyör ile röprizlerini ikinci balkondan sıralı olarak izleyen Mustafa Karahasan *"İnandırmak"* 4) oyununu yazmakla Makedonya Türkleri'nin ilk dram yazarı oluyor.

İdriz Emin, oyunu kısa bir sürede sahne için hazırlıyor. Bu hazırlık günlerini ve o günlerde oyunda yer alan oyuncuların ne denli heyecanlı olduklarını, bu metinde rolü olan Şerafettin Nebi bir yazısında çok canlı olarak anlatır. Oyunun prömiyeri 1948 yılının 8 Ağustos günü *"Tefeyyüz"* okulunun salonunda gerçekleşiyor. 5)

Temsil başlamadan önce oyunun yazarı perde önüne çıkıyor salonu dolduran seyirciye metnin içeriğini anlatıp bunda yer alan artistlerin kimler olduğunu bildiriyor. Sonunda seyirciler oyunu büyük alkışlarla selâmlıyor. Ardından temsil birkaç kere daha yineleniyor ve her defasında izleyiciler ilk defa Türkçe bir tiyatro oyunu seyredebildiklerinden dolayı salondan memnun ve mutlu olarak ayrılıyor. O günlerdeki gazetelerden *"Yeni Yol"* dram seksiyonunun Köle Ça ule'nin *"Bir Akşam"* oyununu da sahne için hazırladığını öğreniyoruz.

Üsküp'te 8, Kumanova ve Köpürlü'de 2 defa *verilen "Inandırmak"* oyununun beğenilmesinden ve coşkun alkışlarla selamlanmasından yüreklenerek Mustafa Karahasan, kollarını sıvayıp ikinci *"Hacer"* oyunu yazmaya başlıyor. Ama *"Hacer"*i ilk oyununu olduğu gibi bir haftada değil birkaç ayda tamamlıyor.Oyunun sahneye konması gecikmiyor. 1948 yılının Eylül ayı sonlarında, oyun bu defa da krallık Yugoslavya döneminde Üsküp-Sırp devlet tiyatrosunda makyajcı olarak çalışmış İdriz Emin tarafından sahneye konuyor. Temsili Üsküp'te verdikten sonra, kış aylarına kalmamak için *"Yeni Yol"* dram gurubu Doğu Makedonya turnesine çıkıyor. *"Yeni Yol"* cemiyeti aynı yıl Mustafa Karahasan'ın *"Hacer"* oyunuyla Üsküp'te düzenlenen kültür sanat topluluklarının gösterisine de katılıyor.Öteki topluluklar kötü repertuarları yüzünden eleştirilirken, *"Yeni Yol"* gösteriye güncel bir konuyla katıldığı için övülüyor ve *Hacerin* yazarına 50.000 dinarlık birinci ödül, *"Yeni Yol"a* da 10.000 dinarlık ikinci ödül veriliyor. Aktörlerden Cevat Hüseyin (2.000), Yıldız Ahmet (1.000) ve ..... (500) dinarla ödüllendiriliyor.

1949 yılının ilk aylarında da, oyun Kumanova, Köprülü ve daha bazı yerlerde birkaç defa oynanıyor. Ama *"Hacer"in* saltanatı uzun sürmüyor. 1950 yılında Makedonya'da Antifaşist Kadın Cephesinin Genel heyeti tarafından bir kitap halinde basılmasına rağmen 6) oyun kısa bir sürede mazilere karışıyor.

Mustafa Karahasan'ın üçüncü dram eseri *"Şaban Hoca", "Hacer"* oyunundan önce, 1949 yılında,yazarlarımızın ilk kitabı olarak yayınlanan *"Makedonya Genç Türk Yazarlarının Eserleri"* adlı kitabında, Şükrü Ramo'nun ve Necati Zekeriya'nın şiirleriyle yayınlanmıştır.7)

"Şaban Hoca" oyunu *"Yeni Vol"*un dram seksiyonu üyeleri tarafından hazırlanırken, yazar oyunun bir bölümünü *"Yeni Kadın"* dergisinde yayınlıyor. Okuyucularda daha büyük ilgi uyandırmak için yazar,

derginin sayfalarına aktarılan bölümün başında kısaca olarak oyunun içeriğini anlatıyor. Bu yazıda şunlar deniliyor:

"Şaban Hoca" piyesi üç resimde halkımızın maarif için yapmış olduğu savaşını gösteriyor. Makedonya'da ve bilhassa millî azınlıklar tarafından yaşanılan yerlerde kız öğrencileri okullara sıralı gitmiyorlar. Bu olay milletimizin ve halk idaremizin maarif siyasetine yapılan büyük bir cinayeti temsil eder. Bunun için geçen yıl hükümetimiz getirdiği bir kararında okullarda Türk çocuklarının ve bilhassa kızlarının gitmemesi sebeplerini ileri sürerek, bunlar arasında bazı reaksioner hocalar ve köylerdeki zengin köylülerin bazıları okullarımıza muhtelif şekilde savaş yapıyorlar.

"Şaban Hoca" piyesinde birinci resimde öğretmen Ekrem çocukların okula karşı hevesini kaybetmiş ve Parti yönetmeni Hamdi ile konuşuyor. Hamdi ona meseleyi anlatıyor. Ekrem Hamdi'nin sözlerinden ilham ve kuvvet alarak vazifesine devam etmek için karar veriyor.

İkinci resimde, Şaban Hoca Rükiye kızını okula koyvermiyor. Aynı an o zengin Bilal Ağa ile okulun zararına antlaşma yapıyor.

Üçüncü resimde, çocukların babaları ve öğretmen arasında yapılan toplantıda Şaban Hoca ve Bilal Ağa niyetlerini tatbik etmek istiyor. Fakat halkın açıkgözlülüğü ve Hamdi'nin keskin duruşuyla muvaffak olamıyor. Her ikisi, Hem Şaban Hocayı ve hem de Bilal Ağa'yı halk toplantılardan kovuyor ve Türk okulu işine başarıyla devam ediyor. Yeni bir okul da açılıyor "8)

Yazarın, *"Şaban Hoca"* oyunu, *"Hacer"* kadar etkili olmuyor, seyirci tarafından yazarın ilk oyunları kadar alkışlanmıyor. Ama buna rağmen Ekim ayında Cumhuriyet çapında düzenlenen dram festivalinde *"Yeni Yol"*, "Şaban Hoca" oyunu için 8.000 dinarlık üçüncü ödülü alıyor.

1950 yılının 2 Şubat günü ilk profesyonel Türk Tiyatrosu'nun kurulması ve çok geçmeden Branislav Nuşiç'in *"Şüpheli Şahıs"* gibi ünlü eserlerinin sunulmasıyla *"Yeni Yol"* dram seksiyonunun etkilediğini azaltıyor ve bu olay dram gurubunun dağılmasına bile neden oluyor. Bu durum, Mustafa Karahasan'ın da oyunculuk etkinliğini körleştiriyor.

Ama, Mustafa Karahasan, 1955 yılında, yani ilk oyununu yazdığından yedi yıl sonra, tekrar tiyatroya dönüyor ve *"Süzan"* oyunuyla kendini tiyatro türünde yeniden göstermeye çalışıyor. Birçoğu yazarın bu metnini yeni bir oyun olarak gösteriyor, halbuki bu yeni bir metin de-

ğil, *"Hacer"* oyununun yeni bir versiyonu, değişik bir biçimidir. *"Hacer"e* nispeten *"Süzan"* oyununda daha az kişi var. Süzan adlı baş kahraman Hacer'in aynısıdır. Baş kahramanın anası Fatime, babası Ahmet Ağa,kızını sevmediği bir gençle evlendirmeye uğraşan Halim Ağa ve diğer rollerde de belli başlı bir değişiklik yok. İlk metindeki sloganlar ve "Hacer" oyununda bir yama olarak görülen komitede geçen beşinci resim "Süzan"da yoktur. Yazar, *"Hacer"*in ikinci verziyonu olan "Süzan"da, parti sekreteri Mitko ve Gençlik Örgütü Başkanı Yordanka'ya da yer vermiyor. Sloganlardan arınılmasına, kimi ekleme ile düzeltmelere ve diyaloglardan çoğunun yeniden yazılmasına hatta metnin ünlü Makedon artisti Todor Nikolovski tarafından sahneye konması ve aktörlerin oyunun başarılı olması yönünde harcadıkları büyük emeğe rağmen "Süzan" sahnede uzun zaman kalamadı. Bu gerçek de Mustafa Karahasan'ın sessiz sedasız olarak tiyatro türünden uzak kalmasına bir sebep daha oldu. 9)

1955 yılından sonra artık tiyatro için yeni bir metin yazmaya girişmedi,yeni oyun yazmadı. Hikâye,roman türleriyle uğraşmaya ve hatta bir süre şiir yazmaya heveslendi.

Tiyatro türünde pek başarılı sayılmamasına rağmen, Mustafa Karahasan'ın yazdığı üç oyunla, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk halkının yeni toplumsal düzene ayak uydurması,yaratılan yeni imkânlardan mümkün olduğu kadar daha çok yararlanması ve böylece 1912 yılından sonra çeşitli baskılar yüzünden yitirilmeye yüz tutan benlik ile kimliklerinin kuvvetlenip aşağılık duygusundan kurtulmaları için yürütülen savaşta büyük payı olduğunu vurgulamak ve bu yöndeki emeğini saygıyla karşılamak gerek.

Tiyatro oyunlarında, dönemin siyasi ilke ve görüşlerine bağlı, Patisinin siyasetine sadık bir kişi olarak Mustafa Karahasan oyunlarında son derece güdümlü bir yazardır. Metinleriyle yobazlığa, irticaya, cehalete, batıl itikatlara, erkek kadın arasındaki eşitsizliğe ve özel olarak genç kızların köhne, çağ dışı kötü düzen, adet ve alışkanlıklardan kurtulmaları için savaşırken o aslında bilinçli ya da bilinçsiz olarak Atatürk ilkelerinden bazılarını, bu topraklarda yaşamlarını sürdüren Türkler arasında da uygulanması için çaba harcamıştır.

Sözün kısası, Mustafa Karahasan'ın, *"İnandırmak"*,*"Hacer"* ve *"Şaban Hoca"* oyunlarıyla Makedonya Türkleri edebiyatında dram türünün temellerini atmak ve yazdığı metinlerle Türk halkının kimi or-

tamlarında derin kök salmış tutucu ve örümcek kafalara karşı kalemiyle dolu dizgin bir savaşım açtığı yüzünden, bizde tarihî bir rolü vardır.

Mustafa Karahasan'ın dram edebiyatıyla uğraşmaktan yavaş yavaş uzaklaşmaya başladığı bir dönemde dram yazarı olarak Şerafettin Nebi (1920) ortaya çıkıyor. Onun, *"Ay Buluda Giriyor"*, "Yeni Yol" Kültür Güzel Sanatlar Cemiyeti dram gurubu tarafından oynanan ilk oyundur.Yazar bu oyununda, 1941-1944 yılları arasındaki savaş döneminde çoğunluğu Türklerin oluşturduğu bir ortamda, gençlerin ağır günlerini, dert ve çekilerini anlatır.Kısacası, "Ay Buluda Giriyor" oyunun konusu Nazizme karşı yürütülen Yugoslavya Halk Kurtuluş Savaşı'n dan alınmış bir olaydır. Aslında, Şerafettin Nebi, bu özgürlük savaşını yüceltmeğe uğraşırken, bu savaşta Türk gençlerinin de varlığını ispatlamaya çalışır. Oyun, konusunun güncelliğinden ve o dönemde Türk yazarlarından bu tür metinlerin olmaması yüzünden, Üsküp dışında da birçok kentte oynanmış, birkaç bin kişi tarafından seyredilmiştir.

"Ay Buluda Giriyor" metni yayınlanmadı.Ama Şerafettin Nebi'nin bu satırları yazana verdiği bir beyanatta, 1981 yılında "Sesler" dergisinde yayınlanan *"Savaşçılar"* 10) oyunu aslında *"Ay Buluda Giriyor"* metninin yeni bir versiyonu olduğunu ifade etmiştir.

Çok geçmeden Şerafettin Nebi *"Sürtük"* oyununu yazdı. *"Sürtük"*, Mustafa Karahasan'ın "Süzan" oyunundan sonra, profesyonel tiyatromuzun bir Türk yazarının oynandığı ikinci oyunudur. Bu oyununda yazar, amarol, dalaveracı, dolandırıcı ve haylaz bir kişiden söz ettiği için, Makedonca'da bu anlama gelen *s ü r t ü k* sözcüğünü kullanmış ve oyunun baş kahramanı erkeğe *Sürtük* demişti. Yazar Türkçe'de erkeğe değil, vaktini olur olmaz yerlerde, başıboş geçirip evinde oturmayan kadına *s ü r t ü k* dendiğini göz önünden kaçırarak büyük bir dil hatası yapmıştı. Bu ve metindeki diğer dil hataları dönem aydınlarımız tarafından çok eleştirilmiş ve metnin değerine gölge düşürüp oyunun uzun bir süre repertuarda kalmamasına neden olmuştur,

1964 yılının ilk aylarında *"Sürtük"* oyunu, yazar tarafından yeniden işlenip, düzeltilmiş ve bu defa *"Yüzsüz Kişi"* olarak, bizzat oyununun yazarı Şerafettin Nebi tarafından yeniden sahneye konmuştur. 12) Demek *"Savaşçılar","Ay Buluda Giriyor"* oyunun yeni bir versiyonu olduğu gibi *"Yüzsüz Kişi"* de *"Sürtük"* oyunun yeni bir biçimidir.

Şerafettin Nebi'nin asıl oyun yazma gücü, 1985 yılı Mayıs ayının ilk günlerinde, ünlü Makedon rejisörü Naum Panovski'nin sahneye

koyduğu ve Üsküp Halklar Tiyatrosu Türk Dramı oyuncuları tarafından canlandırılan *"Raşela"* 13) oyununda görülür. Bu oyunda yazar ikinci Dünya Savaşı yıllarında Makedonya'da, daha doğrusu Üsküp'te, Nazi Almanlar'ın Yahudiler'e karşı olan soykırımını ele almaktadır. Oyunun baş kahramanı, Raşela adında bir Yahudi kızıdır ve olaylar kızın yaşam hikâyesi yoluyla sergilenir. Olayın tamamen apayrı bir ortamda gelişmesine rağmen Raşela'yı okuyup seyredenler ister istemez *"Ana Frankın Güncesi"ni* anımsıyor ve bu iki kız arasında iletişim kurmaktan kurtulamıyor.

Tiyatro oyun yazarı ve yıllarca tiyatro aktörü, rejisörü olarak edindiği görgüden yararlanarak Şerafettin Nebi, *"Raşela"da* önceki metinlerine nispeten çok daha başarılıdır.Oyunda dram kurallarına daha büyük önem verdiği ve kahramanlarını yaratmakta daha usta olduğu net olarak görülür. Dilinde de, bundan önceki oyunlardan çok farklı olarak , Türkçe'nin kokusu hissedilir.

"Raşela" oyunun sahneye konması ile ilgili yayınlanan katalogda, o dönemin ünlü Yugoslav yazarı Cevat Karahasan'ın bir yazısı var ve o burada belgesel sanat ile gerçek sanat arasındaki ayrıma cevap vermeğe çalışırken oyun rejisörü Naum Panovski'nin *"Raşela"yı* sahneye koyarken metinde yer alan olaydan çok konudaki olayları belgelemeye önem verdiğini vurgular. Ama bu defa rejisörün metinden uzak kalması, insancıl mesajlarını ikinci planda bırakması yazarın aleyhine bir girişim olmuş ve seyirciyi hayal kırıklığına uğratmıştı.

Şerafettin Nebi'nin biri *"Sesler"* dergisinde *"Yüzük"* 14) başlıklı, ötekisi de *"Birlik"le* yayınlanan *"Bir Aşk Macerası "* 15) adlı oynanmayan iki oyunu bir de Nazım Hikmet'in şiirinden esinleşerek *"Bulutlar Adam Öldürmesin"* 16) başlıklı dramatizasyonu var.

Yıllar sonrası Hüseyin Süleyman, /1903-1963/ *"Aliş"* 17) oyunuyla dram edebiyatımızda yeni bir sayfa açtı. 1958 yılının Mayıs ayında, Üsküp Halklar Tiyatrosu'nun Türk Dramı tarafından oynanan bu oyun, *"Alişimin Kaşleri Kare"* ünlü Rumeli türküsüne göre yazılmıştır.Oyunu yazmadan, önce yazar bu türkünün hikâyesini düz yazı olarak yazmış ve bunu *"Birlik'te* yayınlamıştı. Kendisinin de bir fırsatta dediği gibi, halkımızın mizaç, görüş ve hislerine göre yazılan *"Aliş"* dram edebiyatımızda bir melodram olarak da nitelenebilir.

Oyunda birbirine gönül vermiş Aliş ve Zeynep'in özlem dolu aşkları anlatılır. Aslında, Hüseyin Süleyman, *"Aliş"* oyunuyla *Ferhat ile Şirin , Kerem ile* Aslı'nın, *Romeo* ve *Juliet'e* benzer bir Rumeli aşk trajedisini

yazmıştır. Benzer diyorum, çünkü bilindiği gibi klâsik eserlerde Ferhat Şirin'in, Kerem Aslı'nın, Romeo da Juliet'in peşindeyken Hüseyin Süleyman'ın oyununda Zeynep adlı genç, güzel bir kız, sevgilisi Aliş için yollara düşer.

"Aliş", Rumeli folklorunun tüm güzelliklerini yansıtan dört perdelik bir oyundur. Kültürümüzde bir folklorcu olarak da bilinen Hüseyin Süleyman, bu alandaki zengin .....bu oyunda boyuna gösterir. Bu yüzden *"Aliş",* Rumeli'de söylenen türkü ve manilerle dopdolu bir hazinedir. Folklor öğeleriyle örülmüş bu hüzünlü aşk hikâyesi, dram edebiyatı kuralları ile tiyatro kriterilerine karşı büyük bir sorumluluk ve saygı gösterilerek yazılmıştır. Bu yüzden konu ve anlatımı bakımından *"Aliş"* , Makedonya Türkleri'nin dram edebiyatında başarılı bir oyun, estetik ve sanat bakımından değerli, çok ciddi bir edebî metindir.

Böyle olması, oyunun uzun zaman repertuarda kalmasına ve Üsküp Halklar Tiyatrosu sahnesinde üç defa yeniden sahneye konup , her defasında seyirciler tarafından olduğu gibi, eleştiri tarafından da büyük bir beğeniyle alkışlanmasına neden olmuştur. 18)

Mustafa Karahasan'ı dram edebiyatımızı başlatan, Şerafettin Nebi'yi birkaç metniyle bu tür edebiyatımızın ömrünü sürdüren ve Hüseyin Süleyman'ı da zengin folklorumuzu yansıtıp gıyaben bile olsa tarihimizin bir devresini aydınlatmaya çalışmış yazarlar olarak nitelersek, Süreyya Yusuf'un, İlhami Emin'in ve Hasan Mercan'ın, dram edebiyatımızda yeni bir dönemi başlatan üç değerli oyun yazarımız olduğunu rahatça söyleyebiliriz. Bunların oyunlarda, geçmiş tarihimizden kimi olaylar olduğu gibi, ömürlerini bu topraklarda tüketmeye kalanların örf ve adetleri, sevgi ve kaygıları, mutlu ve dertli yaşamı var. Oyunlarıyla sadece tablo çizmek ya da olayları anlatmakla kalmayıp sahne gereksinmelerinin birçok inceliklerini hazmedip seyirciyle canlı bir bağ kurmaya başaran bu üç yazarımız, edebiyatımıza kalıcı oyunlar bağışladı.

Süreyya Yusuf'un (1923- Köprülü- 1977- Ören) *"Ömrümün Tek Rüyası"* ile *"Düş ve Gerçek"* adlı iki oyunu vardır. 1974 yıllarında Priştine'de sahneye konan *"Ömrümün Tek Rüyası"* adlı dört perdelik oyunun konusu yeni ve bilinmeyen bir konu değil; içeriğinde sevgi, kuşaklar arası çatışma, yeninin eskiye karşı savaşımı var. Bunlar aslında, Süreyya Yusuf'tan önce de dram yazarlarımızın ele aldığı bilinen geleneksel konular. Ama yazar bu oyununda olaya ya da olaylara tamamen yeni bir konum ve açıdan bakmağa ve yeni şeyler

söylemeye uğraşmaktadır. Oyundaki bireyler daha canlı ve seyirciye yabancı olmayan kişiler. Süreyya Yusuf da, Hüseyin Süleyman'ın *"Aliş"* oyununda olduğu kadar olmazsa bile, folklor zenginliğimizden, özel olarak türkü, mani ve atasözlerimizden oldukça yararlanmaktadır. Yazarın bu oyunu, 1951 yılında Belgrad'ta yazmaya başladığını çok iyi hatırlıyorum. Yazdığı her sayfayı sıcağı sıcağına okurdu. Başta oyununa *"Kahpe Dünya"* başlığını vermişti. Daha sonraları oyunun adını *"Ömrümün Tek Rüyası"* olarak değiştirdi. 19)

İkinci, *"Düş ve Gerçek"* oyunuyla Süreyya Yusuf'un bir adım daha ileri gittiğini sezmek, görmek ve onaylamak zor değil. Ethem Baymak bir perdelik bu oyunun tamamlanmamış olduğunu yazıyor 20). Olabilir. Kalem erlerinin böyle bir sonuca varması çok defa doğaldır; çünkü yazar başka bir yazarın metnini okurken, ben bu konuyu ele alsaydım böyle yazar, bunu söyler ya da metne şunu bunu eklerdim diye aklından geçirebilir. Ben *"Düş ve Gerçek'i* sonu olmayan ya da tamamlanmış bir oyun olarak görüyorum. Ayrıca Süreyya Yusuf'un hikâyelerinde de, öteki tür yazılarını da konuyu şişirmekten, olayları abartmaktan kaçınarak yazan çok rasyonel bir yazar olduğu bilinir.

Üsküp Halklar Tiyatrosu Türk Dramı'nın baş aktörlerinden biri olan Müşerref Preka'nın verdiği bir beyanatına göre, Süreyya Yusuf'un " *Macide"* adlı oyunu 1955 yılında Priştine'de *"Yeni Hayat"* cemiyeti tarafından oynamış. 21) Yazarımızın edebiyat çalışmalarını özenle izlediğime rağmen, onun böyle bir oyun yazdığını bilmiyorum. Ama aktristimizin sözlerine de kuşkum yok.Bu gerçeği ispat etmek için metnin izine girmek gerek.

Süreyya Yusuf'un bir de *"Nazım Hikmet Kişi ve Ozan"* adlı bir resitali vardır. 22) Bizde resitaller yazmakla uğraşmış birkaç yazar daha var. Ama Süreyya Yusuf'un bu resitali ötekilerden biraz farklı. O, burada şairi dizeleriyle tanıtmıyor.şairin şiirlerinden, yazar hakkındaki düşüncelerini ve şiirleri üzerine yargısını kanıtlamak için yararlanıyor.

Makedonya ve Kosova Türk aydınları arasında her şeyden önce bir bilim adamı, araştırmacı ve eleştirmen olarak bildiğimiz Süreyya Yusuf'un edebiyat alanındaki çalışmaları hep ikinci planda kaldı. Halbuki o güzel hikâyeler ve sözünü ettiğimiz değerli, kalıcı oyunlar bıraktı, Makedonya olduğu gibi Kosova'daki Türk edebiyatının zenginleşmesine büyük katkıda bulundu.

1961 yılının ilk aylarında, Üsküp Halklar Tiyatrosu Türk Dramı ekibi, İlhami Emin'in (1931) *"Leylek Padişah"* oyununu oynadı.Bu, ad yap-

mış bir yazarımızın daha dram türüyle uğraşmaya başladığını muştulayan sevindirici bir olaydı.

"Leylek Padişah" özgün bir oyundan çok bir dramatizasyon olarak nitelenmeli. Yazar, dünyaca bilinen Binbir Gece Masalları'ndan birini seçip bundan çocuklar için güzel bir oyun yazmıştı. O yılların, ünlü rejisörlerinden biri olan Saşa Markus tarafından sahneye ustaca konan metin, aktörlerin de üstün başarıları sonucu sayesinde, seyirciler tarafından çok tutulmuştu.

"Leylek Padişah" oyununun uzun zaman repertuarda kalması İlhami Emin'in tiyatroya ısınmasına önemli bir nedendi. Böylece o, üç yıl sonra, 1964 yılında, Nobelci İvo Andriç'in *"Ali Cercelez'in Seferi"* adlı uzun hikâyesi esas olarak *"Şöhret Veya Yalnızlık"* adlı ikinci oyununu yazdı.Oyunun rejisörü Makedon Halk Tiyatrosu'nun ünlü aktrisi ve rejisörü Todorka Kondova'ydı. İvo Andriç'in büyük yürekli ama hayatını sadece güzel kadınlar peşinde geçiren bir kişi olarak nitelendirdiği Cercelezli Ali'yi ve onun serüvenlerini, İlhami Emin oldukça ilginç bir sahne diliyle anlatıp güçlü bir dram metni yaratmıştı. Oyun seyirciler tarafından beğenilmiş, Lütfü Seyfullah da bu oyundaki Cercelezli Ali rolü için Cumhuriyet çapında ödül kazanmıştır.

Ama İlhami Emin'in dram edebiyatındaki gerçek yetenek ve gücü bundan sonra yazdığı iki oyununda, daha belirgin bir biçimde görülmektedir. 1969 yılının Mayıs, ayında oynanan üç bölümlük *"Yabancılar"* oyununda yazar küçük bir ailenin içinde, karı-koca arasındaki çekimsizlikleri ele alarak ıvır zıvır şeylerin bir ailenin huzurunu bozduğunu ve aile üyelerinin yabancılaşmaya neden olduğunu vurgulamaya çalışır. Metinde, kişioğlunun çevreden, işinden ve emeği ürününden yabancılaşmadan değil, aile içinde, karı koca, ya da ebeveynler ile karı koca ve bunların biricik oğulları arasındaki bir yabancılaşmadan söz edilir. Dört kişilik bu oyunda karı kocanın, yirmi yıllık bir beraberlikten sonra evlenmelerinden önce aileleriyle ilgili kimi çirkin, nahoş olayları hatırlatıp bunların üzerinde kastla durmaları, sonra bu olaylar yüzünden birbirlerini kınayıp alçaltmaları,bütün bunların da biricik oğullarını etkilemeleri, seyircinin oyunu büyük bir ilgiyle izlemesine neden olmuştu.

Oyun, yabancılaşmama için her şeyden önce ailedeki şafaflığın çok önemli olduğunu ve geçmişteki olup bitenlere karşı hoşgörüyle davranmanın gerektiği mesajını veren bir psikodram olarak nitelenebilir.

Yabancılaşmanın da, ne kadar anlamsız bir iş olduğu oyundaki mangal sahnesinde zirveye çıkar.

Sahnede oynandığı dönemde ve bundan sonraki yıllarda yapılan değerlendirmede, İlhami Emin'in *"Nasrettin"*23) adlı oyunu en başarılı eserlerinden biri olarak sayılır. 1971 yılında, merhum Kemal Lila (1943-2001) rejisörlüğünde Üsküp Halklar Tiyatrosu Türk Dramı aktörleri tarafından oynanan bu metnin başında *"Nasrettin, Timurlenk, Şeyh Bedrettin ile tarihî olaylar bir çerçeve olarak alınmıştır"*, diye bir not var.

Türk dünyasının ölümsüz halk düşünürü ve mizah üstadı Nasrettin Hoca ile Türk- Moğol soyundan Timur ve on beşinci yüzyılda büyük bir ayaklanma yönetmeni olarak bilinen Şeyh Bedrettin gibi tarihi ve efsanevi kişileri bir çatı altında toplayıp diğerleri arasında bunların kimi komik ve trajik yönlerini sahneye aktarmak, başta imkansız bir girişim olarak düşünülebilse bile İlhami Emin, bunu başarıyla yapıyor, hem de kahramanların tarihi kişiliklerini ve bunların döneminden bilinen olayların dışına çıkıp her şeyi güncelleştirerek anlatıyor, yorumluyor. Örneğin Nasrettin, çağımızda yaşayan, sorunlarımızı çözmeye uğraşan,dertlerimize derman olmak isteyen, aramızdan biri olarak gösteriliyor. Bu arada sahnede birçok çarpıcı, acıklı ve gülünç olaylar sergileniyor. Oyundaki dinamizm bir an olsun seyirciyi ilgisiz bırakmıyor. İlhami Emin, *"Nasrettin"* oyununun biçimlendirmesinde olduğu kadar dilde de, bir önceki oyunlarına nispeten daha başarılıdır. Diyalogların çoğu, ya dizeler, ya da ölçülü, uyaklı cümlelerle yazılmıştır.

Sözün kısası, Arnavutça'ya da çevrilip oynanan İlhami Emin'in *"Nasrettin"* oyunu dram edebiyatının bütün kriterilerine uygun, sanat ve estetik değeri üstün olan önemli ve başarılı bir oyundur. Bu oyunla yazarımız, dram edebiyatımızda olduğu kadar, genel yaratıcılığındaki yerini ve değerini pekiştirmiş, saygınlığını artırmıştır.

İlhami Emin'in de *"Nasrettin'den* sonra yazdığı dört Radyo oyunu daha var. "Ana"24) oyunun konusu, Nasizme karşı yürütülen Halk Kurtuluş Savaşı'ndan alınmıştır. Oyunun baş kahramanı Ana da, devrimci olan bir delikanlının gözü pek, yiğit anası. Ana'nın karşısında, her zaman tedirgin ve korkak bir baba var. Ana düşmana karşı savaşa gidemiyor ama evine oğlunun arkadaşlarını gizliyor, koruyor, bunların düşman gözünden uzak kalmalarına uğraşıyor ve devrimci gençlere, her alanda yardımcı olmak için elinden geleni yapıyor.

Makedonya'daki Türkler'in yakın tarihini iyi bilenler, metindeki baş kahramanın Ana'nın İştip'te saygıyla anılan ve birçok yazılarda yiğitliği destanlaştırılmış devrimci Firuz Demir'in anası Sahibe Nazım olduğunu bilir. İlhami Emin bizde, Breht'in anasını andıracak bir Türk anasının yiğitliğini anlatmak isterken, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Balkanlar'da Nazi Almanlar'a karşı yürütülen savaşta bizlerin de varlığımızı ispat etmeye çalışır. Metinde olay var. Ama maalesef oyun yok. Bu yüzden Ana, yazarımızın *"Yabancı"* ve *"Nasrettin"* oyunlarının vardığı başarıya varmayan bir metindir.

İlhami Emin'in on yedinci yüzyılda, IV. Murat zamanından bilinen ve Türkiye'de birkaç kitaba konu olan bir olay üzerine de *"Kuş Ahmet"* 25) adlı radyo oyunu var. Yazar, bu oyunu yazarken Türk yazarı Adnan Özyalçıner'in *"Bin Marifetli Adam"* masallarından yararlandığını ileri sürer.

İlhami Emin, büyük Türk şairi ve aynı zamanda dram yazarı olan Nazım Hikmet'in hayatını anlatan *"Güneşi İçenin Türküsü Ya Da Nazım Hikmet Pazar Günlerini Seviyordu"* adlı bir radyo oyun da yazdı. Üsküp Radyosu Türkçe dram programından başka bu oyun Makedonca dram programında yayınlandı ve Makedonya'da beğenilen radyo dramlar listesinde saygın bir yere sahip oldu.

Tatar yazarı Renard Muhammed'in 26) *"Sırat Köprüsü"* adlı belgesel romanına göre yazdığı *"Mersiyet Sultan Galiyev"* radyo oyunundan başka, yazarın bu türdeki ustalığını tasdikleyen *"Kuş Bülbül"* adlı radyo dramı da. İlhami Emin bu metinde, İkinci Dünya Savaşı sonunda, çocukluk yılları anılarını, daha doğrusu Bulgarlar istilâcılarının doğum şehirlerini terk ettikıeri günleri ve o günlerdeki kimi olayları başarılı bir dille anlatır. Metin, Doyçe Vele radyosunun yayınlarında derece alan bir radyo oyun olarak yayınlanmıştır.

Makedonya ve Kosova Türkleri'nin dram edebiyatı türünde verimlilik bakımından Hasan Mercan (1944) başta gelir. Bildiğim ve kaydedebildiğim kadar bu çok yönlü ve çok velût, verimli yazarımızın on beş kadar tiyatro oyunu var. Bunlardan ,üçü çocuklar için olmak üzere, altı oyunu Üsküp Halklar Tiyatrosu Türk Dramı aktörlerinden oynandı. Üsküp'teki profesyonel tiyatromuzun en çok oynadığı yerli Türk yazarı Hasan Mercan'dır. Kimi oyunlarının da, Prizren Amatör Tiyatrosu ile çeşitli kültür toplulukları tarafından oynandığına dair bilgiler var. Yazdığı oyunlar, yazarın Priştine'deki *"Tan"* yayınevi tarafından yayınlanmasına başlanan bütün eserlerinin üçüncü cildinde yer alacaktır. Ne

yazık ki külliyatı tamamlanmadı, yarıda kaldı. Üçüncü kitabı çıkmış olsaydı Hasan Mercan'ın dram alanındaki yoğun çalışmalarını daha toplu bir değerlendirme imkânımız olacaktı. Ama seyrettiğim ve okuyabildiğim oyunlarından edindiğim izlenimime göre kısa ve genel bir değerleme yapmam gerekirse bu soylu yazarımızın şiirden sonra dram türüne karşı büyük merak sardığını, bu türde de büyük emek sarfettiğini ve söylemek istediklerini oyunlarında daha net, daha belirgin bir biçimde söylediğini belirtmem gerek. Hasan Mercan, bilinen koşullara, ölçü ve kalıplara pek saygılı olmayan bir yazar olduğundan tiyatro için oyun, dram yazmakta kendisini daha rahat hissetmekte, duyguları ile aklına gelenleri aktarmakta kendine dizgin vurmamaktadır. Ayrıca Hasan Mercan, alkış ve takdirden hoşlanan bir kişidir. Sahnelenen oyunlarından zevk duyduğundan dram türüne iyice sarılmıştı.

Onun, Üsküp Halklar Tiyatrosu'nun Türk Dramı sahnesinde gördüğümüz ilk metni *"Çiçekçi Ali"* 27) oyunuydu. 1970 yılında oynanan oyunun rejisörlüğünü Kemal Lila yapmıştı. Seyirci, seyirciyle birlikte tiyatro eleştirmenleri de, oyunu sevindirici büyük bir sürpriz olarak karşılamış, içten selâmlamıştı. Bu yüzden oyun öteki yerli oyunlarımıza nispeten uzun zaman repertuarda kaldı ve hatta 1977 yılının ilk ayında yeniden sahneye kondu ve gene defalarca oynandı. Oyunun kahramanı Çiçekçi Ali, çiçeklere aşık, çiçeklerin dilinden, dininden, renginden, boyundan, posundan, anlayan sakin,sessiz, yumuşak huylu, sevimli yüzlü ve insancılığıyla cana yakın bir kişi. Yabancı olmayan bizden bir insan. Hep geçmişlerinden, geçen günlerden söz eder. Bunu da didaktik bir biçimde, yarınlara mesaj vermek amacıyla yapar. Davranışlarının,niyet ve amaçlarının kimileri tarafından hoş karşılanmadığını sezmesine rağmen, Çiçekçi Ali insanlara yardım etmekten vazgeçmez. Metindeki Badanacı da Ali'ye yakın,iyi yürekli bir kişi ama oyundaki üçüncü kahraman Osman, Ali ve Badanacı'nın tam tersi . Ali ve Badanacı iyiliğin simgesi olurken, Osman kötülüğün, kaba davranışın sembolü. Olaylarda, düğüm ve çözümler görülmemesine rağmen Çiçekçi Ali sonuna kadar ilgiyle izlenebilen ve izleyenlerin salondan iyilik duygularını tazelemiş olarak ayrılmalarını sağlayan bir oyun.

1977 yılında, yazarın aynı tiyatroda "Ben *Rıza Ağa"* oyunu, *"Çiçekçi Ali"nin* sağladığı başarının gölgesinde kalırken, *"Namus Köprüsü"* 28) oyunu yazarın uzun bir öyküsü ya da "ilk romanım" dediği metnine göre yazılmıştır. Bu üçüncü oyunu, rejisör Naum Panovski'nin de emeği

sayesinde seyirciler tarafından dikkati çeken bir temsil olarak kabul edilmiştir.

Hasan Mercan, gelenek ve göreneklerimiz, halk edebiyatımız, özel olarak halk türkülerimizden esinlenen ve folklorumuzun hazinesinden yararlanarak yazılarına renk katmasını bilen yazarlarımızın başında gelir. Hem *"Ben Rıza Ağa"* ve özel olarak "Namus Köprüsü" bu gerçeğin en iyi örneğidir. İkisinde de, gazeteci olarak sık sık gezip dolaştığı Doğu Makedonya'dan derlediği çok güzel halk türküleri yer alır.

Aynı adlı romanına göre yazdığı *"Yörük Osman"* oyununda, Doğu Makedonya yörüklerinden söz eder. Hasan Mercan'ın Makedonya Yürükleri'nin sadece folklorundan değil, günlük yaşamlarından da esinleşerek yazdığı bir çok şiiri, hikâyesi ve oyunu vardır. Bu yüzden onun için, Makedonya Yörüklerinin yazarıydı, bunları destanlaştıran bir kalem eriydi, denilebilir.

Yazarın, iki perdelik *"Alınyazısı"* 29); olayı küçük bir kasabadan geçen gene iki perde ve on resimli *"Dullar Evi"* 30) adlı güldürüsü; bir avukatın gülünç hikâyesi olan *"Aşk Yüzünden"* 31) oyunu; gerçek dışı olay olarak görünen ve diyalogların çoğu dizelerle yazılmış şiirimsi bir perdelik *"Deliler"* 32) metni; hergünkü hayattan alınmış ve hüzünlü bir hikâyeyi konu eden *"Anne"* 33) ; Makedonya'daki Yörüklerin gönül verme, gönül alma ile ilgili örf ve adetlerini yansıtan *"Dağ Gelini"* 34) ve bu defa olayın büyük bir kentte geçen *"Şemsiye"* 35) ile *"Kartallar Bayramına Elveda"* 36) gibi birçok kalburüstü tiyatro metinleri edebiyat ve sanat dergilerimizde yayınlanmıştır.

Hasan Mercan'ın 1972 yılında, çocuklara büyülü bir dünyadan söz eden *"Maviş ile Memiş"* 37) ; 1974 yılında gene oyun yoluyla çocukların zekâlarını geliştirmeyi amaçlayan *"Okul Dünya Şen Dünya"* 38) ve 1988'de *"Gülüşü Çocuklara Verelim"* 39) adlı çocuk oyunları Üsküp Halklar Tiyatrosu Türk Dramı oyuncuları tarafından başarıyla oynanmış ve en küçük seyircilerin olduğu gibi, oyunları değerlendiren yazarların da takdirini kazanmış metinlerdir.

Kendini edebiyata adamış bu soylu yazarımızın bazı oyunları, radyo oyunu olarak da yayınlanmıştır. *"Bir Avuç Mavi"* 40) radyo oyunu ile ilgili *"Sesler"* dergisinde yayınlanan bir notta, yazar bu oyunun 1986 yılında Priştine Radyosu Türkçe yayınlarınca, ilk defa yayınlanmaya başlayan ilk radyo oyunu olarak gerçekleştirildiğini ve bu oyunun seçici kurul tarafından yılın radyo oyunu olarak ilân edildiğini bildirmektedir.

Hasan Mercan'ın yazar olarak sevip saydığı Şükrü Ramo'nun hikâyelerine göre yazdığı *"Değirmende"* adlı bir oyunu da var. Oyun, 1978 yılında Prizren Türk Amatör Tiyatrosu'nda, şimdi merhum Cemail Maksut tarafından sahneye konmuş ve bölgede Amatör Tiyatrolar Festivali'nde ödül kazanmıştır.

İlhami Emin'in oyunlarında olduğu gibi; Hasan Mercan'ın da tiyatro metinlerinde şairliği ağır basar. Birkaç oyununda diyaloglar ya dizeler halinde ya da şiirimsi bir biçimde söylenmiştir.

Hasan Mercan'ın son birkaç yılda dram edebiyatıyla uğraşıp uğraşmadığına dair bilgim yok; çünkü bizlerden uzakta olduğundan dolayı yaratıcılığını izleyemiyoruz. Ama, kendisini iyi tanıdığım için dram edebiyatından vazgeçemeyeceğine ve edebiyatımızı, daha doğrusu dram edebiyatı hazinemizi, yeni, daha değerli eserlerle zenginleştirdiğine, ya da zenginleştireceğine inanıyorum.

Şimdiye kadar sözü geçen oyun yazarlarımızdan başka, dram yazarı olarak adının altını kalınca çizmek istediğim bir yazar daha var. Bu *"Memet"* ve *"Karton Kutusu"* 42) ile *"İnsanlar ile Güvercinler"* adlı oyunların yazarı İrfan Bellür'dür. İki şiir kitabı de olan bu yazarımızın yazdıklarından hangi oyunun daha başarılı olduğunu söylemek zor bir iş. 1970'lerde, Üsküp Halklar Tiyatrosu'nun, yeni oyunlar elde etmek için açtığı bir yarışmanın seçici kurul üyesi olarak "Memet'i okuduğumda oldukça heyecanlanmıştım. Elimde, düğümlenmiş bir ana olay etrafında birçok olaylarla dolu, tiyatro türünün ne olduğunu iyi bilen, bir yazarın güçlü metini vardı. "Memet" o döneme kadar yazarlarımızın yazdıkları oyun ve ele aldıkları konularından farklı olarak dram edebiyatımıza yeni bir nefes verip, renk katan bir oyundu. Ama yarışmaya katılan bu metnin olumsuz bir yanı vardı. Bu da dildi. Bu yüzden dram sanatı kuralları açısından takdire layık başarılı olan bu oyuna, dildeki aksaklıklar yüzünden jüri olarak ödül veremedik. Ama bu dil boşluğunun giderileceği takdirde metnin Halklar Tiyatrosu Türk Dramı repertuarına alınmasına oy birliğiyle karar verdik.

Birkaç yıl sonra oyun, yeniden gözden geçirilmiş ve dildeki hataları giderilmiş olarak ünlü Makedon rejisörü Naum Panovski tarafından Üsküp Tiyatrosu'nda sahneye kondu ve Türk Dramı'nın sahnesinde, o döneme kadar bilinen biçim dışında yazılmış yeni bir metin olarak büyük bir ilgiyle karşılandı.

Oyunun baş kahramanı Memet, dünyada birçoğunun karşılaştığı bir ikilem karşısındadır. Mal mülk gibi maddi varlıklar için derde düşmek

mi, ya da gönül kazanıp gönül vererek çoğunluğu oluşturan insanlara yardımcı olmak mı?! İkinci seçeneği benimseyerek,varlıklı ama pek dürüst olmayan ve annesi bildiği kadına canavarca davranan namussuz babasının her türlü baskısından kurtulmak, kişileşmek zorunda kalıyor. Kimliğini oluşturmaktaki arayış ve çabalar içindeyken, ağasız beysiz yeni bir düzen için can atan isyancı Aydın adında biriyle tanışıyor. Bu delikanlı Memet'e her şeyden önce babası Hasan Ağa'nın, sahtekârlığını açığa vuruyor. Bu arada ana olarak bildiği Ayşe de, Hasan Ağa'dan çektikleri yüzünden Memet'e şikâyetçi oluyor. Böylece Memet, Aydın ve Hasan Ağa'nın eşi Ayşe ile birlikte Hasan Ağa'ya düşman kesiliyor. Bunun farkına varan Hasan Ağa, Aydın'ı öldürtüyor; çiftliğindeki Irgat Bayramı da yardımcısı olmadığından kovuyor. Köylüler, Hasan Ağa'yı öldürmek isteğiyle isyan ediyor. Bu arada Hasan Ağa sevgilisi Fatime'nin hamile olduğunu öğrenince kızı evine almak zorunda kalıyor. Bu olay durumun daha da kötüleşmesine neden oluyor. Ayşe, Memed'e anası olmadığını itiraf ederek, kendisinden yardımcı olmasını istiyor. Memet de, kimliğini anlayabilmek için zor duruma düştüğünü görerek Hasan Ağa'nın eşi Ayşe'yle birlikte yaşamalarını öneriyor. Ayşe bunu kabul etmeyip gerçek anasının, babasının kız kardeşi, halası Emine'nin olduğunu söyleyince oyundaki heyecan zirveye tırmanıyor. Memet, gerçek anasının elini öpmeye gidiyor. Ama ırz düşmanı, kardeşine karşı savaşan anası Emine'yi cansız buluyor. Her şey için babasının suçu olduğunu gören, anlayan Memet, anası Emine'yi kucağına alıp zulümkar ve her türlü yasa ile töreleri çiğneyen babasının evine geliyor ve suçluyu cezalandırıyor.

"Memet" sömürü, zulüm, işkence, vefasızlık ve ihanete karşı adil bir kişinin savaşımını anlatan ve edebi değeri yüksek kalıcı bir eserdir. Bu yüzden "Memet" Makedonya Türkleri'nin edebiyatında değerli oyunlar listesinin başında yer alır.

İrfan Bellur'un, Burhan Rahim'la ünlü Rom Tiyatrosu oyuncuları tarafından, gene büyük bir başarıyla oynanan ikinci metni *"İnsanlar ve Güvercinler"* adlı oyunudur. İştip Halk Tiyatrosu tarafından Makedonca da oynanan bu oyunu Türkçe göremedik, okuyamadık. Oysa bildiğim kadar yazarda bu oyunun Türkçe'si de var. Oyunda, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Bulgar esareti altında yaşayan Romlar, daha doğrusu bunların o günlerdeki çekileri ele alınmaktadır. Oyunu değerlendirenler, yazarın bu eserini yazabilmek için büyük araştırmalar ve incelemelerde bulunduğunu ileri sürer. Romlar'ın tutuklularını,

geçim sıkıntılarını, daha iyi öğrenmek ve anlamak için uzun süre onlarla birlikte olmuş, dostlaşmış, arkadaşlık yapmış. *"İnsanlar ve Güvercinler"* oyunu İrfan Bellur'un tiyatro yazarı olarak adını daha da geniş çapta duyurttu, dram yazarı olarak ona karşı güven ve inancın artmasına neden oldu.

"Karton Kutusu" yazarın beğenilen ve aynı zamanda yadırganan üçüncü oyunudur. Sahneye konduğu yıl, Makedonya Tiyatrolarında oynanan oyunların en değerlisi olarak ilân edilmişti. Oyun bu başarısını, Makedonya ile bunun dışında katıldığı birkaç festivalde de tasdıklamıştı. Oyunu, Zagreb'ten ünlü Hırvat rejisörü Branko Brezovaç sahneye koymuştu.Rejisör temsili olarak nitelenen oyunda metinin önemli bir bölümü resim ve simgelerle değiştirilmiş, böylece İrfan Bellur'un anlatmak istediği bir ailenin hikâyesi, insanın alınyazısı ve karmakarışık, acıklı bir ortam için söyledikleri biraz da ikinci planda kalmıştı. Zira *"Karton Kutusu"* İrfan Bellur'un ilk iki metindeki yazı ve anlatım biçimiyle bir bütünlüğü oluşturabilecek kadar bir benzerliği var. Hatta *"Karton Kutusu"nda* da yazarın sanat ve estetik bakımından bir aşama daha ileriye gittiği söylenebilir. İrfan Bellur'un hiçbir yerde oynanmamış ama *"Sesler"* dergisinde yayımlanmış. "Od" 43) adlı bir oyunu daha var. Yazarın dediği gibi olayın yeri ve zamanı kesin olmayan bir bölüm ve beş görüntüden oluşan bu oyun, yapı bakımından çok ilginç bir metindir. Dokuz kişilik oyun başta bir gencin monologu olarak görülse dahi, kısa kısa diyaloglarla, dinamik bir biçimde biter.

Makedonya Türkleri'nin edebiyatında İlhami Emin'le başlayan çağdaş, modern dram anlayışı İrfan Bellur'la da kapanıyor denilebilir.Çünkü bundan sonra yazılan oyunlarda, İlhami Emin'in, Süreyya Yusuf'un, Hasan Mercan'm ve İrfan Bellur'un elde ettikleri sanat ve estetik başarıya varılmadı.

Bundan sonraki yıllarda edebiyatımızda şiirleriyle saygının bir yere sahip Sabit Yusuf, tiyatro sanatçısı olarak kendilerine taht kurmuş aktörlerimiz Lütfü Seyfullah, Bediha Begovska, Cemail Maksut, Salaettin Bilal ve Atilla Klinçe de oyun yazmakla uğraşmış ve uğraşmaktadır. Sabit Yusuf'un *"Sesler"* dergisinde yayınlanan *"Züleyha"* 44) , *"Kiralık Ev"* 45) ve *"Yazgı"* 46) olmak üzere üç oyunu var. İlki Gostivar ağzıyla yazılmış ilginç bir metindir. Bu oyun Gostivar ağzını, örf ve adetlerini, folklorunu inceleyip araştırmak bakımından da önemli bir kaynak olabilir. Türkülerin bol bol yer aldığı bu oyun bir melodram olarak da nitelenebilir. Yazarın bu üç oyundan başka *"Çocuk Oyunları"*

47) adlı kitabında, başlığından da anlaşabildiği gibi, çocuklara adanmış on üç küçük çocuk oyunu vardır. Bunlar, yazarın çocuk dünyasından seçtiği ve çocuklara yakın, anlaşılır bir dille kaleme alınmış, sempatik oyunlardır. Kitapta, Rıfat İlgaz'ın *"Ha Babam Sınıfı"nı* andıran *"Afacanlar Sınıfı"* adlı metnin üstün bir yeri vardır.

Çocuklar için bol bol oyunlar yazan ikinci bir yazarımız da Lütfü Seyfullah'dır. Onun çocuklar için yazdığı oyunların büyük bir kısmı *"Okul Tiyatrosu"* ve *"Küçük Nasrettin"* kitaplarında yer almaktadır. İlkinde yirmi üç, ikincisinde de yirmi dört küçük oyun var. Didaktik amaçla yazılmış bu oyunlarda mizah ağır basar. Yazarın, çocuklar karşısında gerektiğinden çok öğretici olarak davranması kimi metinlerin oyundan uzak kalmasına neden oluyor.

Lütfü Seyfullah'ın diğer üç oyununu içeren üçüncü eseri de *"Üç Arkadaş"* adlı kitabıdır. Burada yer alan *"Üç Arkadaş"* oyununda yazar biri Makedon, ötekisi Türk ve üçüncüsü Arnavut olan üç savaşçıdan söz eder. Pek inandırıcı olmayan ve yapmacık bir arkadaşlık yoluyla oyunda Halk Kurtuluş Savaşı'na katılan savaşçıların vatan uğrundaki fedakârlıkları, partizanlar olarak aralarındaki birlik ve beraberlik sloganları ön plâna çıkar. Kitapta yer alan *"Nereye Nereye"* adlı on iki kişilik ve bir perdelik ikinci oyunda, yazar üçüncü *"Gitme Oğlum"* oyununda olduğu gibi " taş kendi yerinde ağırdır" atasözünden hareket ederek, yıllardır bu topraklarda yaşayan Türkler'in başında büyük bir dert olan göçün hüzünlü ve acı yönünü anlatmaya çalışır. Yazarın, Nazi kamplarındaki ağır günleri canlandırmaya çalıştığı "Kamp" adlı oyununu da anmak gerek. *"Kılıbık"*, Lütfü Seyfullah'ın aktör olarak ömrünü tükettiği tiyatroda oynanan yaşlılar için tek oyunudur. Bu, kazak bir erkeğin hikâyesidir. Yazar bu oyunda kılıbıktan söz ederken, çocukluk günlerinden belleğinde kalan kimi olayları ve bu olayların geliştiği bir ortamın tablosunu çizer. *"Kılıbık"* kabare tiyatrosu türü olarak da nitelenebilir ve tiyatromuzda bu türden oynanan biricik yerli temsildir.

Makedonya Türkleri'nin edebiyatında dram türünden söz ederken başarılı bir artist olan Bediha Begovska'yı da anmak gerek. Onun *"Küçük Büyük Sevgilerde "Uyanmak"* oyunları ile Necati Zekeriya'nın hikâyelerine göre yazdığı *"Orhan"* adlı üç oyunu var. Her üçü de Halklar Tiyatrosu'nun Türk Dramı tarafından oynanmış, küçük seyirciler tarafından alkış ve takdirle karşılanmıştır.

Çocuk psikolojisi, çocukların neden hoşlanıp neyi görmek ve öğrenmek istedikleri sırrını oldukça iyi bilinen bu tek kadın dram yazarımızın da, Makedonya Türkleri dram edebiyatında yadsınamayacak bir yeri vardır.

Sonuç olarak son yıllarda, başta Üsküp Halklar Tiyatrosu Türk Dramının yerli dram edebiyatımıza karşı ilgisizliğinden dolayı, bir duraklama dönemi yaşayan dram türünün, edebiyatımızda şiirden sonra en azından hikâyemiz kadar güçlü bir tür olduğunu söylemek gerek. Şimdiye kadar yazılıp yayınlanan kırk kadar metinden yirmi dokuzu Üsküp Halklar Tiyatrosu Türk Dramı tarafından oynanmıştır. Üsküp dışında, amatör gruplarının oynadığı yerli metinlerin sayısı da az değildir. Çocuklar için yazılmış oyun sayısının daha kabarık olduğunu bir kere daha vurgulamak gerek. Bugüne kadar yeterince değerlendirilmemesine rağmen, bu edebiyat türümüzün hem içerik,hem sanat ve hem de estetik yönünden başarılı olduğu rahatça söylenebilir. Yazılan dram metinlerinde çoğunlukla bu topraklardaki insanların sevgileri, çileleri, tutkuları, hüzünleri, yaşam dertleri, örf ve adetleri var. Bu tür edebiyatımız belgesellik bakımından da büyük önem taşır; çünkü oyunlar kimliğimizi ve varlığımızı ispat eden metinlerdir. Seyircilerin yerli yazarlarımızın oyunlarını her zaman sıcak karşıladığını, bunları çok defa başta hoşgörüyle ve içten alkışlayıp selamladığını söylemek gerek.

Edebiyatımızda dram türü büyük bir hazine, bunu inceleyip değerlendirmek, gelişmesi, zenginleşmesi için yeni yollar açmak ve bu yönde koşullar yaratmak, başta Üsküp'teki Halklar Tiyatrosu Türk Dramı , kültür topluluklarımız,dergilerimiz ve sonunda aydınlarımıza düşen büyük ve kutsal bir görevdir.

1) Risto Stefanovski, Skopski hramovi na Taliya, Teatarski Glasnik, sayı 44-45, 1998, ve Formiranjeto na turskata drama pri malcinskiot teatar vo Skoje, Teatarski glassnik, sayı 51/52, 2001 yılı, 65- 71 sayfa 77- 85.
2) Hüseyin Süleyman, *Üsküp'te ilk Tiyatro Binası,* Birlik, 12 Ocak 1962 yılı. Hüseyin Süleyman'ın andığı Manakiya'nın, 1867 yılında Gedik Paşa'da ilk Osmanlı tiyatrosunu kuran ve Güllü Agop (1840-1902) olarak bilinen tiyatro sanatçısının etkinliğini sürdüren Merdinos Minakyon (1837-1920) olup olmadığını tespit etmek gerek.
3) Mustafa Karahasan, *"inandırmak"* "Eserimle Tiyatroya Bağlılığım Günleri". Saadet Nebi ile konuşması, Birlik, 27 Kasım 1970 y.
4) *"İnandırmak"* oyunu günümüze kada yayınlanmadı.

5) Şerafettin Nebi: *"Otuz Yıl Önceki Yeni Yol"*un Dram Grupu, Sesler, sayı 129-130, Ekim- Kasım, 1978, sayfa 135-150.
6) Mustafa Karahasan, *Hacer,* Makedonya Antifaşist Kadın Cephesi'nin Baş Heyeti, Kültür Kütüphanesi, Üsküp, 1950, sayfa 38.
7) *Makedonya Genç Türk Yazarlarının Eserleri,* Makedon Kültür Bakanlığının Yayınları, 1949, sayfa 7-25.
8) Mustafa Karahasan, *Şaban Hoca,* Yeni Kadın, yıl I. , sayı 3, 1949 yılı, sayfa 7-8. Ayda bir olmak üzere sadece yedi defa çıkan bu derginin başyazarı Ranka Karahasan'dı. Mustafa Karahasan, *Süzan,* Sesler, sayı 250-251, Kasım-Aralık 1990, sayfa 68-86.
10) Şerafettin Nebi, *Savaşçılar,* Sesler, sayı 155, Nisan 1981, sayfa 79-107.
11) Necati Zekeriya, *"Oyunlarımızdaki Dil Sorunu, Bir De Oyun Dilinin Düşündürdükleri",* Sesler, sayı 33-34. Şubat-Mart, 1969. Sayfa 65-70.
12) Oyun ilk defa 9 Kasım 1957'de oynanmıştır.
13) Şerafettin Nebi, *Raşela,* Sesler, sayı 87, Haziran, 1974, sayfa 38-48.
14) Şerafettin Nebi, *Yüzük,* Sesler, sayı 55, Nisan, 1971, sayfa 23-33.
15) Şerafettin Nebi, *Bir Aşk Macerası,* Birlik, sayı 504, 27 Aralık 1962 y.
16) Şerafettin Nebi, *Bulutlar Adam Öldürmesin,* Sesler, sayı 71, Aralık, 1972.
17) Hüseyin Süleyman, *Aliş,* Sesler, sayı 236, Mayıs 1986, sayfa 55-93.
18) *Aliş* ilk defa 1958 yılında Lütfü Seyfullah ile idriz Emin, ikinci defa olarak da 1974 yılında, sadece Lütfü Seyfullah tarafından sahneye konmuştur.
19) Oyunun *Kahpe Dünya* başlıklı bir perdesi, Sesler, sayı 78-81, 1973, 154-163 sayfalarında yayınlanmıştır.
20) Ethem Baymak, *Süreyya Yusuf, Yaşamı, Sanatı, Yapıtları,* Tan Yayın Evi, Priştine, 1987, sayfa 31-34.
21) Bak, Birlik, 15 Nisan, sayı 270, 1955 yılı.
22) Süreyya Yusuf, *Nazım Hikmet Kişi ve Ozan,* Sesler, sayı 53- Şubat 1977, sayfa 71-91.
23) ilhami Emin, *Nasrettin,* Sesler, sayı 59, Ekim 1971, sayfa 32-76.
24) ilhami Emin, *Ana,* Sesler, sayı 69, Ekim 1972, sayfa 23-54.
25) ilhami Emin, *Kuş Ahmet,* Sesler, sayı 302, Ocak-1996, sayfa 107-116.
26) ilhami Emin, *Mersiyet Sultanı Galiyev,* Sesler, sayı 301, 1995, sayfa 111-115.
27) Oyunun bir bölümü Sesler dergisinde yayınlanmıştır. Sayı 54, Mart 1971, sayfa 51-58.
28) Yazarın *Namus Köprüsü* 1987 yılında İstanbul'da yayınlandı. Bundan önceleri aynı metin *Karanfil İsmail* adı altında Priştine'de Tan gazetesinde tefrika edilmişti.
29) Hasan Mercan, *Alınyazısı,* Sesler, sayı 10, Kasım 1966, sayfa 14-26.
30) Hasan Mercan, *Dullar Evi,*Sesler, sayı 50, Kasım 1970, sayfa 78-87.
31) Hasan Mercan, *Aşk Yüzünde,* Sesler, sayı 58, Eylül 1971, sayfa 51-63.
32) Hasan Mercan, *Deliler,* Sesler, sayı 67, Haziran 1972, sayfa 14-29.

33) Hasan Mercan, *Anne,* Sesler, sayı 79-81, Ekim-Aralık 1973, sayfa 135-148.
34) Hasan Mercan, *Dağ Gelini,* Sesler, sayı 85 Nisan 1974, sayfa 49-60.
35) Hasan Mercan, *Şemsiye,* Çevren dergisi, sayı 17- Mart 1978, sayfa 175-185.
36) Hasan Mercan, *Kartallar Bayramına Elveda,* Sesler, sayı 43, Şubat 1970, sayfa 79-92, ikinci bölümü, sayı 44, sayfa 56-62, sayı 45, sayfa 25-38.
37) *"Maviş ile Memiş",* yazarın, "Çiçekçi Ali" oyunundan sonra 1972 yılında merhum rejisör Kemal Lila tarafından sahneye konan ikinci oyunudur.
38) *"Okul Dünya Şen Dünya",* 1977'de Şerafettin Nebi tarafından sahneye konuldu.
39) *"Gülüşü Çocuklara Verelim",* 1988 yılında, yazarın Üsküp Halklar Tiyatrosu Türk Dramı tarafından oynanan son oyundur. Oyunun rejisörü merhum Kemal Lila'ydı.
40) Hasan Mercan, *Bir Avuç Mavi,* Sesler, sayı 231, Aralık 1988, sayfa 80-87.
41) İrfan Bellur, *Memet,* Sesler, sayı 153, Mart 1981, sayfa 45-98.
42) İrfan Bellur'un *"Karton Kutu ve İnsanlar ve Güvercinler"* oyunları yayınlanmamıştır.
43) İrfan Bellur, Od, Sesler, sayı 97, Haziran 1975, sayfa 84-112.
44) Sabit Yusuf, *Züleyha,* Sesler, sayı 110, Kasım 1976, sayfa 42-60.
45) Sabit Yusuf, *Kiralık Ev,* Sesler, sayı 171, Aralık 1983.
46) Sabit Yusuf, *Yazga,* Sesler.sayı 252-253, Ocak-Şubat 1990, sayfa 75-92.
47) Sabit Yusuf, *Çocuk oyunları,* Tan Yayınevi, Priştine 1991, sayfa 45.

ÜSKÜP DÂRÜLMUALLİMİN ÖĞRETMENİ MUSTAFA ŞEKİP TUNÇ'UN "UNUTMAYIN BOSNA'YI" ADLI BİLİNMEYEN BİR ŞİİRİ

Hamdi HASAN*

XVI. yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda kendini göstermeye başlayan gerileme dönemi, tarih sahnesinde olduğu gibi, edebiyat alanında da derin yankılar uyandırmıştır. Ard arda gelen başarısızlıklar, birer birer ayrılan topraklar, halkın bağrında uzun yıllar boyunca unutulmayan izler bırakmıştır. Halk edebiyatında bu duyguları yansıtan kitaplar dolusu şiirler vardır. Onların içinde yüzyıllarca nesilden nesile geçmiş; başları şeref taçlarıyla süslü, öylesine özgün bir takım tarihi türküler vardır ki, bunların menkıbe dolu çehrelerinden bir milletin içli tarihi okunur. Dünle bugünün bağlantılarını geniş bir tarzda sağlayan bu gibi örnekler arasında, şerefli mazimizin birer tarihi belgesi olarak dünden bugüne mesaj veren eserler de vardır. Bunların arasında Osmanlı tarihinde çeşitli şehirlerin düşüşünü dile getiren serhat şiirlerinin ayrı bir yeri vardır. Bunları bir bütün olarak ele aldığımızda, tarihimizin ana hatlarını kuruluş, yükseliş ve düşüş devirleriyle görmek mümkündür. Lûtfi Erçin'in belirttiği gibi, "bütün bu üç devir zarfında türkülerimiz, sosyal bünyemizin ana krokilerini sade fakat; samimi üslûpla çizmeye çalışmış ve bu yoldaki çalışmalarında üstün bir başarı göstermiştir."[1] Bu bağlamda, Osmanlı tarihinin düşüş dönemini simgeleyen örneklerden biri olarak "Budin Türküsü" gösterilebilir:

"Gördünüz mü bize hünkâr neyledi
Budim kullarını esir eyledi
Sadrazam bize imdad virmedi
Yazık oldu aldı düşman Budim'i"[2]

* Prof. Dr., Kliment Ohridski Üniversitesi, Filoloji Fakültesi Türk Dil ve Edebiyatı Bölümü, Üsküp.

Osmanlı'nın düşüş devrine girişinin ilk kara habercisi sayılan bu türküyü 11 Eylül 1697'de Osmanlı ordusunun Senta'daki bozgunundan sonra, Prens Eugene Savoyski, önderliğindeki Avusturyalılar karşısında Saraybosna'nın düşüşünü dile getiren başka şiirler izlemektedir:

"Nemçe kâfir asker ile yürüyüp
Geldi yaktı güzel şehir Seray'ı
Koyun gibi insanını sürüyüp
Geldi yaktı güzel şehir Seray'ı"[3]

Osmanlı döneminde çeşitli şehirlerin düşüşünü dile getiren çok sayıda şiirler vardır. Bunlar, bizim "Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarında Türküler" adlı kitabımızda geniş bir şekilde işlenmiştir. Burada, yine Osmanlı döneminin son yıllarıyla ilgili benzer konuda ve tekrar Bosna hakkında yazılmış şimdiye kadar bilinmeyen başka bir şiire değinmek istiyoruz.

Burada değinmek istediğimiz şiir Mustafa Şekip Tunç tarafından yazılıp Üsküp'te Balkan Savaşları'na kadar çıkan "Yeni Mektep" dergisinde yayımlanmıştır.[4] Ancak şiire geçmeden önce birkaç çizgiyle Mustafa Şekip'in kim olduğunu anlatalım:

Mustafa Şekip Tunç, 1886'da İstanbul'da doğmuştur. Nevşehirli Sipahi Hacı Mehmed Ağa'nın oğludur. Annesi, Bulgaristan göçmenlerindendir. İlk öğrenimine Halep'te başlayıp Manastır'da devam etmiştir. Lise birinci sınıfa kadar Manastır'da öğrenim gören yazar, 1908'de İstanbul Mülkiyesi'nden mezun olup memuriyet hayatına başlamıştır. İlk memuriyeti merkezi Üsküp olan Kosova vilâyetinde mâiyet memurluğu olmuştur. Bu görevdeyken, aynı zamanda Palanga kazası kaymakam vekilliğini de yürütmüştür.

Mustafa Şekip, Üsküp'te idarecilikten çok eğitim işleriyle uğraşmaya başlamıştır. Üsküplü gençlerin kurduğu "Sübhan-ı Vatan" adlı kulübün açtığı ve özel eğitim ve öğrenim metodlarını tecrübe edildiği ilkokulun öğretim heyetine katılır. Böylelikle hocalık mesleğine büyük bir aşk ve şevkle başlamıştır. Kısa bir zamandan sonra, hürriyet hareketlerinin ilk kaynaştığı yer olan Ferizovik'e kaymakam tayin edilmiştir. Ancak, idareciliği yanında pararlel olarak hocalığını da devam ettirmiştir. İdarecilikten çok mektep işleriyle uğraştığı için, diğer idareci arkadaşları da kendisine "Hoca Kaymakam" diyorlarmış. Hocalığı çok seven Şekip, idarecilikten istifa edip Üsküp Muallim Mektebinde (Öğretmen Okulunda) çalışma ha-

yatına devam etmiş. Balkan bozgununa kadar Üsküp'te kalan Mustafa Şekip, burada, okul müdürü Sabri Camil (Yalkut) ile beraber, "Yeni Mekteb" adlı mesleki bir dergiyi yayınlamaya başlamıştır. Türk fikir hayatının önemli simalarından olan yazarın ilk yazıları, bu dergide çıkmaya başlamıştır. [5]

"Unutmayın Bosnayı" adlı bu şiiri, Mustafa Şekip, Üsküp'te Öğretmen Okulu'ndaki hocalığı yıllarında yazmıştır. Yazarın ilk eserlerinden biri sayılan söz konusu şiir, Üsküp'teki gençlik yıllarının ilhamıyla yazılmıştır. Gençlik yıllarını duygularının yansıtan bu şiir, geçmişten geleceğe önemli mesajlar içermektedir. Harf devriminden önce, Arap yazısıyla yayımlanan bu şiiri çeviri yazıyla aynen veriyoruz.

UNUTMAYIN BOSNAYI

"Osmanlıların kanayan kalplerine"

Ecdadının şevketini unutmasın koca millet
Bilir misin neler yaptı o bir avuç aşiret

Azlıktan hiç korkmadı, yatağanı billedi
Vatanına Osmanlıya yücelikler diledi

Kara, deniz tanımadı arslan gibi y ürüdü
Şarkî Roma tarihini karalarla boyadı

Bursa'yı, Edirne'yi, İstanbul'u fethetti
Dağ demedi, taş demedi Viyana'yı titretti

En peşinki ecdadının işte bunlar şükûhi
Ondan sonra giden, gittik bilmem neye hep geri

Düşünmeden siyaseti bozmuş idik lisanı
Açmıştık cümbüşleri, kaldırırdık kazani.

Yeniçeri benim dedi bu milletin temeli
Bahşiş! Bahşiş! ... biz isteriz yan yatmağı begligi

İşte budur askerliği baltalarla körleten
Düşmanlara ün verüp de toprakları aldırtan!

Zannettik ki cihangiriz, kılıçtadır keramet
Belimizden düşmedikçe bulur muyuz mezellet!

Yürümeden zaman ile yapışmıştık maziye
O mazi ki ölmüş, gitmiş, ne beklerdik biz ondan?

Geçmişlerin sözlerine âyet dedik tapındık
Düşünmeden zekâmızı körler gibi kakıldık

Garb dimağın parlatırken biz sırmalar çınlattık
Cesurluktan başka bir şey bu dünyada yok sandık.

* * *

Ara sıra sarsmak bizi istediydi büyükler
"İstemezük!", "istemezük" demedik mi kardaşlar

Ben diyorum bu söz artık ölsün bizden çıkmasın
Bu millette eskilikten hiçbir zerre kalmasın

Çünkü eski ölü demek, ölülerle yaşanmaz
Çırpınsak da, döğünsek de zaman bizi yaşatmaz.

* * *

Şimdi işte girmekteyim en acıklı günlerde
Bu günlerde aziz vatan parçalandı ellere

Bosna gitti, Hersek gitti, Niş gitti!
Sofya, Buğdan, Eflak gitti, hep gitti!

Osmanlılar!... bütün bunlar bizim toprak, bizim kan
Bizim vatan, bizim yerler, bizim namus, bizim can.

Boynu bükük nice kardaş bu yerlerde bıraktık
Lânet olsun cehle, zulme ... işte artık hor olduk

Hor milletler vefakârdır, tarihini unutmaz
Ey Osmanlı! .... unutma sen bir dakika Sofya'yı

Bundan sonra evladımız tükenmeden yer vermez
Ey vatandaş unutma sen bir saniye Hersek'i

Giden yerler bize namus, buna gençlik dayanmaz
Ey Osmanlı!... unutma sen hiç bir zaman Bosna'yı.

Mustafa Şekip, 2 Şubat, 1325 (1909), Üsküp [7]

Yirmi iki beyitten ibaret olan söz konusu şiir, Kemani "Ethem" efendi tarafından bestelenmiştir. "Yeni Mektep" dergisinde bildirildiğine göre, aynı şiirin ikinci bir bestesi, Darülmüallimin ve "Hafız Paşa" Sanaî Mektebi Musıkî muallimi Ali Fevzi tarafından hazırlanıyormuş.[8] Bu bestelerin notalarını maalesef henüz bulamadık.

Aşağı yukarı Atatürk'le çağdaş olan Mustafa Şekip'in yukarıdaki şiiri, o dönemin genç Türk aydınlarının tarihi olaylar karşısındaki tavrını yansıtması bakımından önemlidir. Şiir, çok kargaşalı geçen son dönem Osmanlı toplumunun sosyal ve kültürel yapısını bütün renkliliğiyle sergilenmektedir. Koca İmparatorluğun çöküşü sırasında bütün vatansever fikir adamları bir keder içinde olup, bu çöküşü durdurmanın çarelerini arıyorlardı.

93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Türk-Rus savaşı, son dönem Osmanlı tarihinin dönüm noktalarından biridir. Tarihçilerin Osmanlı gafletinin neticesi olarak niteledikleri bu savaşın yol açtığı kayıpların akıl almaz boyutları, Türk aydınları arasında uzun yıllar büyük bir hüzünle anımsanmaktadır. Yakın çağ dünya tarihinin en büyük askerî ve siyasî olaylarından biri olarak sayılan bu savaşın yankısını, Türk edebiyatında ve özellikle halk edebiyatında yaygın bir biçimde görmekteyiz. Örnek olarak, 93 harbinin en büyük asker adamı ve ölümsüz kahramanı olan Plevne kahramanı Müşir Gazi Osman Paşa, Türk edebiyatında çeşitli milli marşlara konu olmuştur. 19. yüzyılda Türk milletinin yetiştirdiği, gerçek deha sahibi, tek asker olarak kabul edilen bu kahramanın 145 gün Plevne'yi oldukça güçlü Rus ordusuna karşı başarıyla savunması, sadece Türkler'in değil, bütün dünyanın ve hatta karşı tarafta kendisiyle savaşan Ruslar'ın bile takdir ve hayranlığını kazanmıştır. Osman

Paşa'nın bu kahramanca mücadelesi Türk edebiyatı ve özellikle halk edebiyatı ozan ve yazarlarına büyük bir ilham kaynağı olmuştur.

Macar Türkoloğu İgnacz Kunoş'un Adakale'de derlediği folklorik malzeme arasında bu savaşla ilgili söylenen bir türküden alınmış olan aşağıdaki dizeler, Osman Paşa'nın kahramanlığının ve halk arasındaki takdir ve hayranlığının bu günlere kadar gelen canlı göstergesidir:

"Plevne'den toplar atıldı
İslâm Bulgar'a katıldı
Haberin olsun Sultan Hamit
Rumeliler satıldı."[9]

Veya:

"Tuna nehri akmam diyor
Etrafımı yıkmam diyor
Şanı Büyük Osman Paşa
Plevne'den çıkmam diyor

Olur mu böyle olur mu
Evlat babayı vurur mu
Sizi millet hainleri
Bu dünya size kalır mı? [10]

93 Harbi'nde Plevne'nin Osman Paşa tarafından savunmasıyla ilgili olan yukarıdaki parçalardan anlaşıldığına göre, savaştaki başarısızlıklar düşmanın gücünden çok Osmanlı ordusundaki ihanet unsurlarının neticesinden kaynaklanmaktadır. Her zaman olduğu gibi, yani, Budin, Sarayevo vb. şehirlerin düşüşüyle ilgili söyleyen şiirlerde olduğu gibi, bu metinde de, halk şairi, acı gerçeklerin canlı şahidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, "Unutmayın Bosnayı" adlı yukarıdaki şiirinde Mustafa Şekip Tunç sadece 93 harbini değil, genel olarak Türk tarihini özetlemektedir.

Yazar söz konusu şiiri, kendisi de alt başlıkta belirttiği gibi, "Osmanlılar'ın kaynayan kalplerine" adamıştır. Balkan Savaşı'nın arifesinde yazdığı bu şiiri yazar 93 Harbi yaraları henüz unutulmadan yeni bir savaşı hissetmiş gibi, halka geçmişten bir takım gerçekleri hatırlatıp, ve onlardan ders alarak geleceğe yönelik bazı mesajlar vermek istemektedir.

Yazar, tarihi konuşturarak, düşüncelerini anlatır. Tarihten ibret alarak milletine yön vermeye çalışır. Bu konuda destanî dönemden başlayarak, Türk tarihinin kısa tablosunu çizmektedir. Türk milletinin tarihinin en kısa dönemlerinde henüz "bir avuç aşiret" ken, azlıktan korkmadan azimli çalışmalarının neticesi olarak durmadan yüceldiğini, bu yolda nice başarılar ve kahramanlıklar göstererek, Orta Asya'dan yola çıkarak, Doğu Roma tarihini karalara boyadığını; Bursa, Edirne ve İstanbul gibi büyük şehirlerin yanında, daha nice şehirler fethederek, Viyana surlarına dayandığını hatırlatarak bu azameti bir daha gözler önünde sermektedir.

Yazara göre, "İslâm medeniyetinin 16. yüzyıla kadar ayakta kalması ve kendi vadisinde geliştirilmesi bütün kudret ve satavetiyle Türkler sayesinde olmuştur. Bu yüzyıldan itibaren gelişen yeni Avrupa medeniyeti, sistematik bir surette gelişme yolunda ilerlerken, İslâm medeniyeti, eski mazisinin gururuyla bu yeni harekete uzun müddet önem vermemiş, vermedikçe de doğal olarak tazelenememiş ve gittikçe sönükleşen bir hal almıştır. Bu halden kurtuluş ilme sarılmak, yeni usul ve sistemlerle çalışmak, teknolojiye sahip çıkmaktadır. [11]

Böyle bir ululuktan sonra koca imparatorlukta nedense birden bire bir talihsizlik, bir terslik ve bir çözülme dönemi başlıyor. Koca imparatorluğun çöküşü sırasında bütün vatansever fikir adamları bir keder içinde olup, bu çöküşü durdurmanın çarelerini arıyorlar. Mustafa Şekip Tunç da söz konusu şiirini bu duyguyla yazmıştır.

Türkler'in gerilemesiyle ilgili olup, Türkiye'de ve dünyada birçok bilim adamını ve araştırmacıyı ilgilendiren bu gibi sorulara söz konusu şiirinde yazar belirli ölcüde cevap vermektedir. Bu gerilemenin birden bire ve kendiliğinden ortaya çıkmadığı gibi, sebepsiz de olmadığını belirtmektedir. Şiirde, bu gibi nedenler, bir bir âdeta bir tarihi seyir içinde sergilenmektedir. Bunların en büyük nedenini şair, Osmanlı'nın eski ihtişamın sarhoşluğuyla çağa ayak uyduramamasında görmektedir. Bugün tarih ve toplumsal bilimleri alanında yapılan araştırmalarda ortak bir fikir olarak kabul edilen bu görüş, Mustafa Şekip Tunç'un Balkan Savaşları'ndan önce yazmış olduğu söz konusu şiirinde yer alması, onun ne denli aydın bir yazar olduğunu göstermektedir.

Çağa ayak uyduramamayı şair ilerideki dizelerinde siyaset yapmayı bilmemek, zevk u sefaya dalmak, askeriyedeki disiplinsizlik, yeniçeri sıralarındaki memnuniyetsizlikler ve başkaldırmalar, yolsuzluk ve rüşvet gibi nedenleri saymaktadır. Gerilemeye yol açan bütün bu hususları Mustafa Şekip Bey, bir şair ve yazardan çok, âdeta Osmanlı Ordusu'nun

savaşlarına iştirak eden bir savaşçının ağzından çıkan tespitlermiş gibi, çok isabetli bir biçimde bütün ayrıntılarıyla ve çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir. Bütün bunların dışında, başarısız devlet adamları sergilenen yolsuzlukların önüne geçemeyip kerameti devamlı kılıçta aramıştır. Şiirde bütün bu nedenler zinciri maziye saplanmanın neticesi olarak sergilenmiştir.

DİPNOTLAR

1. Lûtfi Erçin, Serhat Türkülerinden Duyuşlar, Hammle Matbaası, İstanbul, s.67
2. Dr. Hamdi Hasan, Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s.128
3. A.e.s.126
4. Mustafa Şekip Tunç, "Unutmayın Bosnayı", Yeni Mektep NO.9, Üsküp, 1325 (1909, s.280-281)
5. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.Prof. Dr. Hayrani Altıntaş, "Mustafa Şekip Tunç", Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Büyükleri Dizisi, Ankara, 1989.
6. A.e.
7. Mustafa Şekip, a.e.s. 280-281
8. Mustafa Şekip, a.e.s. 280
9. İgnacz Kunos, Türk Halk Edebiyatı, Tercüman, İst. 1978, s.27
10. A.e.s. 159-160
11. Bkz. Prof.Dr. Hayrani Altıntaş, Mustafa Şekip Tunç, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1040, Türk Büyükleri Dizisi: 108, Ankara, 1989, s. 36

MAKEDONYA'DA TÜRKÇE ANLATILAN NASREDDİN HOCA FIKRALARIYLA TÜRKİYE'DE YAYIMLANMIŞ NASREDDİN HOCA FIKRALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Nail TAN*

a. Giriş

Yakın dönemde Türkiye'de ve Makedonya'da Nasreddin Hoca fıkralarının toplu yayınlarının yapıldığına şahit olduk. Prof. Dr. Pertev Naili Boratav'ın eski Nasreddin Hoca yazma ve baskı eserlerden derlediği; 1996 yılında yayınlanan kitabında (1) 594 fıkra bulunmaktadır. Aynı yıl, Makedonya'da Prof. Dr. Sevim Piliçkova'nın da bir fıkra kitabı yayımlandı(2). Kitapta; Prof. Dr. Piliçkova'nın 1977-1988 yılları arasında Makedonya'daki soydaşlarımızdan, Arnavutlar'dan ve ayrıca bazı Makedonlar'dan derlediği 168 Nasreddin Hoca fıkrası yer almaktadır. Araştırmacı; Türkçe derlediği 104 fıkrayı Türkçe-Makedonca; Makedonca, Arnavutça derlediği fıkraları da (daha çok İtar Peyo fıkrası) Makedonca olarak yayımlamıştır. Ayrıca, kitabında inceleme ve sonuç bölümlerinin İngilizce özetini vermiştir. Karşılaştırmamızın ana kaynakları, Boratav'ın kitabındaki fıkralarla, Prof. Dr. Piliçkova'nın kitabındaki 104 Türkçe fıkra olacaktır. Geride kalan 64 fıkrayı ise ayrı bir makalemizde karşılaştıracağız. Boratav'ın kitabıyla birlikte, bazı fıkralar için Gölpınarlı(3) ve Tokmakçıoğlu'nun (4) kitaplarına da başvuracağız. Hiç şüphesiz ki, bugüne kadar Makedonya'da derlenen Nasreddin Hoca fıkraları 168'den ibaret değildir(5). Ancak yayımlanan fıkraların çoğunun derleme yeri, kaynak kişisi belirtilmemiştir. Bu yüzden, Prof. Dr. Piliçkova'nın alan araştırması yöntemiyle birinci elden derlediği, derleme yeri, kaynak kişisi belli fıkra-

* Dr., Kültür Bakanlığı HAGEM-Emekli Müdürü, Ankara.

ları kullanmayı uygun gördük. Değerli meslektaşımızın derlemeleriyle ilgili ses bantları Üsküp (Skopje) Marko Çepenkov Folklor Enstitüsü arşivinde koruma altındadır. Kendisi de bu enstitünün müdürüdür. Enstitü arşivinde, Marko Çepenkov'un derlediği Nasreddin Hoca fıkraları da bulunmaktadır.

Prof. Dr. Sevim Piliçkova'nın Türkçe konuşan kaynak kişilerden, soydaşlarımızdan derlediği Nasreddin Hoca fıkralarıyla Türkiye'de yayımlanmış fıkraları karşılaştırdığımızda aşağıdaki tablo karşımıza çıkmaktadır: (6)

1. Hoca'nın Bedduası:
   Gölpınarlı; "Önsöz" s.9'daki fıkranın çeşitlemesidir.
2. *Nasreddin Hoca Öğretmen*:
   Gölpınarlı; Önsöz" s. 9'daki fıkranın çeşitlemesidir.
3. *Nasreddin Hoca, İter Peter ve Öğrenciler:*
   Gölpınarlı; Önsöz", s.9'daki fıkranın çeşitlemesidir.
4. *Bu Kadar Tavuğa Bir Horoz Lâzım:*
   Boratav/114'ün çeşitlemesidir.
6. *İter Peter Dayanır Duvara:*
   Boratav/569 ve Tokmakçıoğlu/225'in çeşitlemesidir.
7. *Nasreddin Hoca Yarışa Çıkmış:*
   Boratav/569 ve Tokmakçıoğu/225'in çeşitlemesidir.
8. *Nasreddin Hoca Dayatmış Duvara:*
   Gölpınarlı/107 ve Tokmakçıoğlu/225'in çeşitlemesidir.
17. *Kaynamış Yumurtadan Piliç Olur Mu?*
    Boratav/528'in çeşitlemesidir.
20. *Nasreddin Hoca Keser Oturduğu Dalı:*
    Boratav/20 bis ve Boratav/136'nın çeşitlemesidir.
21. *Oduncu Masalı:*
    Boratav/20 bis'in çeşitlemesidir.
22. *Nasreddin Hoca Kiraz Dalını Keser:*
    Boratav/20 bis ve Boratav/136'nın çeşitlemesidir.
23. *Nasreddin Hoca Oturduğu Dalı Keser:*
    Boratav/20 bis, Boratav/136 ve Boratav/582'nin çeşitlemesidir.
26. *Nasreddin Hoca ve Eşekleri:*
    Boratav/88 ve Boratav/582'nın çeşitlemesidir.
29. *Nasreddin Hoca Ölülerle Konuşur:*
    Boratav/183'ün çeşitlemesidir.
30. *Nasreddin Hoca ve Öbür Dünya:*
    Boratav/183'ün çeşitlemesidir.
31. *Nasreddin Hoca Öbür Dünyadan Gelmiş:*

Boratav/183'ün çeşitlemesidir.

32. *Nasreddin Hoca Cennet'te Gezer:*
Boratav/183'ün çeşitlemesidir.

35. *Fırıncı Masalı:*
Hoca'nın adı geçmiyor. "Karakuş Kadı" tipi fıkra özelliğindedir(7)

38. *Nasreddin Hoca'nın Becerikli Çömleği:*
Özgün Nasreddin Hoca fıkrasıdır.

39. *Nasreddin Hoca İter Peyo'yla Arkadaş:*
İki kurnaz tipi karşı karşıya getiren fıkranın Türkiye'de aynı veya çeşitlemesi yoktur.

40. *Nasreddin Hoca'nın İki Becerikli Tavşanı:*
38 numaralı fıkranın çeşitlemesi olup Türkiye'de aynına veya çeşitlemesine rastlanmamıştır.

41. *Nasreddin Hoca'nın Çömleği:*
38 Numaraları fıkranın çeşitlemesi olup karşılaştırmaya esas aldığımız Türkiye'deki yayınlarda rastlanmamıştır.

44. *Nasreddin Hoca Kadıyı Aldatmış:*
Boratav/139'un çeşitlemesidir.

45. *Nasreddin Hoca'nın Zağarı:*
Boratav/139'un çeşitlemesidir.

47. *Nasreddin Hoca Pilâvı Mumla Kaynatmış:*
Boratav/529'un çeşitlemesidir.

48. *Mum, Kazanı Kaynatır mı?*
Boratav/529'un çeşitlemesidir.

53. *Nasreddin Hoca Pazardan Eşek Alır:*
Boratav/378'in çeşitlemesidir.

57. *Ne Yapmış? Yanlış Yapmış!:*
Boratav/489'un çeşitlemesidir.

59. *Hoca ve Yalan Söz:*
Özgün fıkradır.

63. *Nasreddin Hoca Karısıyla İnat Edermiş:*
Boratav/267'nin çeşitlemesidir.

64. *Kim Peşin Konuşacak, O Eşeği Suvaracak:*
Boratav/267'nin çeşitlemesidir.

68. *Hoca'nın Karısına Kâğıttan Pabuçlar:*
Türkiye'deki İncili Çavuş fıkrası olarak anlatılmaktadır.

69. *Kağıttan Kunduralar.*
68 Numaralı fıkranın çeşitlemesi olup Türkiye'de İncili Çavuş fıkrası olarak anlatılmaktadır.

71. *Daha Mı Gideyim?*
Boratav/83'ün aynıdır.

73. *Nasreddin Hoca ve İter Peyo Arkadaş:*

Özgün fıkradır.

74. *Nasreddin Hoca ve İter Peter'le İnsanları Aldatmışlar:*
73 numaralı fıkranın çeşitlemesi olup Türkiye'de yayımlanmış fıkralara göre özgün fıkradır.

81. Nasreddin Hoca'nın Arkadaşları:
Boratav/217 fıkrasına çok yakın bir çeşitlemedir.

82. *Kıyamet Yakındır:*
Boratav/217'nin çeşitlemesidir.

85. *Yüz İse Alırım, Doksan Dokuz İse Almam!*
Boratav/30'un çeşitlemesidir.

86. *Doksan Dokuza Da Kanarım!*
85 numaralı fıkranın ve Boratav/30'un çeşitlemesidir.

87. *Nasreddin Hoca ve Komşusu:*
Boratav /218'in çeşitlemesidir.

89. *Nasreddin Hoca'dan Köylüler Eşek Tohumu Aramışlar:*
Özgün fıkradır.

91. *Sesi Yarın Duyulacak!*
Boratav /552'nin çeşitlemesidir.

92. *Yarın Duyacan Sesini!*
91. numaralı fıkranın ve Boratav /552'nin çeşitlemesidir

95. *Bu Saygı Kürk İçin:*
Boratav/180 fıkrasına çok yakın bir çeşitlemedir.

96. *Kürke, Sarığa Hizmet:*
Boratav/180'in ve 96 numaralı fıkranın çeşitlemesidir.

98. *Nasreddin Hoca Selâm Vermiş, Kimse Selâmı Almamış:*
Boratav/127'nin çeşitlemesidir.

100. *Tavşanın Suyunun Suyu:*
Boratav/52'nin çeşitlemesidir.

103. *Köftenin Dumanı ve Paranın Sesi:*
Gölpınarlı/122 ve Tokmakçıoğlu/166'nın çeşitlemesidir.

104. *Bilenler Bilmeyenlere Diyversin!*
Boratav/11 ve 12'ye çok yakın bir çeşitlemedir.

106. *Bana mi İnanacan, Eşeğe mi?*
Boratav/74'ün aynıdır.

107. *Nasreddin Hoca Eşeğiyle Konuşurmuş:*
Boratav/322'nin aynıdır.

108. *Nasreddin Hoca'nın Eşeği:*
Boratav 74'ün çeşitlemesi olup Türkiye anlatmasına çok yakındır.

109. *Nasreddin Hoca'nın Bakırı:*
Boratav/146'nın çeşitlemesi olup Türkiye anlatmasına çok yakındır.

111. *Nasreddin Hoca'yı Çocuk Aldatmış:*

Y/22'nin çeşitlemesidir(8). Kayseri'li çocuk-Yahudi fıkrası, Nasreddin Hoca fıkrasına dönüştürülmüştür.

113. *Nasreddin Hoca Debre'ye Gitmiş:*
Y/22'nin ve 111 numaralı fıkranın çeşitlemesidir. Kayserili çocuk – Yahudi fıkrası, Nasreddin Hoca fıkrasına dönüştürülmüştür.

115. *İnatçı Eşek:*
Boratav/69'un çeşitlemesidir.

116. *Nasreddin Hoca'nın Eşeği Yetişmiş ve Geçmiş:*
Boratav/69'un ve 115 numaralı fıkranın çeşitlemesidir.

117. *İnatçı Eşek:*
Boratav/72 ve Boratav/445'in çeşitlemesidir.

118. *Sade Bana Görünme:*
Boratav/328 ve Boratav/466'nın çeşitlemesidir.

119. *Nasreddin Hoca ve Çirkin Karısı:*
Boratav /328, Boratav/466 ve 118 numaralı fıkranın çeşitlemesidir.

120. *Hoca Kendisini Davet Eder Yemeğe:*
Boratav/530'un çeşitlemesidir.

121. *Allah Bilir İşini:*
Boratav/272'nin çeşitlemesidir.

122. *Bir Ayaklı Kazlar:*
Boratav/193'ün çeşitlemesidir.

126. *Timur'un Peştemalı:*
Boratav/181'in çeşitlemesi olup Türkiye anlatmasına çok yakındır.

127. Nasreddin Hoca Zenginden Para İstemiş:
Özgün bir fıkradır.

128. *Sıçan Nerden Geçerse, Orda Yol Yapar:*
Yaygın bir fıkra, Nasreddin Hoca'ya uyarlanmıştır.

129. *Nasreddin'in Yeni Pabuçları:*
Boratav/112'nin aynıdır.

130. *Parayı Veren Düdüğü Çalar!:*
Boratav/225'in çeşitlemesi olup Türkiye'deki anlatmasına çok yakındır.

131. *Acemi Bülbül bu Kadar Öter!:*
Boratav/369'un çeşitlemesi olup Türkiye'deki anlatmasına çok yakındır.

132. *Hoca'ya Sormuşlar: Kaç Yaşındadır?*
Boratav/416'nın çeşitlemesidir.

133. *Nasreddin Hoca Eşeğinden Düşmüş:*
Boratav/226'nın çeşitlemesi olup Türkiye anlatmasına çok yakındır.

134. *Bırak Pabucumu, Al Abdestini?:*
Boratav/92'nin çeşitlemesidir.

135. *Sen de Haklısın!:*

Boratav/514'ün aynıdır.

136. *Nasreddin Hoca Karısıyla İşleri Değiştirir:*
Özgün bir fıkradır.

137. *Pınara Düşen Ay:*
Boratav/186'nın çeşitlemesidir.

138. *Ramazan Günleri:*
Boratav/37'nin çeşitlemesidir.

139. *Nasreddin Hoca İpe Un Sermiş!:*
Boratav/294'ün aynıdır.

140. *Nasreddin Hoca'nın Hediyesi:*
Boratav/228'in çeşitlemesidir.

141. *Vaktin Var İse Sen Bekle!:*
Boratav/57'nin aynıdır.

142. *Sahibi Değişince İfade de Değişir!:*
Boratav/469'un çeşitlemesi olup Türkiye anlatmasına çok yakındır.

143. *Küçük Kıyamet, Büyük Kıyamet:*
Boratav/185'in çeşitlemesi olup Türkiye anlatmasına çok yakındır.

144. *Nasreddin Hoca'nın Kızının Marifleri:*
Boratav/91'in çeşitlemesidir.

146. *Nasreddin Hoca ve Deve Yumurtası:*
Boratav/89 ve Boratav/312'nin çeşitlemesidir.

147. *Ben Senin Gençliğini de Bilirim!*
Boratav/163'ün çeşitlemesi olup Türkiye anlatmasına çok yakındır.

148. *Kim İnanmazsa Kendisi Ölçsün!:*
Boratav/155'in çeşitlemesidir.

149. *Nasreddin Hoca Kendi Köyünde Günleri Bilmiş, Başka Köyde Bilmemiş:*
Boratav/429'un çeşitlemesidir.

150. *Allah'ın Evi Camide!:*
Boratav/336'nın çeşitlemesidir.

151. *Kiremitlerde Verilen Sadaka:*
Boratav/329'un aynıdır.

152. *Başını da Pazara Alsın!:*
Boratav/590'ın çeşitlemesidir.

153. *Fakirin Evine Giren Hırsız:*
Tokmakçıoğlu/248'in çeşitlemesidir.

154. *Nasreddin Hoca Kendi Kaputunu Hırsız Sanmış:*
Boratav/77'nin çeşitlemesi olup Türkiye anlatmasına çok yakındır.

155. *Nasreddin Hoca'dan Parayı Çalan Hırsız:*
Boratav/126'nın çeşitlemesidir.

156. *Nasreddin Hoca ve Hırsızlar:*

Boratav/22'nin çeşitlemesi olup Türkiye anlatmasına çok yakındır.

157. *Nasreddin Hoca Hırsızlardan Utanmış:*
Tokmakçıoğlu/212'nin aynıdır.

158. *Nasreddin Hoca ve İki Kardeş:*
Türkiye'de Keloğlan tipine bağlı masal olarak anlatılmaktadır.

161. *Nasreddin Hoca'nın Kuyruksuz Eşeği:*
Boratav/28'in çeşitlemesidir.

162. *Üstünde Olsaydım Ben de Kaybolurdum!:*
Boratav/397'nin aynıdır.

163. *Nasreddin Hoca'nın Sesi Nereye Kadar Gider!:*
Boratav/465'in aynıdır.

164. *Nasreddin Hoca Eşeğine Acımış:*
Boratav/280'in çeşitlemesidir.

165. *Nasreddin Hoca ve Leylek:*
Boratav/215'in çeşitlemesidir.

166. *Yorgan Gitti Kavga Bitti!:*
Boratav/42'nin aynıdır.

167. *Ben de İdim Kapudun İçinde!:*
Boratav/484'ün çeşitlemesidir.

168. *Hoca ve Azrail:*
Türkiye'de Bektaşî fıkrası olarak anlatılmaktadır. Ancak,Bahri Alptekin'in 546 fıkradan oluşan kitabında bulunmamaktadır.(9)

Sonuç:

Prof. Dr. Sevim Piliçkova'nın Makedonya'da Türkçe olarak derlediği 104 Nasreddin Hoca fıkrasından önemli bir bölümü; 74'ü, Türkiye'de bilinen, yayımlanmış fıkraların çeşitlemesi durumundadır. 12 fıkra, Makedonya Türk ağız özellikleri ve söz dizimi özellikleri çerçevesinde Türkiye'deki fıkraların tekrarları durumundadır. 6 fıkra Kayserili, İncili Çavuş, Bektaşî, Keloğlan fıkra ve masallarının Nasreddin Hoca'ya uyarlanmış şeklidir. Bir fıkrada Karakuş Kadı fıkrası özelliği vardır.

Genellikle Makedon fıkra tipi İtar Peyo ile Nasreddin Hoca'ya karşı karşıya getiren fıkralarla, Boratav – Gölpınarlı – Tokmakçıoğlu'nun kitaplarında bulunmayan 11 fıkrayı da özgün Nasreddin Hoca fıkrası olarak değerlendirebiliriz.

Dipnotları:

1. Boratav , Pertev Naili: *Nasreddin Hoca*, Kurtuluş Mat., Ank. 1996, 297 s.
2. Piliçkova, Sevim; *Nasreddin Hoca and İtar Pejo – Spiritual Twins,* Skopje (Üsküp), 1996, 347 s. "Marko Çepenkov Folklor Enstitüsü Yayınları: 24"

3. Gölpınarlı, Abdülbaki; *Nasreddin Hoca,* İnkılâp Kitabevi, İst. 1996, 149 s.
4. Tokmakçıoğlu, Erdoğan; *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca, Asya Mat.* İst. 1971, 302 s.
5. Bu konuda birkaç yayını hatırlatalım.
   - Yaşar – Nasteva, Olivera; "Makedonlarda Nasreddin Hoca", *I. Milletler Arası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri,* A. Üniv.Bsm., Ank. 1990,ss. 267-273" KB. Halk Kültürlerini Araştırma Dairesi Yayını"
   - Hafız, Nimetullah; "Yugoslavya'da Nasreddin Hoca", *Nasreddin Hoca'nın Dünyası,* Tisa Mat., Ank. 1996, ss. 185-188 "T.İş Bankası Yayınları"
   - Hafız, Tacida; "Yugoslavya'da Nasreddin Hoca ile İlgili Yayınlar", *Nasreddin Hoca'nın Dünyası,* Tisa, Mat., Ank. 1996, ss.189-191
6. Fıkra başlıklarının adları ve numaraları Dr. Sevim Piliçkova'nın kitabından alınmıştır.
7. Karakuş fıkraları için bk. Nail Tan; "*Türk Halk Edebiyatında Karakuş Fıkraları", Türk Dili,* S.530, 2/1996, 358-363
8. Yedekçioğlu Kâzım; *Övünmek Gibi Olmasın Ama Kayseriliyim,* Akofset Mat.,Kayseri 1990, 161 s.
9. Alptekin, Bahri; *Bütün Yönleriyle Bektaşî Fıkra ve Nükteleri, E*m Ofset, Ank. 1997, 359 s.

Dr. Sevim Piliçkova'nın
Fıkraları Derlediği Kaynak Kişiler,
Doğum Yılları, Derleme Yapılan Yer, Derleme Tarihi
Ve Fıkra Numaraları

- Abdurrahman Sait: 1948, Konçe - Radovişko, 04.05.1980: 35,68,
- Ahmet Ali; 1948 Konçe – Radovişko, 3.10.1977 ve 25.11.1983:53, 87, 133, 134, 135, 154, 165
- Ali Ayruş: 1942,Darlombas – Strumiçko, 14.11.1983: 103
- Bayazit Kadri: 1925, Kriva Palanka, 24.04.1986, 24.10.1986 ve 22.09.1986: 40, 95, 122, 141
- Demir Demirov: 1911, Ednokukso - Strumiçko, 03.12.1984: 8, 20, 96
- Demir Hüseyin: 1922, Bitola (Manastır), 11.05.1982: 64
- Esma Demir: 1950, Radovişko, 25.11.1980: 131, 143, 148, 150, 151, 164
- Faruk Hamit: 1962, Ohrid (Ohri), 05.10.1986: 59, 158
- Garip Durak: 1965: Novak –Debarsko, 07.10.1986: 30, 158
- Hasan Hüseyin: 1912, Ohrid (Ohri), 25.03.1980 ve 18.12.1982: 4, 6, 17, 92, 98, 115, 117
- Hasan Nafer: 1942,Koçilari - Veleşko, 09.01.1978: 85
- Havva Mustafa: 1949, Konçe – Radovişko, 6/7.10.1978, 140, 146, 149, 153, 155, 161
- Havva Mustafa Tayip: 1950, Konçe-Radovişko, 03.10.1977 ve 25.11.1983: 47, 89, 107, 116, 119
- Hilmi İsmail: 1940, Lavtsi-Resensko: 24.06.1988: 3, 31

- Hüseyin Ali: 1955, Bitola (Manastır): 06.10.1977 ve 11.05.1982: 63, 156, 157
- Hüseyin İsmail: 1938, Stenantsi Stipsko: 04.03.1978: 22, 32, 109
- Hüseyin Recep: 1949, Konçe-Radovişko: 24.10.1977: 81
- İmran Osman: 1945, Skopje (Üsküp), 23.10.1973: 130
- İsmail Avni: 1935, Bahçebos-Valandovsko, 19.12.1982: 38, 73
- İsmail Aziz: 1934, Başçeboz – Valandovsko, 18.12.1982: 2, 7, 44
- İsmail Durov: 1935, Dobroşintsi-Strumiçko, 11.04.1984: 39, 118, 136
- Kadri İbrahimovski: 1942, Gorna Bela, 23.06.1988: 69, 111
- Kemal Şemo: 1950, Ohrid (Ohri), 04.10.1986: 121
- Kevser Monte: 1935, Struga, 05.10.1986: 26,57, 100
- Makbule Nurettin: 1940, Skopje (Üsküp), 15.12.1979 ve 10.12.1981: 71, 126, 127, 128, 138, 139, 147
- Mehmet Veysel: 1959, Behçebos- Valandovsko, 18.12.1982: 142
- Mersin Hüseyin: 1938, Bitola (Manastır), 11.05.1980: 120
- Nasuf Destan: 1912, Visoka Maala-Strumiçko, 11.04.1984: 23, 48
- Nurettin Hilmiye: 1938, Skopje (Üsküp), 02.07.1979 ve 27.10.1979: 74, 86, 91, 104, 106, 113, 162, 163, 166, 167
- Ömer Süleyman: 1941, Topolnitsa-Radovişko, 22.12.1982: 45
- Rahime Asim: 1927, Bitola (Manastır), 11.05.1980: 82
- Ramadan Destan: 1949, Visoka Maala – Strumiçko, 11.04.1984: 1, 29, 144
- Recep Hüseyin: 1933, Darlombos-Strumiçko, 24.11.1983: 132, 137
- Satkiye Osman: 1936, Kriva Palanka, 22.09.1986: 41
- Süleyman Çolak: 1935, Konçe-Radovişko, 03.05.1980: 129
- Süleyman Yonuz: 1922, Konçe-Radovişko, 05.05.1980: 21
- Yaşar Hüseyin: 1955, Konadiya-Radovişko, 21.12.1982: 108

BOSNA'DA 18. YÜZYILDA TÜRKÇE OLARAK KALEME ALINMIŞ BİR MECMUA ÜZERİNE

Kerima FİLAN*

Saraybosna'nın Gazı Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde Türkçe olarak yazılmış mecmua niteliğinde bir yazma eser bulunmaktadır. Mecmuanın, Başeski Şevki Molla Mustafa adında bir şahıs tarafından kaleme alındığını bu yazma eseri adı geçen Kütüphaneye vakfetmiş olan şahsın 4b/1-7'deki kaydından anlıyoruz. Kayıt şöyledir: *Medîne-i Saraybosna ahâlisinden Başeski Şevkî Mollâ Mustâfâ'nun medîne-i mezbûrede vuku'a gelen vuku'ât u vaziyyâta dair kayd edüp elli seneden berü mülk ü tassarufumda bulunan işbu mecmuayı bu kerre vakf ve medîne-i mezbûrede Gâzî Hüsrev Beg kütüp-hânesine vaz eyledüm şu şart ile: mezkûr kütüp-hâneden bir yere ihrâc ve bir vechle ve hiç bir sûretle istibdâl olunmamak üzere, yalnız râgbet edenler mütâla'a ve âcizlerine hayr duâ ile yâd eylesünler. Fî-şehri cümâde'l-ûlâ sene 1336, Saraybosna'da Alaybeg-zade Muhammed Şevkî ibn İbrâhîm Hilmî Efendi.*

Eserin 19 x 27 cm boyunda 165 varağı vardır. Her varak numaralandırılmıştır. Mecmua deri ciltle ciltlenmiştir. Beyaz kâğıt üzerine yazılmıştır. Bazı sayfalar sararmıştır. Varakların az sayısı sarı ve yeşilimsi rengindedir. Kağıdı kalındır. Yazısı nesihdir.

Başeski Şevkî Molla Mustafa'nın hayatı hakkında başlıca kaynak, kendisinin yazdığı bu Mecmua'dır. Yazar yaşıyla ilgili olarak Mecmua'da şu satırları yazmıştır: *Yaşum çoktur, yetmişi tecâvüz etmişim.* (142b/10-11) Bu kayıt 1217 yılına (1802-03) aittir. Dolayısıyla Molla Mustafa 1730'lu yıllarda dünyaya gelmiştir. Kendisinin yazıya geçirdiği bilgilere göre doğum yeri Saraybosna'nın Mimar Sinan Mahallesidir 1). Babasının

* Prof. Dr., Felsefe Fakültesi, Şarkiyat Bölümü, Öğretim Görevlisi, Sarayevo.

adı Ahmed, dedesinin adı Kadri Hoca'dır. Molla Mustafa, aldığı eğitim hakkında bize kesin bilgi vermemektedir. İlk eğitimini mahalle mektebinde Süleyman Efendi'nin yanında almıştır 2). Mecmua'nın 95a/20 yerinde kazzâz *Mahmud Za'îm-oglı* için *benim ustam* diye kayıt düşmüştür. Bundan kazazlık zanaati öğrendiği tahmin edilebilir, ancak bu zanaatla uğraşıp uğraşmadığı kesin olarak bilinmemektedir. 1171 (1757/58) yıllarına ait *Ferhâdiyye kurbında mektebde mu'allim-i sıbyân oldum.* (7b/18-19) diye bir kayıt yer almaktadır. İki yıl sonra ise, 7b/6-8 satırlarda kayda geçirilen cümleden Molla Mustafa'nın 1759 yılında Bozacı Hacı Hasan camiinde imam ve hatiplik görevine getirildiği öğrenmekteyiz. Bu görevde onsekiz yıl bulunduğunu, görevini 1191 (1777/78) yılında Molla Fazli adında bir kişiye teslim ettiğini 30a/10-13'te yazmıştır. Bu bilgilere dayanarak Molla Mustafa'nın Saraybosna'daki medreselerin birinde eğitime devam ettiğini tahmin etmek mümkündür. Ancak kendi eserinde medrese eğitimi aldığına dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. 1177 (1763) yılından itibaren katiplik işleriyle uğraşmaya başladığını yazmıştır. Katiplikle ilgili ilk kayıt şu cümlede yer almaktadır:*Sâ'at kulle dibinde kitâbet içün isticâr eyledigim çüçük (küçük) dükkânı fî-rebî'l-âhir 1, fîteşrîn-i evvel 10, sene 1177. (8b/6-7)3)* Eserinden okuduğumuz gibi, 1186 (1772/73) yılında dükkanını genişletip yanına yardımcılar da almıştır. (18b/21-22) Hayatının devamını kâtip olarak geçirmiştir.

Bu arada Saraybosna camilerinde verilen derslere katılıp eğitimini genişletmeye çalışmıştır. Gazi Hüsrev Bey mektebinde *Velihoca oğlı Hacı Mehmed Efendi*'den *nücum* (astroloji) dersini aldığını kayıtlarından öğrenmekteyiz. (16a/6-8) Hacı Sinan Tekkesi şeyhinden ise, *tasavvuf* dersini aldığını söylemektedir. (36b/20-21) Tasavvufa karşı olan ilgisini eserinin bazı satırlarına kaydetmiştir. (36b/23, 37a/1-6) 1779 yılına ait kayıtlarda Molla Mustafa, birkaç kişi ile beraber *Vilayet – oglı* adında bir şahsın *Atmeydan*'daki 4) evinde haftada bir kere olmak üzere bir araya geldiklerini, yarım saat *tevhid-i zikr* okuduklarını, yarım saat da kitap okumakla meşgul olduklarını yazmıştır. (33b/6-14) Bu arada Molla Mustafa kendisi de öğrencilere ders vermekteydi. (36b/19) 1800 yılında Gazi Hüsrev Bey vakfında *cüz-hân* olmuştur. (155a/6-7) bir yıl sonra (1801) Molla Mustafa damladan hastalanmıştır. (142b/7) Aynı yerde (142b/11) Molla Mustafa, hastalığına rağmen *cüz-hanlığa* devam ettiğini kaydetmiştir. Rûz-nâme'deki son kayıtlar hicrî 1219 yılına (1804-1805) rastlamaktadır.

Molla Mustafa, yaşadığı Saraybosna şehrindeki Yeniçeri ocağına daha genç yaşta iken girip "başa" ünvanına sahip olmuştur 5). Yeniçeri ocağında belli bir süre geçirdikten sonra kendisine "başeski" ünvanı verilmiştir. İmam ve *muallim-i sıbyan* olduktan sonra "molla" ünvanına kavuşmuştur. Şevkî onun mahlasıdır. Mecmua'nın 120b-122a varaklarında Molla Mustafa'nın Türkçe olarak yazdığı yedi şiir yer almaktadır. Bu şiirlerde mahlas olarak Şevkî'yi kullanmıştır. Bunun dışında Mecmua'da (48b ve 53b-54b) şair Molla Mustafa tarafından kaside olarak adlandırılan iki uzun şiir de yer almaktadır.

Molla Mustafa hayatını Saraybosna'da geçirmiştir. Belgrat'ta 97. cemaatin başeski görevinde bulunmuş olan amcası Topal Osman Aga'nın vefatı üzerine 1173/1760 yılında Belgrat'a gitmiştir. (7b/10-11) 1781 yılında ise muallim olarak Travnik yolundaki Zgoşçe köyüne taşınmıştır. Bir yıl sonra Saraybosna'ya dönüp kâtiplik işerine devam etmiştir. (40a/13-15)

Yazar kendisi eserine ad vermemiştir. Ancak, metnin bazı yerlerinde *mecmû'a* ve *kitâb* kelimelerini kullanmıştır. (*35b/17-18)* Mecmua'nın en önemli kısmını, dörtte üçünü bir Rûz-nâme oluşturmaktadır.

Rûz-nâme'de yazar, yaşadığı Saraybosna şehrinde ve Bosna bölgesinde yaklaşık olarak elli sene içinde meydana gelen olayları takip edip kaydetmiştir. Kayda geçirilen her olayın meydana geldiği tarih yazılmıştır. Bu bakımdan yazar bize kesin bilgiler vermektedir. Tarihler hicrî takvime göre tespit edilmiştir. Kaydedilen tarihlere göre Rûz-nâme'nin 1756-1804 yıllarına rastlayan hicrî 1170-1219 yılları arasında kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Eserin başında o dönemden önceki bazı olayları hatırlayıp kayda geçirdiği de olmuştur. Meselâ: *Binâ-yı sebîl der-Başçârşû, sene 1167 (6a/10) Vefât-ı Sultân Mahmûd Han ve culûs-ı Sultân Osmân Han, sene* 1168. (6a/7) Rûz-nâme'de kaydedilmiş en eski tarihli olaylar, 1159 (1746/47) yılına aittir: Târîh-i boyacılar kuşanma teferrücü fî-sene 1159. (12a/20) Dolayısıyla kronolojik olarak Rûz-nâme'nin 1746 yılından itibaren vukua gelen olayları içerdiği söylenebilir. İlk sayfanın kenarında yazar, Bînâ-yı câmi'-i Hüsrev Beg, 937. Binâ-yı medrese 945. Ihrâk-ı Budin, sene 1079. (6a/19) gibi eski tarihli birkaç kısa kayıt daha düşmüştür. Bu tür kayıtlar bundan sonraki sayfalarda bulunmamaktadır.

Rûz-nâme'nin iki bölümü vardır.

Birinci bölümü, Mecmua'nın 72 varağını kapsamaktadır. Bu sayfalarda kaleme alınan olaylar kronolojik olarak kayda geçirilmiştir. Yazar,

olayları yaşandıkları günlerde kaleme almış ve eserinde ard arda sıralamıştır. Bu sebeple metin, kronolojik bakımdan bütünlük göstermekte, konular bakımından bütünlük göstermemektedir. Eserin düzenlemesinde bir konudan başka bir konuya geçilir. Farklı konular birbirinden tarihlere ayrılı. İlk birkaç kayıtta sadece olayın meydana geldiği yıl yazılmıştır. Meselâ: *Karatag seferi 1170. Arabistân'da hâcîlerün soygunlugu, sene 1170.* (6a/4) Daha ilerideki satırlarda ise, olayın yılı, ayı ve günü yazıya geçirilmiştir. Bir örnek verelim: *Hırfeti kazzazan kuşanması, sene 1171, m(uharrem), yevm 5.*(6a/12) Bazı olayların tarihlendirilmesinde milâdi aylar verilmiştir, yıl ise daima hicrîdir: *Ve nehr-i Milaska azîm, fî mâh-ı mayıs 8, sene 1172.* (61/16-17)

Rûz-nâme'de kaydedilen olaylar konu bakımından farklıdır. Yazar, ilginç bulduğu konular ve olayları eserine dahil etmiştir ve tarafsız bir şekilde kayda geçirmiştir. Nitekim yazar bir yerde 1183(1769/70) yılında meydana gelmiş Hotin savaşını anlatmıştır. Bu konunun *haber geldi* kelimeleriyle başlamış olması, yazarın olaya şahit olmadığını göstermektedir. Olayı aldığı haberlere göre Rûz-nâme'ye kaydettikten sonra, bazı bilgilerin doğru olmadığı ortaya çıkmış olmalı ki Molla Mustafa şöyle bir kayıt düşürmüştür: *Ammâ gâzâ oldıgı ve bunca mübâlaga ile kâfirlerün helak oldıgı sonunda yalan aşikare oldı.* ***Imdi ahdum olsun bundan sonra tâ asahlı haber gelmeyince vâfir zeman geçsun diye mühlet verürüm ve sabr ederum, sonra havadis yazarum.*** (13a/17-20) Bu açıdan onun Rûz-nâme eserini güvenli bir kaynak olarak kabul edebiliriz. Siciller üzerinde çalışmalar yapmış olan Mehmed Muyezinoviç, Rûz-nâme'de yer alan kayıtların sicillerdeki kayıtlara uyduğunu tespit etmiştir 6) Eserde geçen bazı olayları şöyle verebiliriz:

Askerlerin sefere gitmeleri, bazen de sefere katılanların isimleri kaydedilmiştir. (10b/3-11b/13), (22b/14-21a) Bosna bölgesi dışında meydana gelen olaylar ve savaşlarla, savaşta hayatını kaybedenlerle veya kahramanlık gösterenlerle ilgili bilgileri yazar, olayı yaşayanlardan öğrendiği şekilde kaydetmiştir. Bu tür olayları anlatan cümleler, *dediler* kelimesiyle bitirilmiştir. (10a/6) , (19a/14), 19a/22), (20b/4) vb.

Bazı yerlerde yazar, içinde yaşadığı toplumda meydana gelen aksaklıklara dikkat çekmiştir. Bu bakımdan ilginç bir olay 5b-6b-7a varaklarında geçmektedir. Bazen yazar kaleme aldığı olayla ilgili olarak kendi görüşünü de bize aktarmıştır. Onun bu görüşleri genel olarak halkın görüşünü aksettirmektedir. Bu yönüyle eser, o dönemin değer yargılarını, dünya görüşünü göstermesi bakımından ilginçtir.

Birkaç sayfada yazar, Saraybosna'nın âlimlerini bize tanıtmaktadır. Her birinin hangi bilim dallarıyla uğraştığını, ne derecede bilgi sahibi olduğunu, hatta bu kişilerin toplum içindeki yerlerini belirtmiştir. (35b/17-37a/24) Bunun yanında 1195 (1780/81) yılına ait varaklarda bu dönemde Saraybosna şehrindeki kadılar ve mülazımların isimlerinden oluşan bir liste vermiştir. (39a/23-39b/4)

Rûz-nâme'de büyük seller, yangınlar, önemli binaların inşaat veya tamir tarihleri de kaydedilmiştir. (56a/15-56b/1), (144a/15-25) bir örnek verelim: *Fî-1190, şa'bân fî-23, Goranî'nün evleri ki Yeşilmeydanından ihrâk bi'n-nâr oldı ve içinde vâfir nesne yandı.* (28b/12-13) İnşaat ve tamir işleriyle ilgili olan kayıtlarda yazar, işin kim tarafından yapıldığını, hatta ne kadar para harcandığını kayda geçirmiştir.

Rûz-nâme'de bölgede yaşanan salgınlardan da bahsedilmektedir. Eserde 1197 (1782-83) yılında Saraybosna'da büyük bir veba salgınının yaşandığı kaydedilmiştir. Salgınla ilgili olaylar, (41b/13-42a/7) satırlarında uzunca anlatılmıştır.

Eserin birçok yerinde hava durumuyla ilgili kayıtlara da yer verilmiştir. Bunun yanısıra, bölgede yaşanan kıtlık günlerinde halkın çektiği zorluklar da kayda geçirilmiştir. Bazı yerlerde o dönemdeki et, peynir, tahıl, sebze, meyvelerin fiyatları verilmiştir. Meselâ: *Ve sene-i mezbûrede bazı köyleri tolu urmışdur ve mahsûlâtın ber-bâd ve hel ak etmişdür. Ve bu sebebden ve meyve togurmadıgı sebebinden ötüri tereke pahâllu oldı, hınta 1200, fî-şinik beş guruşa ve altı guruşa.* (19a/11-13) Hatta, hamamların ve hanların yıllık kirasının ne kadar olduğu belirtilmiştir. Bu bilgiler, bölgenin ticaret hayatı açısından önem taşımaktadır.

Bu konular dışında Rûz-nâme'de Saraybosna şehrindeki eğlencelerden bahsedilmektedir. Bu eğlenceler bir şehzadenin dünyaya gelmesi dolayısıyla veya paşaların bölgeye gelmeleri dolayısıyla düzenlenmiştir. (26b/7-9), (26b/13-27a/5) Bazı satırlarda şehirde oynanan halk oyunlarından bahsedilmektedir. (37a/25- 37b/3). Yer yer de halk arasında yaygın olan inanış ve âdetler kayda geçirilmiştir. (15a/6-8)

Yazar, esnaf tarafından düzenlenen eğlenceleri düzenli olarak yazmıştır. Kendisinin de içinde bulunduğu bu tür eğlencelerin, şehrin hangi semtlerinde düzenlendiğini, kaç gün sürdüğünü, eğlenceye kaç kişinin katıldığını anlatmıştır. Böyle bir anlatışa örnek olarak birkaç cümle verelim: *Ve serracan teferücine gece ile katı çok halk gelürdi ve seyr ederlerdi, zira anlarun teferrücine bir kasabadan bir adam geldi. Ve*

havayiler yapup ve ola barut ile dürlü dürlü şeyler yapup ateşler verüp lu'b ederdi. Ve çok akça bahşiş aldı. (30b/9-12)

12a/21'de ilk gazetenin Saraybosna'da meydana çıkış tarihi verilmiştir. Başka bir yerde yazar, çalar saat satın aldığını kaydetmiştir. (21a/5) Bu yönüyle eser o dönemin sosyal ve kültürel özelliklerini yansıtmaktadır.

Rûz-nâme'nin ikinci bölümü 60 varak kapsamaktadır. Bu sayfalarda yazar, elli yıl içerisinde vefat eden Saraybosna sakinleriyle ilgili bilgiler vermiştir. Bu bölüme başlarken Molla Mustafa şöyle bir kayıt düşmüştür: */.../ âhirete rihlet eyleyenleri/.../ rahmet cânlarına okumak içün ve ömrümün bereketine şükürler etmek için tahrîr eyledüm.* (58b/1-3) Daha sonra, 64b/3-4'te yer alan kayıt şöyledir: *Bu mahâlde bildigüm yârânları zikr edüp yazarız /.../, herkes kendini tedarık görsün ve ibret alsun ve kendüni ölmüşlerden add eylesün.* Bu satırlarda Molla Mustafa, ölen kişileri kaydetme sebebini bize bizzat anlatmıştır.

58b-63b varaklarında vefat eden şahıslar kısa kayıtlarla zikredilmiştir. Bundan sonraki kayıtlar ise daha geniştir. 1177 (1763) yılından itibaren vefat edenlerin kaydı kronolojik sıra ile düzenli olarak verilmiştir. Her yılın sonunda kaydedilmiş olan isimlerin sayısı yazılmış, bunun hemen ardından yeni yıla başlandığı belirtilmiştir. Meselâ: *Tamâm fî-sene-i mezbûre 118. Sene 1178.* (65a/12-13) Rûz-nâme'nin bu bölümü o dönemde kullanılan kişi adları için vazgeçilmez bir kaynaktır. Bunun yanısıra bazı şahıslar için lâkap da yazılmıştır. Meselâ: Ocaktan demekle ma'ruf Hâcc Mehmed. (70a/16) Önemli bir husus da, her kayda geçirilen kişinin mesleğinin de verilmiş olmasıdır. Bunun yanısıra birçok kişi için toplumdaki statüsü ile ilgili bilgiler verilmiştir: *Soço-oglı, zencil* (zengin). *Meşhûr Velî Hoca-oglı anun içün bedelluk ile hacca gitdi.* (70b/9) Bazen kaydedilen şahısların giyinme tarzı, alışkanlıkları, görünüşleri de kayda geçirilmiştir. Bir örnek verelim: *Cogo Mustâfâ-başa, habbâz, saçı ve sakalı beyâz.* (71a/2) Kayda geçirilen şahıslar için Molla Mustafa, kendisiyle yakınlık derecesini de belirtmiştir. Böylece onun öğrencileri (63b/3/4/9, 78 b/20, 83b/8, 92/8) veya yakın dostlarını (96b/5) tanımış oluyoruz. Yazar çoğu zaman kaydettiği kişilerin, oturdukları mahallenin ismini de yazmıştır. Bu bilgiler de Saraybosna şehrinin o dönemdeki durumunu bize aksettirmektedir.

Yazar kendisi eserini bitirmemiştir. 1209 (1794/95) yılından itibaren kaleme alınan hadiselerin sayısı daha önceki sayfalara nazaran nispeten

azdır. 1215-1219 (1800-1805) yıllarına ait sayfalarda sadece vefat eden birkaç kişinin isimleri ve onlar hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

Anlatım şekli bakımından Rûz-nâme'nin ilk sayfalarında kısa cümleler hakimdir. Daha sonraki sayfalarda, yazarın yakından izlediği olaylar, daha uzun cümlelerle ve daha canlı bir şekilde anlatılmıştır. Yalnız, eserin bir yerinde yazar, bazı olaylar hakkında yazılacak çok şey olduğunu ancak, Mecmua'nın çok büyük (tavîl) olmasını istemediğini belirtmiştir. (37a/20)

Bazı yerlerde anlatılan konu yarıda bırakılmıştır, başka bir yerde aynı konuya devam edilmiştir. Böyle yerler, yazar tarafından işaretlendirilmiş ve ilgili konunun hangi yerde devam ettiğine dikkat çekilmiştir. Nitekim yazar hangi konuları hangi varaklarda kaydedeceğini önceden tespit etmiş olmalı ki 145b/3 satırında: *Bunda sehv vâki oldu, havâdis yapragıdır.* Şeklinde bir kayda rastlanmaktadır. Adı geçen varakta yazar, ölüleri kaydetmeye başlamış, üçüncü satırda yukarıda belirtilen kaydı düştükten sonra olayları yazmaya devam etmiştir. Büyük bir ihtimalle Molla Mustafa, bir yıla ait kayıtların ne kadar yer tutacağını net olarak tahmin edememiştir. Bunun sonucu olarak bazı olaylar bir yerde başlayıp başka bir yerde devam etmektedir.

Rûz-nâme dışında Mecmua'da şu tür metin ve kayıtlar yer almaktadır:

44b-45a varaklarında İslâm tarihinden bazı önemli olayların kısa kayıtları ve tarihleri bulunmaktadır. Burada ayrıca İslâm dünyasından bazı âlimlerin isimleri kaydedilmiştir. Bunların çoğu tasavvuf bilimiyle ilgilenen âlimlerdir.

46b-48a varaklarında Osmanlı Devletinin, kuruluşundan itibaren meydana gelmiş olan önemli olaylar kaydedilmiştir. Bu kayıtlar kısadır ve birer cümleden ibarettir.

99a-116b varaklarında ise halk öyküleri, fıkralar ve birkaç atasözü – yazarın deyişiyle *darb-ı mesel* – kaydedilmiştir.

120b-122a varaklarında 7 şiir bulunmaktadır. Bunlardan altısı Türkçe olarak, biri de Boşnakça olarak yazılmıştır.

150b-153a varaklarında rüyalar ve rüya tabirleri kayda geçirilmiştir.

156b varağında İbranî, Kiril ve Lâtin alfabeleri yer almaktadır.

157a varağında 3 halk şiiri Boşnakça olarak yazılmıştır.

157b-158a varaklarında yazar, Bozacı-zade Hasan Camii'nin imamı görevinde bulunduğu zaman gasıl ettiği kişilerin adlarını yazmıştır.

158b-160a varaklarında bilmece ve bulmacalar yer almaktadır.

161a varağında bazı bitkilerin halk arasında yaygın olan adları yazılmıştır.

161b-165a varaklarında ise birkaç öykü bulunmaktadır.

Mecmua'nın başında el yazısı oldukça okunaklıdır. Yazarın yaşı ilerledikçe el yazısı da değişmiş, zor okunur hâle gelmiştir. Hatta 1804/05 yıllarında yazılmış olan iki sayfa tamamen okunaksızdır.

Bugün Saraybosna'nın merkezi caddelerinden biri "Mula Mustafa Başeskija" adını taşımaktadır. Molla Mustafa'nın dükkanı bulunduğu sokağa "Muceliti" diye eski ismi tekrar verilmiştir.

1. Bugün bu mahalle Golobrditsa adı ile bilinmektedir.
2. Mehmed Mujezinoviç, *Başeskija – Ljetopis,* Sarajevo 1968, s.5
3. Burada anılan dükkan Saraybosna'nın Gazi Hüsrev Bey camiinin hemen yanındaki Mucelliti sokağında bulunmuştur
4. Bugün de bu meydanın adı Atmeydan olarak geçmektedir.
5. Hazim Şabanoviç, *Knjizevnost bosanskohercegovaşkih muslimana na orijentalnim jezicima,* Sarajevo 197 s.538

KARŞILAŞTIRMALI MEVSİM – MERASİMLERİ (Bulgaristan – Anadolu – Azerbaycan)

Yaşar KALAFAT*

Bildirimizin konusunu seçerken istedik ki, bu vesile ile karşılaştırılmasını yapmaya çalıştığımız Türk Dünyası halk inançları çalışmaları konusunda biraz daha mesafe almış olalım. Bu konuda ilk girişimimiz Şumnu'ya götürdüğümüz "Karşılaştırmalı Bulgaristan – Anadolu Türk Halk İnançları" (13-15 Kasım 1998 Şuurası)" konulu bildiri idi. O bildirimizde de bu bildirimiz de olduğu gibi (Dr. Ahmet Tacemen'in "Türk Fin-Ugar, Moğol-Mancu Toplulukları Zemininde Bulgaristan Türkleri İnanışları veya Türk kimliği, Ankara 1995) abide eserini esas almıştık. Sayın A.Taceme'nin bu ve diğer iki eseri Türk Dünyası Halk İnanışları Karşılaştırmaları itibariyle alanında alternatifsizdir. Zira Türk Dünyası'nın çok büyük bir bölümünü kapsamış olmakla kalmayıp aynı zamanda yeni Türk harfleri ile Türkçe yazılmıştır. Eserler alandan ve literatürden malzeme derlenip karşılaştırma yapılması ile kalınmayıp, malzeme işlenirken Türk halk feylozofisi ve Türk mitolojisinin inşaası cihetine de gidilmiştir. Tacemen'in çalışmalarında bize heyecan veren diğer önemli husus ise, başka dinlerden Türklerin halk inançları ile İslam Türk halk inançları karşılaştırırken Hristiyanlaşmış olsalar da Bulgar Türkleri'ne halk inançlarından hareketle sahip çıkabilme şuurunu gösterebilmesidir.

Bizim Balkan Türklüğü halk inançları konusunda; Makedonya Türk Halk İnançları, Gagauz Türk Halk İnançları ve Bulgar Türk İnançları denemelerimiz olmuştur. Bu bildirimizde Bulgaristan Türk Halk İnanç-

* Dr., Türkolog, Ankara.

larını sadece Anadolu Türk Halk İnançları ile karşılaştırmakla yetinmeyip Azerbaycan Türk Halk İnançlarına da yer vermeğe çalıştık. Mevsimlik merasimlerde bereket konusunu da ayrıca incelemeye çalışmıştık. Bu defa tekrardan kaçınmağa çalıştık.

Mevsim törenleri Türk Coğrafyası'nın her kesiminde uygulanmaktadır. Kazak Türkleri'nden ilkyaz Gündönümü Yılbaşı Bayramına "ulus kün" veya "Ulustın Ulıy Kün" (Ulusun Ulu Günü) denilmektedir. Tacemen bu merasimleri;

1. İlkyaz gündönümü
2. Hıdırellez
3. Sayacı/Sayıcı-Camalı, Güz Törenleri
4. Kurt Günleri /Kurt Düğünleri/ Kurt Bayramları Kış Törenleri

şeklinde tasnif etmektedir.

Biz Gaguzeli'nde Kurt Bayramı'nda bulunduk. Ayrıca Gagauz Folklor müzesinde bu bayramla ilgili dokümanları inceleme imkânı bulduk. Altı Mayıs veya Hıdırellez, Anadolu, Azerbaycan ve Bulgaristan'da olduğu gibi bütün Türk ellerinde bilinen ve uygulamaları ile inanç yüklü bir bayramdır. Bu günün arifesinde evlerin içleri (Haremler) tamamen temizlenir. Bayram günü çamaşır yıkanmaz. Dikiş dikilmez. Bu durum "Hıdırellezde iğne tutulmaz" diye ifade edilir. Bu dönemde erkekler de iş yapmazlar. Safranbolu'da olduğu gibi Bulgaristan'da da Hıdırıellez'de dağdan eve odun getirilir ise eve muhakkak yılanın geleceğine inanılır. Safranbolu'da odun getirme zarureti var ise, yılandan korunmak için bazı uygulamalar yapılır. Bununla ilgili efsaneler anlatılır.

Bulgaristan'da Hıdırellez'de "göce aşı" "ot bidesi" gibi özel yemekler yapılır. "Yağ kokutulur" özel yemekler yapılması Hıdırellez bayramının özelliklerindendir. Anadolu ve Azerbaycan Türkleri'nde de bu uygulama vardır. Yağ kokutulması, helva kavurma, pişi ve lokma yapma şeklinde yapılır. Bu kokunun ölülerin ruhuna gideceğine onlar için bir nevi hayır hasamet olduğuna inanılır. Anadolu'da helva bilhassa Cuma geceleri ve bazı kandil gecelerinde yapılır. Ölen kişinin ailesini sık sık yoklandığına, onların iyi hallerini görmekle mutlu olduklarına inanır. Bilhassa ölünün ilk kırk gün içerisinde evine geldiğine inanılır. Helvanın unu kavrulurken ve o helvadan tadanlar geçmişlerin ruhuna fatiha okurlar. Bu helvadan 7 komşuya dağıtılır. Kandil geceleri helva gönderilen tabağı komşu geriye gönderirken bu tabak yıkanılmaz. Hıdırellez'de yumurta boyamak yumurta tokuşturmak Azerbaycan ve Bulgaristan Türkleri'nde çok yaygın iken, Anadolu'da bazı bölgelerde

rastlanır. Anadolu'da yumurta tokuşturmak suretiyle yumurta kazanmanın bir tür kumara girdiği inancından hareketle bu yumurtanın haram olduğu yenilmeyeceği inancında olanlar da vardır. Soğan kabukları suda kaynatılarak elde edilen boya ile yumurtanın boyanmasına "bu bir Rus kültürüdür" diyerek karşı çıkanlar da vardır. Ayrıca soğan ve sarmısak kabuğu Anadolu'nun bazı yerlerinde ateşte yakılmaz. Bunların cinlere ait altın ve gümüşler olduğu bunları yakanların çarpılacağına inanılır.

Bulgaristan Türkleri'nde Hıdırellez'de yakılan yaprak (Gaza)ların külü, evlere, ahırlara, kümeslere, komlara serpilir. Böylece hayvanların çiftleşmesi hızlanmış olur, inancı vardır. Bitlis'te ocaktan kül atılan kümeste yumurta veriminin artıracağına inanılır.

Anadolu'da olduğu gibi Bulgaristan'da da Hıdırellez çeşitli isimler almış, yörelere göre, iklime bağlı olarak takvim kaymış ve Nevruz/Sultan Nevruz ile aynileştiği de olmuştur.

Bulgaristan'da ilkyaz törenlerine "Kızıl" denilmesi de ilginçtir. Bereketin bolluğun, döl tutmanın önem arzettiği bu bayrama kızıl denilmiş olması, bize "Kızılelma" olgusunu ve çocuk dileği ile "elmalı yerler"e yatılması inancını hatırlattı.

A.Tacemen'in Bulgaristan Türkleri'nden yaptığı tesbitler arasında önemli bir husus da "Karga Butkahı" veya "Karga Tuy/Karga Lapası/ Karga Töreni'dir. Esasen bu adlandırma Başkurt Türkleri'ne ait olup, ilkyaz bayramı karşılığıdır. Bu tespitin bir boyutu da Kızılderili Türkleri ile ilgilidir. Bizi heyecanlandıran yönü ise, Kars'da Iğdır, Nahçıvan ve Azarbaycan'da "Tuzli Glik" diye bilinen bir ekmeğin bekar kızlar tarafından yenilip, su içmeden yatılması ve artan ekmeğin de pencerenin dışında konulup bu ekmeğin kargalar tarafından alınmasının beklenilmesidir. Bu gece genç kızlara bir erkek rüyada su verir, bu erkek kızın kısmeti olan kimsedir. Karga ise, tuzlu gliki alır ve bir tarafı, bacaya doğru uçar, kızın kısmeti o yörede o evdedir inancı vardır. Türk halk inançlarında karga motifi oldukça geniş yer tutar, incelemeye değer.

"Ateşten geçme" Türk halklarının ateş kültü ile ilgilidir. Raşidad Din, Ebul Gazi Bahadır'dan Ergenekon münasebeti ile biliyoruz. İlkyaz Gündönümü'nde dağın demir kesimi eritmeye matuftur. Kaşgarlı Mahmut da demire uluhiyet veren Türk boylarından söz edilmektedir. Demirin bulunduğu yere cin- perinin giremeyeceği inancı Anadolu ve Azarbaycan Türkleri'nde olduğu gibi Bulgaristan Türkleri'nde de vardır.

Altay Türk Halk inançlarında demir ve demirci kültünü toplarken A.Tacemen, Türk inancında Gökyüzü Demircisi vardır. O, Şaman'ların

Kutsiyeti sayılır. Gök demircisi, yaptığı mucizeli aynalardan, yere atar. Yeryüzündeki Şamanlar, bunları alırlar ve Şamanlık takımlarına ilave ederler. Şamanlar, Türk inancına göre, mucize yaratan büyük demircilerdir. Bu yüzden onlardan kötü ruhlar korkarlar. Demirci de çoğu defa halkı kötü ruhlardan ve hastalıklardan koruyan kişi sayılır. Bu yurtlar ve sahalarda demir ve demirci kutsal itibarı görürler. Burada çok kere Demirci Şaman'dan güçlüdür. Demirci isterse manevî gücü ile Şamanı öldürebilir.

Ateşten geçmek, aile fertlerini geçirmek, hayvanları ve ev eşyalarını geçirerek kullanmak, böylece maddî ve manevî temizliğe ulaşılacağına inanmak, bütün Türk dünyasına görülebilirken ilkyaz merasimlerinde Azerbaycan öncelikli, Bulgaristan ve Anadolu'nun bazı yörelerinde de vardır.

Demir'den yapılmış at nalı ahırlarda nazarlık olarak kullanılır. Anneyi al karısından korumak için yastığının altına kama, orak parçası gibi demir eşya konulur, kırkı çıkmamış balaların kırkı karışmasın diye kitli iğne değiştirilir. Çok yağan yağışın durması için ocaktan çıkarılmış demir saç ayağı, eşiğin dışına tersine atılır. Hıdırellez'de deniz kenarında saç ayağından atlanırsa kızların kısmetinin açılacağına inanılır. Hamile kadının bebeğinin cinsiyeti demir makas ve demir bıçakla tahmin edilir. Ölünün şişmemesi için göğsüne demir parçası konulur. Birçok yerde demir bıçağın ağzı kapatılarak, kurt ağzı bağlanır. Damat ve geline gerdek gecesi büyü yapmak için demir kilit kapatılır veya damadın kapısına demir çivi çakılır. Demir çivi bazı türbelere adak adamak ve tedavi etmek için de çakılır. Birçok yerde bebeğin göbek bağı kızgın demir ile kesilir. Anadolu'da "Kara Kazan/Demir Kazan"komşuya pek verilmez.

Anlatıya göre, Hızır ve İlyas yılda bir defa karşılaşan iki kardeştiler. O gece güneş doğmadan önce doğada derin bir sessizlik hakim olur. O gün kurbanlık kuzuların postları "el el kınalanır" ismi martıval, boncuk atma, kısmet seçme veya başka bir şey de olsa örneklemeler yaptığımız bölgelerin üçünde de genç kızlar kısmetlerini belirlemek için Hıdırellez'de gül ağacı dibinde seçilmiş bir arkadaşlarına küpden, yüzük, küpe, düğme gibi eşyaları çektirirler.

Doğu Anadolu'nun Varto, Karliva, Tercan, Bingöl, Erzincan, Hınıs, Aşkale, Kığı, Pülümür, Malazgirt, Nazimiye yörelerinde Ocak ayının son haftası ile Şubat ayının ilk haftası arasında "Hızır Haftası" kutlamaları yapılır. Bu şölenler bir minnet ve şükran şölenleridir. Hızır darda kalan

ve sıkıntısı olanlara yardıma koşan ulu bir varlıktır. "Hızır" kelimesi Besmele gibi insanların ağzından düşmez. O, boz atının sırtında yılın ve günün her saatinde yardıma muhtaç olanların imdadına yetişir.

Hızır Haftası'nda Salı gününden başlanarak üç gün oruç tutulur. Orucun sonu Cuma akşamına denk getirilir. Bu orucun son günü bütün evlerin içi dışı temizlenmiş, banyolar yapılmış, abdestler alınmıştır. Akşam üstü pişirilen çörekler dağıtılır. Dağılma işlemi, şehitliklerde, kutsal yerlerde, yatırlar ve ailenin "ata" durumundaki fertlerinin mezarları başında yapılır. Ayrıca ev ziyaretlerinde de ikramlarda da bulunulur. Ziyaretine gidilen kutsal yerlerden dönülürken, komşulara ve çocuklara "Hızır Lokması" dağıtılır. Onların hayır duaları alınır.

Hızır şölenlerinde iftara doğru kurbanlar kesilerek fakir fukaraya dağıtılır. Köy halkı guruplar halinde kurban kesilen evlere davet edilip iftar yemekleri, oruçlar toplu halde açılır.

Hızır şölenlerinin muhtevası içerisinde "Işık Kültü" de vardır. Cuma akşamı evlerin karanlık yerlerine şehitlik gibi kutlu mezarlara, ata kabirlerine mum dikilir ve çıralar yakılır. Bu türden mekanların aydınlanması istenilir. Bu zaman zarfında dini ağırlıklı sohbetler yapılır zikr edilir. Bilenlerden bazı müminler "Boz Atlı Hızır" ile ilgili menkıbeler aktarılır.

Hızır şölenlerinin bir bölümünde de yukarıda belirtildiği gibi geleceği öğrenme ile ilgili dinî uygulamalar yapılır. Bekâr gençler gelecekte kiminle evleneceklerini öğrenmek isterlerse, Hızır Şölenleri'nin son günü Cuma günü sabahın erken saatlerinde dışarıya çıkar, karların üzerine keklerden lokmalar bırakarak gözetime geçerler. Kargaların lokmaları götürdükleri bacaya gelin gidileceğine inanılır.

Bu yörede her kabilenin "Hızır Günü" ayrıdır. Bu uygulama Hızır haftasının uzamasını sağlar.

Varto'nun Lolan bölgesinde "Kalo Oğlan" ve Hörmek bölgesinde "Kaloğlan" uygulaması vardır. Bunlar Aralık ayında yapılır. Kalo Oğlan'ın beyaz keçi kılından uzunca bir sakalı ve bıyığı vardır. Başına keçeden bir külah takıp, pantolon ve ceketine bükülmüş ottan kemer yapılır. Elinde bir asa, sırtında bir torba yanında genç kadın rolüne çıkmış bir erkek vardır. Bunların evlerden topladıkları yiyecekler pişirilip toplu halde yenir.

Alevi inançlı müslüman Türkler Rumi Mart'ın 17. günü yılbaşı ve bayram sayılırdı. O günün gecesinde insanlar uykuda iken, canlı cansız bütün tabiat, bütün mahlukat Tanrı'ya secde eder. O gün herkesin yıllık

rızk ve mukadderatının tayin edildiğine inanılırdı. Yapılacak merasimde hazırlık olmak üzere ocağın reisi ufak taşlar toplar, bu taşlar ev bacasının dışında bir yere kayardı. Taşlardan beherinin hane halkından bir sahibi vardı. Ertesi sabah erkenden o taşların altı kaldırılır, taşlarını hangisinin altına kızıl bir böcek girmiş ise, o yıl, o ocağın rızkı, o ferdin yüzünden verilmiş, diye inanılırdı. 17 Mart sabahı ailenin bütün fertleri ak-pak ve şık giyinir bayramını yapardı. Bütün evlerde yemekler ve ziyafetler yapılır, bu şölende köylüye ikramda bulunulurdu. Yemek merasiminin sonunda ölülerin ruhlarına fatiha okunurdu. (Ali Haydar Dedekurban, Zazalar'da Şölenler ve Törenler, Ankara 1994)

Doğu Anadolu'da, bilhassa Alevi inançlı müslüman Türkler'den Zazalar'da mezar kaldırma tabir edilen bir uygulama vardır. Buna göre ilkbaharda mezarlığa gidilir. Orada yemek yenilir ve mezarlık onarılır. Bu uygulamanın meftanın öteki alemdeki hayatı için hayırlı olacağına inanılır. Uygur Göktürk ve Hun Türkleri'ndeki benzeri uygulamalara çok uyan bu tatbikatda mezar ilk şeklinden çıkarılıp kesme taşlardan yeniden yaptırılır. Haziran başlarında yapılan mezar kaldırmadan sonra ölüp defnedilen yeni meftaların "mezar kaldırma" uygulaması bir sonraki Haziran ayı başlarına kalır. Haziran ayının ilk haftasında kararlaştırılan bir günde kadın erkek, çoluk-çocuk tüm köy halkı en güzel elbiselerini giyerek topluca mezarlığa giderler. Beraberlerinde getirdikleri kesilen kurbanlardan söğüş etler ve ayrıca kekler, çerezler, çörekler, taze peynir ve helvalar yapılarak götürülür. Herkes kendi yakınlarının mezarları başına çökerek, çiçekler koyar, mezar taşlarını öper ve göz yaşları ile dua ederler. Erkekler mezar taş ve çimento ile yeniden yaparlar. Daha sonra Kur'an okunur, topluca dualar yapılır. Cuma akşamına rastlayan bu uygulama yılda bir defa yapılır (A.H.Dedekurban, Zaza Halk İnançları, Ankara 1993)

GAGAUZ TÜRKLERİ'NİN DOĞUM VE ÖLÜMLE İLGİLİ İNANÇLARI

İrfan Ünver NASRATTİNOĞLU*

GAGAUZ TÜRKLERİ

Gagauz Türkleri'nin menşei ile ilgili değişik yorumlar yapılmıştır. Kimileri, onların kuzeyden gelerek Dobruca ve Besarabya'ya yerleşmiş olduklarını; kimileri İzettin Keykavus'un ordusunda asker olduklarını, Dobruca'ya yerleştikten sonra, Müslümanlıktan, Hristiyanlığa geçtikleri biçiminde yorumlar getirmişlerdir.

Gagauzlar'ın, Türkler'in Oğuz boyuna mı, yoksa Kıpçak boyuna mı mensup oldukları biçiminde de çelişkili yayınlar vardır. Ama bu Türk boyu ile ilgili yoğun çalışma yapan ve bugünkü Gagauziye'de uzun süreli kalan araştırmacıların kanaatlerine göre, Gagauzlar, Oğuz ve Kıpçak boylarının karışımından meydana gelen bir Türk topluluğudur.

SSCB'nin dağılmasından sonra, Gagauz Türkleri de varlıklarını kanıtlama çabası içine girdiler. Önce Moldova Cumhuriyeti, Sovyet Birliği'nden ayrılıp, bağımsız bir devlet olarak kendisini kabul ettirdi. Ardından Moldova'nın Bucak Bölgesi'nde, 19 Ağustos 1990 tarihinde "Bağımsız Gagauz Cumhuriyeti" ilân edildi. "Halk Topluşu" adıyla bir parlamento oluşturuldu ve Stepan Topal, Cumhurbaşkanlığı'na seçildi. Şair Todur Zanet'in yazdığı şiir, millî marş olarak, Mihail Kolsa tarafından bestelendi. Mihail Kendigelen Başkanlığı'ndaki Halk Topluşu, Kurt başlı bayrağı, devletin bayrağı olarak ilân etti.

* Türk Folklörü Araştırmaları Başkanı, Ankara.

Kurulan Gagauz Cumhuriyeti'ni, Türkiye Cumhuriyeti de dahil, hiç bir devlet tanımadı. Çünkü, T.C. Moldova'nın toprak bütünlüğüne saygılıydı ve Gagauzlar'ın, bu ülke içerisinde özerk bir statü ile yönetilmesinden yanaydı. Bu nedenle, Moldova ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleriyle, Gagauz yöneticiler arasında uzun süren, yoğun temaslar yapıldı. Neticede, Moldova Parlamentosu 23 Aralık 1994 tarihinde yaptığı tartışmalı toplantıda, Bucak Bölgesi'nde, "Gagauz Yeri Özerk Bölgesi"nin kurulmasını kabul etti. 13 ocak 1995 tarihinde çıkarılan yasa ile de, Özerk Bölge resmen kurulup faaliyete geçti. Kısa sürede birçok siyasi partiler kuruldu ve seçimler yapıldı. Georgiy Tabunşçik Başkanlığa seçilirken, Petri Paşalı da Halk Topluşu'nun Başkanı oldu.

Bir yandan çok kötü olan ekonomik durumun düzeltilmesine çalışılırken, öte yandan çok partili demokratik sistem oturtuldu. 1999 yılı sonbaharında yapılan seçimlerde Başkanlığa genç Dimitri Kroytor, Halk Topluşu Başkanlığı'na da Mihail Kendigelen seçildiler. O arada millî marş da, bayrağın biçimi de değiştirildi.

GELİŞME SÜRECİ

Moldova, dağılan SSCB'nin geri kalmış bölgelerinden biridir. Gagauz Türkleri ise, Karakalpak Türkleri'yle birlikte, eski Sovyetler Birliği'nin en yoksul insanlarıdır. Bu iki Türk boyu ile yakından meşgul olan bir kişi olarak aklıma hep şu soru gelmiştir: "Acaba, Ruslar, bu Türk topluluklarını yeryüzünden silmek mi istediler? Neden?..."

Moldova Cumhuriyeti'nin de ekonomisi berbat olduğundan, Gagauziye'ye gerekli malî desteği sağlayamamaktadır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti Devleti, on yıldır, Gagauziye'ye önemli yardımlarda bulunmaktadır.

Gagauziye'de geçen yıla kadar su yoktu. Türkiye başkent Komrat'a suyu getirdi. Şimdi sıra Çadır ve Volkaneş kentlerinde. Zira proje çalışmaları devam etmektedir.

Gagauziye'de, TRT Televizyonu'nun seyredilebilmesi ve Gagauz Yeri için özel bir televizyonun kurulması için, T.C.her türlü desteği sağlamıştır. Ayrıca, 24 saat süreyle Türkçe- Gagauzca yayın yapan bir radyo istasyonu faaliyete geçmiştir.

Bir Gagauz Millî Üniversitesi diyebileceğimiz Komrat Devlet Üniversitesi 9 yıldır faaliyette bulunmaktadır. Şimdilik 4 fakültesi bulunan bu Üniversite'ye T.C. çok önemli maddî desteklerde bulunmuştur.

Gagauziye'de mevcut bulunan ilk ve orta dereceli bütün okullara, eğitim yardımları yapılmaktadır. Ayrıca iki yıl önce, Kongaz Kasabası'nda "Süleyman Demirel Lisesi" faaliyete geçmiştir. Çadır kentinde de, "Özel Türk- Gagauz Koleji" öğrenim vermektedir. Böyle bir Kolej de Moldova'nın başkenti Kişinev'de faaliyette olup, burada hem Gagauzlar'a hem de Moldova'da yaşayan öteki milletlere mensup gençlere öğrenim imkânı sağlanmaktadır.

Gagauz Yazarlar Birliği, Gagauz Kadınlar Birliği, Türk-Gagauz Kardeşlik Derneği gibi dernekler, Türkiye'deki benzeri derneklerle yoğun temas halindedirler.

Gagauz Sesi ve Ana Sözü adlı iki gazete ve Saba Yıldızı adlı Dergiye T.C. tarafından parasal destek sağlanmakta olup, bu yayınlarla, Gagauz Türkçesi'nin yaygınlaştırılması sağlanmaktadır.

Gagauz Kültürü'nün araştırılması, derlenmesi, değerlendirmesini temimen, T.C. Folklor Araştırmaları Kurumu ile Komrat Devlet Üniversitesi 1994 yılından bu yana 5 bilimsel toplantı düzenlemiştir. "Gagauz Kültürü Sempozyumu" adıyla, uluslararası düzeyde gerçekleştirilen bu sempozyumların ilki 1994'te Komrat'ta, ikincisi 1996 Edirne'de, üçüncüsü 1998'de yine Komrat'ta, dördüncüsü ise 1999 KKTC'nin Gazimağusa kentinde düzenlenmiştir. Sempozyumların beşincisi 15-18 Ekim 2000 tarihlerinde Tekirdağ Şehrimizde yapılacaktır. Altıncı sempozyum ise, Komrat Devlet Üniversitesi'nin 10. Kuruluş Yıldönümünün de kutlanacağı 2001 yılında, Komrat'ta yapılacaktır.

Öte yandan Gagauziye'de lise tahsilini ikmal eden öğrencilere Türkiye'de yüksek tahsil imkânları sağlanmaktadır. Her yıl 30 öğrenci kendilerine temin edilen burs ile Türkiye'ye gelip, çeşitli üniversitelerde eğitim görmektedir. Ayrıca, yüksek lisans ve doktora eğitimi için gelenlerin sayıları da az değildir. Bugün Türkiye'de, yüzlerce Gagauz genci öğrenim görmektedir.

Keza, binlerce Gagauz da, büyük kentlerde çeşitli işlerde çalışarak, kendileri ve ailelerinin maişetlerini temin etmektedir. Zira Gagauziye'de ve Moldova'da, iş imkânı yoktur.

DÜNYADA NE KADAR GAGAUZ VAR?

Onlarca yıl önce yapılan yayınlara göre Bulgaristan'da 300 bin Gagauz yaşamaktadır. Bu sayının bugün yarım milyona yaklaşmış olması lâzımdır. Ancak, Todor Jifkov yönetimindeki Komünist Bulgaris-

tan'ın, Bulgaristan'daki Gagauz, Pomak ve Osmanlı Türkleri'nin asimile edilmeleri politikası, öncelikle Gagauzlar'a uygulanmıştır. Din ve gelenek benzerliği nedeniyle Gagauzlar, Bulgar olmakta bir sakınca görmemişlerdir. Bugün bu ülkedeki Gagauzlar'ın sayılarını kesin olarak tespit edebilmek mümkün değildir. Çünkü Gagauzlar, eski korkunç rejimin geriye gelebileceği korkusunu içlerinden atamamışlardır.

Yunanistan'da da Gagauzlar vardır. Ancak, Ortodoks Gagauzlar ile, Ortodoks Karamanlı Türkleri, biribirlerine karışmışlardır. Dolayısıyla Yunanistan'daki Ortodoks Türkler'in ne kadarının Gagauz, ne kadarının Karamanlı olduğunu tespit edebilmek mümkün değildir. Çünkü, bunların hepsi de, Yunanistan yönetiminin, Türk kökenlilere karşı uyguladığı acımasız sistemin başlarını derde sokabileceğinden korkmaktadırlar.

Romanya'da da Gagauzlar hızla asimile olmuşlardır. Mihail Guboğlu, Nikolay Çakır gibi Romanya ilim dünyasının saygın kişilerinin de aralarında bulunduğu Romanya Gagauzları, Komünist sistemin uygulanmaya başlamasıyla birlikte Romenleşmişler'dir. Bugün Romanya'daki iki köyde yaşayan Gagauzlar bile, göğüslerini gere gere "Gagauzum" demekten korkmaktadırlar. Buna rağmen, bilinen gerçek odur ki, halen Romanya'da, kimi önemli görevlerde hizmet eden Gagauzlar vardır.

Tarih içerisinde, Türkiye'ye gelip yerleşen Gagauzlar da bulunmaktadır. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Bükreş Büyükelçiliği yaptığı dönemde, kabiliyetli Gagauz gençlerinin, yüksek tahsil için Türkiye'ye geldikleri ve bunların geriye dönmedikleri de bilinen gerçekler arasındadır.

Stalin despotizmi ve başka nedenlerle, dünyanın çeşitli ülkelerine gidip yerleşen Gagauzlar da vardır. Stalin'in, Orta Asya'nın içerilerine sürgün ettiği, Rusya'nın içerilerine şu veya bu nedenle gidenler, Kafkasya'da ikamete mecbur olan Gagauzlar'dan başka, A.B.D., Kanada ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yaşayanlar da vardır.

Gagauzlar'ın toplu olarak yaşadıkları yer ise, Basarabya'dır. Ne yazık ki, yine Stalin'in, halkları biribirlerine düşman etmeye yönelik uygulamaları sonucu Basarabya Gagauzlar'ı ikiye bölünmüşlerdir. Zira Basarabya'nın bir kısmı Moldova, bir kısmı ise Ukrayna Cumhuriyetleri'ne bırakılmıştır. Şimdi, SSCB dağılıp, Moldova ile Ukrayna iki ayrı devlet olunca, Gagauzlar da Moldova ve Ukrayna Cumhuriyetleri'nin vatandaşı durumuna düşmüşlerdir.

GAGAUZİYE

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin nüfusu 200 bin dolayındadır. Nüfusun 170 bin kadarı Gagauz Türkü'dür. Diğer nüfusu ise Moldovan (Romen), Rus, Yahudi, Ukraynalı, Bulgar vb. grupları teşkil etmektedir.

Gagauziye'nin idari yapısı üç şehre ayrılmıştır. Bunlar, başkent Komrat ile Çadır ve Volkaneş şehirleridir. Bu şehirlerde yaşayan insanların Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ne dahil olup olmayacakları, Moldova Cumhuriyeti'nin yaptığı bir referandum sonunda belli olmuştur. Bu nedenle, meselâ, Volkaneş ile Komrat arasında kalan birçok köyler, Gagauz Yeri sınırlarının dışında kalmışlardır.

Ukrayna'da yaşayan Gagauzlar'ın sayılarını kesin olarak tespit edebilmek mümkün değildir. Çünkü, Basarabya'nın Ukrayna topraklarında kalan bölümünde birçok Gagauz köyü vardır. Ne yazık ki bu köyler, devlet desteğinden mahrumdur ve kaderlerine terkedilmiş durumdadırlar. Bolgrad Kasabası, İsmail, Tatarbunarı, Kili ve Odesa'da yaşayan Gagauzların sayıları da az değildir. Hatta Ukrayna'nın başkenti Kiev'de dahi yerleşik Gagauzlar bulunmaktadır. Ukrayna'da yaşayan Gagauzlar'ın toplam sayılarının 60-70 bin dolayında olabileceği tahmin edilmektedir.

TÜRK DÜNYASI'NDA DİNLER

Türk Dünyası denilince, Türkler'in yaşamakta oldukları, geniş coğrafya parçası akla gelmektedir. Denilebilir ki, nerede insan yaşıyorsa orada Türk vardır. Türk Dili, dünyanın zengin dilleri arasındadır ve bu dili, yeryüzündeki, yaklaşık 250 milyon insan konuşmaktadır. Birleşmiş Milletler UNESCO Teşkilâtı'nın tesbitine göre de bu dil, dünyada en çok konuşulan beş dil arasındadır.

Türk Dünyası büyük ölçüde Müslümandır. Fakat, bu dünyada, halâ, şamanist yaşam biçimini, ısrarla sürdürmekte olan Türkler vardır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kansu Eyaleti'nden başlayarak, Türkistan'ın batısına doğru, Budizme inanan Yügurlar ve başkaları bulunmaktadır. Çuvaşlar, Sibirya Türkleri'nin bazıları, Gagauzlar vb. Hristiyan Türkler'dir. Musevi Kırımçaklar ile Müslümanlık, Hristiyanlık ve Museviliği harman ederek, Karay Dini'ni yaratan Karay Türkleri dikkate şayan Türk topluluğu olarak, çok yönlü araştırılmayı, incelenmeyi ve değerlendirilmeyi beklemektedir.

Gagauzlar, Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensuptur. Moskova Kilisesi'nin tesiri altındadırlar ama, son yıllarda, Yunanistan Kilisesi ile de yakın temas halindedirler. Ancak, Komrat ve Çadır kentlerindeki kiliselerde ibadet Türkçe yapılmakta ve ibadet esnasında, zaman zaman Müslüman ibadeti ile paralellikler gözlenmektedir.

İslâmî terimler ve kelimeler, Gagauz Türkçesi'nde yer almaktadır. Allah, maşallah, inşallah, kurban, padişah vb. Gagauz Türkü'nün konuşma dilinde yerini bulan kelimelerden birkaçıdır.

Gagauz Türkleri'nin gelenek ve görenekleriyle, Türkiye Türkleri'nin gelenek ve görenekleri aynıdır. Destanlar, masallar, halk hikâyeleri ortaktır. Halk Edebiyatı ürünlerinin hepsinde, büyük ölçüde paralellikler tespit etmek mümkündür.

İNANÇLAR

Tarih boyunca insanlık, bir şeylere inanmış ve bu inançları, yaşama biçimi haline getirmiştir. Zaman içerisinde, millî ve dinî hayat, inanç sistemini de etkilemiştir.

Gagauz inançlarının kökeninde şamanizmin izlerini görmek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki birlikte yaşama esnasındaki etkilerle, Türkiye Türkü ile Gagauz Türkü'nün inançlarında benzerlikler meydana gelmiştir. Bir de, Hristiyan-Ortodoks etkisi eklenirse, Gagauz inançlarının durumu ortaya çıkacaktır.

DOĞUMLA İLGİLİ İNANÇLAR

Doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası inançları, ayrı ayrı tasnif etmeden, bütün bu süreçle ilgili Gagauz inançlarını ard-arda sıralayacağım:

-Çocuğu olmayan bir kadın, Aziz Georgiy (Hederlez – Hıdrellez) sabahı erken saatlerde, yağan çiy ile yıkanırsa, çocuğu olacağına inanılır.

-Doğan çocukları ölen bir kadının çocuğunun yaşaması için, bebek doğar doğmaz, atın hamudundan üç kez geçirilir ve sağ kulağına gümüş veya altın bir küpe takılır. (At sağlık sembolü, küpe büyüleyici etkisi olan bir maddedir. Bebeğin üç kez hamuttan geçirilmesi ise, kötü ruhları kovma anlamına gelir.)

-Çocukları sürekli ölen kadının bebeği, üç kez pencereden geçirilir veya, anasının giysisinin yakasından üç kez geçirilir.

-Köy babusu tarafından dokuz doğurgan kadından toplanan dokuz parça kumaştan bebeğe gömlek dikilerek yaşaması sağlanır.

-Hamile kadının göbeği sivri olan oğlan, yuvarlak ise kız doğuracak anlamı çıkarılır.

-Hamilenin canı turşu isterse oğlan, tatlı isterse kızı olacaktır.

-Çocuğun cinsini öğrenmek için, bir iğneye iplik takılarak aşağıya sarkıtılır; iğne dönerek inerse kız, doğrudan inerse oğlan olacak demektir.

-Hamilenin yüzüne lekeler oluşmuş ise kızı, yüzü temiz ve pak ise oğlu olacak demektir.

-Hamile, doğuma doğru daha da güzelleşmiş ise oğlan, çirkinleşmiş ise kız doğuracak demektir. Zira kızın, anasının güzelliğini çalacağına inanılır.

-Hamile ateşe bakarsa, çocuğun yüzünde lekeler olunur.

-Hamile, rahat bir insana bakarsa, doğumu rahat olacaktır.

-Hamile horoz keserse, çocuğun başı küçük olur.

-Hamile tavuğun midesini yerse, çocuğun dudakları kalın olur.

-Hamile tavşan yerse, bebeğin dişleri tavşan dişi gibi olur.

-Hamile balık yerse, çocuğun kuyruk sokumu çıkıntılı olur.

-Hamile meyvayı sonuna kadar yemeli, yarım bırakırsa, çocuğun doğumu güç olur.

-Hamile korku veya heyecan nedeniyle panik halinde iken, eliyle vücudunun kapalı yerlerine vurmalı;ah vah derken, meselâ yüzüne vurursa, çocuğun yüzünde lekeler oluşur.

-Ceninde oluşan bebeğin ilk kıpırdanışında hamile, ay veya güneşe bakarsa, çocuğun yüzü güzel olur.

-Hamile yalan söylememeli, sır saklamamalı, aksi halde bebeğini düşürür.

-Hamile, zincir üzerinden geçmemeli, aksi halde bebeğin bağırsakları düğümlenir.

-Kötü ruhlardan korunmak için, hamileliğin son üç günü ve doğumdan sonraki üç gün kadına su yerine rakı verilir.

-Doğumun rahat olması için, hamile soba küreğinin üzerinden atlatılır; ayağı ile kapının eşiğine vurur, oda içinde gezdirilir, banyoya sıcak su ile duş aldırılır, erkeğin kuşağından tutup asılması istenir, tavana bağlanan bir ipe asılması sağlanır, erkeğinin ellerini yıkadığı suyu içer.

-Köylerde ebelik görevini köy babusu, yani köyün en yaşlı kadını yapar. Babu hamilenin odasına girince haç çıkarır, üç kez sağa sola tu tu diyerek, kötü ruhları kovar, futasını çıkarıp, hamilenin üzerine koyar.

-Çocuğun adı bir hafta içinde konur. Kız ise sadıcın karısının, oğlana ise sadıcın adı verilir. Böylece çocuğun hayatta başarılı olacağına inanılır.

-Bebek kırk gün sokağa çıkarılmaz.

-Kırk gün süreyle bebeği görmeye sadece evli olanlar gelir.

-Lohusa kırk gün evden dışarıya çıkmaz.

-Kırk gün süreyle Adem ile Havva'nın günahları, lohusanın üzerindedir. Bu süre içinde lohusa pınardan su almaya giderse, o suda kurt oluşur, pislenir. Yine bu süre içinde, zorunlu olarak lohusa, bebeğin yanından ayrılmak zorunda kalırsa, bebeğin yastığının altına makas veya süpürge konulur.

-Lohusa kırk gün süreyle cebinde çivi, sarımsak, muska taşır ki, nazar ve kötü ruhlardan korunsun. Zira demir kötü ruhtan, sarımsak ise nazardan korur.

-Bebek kırk gün yabancılara gösterilmez. Özellikle nazarı değeceğine inanılan mavi gözlü ve sarışınlara.

-Bebeğin odasının girişine konulan süpürge onun hayatta saygın bir kişi olmasını ve iyi dostlar edinmesini sağlar.

-Beşikteki bebeğin yüzü örtülür ki, hayatta utangaç olsun.

-Bebeği nazardan korumak için, giysilerinden birisi ters giydirilir.

-Lohusa kırk gün yalınayak yere basmaz, aksi halde, bastığı yerde ot bitmez.

-Kırk gün süreyle bebeğin yanına aybaşılı kadın gelmez; gelirse çocuğun yüzü çirkinleşir.

-Bebeği ziyarete gelenler, üç kez tu tu tu diyerek, nazar değmesini önlerler.

-Çocuk, gün batımından sonra odasından çıkarılmaz.

-Çocuğun yıkandığı su sokağa atılacak ise suyun içine kızgın bir kor koyulur.

-Çocuğun yıkandığı ilk su meyvalı bir ağacın dibine veya gül ağacının altına dökülürse, çocuk güzel ve sağlıklı olur.

-Lohusanın odasında kırk gün kandil yakılır.

-Lohusanın evinden gece yarısı dışarıya ateş verilirse, kötü ruhlar eve doluşur. Şayet zorunlu olarak vermek gerekirse, ateşi alan kıymetli

bir şeyini emanet olarak bırakır. Böylece o eşya, ateşin koruyucu gücünü taşıyacaktır.

-Lohusa kırk gün yalnız kalmamalı. Yanında başka bir kadın olmalı ki, "bed karısı" veya lohusa şekline giren kötü ruh, lohusaya eziyet çektirmesin.

-Lohusa kırk gün süreyle turşu ve şarap çıkarmaz. Çıkaracak olursa bozulur.

-Lohusa kırkı çıkmadan bir komşusuna giderse, sütü kaçar.

-Çocuğun kötü ruhlardan korunması için, yastık altına çivi, kırmızı iplik, makas, bıçak, gümüş bilezik, nazar boncuğu, muska konulur. (Muska, mavi renkte üçgen veya kalp şeklinde olur; içine papazın dini kisvesinden bir parça kumaş, bir buğday tanesi, bir de nazar duası konur. Üzerine haç veya İsa İkonası dikilir. Muska çocuğun devamlı taşıyacağı bir giysi ya da baş bağının üzerine iliştirilir. Muska manastır veya kilisede okunur. Bu, çocuğu korkudan ve kötü ruhlardan koruyacaktır.

-Çocuk erken doğdu ise, babasının gömleğinde veya koyun derisinden yapılmış kürkün içinde muhafaza edilir. Babada koruyucu güç olduğuna inanılır.

-Doğumdan sonra köy babusu, bebeğin göbeği etrafında bir lokma ekmek dolaştırır. Eğer bebek oğlan ise, ekmek pulluğun üstüne veya bir başka tarım aracının üstüne konur, ki ileride çalışkan bir çiftçi olsun; kız ise, ekmek düzenin, makasın veya örgü şişlerinin üzerine konulur, ki çocuk ileride ev işleri ve dokumacılıkla meşgul olsun.

-Sadıç, bebek odasının duvarlarına ve tavana haç şekilleri yaparak, kötü ruhları kovalar.

-Sadıç, bebeğin ağzını, kulağını yıkar ki, gelecekte temiz, iyi bir adam olsun ve ağzı kokmasın.

-Çocuğun yıkandığı suda, etraftakiler gözlerini yıkarlar. Çünkü günahı olmayan çocuk, kutsaldır; dolayısıyla onun yıkandığı su da kutsal sayılır.

-Çocuğu nazardan korumak için mavi, kırmızı, pembe renkli yün iplikten örülü "martacık" adı verilen bir bilezik koluna takılır.

-Aynı kırk gün içinde doğan çocuklara "kırkı karıştı" denir. Bu çocuklar mızmız ve çelimsiz olurlar. Anaları sırt sırta oturup bunları emzirmek suretiyle tedavi ederler.

-Doğumunun 41. günü lohusa ile bebek kiliseye götürülerek ruhu temizlenir ve günahlardan arındırılır. Yani vaftiz edilir. O gün kilisede, sadıç bebeği kucağına alır. Giderken bir bohça içinde yorgan, kundak,

bez, baş bağı ve miru bezi götürülür. Miru bezi mutlaka beyaz ve sadıcın karısının belini saracak ve iki tutam da elinde kalacak uzunlukta olmalıdır. Miru bezinin, sadıç karısının beline sarılmasıyla, o bezin lohusayı, öbür dünyada mutlu edeceğine inanılır. Miru bezi içine kitap, kalem konulur ki, ileride bilgili olsun, makas konulur ki terzi gibi bir meslek sahibi olsun. Miru bezi sıkı sarılırsa çocuk cimri, gevşek sarılırsa cömert olur. Kiliseye gelirken içinde fesleğen de bulunan bir şişe de su getirilir. Yanlarında vaftiz mumu, bir parça kumaş ve bir de küçük haç vardır. Papaz tüm bunların üzerine dua okur. O sırada sadıç, çocuk adına söz verir ki, hayatı boyunca Allah'ın emirleri doğrultusunda, iman içre yaşayacaktır. Papaz, çocuğun saçından üç parça keser. Leğendeki suya çocuğu üç kez sokup çıkarır. Papaz o esnada; "vaftiz oluyor, Allah'ın hizmetçisi .... (çocuğun adı); Allah'ım amin, oğlun amin, hem Ayoz (Tanrının meleği) adıyla amin" diyerek, önce bebeğin üzerindeki haçı, sonra giysilerini çıkarır ve sadıcın elindeki beyaz giysileri giydirir. Böylece çocuğun hayatı ak-pak olacaktır. Sonra boynuna minik bir haç takılır ki, ömür boyu İsa'ya bağlı kalsın. Papaz daha sonra, elindeki ince bir fırçayı yağa batırıp, anasıyla bebeğin alnına ve vücuduna haç yapar. Buna "mirulama" denir, ki fikri ayozlansın, burun delikleri, gözü, kulağı, kaşı, dudakları kutsallaşsın, ayozlansın; göğüse yapılan haç, kalbin ayozlanması içindir; ayak ve ellere yapılan haç ise, insanlara iyilik yapması içindir. Vaftiz esnasında lohusa, çocuğu adına Allah'a yakarır ve onun adına and içerken, yüzünü batıya çevirir. Sonra doğuya dönerek Allah'a imanını ikrar eder ve dua okur. (Komrat'taki bu uygulama öteki Gagauz köylerinde, yüzün ikonaya dönüşü biçimindedir.)

-Çocuk erkek ise kilisede Altar'ın altından geçirilir; kız ise ancak önünden geçebilir. (Altar-Mihraptır).

-Eve dönülürken üç çömlek su dökülür ve "nice su aktı, öyle de kirlilik gitsin; nice su pak, yaşaması öylece temiz olsun" denilir. Sadıç üç kez haç çıkarır ve üç kez secdeye kapanır. Çocuğu anasının kucağına verir ve şöyle der: "Vaftizsiz aldım, vaftizli teslim ediyorum."

-Ertesi gün "mirudan çıkarma" yapılır. Çocuk ılık suya, madeni para (ki hayatı boyunca parasız kalmasın), çiçek (ki hayatı boyunca hep çiçek gibi olsun), buğday tanesi (ki ömrü insanlara yararlı geçsin), tüy (tüy gibi hafif olsun), konularak sadıç karısı tarafından yıkanır. Ayrıca suyun içine üç tane de yumurta kırılır ve kabuklarıyla birlikte atılır. Bu yaşamanın simgesidir. Leğenin köşelerine mumlar dikilir. Sonra miru bezi anasına verilir ki, bu çocuğun hayatı için uğurlara vesile olacaktır.

-Çocuk ilk adımı attığında, ayakları arasında bir tavuk veya kuş kesilir ki, hayatı boyunca kösteklenmeden yürüyebilsin. Tüylerin bir parçası suyun içine konulur ki, çocuğun her işi kolay olsun.

-Sonra odanın üç ayrı yerine çeşitli eşyalar konulur. Çocuk tırpana doğru yürürse çiftçi olacaktır; makasa yönelirse, terzi olacak demektir; yapağıya doğru giderse, hayvancılıkla meşgul olacağına inanılır; şayet kağıt-kaleme doğru yürürse, okuyup büyük adam olacak demektir; buğday tanelerine yönelirse, hiç aç kalmayacağına delalettir.

ÖLÜMLE İLGİLİ İNANÇLAR

- Ölünün baş ucunda mum yakılır ki, öteki dünyada şavklı olsun.
- Bir evin üstünde baykuş öterse o evde birinin öleceğine inanılır. Bunun için kuşa ekmek verirken, onun uçup gitmesi sağlanır.
- Köpek uluyacak olursa ve bunu sürdürürse hayra yorulmaz. Köpeğin cinciri boşaltılır veya dövülür.
- Evde sandık gıcırdarsa, o evden ölü çıkacak demektir.
- Evde ayna kırılırsa, bir yakının öleceğine inanılır.
- Bir insan eceliyle değil de, intihar ederek ölürse, vampir olur. Bunun için bunların tabutu kapıdan değil de pencereden çıkarılır. Mezarlıkta da, öteki mezarlardan uzakta bir yere defnedilir. Mezarı başına haç konulmaz.
- Günahı çok olan insan ölürken çok acı çeker.
- Bir insan ölünce, gökten bir yıldız kayar.
- Evden bir ölü çıkınca dış kapının eşiğine bir tas su ile bir peşkir konulur ve bu kırk gün orada tutulur, ki ruh gelip elini yıkayıp, temizleyebilsin.
- Ölünün çıktığı odaya, dokuzuncu gün bir bardak su ile bir lokma ekmek konur, ki ruh o gün gelip karnını doyurabilsin.
- Ruh, kırk gün çıktığı evin içinde dolaşır. Bu sürede, sevdiği bir kişinin de canını alabilir.
- Ölünün geçtiği sokaktaki evlerin kapı ve pencereleri kapatılır ki, ölünün ruhu oradaki bir eve girip, birinin canını almasın.
- Ölünün çıktığı eve su getirilirken kazanın içine nane konulur ki, kötü ruhlar orada barınmasın.
- Musalla taşında tabutun yanına bir demir eşya konulur ki, kötü ruhtan korunsun.
- İnsanın ruhu soluk veya ateş şeklinde ortaya çıkar.

- Ölü iyi yıkanırsa, Allah'ın huzuruna temiz çıkar.
- Ölünün yıkandığı suya basılırsa, ayaklarda hastalık oluşur.
- Cenazenin defninden sonra, ölenin evine dönülür. Eve girerken ateş üzerinden atlanır ve eller ateş üzerinde tutulur. Böylece ruhlar temizlenmiş olur.
- Gagauzlarda kefen yoktur. Ölü çamaşırları ve en yeni takım elbisesi, ayaklarında en temiz giysileri ile tabuta konulur, yanına da şapkası bırakılır. Ayakları bileklerinden bağlanır. Bu ip sonra bir ailenin evine veya ağılına atılırsa, o aile darmadağın olur.
- Ölünün ölçüsünün alındığı ip ile elinde bir tüy alan haberci, menziline çabuk ulaşır, almazsa savsaklar.
- Tabutta üç küçük delik vardır ve taban tahtaları da aralıklıdır. Bu öteki dünyada hayatın var olduğunu simgeler.
- Ölünün öteki dünyada aç kalmaması için, tabutun içine yiyecek maddeleri konulur. Ayrıca öbür dünyadaki vergilerin ödenebilmesi için de bir miktar para konulur.
- Birisi ölünce, evinin yanında bir dal hazırlanıp, üzerine elbiseleri, ayakkabıları, mumlar, çikolata, meyva, peşkir, kolaç vb. konulur, ki öteki dünyada, diğer ölülerin yanında varlıklı, zengin görünsün.
- Ölü evinde "Merdiven Kolacı" yapılır. Bu öteki dünyada yüksek dağların geçilmesinde yardımcı olması içindir. Bu da ölünün dalına bağlanır.
- Ölenin hayrına, tüm eşyaları, giysileri fakirlere dağıtılır.
- Cenaze mahallindeki çocuklara para dağıtılır. Bu ölenin dünyadaki borçlarının ödenmesi içindir.
- Ölü evinde hemen bir kurban kesilir. Onun etinden pişirilen yemek, cenaze defninden dönenlere yedirilir.

SONUÇ OLARAK:

Görüldüğü gibi, Gagauz Türkleri'nin doğum ve ölümle ilgili inançları, başta Türkiye olmak üzere, Türk Dünyasının hemen her yerindeki, inançlarla paralellik arzetmektedir. Bu inançların büyük çoğunluğu ise, kaynağını, Şamanizm inanç sisteminden almaktadır. Mesela, lohusanın, gece vakti evden ateş vermemesi olayı, Azerbaycan Türkleri'nde de açık olarak görülmektedir. Dede Korkud Destanı'nda da yer alan bu inanç, Azerbaycan'da, şu özdeyişin yaratılmasına neden olmuştur: "Gece vahtı evden od verilmez."(1)

Sibirya'da yaşayan Tuva Türkleri, ölünün yedisinde ve kırk dokuzuncu günü ateş veya mum yakarlar ki, ruhu öteki dünyaya aydınlık bir yol bulabilsin. Gagauzlar da, ölüyü tabutun içine yerleştirdikten sonra ellerini, göğsü üzerine kenetlerler ve hem ellerinin, hem de ayak parmaklarının arasına, yakılmış mum koyarlar. Gagauzlar da, böylelikle, ölünün, öteki dünyaya aydınlık bir yol ile gideceğine inanırlar. Ölünün, öteki dünyada, karanlıkta kalmaması için, ölümün kırkıncı, dokuzuncu günlerinde ve yılında, mumlar yakılır. (2)

Bebeğin, kadının karnındaki ilk kıpırdayışında, aya bakarsa oğlan, güneşe bakarsa kız doğuracağına değinmiştik. Bu öyle bir fikre dayanmaktadır ki; "Güneşin yerdeki antronomorfizmi, insanlaştırılmış timsalidir. Bu fikir daha çok kadim Arran Esatiri ile alâkalıdır."(3)

Kadının doğumdan sonra evde yalnız bırakılmaması gereğiyle ilgili inanç Azerbaycan'da da vardır. Bunun için evde kandil yakılır ve kapının eşiğine süpürge konulur. Ayrıca, doğum esnasında kadını süpürge üzerinden atlatmak, süpürgeyi silkelemek, onu kötü ruhlardan korur. Çünkü süpürge koruyucu gücü sembolize eder. Ateş ve süpürgeyle ilgili inançlar, Şamanizm'de de vardır. (4)

Gagauzlar, geleneksel "kırkkaşık günü"nde sofraya otururken, aile içerisinden ölenler için de sofraya tabak, çatal, kaşık koyarlar; giriş kapısını da aralık tutarlar. Zira inanırlar ki, ölünün ruhu gelecek, onlarla birlikte sofraya oturup, karnını doyuracaktır. Bu inanç Altay Türkleri'nde de vardır. (5)

Çocuğu doğduktan sonra, bileğine iplikten bir bilezik bağlanması olayı Uygur Türkleri'nde de vardır. Bu inancın kaynağı da Şamanizm'dir. (6)

Gagauzlar, ölüyü defnettikten sonra, mezarın başında yemek yeyip, şarap içerlerken, şarabın ilk kadehini mezarın üzerine dökerler. Ölünün elbiseleri isteyenlere dağıtılır. Bu yapılırken de ölünün ruhuna hitaben; "öbür dünyada önünde olsun"denilir. Bu inanç Tuva ve Altay Türkleri'nde de görülmektedir. Bu Türk toplulukları, Gagauzlar'a ilaveten, Şaman'ı da davet ederek, ölünün ihtiyaçlarını sormaktadır (7).

Gagauzlar, yeni doğan bebeğin göbeğini kurutup, kapının üzerine asarlar. Altay Türkleri ise bebeği tavşan derisine koyup, otlara sararlar; daha sonra ormana götürürler ve orada doğuya yönelik, genç bir ağacın dalına asarlar (8).

Gagauzlar, ölünün ruhunun, kırk gün süreyle evin etrafında dolaşacağına inanırlar. Eve girip çıkmasını teminen de kapıyı aralık bırakırlar.

Ölü, isterse, en çok sevdiği insanı alır. O günlerde bir Gagauz, rüyasında ölen yakınını görür, ölü de ona bir şeyler vermek isterse kat'iyen almaz; çünkü, alırsa o da ölecektir. Tuva Türkleri'nde de benzeri inançlar vardır. Tuva Şamanı, ölü ile konuşarak, arzularını öğrenir ve evdekileri korur(9).

Bütün bunlar, Türkler'in, binlerce yıllık geleneklerini, inançlarını, hangi dine mensup olurlarla olsunlar, yaşamakta olduklarının kanıtıdır. Bilindiği gibi Şamanizm, doğaya bağlı bir inanç sistemidir. Gagauz Türkleri'nin inançları ise büyük ölçüde doğa kaynaklıdır.

KAYNAKÇA:

1. Atanas Manof, Gagauzlar (Hristiyan Türkler) Çev. Türkler Acaroğlu, Ankara, 1939, Varlık Yay., 128 s.
2. S.S.Kuroglo, Semeynaya Obryadnost Gagauzov V XIX – Naçale XXV. (19-20. Asırlar Arasında Gagauz Aile Adetleri). Kişinev, 1980, Stiintsa Yay., 140 S.
3. Harun Güngör-Mustafa Argunşah, Gagauzlar, İstanbul 1998, Ötüken Yay., 151 S.
4. Komrat Devlet Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Tudorka Arnaut'un özel arşivindeki derlemeler.

DİPNOTLAR:

1. Kitabı Dede Korkud, Bakı, 1988, s.33
2. M.V. Monguş, Lamayizm V Tuve, Kızıl, 1992, s. 68-75
3. Behlul Abdulayev, Haggın Sesi, Bakı, 1989, s. 70
4. B. Abdulayev, a.g.e., s.71
5. E.S.Novik, Obryad İ Folklor V Sibirskom Şamanizme, Moskva "Nauka", 1984, s.178
6. Erkin Ekrem, Uygur Folkloru, Ankara, 1996
7. Novik, a. g.e., s.178
8. Novik, a. g.e., s.167
9. Kenin Lopsan Moguş Borakoviç, Problemi Etnografiçeskogo İzuçeniya, Tuvinskogo Şamanizma. Po Materyalam Şamanskogo Folklora (Tuva Şamanizminin Etnografik İnceleme Sorunları. Şamanizm Folklor Malzemeleri Üzerine), Sankt- Petersburg, 1996, 33. s. (Doçentlik Tezinin özeti)

GAGAUZLARDAKİ "ALLAHLIK" ADETİ İLE ANADOLU'DAKİ KURBAN KESMENİN FOLKLORİK MUKAYESESİ

Hayrettin İVGİN*

Gagauzlarda köklü inanışlardan ve âdetlerden biri de kurbandır.

İster ilkel olsun isterse tek tanrılı dinlerin hemen hepsinde kurban kesme âdeti bulunmaktadır.

Orta Asya'da yaşayan eski Türkler'de, Moğollar'da ve Kazaklar'da da kurban kesme âdeti olduğu bilinmektedir.

Gagavuzlar'da kurban kesmenin belli bir vakti yoktur. Yılın her gününde kurban kesilebilir. İslâmiyet'te kurban, Kurban Bayramı'nın ilk dört günü kesilebilir. Bayramın birinci günü kesilmesi daha tercih edilir. Adak kurbanı her zaman kesilebilir.

Kurban; özel bir hayvanı, özel bir zamanda, Allah'a yakınlaşmak maksadıyla bağışlamaktır.

Gagauzlar'da kurban; büyük baş hayvanlardan olabildiği gibi kuş, horoz gibi kanatlı hayvanlardan da olabilir. Kurban, eti yenebilen her hayvandan olabilir. Domuz ve tavuk murdar sayıldığı için kurban olarak kesilmez. Bir kimsenin ölüm yıldönümünde kesilecek hayvanın kuş, kuzu vb.. olması gerekir.

Anadolu'da ise kurban; deve, camız, inek, keçi, koyun gibi büyükbaş hayvanlardan olması gerekir. Küçükbaş hayvanlar kurban edilmezler. Domuz zaten İslamiyet'te yenmesi bile yasaklanmıştır. Gagauzlar'da yağmur yağmadığı zaman keçi ve buzağı kurban kesilebildiği gibi, hastaların iyi olması, zorlukların ortadan kalkması veya bir savaş ortamından önce savaşın zaferle sonuçlanması gibi sebeplerle kurban kesilmektedir.

---

* Dr., Araştırmacı-Yazar, Ankara.

Anadolu'da ise kurban kesmenin bir sebebi; bayram münasebetiyle sosyal bir hayatın gereğini yerine getirmektir. Bütün bir yıl yeteri kadar et yiyemeyen fakirlere bu imkânı tanımak ayrıca Allah'a şükretmek amacı vardır. Anadolu'da ayrıca bir adağın yerine gelmesi, yolculuğun ve işlerin âsân olması amaçlarıyla da kurban kesilebilir. İslâm inancında Kurban Bayramı günlerinde yüce Allah'a yakınlaşmak, sayısız nimetler sunan Allah'a şükretmek, geçen yıldan bu yıla kadar hayatta kalışına teşekkür etmek ve günahların bağışlanması dileği bulunmaktadır.

Gagauzlar'da kurban kesilmeden önce papaz tarafından kurbana okunur ve ondan önce kesilir.

İslâm inancında da kesen, hayvanı kıbleye karşı yatırır. Kesmeden önce biliyorsa; "Allahümme inni veccehtü vechiye..." diye başlayan âyeti okur. "Bismillahi Allahü ekber" diyerek kurbanı keser. Seyredenler ve yardımcı olanlar tekbir getirirler. Hayvan kesildikten sonra kurban sahibi "Allahümme tekabbel minni" der. İki rekat namaz kılar ve kurbanın kabulü için En'am suresinin 163. âyetini okur.

Gagauzlar'da kurban âdeti içinde en dikkate değer olanı ve göreneklerin yoğun olarak yaşatıldığı "Allahlık" adı verdikleri kurbandır.

Allahlık adı verilen hayvan sürü ile otlatılmaz, ayrı beslenir. Herkes bu hayvanın kurban edileceğini bilir. Bu hayvana kimse dokunmaz. Bu hayvan istediği yerde otlar. Hayvanlar etrafa zarar, ziyan da verseler kovulmazlar, dövülmezler. Kurban olacak bu Allahlık hayvanı kimse çalmaz. Bunları dövmek ve hırpalamak büyük günah sayılır. Hatta Gagavuzlar bu hayvana yırtıcıların ve kurtların dahi dokunmadıklarına inanırlar.

Allahlık; mal, mülk sahibi bir çiftçinin en güzel boğa yavrusunu (dana) kurbanlık olarak seçmesi ve kırlara salıvermesidir. Allahlık bir iki yıl sonra 300-400 kiloya erişince, bir pazar sabahı sahibi 5-10 kişi ile birlikte tutmaya giderler. Yanlarında çalgıcılar (düdük, davul, zurna) bulunur. Hayvanı önceden hazırlanmış iplerle bağlayıp köye getirirler.

Bu arada çalgıcılar müzik çalmaya başlarlar. Kurban sahipleri boğanın boynuzuna renkli şeritler bağlarlar. Köyün içinde dolaştırırlar. Herkes seyre çıkar.

Boğa kesileceği yere getirilir. Bütün köy toplanır. Gençler hora oynarlar. Boğayı kesecek kişinin omuzunda pahalı bir gömlek bahşiş olarak bulunur. Herkes kenara çekilir. Ortada 4-5 kişi kalır. Aniden hayvanı yere yıkarlar. Hayvana sıkı sıkı sarılırlar, kaçmasın diye. Boynuzuna birer yanan mum koyarlar. Hepsi istavroz yaparlar ve

hayvanı keserler. Bu arada boğayla beraber birkaç koyun ve koç kesildiği de olur.

Boğa kesime getirilmeden önce pişirilecek yer kazılarak hazırlanır. Odunlar getirilir. Uzun masalar düzülür. 4-5 fırın ekmek pişirilir. Görevli kişiler misafirlere şarap getirirler. Ne kadar yerlerse ve içerlerse ikrâmda kusur edilmez.

Öğleden sonra saat dörde doğru etler pişer, tepsilere ve tabaklara dökülür. Herkes yemeye başlar.

İster çağırılsın ister çağırılmasın herkes yemeğe katılır. Köyün ileri gelenleri hısım ve akrabalar mutlaka çağırılırlar. Onlar o akşam kurban sahibinin evine toplanırlar ve sohbet ederler. Yenilir, içilir ve dua edilir. Misafirlere gömlek, peşkir gibi hediyeler verilir. Misafirler "Allah kabul etsin, bereket versin, sağlık versin" diye niyazda bulunurlar.

Ertesi pazartesi günü yine yemekler ısıtılır ve bir gün önce gelmeyenlere ikram edilir. Bu işlem salı günü de devam eder. Yani üç gün sofra açılır. Yemek yiyenler hemen ayrılırlar. Şaraptan içerler ama sarhoş olunmaz. Çünkü bu hem ayıptır hem günahtır.

Üç günün sonunda yardımcı olanlar Allahlık sahibinin evine gelirler ve bahşişlerini toplarlar.

Bir varlıklı çiftçiye 5-10 yılda bir kere Allahlık kurbanı sırası gelmekteydi.

Anadolu'da kurbanlık olarak daha çok koyun kesilir. Hayvanın erkek olması daha uygun bulunur. Hayvanın kulağının kopuk, dişlerinin dökülmüş, kuyruksuz, gözünün kör, hasta, topal, boynuzu kopmuş, zayıf olmamasına dikkat edilir. Devenin 5, sığırın 3, koyunun 2 yaşından büyük olması gerekmektedir.

Gagauzlar'daki Allahlık kurbanında da aynı şeyler aranır. Boğaların 3-4, hatta 7 yaşında olmasına dikkat edilir.

Gagauzlar'da olduğu gibi Anadolu İslâm inancında da hayvanın süslenmesi gelenekleri bulunmaktadır. Kurbanlık koçu yıkama, kınalama ve gelin telleri ile süsleme görenekleri Anadolu'da halen yaşamaktadır. Kınalamak Yahudiler'de de çok eski bir töredir. Tellerle hayvanı süsleme ise Orta Asya'dan gelme bir töredir. Moğollar da Tanrıya adanan kurban hayvanlarına kurdeleler bağlarlar.

Gagauzlar'da bir köyde altı-yedi Allahlık toplandığı zaman onlara özel bir bakıcı tutulur. Bütün masraflar köylüler tarafından karşılanır.

Kesilen kurbanın sağ-arka ayağı rahibe, geri kalan kısmı davetlilere verilir.

Anadolu İslâm inancında ise; kurban etinin üçte biri kurban kesenin evinde yenmek, üçte biri hısım akraba ve komşulara, üçte biri fukaralara dağıtılmak üzere üçe ayrılır. Anadolu'da et daha çok çiğ olarak dağıtılır. Ama Narlıdere Tahtacıları'nda dağıtılacak olan etin pişmiş olması ve toplu olarak yenmesi töresi vardır. Kandıra'da ve Tahtacılar'da hayvanın sağ budu kurban sahibi tarafından alıkonur. Bu, Oğuzlar'ın şölenlerinde kesilen hayvanın paylaşılmasında oymaklara belli yerlerinin verilmesi töresini hatırlatmaktadır.

Gagauzlar Hıdırellez'de de (23 Nisan) kurban kesmektedirler. Bu günde kurban olarak kuzu kesilir. Rahip tuzun üzerine okuyup üfler, bu okunmuş tuzla kuzunun dili tuzlanır. Kesilen kuzunun kanı atılmaz, bu kanla evin çeşitli yerlerine haç işareti (istavroz) çizilir. Kesilen kuzunun işe yaramayan parçaları ve arta kalan kısımları avludaki bir çukura gömülür.

Anadolu'da hayvan kurban edilmeden önce tuz yalatılması bir âdettir. Ayrıca akan kandan çocukların ve kurban sahiplerinin alnına parmakla kan sürülmesi de bir görenektir.

Divan-ü Lügat-it Türk'te bir "Idhyuk" kelimesi mevcuttur. Bu kelime için şöyle söylenmektedir: "Kutlu ve kutsal olan her şey. Adak için bırakılan hayvana bu ad verilir. Bunun için saklanan hayvana yük vurulmaz, sütü sağılmaz, yünü kırkılmaz."

Gagauzlardaki kurbanlık adetleri ile Anadolu Türkleri'ndeki kurbanlık adetlerinde -dini icapların dışında- pek çok şey birbiriyle uyuşmaktadır. Hristiyanlık ve İslâmlık gereği olan mecburiyetler, bir yana bırakılırsa; birbirine tıpatıp benzemektedir. Hatta eski Türkler'deki kurban etme âdetlerinin izlerini birlikte taşımış olmamız, iki akraba toplumun birbirine ne kadar yakın olduğunu göstermektedir.

KAYNAKLAR

1. Nikolay BABAOĞLU, "Gagauzlarda Allahlık Âdeti" Ana Sözü Gazetesi, N5(351), 25 Mart 1998 Çarşamba, s.2
2. Doç. Dr. Harun GÜNGÖR-Yard. Doç. Dr. Mustafa Argunşah, Gagavuz Türkleri/Dil-Tarih-Folklor ve Halk Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları:1300 Türk Dünyası Edebiyatı:17, Atak Ofset, Ankara 1991, s.35-36
3. Prof. Dr. Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, Asya Matbaası, İstanbul 1973, s.253-254
4. Ali Çiçekçi, Kaşgarlı Mahmut / Divan ü Lügat-it Türk, May Kitapları Genel Kültür Kitapları:2, Hazmet Matbaası, İstanbul 1970, s.105
5. Doç Dr. Hamdi Döndüren, Delilleriyle İslâm İlmihâli, Erkam Yayınları:60, Başak Ofset, İstanbul 1991, s.607-623

KOSOVA'DA TÜRK DERNEKLERİ VE KURULUŞLARI

Altay Suroy RECEPOĞLU *

Orta Asya'da Türkçe'nin milâttan önce yaygın bir dil olduğunu kanıtlayan birçok deliller vardır. Türk kabileleri, boyları, devamlı harekette oldukları için yerküremizin üç kıtasına yayıldılar ve gittikleri yere Türkçe'yi de götürdüler. IV yüzyıldan başlayarak akınlarla Balkanlar V. yüzyılda Avar Türkleri eline geçti. Bu dönemden sonra Roma devletinin egemenliği bu topraklardan tamamen kalktı. Avar Türkleri Balkanlar'ı ele geçirdikten sonra Slavlar Balkan yarımadasına yerleşmeye başladılar. O dönemlerde Peçenek Türkleri de Balkan yarımadasına yerleşmeye başladı. Peçenek'lerin en büyük sayısı Vardar ovasında yurt kurdu. Bunların ardına Kuman Türkleri de Balkanlar istikametinde ilerlediler. Ama ne Peçenek ne de Kuman Türkleri Balkanlar'da devlet kuramamışlardır. Ancak onların kurdukları kimi yerleşim yerleri kendi adlarıyla bilinmektedir. Örneğin Peç (İpek)[1] Peçenekler'den, Kumanova kenti Kumanlar'dan adını almıştır. Peçenek'lerin bir kısmı bugünkü Kosova bölgesine X. yüzyılda, Kumanlar'ın ise XI. yüzyılda yerleştiklerini tarihi kaynaklarında görüyoruz. Ne var ki bu Türk boyları henüz İslâm'ı kabul etmeden buralara yerleştiler. Buralarda yerleşmiş olan Türk boyları mensuplarına İslâm'ı yaymak için XI. yüzyıldan itibaren Orta Asya'dan Müslüman Türk aydınları buralara gelmişlerdir. Bunlardan

* Araştırmacı-Yazar, Prizren.

1 Peç kenti Osmanlı egemenliği altında bulunduğu zaman burada İpek Yolu kervanlarının önemli bir durağı olduğu için İpek adı verilmiştir. Voyvodina Özerk Bölgesinde bulunan Çelarevo (Kel ova), Ada, Makedonya'da Vardar, Şar ve Balkanlar, Osmanlılar buralara gelmeden once bu adla biliniyorlardı. Bu yer adları Osmanlılar'dan önce bu yerlere yerleşmiş olan Türk boyları tarafından verilmiştir.

Haydar Baba'nın (1020 – 1114) Şar Dağı'nda Kalkandelen'e bağlı Veşala köyünde ve Sarı Saltık'ın Prizren'in Paştrik dağı tepesinde, Yakova'nın Pirlep köyünde ve İpek'te bugün de ziyaret edilen makamları bulunur. Halkın evliya olarak saydığı bu büyükler onların konuştuğu Türkçe'yi konuşan nüfusun oturduğu yerleri ziyaret ettikleri muhtemeldir.[2] Bu dönemden başlayarak buralara Müslümanlık yayılmaya başlamıştır.[3] 1389 yılındaki I. Kosova Meydan Savaşı'ndan sonra yerli Türk boyları Müslümanlığı kabul ederek buralarda Müslüman nüfusu çoğunluğu oluşturmuştur. Fatih Sultan Mehmet kumandası altında Osmanlı ordusu 1455 yılında Nobırda'yı ele geçirdikten sonra Kosova'nın tamamını kesin olarak Türk egemenliği altına almıştır. Ardına Anadolu'nun birçok yerlerinden aileler getirtip Kosova'ya iskân ettirmiştir. Horasan, Kuçan, Tokat, Yozgat, Niğde, Edirne, Konya, Kayseri, Adana, Mersin, Kastamonu gibi yörelerden gelen ailelerin birçoğu bugün de atalarının geldikleri yerlerin adından oluşan soyadını taşımaktadır. Kosova'da 1947 yılında çıkarılan soyadı kanununa göre soyadlarının yeniden kaydedilmesi mecburiyeti uygulandığı için birçok aile tarihi aslı olan soyadını kaybetmiştir, birçok aile ise ailenin ulusal kimliğine ters düşen bir soyadı almış veya yakıştırılmasını kabul etmiştir. Bu yüzden bugün Kosova'da aile soyadlarının çoğundan ailenin şeceresi çıkarılamaz ve uzak bir tarihi tespit edilemez. Soyadı ancak 1947 tarihine kadar götürür ve bundan geriye gidilmesi mümkün değildir.

1912 yılında Osmanlı idaresinin Kosova'dan kalkmasıyla, çok sayıda cami, mescit, tekke, zaviye, türbe, çeşme, köprü, hamam, medrese, rüştiye v.s. yapıdan başka çok sayıda Türk ve Müslüman nüfusu da kaldı. 1912 yılından ta 1951 yılına kadar eski Yugoslavya döneminde Kosova'da ve Batı Makedonya'da Türk varlığı resmen tanınmadığı için, Türkler ulusal haklardan yoksundu. Buna rağmen Türkler Müslüman kimliği altında birçok dernek ve kuruluş kurmuş veya kurulmasını teşvik etmişlerdir. Bu dernek ve kuruluşlar Müslümanlar'ın örgütleri olarak ça-

---

[2] Bosna-Hersek'in Mostar'a yakın Blagay köyünde, Makedonya'nın Ohri kentinde ve Kosova'nın Prizren, Yakova ve İpek kentlerinde Sarı Saltık'ın makamlarının bulunması ve yine Prizren-Kalkandelen arasındaki Veşal köyünde Haydar Baba'nın türbesinin bulunması bir rastlantı değildir. Çünkü bu zatlar buralarda kendi dillerinde konuştuklarını anlayan cemaat buldukları için kendi görevlerini yapabilmişlerdir ve bu yüzden buralarda onların makam ve türbeleri kurulmuştur.

[3] Gora'da Mlika köyünde H. 688 Miladi 1289 yılında kurulmuş olan Ahmet Ağa camisinin bugün bile korunan taş kabartma kitabesi ve bu yürede nüfusun 100% Müslümanlardan oluşması en iyi kanıttır.

lışmışsa da etkinlikler ve çalışmalar sırasında Türkçe kullanılmış, Türk kültürü ve gelenekleri yaşatılmıştır. "Rebap", "Şar" , "Merhamet", "Gayret", "Kosova","Balkan "İttiati Terraki" "İslâm Muhafaza-yı Hukuk Cemiyeti" gibi dernekler, "Prizren" (1871-1874), "Kosova"(1877-1788), "Hak", " Mücadele", "Hak Yolu", "Yıldız", "Top", Üsküp'te Kosova için de yayımlanan "Sosyalist Fecri", v.s gazeteler ve bunlara benzer yardımlaşma, kültür ve spor faaliyetlerini gerçekleştiren daha birçok dernekler kısa ömürlü olsalar bile millî bilincin, geleneklerin korunmasında, toplumun kültürel gelişmesinde varolan olanaklara göre yapılması mümkün olanı en iyi şekilde gerçekleştirmişlerdir. Bu, toplumun hep örgütlenmeden yana olduğunu gösterir. Bu örgütlemeler sayesinde 1930 yıllarında tiyatro çalışmalarında "Kara Bela" oyunu yeni gelişmelerde bir kıpırdamaydı, 1935 yılında Dr. Durmiş Selina'nın Karagöz ve Hacivat gölge oyunundan esinlenerek dramlaştırılmış haliyle sunulması Kosova'da (Prizren) bugünkü tiyatro anlayışa göre sunulan ilk oyun da gün yüzünü görmüştür.

1951 yılında Kosova'da Türk milli varlığının tanınmasıyla, Türkler'in yaşadığı bütün kent ve köylerde Türkçe öğrenim görülen sınıflar açıldı.[4] Türk Kültür ve sanat dernekleri kuruldu, Priştine radyosunda Türkçe yayınlar başladı. 1953 yılında yapılan nüfus sayımında bütün Yugoslavya'da 254.000 kişi kendini Türk bildirirken, Kosova'da 41 yıl sonra kendini 34.583 kişi Türk bildirme mutluluğuna kavuştu.[5] Türkler'in 1954-1961 yılları arasında Türkiye'ye yoğun göçleri yüzünden 1981 yılının nüfus sayımında Kosova'da 12.513 Türk'ün varolduğunu sayım sonuçları göstermiştir. 1958/59 okul yılında ilkokullarda 3.219 öğrenci Türkçe okurken 1978/79 okul yılında öğrenci sayısı 1.418'e düşmüştür. Göçler, şoven baskıları sonucudur.

1921 yılında yapılan nüfus sayımı sırasında vatandaşların milliyeti kaydedilmemiş, ama milliyet özelliğini oluşturan unsurlardan biri olan kişilerin konuştukları dil kaydedilmiş. Bu nüfus sayımının sonuçları Kosova'da 114.095 kişinin Türkçe konuştuğunu, 439.010 kişinin Arnavutça konuştuğunu, 288.907 kişinin Sırpça konuştuğunu gösteriyor[6].

---

4 Kosova-Metohiya Özerk Bölge Meclisi'nin 20 Mart 1951 tarihli Türk azınlığı için Kosova-Metohiya ÖB-de Türkçe okulların açılması kararı.

5 Statistički kalendar FNRJ, 1957, Belgrad, sayfa 33.

6 Prethodni rezultati Popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, 31 januara 1921, Državna štamparija Srajavo, 1924, sayfa 3-24.

1948 nüfus sayımında sadece Goralıları'n Türk yazılmasına izin verilmiş.

Sayım Yılı	Türkler	Yüzdelik	Kosova'da nüfusun toplamı
1921			870.371
1948	1.315	0,2	733.820
1953	34.583	4,3	815.798
1961	25.764	2,7	963.988
1971	12.244	1,0	1.243.693
1981	12.513	0,7	1.584.44o
1991	10.445	0,5	1.956.196

Millî varlıklarının tanınmasına rağmen Kosova'da Türkler'e sınırlı haklar tanınmıştır. Türkler'in yaşadıkları yerlerde, kültür ve sanat faaliyetlerini sürdürebilmeleri için sadece birer dernek kurma hakkı tanınmıştır. Bu dernek içinde seksiyonların kurulması bile sakıncalı görülmüş. Giderek rejimin yumuşamasıyla halkın gereksinme duyduğu değişik alanlarda Türk deneklerinde seksiyonlar kurulmuştur. Kosova'da Türkçe yayın olmadığı için Türkçe bir gazetenin çıkması için girişimler yapılmış ve 1969 yılında Priştine'de Türkçe bir gazetenin çıkmasına izin verilmiştir. Tan adı altında yayın hayatına geçen gazete ayda iki sayı yayımlanırken bir yıl sonra haftada bir defa yayımlanmaya başladı. Kültür ve Güzel Sanatlar Dernekleri'nde toplanan gençler kendi etkinlikleriyle yeni gelişmelere neden oldular. Prizren'de " Doğru Yol" Derneği'nde genç yazarların yoğunlaşan etkinlikleri bir kültür ve sanat dergisinin çıkmasına neden oldu. İlkin teksir makinesinde mum kağıdı ile çoğaltarak ve basım evinde ciltleterek "Doğru Yol" dergisini yayımladılar ki geçlerde bunun devamı olan "Esin" dergisi matbaada basılmaya başladı. Tan Gazete Yayın Kurumu bünyesinde "Çevren" Bilim, kültür ve sanat dergisi, ardına "Kuş" çocuk dergisi, "Çığ" Kültür ve sanat dergileri yayımlanmaya başladı.

Yugoslavya'da demokratik gelişmelerin başlamasıyla, federal birliklerin bağımsız olma isteklerinin artmasıyla, 23 Mart 1989 günü Kosova'nın özerkliğinin alınmasıyla o tarihe kadar Kosova'da Türk toplumu kazandığı ulusal hakların birçoğunu yitirmeye başladı. Totaliter Sırp rejimi, Sırplar dışındaki milletlerin ancak ikinci, üçüncü veya dördüncü sınıf muamelesi yaparak haklarını sınırladı. Yayın basına darbe indirdi.

Tan gazetesinin sayfa sayısını azalttı. Radyo ve televizyonda Türkçe yayınların düşünce özgürlüğünü sınırladı. Türkçe dergilerin, kitapların yayımlanmasına engel çıkarttı. Diğer yandan ülkenin çok partili düzene gidilmesi için yasal olanaklar yaratıldı. Türk aydınları bu olanaklardan yararlanarak 1990 yılında Prizren'de 600 delegenin katıldığı Kurucu Meclis Toplantısı'nda "Türk Demokratik Birliği" adında ilk siyasi örgütü kuruldu. Aynı zamanda çalışmasıyla bütün derneklere örnek olan "Doğru Yol" Kültür ve Güzel Sanatlar Derneği'ni kapatacağını, Belediye Kültür Müdürlüğü yazılı olarak tehdit etti[7]. Bunun ardına Türk aydınları bir dernek kapanır, ardına on yeni dernek kurarız diyerek yeni örgütlemeye gittiler. 1994 yılından başlayarak birçok mesleki dernekler kuruldu. Kurulan derneklerin kaydedilmesi için bir çok zorluklar çıkarıldı. Ama değişen koşullarda dernek kurmak için yasal olanak vardı. Derneklerin çatısını oluşturan Türk Dernekler Danışma Kurulu da oluşturuldu. Kültür, sanat ve edebiyat yaratıcılığını daha geniş çevreye tanıtmak amacıyla 1994 yılında Osman Baymak'ın girişimiyle BAY adında Balkan Aydınları ve Yazarları aylık kültür ve sanat dergisi yayımlanmaya başladı. BAY bünyesinde aylık İNCİ çocuk dergisi ve GENÇ BAY aylık dergisi, Kosovalı Türk yazarların kitapları da yayımlanmaya başlandı.

Ülkede ekonomik koşulların giderek kötüleşmesi derneklerin çalışmasını olumsuz etkilemiştir. Özengen çalışan bütün Türk dernek ve kuruluşlar bütün sıkıntılara rağmen ortak çalışmalarla büyük programlar hazırlamaya giriştiler. Özengen olmalarına rağmen devletin yayın basın kuruluşları tarafından saldırılıyor ve çalışmaları tenkit ediliyordu. Devlet şirketlerinde müdür olan tüm Türkler işten uzaklaştırılmıştır.

24 Mart 1999 günü Yugoslavya silahlı güçlerine karşı NATO'nun hava saldırısına başlamasıyla devlet destekli olan Türkçe televizyon, radyo yayınlarına ve basına ara verilmiş ve Kosova'ya barışın gelmesiyle, Birleşmiş Milletler Örgütü Güvenlik Konseyi'nin 10 haziran 1999 tarihli 1244 sayılı kararı ile BM tarafınca uygulanan Kosova Geçici Sivil Yönetim – UNMIK 'in geçici yönetmeni Fransız Dr. Bernard Kouchner çıkardığı 1 sayılı ve 25 temmuz 1999 tarihli kararıyla Türk toplumuna ilk darbe indirildi. UNMIK kararlarının sadece İngilizce, Arnavutça ve Sırpça yayımlanacağını düzenledi. Oysa 22 Mart 1989 günü Kosova'da geçerli

---

[7] Prizren Belediye Meclisi 00 No.010-2 sayılı ve 4 Mayıs 1993 tarihli bir mektupla adının, konser afişlerinin Sırpça ve kiril harfleriyle yazılmasını emrediyor ve aksi halde çalışmasına son verileceği tehdidinde bulunuyor

olan yasaların yürürlükte olduğunu UNMIK genelgesiyle düzenlemesine rağmen, Kosova Meclisi'nin çıkardığı kanunların, kararların Arnavutça, Sırpça ve Türkçe yayınlandığını düzenlenleyen Kosova 1974 Anayasası'nın 230. maddesine zıttı.

UNMİK'in Kosova'da yönetime hakim olmasıyla sivil örgütlerin kurulması da gündeme geldi ve varolan sivil örgütlerin de yeniden kayıt olması gerektiği düzenlendi. Savaştan önce kurulmuş tüm Türk dernek ve kuruluşları UNMIK'te de kaydolmak için başvurdu. Bu kez Türkçe dilekçeler, Türkçe Tüzükler çok uluslu çok dilli ve çok kültürlü bir Kosova'nın oluşması için mücadele verdiğini söyleyen UNMIK tarafından kabul edilmedi.

Kosova'ya barışın gelmesiyle yeni Türk dernek ve kuruluşları da kuruldu.

1912-2001 yılları arasında Kosova'da 39 dernek, 2 siyasi parti kurulmuş, 14 gazete, 16 dergi Türkçe yayımlanmış, 2 televizyon ve 14 radyo istasyonu Türkçe yayınlar yayınlamış, 7 tiyatro çalışmış, 6 lisede ve 17 ilkokulda Türkçe eğitim görülen sınıflar çalışmıştır.

Bugün Kosova'da Türk topluluğunun kurduğu 28 dernek ve 1 siyasi parti çalışıyor. Haftalık ve periodik olarak 2 gazete, 4 aylık ve 8 periodik Kültür, sanat, çocuk v.s dergi yayımlanıyor. Prizren'de ve Priştine'de 3 FM radyosu 24 saat Türkçe yayın yapıyor, 12 radyo istasyonu ise her gün 300 dakikadan 8 saate kada süren Türkçe yayın yapıyor. Priştine televizyonu günlük haber ve haftalık magazin programları sunuyor.

Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesinde Türk Dili ve Edebiyatı – Türkoloji bölümü çalışıyor ve Prizren'de sınıf öğretmenliği fakültesinde Türkçe sınıfların açılması için son hazırlıklar tamamlanmak üzere bulunuyor.

Dernek ve kuruluşların etkinlikleri kapsamında çok sayıda kitap yayımlanmıştır. Yazarların kendi girişimleri ve imkânları dışında dernek ve kuruluşlar tarafından 1965-2001 yılları arasında 83 ders kitabı, 179 şiir, öykü, roman, inceleme, araştırma içerikli kitap yayımlanmış, 63 tiyatro oyunu sahneye koyulmuş, Türkçe şarkı, türkü ve aranjmanlardan oluşan plak ve kasetler çıkarılmıştır.

13 mart 1913 (28 rebiulahir 1332) tarihinde Hükümeti Seniye (Osmanlı) ve Sırbistan hükümeti arasında imzalanan barış antlaşmasına göre Vakıfların cemaatlerin yönetimine bırakılacağı düzenlenmişse de Kosova'da Türk cemaati tek bir vakfı bile yönetimine alamamış ve bugüne kadar vakıf geleneğini sürdürememiştir.

Dernekler ve kuruluşlar ulusal özelliklerin korunmasında önemli rol oynadıkları için onları güçlendirmek, Türk dernekleri ve kuruluşların federasyonlarını olumlu karşılamak gerekir. Sivil örgütler aracılığıyla da iyi örgütlenmiş olan olan ulusal topluluklar bir ülkede azınlık olmalarına rağmen ulusal kimliklerini korur, geliştirir ve yaşadıkları ülkede varlıklarını hissettirerek ülke yönetiminde söz sahibi olurlar.

SEMPOZYUMLA İLGİLİ YAZILAN YAZILAR

BALKAN TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (BAL-TAM) VE ETKİNLİKLERİ

(Türk Dili, sayı 599, Kasım 2001 Ankara; s. 598-606)

Şükrü Haluk AKALIN*

Balkan ülkelerindeki Türkoloji çalışmalarının önemli bir yeri vardır. Bu ülkelerdeki Türkoloji kürsülerinde Türk dil, Türk edebiyatı, Türk tarihi, Türk sanatı gibi genel Türkoloji'nin dalları olan konularda çeşitli çalışmalar ve yayın etkinlikleri yürütülmektedir. Son yıllarda Balkanlar'da yaşanan karışıklıklar ve savaşlar, bu çalışmaların hızını bir parça kesse de, Türkoloji çalışmaları Balkan ülkelerinde canlılığını korumaktadır. Balkan ülkelerindeki Türkoloji çalışmalarını canlı tutan ögelerin başında hiç şüphesiz bu ülkelerde yaşamakta olan Türk nüfustur. Bu ülkelerdeki Türk topluluklarının dili, halk edebiyatı ürünleri, inançları ve diğer kültür özellikleri birer araştırma konusu olarak daima araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Balkan ülkeleri de, kendi sınırları içerisinde bulunan Türk topluluklarının kültür değerleri üzerinde araştırmalar yapılmasını sağlayarak onları yakından tanımayı amaç edinmiştir. Bu ülkelerin tarihi, Türk tarihi ile iç içe olduğu gibi, Balkan uluslarının dili, inançları ve diğer kültür değerleri de Türk kültüründen önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu yüzden Türkoloji çalışmalarının Balkan uluslarının kendilerini tanımları açısından da yararı büyüktür. Bu ülkelerdeki Türkoloji çalışmalarının yürütülmesinin bir başka nedeni de siyasi ve stratejik önemdir. Balkan ülkelerindeki Türk nüfus, Türkoloji çalışmalarında her zaman itici bir güç olmuştur. Bu ülkelerdeki Türk topluluklarından yetişen araştırmacılar da bu kürsülerde görev almışlardır.

Eski Yugoslavya'da da Türkoloji önemli bir yere sahipti. Yürütülen çalışmalarla, yapılan araştırmalarla ve yayınlarla Yugoslavya Türkolojisi bir ekol haline gelmişti. Türkiye Üniversiteleri'ndeki meslektaşlarımızdan kimileri doktora çalışmalarını Yugoslavya'da yapmıştı. Ancak, son on yılda yaşanan olayların ardından Yugoslavya'nın dağıtılmasıyla ülkedeki Türkoloji bölümleri de bir ölçüde güç kaybına uğradı. Federatif bir

* Prof. Dr., Türk Dili Kurumu Başkanı, Ankara.

yapıdaki Yugoslavya'nın dağılmasıyla bu yapıyı oluşturan federe devletler bağımsız devlet haline geldiler. Bu ülkelerdeki Türkoloji bölümleri de ayrı devletlerdeki Türkoloji bölümleri haline geldiler.

Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü de bugün ayrı bir devlet olma yolunda ilerleyen Kosova'da önemli bir Türkoloji kürsüsü olarak çalışmalarını sürdürüyor. Prof. Dr. Nimetullah Hafız'ın başkanlığını yürüttüğü bölümde Prof. Dr. İrfan Morina, Doç.Dr. Tacida Hafız, Suzan Dedoviç-Canhas, Ferhat Aşıkferki, Ümran Salla Aşıkferki ve Nuran Malta görev yapıyor.

26 mart 2000 tarihinde kurulan ve kısa adı BAL-TAM olan Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi de Kosova'da bulunuyor. Prof. Dr. Nimetullah Hafız ve Doç.Dr. Tacida Hafız'ın olağanüstü gayretleri ve çalışmalarıyla kurulan bu merkez kısa sürede son derece önemli işler başardı. Yugoslavya'daki Türkoloji yayınları arasında akla ilk gelen dergi olan *Çevren,* BAL-TAM'ın yayını olarak yeniden yayımlanmaya başladı. İlk sayısı Kasım 1973'te çıkan ve aralıksız 18 yıl yayımlanan *Çevren,* Yugoslavya'da yaşanan olaylardan sonra 1991'deki 91.sayısı ile yayınına ara vermişti. Şimdi değerli meslektaşlarımız Hafız'ların çabaları ve Kosova Türk Taburu Görev Kuvvet Komutanlığı'nın desteğiyle *Çevren,* 92. sayısı ile birlikte bizlere merhaba diyor. Özel sayı olarak yayımlanan bu sayıda şu yazılar yer alıyor:

Prof. Dr. Nimetullah Hafız, "Birkaç Söz"

Doç.Dr. Tülay Boran, "Atatürk ve Eğitim"

Prof. Dr. Yusuz Hamza(oğlu), "Vardar Adının Kelime Anlamı"

Prof. Dr. Nimetullah Hafız, "Kosova Türk Ağızlarında Yapım ve Çekim Ekleri"

İ.Gündağ Kayaoğlu, "Saraybosna Bakırları"

Muharrem Tahsin, "Bulgaristan'da ve Bulgaristan Türkleri Arasında Türk Kitabı"

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, "Azeri Tabiat ve Halk Şairi Musa Yagup"

Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, "Eserlerine Göre Yunus Emre'yi Günümüzde Bir Değerlendirme: Yunus Emre Hümanizmi"

Doç.Dr. Nedret Mahmut, "Doğumunun 100. Yılı Dönümünde Bekir Sıtkı Çobanzade'yi Anarken"

Hamdullah Aktaş, "Uygarlıkların Gelişmesinde Çevirinin Etkisi"

Oğuz Yorgancıoğlu, "Kıbrıs Türk Toplum Hayatının Manilerdeki Yansıması"

Doç.Dr. Tacida Hafız, "Kıbrıs ile Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri Arasında Benzerlikler"

Hasan Mercan, "Sarıgöl'den İzlekler"

Suzan Dedoviç-Tsanhasi, "Kosova Mitroviçası Halk Edebiyatından Derlemeler"

Ferhat Aşıkferki "Atütürk'ü En İyi Anlatan Kitap *Nutuk*"

Ümran Salla Aşıkferki, "Tayyar Tahiroğlu'nun "Kutsanmış Topraklar" İsimli Seyahatname Kitabın Üzerine"

Prof. Dr. Nimetullah Hafız, "Prof. Dr. Johannes Benzing'i Yitirdik"

BAL-TAM'ın yayın çalışmaları *Çevren* ile sınırlı değil. Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi (BAL-TAM) kısa sürede çıkardığı yayınlarla Türkoloji dünyasında önemli bir yere sahip olacağının işaretini veriyor. Bazılarını daha sonra ayrıntılı olarak tanıtacağımız bu yayınların burada şimdilik adlarını anacağız:

Dr. Klaus Riehle, *Leben und Literarische Werke Mesihis "Mesihi'nin Hayatı ve Edebi Eserleri"*, Prizren, 2001, 268 s.

Dr. İbrahim Temo, *Atatürk'ü Niçin Severim,* hzl.Prof. Dr. Nimetullah Hafız, Prizren, 2001, 24 s.

Ferhat Aşıkferki, *Prizren Elektrik Şirketi Nizamnamesi* (Çeviriyazı ve tıpkıbasım), (Türkologlar Birliği Yayını adıyla yayımlanmıştır), Prizren, 2000

Prof. Dr. Ali Alparslan, *Çağımızda Türk Şiirinin Coğrafi Sınırları,* (Türkologlar Birliği Yayını adıyla yayımlanmıştır), Prizren, 2000

Bu yayın etkinliklerinin yanı sıra Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi (BAL-TAM), Eylül sonlarında büyük bir toplantı düzenledi. Birinci Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezinin (BAL-TAM) bir etkinliği olarak 28-30 Eylül 2001 tarihlerinde Prizren'de yapıldı. Toplantıya dünyanın çeşitli ülkelerindeki 120 Türkolog çağırılmıştı, ancak çeşitli nedenlerle çağrılı Türkologlardan 41'i bildirisini gönderdi.

27 Eylül 2001 Perşembe akşamı Theranda Otelinde verilen akşam yemeğinde Prof. Dr. Nimetullah Hafız, toplantıya gelen bilim adamlarını selamlayarak, bilgi şöleni (sempozyum) çalışmaları hakkında kısa bilgiler sundu. Devlet Bakanı Prof. Dr. Abdülhaluk Mehmet Çay da hem bilgi şölenine katılmak hem de çeşitli görüşmelerde bulunmak amacıyla Kosova'daydı. Prof. Dr. Nimetullah Hafız sözü Devlet Bakanı Prof. Dr. Abdülhaluk Mehmet Çay'a verdi. Prof. Dr. Çay, katılımcıları selâmlayarak bakanlığının ve bakanlığına bağlı TİKA'nın yapmış olduğu çalışmaları anlattı.

Bilgi şöleni 28 Eylül 2001 Cuma günü Prizren şehir merkezindeki Xhemajli Berisha Kültür Evinde yapılan törenle başladı. Açış toplantısına UNMIK (United Nations Mission in Kosova) Belediye Başkanı Sujata Saunike, Kosova Türk Taburu Görev Kuvvet Komutanı Yarbay Kahraman Güneş, AGİT'in Kosova sorumlusu Dean Everst'in temsilcisi Tanya Bernstein ile Kosova'da yaşayan çok sayıda Türk katıldı. Toplantının açış konuşmasını yapan Prof. Dr. Nimetullah Hafız, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezinin (BAL-TAM) kuruluşu hakkında kısa bilgi verdikten sonra merkez olarak yapacakları çalışmaları şu ana başlıklar altında sıraladı:

1. Balkan yarımadasında Türkoloji alanında bilimsel çalışmaları geliştirip güçlendirmek,
2. Balkanlar'daki Türkçe yazma ve basma eserleri yayımlamak.
3. Mümkünse her yıl Türkoloji ile ilgili toplantı düzenlemek
4. Balkan yarımadasında hangi memlekette olursa olsun genç Türkologlar'ın çalışmalarına yardımcı olmak, onların tezlerini yayımlamak.
5. Türk tarihi, dili, edebiyatı, folkloru ile ilgili çalışmaları başta Türkçe olmak üzere diğer dillerde yayımlamak.
6. Türkoloji ile ilgili her türlü yazıyı içeren dergi yayımlamak.
7. Balkan ülkelerinde Türkçe'nin bilim ve öğretim dili olarak gelişmesini sağlamak, terimde söz varlığında birlik sağlayıp ileri Türkçe'nin ortaya çıkmasına yardımcı olmak.
8. Tüm Balkan ülkelerindeki Türk halk edebiyatı ürünlerini derlemek ve yayınlamak.

Prof. Dr. Nimetullah Hafız'ın açış konuşmasından sonra Belediye Başkanı Sujana Saunik kürsüye gelerek toplantıya katılanları selâmladı ve bilgi şöleninin başarılı geçmesi dileğinde bulundu. Balkan ülkelerini temsilen birer bilim adamının toplantıya katılanları selamlamasının ardından Kosova Türk Taburu Görev Kuvvet Komutanı Yarbay Kahraman Güneş kürsüye davet edildi. Yarbay Güneş, Türkoloji çalışmalarının önemine değindikten sonra bu toplantıya Türk Taburu olarak desteklerini ifade etti. Bu konuşmalardan sonra onurluk (plaket) dağıtım töreni yapıldı. Açış oturumundan sonra toplantıya ara verildi.

Toplantı beş oturum halinde düzenlenmişti. Bu oturumlarda sunulan bildiriler şunlardır:

Birinci oturum:

Açış oturumunun ardından saat 13.30'da birinci oturum başladı. Bu oturumu AGİT Kosova Yöneticisi Dean Everst adına temsilci Tanya Bernstein de izledi. Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın ve Nail Tan'ın oturum başkanlığını yaptığı bu oturumda şu bildiriler sunuldu:

Prof. Dr.Zekeriya Kurşun (Türkiye) – "Balkan Araştırmalarında Osmanlı Arşivinin Önemi"

Prof.Dr. İbrahim Tatarlı (Bulgaristan) – "Yahya Kemal Beyatlı ve Balkanlarda Türk Varlığı"

Prof. Dr. Mustafa Mehmet (Romanya) – "Romanya'da Türkoloji Araştırmalarına Genel Bir Bakış"

Prof.Dr. Nimetullah Hafız (Kosova) – "Eski Yugoslavya'da Türkoloji Araştırmaları"

Halit Eren (Türkiye) – "Gümülcilenli Hafız Galip Efendi"

Prof. Dr. İskender Rizay (Kosova) – "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Arnavutlar'ın Rolü"

Prof. Dr. Yusuf Hamzaoğlu (Makedonya) – Osmanlı Öncesi Slovenya Türklüğü"

Prof.Dr. Cengiz Hakov (Bulgaristan) – "Bulgaristan Türkleri'nin Tarihi Kaderi"

İkinci Oturum:

Öğleden sonra yapılan ikinci oturum 16.30'da başladı. Bu oturumun başkanlığını İrfan Ünver Nasrattınoğlu yaptı. İkinci oturuma sunulan bildiriler ise şunlardır:

Doç.Dr. İbrahim Yalımov (Bulgaristan) – "1920-1930 Yılları Arasında Bulgaristan Türkleri Arasında Reformculuk"

Prof. Dr. Hamdi Hasan (Makedonya) – "Üsküp Darü'l –Muallimin Öğretmeni Şekip Tunç'un *Unutmayın Bosna'yı* Adlı Bilinmeyen Şiiri"

Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın (Türkiye) – "Makedonya'da Eğitim Dili Olarak Türkçe"

Dr. Rasim Özyürek (Türkiye) – "Yugoslavya'da Yaşayan Türkler'in Konuşma ve Yazı Dilleri"

Prof. Dr. Arif Ago (Makedonya) – "Makedonya'da Türk Eğitimi Nereye Gidiyor?"

Bedrettin Koro (Kosova) – "II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Prizren'de Türkçe Eğitim"

Toplantının birinci günü akşam yemeğinden sonra Türkiye'den gelen konuklar Türk Musikisi Konservatuarı Derneğine davet edilmişti.

Derneğin küçük salonu tıklım tıklım dolmuştu. Ünlü sanatçı Aluş Nuş ve saz arkadaşları, Rumeli türkülerinden, Türk Sanat Müziğinden oluşan mükemmel bir müzik ziyafeti çektiler.

Toplantının ikinci ve son günü olan 29 Eylül 2001 Cumartesi gününde beş oturum yapıldı.

Üçüncü Oturum:

29 Eylül 2001 Cumartesi günü Prof. Dr. İbrahim Tatarlı ve Prof. Dr. İskender Rizay'ın başkanlığını yaptığı üçüncü oturumda şu bildiriler sunuldu:

Cemali Tunalıgil (Kosova) – "Mehmet Akif Ersoy Hakkında Birkaç Söz Daha"

Nail Tan (Türkiye) – "Makedonya'da Türkçe Anlatılan Nasreddin Hoca Fıkralarıyla Türkiye'de Yayımlanmış Nasreddin Hoca Fıkralarının Karşılaştırılması"

İsmail Çavuşev (Bulgaristan) – "Turhan Rasin'in Hiciv ve Mizah Dünyası"

Fahri Kaya (Makedonya) – "Makedonya Türk Edebiyatında Dram Türü"

Raif Vırmiça (Kosova) – Hacı Mehmet Tahir Efendi, Hayatı ve Eserleri"

Dördüncü Oturum:

Dördüncü oturumun başkanlıklarını Prof. Dr. Mustafa Mehmet ile Prof. Dr. Zekeriya Kurşun yaparken bu oturuma şu bildiriler sunuldu:

Prof. Dr. İrfan Morina (Kosova) – "Dünya Edebiyat Antolojisine Giren İlk Türk Şairi Priştineli Mesihi"

İskender Muzbeg (Kosova) – "Kosova Tüzüğünden (1953) Kosova Anayasal Çerçevesinde (2001) Kadar Türk Dilinin Eşitliği"

Prof. Dr. Sevim Piliçkova (Makedonya) – "Makedonya'da Türk Kültürünün Etkisi"

Ümran Salla –Aşıkferki (Kosova) – "Prizrenli Şem'î Hakkında Birkaç Söz"

Beşinci Oturum:

29 Eylül Cumartesi günü öğleden sonra yapılan beşinci ve son oturumun başkanlıklarını Prof. Dr. Cengiz Hakov ve Dr.Rasim Özyürek yürüttü. Bu oturumda ise şu bildiriler yer alıyordu:

Suzan Dedoviç (Kosova) – "Mitroviça Türk Ağzının Bazı Özellikleri"

İrfan Ünver Nasrattınoğlu (Türkiye) – "Gagavuz Türkleri'nin Doğum ve Ölümle İlgili İnançları"

Prof. Dr. Taciser Onuk (Türkiye) – "Balkan Ülkelerindeki El Sanatlarının Korunması, Geliştirilmesi, Tanıtılması, Pazarlanması"

Altay Suroy (Kosova) – "Kosova'da Türk Dernek ve Kuruluşları"

Doç. Dr. Tacida Hafız (Kosova) – "Suzi Çelebi'nin Bilinmeyen Yanları"

28 bildirinin sunulduğu ve hararetli bir şekilde tartışıldığı bilgi şöleni programında yer aldığı halde toplantıya katılamayan veya çeşitli nedenlerle bildirilerini sunamayan 13 bilim adamı ve bildiri başlıkları programda yer alış sırasına göre şunlardır:

İsmail Bozkurt (KKTC) – "KKTC'de Türkoloji Çalışmaları"

Rahmi Ali (Yunanistan) – "Yunanistan'da Türkoloji Araştırmaları"

Doç.Dr. Mustafa Yılmaz (Türkiye) – "Atatürk'ün Modernleşme Modeli"

Prof. Dr. Eflatun Nimetzade (Azerbaycan) – "Balkanlar'da Türk Kültürü ve Tiyatro Sanatı Üzerine"

Doç.Dr. Mehmet İbrahimgil (Türkiye) – "Kosova'da Türk Eserleri"

Prof. Dr. Cenana Buturoviç (Bosna-Hersek) – "The Battle of Banja Luka 1373 in the Oral Tradition"

Lada Buturoviç (Bosna-Hersek) – "L'analys Linguo Stylistique Du Poeme Oral Gazi Husrev Bey Men'e L'noce a Stambol"

Dr. Klaus Riehle (Almanya) – "Priştineli Mesihi, Evrensel Türk Şairi"

Doç.Dr. Kerime Filan (Bosna-Hersek) – "Bosna'da XVII. Yüzyılda Türkçe Olarak Kaleme Alınmış Bir Mecmua Üzerine"

Prof. Dr. Ekrem Çavuşeviç (Bosna-Hersek) – "Bosna – Hersek'te Türk Dil Bilgisi Yazma Kitapları (XIX.yüzyıl.)

Mustafa Tahsinoğlu (Yunanistan) – "Yunan Dilindeki Türkçe Kelimeler"

Dr. Yaşar Kalafat (Türkiye) – "Balkan Türkleri'nden Örneklemelerle Halk İnançlarımızda Saç"

Nuran Malta (Kosova) – "II. Dünya Savaşı'ndan Önce Prizren'de Türk Türkücü Grupları"

Toplantının kapanış oturumu beşinci oturumun ardından yapıldı. Kapanış oturumunda konuşan Prof. Dr. Nimetullah Hafız, ikinci toplantının Bosna Hersek'te veya Bulgaristan'da yapılacağını söyledi. Devlet Bakanı Prof. Dr. Abdülhaluk Mehmet Çay kapanış oturumuna

katıldı ve kapanış konuşmasını yaptı. Prof. Dr. Çay, toplantıya sunulan bildirilerin kitap haline getirilerek yayımlanması gereğine değindi. Bildirilerin yayımlanmasıyla, konuşulanların salonlardan çıkarak bütün bilim dünyasına ulaşacağını ve bilime katkı getireceğini belirten Prof. Dr. Çay, Bakanlık olarak yurt dışındaki 17 Türkoloji merkezine ve bölümüne yardım ettiklerini söyledi. Devlet Bakanı Prof. Dr. Çay, konuşmasını toplantıyı düzenleyen Prof. Dr. Nimetullah Hafız'a ve emeği geçen herkese teşekkür ederek bitirdi.

Akşam yemeği Prizren'deki Theranda Otelinin büyük salonunda verildi. Yemeğe bilim adamlarının ve Devlet Bakanı Prof. Dr. Abdülhaluk Mehmet Çay'ın yanı sıra Kosova Türk Eşgüdüm Başkanı Hakan Olcay, Kosova Türk Tabur Görev Kuvvet Komutanı Yarbay Kahraman Güneş, Kosova'da görevli Türk kamu görevlileri ve Kosova Türk topluluğunun ileri gelenleri katıldılar. Yemekte Kosova Türk Derneklerinin müzik ve halk oyunları toplulukları Rumeli türkülerinden ve derneklerinin müzik ve halk oyunları toplulukları Rumeli türkülerinden ve oyunlarından örnekler sundular.

30 eylül 2001 Pazar günü toplantıya katılanlar için bir gezi düzenlenmişti. Gezinin ilk durağı Priştine yakınlarındaki Kosova ovasında bulunan Sultan Murat Türbesi idi. Sultan Murat'ın iç organlarını gömülü bulunduğu türbe ziyaret edildi. Priştine'deki diğer tarihi eserlerin gezilmesinden sonra Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ziyaret edildi. Kosova'da yaşanan son olaylardan sonra üniversitede yapılan yeni düzenleme ile Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün odalarının ve sınıflarının ellerinden alınmış olduğunu büyük bir üzüntüyle gördük. Dekanlık, Türk dili ve Edebiyatı Bölümü'ne küçücük bir oda verilmişti. Yedi kişinin görev yaptığı Bölüme yedi sandalyenin bile sığmayacağı bir oda layık görülmüştü...

Buradan topluca Priştine'nin dışındaki Gırmiya'da bulunan Villa Restaurant'a gidildi. Toplantıya katılan bilim adamları onuruna Kosova Türk Eşgüdüm Bürosu Misyon Şefi Hakan Olcay burada bir öğle yemeği verdi. Öğle yemeğinin ardından İpek ve Yakova'ya gezi vardı. Balkan tarihinde önemli bir yeri olan Sarı Saltık'ın pek çok yerde makamı bulunmaktadır. Sarı Saltık'ın türbe ve makamları üzerine değerli çalışmaları bulunan Altay Suroy'un kılavuzluğunda İpek'teki ve Deçan yakınlarındaki Prilep köyündeki Sarı Saltık türbeleri ziyaret edildi. İpek'teki Sarı Saltık türbesini yeni yapılıyordu. İçeride mezarın başında dikili bulunan üç mum yanıyordu. Prilep'teki türbe ise ne yazık ki yıkılmıştı. Kosova'da son yaşanan olaylar sırasında UÇK'nın merkezi

durumundaki köy, Sırplar'ın saldırısına uğramış, top atışları sonucu türbe ve türbe yakınlarındaki cami yıkılmıştı. Türbenin duvarının bir bölümü duruyordu, ama türbe harabe haline gelmişti.

1 Ekim 2001 Pazartesi günü ise Prizen'deki Türk kuruluşları ziyaret edildi. Kosova Türkleri'nin tek partisi Kosova Demokratik Türk Partisi Genel Merkezi ilk durak idi. Burada genel Başkan Mahir Yağcılar ile görüşüldü. 17 kasım 2001 tarihinde yapılacak genel seçim, Kosova'nın geleceğinin belirlenmesine önemli bir adım olacak. Bu nedenle Kosova Türkleri çok yoğun bir şekilde çalışıyorlardı. İkinci durak Kosova Türkleri'nin ilk bağımsız gazetesi ve radyosu *Yeni Dönem* oldu. Gazete ve radyonun sahibi Mehmet Bütüç'ün yayın etkinlikleri hakkında bilgi vermesinden sonra Türkiye'den gelen konuklar radyoda canlı yayına katıldılar. Tacida ve Nimetullah Hafız, Türkiye'den gelen konukları öğle yemeğinde evlerinde ağırladılar. Daha sonraki durak ise Doğru Yol Türk Kültür Sanat Derneği idi. 50.kuruluş yıl dönümü hazırlıkları içerisindeki derneğin çalışmaları hakkında da dernek başkanı Zeynel Beksaç bilgiler verdi. Günün son ziyareti ise Kosova Türk Taburu Görev Kuvvet Komutanlığı Sultan Murat Kışlasına yapıldı. Tabur Komutanı Yarbay Kahraman Güneş, Türkiye'den gelen bilim adamları ile Prof. Dr. Nimetullah Hafız, Doç.Dr. Tacida Hafız ve Salih Lika'dan oluşan grubu makamında ağırladı. Yarbay Güneş, Türk kültürüne yakından ilgi duyan bir komutanımız. Kosova'ya yaptıkları çalışmalardan bahsetti. Ordumuz burada da gurur duyacağımız, göğsümüzü kabartan çalışmalar yapıyor. Başta Yarbay Kahraman Güneş olmak üzere bütün subay ve erlerimize buradan bir kere daha teşekkür ederiz.

Yarbay Güneş'e Kosova'da kaç askerimiz olduğunu soruyoruz. Bize verdiği cevap son derece ilgi çekici: "Yahya Kemal şiirinde *Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik* demişti , biz de burada binden biraz fazlayız..." Sultan Murat Kışlası'nın bahçesinde gecenin geç saatlerine kadar süren tatlı sohbetimiz Mehmetçiğin getirdiği çaylarla daha da tatlanıyordu. Gece yarısından sonra Sultan Murat Kışlası'ndan ayrıldık.

2 Ekim sabahı yine Türk Taburu'na ait bir minibüs bizi otelimizden alıp yaklaşık iki saatlik bir yolculuktan sonra Priştine Havaalanına götürdü. Bir saatlik uçak yolculuğundan sonra Türkiye'ye döndük. Bu önemli toplantıyı hassas bir dönemde düzenleyen, başarılı bir şekilde tamamlayan ve Balkanlarda Türkoloji çalışmalarını yeni bir yapılanma altında sürdüren Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezinin (BAL-TAM) yetkililerine yürekten teşekkür ederiz.

KOSOVA'DA TANKLAR ARASINDA TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU

İrfan Ünver NASRATTINOĞLU*

Geçtiğimiz Eylül ayının son günlerinde Kosova'daydık....

Bilindiği gibi, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra meydana gelen olaylar, Kosova'nın, Sırbistan'dan ayrılarak, bağımsız bir devlet haline gelmesine neden oldu. Bugün bu ülkenin yönetimi, Birlemiş Milletler Örgütü'nün elindedir. Bu örgüte dahil olan, hemen hemen bütün ülkelerin de burada askerleri vardır. Özellikle, ABD, Almanya, İtalya, İngiltere, Kosova'nın yönetimine de, güvenliğine de egemendir. Türkler'le meskûn, Prizren kenti ve çevresinin askeri komutası Almanlar'da olmasına rağmen, bu bölgede bir de Türk Taburu görev yapmaktadır.

Otuz yıldır, defalarca Kosova'ya gittik... Her şeyi ile Türk ve Müslüman olan bu ülkedeki, bu gerçeği görmek istemeyen Miloşeviç adlı insan kasabı; Bosna – Hersek'de akıttığı Türk-İslâm kanı ile doymamış olacak ki, daha sonra Kosova'yı da kan gölü haline getirdi. Tabii, dünya, hem kendi, hem de ülkesi Yugoslavya'nın başına yıkıldı. Bugün bu faşist lider, uluslararası mahkemede hesap vermektedir!...

Bilinen tarihi gerçek odur ki, Kosova, her yanında Türk damgası taşıyan bir ülkedir. Osmanlı'nın bu topraklardan çekilmesi, ikinci dünya savaşından sonraki gelişmeler, Türkler'in, Türkiye'ye göç etmelerine neden odlu. Çok sayıda Türk ise, çeşitli baskılar neticesinde, kendilerini Arnavut olarak yazdırdılar ve giderek Arnavutlaştılar. Böylelikle, Türk sayısı elli binlere kadar geriledi. Ancak, tarih de, bilim de belirliyor ki; Kosova'da yaşayan Arnavutlar'ın büyük çoğunluğu, aslında Türk kökenlidir.

---

* Dr., Türk Folklor Araştırmaları Kurumu Başkanı, Ankara.

BALKAN TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (BAL-TAM)

Kosovalı Prof. Dr. Nimetullah Hafız iki yıl önce, Balkanlar'daki Türkoloji çalışmalarını yönlendirmek amacıyla bir örgüt kurma çalışmasını başlattı. Bu çalışma, geçen yıl Kıbrıs'ta somutlaştı. Doğu Akdeniz Üniğversitesi'nde yapılan bir toplantı sonunda, kısaca BAL-TAM olarak nitelendirilecek olan Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi kuruldu. Kuruluş, Kosova'daki resmi makamlarca da onaylandı. Buna göre, BAL-TAM'ın Genel Başkanlığına Prof. Dr. Nimetullah Hafız seçildi. Doç. Dr. Tacise Hafız Kosova, bu satırların yazarı Türkiye, İsmail Bozkurt KKTC, Rahmi Ali Yunanistan, Salih Baklacı Bulgaristan, Prof. Dr. Enver Mahmut Romanya, Doç.Dr. Mariya Maruneviç Moldova-Gagauziye, Prof.Dr. Fehim Nametak Bosna Hersek'i temsilen BAL-TAM Yönetim Kuruluna seçildiler.

I.ULUSLARARASI BALKAN TÜRKOLOJİSİ SEMPOZYUMU

BAL-TAM'ın ilk önemli etkinliği 29-30 Eylül 2001 tarihlerinde düzenlendi. Prizren kentinde düzenlenen sempozyuma çeşitli ülkelerden 41 bildiri sunuldu. Türkiye'den Prof.Dr. Şükrü Haluk Akalın, Prof. Dr. Taciser Onuk, Nail Tan, Dr. Rasim Özyürek, Prof. Dr. Zekeriya Kurşun, Dr. Halit Eren ve bu satırların yazarı katıldılar.

Kadim dostlarımız Mustafa Ali Mehmet (Romanya), Prof. Dr. İbrahim Tatarlı, İsmail Çavuşev, Prof. Dr. Cengiz Hakov ve Doç.Dr. İbrahim Yalımov (Bulgaristan) Fahri Kaya, Prof. Dr. Arif Ago, Prof. Dr. Hamdi Hasan ve Prof. Dr. Sevim Piliçkova (Makedonya), Prof. Dr. İskender Rıza, Dr. İrfan Morina, Altay Suroy Recepoğlu ve İskender Muzbeg Şefikoğlu (Kosova) ile de be vesileyle kucaklaşmak fırsatını elde ettik.

Sempozyuma sunulan bildiriler ilginç ve içerikliydi. Bir kez daha görüldü ki, Balkanlar'da son derece zengin bir Türk kültür birikimi mevcuttur. Bu gerçeği, sempozyumu izleyen BM temsilcileri de gördüler.

Dış Türkler'den sorumlu Devlet Bakanı Sayın. Prof. Dr. Abdülhaluk Mehmet Çay da oradaydı. Sempozyumun kapanış oturumuna katılarak bir de konuşma yaptı. O günlerde, çok sayıda asker ve sivil görevliler Kosova'da bulunuyorlardı.

KOSOVA DEMOKRATİK TÜRK PARTİSİ

Sivil ve askeri zevatın orada bulunuşlarının önemli nedeni, kasım ayında yapılacak olan genel seçimler olmalıydı. Zira Bakan Çay, hem Türk hem de Arnavut siyasi partilerin liderleriyle görüşmelerde bulundu.

Prizren'de bulunduğumuz günlerde Prof. Akalın ve Nail Tan'la birlikte Kosova Türk Demokratik Partisi'ni biz de ziyaret ettik. Hem genel başkan Mahir Yağcılar hem de Prizren şubesi yöneticileriyle çok yönlü sohbet ettik.

"YENİ DÖNEM" GAZETESİ VE RADYOSU

Yugoslavya'ya bağlı olduğu dönemde, Priştine'de "Tan Gazetesi" yayımlanıyordu. Türkçe yayımlanan bu gazete devletin güdümünde olduğu için, Türkler'in sesini yeterince yansıtmıyordu. Şimdi Prizren'de "Yeni Dönem" adında özel bir gazete yayımlanmaktadır. Gazeteci-Yazar-Şair Mehmet Bütüç yönetimindeki gazete haftada bir gün yayımlanmakta olup, Kosova Türkleri'nin sesi olma özelliğini taşımaktadır. Bütüç, ayrıca aynı adlı bir yerel radyonun da yayınını başlatmış bulunuyor. Akalın ve Tan'la o gün, radyoyu da ziyaret ederek, bir saatlik canlı yayında konuştuk.

DOĞRU YOL KÜLTÜR SANAT DERNEĞİ

Fahri başkanı olmaktan onur duyduğum Doğru Yol Kültür Güzel Sanatlar Derneği de, delegasyonumuzun ziyaret ettiği mekânlar arasında idi. Başkan Zeynel Beksaç ve Yönetim Kurulu Üyelerinin donattıkları masa etrafında hem sohbet edildi hem de müzik dinlendi.

Önümüzdeki kasım ayında, Kosova Türkü'nün gerçek sesi olan bu derneğin, 50. kuruluş yıldönümü törenlerle kutlanacak.

SEUL, MOSKOVA, PRİZREN

(Karınca, sayı: 780, Aralık-2001, Ankara s. 10, 11, 12)

Nail TAN*

2001 yılı içinde, yurt dışında üç seyahate çıkmam gerekti. Her seyahatim "çok gezenin çok okuyandan daha çok bileceğini" ıspatladı adeta... bilgim arttı, tecrübelerim pekişti. Söz konusu seyahatlerde edindiğim bilgilerin bir bölümünü Türk Kooperatifçilik Kurumu ve Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı'nın işbirliğiyle düzenlenen toplantıda 29 Ekim 2001 günü Kurum salonunda dinleyicilere aktardım. Cumhuriyetimizin kuruluşunun 78. ve Türk Kooperatifçilik Kurumu'nun kuruluşunun 70. yıldönümü dolayısıyla düzenlenen söz konusu toplantıda, verdiğim konferansın özetini, Kurum yöneticilerinin isteği üzerine Karınca okuyucularına da sunuyorum.

Seul İzlenimleri

2001 yılı başında, Genelkurmay Başkanlığı Anıtkabir Müzesi Komutanlığı'nca Anıtkabir'de mozolenin alt katında mevcut yaklaşık 300 m2 büyüklüğündeki alanın Atatürk Devrimlerinin anlatıldığı, Çanakkale-Sakarya –Başkomutan Meydan savaşlarının canlandırıldığı bir müzeye dönüştürülmesi konusunda bir proje hazırlanmış ve Genelkurmay başkanlığınca kabul edilmiştir bu müzenin kurulmasını gerçekleştirmek üzere oluşturulan kurullardan "Kültür ve Sanat Kurulu"nda bana da görev verilmiştir.

Dünyanın birçok ülkesinde, kazanılan zaferleri canlandıran panorama, diyarama denilen müzeler bulunmaktadır. Göze ve kulağa hitap eden bilgiler sunan bu müzeleri gezenler, savaşı bütün yönleriyle yaşamakta, sayfalar dolusu kitabı okumadan tarihini anlatan birer "Millî Müzesi" bulunmaktayken Türkiye bu konuda da geride kalmış, ne yazık ki zengin tarihini, zaferlerini bir müze ortamına yansıtamamıştır.

---

* Araştırmacı-Yazar, Ankara.

Anıtkabir Müzesi Komutanlığı bu konuda ilk adımı atmış; Çanakkale-Sakarya-Başkomutan Meydan savaşlarının diyaramalarını yaptırma kararını almıştır. Türkiye'de ilk defa kurulacak böyle bir müze için bilgi eksikliği bulunduğundan önce dünyadaki en son teknoloji ile yeniliklerin uygulandığı müzeler, askeri ataşeler vasıtasıyla araştırılmış; Seul ve Moskova'da en güzel savaş müzelerinin yapıldığı belirlenmiştir.

Söz konusu belirlemeden sonra Millî Savunma Bakanlığı'nca subay ve sivil görevlilerden oluşan iki grup oluşturulmuş, Seul ve Moskova'ya gönderilmiştir. Ben iki grupta yer aldım. Çünkü, müzenin bilgi malzemesini toplamak benim görevimdi.

Önce, başımızda Anıtkabir Müzesi Komutanı Kurmay Albay Erdem Coşkun olduğu halde 8 Mayıs 2001 tarihinde Güney Kore'nin başkenti Seul'e gittik. Seul'un merkezi bir yerinde, Gençlik Parkı'ndan daha büyük bir arazi üzerinde "Kore Savaşı Anıları Müzesi – War Memorial of Korea Müzesi" kurulmuştu. Müzenin kuruluş amacı Kore Savaşı'nın nasıl yapıldığını, hangi araç ve gereçlerin, silahların kullanıldığını göstermek, Koreliler'de ülkelerini savunma yönünde bir millî şuur uyandırmaktı. Bu amacı pekiştirmek amacıyla Kore Savaşı'nın yanında Kore'nin tarihini topluca anlatan bölümler de müzeye eklenmişti. Mesela, Vietnam Savaşı'na katılan Kore birliklerinin faaliyetlerine de yer verilmişti.

Kore Savaşı Anıları Müzesi'nin inşaatına 1988 yılında başlanmış. 1994 yılında hizmete açılmıştır. 15.500 m2lik bir sergileme alanına sahip olup dünyanın en büyük savaş müzesidir. Üç katlı bir binada altı bölüm halinde oluşturulmuştur. Müze için 27.000 eşya, fotoğraf, belge, silah derlenmiş, bunların ancak 8.500'ü sergilenebilmiştir. Müzenin bahçesine ise tanklar, uçaklar, büyük taşıtlar yerleştirilmiştir. Savaşta kullanılan bütün bayraklar, flamalar, silahlar, taşıtlar, kıyafetler müzede mevcuttur. Verilen bilgiler 13 yaşındaki bir öğrenciye göre ayarlanmıştır. Ekranlarda sunulan bilgiler Korece, Japonca, Çince ve İngilizce'dir. Kore'ye gelen turistlerin tamamı bu müzeye götürülmektedir. Öğrenciler, başlarında öğretmenleriyle bir tarih dersindeymiş gibi salonları gezmektedir. Salonlardan birinde üç dakika Kore Savaşı canlandırılmaktadır. Top, tüfek sesleri, askerlerin komutlarıyla hareketli maketlerle savaş yaşatılmaktadır.

Kore Savaş Anıları Müzesi'nde Türk ordusuyla ilgili fotoğraf, film, kıyafet, bayraklar, silahlar da vardır. Müzenin girişindeki şeref holünde bir duvara 724 şehidimizin adları yazılmıştır.

Güney Kore'de ikinci olarak Seul'e 150 km uzaklıktaki "Kore Bağımsızlık Müzesi"ni gezdik. Ormanlarla kaplı bir dağın eteğinde

kurulmuş bulunan müze 3.993.914 km2lik bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Kore'nin 5000 yıllık tarihin anlatan bir millî müzedir. Yapımına 1982 yılında başlanmış ve 1987 yılında hizmete açılmıştır. Kore'nin 5000 yıllık tarihi, maket, film, orijinal eşyalarla anlatılmaktadır. Lazerle bazı sanal görüntüler elde edilmekte, maketler konuşturulmaktadır. Müze gezisi çok etkili bir sinevizyon gösteriyle son bulmakta, öğrenciler milletleriyle iftihar ederek müzeden ayrılmaktadırlar. Müze, normal olarak bir günde gezilebilmektedir. İçinde, dereler ve piknik alanları da vardır. Öğrenciler turistler öğle yemeğini buralarda yemektedirler.

1953 yılında her şeyini kaybeden, ormanları yanan Güney Kore'nin elli yıla yaklaşan bir zamanda gösterdiği kalkınma, eriştiği ekonomik seviye göz kamaştırıcıdır. Topraklarına hiçbir hammadde yoktur. Dışardan aldığı hammaddeleri işleyip bütün dünyaya satmaktadır. Elektrik enerjisini 18 nükleer santralden karşılamaktadır. Beş şerit gidiş, beş şerit geliş olan şehir içi caddelerindeki akan binlerce otomobil ve yayalar trafik kurallarına uymaktadır. Otobanların iki yanına çevredeki insanların rahatsız olmaması için ses kesici yüksek perdeler konmuştur. Türkiye'nin 1/8'i kadar büyüklükteki Güney Kore'de 45 milyon insan uygarlığın nimetlerinden yararlanmaktadır. 17.000 ABD askeri, Kuzey Kore'ye karşı güvence oluşturmaktadır. Son yıllarda nüfusun 1/3'ü Hristiyanlığı kabul etmiştir.

Moskova İzlenimleri

28-31 mayıs 2001 tarihleri arasında da Moskova'daydım. Moskova'da iki önemli savaş müzesini ve bu müzelerdeki savaş canlandırmalarını yapan atölyeyi gezdik.

Napolyon Bonapart'ın 1812 Moskova Kuşatması'nı canlandıran Borodino Müzesi, dünyadaki en eski savaş müzesidir. 1962 yılında yapılmıştır. Silindirik bir mimaride inşa edilen müze binasının alt katında, savaşa katılan Rus komutanların tabloları, savaş manzaraları, silahlar, kıyafetler, bayraklar sergileniyor. Binanın önüne ise Rus ordusunun başkomutanı Mareşal Kutuzov ve silah arkadaşlarının görkemli bir heykeli dikilmiş.

Müzenin üst katında silindirin içi yüzeyini boydan boya kaplayan, bez üzerine yapılmış Moskova Kuşatması panoraması yer alıyor. Resmin önünde 10-15 metrelik bir bölümde toplar, yanan evler, vurulmuş askerlerin maketleri bulunuyor. Çaykovski'nin 1812 Üvertürü top sesleri arasında çalınıyor. Bu müze, teknolojisi en eski savaş müzesi

durumuna düşmüştür. Bununla beraber, çok sayıda turist ve öğrenciler tarafından ziyaret edilmektedir.

Moskova'da ikinci olarak, II. Dünya Savaşı'nın 50. yıldönümü dolayısıyla 1995 yılında hizmete açılan Zafer Müzesi'ni gezdik. Moskova'nın merkezinde, Ankara'nın Gençlik Parkı'nın iki katı büyüklüğünde bir arazi üzerine kurulmuş müzesinin önünde 142 m. yüksekliğindeki Zafer Anıtı bulunuyor. Sovyetler Birliği II. Dünya Savaşı'nda büyük zarar görmüş, ayrıca 27 milyon insanını kaybetmişti. Bu 27 milyon insanın adı, nerede öldüğü defterlere yazılmış, söz konusu defterler bir salonda camlı dolaplara konulmuştur. Salonun tavanında ölenlerin annelerinin gözyaşlarını temsil eden kristal parçaları asılıdır. Şeref salonunun duvarlarına ise savaşta kahramanlıkları tespit edilen 11.700 askerin adları yazılmıştır. Harp okullarını bitirenlerin diploma törenleriyle önemli ödül törenleri bu salonda yapılıyormuş. Müzenin bahçesinde ise savaşta kullanılan uçaklar, tanklar, gemiler görülüyor.

Zafer Müzesi'nin en ilgi çekici bölümleri, II Dünya Savaşı'ndan altı safhanın canlandırıldığı altı diyaramadır. Resim ve maketler yardımıyla savaş anı etkileyici bir şekilde canlandırılmış.

İki müzeyi gezdikten sonra savaş panorama ve diyaramalarını yapan Griekof Stüdyosu'na gittik. Griekof adlı bir sanatçı, ressam tarafından 1934 yılında kurulan bu stüdyo bugüne kadar dünyanın çeşitli yerlerinde yüze yakın panorama ve diyarama yapmış. Bir subayın yönettiği stüdyoda otuz kadar maaşlı ressam ve heykeltraş çalışıyor. Bu sanatçıların görevi savaş resimleri yapmak, savaş heykel, rölyefleri yapmak.

Moskova'da ayrıca Güzel Sanatlar Akademisi'nin resim ve heykel müzesini de gezdik. İki saat içinde, müzenin ancak 1/3'ünü gezebildik. Birbirinden güzel tablo ve heykeller gördük. 19.yüzyıl mimarî görüntüsünü koruyan Moskova canlı sanat hayatıyla dikkatimizi çekti.

Prizren İzlenimleri

Prizren şehri, Kosova'da Türkler'in en yoğun şekilde yaşadığı bir yerdir. Şu an Birleşmiş Milletler tarafından yönetilen Kosova'nın bu bölümünde Alman Barış Gücünün emri altında bir Türk Taburu da görev yapmaktadır.

2000 yılı içinde Prizren'de Doç.Dr. Tacide Hafız ve kocası Prof. Dr. Nimetullah Hafız tarafından Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi (BALTAM) kuruldu. Merkez ilk iş olarak 28-30 Eylül 2001 tarihleri arasında Prizren'de I.Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu'nu düzenledi.

Bu sempozyuma Ankara'dan ben, Türk Dil Kurumu Başkanı Prof.Dr. Ş.Halûk Akalın, Prof.Dr. Taciser Onuk, Dr. Rasim Özyürek ve Dr. İrfan Ünver Nasrattınoğlu katıldık.

27 Eylül 2001 günü uçakla Priştine Havaalanı'na indiğimizde Kosova Savaşı'nın ilk acıklı görüntüleriyle karşılaştık. Eski havaalanı terminali bombalandığından küçük, kulübemsi bir terminal yapılmıştı. Terminal yakınındaki askeri kışlalar yerle bir edilmişti. Yollar oldukça bozuktu. Prizren'deki tabur komutanlığının tahsis ettiği taşıtla Prizren'e giderken yoldaki trafik yoğunluğu dikkatimizi çekti. Ayrıca her yerde üç katlı inşaatlar yükseliyordu. Arnavutlar, savaştan kârlı çıkmışlar, kaçan Sırpların evlerine, arazilerine de sahip olmuşlardı.

28-29 Eylül 2001 tarihlerinde sempozyum yapıldı. Bildirilerimizi sunduk. Bir Arnavut Profesörü Mehmet Akif başta olmak üzere pek çok Türk büyüğünün Arnavut olduğu söyleyip Arnavut milliyetçiliği yapması tartışmalara sebep oldu. Sempozyum sırasında Prizren'de bulunan Devlet Bakanı Prof. Dr. Abdülhaluk M.Çay da kapanışta bir konuşma yaptı.

17 Kasım 2001'de Kosova'da genel seçimler yapılacak. Kosova'daki uluslar, topladıkları oy oranına göre bazı yeni haklara sahip olacaklar. Kosova'da tek Türk partisi var. ancak, bazı Türkler sudan bahanelerle Türk partisine oy vermeyeceklerini söylediler. Birlik beraberliği bozmamaları gerektiğini söylediğimizde ise verdikleri cevap ilginçti: "Siz Türkiye'de ne kadar birlik beraberlik içindeyseniz biz de burada öyleyiz!"

Türk taburu soydaşlarımıza önemli hizmetler götürmüş, götürmekte... TİKA'nın Türk kültürünü yaşatması için yaptığı hizmetler unutulmaz.

29 ve 30 Eylül 2001 tarihlerinde yaptığımız çevre gezilerinde iki Sarı Saltuk makamını da ziyaret ettik. Priştine Üniversitesi Türkoloji Bölümü Öğretim üyeleriyle yararlı sohbetler yaptık. Bölümü ziyaret etmeyi unutmadık.

BAL-TAM, düzenlediği sempozyumun yanında yayınına ara veren Çevren dergisini de çıkarmaya başlamış. İlk sayıyı orada dağıttılar.

Başta Doğru Yol ve Aluş Nuş'un derneği olmak üzere Türk kültür derneklerinin verdikleri konserleri, halk oyunu gösterilerini izleyip Türkiye'ye mutlu döndük.

"I. ULUSLARARASI BALKAN TÜRKOLOJISI SEMPOZYUMU (BILGI SÖLENI)" YAPILDI (28-30 EYLÜL 2001, PRIZREN)

(Bülten; sayı, 42-43, cilt:14 Nisan-Eylül-2001; s. 150-152)

Nail TAN*

Kosava Pristine Üniversitesi Filoloji Fakültesine bagli Türkoloji Kürsüsü ögretim üyelerinden Prof. Dr. Nimetullah Hafiz ve Doç. Dr. Tacide Hafiz, 26 Mart 2000 tarihinde Prizren'de kisa adi BAL-TAM olan Balkan Türkoloji Arastirmalari Merkezini kurdular. Hafiz'lar 1997'de de Balkan Türkologlar Birligini olusturmuslardi. Merkezin kurulus amaci Balkan Yanmadasi'ndaki Türkoloji çalismalarini tek merkez etrafinda toplayarak daha etkili ve verimli bir duruma getirmek, bilgi alis verisini hizlandirmak, yayinlar yapmak, bilimsel toplantilar düzenlemek olarak özetlenebilir. Merkezin kurulus düsüncesi Doç. Dr. Tacida Hafiz'dan çikmisti. BAL-TAM'in yönetim merkezi olarak Türklerin yogun bir sekilde yasadiklari Prizren seçilmisti. Yönetim Kurulunda Türkiye, Kosova, Bati Trakya, Bulgaristan, Romanya, Makedonya'dan birer üye bulunmaktadir. Diger Balkan ülkeleri temsilcilerinin katilimya kurul genisleyebilecektir.

BAL-TAM kisa süre içerisinde iki önemli etkinligi gerçeklestirdi. Bunlari kisaca özetlemek istiyorum.

1. Yayın Çalışmaları

a. Çevren dergisinin 92. sayisi. Bu dergi Yugoslavya döneminde Kosova'nin en önemli kültür dergisiydi. Kasim 1973'ten 1991 yilina kadar 91 sayisi yayimlanmis, iç karisikliklar sebebiyle yayimina ara vermisti. BAL-TAM, 92. sayiyi çikarmis ve dergyi BAL-TAM'in dergisi olarak yayinini sürdürmeyi kararlastirmistir.

b. Dr. Klaus Richle; Leben und Literarische Werke Mesihis/ Mesihî'nin Hayati ve Edebî Eserleri, Prizren 2001, 268 s.

c. Dr. Ibrahim Temo; Atatürk'ü Niçin Severim?, Bask. Hazl. Prof. Dr. Nimetullah Hafiz, Prizren 2001, 24 s.

---

* Araştırmacı-Yazar, Ankara.

2. I. Uluslar Arasi Balkan Türkoloji Sempozyumu

BAL-TAM Eylül 2001 ayi sonunda Prizren'de ilk büyük bilimsel toplantiyi dü zenledi. 28-30 Eylül 2001 tarihleri ara 09/14/2005 an katilarak bildiri sunacaklarim bildirmislerdi.

Bes oturum hâlinde düzenlenen sempozyumun programinda su bildiriler bulunmaktaydi:

Baskanligini Prof. Dr. Sükrü Halûk Akalin ile Nail Tan'in yaptigi birinci oturumda:

Prof. Dr. Zekeriya Kursun (Türkiye), "Balkan Arastirmalarinda Osmanli Arsivinin Önemi", Ismail Bozkurt (KKTC), "KKTC'nde Türkoloji Çalismalari", Prof. Dr. Ibrahim Tatarli (Bulgaristan), "Yahya Kemal Bey atli ve Balkanlarda Türk Varligi", Prof. Dr. Mustafa Mehmet (Romanya), "Romanya'da Türkoloji Arastirmalarina Genel Bir Bakis", Prof. Dr. Nimetullah Hafiz (Kosova), "Eski Yugoslavya'da Türkoloji Araştırmaları", Rahmi Ali (Yunanistan), "Yunanistan'da Türkoloji Arastirmalari", Prof. Dr. Iskender Rizay (Kosova), "Osmanli Imparatorlugunun Kurulusunda Arnavutlarin Rolü", Dr. Yusuf Hamza (Makedonya), "Osmanli Öncesi Slovenya Türkleri", Prof. Dr. Cengiz Hakov (Bulgaristan), "Bulgaristan Türklerinin Tarihî Kaderi", Doç. Dr. Mustafa Yilmaz (Türkiye), "Atatürk'ün Modernlesme Modeli".

Baskanligini Dr. Irfan Ünver Nasrattinoglu ile Ismail Bozkurt'un yaptigi ikinci oturumda:

Doç. Dr. Ibrahim Yalimov (Bulgaris-tan), "20-30 Yillari Arasinda Bulgaristan Türkleri Arasinda Reformculuk", Iskener Muzbeg (Kosova), Kosova Tüzügünden (1953) Kosova Anayasal Çerçevesine Kadar (2001) Türk Dilinin Esitligi", Prof. Dr. Sükrü Halûk Akalin (Türkiye), "Makedonya'da Egitim Olarak Türkçe", Dr. Rasim Özyürek (Türkiye), "Yugoslavya'da Yaşayan Türklerin Konusma ve Yazi Dilleri", Prof. Dr. Arif Ago (Makedonya), "Makedonya'da Türk Egitimi Nereye Gidiyor?", Mr. Bedrettin Koro (Kosova), "//. Dünya Savasindan Sonra Prizren'de Türkçe Egitim", Prof. Dr. Eflatun Neimetzade (Azerbaycan), "Balkanlarda Türk Kültürü ve Tiyatro Sanati Üzerine", Prof. Dr. Sevim Piliçkova (Makedonya), "Makedonya'da Türk Kültürünün Etkisi", Doç. Dr. Mehmet Ibrahimgil (Türkiye), "Kosova'da Türk Eserleri".

Baskanligini Prof. Dr. ibrahim Tatarli ile Prof. Dr. Iskender Rizay'in yaptigi üçüncü oturumda:

Prof. Dr. Cenana Buturoviç (Bosna- Hersek), "The Battle ofBanja Luka 1372 in the Ör al Tradition", Nail Tan (Türkiye), "Makedonya'da Türkçe Anlatilan Nasred din Hoca Fikralariyla Türkiye'de Yayimlanmis Narseddin

Hoca Fikralarinin Karsilastirilmasi", Ismail Çavusev (Bulgaris tan), "Turhan Rasin'in Hiciv ve Mizah Dünyasi", Lada Buturoviç (Bosna-Hersek), "L'analys Linguo Stylistique Du Poeme oral Gazi Husrev-Bey Men'e L'noce a Stambol", Fahri Kaya (Makedonya), "Makedonya Türk Edebiyatinda Dram Türü", Halit Eren (Türkiye), "Gümülcineli Hafiz Galip Efendi", Raif Virmiça (Kosova), "Haci Mehmet Tahir Efen "Baskanligini Prof. Dr. Mustafa Meh met ile Prof. Dr. Zekeriya Kursun 'un yaptigi dördüncü oturumda:

Prof. Dr. Irfan Morina (Kosova), "Dünya Edebiyat Antolojisine Giren Ilk Türk Sairi Pristineli Mesihi", Dr. Klaus Riehle (Almanya), "Pristineli Mesihi Evrensel Türk Sairi", Cemali Tunaligil (Kosova), "Mehmet Akif Ersoy Hakkinda Birkaç Söz Daha", Prof. Dr. Hamdi Hasan (Makedon ya), "Üsküp Dar'ül-muallimin Ögretmeni Sekip Tunç'un 'Unutmayin Bosna'yi' Adli Bilinmeyen Bir Siiri", Doç. Dr. Kerima Filan (Bosna-Hersek), "Bosna'da XVII. Yüzyilda Türkçe Olarak Kaleme Alinmis Bir Mecmua Üzerine", Ümran Salla-Âsikferki (Kosova), "Prizrenli Sem'i Hakkinda Birkaç Söz", Doç. Dr. Tacide Hafiz (Kosova), "Suzi Çelebi'nin Bilinmeyen Yanlari", Hayrettin ivgin (Türkiye), "Bulgaristan Türk Halk Sairi Âsik Haydari".

Baskanligini Prof. Dr. Cengiz Hakov ile Dr. Rasim Özyürek'in yaptigi besinci oturumda:

Prof. Dr. Ekrem Çauseviç (Bosna-Her sek), "Bosna-Hersek' te Türk Dilbilgisi Yazma Kitaplari (XIX. Yüzyil)", Mr. Suzan De doviç (Kosova), "Mitroviça Türk Agzinin Baslica Özelikleri", Mustafa Tahsinoglu (Yunanistan), "Yunan Dilindeki Türkçe Kelimeler", Dr. Yasar Kalafat (Türkiye), "Balkan Türklerinden Örneklemelerle Halk Inançlarimizda Saç", Dr. Irfan Ünver Nas rattinoglu (Türkiye), "Gagavuz Türklerinin Dogum ve Ölümle Ilgili Inançlari", Prof. Dr. Taciser Onuk (Türkiye), "Balkan Ülkelerinde El Sanatlarin 09/14/2005 uot;, Altay Suroy (Kosova), "Kosova'da Türk Dernek ve Kuruluslari", N uran Malta (Kosova), "//. Dünya Savasindan Önce Prizren'de Türk Türkücü Gruplari".

Programdaki bilim adami ve uzmanlar- dan Ismail Bozkurt, Rahmi Ali, Doç. Dr. Mustafa Yilmaz, Prof. Dr. Eflatun Nimetzade, Doç. Dr. Mehmet Ibrahimgil, Prof. Dr. Cenana Buturoviç, Lada Butoroviç, Dr. Klaus Riehle, Doç. Dr. Kerime Filan, Prof. Dr. Ekrem Çavuseviç, Mustafa Tahsinoglu, Hayrettin Ivgin, Dr. Yasar Kalafat mazeretleri sebebiyle toplantiya kanlamadilar.

29 Eylül 2001 günü Sempozyum kapanis töreninde Prizren'de bulunan Devlet Bakani Prof. Dr. Abdülhalûk Çay'da bir konusma yaparak BAL-TAM'i kutladi, ça lismalarinda basanlar diledi.

30 Eylül 2001 tarihinde yapilan gezide Pristine Üniversitesi, Kosova Ovasi'nda Sultan Murat Türbesi, îpek'teki San Saltuk Makami, Prilep Köyündeki Ikinci San Saltuk makami ziyaret edildi.

BİLİMSEL GERÇEK İÇİN ELELE

(Yeni Dönem, sayı: 85, 4 Ekim 2001, Prizren)

Enis TABAK[1]

Kosova'da ilk defa BAL-TAM (Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi)'ın girişimiyle düzenlenen I.Uluslararası Balkan Türkoloji'si Sempozyumu, Prizren Kültürevi'nde üç gün sırayla dinleyicileriyle buluştu. Üç gün süren Sempozyum'da, bir çok ülkeden gelen araştırmacı-bilim adamı, hazırladıkları tebliğinde Türklük biliminin geçimiyle, kültür, folklor, edebiyat, tarih ve Türk mutfağı gibi konularda katılımcılara sorumlu Devlet Bakanı Abdülhaluk Mehmet Çay, Kosova Türk Taburu Görev Kuvvet Komutanı Kurmay Yarbay Kahraman Güneş, Prizren Belediye Başkanı Sujata Saunike ve birçok ülkeden gelen konuşmacılarla Prizren bilim adamları katıldı. Sabah saat onad başlayan sempozyum BAL-TAM Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Başkanı Prof.Dr. Nimetullah Hafız ve Prizren Belediye Başkanı Sujata Saunike'nin açılış konuşmasıyla başladı. Daha sonra sözü sırasıyla konuşmacılar dinleyicilere tebliğlerini sundular.

Dünyanın birçok yerinden katılan konuşmacılar Sempozyum'un birinci gününde: Türkiye'den Prof. Dr. Zekeriya Kursun "Balkan Araştırmalarında Osmanlı Arşivinin Önemi", Bulgaristan'dan Prof.Dr. İbrahim Tatarlı, Romanya'dan Prof.Dr. Mustafa Mehmet, Kosova'dan Prof. Dr. Nimetullah Hafız, Prof.Dr. İstanbul Rizay, Makedonya'dan Dr. Yusuf Hamza, Bulgaristan'dan Prof.Dr. Cengiz Hakov ve diğer konuşmacılar arasında misafir konuşmacı olarak kürsüye çağrılan KTTGK Komutanı Kurmay Yarbay Kahraman Güneş'te kısa bir konuşmada bulundu.

Oturumun ikinci gününde, Bulgaristan Doç.Dr. İbrahim Yılımov, Kosova İskender Muzbeg, Türkiye Prof.Dr. Haluk Şükrü Akalın, Türkiye Dr. Rasim Özyürek "Yugoslavya'da Yaşayan Türklerin Konuşma ve Yazı

[1] Gazeteci-Yazar, Prizren

Dilleri", Makedonya Prof. Dr. Arif Ago, Kosova Mr. Bedrettin Koro ve Makedonya'dan da Prof. Dr. Sevim Piliçkova.

Oturumun üçüncü gününde: Türkiye Nail Tan, Bulgaristan İsmail Çavuşev, Makedonya Fahri Kaya, Kosova Raif Vırmiça.

Oturumun üçüncü gününde: Kosova Cemali Tunalıgil, Makedonya Prof. Dr. Hamdi Hasan, Bosna-Hersek Prof.Dr. Kerima Filan, Kosova Ümran Salla-Aşıkferki, Kosova Prof.Dr. Tacida Hafız ve oturumun son gününde: Kosova Mr. Suzan Dedoviç, Yunanistan Mustafa Tahsinoğlu, Türkiye Dr. İrfan Ünver Nasrattinoğlu, Türkiye Prof. Dr. Taciser Onuk, Kosova Altay Suroy ve Kosova Nuram Malta. Beş gün boyunca konuşmacılar tebliğlerini dinleyicilerine sundular. Konuşmacıların ardından BAL-TAM Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Başkanı Prof.Dr. Nimetullah Hafız konuşmacılara ve sempozyumda emeği geçenlere birer plaket verdi. Plaketi Sırbistan'dan değerli Türkolog Prof. Dr. Dušanka Bogović, Arnavutluk'tan Prof. Gazmend Shpuza, Bosna Hersek'ten Prof. Dr. Feim Nametak, Türkiye'den Ali Şen, ilk Türk okullarının öğretmeni Necat Matranci ve Kenan Şener'e birer teşekkür plaketi verildi.

KOSOVA VE PRİŞTİNE

(Kaynak, Kasım 2001 Sayı: 45)

İbrahim TATARLI*

KOSOVA

Yarabbi! Kaderini! Önce bir bilim adamı, sonra da Bulgar Millet Meclisinde milletvekili sıfatıyla, dünyanın pek çok ve değişik yerlerini gezip görmeyi bana nasip ettiniz. Bizans ve Osmanlı Devleti'nin paytahtı İstanbul; Türkiye Cumhuriyetinin başkenti Ankarayı; şirin Izmiri; ta Kafkasya'ya kadar uzanan Karadeniz kıyılarını, Akdeniz sahillerini; Kapadokya Anadolu Selçuklu Devletinin başkenti Konya'yı gezip gördüm. İtalya'nın başkenti kadim ve çağdaş Roma ile tanıştım. Rusya'da Moskova ve Peterburg'un tarihsel ve kültürel anıtlarını seyrettim. Potsdam saraylarını, Berlin müzelerini; Paris'te Eyfel kulesini gezdim; Viyana, Krakov ve Budapeşte de bulundum. Hindistan'da Ganj nehri kıyılarında, Ağra'da ayak izlerim var. Burada dünyanın say ıh harikalarından biri olan Tac Mahal ve Çar Minareye hayran oldum. Kahire ve Hartum'u, Mısır ve Sudan'ı dolaştım, oradaki piramitlere, mumyalara, firavunların dev heykellerine; nil sahillerinde yeşil palmiyelerin güzelliklerine hayran oldum. Dünyanın en eski üniversitelerinden El Ezher'in, avlusundaki muhteşem camiyi gördüm. Vaşington, Baltimor'da Kapitliya ve Anıt Mezarını dolaştım. Uçakla Bosna ve Hersek'e vardım. Tarih kitaplarında Kosovo'ya dair o kadar çok şeyler okumuştum, fakat ne yazık ki, geçmişte ve günümüzde çok önemli tarihsel olaylara sahne olan Kosovo'yu görmek nasip olmamıştı. Oysa Kosovo, Balkanların en önemli ve düğüm noktalarından biri. Büyük jeopolitik, jeostratejik ve kültürel önemi olan: Asya ve Avrupayı, Kuzeyi Güneye, Adriatik ve Akdenize bağlayan yollar buradan geçiyor.

---

* Prof. Dr. Emekli Türkolog, Sofya.

PRİZREN

Sofya'dan sabah sekiz otobüsünü aldınız mı, hudutta işlemler normal yapılırsa, saat 14 civarında Makedonya Cumhuriyetinin başkenti Üsküp'tesiniz. Mutlu bir rastlantı sonucu Birleşmiş Milletler Teşkilâtı (BMT) görevlisi olarak Kosovo'da hizmet eden Bulgaristanlı bir polisle yolculuk ediyoruz. Hep beraber Hüseyin adında bir Arnavut gencinin sürdüğü taksiye biniyoruz. Hüseyin bütün Balkan dillerini konuşuyordu. Farkında bile olmadan Kosovo hudutlarına da anıyoruz. Hudut kapısında iki yönde de yüklü kamyonlar, arabalar sıra bekliyor. Beyaz badanalı, tek katlı bir baraka önünde bir başka Bulgar subayla buluşuyoruz. Onun da hakeza BMT birliklerinde görevli olduğunu anlıyoruz. Bize hemencecik bir askeri araç sağlıyorlar. Aracı süren Slovenya'lı bir subay. Bize eşlik eden Bulgarla rahat rahat İngilizce, dönüp Bulgarca veya Slovence konuşuyorlar. Hal ve keyiflerinin yerinde olduğu her hallerinden belli. Şar dağının yüksek yaylalarını, derin vadilerini onlarla aşma şansımız oldu. Yemyeşil ormanlarla kaplı bu dağlar ne kadar da Alpleri andırıyor! Her yanda şahane ve hayret verici güzellikler seriliyor gözler önüne! Yer yer ufak tefek dağ köyleri yanından geçiyoruz. Bunlar, Arnavutların, Sırpça konuşan Müslüman Goryanların (dağlıların) ve Sırpların oturdukları köylerdi.

Beyaz badanalı camilerin göklere yükselen minareleri, kırmızı kiremit örtülü yepyeni evler görülüyor her yanda. Ancak köyler, yollar BMT hizmetine verilmiş çeşitli ülke askeri birlikleri tarafından koruma altına alınmış. Bütün memleketbeş ayrı bölgeye bölünmüş. Yolumuz, Almanya sektöründen geçiyor. Karakola götüren daracık yolun iki yanı, kum dolu çuvallarla yığılı. Yüksek boylu bir Alman eri, başmda miğferi, özel elbisesi içinde nöbet tutuyor. E-linde otomatik silahı. Pasportlanmızı yokluyorlar. Geçiyoruz. Daha ileride Polonya, Ukrayna ve Rusya askeri sektörlerinden geçip ilerliyoruz. Yollarda zırhlı araçlar mekik dokuyor. Üzerlerinde namlularını göklere çevirmiş, her an hateşe hazır mitralyözler duruyor. Köylüler, köy dükkânlarına girip çıkıyor, alış veriş yapıyorlar. Burası Koso-vo'nun en tehlikeli bölgesi. Birkaç saatlik bir yolculuktan sonra dağlık bölgeyi arkada bırakıyoruz. Giderek yolumuz aşağıya salmıyor. Düzde, yemyeşil bir ovada ilerliyoruz. Biraz sonra Prizren kasabasmda olacağız.

Prizren, hızla akan bir dağ çayımn iki yakasına yerleşmiş bulunuyor. Sırtım dağlara vermiş. Şehrin merkezinde bize eşlik eden ve BMT uluslararası güçlerinde görev yapan subaylardan ayrılıyoruz.

Karşımızda bizi bağrına basan otel "Theranda" görülüyor. İçeri giriyor ve resepsiyondakilere "Selâmün aleyküm!" diyerek selâmlıyoruz. Onlar da 'Aleyküm selâm! Hoşgeldiniz!" diye selâmımıza cevap vererek bizi karşılıyorlar. Odalarımıza yerleşiyoruz. Sokağa bakan pencereden orda olup bitenleri görüyorum. Zaman zaman yoldan zırhlı araçlar, aralıksız arabalar gelip geçiyor. Otelin tam karşısında yüksek bir bina yeralıyor. Hemen yanmasında ise yapayalnız, endamh,^üksek bir minare göklere boyatıyor. Fakat camisi yok! Otelimiz, temiz ve güzel. İki yataklı odamda televizyon, çalışma masam var.

Sonra aşağıya iniyoruz. Bize evsahipliği eden Priştine Üniversitesi profesörü Nimetullah Hafız karşılıyor bizi. Kendisi, Türk dünyasında ün yapmış bir bilim adamı. Ya-nıbaşında hakeza bilim işçisi, Türkoloji uzmanı olan eşi. Her ikisi de I. Balkan Türkoloji Sempozyumunu düzenliyorlar. 28-30 Eylül günleri arasında yapılan sempozyuma Balkan ülkeleriyle Türkiye'den seçkin bilim adamları birer birer gelmeye başlıyorlar. Aralarında Türkiyeli devlet bakanı Prof. Dr. Abdülhalük Çay, Türk Dil Kurumu başkanı Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın, Prof. Yüzünur vb. var.

Akşam saatlerinde şehrin ana caddesine çıkıyoruz. Kemerli taş köprü üzerinden nehri geçiyoruz. Küçük bir meydanda buluyoruz kendimizi. Daha ötelerde Gazi Mehmet Paşa (1574), Sinan Paşa (1615) camileri yanından geçiyoruz. Sokağın ilerisinde "Doğru Yol" Kültür Derneğini ziyaret ediyoruz. Demek, bugünlerde kuruluşunun 50. yüdönümünü kutluyor. Oraya bizden önce varmış olan Türk Folklor Enstitüsü müdürü irfan Nasrettinoğlu ile buluşuyoruz, irfan Nasrettinoğlu, dünyaca meşhur bir folklor uzmanı. Bir ara özel Prizren bozası ikram ediyorlar. Şehirde meşhur tekkelerden bazılarını ziyaret ediyoruz.

Ertesi gün "C. Berişe" Kültür Evi salonunda Uluslararası I. Balkan Türkoloji Sempozyumu çalışmalarına başladı. Sempozyum, Kıbrıs'ın Gazimagusa Şehrinde temelleri atılan BAL-TAM, yani Balkanlar Türkoloji Araştırma Merkezi tarafından düzenlenmiş bulunuyor. Başkanlık di vanı yerini ahyor. Aralarında Prof. Dr. ibrahim Tatarlı da var. Açılıştan hemen sonra Türkoloji alanında emekleri geçmiş seçkin bilim adamlarının plâketleri veriliyor. Bunlar arasında Bulgaristan'ı temsil edenler de var.

Sempozyum çalışmaları esnasında bir sıra bilim adamları kendi bildirilerinin özetlerini sundular. Tarih, folklor, dil ve edebiyat sahalarında Balkanlar Türk kültürüyle ilgili bildiriler, ilgiyle dinleniyor, sorular soruluyor, cevaplar veriliyor, tartışılıyor. Pek tabii, Bulgaristan'ı temsil eden Prof. Dr. İbrahim Tatarlı, Prof. Dr. Cengiz Hakov, Doç. İbrahim Yalımov ve öğretim görevlisi, araştırmacı İsmail Çavuşev de sempozyumda kendi bildirilerini sundular.

Sempozyum sonunda Türkiye Cumhuriyeti devlet bakanı Abdülhalük Çay, bir konuşma yaparak sempozyum katılımcılarını selâmladı. Sempozyumda hazır bulunan bilim adamları ve Prizrenli aydınlar bir araya gelerek daha yakından tanıştılar. Akşam saatlerinde Türk Silâhlı Kuvvetleri birliğinin kaldığı kışlada ilginç bir tören düzenlendi. O gün "Mehmetçik Radyosu" çalışmaya açıldı. Şehirdeki Türk'ler, bilim adamları, subay ve erler hep bir araya gelerek bu olayı kutladılar. Türk silâhlı kuvvetleri komutanı ile devlet bakam Prof. Dr. Abdülhalük Çay, birer konuşma yaptılar, Prizrenlilerin bu yeni radyosunu kutladılar.

Kosovo'ya bilimsel sempozyuma gideceğimizi duyanlar bize orada durumun halâ pek vahim olduğunu söylemişlerdi. Ancak Prof. Dr. Nimetullah Hafız, bizim Türk askeri birliğinin koruması altında olacağımızı söylemişti. Gerçekten de kendimizi tam bir asayişte ve güvenlik içinde bulduk. Hatta kimi subaylar sempozyuma gelerek, ko-^ mutanhk adma katılımcı bilim adamlarım selâmladılar. Bu *j* günlerde Mehmetçikler çay ve kahve ikram etmeyi asla ih-' mal etmediler. Aynca Türk askeri birliği komutam kaldığımız otehn büyük salonunda özel bir akşam yemeğf vererek bilim adamlanm şereflendirdi. O akşam "Doğru Yol" Kültür Derneği sanat kollektifi, Türk halk türküleri, şarkı ve danslarından ibaret, zengin bir program gerçekleştirdi.

Prizren, Osmanlı zamanında olduğu gibi şimdi de büyük ve önemli bir kültür merkezi. Burası adeta bir ananeler şehri sayılabilir. Prizren'de adım başına Türk müslüman mimari eserleriyle karşılaşıyorsunuz. Camiler, tekkeler, köprüler, hamamlar gibi sayısız denilebilecek mimari eserler bunlar. Ve ne iyi ki, savaş sırasında pek çokları korunabilmiş. Aralarında Kırık cami namazgahı (1455), Yakup Bey Ev-renoszade camii (1526), Mehmet Paşa camii (1456), Fethiye cami (1455) gibi zamanın imtihanından başarıyla geçmiş mimari eserleri var. Bunlardan başka Bayraklı cami diye bilinen Gazi Mehmet Paşa camii (1573-74), Sinan Paşa camii, Suzi Çelebi (1512-13), Kukli Mehmet Bey (1534-35), İlyaz Kuka (1543), Müderris Ali Efendi (1581),-Maksud Paşa (1641),

Tercüman İskender (XVII yy) camilerini de sayabiliriz ki, genç araştırmacı Raif Vırrni-ça onlara koca bir eser adamış bulunuyor.

Prizren, büyük şairler, düşünürler, yazarlar şehri. Priz-renli Suzi diye anılan Abdullaoğlu Mahmut Mehmet bunlardan biri. Kendisi şair ve yazar. "Mihaloğlu Ali Bey Ga-zavatnamesi"ni kaleme almış. Eserde mesnevi tarzında a-kmcı komutanı Mihaloğlu Ali Bey'in Sırbistan, Macaristan ve Bosna seferleri, 15 bin beyit halinde tasvir ve terennüm , edilmiş. Aynca Priştineli Mesihi, Aşık Çelebi, Şemi'yi de anabiliriz.

Geçmişin bu kültür ananeleriyle övünen bu günkü aydınlar, çalışıp eser vermeye devam ediyorlar. Prizren, Altay, S. R. Nimetullah Hafız gibi değerli bilim adamlan, şairler, araştırmacılar şehri. Nimetullah Hafız daha yıllar önce üç cilt halinde "Bulgaristan Türk Edebiyatı Antolojisi" kitabını yayımlayarak yazarlanmızı ve eserlerini tanıtmıştı. Burada yedi yıldır "İnci" dergisini yayınlayan Osman Baymak on kitap basmış bulunuyor.

Prizren birçok defa bilimsel konferanslar, kongreler ve sempozyumlara evsahipliği eden, akademik bir merkez haline gelmiş bulunuyor. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e hasredilen I. Uluslararası Sempozyum da burada yapılıyor. Sempozyumdan sonra, orada okunan bildiriler Ankara'da basılarak bu yılki katılımcılara sunulmuş oldu.

Şimdi Prizren BAL-TAM merkezi de oldu, yani Balkanlar Türkoloji Araştırmaları Merkezi. Şehirde Türk Yazarlar Derneği, Türk Araştırmacılar Derneği vs. gibi yirmiden fazla kültürel faaliyet yürüten dernekler var. Prizren'de "Yeni Dönem" gazete ve radyosundan başka yayınlar da var.

Prizren, Kosovo başkenti Priştine ve dünyamızın başka kültür merkezleriyle bağlantı halinde. Bu arada Ankara ve İstanbul gibi Türkiye'nin başka şehirleriyle de kültürel bağlantılar tesis edilmiş. Şimdi de Balkanların ilk ve önemli bir Türkoloji araştırmaları merkezi olacağını sergilemiş oldu.

PRİŞTİNE

Prizren'deki sempozyumun basiretli organizatörleri katılımcılara başkenti ve bölgedeki tarihi özellikleri tanıtmayı planlamışlardı. Balkanların oldukça ilginç bu bölgesini ziyaret edip, 1389'da Osmanlı ile Hıristiyan orduları arasındaki azim çatışmanın yaşandığı, 1999'da Miloşeviç'in başlattığı ve NATO birleşik ordulan tarafından sona erdirilen çılgın etnik temizleme girişimine sahne olan Priştine ve Kosova'yı görüp,

Balkanların politik ve jeostratejik açıdan oldukça önemli bu bölgelerinin yakın ve uzak geçmişine temas etmemek vefasızlık olsa gerek.

Birkaç saatlik yolculuk sonunda, Priştevka ile Veluşa nehirlerinin kıyısındaki düz bir ovanın ortasında oturan Priştine'ye vardık. Mazinin birçok anıtını muhafaza etmiş, çağdaş ve modern bir şehir.

Geçmişten günümüze kadar buradan oldukça önemli yollar geçmiş. Bazdan burada eski Vesyanum şehri bulunduğunu söylüyor. Diğerleri ise buralarda, Roma imparatorluğunun Derdaniya eyaletinin merkezi olan ve 168(m.ö.)yıllannda tarihi Via Agnacya yolunun önem li bir noktasım teşkil eden, Yustiniyana Secunda kalesi nin bulunduğunu iddia ediyor.

Daha sonra bölgeye Bulgarlar'ın bir kabilesi yerleşiyor. Nemanidler istilası sırasında bölge Sırbistan sınırlarına giriyor. 1389 yılında Kosova çatışması neticesinde son olarak, sadece Balkanların Kuzeydoğu kısmının değil bütün yarımadanın da kaderi tayin ediliyor. Bölge başta Stefan Lazareviç'in hakimiyeti altında kalmış olsa da 2. Murat döneminde Osmanlı sınırlarına dahil ediliyor. Rumeli beylerbeyliğinin beş sancağından biri olan Kosovo, daha sonra Usküp vilayeti yönetimine giriyor ve bu statüsünü 1913 yılma kadar hemen hemen hiç değiştirmeden koruyor. 1913 yılında Osmanlı'nın bu topraklan Sırbistan ve Karadağ(1913-1921), 1921-1941-yıllarında ise.-Yugoslavya yönetimine giriyor. İkinci Dünya Savaşından sonra Kosova bağımsız J bölge olarak Yugoslavya Federatif Cumhuriyetine katılıyor (1945-1991).

1999 yılında Slobodan Miloşeviç'in statüoyu değiştirme girişimlerinin neticesinde Okanlı zulüm ve iç savaş başlıyor. Arnavut halkının direnişi sonucunda NATO ordularının müdahalesi etnik temizliğini sona erdiriyor.

Yugoslavya'nın eski Cumhurbaşkanı şimdi Uluslararası Savaş Suçlan Mahkemesi (USSM) önünde 'insanlığa karşı suçlardan' dolayı yargılanıyor.

Priştine, Kosova'nın en önemli siyasi, idari ve ekonomi merkezi.

Gezi sırasında Üniversiteyi, Türkoloji Fakültesini, demir kaplamalı, aydın salon ve okuma odalanyla Silinen kütüphaneyi ziyaret ettik. Arnavut asıllı Terezâ A-na'nm ismini taşıyan merkez bulvar üzerinde gezimize devam ettik. Solda, Bakanlar Kurulu, Parlamento ve üzerinde NATO bombardımanlannın izlerini hala taşıdığı postane binaları bulunuyor.

Derken Sultan İkinci Mehmet'in muhteşem Cami-i Kebir'ine (hicri 885, 1460-1461) vardık. Caminin içinde çağdaş giyimli, çalmalı veya

beyaz takkeli inananlara rastladık. Kosova'da ilk cami Çarşı Camii (Taş Camii veya Bayazit Camii olarak da biliniyor) Kosovo... hemen ardından inşa ediliyor. Diğer camiler hicri 977(1569) yılında yapılıyor. En yenisi ise 1990 yılında. Bazı müellifler Priştine'ye 'camiler şehri' ismini vermiş. İhtimal Kuzeybatı Balkanlar için doğru olabilir.

Şehrin sonunda, ormanların başladığı bir yerde bulunan lokantada muhteşem öğlen yemeğinden sonra Kosova ovasına doğru haraket ettik. Tepeyi aştıktan sonra ekilmiş araziler ve meralarla serili geniş bir ovaya girdik. U-zaklarda beyaz bulutlara bürünmüş dağlar yükseliyor. Hava-temiz, billur, dağ havası. Batıdan sıcak güneş tebessüm ediyor. Bayırda Sırp hükümdarının küçük anıt kabri görünüyor. Bunları gezdikten sonra ve gezilerden son derece memnun kaldık ve ayrılıp yine Prizrene döndük.

PRİZREN'DE BALKAN TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ YARATILDI

(Kaynak, sayı: 12, 2001 Temmuz-Ağustos, Sofya)

İsmail A.ÇAVUŞ*

DİNLEMEK BAŞKA, GIDIP GÖRMEK daha başka. Evet, gidip gördük. Kosova hiç de öyle Balkanların yana atılacak bir köşesi değil. Ecdadımız bunu daha vaktiyle anlamış. Tarih boyunca pek çok kanlı savaşlara sahne olmuş Kosova'nın geleceğinin nasıl olacağını merak ettiğim zaman geçmişe dönüp orada nasılsa gelecek de öyle olacaktır, demişimdir.

Bir bakın! Bugün Birleşmiş Milletler bayrağı altında memleket beş bölgeye ayrılmış: Amerikan, İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan. İsimler, hep bildik isimler. Amaçlar da hakeza biliniyor. Bu arada Rusları da unutmayalım.

KOSOVA, hiç kuşkusuz, güzel bir diyar. Ekim ortalarında dahi yeşilliklere gark olmuş. Dağları dağ, ovaları dümdüz. Avrupa'da doğudan batıya; kuzeyden güneye geçen yolların kesiştiği düğüm noktası Kosova. Herkes bu yol kavşağını elinde tutmak ister, elbet. O yüzden eski Yugoslavya'nın sor. komünist lideri Miloşevİç de bu durumdan yararlanmak istedi.

BİRAZ TARİH. I. Sultan Muradı sinsice arkadan vuran Sırp kiralı Lazar'm damadı Miloş Obiliç adına dikilen anıtın dolayında bundan sekiz yıl önce toplanan Sırplar önünde konuşurken Miloşeviç Kosova çengini ulusal birgrup vesilesi yaparak sonuna kadar direnmeyi göze almıştı. Bundan 610 yıl önce bu geniş ovada geçen olayları ise kısaca: "Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi"nden okuyalım: "Evrenos Beyin tavsiyeleriyle düşmandan evvel varıp iyi mevziler almak üzere ileriye gidilmesine karar verildi ve Sırp despotu Lazar'ın merkezi olan Priştine'ye doğru yürüdü... 8 Ağustos 1389'da Priştine'nin güney batısındaki Kosova sahrasında müttefik haçlı orduları ile Osmanlı ordusu karşı karşıya geldi... Mütte-

* Araştırmacı-Yazar, Sofya.

fikler, 100-150 bin kişilik bir orduya sahipti. Türk ordusu ise 60 000 kişi civarında idi... 9 Ağustos 1389 sabahı Osmanlı devletinin ilk defa top kullandığı (!) sekiz saat süren şiddetli bir meydan savaşından sonra müttefik ordusu hemen hemen imha edildi. Müttefiklerin mağrur komutanı Lazar ölüler arasındaydı.

... Muharebenin sonuna doğru, artık zafer tamamen belli olunca, Murat Han, zaferin şükranesi olarak muharebe sahasını gezdiği sırada, bir şey söylemek isteğiyle yanına sokulan yaralı Sırp asılzadesi, Lazar'ın damadı Miloş Obiliç tarafından hançerle kalbinden vurularak şehit edildi... Şehir edildiği yere Meşhed-ı Hüdavendigar ismiyle meşhur bir makam yaptırıldı..."

Kosova'da bulunmalığımızdan yararlanarak Murat Hüdavendigar Han'ın türbesini ziyaret ediyoruz. Zaferi ilelebet anılacak bir asker, komutan ve devlet adamının sandukası önünde baş eğiyor, dua ediyoruz. Türbenin önünde ne zaman dikildiği bilinmeyen ulu bîr dut ağacı var. Ağacın ulu gövdesi beş parçaya ayrılmış. Beş kalın dalı dayaklamışlar, fakat yine de hepsi ayakta, yemyeşil. Ona bakıyor ve ayrı ayrı askeri sektörlere bölünmüş Kosova'yı düşünüyorum. Evet, Kosova herşeye rağmen yine de ayakta ve yine de yemyeşildi önümüzde. Fakat bu dallar neye alametti acaba?

PRİZREN. Prizren'i önce oradaki dost ve tanıdıklardan dinlemiştim. Ama gidip görmek başka dedik ya. Bugünkü Prizren adeta 600 yıl ötelerden çıkagelmiş bir Osmanlı şehri, bir Osmanlı yadigarı. Balkanlarda o eski havayı bu kadar koruyabilmiş bir başka şehir daha var mı acaba? Ne yana baksanız camiler, minareler, tekkeler, hamamlar, kemerli taş köprüler... Çok samimi dostum **Raif Vırmiça**'nın büyük bir çalışmasına konu olmuşlar. Kosova camilerinden sonra Osmanlı mimarî eserlerini anlatan büyük bir eser kaleme almış Vırmiça. Eserin birinci cildi Türkiye Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanmış.

Raif Vırmiça'nın evini ziyaretim sırasında kendisinin ne derecede büyük bir ciddiyetle çalıştığını görüyorum. Çalışma masasının üzerinde bilgisayarı; Her yanı kaynak kitaplar, kendisinin çektiği renkli resimler... Hepsi Kosova'da Osmanlı mimari eserlerini gösteriyor. 755 sayfalık eserin 350 sayfasında bu eserlerin renkli resimleri, şemaları, kitabeler, yazılar yer almış.

Raif Vırmiça, Prizrenli Türk aydınların tipik bir temsilcisi. On parmağında on hüneri var. Eline sazı verin söyletsin, söylesin size. Kendisi meslekten hukukçu, fakat halihazırda bir teknik okulda tam 12 ayrı ders okutuyor. Hem de Türkçe! Uzun yıllar Priştine'de çıkan "Tan"

gazetesi başyazarlığını yapmış. Bundan bir süre önce "Kosova Türk Araştırmacılar Derneğini" kurmuş. Prizrenli aydınların hemen hepsi öyle...

PRİZRENE VARIŞIMIZ. Ertesi günü **Zeynel Beksaç** Bey de çıkageldi. Çıkardığı çocuk dergisinin son sayılarını veriyor elimize. Sonra bizi "'Doğru Yol" Derneğine götürüyor. Yolda Kosova Türklerinin böyle tam 21 adet dernekleri olduğunu öğreniyoruz. Oysa olup olacağı Kosova'da bizdeki Türk öğrenci sayısının yansı kadar Türk var! Çok mu bu dernekler? Biraz bir parçalanma, bölünme havası veriyor, fakat her dernek canlı mı canlı, harıl harıl çalışıyor. Mesela, bir de "Türkologlar Birliği" var. "Çağımızda Türk Şiirinin Coğrafi Sınırları' diye Prof. Dr. Ali Alpaslan'ın bir kitabını yayımlamışlar. Buna 50. Kuruluş yılını tamamlamış "Doğru Yol Derneği"nin çalışmalarını da ilave ediyorum. Derneğin bulunduğu yer gidip görmeye değer. Odalardan birinde oturmuşuz. Bize Prizren bozası ikram ediyorlar. Muz usaresini andıran hafif ekşimsi ilginç bir içki. Duvarlarda derneğin çalışmalarını canlandıran resimler, tablolar, mükafatlar... Hani diyorum, bizim hangi köyümüzde ve kasabamızda böyle bir derneğimiz var? Olabilmesi için sayımız Prizren Türklerinin sayısı kadar mı kalmalı diye düşünüyorum. Yoksa... "Kimin kültürü varsa baksın kültürüne!.." diyen bir anlayışla mı yola çıkmışız?

Zeynel Beksaç başlı başına bir çocuk dergisi yayınlıyor: "Güzelim Türkçe". Ee, düşünelim! Çok çok 40-50 bini aşmayan bir Türk nüfusta öğrenci sayısı ne kadar olabilir? 1500 dolayında... Ve bu durumda dahi Zeynel Beksaç Beyin çıkardığı dergiyi kaç kişi alıp okuyacak? Fakat alıyor ve okuyorlar!

Zeynel Beksaç hakeza şair, ressam, kameraman, toplumcu... Yıllarca Priştine televizyonu Türkçe yayınlarında çalışmış... Bir sıra şiir kitapları var. Kendisini ilk defa Almati şiir günlerinde tanıdım. O zamandan beri yıllar var unutamadığım anlarımız olmuştu... Hey, gidi, Zeynel Beksaç! KIBATEK toplantılarına faal olarak katılan bu dostumuzdan bir üçüncüsüne geçiyorum:

İskender Muzbek. Bu yaz kendisiyle Sapanca şiir bayramlarında beraberdik. KIBATEK eylemlerinde birkaçtır bir araya geldiğimiz şair dostum İskender Muzbek, çok samimi, sımsıcak candan ve de bütün Prizrenliler gibi hayret çalışkan bir kişi! Ha, Kosova Türkleri'nin bir yanını yakalamışım demek! Onlar, herşeyden önce son derece çalışkan kimseler! Onlar için olmayacak, yapılamayacak bir şey yok!

Ben: "Bizde olamaz!.." dediğim zaman hepsi ayrı ayrı itiraz etmişlerdi. Zeynel Beksaç: "Yaparız! Öte bile geçeriz!.. Olmasın olmaz!.." demişti. Ama oluyor işte. Ne yapabiliyoruz ki? Neyimiz var? Yıllar yılı tekrarladıklarımız yine ortada... Hani radyomuz? Hani o göstermeliği bir yana bırakırsak televizyonumuz?... Nerede gazetemiz, kültür ocaklarımız? Kitaplarımız, dergilerimiz nerde? Bir de tövbe estağfurullah!-örnek gösteriyoruz kendimizi dünyaya! Ne halimizle?..

O günlerde **Osman Baymak** ve ağabeyini de gördük. Osman Baymak, ""BAY" dergisiyle birlikte daha başka çocuk dergileri de çıkarıyor. Üstüne üstlük her yıl Balkan ülkelerinden seçtiği bir yazar, şair veya başka bir yaratıcıyı ödüllendiriyor, şereflendiriyor, onu Türk dünyasına tanıtıyor... Tutup Kosova'nın Prizren şehrinden kalkıp koparak nereleri gezip dolaşıyor, kalburüstü sanatçıları bularak onları takdir ediyor. O yüzden Türk kültürüne hizmet ödülüyle mükafatlandırılmıştı. Daha Sayayım mı? Ha, evet:

Mehmet Bütüc'ü unutmayayım. İlk defa bir dergi yapımcısı olarak tanımıştım kendisini. Şimdi Bütüç işi büyütmüş! İmrenmemek elde değil! Prizren'de "YENİ GÜNDEM" gazetesinin ve aynı adı taşıyan radyonun sahipliğini yapıyor. "YENİ GÜNDEM" Radyo 24 saatte 24 saat Türkçe yayın yapıyor. Gürül gürül müzik, haber yayımlıyor. Hani, var mıyız? Birkaç kişiyi barındıran, sabahları zırt deyince sesi dinen radyomuza, yanar yanmaz sönen beş dakikalık televizyon yayınlarımız mı?

Tam 12 adet gazete ve dergileri var Kosovalı Türklerin! Biz oradayken bir ikinci radyoya daha kavuştular: Türk askeri birliği emrinde 24 saat (!) yayın yapacak "Mehmetçik Radyosu" da Kosova Türkleri'nin hizmetinde olacak...

Şimdi eski dostların sayısına bir yenisini katmış oldum: Prizrenli aydınların bir bir başka temsilcisi **Altay Suroy**. Altay, hakeza hukukçu. Savcı. Kosova'da rüşvetçiliğin, yolsuzlukların önünü nasıl aldıklarını anlatıyor. Bulgaristan'ı daha sosyalizm yıllarında gezip dolaşmış... Rodopları da, Karadeniz ve Deliorman havalisini de biliyor. Eserler yayımlamış. Bizde savcılık yapıp da bu arada sanatla uğraşan, kitaplar kaleme alan kaç kişiye rastladınız? Savcılığı bırakalım, şöyle azınlığımızın önüne geçenlerden kaçının bir kaç satır yazısını, çizgisini gördünüz?

Sayın **Prof.Dr.Nimetullah Hafız** Beyi unuttum. Kendisi. Kosova Türkleri'nin yetiştirdiği mümtaz bir bilim adamı.

Geçen yaz sayın Nimetullah Hafız rahmetli hocamız, değerli bilim adamımız Riza Molla'nın bir cilt halinde toplu eserlerini yayımladı. Bu gayretinden dolayı kendisine imreniyorum. Bu defa da BAL-TAM gibi ağır bir görevi yüklenmişti. Pek tabi, eşi Doç Dr. Tacida Hafız gibi direşken ve dinamik bir yardımcısı var yanında. Bu birinci sempozyumun hazırlık işleri, gerçekleştirilmesi ve başarıyla sonuçlanması bir hanenin düğüne kalkışmasından kat kat zor ve sorumlu bir işti.

Ve Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi BAL-TAM'ın düzenlediği ilk Türkoloji sempozyumunun çalışmalarından da biraz bahsedelim. Burada tekrar bıçağı kendimize dayanarak: "Hani, yıllar önce caka satan Türkologlarımız nerde!.." diyeceğim geliyor. Bizde Türkolojiyi öldürmekten başka bir hizmetleri olmayan o sözde bilim işçileri ömürleri boyunca kaç eser ortaya koydular? Hani yarınlara kalacak kitapları nerde? Kaç öğrenci yetiştirdiler?

BAL-TAM Başkanı Prof. Dr. Nimetullah Hafız eski tanıdığımız. Kendisi daha yıllar önce üç cilt halinde Bulgaristan Türkleri Edebiyatını yayımlamıştı. O zaman gördük ve anladık ki, komşumuz Yugoslavyalılar biz, Bulgaristan Türklerini çok çok iyi tanıyorlar.

I. Uluslararası Türkoloji Sempozyumuna pek çok ülkelerden bilim adamları davet edilmiş. Yine de Türkiye'den Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, folklor uzmanları Nail Tan ve Dr. irfan Ünver Nasrettinoğlu, Prof. Dr. Zekeriya Kursun, Prof. Dr. Taciser Onuk; Romanya'dan Prof. Dr. Mustafa Mehmet; Kosova'dan Prof. Dr. İskender Rizay, araştırmacı şair İskender Muzbeg; Makedonya'dan Dr. Yusuf Hamza, Prof. Dr. Arif Ago, Prof. Dr. Sevim Piliçkova; bizim Bulgaristan'dan Prof. Dr. İbrahim Tatarlı, Prof. Cengiz Hakov, Doç. İbrahim Yalımov ve bu satırları kaleme alan ben ve daha pek çok kimseler katılmış oldu.

SEMPOZYUM. Sempozyum Günlerinde okunan raporların başlıklarına bir göz attığımız zaman konuların ne kadar ilginç ve değişik sahalara ait olduğu görülecektir. Makedonyalı bilim adamı Dr. Yusuf Hamza "Osmanlı öncesi Sloven Türkleri"nden bahsetti: Fahri Kaya Makedonya Türk edebiyatında Dram Türü; Kosovalı Doç Dr. Tacida Hafız Suzi Çelebi'nin bilinmeyen yönlerini; Türkiyeli Dr. İrfan Nasrettinoğlu "Gagavuz Türkleıvnin doğum ve ölümle ilgili inançları"; Kosovalı Altay Suroy Kosova'da Türk Dernek kuruluşları; Prof. Dr. Cengiz Hakov Bulgaristan Türkleri'nin tarihsel kaderini dile getirdi; Doç. İbrahim Yalımov 20. ve 30'lu yıllar arasında Bulgaristan Türkleri'nde reformculuk girişimleri; Prof. Dr. İbrahim Tatarlı Yahya Kemal ve

Balkanlarda kültür sorunlarını anlattı; Prof. Dr. Mustafa Mehmet Romanya'da Türkoloji araştırmalarına genel bir bakış yaptı; Türkiyeli Prof. Dr. Zekeriya Kursun Balkan araştırmalarında Osmanlı Arşivinin önemi gibi bildirilerin özetlerini sundular.

Sempozyum sonunda T.C. devlet bakanı Abdülhalük M. Çay konuşma yaparak sempozyum katılımcılarını selamladı. Balkanlarda ilk defa Türkoloji alanında böyle bir bilimsel araştırma merkezinin yaratılmasının ve bu ilk sempozyumun büyük önemini vurguladıktan sonra merkeze çalışmalarında başarılar diledi.

I. Uluslararası Balkan Türkoloji sempozyumunun ardından söyleyebiliriz ki, o, Balkan Türkleri'nin kültür ve sanat tarihini, geçmiş ve bugününü öğrenme yolunda son derece değerli bir başlangıç oldu. Onun Prizren'de yapılması ise, yukarıda da belirttiğim gibi, Kosova Türkleri'nin misafirperverliğine gayret ve gayretli çalışmalarına bir değer mahiyeti taşımakladır.

Türkoloji için el ele

Enis Tabak

Kosova'da ilk defa BAL-TAM (Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi)'ın girişimiyle düzenlenen I. Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumu, Prizren Kültür evinde üç gün sırayla dinleyicileriyle buluştu. Üç gün süren sempozyumda, birçok ülkeden gelen araştırmacı-bilim adamı, hazırladıkları tebliğlerinde Türkiliğin geçmişiyle, Kültür, folklor, edebiyat, tarih ve Türk mutfağı gibi konularda katılımcılara bilgiler sundular.

Sayfa 12'de

yeni dönem

KOSOVA TÜRKLERİ'NİN İLK BAĞIMSIZ GAZETESİ

SAYI: 85 YIL: 3 Perşembe, 4 Ekim 2001 Fiyatı: 1 DM

GÜNCEL

yeni dönem

Türkoloji için el ele

Enis Tabak

Kosova'da ilk defa BAL-TAM (Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi)'ın girişimiyle düzenlenen I. Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumu, Prizren Kültür evinde üç gün sırayla dinleyicileriyle buluştu. Üç gün süren sempozyumda, birçok ülkeden gelen araştırmacı-bilim adamı, hazırladıkları tebliğlerinde Türkiliğin geçmişiyle, Kültür, folklor, edebiyat, tarih ve Türk mutfağı gibi konularda katılımcılara bilgiler sundular.

Sayfa 12'de

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL ve TARİH YÜKSEK KURUMU

Bülten

Sayı: 42-43 Cilt: XIV Nisan - Eylül 2001 Fiyatı: 1.000.000,- TL

Prizren'de Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yaratıldı

İsmail A. ÇAVUŞ

DİNLEMEK BAŞKA, GİDİP GÖRMEK daha başka. Evet, gidip gördük. Kosova hiç de öyle Balkanların yana atılacak bir köşesi değil. Ecdadımız bunu daha vaktiyle anlamış. Tarih boyunca pek çok kanlı savaşlara sahne olmuş Kosova'nın geleceğinin nasıl olacağını merak ettiğim zaman geçmişe dönüp orada nasılsa gelecek de öyle olacaktır, demişimdir.

Bir bakın! Bugün Birleşmiş Milletler bayrağı altında memleket beş bölgeye ayrılmış: Amerikan, İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan. İsimler, hep bildik isimler. Amaçlar da hakeza biliniyor. Bu arada Rusları da unutmayalım.

KOSOVA, hiç kuşkusuz, güzel bir diyar. Ekim ortalarında dahi yeşilliklere gark olmuş. Dağları dağ, ovaları dümdüz. Avrupa'da doğudan batıya; kuzeyden güneye geçen yolların kesiştiği düğüm noktası Kosova. Herkes bu yol kavşağını elinde tutmak ister, elbet. O yüzden eski Yugoslavya'nın son komünist lideri Miloşeviç de bu durumdan yararlanmak istedi.

BİRAZ TARİH. I. Sultan Murad'ı sinsice arkadan vurun Sırp kralı Lazar'ın damadı Miloş Obiliç adına dikilen anıtın dolayında bundan sekiz yıl önce toplanan Sırplar önünde konuşurken Miloşeviç Kosova cengini ulusal bir grup vesilesi yaparak sonuna kadar direnmeyi gıdım almıştı. Bundan 610 yıl önce bu geniş ovada geçen olayları ise kısaca: "Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi"nden okuyalım: "Evrenos Beyin tavsiyeleriyle düşmandan evvel varıp iyi mevziler almak üzere ileriye gidilmesine karar verildi ve Sırp despotu Lazar'ın merkezi olan Priştine'ye doğru yüründü... 8 Ağustos 1389'da Priştine'nin güney batısındaki Kosova sahrasında müttefik haçlı orduları ile Osmanlı ordusu karşı karşıya geldi... Müttefikler, 100-150 bin kişilik bir ordaya sahipti. Türk ordusu ise 60 000 kişi civarında idi... 9 Ağustos 1389 sabahı Osmanlı devletinin ilk defa top kullandığı (!) sekiz saat süren şiddetli bir meydan savaşından sonra müttefik ordusu hemen hemen imha edildi. Müttefiklerin mağrur komutanı Lazar öldüler arasındaydı.

... Muharebenin sonuna doğru, artık zafer tamamen belli olunca, Murat Han, zaferin şükranesi olarak muharebe sahasını gezdiği sırada, bir şey söylemek isteğiyle yanına sokulan yaralı Sırp asilzadesi, Lazar'ın damadı Miloş Obiliç tarafından hançerle kalbinden vurularak şehit edildi... Şehir edildiği yere Meşhed-i Hüdavendigar ismiyle meşhur bir makam yaptırıldı..."

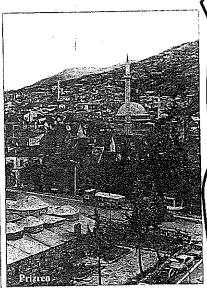

Prizren

Kosova'da bulunmalığımızdan yararlanarak Murat Hüdavendigar Han'ın türbesini ziyaret ediyoruz. Zaferi ilelebet anılacak bir asker, komutan ve devlet adamının sandukası önünde baş eğiyor, dua ediyoruz. Türbenin önünde ne zaman dikildiği bilinmeyen ulu bir dut ağacı var. Ağacın ulu gövdesi beş parçaya ayrılmış. Beş kalın dalı dayaklanmışlar, fakat yine de hepsi ayakta, yemyeşil. Ona bakıyor ve ayrı ayrı askeri sektörlere bölünmüş Kosova'yı düşünüyorum. Evet, Kosova herşeye rağmen yine de ayaktа ve yine de yemyeşildi önümüzde. Fakat bu dallar neye simetri acaba?

PRİZREN. Prizren'i önce oradaki dost ve tanıdıklardan dinlemiştim. Ama gidip görmek başka dedik ya. Bugünkü Prizren adeta 600 yıl öncesinden çıkagelmiş bir Osmanlı şehri, bir Osmanlı yadigarı. Balkanlar'da o eski havayı bukadar koruyabilmiş bir başka şehir daha var mı acaba? Ne yana baksanız camiler, minareler, tekkeler, hamamlar, kemerli taş köprüler... Çok samimi dostum Raif Yırmiça'nın büyük bir çalışmasına konu olmuşlar. Kosova

"I. ULUSLAR ARASI BALKAN TÜRKOLOJİSİ SEMPOZYUMU (BİLGİ ŞÖLENİ)" YAPILDI (28-30 EYLÜL 2001, PRİZREN)

Kosava Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesine bağlı Türkoloji Kürsüsü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Nimetullah Hafız ve Doç. Dr. Tacide Hafız, 26 Mart 2000 tarihinde Prizren'de kısa adı BAL-TAM olan Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezini kurdular. Hafız'lar 1997'de de Balkan Türkologlar Birliğini oluşturmuşlardı. Merkezin kuruluş amacı Balkan Yarımadası'ndaki Türkoloji çalışmalarını tek merkez etrafında toplayarak daha etkili ve verimli bir duruma getirmek, bilgi alış verişini hızlandırmak, yayınlar yapmak, bilimsel toplantılar düzenlemek olarak özetlenebilir. Merkezin kuruluş düşüncesi Doç. Dr. Tacida Ha-

2. I. Uluslar Arası Balkan Türkoloji Sempozyumu

BAL-TAM Eylül 2001 ayı sonunda Prizren'de ilk büyük bilimsel toplantıyı düzenledi. 28-30 Eylül 2001 tarihleri arasında düzenlenen bu toplantıya 41 bilim adamı ve uzman katılarak bildiri sunacaklarını bildirmişlerdi.

Beş oturum hâlinde düzenlenen sempozyumun programında şu bildiriler bulunmaktaydı:

Başkanlığını Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın ile Nail Tan'ın yaptığı birinci oturumda·

yeni dönem
KOSOVA TÜRKLERİ' NİN İLK BAĞIMSIZ GAZETESİ
SAYI: 84 YIL: 3 Perşembe, 27 Eylül 2001 Fiyatı: 1 DM

I.Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumu Prizren'de düzenleniyor

yeni Dönem — Enis Tabak

2000 yılının mart ayında Prizren'de kurulan "Balkanlar Türkoloji Araştırmalar Merkezi" tarafından organize edilen "I. Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumu", önümüzdeki 28-30 eylül tarihleri arasında Prizren "Xhemajli Bersha" kültür evinde düzenleniyor. Sempozyuma dünyanın birçok yerinden davet edilen konuşmacılar katılacak. Bunlar arasında ABD'den, Almanya'dan, Amavutluk'tan, Macaristan'dan, Slovakya'dan, Polonya'dan, Japonya'dan ve Çin'den birer katılımcı, Türkiye'den seksen, Yunanistan'dan üç, KKTC'nden dört, Makedonya'dan beş, Bulgaristan'dan altı, Hırvatistan'dan iki ve Bosna Hersek'ten de yedi kişinin davet edildiği sempozyumda; Dünya Türkolojisini sunacakları tebliğlerinde, Balkan Türkolojisiyle ilgili ve Türk Tarihi, edebiyatı, dil, folklor, gelenek-görenek, müzik ve Türkük bilgileri hakkında yapmış oldukları çalışmalarını sunacaklar. Sempozyuma davet edilen konuşmacılar dan birkaçı zaman darlığı yüzünden gelemeyeceklerini ifade eden birer özür belgesi göndermişler.

3 gün sürecek olan sempozyumun ilk gününde, kültür evinde sabah 10'da açılış olacak, onun ardından 13:30'da başlayan konferans akşam 19:00'da sona erecek. Ertesi gün sabah 09 ve öğlen 12'nin ardından 14'le başlayacak olan konuşmacılar, akşam 19'da sona erecek. Üçüncü günde Balkanlar Türkoloji Araştırmalar Merkezi'nin düzenleyeceği Kosova gezisiyle davetliler Kosova'nın şehirlerini tanıtacaklar.

Sempozyuma davetliler ve Türk Dünyası meraklıları da dinleyici olarak katılabilirler.

BALKAN TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
THE BALKAN TURKOLOGY RESEARCH CENTER

I. U
TÜR

I. INT
ON TU

KOSOVA VE PRİŞTİNE
КОСОВО И ПРИШТИНА

Prizren'deki sempozyumun hatıralı organizatörleri tanıtmacası ilgilenç bu bölgesini ziyaret edip, Balkanların ilk fırtınaları ve nedenleri araştırıldı yıl 1389'da Osmanlı, 1999'da Milosevik'in başlattığı ve sonunun yaşandığı, 1999'da Milosevik'in başlattığı ve NATO birlikleri girmesine sahne olan Priştine ve Kosovo'yu görüp, Balkanlara politik ve jeostratejik açıdan ne ifade ettiğini ve tarihteki, olan geçmişe temas etmemiz gerekti.

Birkaç saatlik yolculuk sonunda, Priştevka ile Yeleya nedenlerinin kavşağında dur bir ovanın ortasında anıtlar, çağdaş ve modern bir şehir.

Priştine'ye vardık. Mazinin büyük anıtsız mahafaza etmiş, çağdaş ve modern bir şehir.

Geçmişten günümüze kadar buraları ölüdüre önemli rollar çıkmış. Düşenleri ve eşyaletinin merkezi olan bulunduğunu söylüyor. Dersaadet'i eşyaletinin merkezi Priştine'nin eşyaletinin merkezi olan Yeniçağ'a yolunun geçtiğini, bu yolun üzerinde bulunduğunu ifade ediyor.

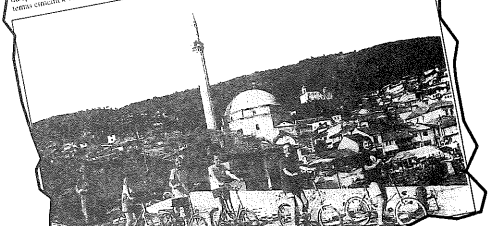

İZLENİMLE SEUL, MOSKOVA, PRİZREN

2001 yılı içinde, yurt dışına üç seyahate çıkmam gerekti. Her seyahatim, "çok gezenin çok okuyandan daha çok bileceğini" ispatladı âdeta... bilgim arttı, tecrübelerim pekişti. Söz konusu seyahatlerde edindiğim bilgilerin bir bölümünü Türk Kooperatifçilik Kurumu ve Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı'nın işbirliğiyle düzenlenen toplantıda 29 Ekim 2001 günü Kurum sa-

ca kabul edilmiştir. Bu müzenin kurulmasını gerçek-

defa kurulacak böyle bir müze için bilgi eksikliği bulunduğundan önce dünyadaki en son teknoloji ile yeniliklerin uygulandığı müzeler, askeri ataşeler vasıtasıyla araştırılmış; Seul ve Moskova'da en güzel savaş müzelerinin yapıldığı belirlenmiştir.

Söz konusu belirlemeden sonra Millî Savunma Bakanlığı'nca subay ve sivil görevlilerden oluşan iki grup oluştu[illegible]uş, Seul ve Mosk[illegible]

BİZ VE DÜNYA — Dr. İrfan Üner NASRATTINOĞLU

KOSOVA'DA TANKLAR ARASINDA TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU

Geçtiğimiz Eylül ayının son günlerinde Kosova'daydık...

Bilindiği gibi, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra meydana gelen olaylar, Kosova'nın, Sırbistan'dan ayrılarak, bağımsız bir devlet haline gelmesine neden oldu. Bugün bu ülkenin yönetimi, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün elindedir. Bu örgüte dahil olan, hemen hemen bütün ülkelerin de burada askerleri vardır. Özellikle, ABD, Almanya, İtalya, İngiltere, Kosova'nın yönetimine de, güvenliğine de egemendir. Türkler'le mesken, Prizren kenti ve çevresinin askeri komutası Almanlar'da olmasına rağmen, bu bölgede bir de Türk Taburu görev yapmaktadır.

Oluz yıldır, defalarca Kosova'ya gittik... Her şeyi ile Türk ve Müslüman olan bu ülkedeki, bu gerçeği görmek istemeyen Miloseviç insan kasabı; Bosna-Hersek'de akıttığı Türk-İslâm kanı ile doymamış olacak ki, daha sonra Kosova'yı da kan gölü haline getirdi. Tabii, dünya, hem kendi, hem de ülkesi Yugoslavya'nın başına yıkıldı. Bugün bu faşist lider, uluslararası mahkemede hesap vermektedir!..

Bilinen tarihi gerçek odur ki, Kosova, her yanında Türk damgası taşıyan bir ülkedir. Osmanlı'nın bu topraklardan çekilmesi, ikinci dünya savaşından sonraki gelişmeler, Türkler'in, Türkiye'ye göç etmelerine neden oldu. Çok sayıda Türk ise, çeşitli baskılar neticesinde, kendilerini Arnavut olarak yazdırdılar ve giderek Arnavutlaştılar. Böylelikle, Türk sayısı elli binlere kadar geriledi. Ancak, tarih de, bilim de belirliyor ki; Kosova'da yaşayan Arnavutlar'ın büyük çoğunluğu, aslında Türk kökenlidir.

Prof.Dr. Nimetullah Hafız, Kosova Türk Taburu Komutanı Yrb.Kahraman Güneş ile

BALKAN TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (BAL-TAM)

Kosovalı Prof.Dr. Nimetullah Hafız iki yıl önce, Balkanlar'daki Türkoloji çalışmalarını yönlendirmek amacıyla bir örgüt kurma çalışmasını başlattı. Bu çalışma, geçen yıl Kıbrıs'ta somutlaştı. Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde yapılan bir toplantı sonunda, kısaca BAL-TAM olarak nitelendirilecek olan Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi kuruldu. Kuruluş, Kosova'daki resmi makamlarca da onaylandı. Buna göre, BAL-TAM'ın Genel Başkanlığına Prof.Dr. Nimetullah Hafız seçildi. Doç.Dr. Tacise Hafız Kosova, bu satırların yazarı Türkiye, Prof. Gazmend Spuza Arnavutluk, İsmail Bozkurt KKTC, Rahmi Ali Yunanistan, Salih Bakiacı Bulgaristan, Prof.Dr. Enver Mahmut Romanya, Doç.Dr. Mariya Maruneviç Moldova-Gagauziya, Prof.Dr. Fehim Nametak Bosna-Hersek'i temsilen BAL-TAM Yönetim Kuruluna seçildiler.

I. ULUSLARARASI BALKAN TÜRKOLOJİSİ SEMPOZYUMU

BAL-TAM'ın ilk önemli etkinliği 28-30 Eylül 2001 tarihlerinde düzenlendi. Prizren kentinde düzenlenen sempozyuma çeşitli ülkelerden 41 bildiri sunuldu. Türkiye'den Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın, Prof.Dr. Tacisee Onuk, Nail Tan, Dr. Rasim Özyürek, Prof.Dr. Zekeriya Kurşun, Dr. Halit Eren ve bu satır-

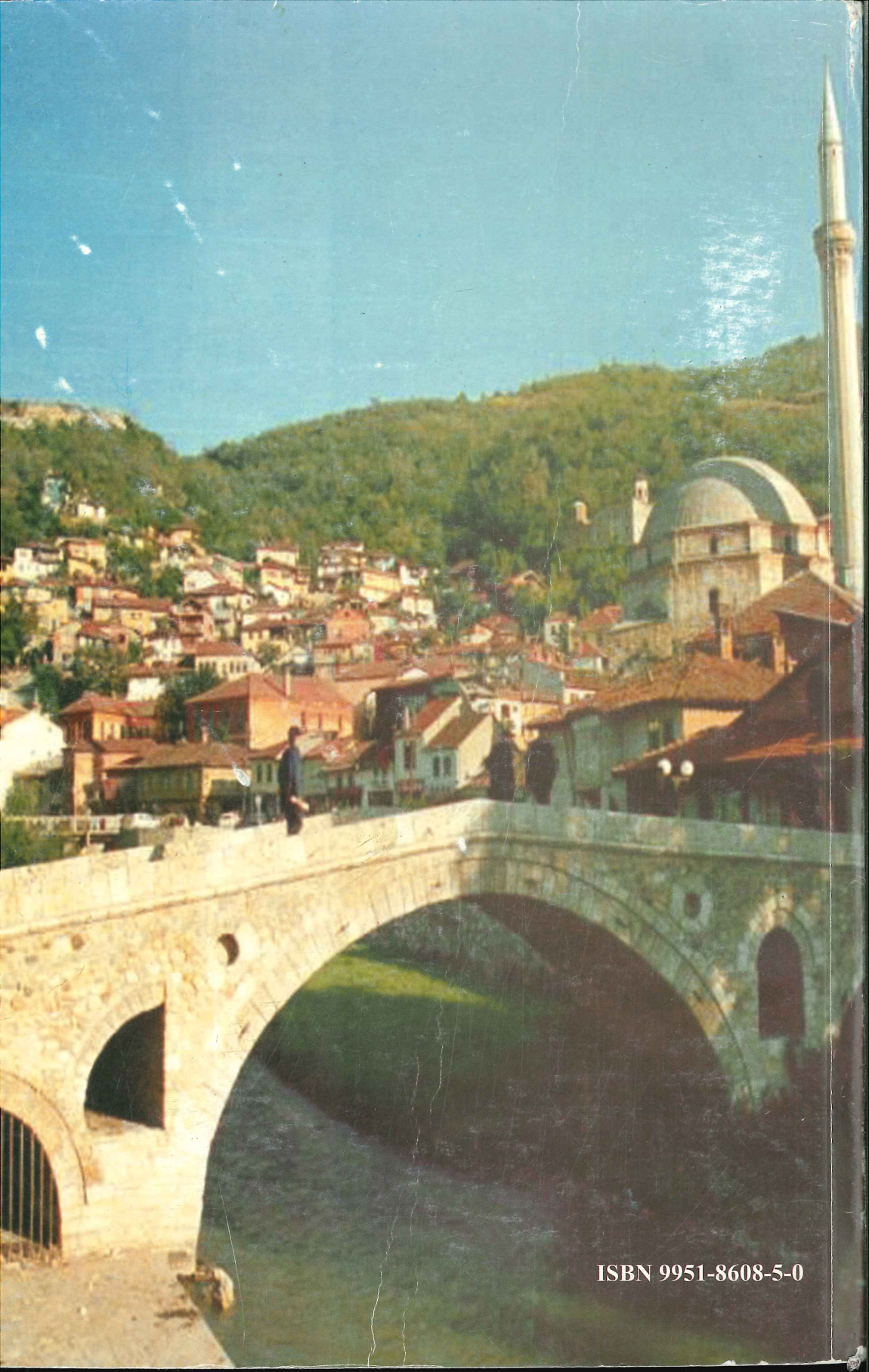

ISBN 9951-8608-5-0